

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

ANDIJON DAVLAT CHET TILLARI INSTITUTI

ROMAN-GERMAN VA SLAVYAN TILLARI FAKULTETI

UMUMIY VA QIYOSIY TILSHUNOSLIK KAFEDRASI

**UMUMIY
FILOLOGIYANING
DOLZARB
MASALALARI**

**MAVZUSIDAGI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

**Andijon shahri
2023-yil, 14-iyun**

YŷK: 801

ББК: 80

У 52

UMUMIY FILOLOGIYANING DOLZARB MASALALARI
mavzusidagi Respublikailmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Andijon,
Step by step print nashriyoti, 2023. – 564 bet.

Ushbu to‘plam Andijon davlat chet tillari instituti rektorining 2023-yil 20-maydagi 04-26-son buyrug‘iga asosan Andijon davlat chet tillari institutida 2023-yil 14-kuni Respublika miqyosida ilmiy va ilmiy-texnik tadbirlar rejasiga kiritilgan «Chet tili o‘qitishning zamonaviy yondashuvlari: muammo va yechimlar» respublika ilmiy-amaliy anjumani mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari asosida tayyorlandi.

Mas’ul muharrir: f.f.d., professor **Sh.X.Shaxabitdinova**

Tahrir hay’ati a’zolari: f.f.n., dotsent **Z.M.Kabilova**
f.f.n., dotsent **U.S. Kabulova**
f.f.f.d., dotsent **B.Ahmedov**
f.f.f.d., dotsent **R.X.Sobirova**
f.f.f.d., dotsent **G.M.Xolisova**
katta o‘qituvchi **N.N.Abrurahmonova**

Texnik sahifalovchi: **R.I.Bulturova**

Ilmiy-amaliy konferensiya materiallariga oid mazkur to‘plam, chet tillarini o‘qitishning eng zamonaviy yondashuvlarini amaliyotga tadbiq etilishiga bag‘ishlanganligi bilan ahamiyatlidir.

Maqolalarda keltirilgan statistik ma’lumotlar, ilmiy-nazariy faktlarning ishonchliligi, imloviy va stilistik xatoliklar uchun muallifning o‘zi javobgar.

To‘plam Andijon davlat chet tillari instituti Kengashining 2023-yil 30-maydagi № 9-sonli Qarori bilan nashrga tavsiya etildi.

ISBN: 978-9943-9651-6-4

© Andijon davlat chet tillari instituti
© Step by step print nashriyoti

SO‘ZBOSHI

Filologiya xalq ruhiyatini aks ettiradi, shuning uchun filologik tadqiqotlar nafaqat fanning o‘zi uchun, umuman, xalq madaniyati va ma’naviyati uchun ham muhim hisoblanadi. Bugungi kunda filologiyaning oldiga qator vazifalar qo‘yilmoqda. Prezidentimizning bir qator maxsus qarorlari va farmonlari e’lon qilindi.

Filologiya oldiga qo‘yilgan qator vazifalar uni nazariy o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish, shu bilan birga filologik ta’lim berish jarayonida o‘qitish metodlarini ishlab chiqish bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘zbekistonda olib borilgan tadqiqotlar bugungi kunda jahonda olib borilayotgan tadqiqotlar bilan tenglashmoqda.

Xususan, Andijon davlat chet tillari instituti Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrasida quyidagi mavzularda tadqiqotlar olib borilmoqda: «Matn individualligini ta’minlovchi fonosemantik vositalar», «Tijoriy diskurs: nazariy va amaliy ahamiyati», «Turg‘un birikmalarning struktur va semantik butunligini ta’minlovchi vositalar», «Matnni xususiylashtirishda lingvistik va nolingvistik vositalar».

Kelgusida bunday tadqiqotlarni rivojlantirish mamlakatimizda fan taraqqiyoti uchun juda zarurdir.

Ta’lim jarayoni, ilm-fan taraqqiyoti bevosita insoniyatga, shaxslarga xizmat qilishi zarur. Aynan shuning uchun ham zamonaviy ta’lim sohasidagi islohotlar kelajagimiz poydevori bo‘lgan yoshlarning ilm-ma’rifat bobida raqobatbardosh, yetuk shaxs sifatida kamol topishiga qaratilgan tadbirlardir.

Mazkur konferensiya ishtirokchilari tomonidan ilgari surilgan ilmiy g‘oya va farazlar, ularning amaliy ifodalanishi ham, albatta, yuqoridagi aytilgan fikrlarimizni tasdiqlaydi. Anjumandagi o‘zaro fikr almashuvlar, materiallarda berilgan yangicha qarash hamda intilishlar yoshlarimizning ilm-ma’rifatli yetuk kadrlar bo‘lib shakllanishi uchun xizmat qilishiga ishonamiz.

TIL MILLATNING G'URURI VA BIRLIGINING MEZONIDIR

*Rustamov Dilshodbek Abduvaxabovich,
Andijon davlat chet tillari instituti rektori, professor.*

Til har bir millatning ko'zgusi, uning haqiqiy sarchashmasidir. Til bor ekan, millat barhayotdir. Tilni Onaga qiyoslanishi bejiz emas, inson o'z onasini ko'rmasdan, uning sof muhabbatini, mehrini tuymasdan yashay olishi mumkin emas. O'zbek tilining xalqaro miqyosda obro'-e'tibori oshdi. «Davlat tili haqida»gi qonun ona tilimizning go'zalligi va jozibasini namoyon etdi.

Dunyodagi barcha xalqlar o'zlarining milliy rasmiy tiliga ega deb aytolmaymiz. Chunki bu xalqning milliy mustaqilligi bilan bog'liq. ma'lumotlarga ko'ra, hozirgi kunda har ikki xaftada bitta til yo'qolib bormoqda. Bu o'z navbatida o'sha tilda so'zlashuvchi xalqlarning yo'qolishini anglatadi. YUNESKO vakillarining so'zlariga qaraganda, qachonlardir odamlar so'zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo'lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo'lib, ularning 90 foizi yo'qolib ketish arafasida.

Mazkur raqamlardan ko'rindiki, har bir millat, yoki xalq o'z ona tilining rivoji uchun amaliy harakat qilmasa, vaqt o'tib o'sha millat o'z ona tilini yo'qotishi mumkin.

Mamlakatimizda ona tilimizni boyitish, uning nufuzini oshirish yo'lida salmoqli ishlar olib borilmoqda. Bu fikrimizning isboti sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligining 30 yilligi munosabati bilan so'zlagan nutqini keltirishimiz mumkin: «Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin».

1989-yil 21-oktabr... Aynan shu kunda o'zbek tilining haqiqiy jozibasini anglashni boshlashga imkoniyat berildi. O'zbek millati uchun dunyoga tuynuk ochildi.

2020-yil 21-oktyabr... Roppa-rosa o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganligiga 31 yil to'ldi. Xo'sh, mana shu davr mobaynida o'zbek tilining haqiqiy jozibasi, uning go'zalligini dunyoga tanitish uchun qanday ishlar amalga oshirildi?

Ta'kidlab o'tish joizki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o'zbek tili maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlandi. Jadal rivojlanayotgan zamonamiz chet tilining ta'lim tizimidagi o'rnini ham sezilarli darajada o'zgartirmoqdaki, til ta'limida o'qitishning yangi usul va vositalarning takomillashuvini taqozo etmoqda. Ushbu jarayon chet tiliga bo'lgan qiziqishning kuchayishi – uning ustuvorligiga yo'l ochib bermoqda.

O'ylaymanki, ushbu konferensiyada til, til ta'limiga doir dolzarb masalalar muhokamaga tortiladi, albatta, ular o'zining muayyan yechimini topadi. Mamlakatimizda keyingi yillarda o'z ona tilimizga bo'lgan e'tibor oshdi. Xalqaro tashkilotlar bilan turli shartnoma va bitimlar imzolanmoqda. Shu o'rinda tilning mazkur soha rivojiga qo'shadigan hissi, matnlarning mazmuni, ularda lisoniy imkoniyatlarning voqelanishi masalalarini o'rganish zaruratga aylanib bormoqda. «Chunki necha asrlar osha ajdodlarimizdan bizga bezavol o'tib kelayotgan ona tilimizning ravnaqi va istiqboli haqida qayg'urish – bu millatning o'zligini anglashi, uning ma'naviy kamolotini yuksaltirish uchun kurash demakdir. Davlat tilining obro'-e'tibori – butun xalq, butun jamiyatning obro'-e'tiboridir».

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 13-maydagi PF – 4797-son «Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetini tashkil etish to'g'risida»gi, 2017-yil 16-fevraldagi PF – 4958-son «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'limni yanada takomillashtirish to'g'risida»gi, 2019-yil 21-oktabrdagi PF – 5850-son «O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2020-yil 20-oktabrdagi PF– 6084-son «Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonlari; 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

O'zbek tili o'tgan yillar davomida mamlakatimizdagi yuzdan ortiq millat va elat vakillarini o'zaro bog'laydigan mehr/oqibat tiliga aylandi.

Bundan besh asr muqaddam hazrat Alisher Navoiy:

«Turk nazmida chu men tortib alam, Ayladim ul mamlakatni yakqalam», deb yozgan edi. Ya'ni, ul zot ona tili bayrog'ini baland ko'tarib, butun el-ulusni, yurtlarni shu bayroq ostida birlashtirdim, deb iftixor qilgan.

Barchamizga yaxshi ayonki, ona tili – millat ma'naviyatining mustahkam poydevoridir. Ulug' ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek, har bir millatning dunyoda borligini ko'rsatadigan oyinai hayoti – bu uning milliy tili va adabiyotidir.

Shu ma'noda dunyo hamjamiyatidan munosib o'rin egallashni maqsad qilib qo'ygan har qaysi davlat avvalo, o'z xalqining milliy tili va madaniyatini asrab-avaylashga, rivojlantirishga intiladi.

Mustaqillik yillarida ona tilimizni tom ma'noda davlat tiliga aylantirish yo'lida katta chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Shu o'rinda bir fikrga e'tiboringizni qaratmoqchiman. Hozirgi kunda Yer yuzida 7 mingdan ziyod til mavjud bo'lsa, ularning faqat 200 ga yaqini davlat tili yoki rasmiy til maqomiga ega.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'zbek tiliga davlat tili maqomini huquqiy jihatdan muhrlab bergan mazkur qonunning xalqimiz hayotidagi o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

1-SHU'BA

FILOLOGIYANI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

O'ZBEK TIJORIY DISKURSINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Shohida Xashimovna Shaxabitdinova,
Andijon davlat universiteti professori, f.f.d.*

*Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: muvaffaqiyatli rasmiy-tijoriy muloqot har qanday savdo-sotiq operatsiyalarining samaradorligi garovidir. Lekin muloqot maqsadi oddiygina axborot almashish bilan chegaralanib qolmaydi, axborot uzatishdan «hamkor»ga ta'sir o'tkazish, uni biror narsaga ishontrish, bo'ysundirish, harakatga undash maqsadi kutiladi. Bundan tashqari, semiotiklarning o'zlari e'tirof etganlaridek, aloqa vositasi bo'lmish belgilar so'zlovchi tomonidan o'z maylini, birovni yoki biror narsani yoqtirishini, noroziligini, hayratini va boshqa ruhiy tuyg'ularini izhor etish uchun ham qo'llanishini bilamiz.

Kalit so'zlar: til, tijorat muloqoti, xushmuomalalik, murojaat, savdo munosabatlari.

Abstract: successful formal-commercial communication is a guarantee of the efficiency of any trade operations. But the purpose of communication is not limited to the simple exchange of information, the purpose of which is to influence the «partner» from the transmission of information, to convince him of something, to subdue it, to motivate him to action. We also know that semiotics, as they themselves admit, are also used by the speaker as a means of communication to express their inclinations, likes, dislikes, admirations, and other emotional feelings for someone or something.

Keywords: language, business communication, courtesy, address, trade relations.

Аннотация: успешная официально-коммерческая коммуникация является залогом эффективности любых торговых операций. Но цель общения не сводится к простому обмену

информацией, цель передачи информации – воздействовать на «партнера», убедить его в чем-то, подчинить себе, побудить к действию. Кроме того, как признают сами семиотики, мы знаем, что символы, являющиеся средством коммуникации, также используются говорящим для выражения своего расположения, симпатии к кому-либо или чему-либо, недовольствия, восхищения и других душевных чувств.

Ключевые слова: язык, коммерческое общение, вежливость, обращение, торговые отношения.

Ijtimoiy hodisa bo'lmish til nihoyatda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy funksiyani bajaradi. Tilning mana shunday muhim ahamiyati va mohiyati kishilardan aloqa va tafakkur qilishning qudratli va o'tkir quroli bo'lgan tilga e'tibor bilan, g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishni talab qiladi.

Tilshunos olim Sh.Safarov: «Til muloqot vositasi bo'lish bilan bir qatorda dunyoni bilish, uning haqida axborot to'plash va uni saqlash, boshqalarga yetkazish vositasi hamdir» – deb ta'kidlagan.

Tilshunoslikning hozirgi taraqqiyot bosqichida lisoniy ilm sohalarining integratsiyalashuvining zaruriyati haqida V.A.Pishalnikova shunday fikr bildiradi: «Tilshunoslikning ko'pgina abadiy muammolarini anglash usuli, tilshunoslikdagi sohalararo aloqalarning kuchayishi mavjud bo'lgan barcha xildagi lisoniy bilimlarning birlashuvini taqozo etadi va tilni ilmiy obyekt sifatida boshqacha yangicha miqyosda ongli ravishda o'rganishni taqozo etadi. Tilshunoslikning obyektiv holati to'ldiruvchanlik prinsipini bilimlarning integratsiyalashuvi prinsipi sifatida oldingi o'ringa olib chiqmoqda».

Til va nutq bir paytning o'zida kommunikatsiya, ya'ni muloqot davomida namoyon bo'ladi. Tilning mavhum tizimi nutqda faollashadi va bu odamlar o'rtasida muloqotni keltirib chiqaradi.

Xalqning millat darajasiga ko'tarilishida, shu xalqni tashkil etuvchi kishilarning orzu-maqсадlar yo'lida jipslashishida, shubhasiz, tilning roli beqiyosdir. Bunday sharoitlarda til madaniyatlararo muloqot vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Bunda rasmiy muloqotning millat ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy, axloqiy hayotining ajralmas qismi sifatidagi roli ham ortib boradi.

Til va nutq bir paytning o'zida kommunikatsiya, ya'ni muloqot davomida namoyon bo'ladi. Tilning mavhum tizimi nutqda faollashadi va bu odamlar o'rtasida muloqotni keltirib chiqaradi. Inson hayotining

turli qirralarida til vositalarining tanlab olinishi nutqning xilma-xil ko‘rinishlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

Hozirda rasmiy-tijoriy uslub, o‘zbek tilida ham sezilarli o‘zgarishlarga yuz tutdi. Rasmiy bilan bir qatorda – yarim rasmiy xatlar (tabriknomalar, reklama xatlari kabi) kirib bormoqdaki, ularda hayajonlilik va ta’sir chanlik hamda standartning nisbati gohida bir tomon, gohida esa boshqa tomonga o‘zgaradi. Rasmiy-idoraviy uslubning o‘ziga xos belgilari majmuini aniqlash ahamiyatli hisoblanadi.

«Tijorat» – so‘zi bizga arab tilidan kirib kelgan bo‘lib, o‘zbek tiliga aynan o‘girganda «savdo» degan ma’noni anglatadi. Tijorat savdogarlik, oldi-sotdi ishi; savdo-sotiq, savdo (savdogarlik) ishlari tushuniladi. «Tijoriy» – so‘zi ham arab tilidan olingan bo‘lib, savdoga oid, tijoratga oid, tegishli, aloqador degan ma’nolarni anglatadi. Tijoratchi tijorat bilan shug‘ullanuvchi shaxs degan ma’noni beradi.¹

Tijorat matnlari – bu tashkilotlar, muassasalar va xususiy shaxslar o‘rtasidagi muloqot vositasi bo‘lib xizmat qiladi, boshqaruv va tijorat faoliyatida yuzaga keladigan ko‘p sonli tezkor masalalarni xal qilish kabi vazifalarni bajaradi va yuridik kuchga ega bo‘ladi.

Tijoriy faoliyat – yuridik va jismoniy shaxslarning talabni qondirish va daromad olish maqsadida oldi-sotti operatsiyalarini amalga oshirish bilan bog‘liq faoliyatidir.

Agar lisonidan foydalanuvchi shaxsning muloqot jarayonida qanday harakatlarni bajarishini bilsak, lison kommunikativ vosita vazifasini o‘tashi uchun qanday imkoniyatlarga ega bo‘lishi va ushbu imkoniyatlarni qay yo‘sinda namoyon qila olishini aniqlash mumkin bo‘ladi.

So‘zsiz, muloqot jarayonining asosiy maqsadi axborot uzatish va qabul qilishdir. Shu sababli bo‘lsa kerakki, kommunikatsiya hodisasiga turli mualliflar tomonidan berilayotgan barcha ta’riflar asosida ijtimoiy kommunikatsiyani insonlarning belgilar vositasida bajaradigan o‘zaro «axborot – ma’no hamkorligi» sifatidagi talqini yotadi².

Lekin muloqot maqsadi oddiygina axborot almashish bilan chegaralanib qolmaydi, axborot uzatishdan «hamkor»ga ta’sir o‘tkazish, uni biror narsaga ishontirish, bo‘ysundirish, harakatga undash maqsadi kutiladi. Bundan tashqari, semiotiklarning o‘zlari e’tirof etganlaridek, aloqa vositasi bo‘lmish belgilar so‘zlovchi tomonidan o‘z maylini, bironvni yoki biror narsani yoqtirishini, noroziligini, hayratini va boshqa

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-том. –Т.: ЎзМЭ, 2006. –Б. 33-34. (680 б.)

² Сафаров Ш. Прагмалингвистика. –Т., 2008. (Б.49).

ruhiy tuyg'ularini izhor etish uchun ham qo'llanishini bilamiz. Lisoniy muloqotning xuddi shu jihatlari e'tiborga olingandagina semiotik tizimning qismlari o'zaro dinamik, harakatchan munosabatda bo'lishini tasavvur qilish mumkin bo'ladi.

Tijoriy muloqot nutqiy kommunikatsiyada quyidagi belgilarga ega: a) kommunikativ maqsad; b) kommunikanlar; v) kommunikantlarning ijtimoiy mavqeyi; g) bir tomonlama/ikki tomonlama yo'naltirilganlik; d) o'zaro o'zgaruvchanlik yoki kommunikativ rollarning doimiyligi; ye) kommunikativ soha; z) kommunikativ ko'rsatma; i) kommunikativ vosita; k) ijtimoiy oriyentatsiya; l) rasmiy uslubning vazifalari, janr xususiyatlari, leksik o'ziga xosligi, grammatik, sintaktik strukturasi va h.k.

Tijoriy kommunikatsiya aniq maqsadni amalga oshirish uchun, muayyan muammoni xal qilishga qaratilganligi bilan oddiy kommunikatsiyadan farq qiladi. «Biznes sohasidagi xatlar tartibga solinishidan maqsad adresatga ta'sir o'tkazishdir.»¹ Bundan tashqari, rasmiy kommunikatsiya – bu spontan aloqa bo'lmay, balki, oldindan tayyorlangan va reja orqali amalga oshiriladigan kommunikatsiyadir. Rasmiy aloqa o'rnatish ongli ravishda amalga oshiriladi. Tijoriy kommunikatsiya foyda olish maqsadida rasmiy aloqaga kirishdir.

Tijorat matnini yaratish uning ta'sir o'tkazish funksiyasini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Tijorat matni maqsadiga qarab talab etilayotgan psixologik ta'sir o'tkazish kuchiga ega bo'lishi kerak.

J.Lichning fikricha, ijtimoiy maqsad yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ziddiyatlarni bartaraf etishdan iboratdir va bu maqsadni ta'minlovchi vosita xushmuomalalik kategoriyasidir².

O'zbek tijorat matnlarida maqsad amalga oshirilishida xushmuomalilik strategiyasi ustuvor ekanligi ko'zga tashlanadi. Xushmuomalalik prinsipi ijtimoiy o'zaro hamjihatlikning asosi hisoblanadi, tijorat sohasida ham muhim o'rin tutadi. Zero, bu xaridorga hurmat ko'rsatish, fikrlarini va manfaatlarini hisobga olish hamda o'z maksadini amalga oshirishga intilish sifatida namoyon bo'ladi.

Tijorat munosabatlarida xushmuomalalik, mulozamatlilik singari qoidalarga rioya qilinadi.

Tijorat munosabatlarida savdo murojaatdan boshlanadi. Murojaat formulasini tanlash muhim boshqaruvchilik funksiyalaridan hisoblanadi.

¹ Таратухина Ю.В. Деловая коммуникация в сфере информационных технологий. – Москва: ART-менеджер, 2011. (Б. 200).

² Сафаров Ш. Прагмалингвистика. –Т., 2008. (Б.79).

U xaridor va sotuvchining o‘zaro munosabatlarini qanday bo‘lishini belgilaydi. Umuman olganda, murojaat – bu muomalaning boshlang‘ich unsuri hisoblanadi

Masalan, «boy aka», «chiroyli qiz», «moma qiz», «oppok qiz», «asaloy», «oymoma» yoshi katta insonlarga «hoji aka» «hoji aya» singari murojaatlardan foydalaniladi. Fikrimizni yanada yaqqolrok dalillash uchun Xurshid Do‘stmuhammadning «Bozor» romanidan olingan quyidagi misolni keltirsak:

- Sho‘rtang qurut keragidi?
- Jevachka olsang-chi, opovsi!...

Tijoriy muloqotning asosiy maqsadi – ko‘zlangan predmetli maqsadga erishish. Masalan, o‘z xaridorini tijoriy taklifni qabul qilishga ko‘ndira olish. Muloqot jarayonida kommunikantlar bu lisoniy vositalardan foydalanganlarida, nafaqat lisoniy vositalardan, balki kerak bo‘lsa lisoniy birliklar orqali ifodalangan emotsional ta’sir vositalardan, mubolag‘alardan ham keng foydalanadilar. Tijoriy muloqotda diskursiv faoliyat sotuvchi va xaridorlar o‘rtasidagi savdo-sotiq operatsiyasida harakatga undash va ishontirishning turli shakllarini qo‘llash muhim hisoblanadi. Quyidagi misolga murojaat etsak:

- Qani, kep qoling, asalidan op qoling!
- Asal bo‘lsa, sotarmiding, anoyi?! (X. Do‘stmuhammad)

Xaridorni o‘z tomoniga og‘dirish va ishontirish, ta’sir etishning mantiqiy va emotsional vositalarini qo‘llash qobiliyati o‘zbek amaliy tijorat muloqotidagi quyidagi misollarda yakkol namoyon bo‘ladi:

- Sabzi emas, qand lavlagi!
- Yeganlar armonda, yemaganlar darmonda!
- Bodomni zo‘ri, pistaning sho‘ri fakat menda!
- Yeysiz yana deysiz!
- Og‘zingizda eriydi!
- Bunaqasi bozorda yo‘k fakat menda!
- Arzoni shu yerda yana kaytib kelasiz!
- Bundayini yemabsiz, bu dunyoga kelmapsiz!

Shunday qilib, tijoriy muloqot akti quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

-xabarni yetkazish, fikrni ifodalash, munosabat, baho, so‘rov xabari, hamkorni o‘z tomoniga og‘dirish va ishontirish qobiliyati, kerakli isbot va argumentlarni keltirish;

-ta’sir etishning mantiqiy va emotsional vositalarini qo‘llash qobiliyati;

-harakatga undash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. –Т., 2008.
2. Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. –Т.: Ўқитувчи, 1995.
3. Хуршид Дўстмухаммад. Бозор. –Т., 2000.
4. Пишальникова В.А. Психоллингвистика и современное языковедение. // Методология современной психоллингвистики. – М.
5. Мирзаев И. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 6 т. – Т., 2000.
6. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. –Т.: Фан, 1988.
7. Таратухина Ю.В. Деловая коммуникация в сфере информационных технологий. –М.: ART-менеджер, 2011.
8. Йўлдошев Б. Матни ўрганишнинг лингвостатистик методлари. – Самарқанд.
9. Шомақсудов А. ва бошқ. Ўзбек тили стилистикаси. –Т.: Ўқитувчи, 1983.

TIL BOR MILLAT BARHAYOT

*B.R.Ahmedov,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD).*

Annotatsiya: Til — davlat timsoli, mulki. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yilgan. Shu tariqa o‘zbek tili mustaqil davlatimizning Bayrog‘i, Gerbi, Madhiyasi qatorida turadigan, qonun yo‘li bilan himoya qilinadigan muqaddas davlat ramziga aylandi.

Kalit so‘zlar: til, millat, ramz, mustaqil, konstitutsiya, muqaddas.

Аннотация: язык является государственным символом, собственностью. Сохранение и развитие языка означает возвышение нации. Статус государственного языка законодательно закреплён в Конституции Республики Узбекистан. Таким образом, узбекский язык стал символом священного государства, стоящим среди Флага, Герба и Гимна нашего независимого государства и охраняемым законом.

Ключевые слова: язык, нация, символ, независимый, конституция, священный.

Abstract: Language is a state symbol, property. Preservation and development of the language means the rise of the nation. The status of the state language is legally established in the Constitution of the

Republic of Uzbekistan. In this way, the Uzbek language has become a symbol of the sacred state, which stands among the Flag, Coat of Arms, and Anthem of our independent state and is protected by law.

Keywords: language, nation, symbol, independent, constitution, sacred.

Ona tili – millatning ruhidir. Til — davlat timsoli, mulki. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yilgan. Shu tariqa o‘zbek tili mustaqil davlatimizning Bayrog‘i, Gerbi, Madhiyasi qatorida turadigan, qonun yo‘li bilan himoya qilinadigan muqaddas davlat ramziga aylandi. Bundan 27 yil muqaddam o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan edi. Bu o‘z davrida tom ma’noda olamshumul voqea bo‘lgan edi. Chunki, Beruniy, Ibn Sino, Al Xorazmiy, Al Farg‘oniy, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Bobur Mirzo singari buyuk siymolarni yetishtirgan xalq tili yo‘qolish arafasiga kelib qolgan edi. Mustaqillikka ilk qadamlar tashlanayotgan davridayoq prezidentimiz tomonidan o‘zbek tiliga davlat maqomi berish masalasi kun tartibiga qo‘yilib, bu ish amalga oshirilgan edi. Ona tilimiz – o‘zbek tiliga 1989 yil 21 oktabrda davlat tili maqomi berildi. Bu mamlakatimiz, yurtdoshlarimiz hayotidagi unutilmas, tarixiy voqeaga aylandi. Agar o‘shanda til to‘g‘risida qonun qabul qilinmaganda edi, o‘zbek tili ham tarix saxifalaridan joy olgan bo‘larmidi?!

Shuni ta’kidlash kerakki, o‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimizning milliy mustaqillikka erishish yo‘lidagi muhim qadamlaridan biri bo‘lgan edi. Istiqlol yillarida mamlakatimizda barcha sohalarda bo‘lgani kabi tilimiz taraqqiyotida ham muhim o‘zgarishlar yuz berdi. O‘zbek tilining xalqaro miqyosda obro‘si oshdi. «Davlat tili haqida»gi qonun ona tilimizning bor go‘zalligi va jozibasini to‘la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlar yaratdi. Olimlar va mutaxassislar tomonidan ilm-fan va turli sohalarga oid ensiklopediya va lug‘atlar, darslik va o‘quv qo‘llanmalari chop etildi. Mumtoz adabiyotimiz namunalari, sakson mingdan ziyod so‘z va so‘z birikmasini, fan, texnika, sanoat, madaniyat va boshqa sohalarga oid atamalarni, shevalarda qo‘llaniladigan so‘zlarni o‘z ichiga olgan besh jildlik «O‘zbek tilining izohli lug‘ati» bu borada amalga oshirilgan ishlarning eng muhimlaridandir. Til – millat qiyofasining bir bo‘lagi. Dunyodagi barcha xalqlar o‘zining milliy

rasmiy tiliga ega deb aytolmaymiz. Chunki bu xalqning milliy mustaqilligi bilan bog'liq. Mutaxassislarning so'zlariga qaraganda, bugungi kunda har ikki xaftada bitta til yo'qolib bormoqda. Bu o'z navbatida o'sha tilda so'zlashuvchi xalqlarning yo'qolishini anglatadi. YuNeSKO vakillarining so'zlariga qaraganda, qachonlardir odamlar so'zlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan bo'lsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud bo'lib, ularning 90 foizi yo'qolib ketish arafasida turibdi. Bu asosan sivilizatsiya tufayli madaniyatidan ayrilayotgan kam sonli millatlarning tillaridir. Bu tillarda so'zlovchi aholining ayrimlari yozuvga ega bo'lsa, ayrimlari bundan bebahradir. Masalan, Afrika tillarida so'zlashuvchi aholining 80 foizi xamon o'z yozuvlariga ega emas. Minglab tillardan ta'lim tizimida foydalanishning imkoniyati yo'q. Internetdan foydalana olmaydigan tillar haqida-ku aytmasa ham bo'ladi. Chunki yangi texnologiyalarning rivojlanishi tufayli ayrim xalqlar o'z tillaridan ko'ra zamonaviy tillardan foydalanishga majbur bo'lmoqda. Bugun Internet tilining 81 foizi ingliz tiliga to'g'ri keladi. To'g'ri, avvallari ham tillar paydo bo'lgan, muammolada bo'lib, ma'lum vaqtdan so'ng yo'q bo'lib ketgan. Lekin hozirgidek tillarning jadallik bilan yo'qolishi tarixda kuzatilmagan. Yo'qolib ketish havfida bo'lgan tillarning saqlab qolish yo'lida amalga oshirilayotgan sa'y-harakatlarning asosiy maqsadi ham madaniyatlar va tillar xilma-xilligini ta'minlashdan iboratdir. Chunki aynan til tufayli xalq va elatlarning madaniyati, urf-odatlarini saqlanib qoladi, sayyoramizda yashayotgan xalqlarning o'tmishi va madaniyati hurmat qilinadi. Tilshunoslar yo'qolib ketish arafasida turgan tillarni saqlab qolishning imkoniyatlari hozircha qo'ldan boy berilmaganini aytishadi. Tillarni saqlab qolish uchun esa, BMT ekspertlarining fikricha, bu tillardan ta'lim tizimida keng foydalanishni yo'lga qo'yish kerak.

Til – millatning ma'naviy boyligidir. Til nafaqat muammola vositasi – balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Turli xalqlarning tillariga hurmat esa o'z navbatida o'zaro tushunishni, muloqotlarga imkoniyat yaratadi. Tillarning saqlanib qolishi uchun esa bu tillarni qo'llab-quvvatlash zarurdir. Aynan til tufayli insoniyat u yoki bu xalqqa mansubligidan faxrlanib yashaydi. Barcha tillarni tan olish va hurmat qilish tinchlikning birdan bir kafolatidir. Shu sababli ham har bir xalq o'z tili saqlanib qolishi uchun harakat qiladi. Lingvist olimlarning fikricha, yana 25 yildan so'ng hozir muomalada bo'lgan tillarning o'ntasidan bittasi saqlanib qolar ekan.

Bugungi kunda dunyoda 6809 ta til mavjud bo'lib, ularning teng yarmi sakkizta davlat – Meksika, Indoneziya, Kamerun, Braziliya, Hindiston, Xitoy, AQSh va Rossiya xissasiga to'g'ri keladi. Eng ko'p tilli mamlakat sifatida Hindiston tan olinadi. Bu mamlakatda aholi 845 til va lahjada so'zlashadi. Ikkinchi o'rinda esa 600ta til va shevada so'zlashuvchi Papua — Yangi Gvineya turadi. Sayyoramizda eng ko'p aholi so'zlashadigan til sifatida xitoy, ingliz va ispan tillari tan olingan. Birinchi o'nlikka hindi, bengal, arab, portugal, nemets, rus va yapon tillari ham kiritilgan. Jahon tillarining atigi 4 foizi Yevropa qitasiga to'g'ri kelsa-da, eng ko'p so'zlashuvchi tillarning teng yarmi «ko'hna qita»da ekani ma'lum bo'ldi. 341 million kishi ingliz tilini ona tili sifatida tan oladi, biroq yana 350 million kishi bu tilni ikkinchi ona tili sifatida ko'rishini ma'lum qilgan. Tahlilchilar xitoy va ingliz tillari foydalanish bo'yicha o'z mavqeyini oshirib borayotganini aytishadi. Vaziyatni o'rganayotgan kuzatuvchilarning fikricha, foydalanuvchilar soni bo'yicha ayni damda ingliz tili yetakchilik qilayotgan bo'lsa, XXI asr o'rtalariga borib, xitoy tili asosiy til bo'lib olishi mumkin.

Mavjud tillarining 90%ning har biridan 100.000 aholi foydalanadi. Mana shuning o'ziyoq bu tillarning kelajagi qorong'uligidan dalolat beradi. Bugungi kunda 357 tilda atigi 50 nafar kishi so'zlashar ekan. 46 tildan esa atigi bir kishining foydalanishi aytiladi. Ularning o'limi bilan bu tillar ham yo'qoladi. Olimlarning fikricha, til yashab qolishi uchun undan kamida bir millon kishi so'zlashishi kerak ekan. Biroq bunday tillar dunyoda atigi 250 tadir. O'zbek tili ham mana shu 250taning ichida ekani quvonarli, albatta.

YUNESKO tomonidan nashr qilinadigan «Yo'qolib ketish xavfi arafasida turgan jahon tillari atlasida»da Yevropadagi 50ta, Tinch okeani mintaqasida esa 200ta til yo'qolib ketish arafasida ekani ta'kidlanadi. Afrikadagi 1400ta tildan 600tasi kelajakda, 250tasi esa yaqin orada butunlay yo'qolishi haqida bong urilmoqda. Qadimda xalqlar o'z turar joylaridan majburan ko'chirilganlari bois ular boshqa mintaqalarda so'zlashuvchi xalqlar bilan qorishib ketib, ularni tillarini o'zlashtirishga majbur bo'lgan. Lotin Amerikasidagi ayrim xalqlar esa alkogol va giyohvand moddalar iste'moli tufayli yo'q bo'lib ketgan. Endilikda esa kichik bir xalq yoshlarining kelajagi porloq sifatida ko'riladigan ikkinchi xalq tilidan foydalanishga urinayotgani bois tillar yo'qolmoqda.

Qachonki bolalar o'z ona tillarida o'qishni to'xtatar ekan, o'sha til yo'qolib ketish arafasiga kelib qoladi. Tillarni saqlab qolish bu o'sha xalqning madaniyati, urf-odati, rasm-rusumlarining saqlanib qolinishini

anglatadi. Chunki, xalq taqdiri til taqdiri bilan bevosita bog‘liq. Til har bir millat madaniyatining o‘zagidir. Shu sababli ham tilning saqlanishi xalq taraqqiyoti va kelajagini belgilaydi. Til xalqni birlashtiradi, tarbiyalaydi, o‘qitadi, urf-odat, an‘analarini saqlaydi. Shunday ekan, ona tilimizning xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tiborini yuksaltirishda, uni milliy va umumbashariy tushunchalar asosida taraqqiy etgan tillar safiga qo‘shishda har birimiz tilimizga chuqur hurmat bilan yondashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova M., Fattoxova D., Xalmuxammedova U., Inogamova N., Egamberdiyeva N. O‘zbek tili (o‘quv qo‘llanma). – T.: Mumtoz so‘z, 2018.
2. Aminov M., Madvaliyev A., Mahkamov N., Mahmudov N. Ish yuritish (amaliy qo‘llanma). – T.: O‘zME, 2017.– 456 b.
3. Rahmonov N., Boltaboyev H. O‘zbek mumtoz adabiyoti namunalari. 1-2 jild. – T., 2013, 2015.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktyabrdagi «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ – 5850-son qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-yanvardagi «O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamalar komissiyasining faoliyatini tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ – 40-son qarori.
6. Jiyanova N., Mo‘minova O., Maksumova S. Nutq madaniyati. Ma‘ruzalar matni. – T., 2016. I-kitob.
7. O‘zbek tilining izohli lug‘ati (5 jildli). – T.: O‘zME, 2005–2008.

**O‘RTA OSIYO BILAN BOG‘LIQ BO‘LGAN
YOZUVLAR**

*Kurbanov Muzaffar Abdumutalibovich,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti.*

Annotatsiya: yozuvning paydo bo‘lishi, yozuvgacha bo‘lgan turli predmetli aloqa vositalari, yozuvning tarixiy va tadrijiy takomili, umuman, yozuv tarixi va nazariyasi behad murakkab, ayni paytda eng aktual masalalardan biridir. Til kishilik jamiyati bilan qay darajada bog‘liq bo‘lsa, yozuv ham shu darajada kishilik jamiyati tarixi bilan chambarchas bog‘liqdir. Mazkur maqola yozuv tarixi bilan bog‘liqdir.

Kalit so‘zlar: oromiy, yunon, so‘g‘d, xorazm, ko‘shan, evfalit, pahlaviy, suriya, hind, runiy, uyg‘ur, arab yozuvlari, o‘rxun-yenisey yozuvi.

Abstract: The emergence of writing, various subject means of communication that preceded writing, the historical and practical improvement of writing, the history and theory of writing as a whole behad complex, at the same time one of the most pressing issues. To the same extent that language is connected with human society, writing is also closely connected with the history of human society. This article is about the history of writing.

Keywords: Aramaic, Greek, Sogdian, Khorezm, Kushan, Euphalite, Pahlavi, Syrian, Indian, Runic, Uighur, Arabic writing, Orkhon-Yenisei writing.

Аннотация: возникновение письменности, различные предметные средства коммуникации, предшествовавшие письменности, историческое и практическое совершенствование письменности, история и теория письменности в целом сложный, в то же время один из самых актуальных вопросов. В той же степени, в какой язык связан с человеческим обществом, письмо в той же степени тесно связано с историей человеческого общества. Эта статья посвящена истории письма.

Ключевые слова: арамейское, греческое, согдийское, Хорезмское, Кушанское, эвфалитское, пехлевийское, сирийское, индийское, руническое, уйгурское, арабское письмо, орхон-енисейское письмо.

Insoniyat tarixida yozuvning roli beqiyosdir. Chunki yozuv orqali kishilar o'z fikrlarini bir-biriga bildiradilar va o'zidan keyingi avlodlarga me'ros qilib qoldiradilar. Biz yozuv yordamida ming yillar oldin o'tgan voqealar, shaxslar, ilm, fan, madaniyat, ijtimoiy hayotda sodir bo'lgan voqea-hodisalar haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Ma'lumki, yozuv insoniyat yaratgan eng buyuk ne'matlardan biridir. Yozuv og'zaki tilga nisbatan ikkilamchi, qo'shimcha aloqa vositasi bo'lsa-da, unga qaraganda juda ko'p afzalliklarga ega. Tilning asosiy funksiyalaridan biri bo'lgan kumulyativ funksiya bevosita yozuv orqali amalga oshadi. Kishilik jamiyati qo'lga kiritgan ulkan tajribalar, bilimlar, tengsiz kashfiyotlar va hokazolarning barchasi avlodlardan-avlodlarga, xalqlardan xalqlarga bevosita yozuv orqali yetib boradi. Boy va ulkan o'tmish madaniyatimiz, tariximiz haqidagi bugungi tasavvurlarimizning mavjudligi, rivojlanib borishi faqat va faqat yozuv tufaylidir. Umuman, yozuvning ahamiyati, kishilik aloqasidagi o'rni

haqida juda ko'p gapirish mumkin. Ammo yozuvning naqadar katta ahamiyatga ega ekanligi hech kimga qorong'i emas.

Yozuvning paydo bo'lishi, yozuvgacha bo'lgan turli predmetli aloqa vositalari, yozuvning tarixiy va tadrijiy takomili, umuman, yozuv tarixi va nazariyasi behad murakkab, ayni paytda eng aktual masalalardan biridir. Til kishilik jamiyati bilan qay darajada bog'liq bo'lsa, yozuv ham shu darajada kishilik jamiyati tarixi bilan chambarchas bog'liqdir.

Insoniyat tarixida yozuvning roli beqiyosdir. Chunki yozuv orqali kishilar o'z fikrlarini bir-biriga bildiradilar va o'zidan keyingi avlodlarga me'ros qilib qoldiradilar. Biz yozuv yordamida ming yillar oldin o'tgan voqealar, shaxslar, ilm, fan, madaniyat, ijtimoiy hayotda sodir bo'lgan voqea-hodisalar haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lamiz.

Arxeologik manbalarda ko'rsatilishicha, O'rta Osiyo va Qozog'istondagi qadimgi turkiy ajdodlarimiz oromiy, yunon, so'g'd, xorazm, ko'shan, evfalit, pahlaviy, suriya, hind, runiy, uyg'ur, arab yozuvlaridan foydalanganlar. Oromiy yozuvi asosida shakllangan so'g'd va xorazm yozuvlari eramizning I–V asrlarida qo'llangan. Eramizning I asrida oromiy yozuvi asosida uyg'ur yozuvi shakllangan. Eramizning V asriga kelib esa runiy nomi bilan atalgan o'rxun-yenisey yozuvi paydo bo'lgan. «Run» – mahfiy, sirli degan ma'noni anglatadi. Bu yozuv fan olamiga XVIII asrda ma'lum bo'lgan. Rus sayyohi N.M.Yadrinsev O'rxun daryosi bo'ylaridan shu xildagi yozuvlarni topgan. Ular O'rxun va Yenisey daryolari bo'yidan topilganligi uchun shunday nomlanadi. Tuzilishiga ko'ra german runiy yozuvlariga o'xshaganligi uchun runiy yozuv deb yuritiladi. Runiy yozuvni 1893-yilda daniyalik professor B.Tomsen o'qigan.

Arab bosqiniga qadar, Movarounnahrda run, turkiy (uyg'ur), so'g'd, moniy va braxma, suryoniy yozuvlari qo'llangan. Diniy mazmundagi asarlar braxma, suryoniy yoki moniy yozuvida, rasmiy hujjatlar runiy, turkiy (uyg'ur) yoki so'g'd yozuvida yozilgan. Run yozuvi yodgorliklari katta hududga tarqalgan bo'lib, ular qabr ustiga qo'yilgan toshlarga, tayoqlarga yozilgan. Bu yozuvda – O'rxun-Yenisey tosh bitiklari, turkiy (uyg'ur) yozuvida – qadimgi turkiy yodnomalar: «Oltin yorug'», budda va xristian diniga oid yodnomalar, yuridik hujjatlar; moniy yozuvida «Xuastuanift» yodgorligi yozilgan. Uyg'ur yozuvi arab yozuvi bilan teng XV asrgacha qo'llangan. Bu yozuvda «Qutadg'u bilig»ning Vena nusxasi, Xorazmiyning «Muhabbatnoma»

asarining qadimgi nusxasi, «Latofatnoma», «Dahnoma» kabi asarlarning ayrim nusxalari va parchalari yozilgan.

Biz faqat yozuv borligi uchungina, tilning tarixiy taraqqiyotini kuzatish sharafiga muyassar bo‘lamiz: bu rivojlanishni qayd qilamiz, oldingi avlodlarimiz tilini o‘rganib, uni hozirgi davrdagi til bilan qiyoslaymiz. Tilning rivojlanish yo‘lini o‘rganamiz, tilga kirib kelayotgan yangiliklarni va ularning sababini aniqlaymiz.

O‘qish va yozuv hozirgi vaqtda shunchalik odat tusiga kirib qolganki, go‘yo ular bir umr til bilan birga bog‘liq bo‘lgandek ko‘rinadi. Aslida yozuvning paydo bo‘lganiga ko‘p vaqt bo‘lgani yo‘q. Ba’zi tillarning hanuzgacha yozuvi yo‘q.

Amerika qit‘asi mahalliy aholisining ko‘pchilik tillarini bunga misol tariqasida ko‘rsatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kabilova Z.M. Matnshunoslik. O‘quv qo‘llanma. – Andijon, 2023.
2. Mahmudov N. Yozuv tarixidan qisqacha lug‘at-ma’lumotnoma. –T.: Fan, 1990.
3. Малов С. Е. Памятники древнетюркской письменности. –М. – Л., 1951.
4. Rahmonov N. Ko‘hna bitiktoshlar. – Toshkent, 1990.
5. Qobuljonova G., Zakirova H. O‘zbek tili. – Andijon. 2010.
6. Qayumov A. Qadimiyat obidalari. – Toshkent, 1971.
7. <https://yandex.ru/search/?text=o+zbek+xalqi+foydalangan+yozuvlar+haqi>
da&lr=10329&cl
8. <http://taqvim.uz/uz/news/view/51>

BADIIY MATN VA NOVERBAL KOMMUNIKATSIYA

*Ma’murjon Muhammedovich Saidxonov,
Andijon davlat universiteti dotsenti, f.f.d.*

Annotatsiya: badiiy matndagi ishoraviy kommunikatsiya tahlilida asosiy e’tibor jonli aloqa-aralashuvga qaratilishi va uning lisoniy ifodasi sifatida ishoralarning verballashuvi tahlilga tortilishi maqbul usul sanaladi.

Kalit so‘zlar: noverbal kommunikatsiya, kommunikativ akt, paralingvistik vositalar, prosodik vositalar.

Annotation: it is considered suitably that taking into consideration of verbalization of gestures as a linguistic expression and paying main attention for alive communication in analyzing gestural communica

Keywords: verbal communication, communicative act, paralinguistic means, prosodic means.

Аннотация: в анализе знаковой коммуникации художественного текста уделение внимания живому общению и подвержение анализу вербализации знаков в качестве его языкового выражения считается приемлемым способом.

Ключевые слова: вербальная коммуникация, коммуникативный акт, паралингвистические средства, просодические средства.

Badiiy matndagi noverbal kommunikatsiya, aniqroq aytganda, ishoraviy kommunikatsiya keyingi yillarda gumanitar va ijtimoiy fanlarning o'rganish obyekti bo'lmoqda. Bunga sabab aloqa-aralashuv jarayonida ishlatilib kelinayotgan kishilarning ma'no ifodalovchi xatti-harakatlari kommunikativ aktda asosiy ma'noni ifodalab kelmoqda.

Badiiy asar hayotning aksi sanaladi. Unda yozuvchi tomonidan tasvirlangan voqyea-hodisalar, personajlar va ularning boshqa asar qahramonlari bilan muloqoti, xarakter va xususiyatlari tabiiy hayotning in'ikosi sifatida yoritib beriladi, demak, badiiy matnda paralingvizmlarni uchratishimiz tabiiy. Bu yozuvchining o'ziga xos badiiy tasvir vositasidan foydalanishi emas, balki hayotiy haqiqatni qog'ozga ko'chirishidir. Badiiy matnda kinetik holatlarning berilishi jonli aloqa-aralashuvning matnga ko'chishidir.

Badiiy matndagi ishora xulqining tadqiqi paralingvistik vositalar tadqiqidagi eng og'riqli nuqtalardan sanaladi. Bu, albatta, tadqiqotchilar oldiga turli fanlar bo'yicha hozirgi zamon ilmiyoti qo'lga kiritgan yutuqlar bo'yicha kompleks yondashuvni talab etadi. Badiiy matnning semiotik tahlili shundan dalolat beradiki, yozma matnda muloqot jarayonida so'zlovchining nutqi oddiygina berilmaydi, balki tasvirlab beriladi. Bunday tasvir verbal kodlar orqaligina bo'lmasdan, ishoralar, imolar, kommunikativ qiymatga ega bo'lgan fonatsion vositalar yordamida amalga oshadi.

Dunyo tilshunosligida aloqa-aralashuv jarayoni, kommunikativ akt, uning vositalariga e'tibor qadimdan tadqiqot obyekti bo'lgan bo'lsa va noverbal vositalar tadqiqi tarixi uzoq yillarga borib taqalsa-da, ularning verballashuvi va badiiy matnda ishlatilishi masalasi o'tgan asrning so'nggi choragidan boshlab ilmiy jihatdan o'rganila boshlandi. Bunga sabab til va nutq munosabatlariga aniqlik kiritilishi natijasida

pragmalingvistik tadqiqotlarning rivojlanishi, qolaversa, ichki va tashqi tilshunoslikning dialektik tekshiruv obyekti bo'lishidan iboratdir.

Aloqa-aralashuvda noverbal vositalarning ishlatilishi muloqotning tabiiy, erkin holda qo'llanishini bildirsa va u adresantning muayyan axborotni uzatishida ahamiyatli bo'lsa, o'sha kommunikativ aktning yozma ravishda berilishida, matniy shaklida imo-ishoralar, tana harakatlari, ovoz sifati va boshqa prosodik vositalarni verballashtirish va muloqotdagi mazmunni hamda ma'noni saqlab qolish murakkab jarayon sanaladi. Zero, jonli suhbat jarayonini matnga mukammal ko'chirish hamda o'quvchi-adresat va kuzatuvchi-adresatda muloqot haqida to'la tasavvur hosil qilish muallifdan ham verbal, ham noverbal vositalarning ishlatilish maqsadini, ma'nosini bilishni taqozo etadi.

Imo-ishoralar, fonatsion vositalar kommunikatsiyaning ajralmas qismi ekanini e'tiborga olsak, ularning badiiy matnda berilishi tabiiy hol sanaladi. Muloqot jarayonidagi kommunikantrlarning mimik va kinetik harakatlarini, hissiyotlarini, ruhiy holatlarini, muloqot vaziyati bilan bog'liq jihatlarni badiiy matnga ko'chirishda yozuvchining bilimi, ijodkorligi, keng dunyoqarashi ahamiyat kasb etadi. Agar muloqot jarayonida kommunikantrlarning fikr almashuvida nigoh, ishora, mimika, hissiy va ruhiy holatlar tabiiy ravishda ifodalansa, uni yozma nutqqa ko'chirish ancha murakkablik tug'diradi. Negaki ayrim hissiy yoki ruhiy jarayonlarning lisoniy ifodasi bo'lmasligi mumkin, ma'lum ma'no ifodalovchi xatti-harakatning nominativ ifodasi shakllanmagan bo'lishi mumkin. Bu o'rinda ishora tasvirlash asosida yozuvchining ijodkorlik mahorati natijasida ifoda etilishi kerak.

U ikki qo'lining ko'rsatkich barmoqlarini hayvon shoxi ko'rinishida oldinga yo'naltirib, peshonasiga qo'ydi va yuzini burishtirib, boshini ikki tomonga qimirlatdi, xuddi hayvon kelayotgandek. Yana qiyqirib ovoz ham chiqarib qo'ydi. (Ertakdan)

Ushbu harakatlar kompleksi nominativ xususiyatga ega bo'lmasdan, vaziyat taqozosi bilan tasvirlash asosida ishora ifoda etmoqda va adresat ushbu hayotiy harakatlar yig'indisidan shoxi bor hayvon (ko'rsatkich barmoqning old tomonga qarata peshonaga qo'yilishi), badbashara (yuz ifodasi), qo'rqinchli (ovoz) ekanini anglab yetadi.

G.V.Kolshanskiy har qanday axborotning uzatilish jarayonining verbal kommunikatsiyani kuzatib boruvchi boshqa aralash nolisoniy vositalardan iborat ekanini ta'kidlab» [1; 16-26], kinetik vositalar ijtimoiy kontaktdagi vazifasi nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishini aytib

o'tadi. Ijtimoiy psixologlarning aytishicha, kishilar o'rtasida kontaktning o'rnatilishi va davomiyligining ta'minlanishi suhbatdoshining doimiy reaksiyasi, munosabati va tasdiqlab turishi asosiga quriladi. Bu reaksiya, asosan, bosh qimirlatish, ko'z harakati va boshqa mimik harakatlari bilan beriladi.

Roziyaning yuzida ko'ringan taraddudning sababi shu ekanini Maksimich ham tushundi. U bekatda turgan qora qosh bir yigitning Roziyaga xo'mrayib tikilganini ko'rib qoldi. Bu xo'mrayishda rashkka o'xshash tuyg'u bor edi. «Iye, hali yigitlarning rashkini keltiradigan darajada navqiron ekanmiz!» – deb Maksimich o'zicha jilmayib qo'ydi. Xo'mraygan yigitcha Roziyani puldor domlalar bilan yuradigan student qiz, deb o'ylab g'ashi kelmoqda edi. Roziya buni sezib, battar uning jig'iga tekkisi keldi. Maksimichni yengidan olib, avtobusga tomon tortdi.

– Qani, bo'lmasa, yuring, birga ketdik! – dedi. Avtobusda eshikka yaqinroq o'tirgan o'smirlardan biri avval Roziyaga, so'ng Maksimichga qarab olib mag'rur yuz bilan o'rnidan turdi va oldinga o'tib ketdi. Bu uning joy bo'shatgani edi. Roziya Maksimichni o'tirishga taklif qildi.

– Yo'q, yo'q, siz meni jentlmmanlik yoshidan o'tgan deb o'ylamang. Qani, o'zingiz o'tiring. (O'.Hoshimov)

Badiiy asardagi personajlarni muallif tomonidan xarakterlashda, uni yozuvchi tomonidan ta'rif va tavsiflashgina yetarli bo'lmasdan, balki asardagi har bir personajning vaziyatga faol munosabatiga ham e'tibor qaratiladi, ya'ni ovoz toni, sifati, turli imo-ishoralardan foydalanishi, holatga uning hissiy, ruhiy aks ta'siri, personajlarning o'zaro so'zsiz «muloqoti» va b.

N.V.Nakashidze R.Berdvistellning tajribasiga suyangan holda tajriba davomida juda ko'p insonlar bilan suhbatlashib imosi, ishorasi yoki tana harakatlari universal (bir xil) bo'lgan odamlarni uchratmaganini aytib o'tadi «[4; 13].

Lev Tolstoy ta'biricha, odamlarda 97 xil kulgi, 85 xil ko'z qarashlari turlari mavjud bo'lib, ushbu «xarakterizatorlar» badiiy asarda personajlar xarakterini ochishda, vaziyatni baholashda, kayfiyatni aniqlashda, o'zaro munosabatda o'z aksini topadi, muloqot jarayonini kompensatsiya qiladi (o'rnini bosadi).

Mukarrama sal tuzatinib yo'lak eshigiga bordi. Unda ikkita noma'lum xotinlar yov qarash bilan bir-birlarini turtib Mukarramoy bilan ko'rishdilar. («Xolis» gazetasidan) Asardagi xotinlarning «yov qarashi» va «bir-birlarini turtish»lari kitobxonga axborot uzatuvchi

vositalar bo'lib, yozuvchi ushbu o'rinda real hayotiy manzarani ifoda etish bilan asarning mohiyatini ochishda foydalangan.

Ijodkor tomonidan badiiy matnda noverbal vositalarning berilishi ikki bosqichdan iborat bo'lib, avvalo nutqiy muloqotda jonli ravishda nonutqiy vosita ishlatiladi, so'ngra o'sha kommunikativ akt matnga ko'chiriladi. Bunda fonatsion, kinetik, supersegment va aralash vositalar kitobxonga jonli muloqotdagiday matniy shaklda berilishi kerak bo'ladi. Personajlarning munosabatlari: ko'z qarashlari, imo yoki ishoralari, mos ravishdagi harakatlari, gavda, tana a'zolari harakati, ovoz bilan bog'liq harakatlar, sukut, turli xarakterizatorlar (kulgi, yig'i va b.) – bularning barchasi verballashishi va asarning g'oyasi, mohiyati, mazmuni uchun xizmat qilishi kerak bo'ladi.

«Noverbal signallarni uqib olish muloqotning samarali chiqishida asosiy omil sifatida qaraladi», – deb ta'kidlagan G.G.Molchanova amerikalik sotsiopsixolog A.Mexrabiananing shaxslararo kommunikatsiyadagi verbal va noverbal vositalarning aloqa-aralashuvdagi nisbati haqidagi mashhur modelini e'tiborga havola qiladi: «55 – 38 – 7», 55% – noverbal vosita (ishora), 38% – ovoz, – para/ekstralingvistika va faqat 7% – talaffuz qilingan so'z ma'nosi» [3; 16].

Noverbal kommunikatsiya badiiy matnda til vositalari bilan ifodalanar ekan, ular muayyan so'zlar, ishora fe'llari, so'zlar qo'shilmasidan iborat bo'ladi. Ushbu lisoniy vositalarning semantikasi, tuzilishi, grammatikasi, uslubiy ishlatilishi, matn tarkibida qo'llanishi kabi jihatlar tadqiqotning asosini tashkil etadi. Bu esa noverbal vositalarning verballashuvi bilan bog'liq nazariy xulosalarni chiqarish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biri ham nutqiy jarayonni har tomonlama tahlil qilish barobarida aloqa-aralashuvda ishlatiladigan kinetik vositalarning vazifasi va ma'nolarini verballashgan holda matniy tahlil qilishdan iboratdir. Kommunikatsiyaning ro'yobga chiqishini kompleks tekshirish natijasida noverbal vositalarning yozma matndagi verbal shaklini funksional-stilistik tomondan o'rganish va natijalar asosida nazariy xulosalar chiqarish maqsadga muvofiq.

Aloqa-aralashuvda va badiiy matnda kinemalar nafaqat verbal axborotni to'ldirish va aniqlash uchun ishlatiladi, balki kognitiv axborotning manbasi, ya'ni subyekt nutqi, uning milliy, madaniy, ijtimoiy va yosh xususiyatlari, jinsiy mansubligi, xarakter jihatlari haqida ma'lumot beradi.

Matn kommunikativ faoliyatning bir parchasi bo'lib, tovush tilining grafik ekvivalentidir. Insonning harakatidan, yurishidan, ishorasidan, ko'rinishidan (poza), mimikasidan, quloq, burun va lab harakatlaridan kuzatuvchi odam ko'p narsani bilishi mumkin: nafaqat uning kasb-korini, balki uning xarakterini ham. Kinemalarga e'tibor, ma'lum ma'noda, kommunikantlar, badiiy asardagi personajlar o'rtasidagi psixologizmning ortishiga, shuningdek, ularda notiqlik san'atining namoyishiga asos bo'ladi. Shuning uchun ham keyingi yillarda muloqot psixologiyasi, notiqlik, etika, og'zaki nutq madaniyati kabi fan darsliklarida ishora tili bo'limlari kiritildi.

Kitobxon badiiy matnni o'qish jarayonida yozuvchi tomonidan matnda berilgan kinetik jarayonlarni ko'z oldiga keltirish uchun kommunikativ akt «plyonkasini» orqaga qaytaradi va verballashgan ishoradan noverbal kodni aniqlaydi, natijada matnni to'laligicha idrok etadi.

Matndagi kinetik aktning adekvat reprezentatsiyasi tekstning kommunikativligida katta ahamiyat kasb etadi. Lekin badiiy uslub boshqa funksional uslublardan avvalo kommunikativligi bilan, qolaversa, estetik vazifa bajarishi bilan farq qiladi.

Bizni o'rab turgan borliqni obrazli, aniq his qilgan holda, albatta, muayyan estetik pozitsiyada, har bir unurni obraz sifatida gavdalangan holda, nutq uzatuvchining individual tafakkuridan o'tkazgan holatda ifoda etadi» [2; 8].

Har qanday badiiy asarda mavjud personajlarning tavsifi muallifning tasvirlashi, izohlashi, u haqdagi ma'lumotlarni kitobxonga yetkazishi bilan birga, o'sha personajning boshqa shaxslar bilan munosabat-muomalasida, xatti-harakatlarida, ma'lum vaziyatda o'zini tutishiga: ruhiy, hissiy holatlariga bog'liq bo'ladi. Bu esa yozuvchidan asardagi har bir qahramonga individual yondashish kerakligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Колшанский Г.В. Функции паралингвистических средств в языковой коммуникации // Вопросы языкознания, 1973. – № 1. – С. 16–26.
2. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М., Просвещение, 1988. – С. 8.
3. Молчанова Г.Г. Когнитивная невербалика как поликодовое средство межкультурной коммуникации: кинесика // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2014. – №2. – С. 16.
4. Накашидзе Н. Кинесика и ее вербальное выражение в характеристике персонажей художественного произведения: Дисс. канд. филол. наук. – М., 1981, – С. 13.

IQBOL MIRZO SHE'RIYATIDA «KO'NGIL» KOMPONENTLI OKKAZIONAL IBORALAR

*G.K.Kabuljonova,
Andijon davlat universiteti dotsenti.*

Annotatsiya: mazkur maqolada o'zbek xalqining sevimli shoiri Iqbol Mirzo she'rlarida «ko'ngil» komponentli okkazional iboralarning uslubiy xususiyatlari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: shoir, she'r, okkazional ibora, badiy uslub.

Abstract: this article discusses the stylistic features of occasional expressions

with the «heart» component in the poems of Iqbal Mirzo, the favorite poet of the Uzbek people.

Keywords: poet, poem, occasional expression, artistic style.

Аннотация: в данной статье рассматриваются стилистические особенности окказиональных выражений с компонентом «сердце» в стихах любимого поэта узбекского народа Икбала Мирзо.

Ключевые слова: поэт, стихотворение, окказиональное выражение, художественный стиль.

Ijodkorlar, odatda, tasvir maqsadiga muvofiq iboralarni tanlab qo'llash bilangina kifoyalanib qolmaydilar. Balki ibora mazmunini qahramonlar tabiati, ruhiy holati, hayot tarzi, ruhiy kechinmalariga mos tarzda o'zgartiradilar va qayta ishlaydilar. Shu tariqa xalq iboralari yangi ma'no nozikliklari bilan jilolanib, sayqallanib, taraqqiy etib boradi. Shuning uchun ham ijodkor tomonidan qayta ishlangan iboralar oxorliligi va badiiy bo'yoqdorligi jihatidan alohida ajralib turadi.

Xalq iboralarini qayta ishlashning usullari, ularga yangicha rang va tus, yangicha ma'no talqini berishning yo'llari juda xilma-xildir. Ular orasida nibatan keng tarqalgan «umumtil iborasi zamiridagi ma'noning yangicha talqinini ochish, iboraning leksik tarkibini o'zgartirish va uning semantik-stilistik funksiyalarini kengaytirish, iboraga yangicha majoziy va obrazli ma'nolar kiritish kabi usullar» ni qayd etish mumkin. Frazеologik iboralarni qayta ishlashning turli usullari B.Yo'ldoshev, Q.Xalilovlar tomonidan tadqiq etilgan.¹

¹ Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. –Самарқанд, 1999: Йўлдошев Б., Халилов Қ. Шоир Эркин Воҳидовнинг фразеологизм қўллаш маҳорати ҳақида. – Самарқанд, 2007.

Xususan, shoir Iqbol Mirzo she'riyati misolida ko'radigan bo'lsak, ijodkorning ibora qo'llashda ham o'ziga xos mohirlik bilan yondashganligi ma'lum bo'ladi. Muallif lirik qahramon ichki kechinlari va his-tuyg'ularini ifodalashda xalq tilidan o'rinli saylab olingan iboralarni ustalik bilan qo'llashga erishgan. O'zbek tilida xalqning o'ziga xos tafakkur tarsi, kuzatuvchanligi va badiiy tasavvur qudratini o'zida namoyon etuvchi iboralarning ulkan zahirasi mavjud.¹ Shoir qo'llagan iboralar she'r tizimiga shunday singdirilganki, qoyil qolmasdan iloj yo'q. Muallif she'riyatida xalq iboralari mohirlik va mahorat bilan san'at darajasida qo'llanganligini kuzatish mumkin.

Masalan:

Yo'l qursin-a, yo'l qursin-a, yo'lning firog'i qursin,

Turna bo'yli, qil ko'ngilli qizning firog'i qursin.

Shavqim toshib, tog'lar oshib kelgan edim sog'inib,

Jigarimni xunob qilgan ishqning qiynog'i qursin. (247-bet)

Yuqorida keltirilgan misolda **ko'ngli nozik** umumtil iborasi mazmuniga hamohang tarzda yangi, original **qil ko'ngilli (mubolag'li)** iborasi yaratilgan. **Yurak bag'ri xun** iborasining komponentlari o'zgartirilib **jigari(mni) xun(ob qilgan)** okkazional iborasi hosil qilingan. Bu har ikki okkazional ibora mubolag'ali frazeologik birlik sanalib, uslubiy bo'yog'i va emotsionallik jihatidan yuqori darajadagi ta'sir kuchiga ega.

Ba'zan muallif misralarda **ko'ngil** komponentli bir iborani she'rda takror va takror qo'llash usulidan foydalanib, bu usul orqali muallif ibora vositasida yuzaga chiqayotgan pragmatik ma'noni yanada kuchaytirish, ta'kidlash va tasvirlashga xarakat qiladi. Shuningdek, lirik qahramon kechinmaridagi **kontrastlik** holatlarini ifodalashda shoirning beqiyos ijodiy mahoratining namoyon bo'lganligini ko'ramiz. Masalan,

Ko'ngil so'rab, ko'ngil buzdi do'stlarim,

Ko'nglim so'rab, ko'ngil uzdi do'stlarim,

Ko'ngillarni yengil uzdi do'stlarim,

Birin mendan hafsalasi pir bo'ldi. (242)

Shoir she'rlarini kuzatarkanmiz, unda **ko'ngil** komponenti bilan bog'liq iboralarning ko'p qo'llanganligiga guvoh bo'lamiz.

Ko'ngil degan zormanda

To'lmas ekan, deysizmi?

¹ Йўлдошев Б. "Обид кетмон" қиссасида қўлланган фразеологизмларнинг когнитив-прагматик талқинига доир. // Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий анжуман материаллари. Андижон, 2012. -Б. 229.

Odam zoti armonsiz

Bo'lmas ekan, deysizmi? (250)

Keltirilgan misolda **ko'ngli to'lmas** umumtil iborasi **degan, zormanda** komponentini qo'shib qo'llash natijasida kengaytirilib iboraga xos konnotativ ma'non yanada bo'rttirilgan.

Nolimayman taqdirdan,

Shukr, kamu ko'stim yo'q.

Faqat ko'ngil olisda,

Ko'ngil degan do'stim yo'q. (250-b.)

Mazkur baytda keltirilgan **ko'ngil olisda** iborasi **faqat** yuklamasi bilan birga qo'llanib, shoir tomonidan kashf qilingan okkazional ibora sifatida lirik qahramon, ya'ni shoirning ruhiy kechinmalari bilan bog'liq holatlarni ifodalshga qaratilgan.

Ko'nglinga burningni suqma, iltimos,

Senga nima kerak, ayt nima kerak?

Kechir, og'ir botsa yengil so'zlarim,

Seni unutganman. Unutganman. (232)

Misolda **burningni suqma** iborasi **ko'ngil** leksemasi bilan kengaytirilgan holda qo'llanilib, original va noodatiy ifoda hosil qilgan. Bunday holat boshqa ijodkorlarda kam uchraydi. Bu ibora salbiy ma'noda qo'llanib, O'TIFL da biror faoliyatga aralshmoq ma'nosida ifodalanishi va **burnini tiqmoq, tumshug'ini tiqmoq** variantlari mavjudligi ko'rsatib o'tilgan. Bu o'rinda esa mazkur ibora mavhum (ko'ngil) ma'no ifodalovchi, ya'ni inson faoliyatiga emas, balki uning ruhiy olamiga, his-tuyg'ulariga aloqador «qalb, yurak, muhabbat inkori» bilan bog'liq salbiy, g'ayrioddiy munosabatni ifodalab kelgan deyish mumkin.

Eng boy odam men bo'lardim,

Pushaymondan foyda bo'lsa.

Ko'ngli toshdan tosh dilbarni

Sog'inaman qayda bo'lsa. (86-bet)

Misrada qo'llangan **ko'ngli tosh** iborasi O'TIFL da **qattiq ko'ngil, ko'ngli qattiq** kabi variantlarda berilgan. Shuningdek, iboraga sinonim sifatida *bag'ri tosh, tosh bag'ir, yuragi tosh, mehri tosh* iboralari keltirilgan.¹ Shoir qattiqlik belgisini yanada bo'rttirish maqsadida **tosh** leksemasini **ko'ngil** leksemasi bilan biriktirib okkazional ibora hosil

¹ Рахматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. –Т.: Ўқитувчи, 1978. –Б. 33

qilgan. Dilbarning sifatlarini tavsiflashda **tosh (dilbar)** leksemasi qattqlik belgisiga ko‘ra metaforik ma’noda qo‘llangan bo‘lib, ifodani ma’no jihatdan yanada kuchaytirgan.

Shoir she’rlarida iboralar misralarga shunday ustalik bilan, soda, xalqona uslubda singdirilganki, ta’riflashga so‘z ojiz.

Kuydirmajon edi, qurg‘ur, sho‘x edi,

Ko‘nglim unda edi, ko‘nglim to‘q edi.

Qosh terganda yig‘lagani yo‘q edi,

Tugunchagin tugib qo‘ygan tayyor qiz. (59-bet)

Yuqorida keltirilgan misolda ham ***ko‘nglim unda edi, ko‘nglim to‘q edi*** umumtil iboralari ketma-ket qo‘llangan bo‘lib, oshiqning o‘ziga ishonchini, xotijamlikni ifodalagan. To‘rtinchi misrada qo‘llangan ***tugunchagin tugib qo‘ygan tayyor qiz*** iborasi esa shoir topilmasi, original ifoda bo‘lib, tilda *bo‘yi yetgan* (etilgan, turmushga uzatadigan) qiz ma’nosini anglatadi. **Tayyor** leksemasi ham belgini yanada kuchaytirgan.

Okkazional ibora deyilganda umumtil iborasining matn talabi bilan so‘z san’at korlari tomonidan u yoki bu maqsadli o‘zgarishlarga kiritilishi, shu asosda ibora ma’nosining o‘zgarishi nazarda tutiladi.¹ Iqbol Mirzo o‘z she’riyatida tilimizning boy imkoniyatlardan ustalik bilan foydalangan. Ayniqsa iboralarni qo‘llashdagi o‘ziga xos mahoratini yuqorida keltirilgan misollardan ham ko‘rish mumkin. O‘ylaymizki, ularni o‘rganish kelgusida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan galdagi vazifa sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Иқбол Мирзо. Сени бугун кўрмасам бўлмас. Иккинчи нашр. – Т., 2018.
2. Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. – Самарқанд, 1999
3. Йўлдошев Б., Халилов Қ. Шоир Эркин Воҳидовнинг фразеологизм қўллаш маҳорати ҳақида. – Самарқанд, 2007.
4. Йўлдошев Б. «Обид кетмон» қиссасида қўлланган фразеологизмларнинг когнитив-прагматик талқинига доир. // Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий анжуман материаллари. – Андижон, 2012.
5. Маматов А. Фразеологик стилистика масалалари. – Т., 1991.
6. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1978.

¹ Маматов А. Фразеологик стилистика масалалари. – Т., 1991. -Б. 46-52.

O'ZBEK VA CHET TILLARINI O'QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI

*Teshaboyev Akromjon Yuldashevich,
Andijon davlat chet tillari instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlar, pedagogika va
psixologiya kafedrası mudiri, p.f.n., dotsent.*

Annotatsiya: ushbu maqolamda o'zbek va chet tillarini o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati xususida so'z yuritilar ekan, fanni o'zlashtirish biroz murakkabligini hisobga olgan holda o'quvchining barcha imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek tilni rivojlantirishda yangi metodlardan misollar keltirilib, uning ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, ingliz tili, metodika, fan, uslub, dars, o'quvchi, pedagog, interfaol, mamlakat, oliygoh, samaradorlik.

Abstract: in this article, the importance of using new pedagogical technologies in teaching Uzbek and foreign languages is discussed, all the possibilities of the student are analyzed, taking into account the complexity of mastering the subject. Also, examples of new methods in language development are given and its importance is revealed.

Keywords: Uzbek language, English language, methodology, science, method, lesson, student, pedagogue, interactive, country, university, efficiency.

Аннотация: в этой статье я говорю о важности использования новых педагогических технологий в обучении узбекскому и иностранным языкам. Также приводятся примеры новых методов в развитии языка и раскрывается его важность.

Ключевые слова: узбекский язык, английский язык, методика, наука, стиль, урок, студент, педагог, интерактив, страна, университет, эффективность.

Biz yurtimizda ingliz va boshqa tillarni rivojlanishiga qiziqar ekanmiz eng quvonarlisi, ingliz va boshqa tillarda biyron so'zlasha oladiganlar maktabning birinchi sinfidayoq topilayotgani, tizimda ingliz tili va boshqa tillar mutaxassislarning ko'p mehnati singayotganidan dalolatdir. Ayniqsa, chet tilida xalqaro darajalarga erishayotgan o'quvchilar safi kundan kunga ko'payib bormoqda. Shuningdek, milliy oliygoharimizdan tashqari dunyoning top 1000 talikka kirgan universitetlarga bir o'quvchining yettitadan ortig'iga talaba bo'layotgani

ham bizni quvontiradi. Darvoqe, fanni o'zlashtirish biroz murakkab jarayon. O'zga tilni o'z tilidek mukammal o'zlashtirishda esa pedagogning mahoratiga bog'liq. Bunda yangi pedagogik uslublardan foydalanish ham muhim ham samaralidir. An'anaviy darsdan ko'ra o'quvchi yangi texnologiyalardan foydalanib o'tilgan darsda o'zlashtirish ko'rsatkichi yuqori bo'ladi. Quyida shu kabi yangi pedagogik uslublarning mohiyati va amalda qo'llay olishdagi samaralari haqida so'z yuritamiz.

Mazkur metod o'quvchilarning mashg'ulotlar jarayonidagi faolliklarini ta'minlash, ularni erkin fikr yuritishga rag'batlantirish hamda bir xil fikrlash inertsiasidan ozod etish, muayyan mazvu yuzasidan rang-barang g'oyalarni to'plash, shuningdek, ijodiy vazifalarni hal etish jarayonining dastlabki bosqichida paydo bo'lgan fikrlarni yengishga o'rganish uchun xizmat qiladi. «Fikriy hujum» metodining asosiy tamoyili va sharti mashg'ulotning har bir ishtirokchisi tomonidan o'rta tashlanayotgan fikrga nisbatan tanqidni mutlaqo ta'qiqlash, har qanday luqma va hazil-mutoyibalarni rag'batlantirishdan iboratdir. Bundan ko'zlangan maqsad o'quvchilarning mashg'ulot jarayonidagi erkin ishtirokini ta'minlashdir. Ta'lim jarayonida ushbu metoddan foydalanish o'qituvchining pedagogik mahorati va tafakkur ko'lamining kengligiga bog'liq bo'ladi. «Fikriy hujum» metodidan foydalanish chog'ida o'quvchilarning soni 10-15 nafardan oshmasligi maqsadga muvofiqdir.

«Playing draught» metodi. Shashka o'ynash aqliy rivojlanishni o'stiradi. Hamda eslab qolishni mustahkamlaydi. Xotirani charhlovchi o'yin hisoblanadi.

Shashka o'ynash metodi. Ya'ni, har bir shashka donasi tagiga harf yozib qo'yiladi va ishtirokchi shashka donasini yurishdan avval o'sha shashka donasi ostida yozilgan harfga inglizcha so'z aytishi kerak. Va shu tarzda o'yin davom etadi. Kimda kim yurmoqchi bo'lgan shashka donasi ostida yozib qo'yilgan harfga inglizcha so'z ayta olmasa, mag'lubiyatga uchraydi.

Bu metod o'quvchiga lug'at boyligini oshirishda juda katta yozdam beradi va juda foydali.

«Yalpi fikriy hujum» metodi o'quvchilar tomonidan yangi g'oyalarning o'rta tashlanishi uchun sharoit yaratib berishga xizmat qiladi. Har bir 5 yoki 6 nafar o'quvchilarni o'z ichiga olgan guruhlariga 15 daqiqa ichida ijobiy hal etilishi lozim bo'lgan turli xil topshiriq yoki ijodiy vazifalar belgilangan vaqt ichida ijobiy hal etilgach, bu haqida guruh a'zolaridan biri axdorot beradi. Guruh tomonidan berilgan axborot

(topshiriq yoki ijodiy vazifaning yechimi) o'qituvchi va boshqa guruhlar a'zolari tomonidan muhokama qilinadiva unga baho beriladi. Mashg'ulot yakunida o'qituvchi berilgan topshiriq yoki ijodiy vazifalarning yechimlari orasida eng yaxshi va o'ziga xos deb topilgan javoblarni e'lon qiladi. Mashg'ulot jarayonida guruhlar a'zolarining faoliyatlari ularning ishtiroklari darajasiga ko'ra baholab boriladi.

«6x6x6» metodi yordamida bir vaqtning o'zida 36 nafar o'quvchini muayyan faoliyatga jalb etish orqali ma'lum topshiriq yoki masalani hal etish, shuningdek, guruhlarning har bir a'zosi imkoniyatlarini aniqlash, ularning qarashlarini bilib olish mumkin. Bu metod asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotda har birida 6 nafardan ishtirokchi bo'lgan 6 ta guruh o'qituvchi tomonidan o'rta tashlangan muammoni muhokama qiladi. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach o'qituvchi 6 ta guruhni qayta tuzadi. Qaytadan shakllangan guruhlarning har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil bo'ladi. Yangidan shakllangan guruh a'zolari o'z jamoadoshlariga guruhi tomonidan muammo yechimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib beradilarva mazkur yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar. «6x6x6» metodining afzallik jihatlari quyidagilardir:

- guruhlarning har bir a'zosining faol bo'lishiga undaydi; -ular tomonidan shaxsiy qarashlarning ifoda etilishini ta'minlaydi;

- guruhning boshqa a'zolarining fikrlarini tinglay olish ko'nikmalarini hosil qiladi;

- ilgari surilayotgan bir necha fikrni umumlashtira olish, shuningdek, o'z fikrini himoya qilishga o'rgatadi.

Eng muhimi, mashg'ulot ishtirokchilarining har bir qisqa vaqt (20 daqiqa) mobaynida ham munozara qatnashchisi, ham tinglovchi, ham ma'ruzachi sifatida faoliyat olib boradi. Ushbu metodni 5, 6, 7 va 8 nafar o'quvchidan iborat bo'lgan bir necha guruhlarda qo'llash mumkin. Biroq yirik guruhlar o'rtasida «6x6x6» metodi qo'llanilganda vaqtni ko'paytirishga to'g'ri keladi. Chunki bunday mashg'ulotlarda munozara uchun ham, axborot berish uchun birmuncha ko'p vaqt talab etiladi. So'z yuritilayotgan metod qo'llanilayotganda mashg'ulotlarda quruhlarning tomonidan bir yoki bir necha mavzuni qilish imkoniyati mavjud. «6x6x6» metodidan ta'lim jarayonida foydalanish o'qituvchidan faollik, pedagogik mahorat, shuningdek, guruhlarni maqsadga muvofiq shakllantira olish layoqatiga ega bo'lishni talab etadi. Guruhlarning to'g'ri shakllantirmasligi topshiriq yoki vazifalarning to'g'ri hal etilmasligiga sabab bo'lishi mumkin. Bu metod yordamida mashg'ulotlar quyidagi tartibda tashkil etiladi:

1. O'qituvchi mashg'ulot boshlanishidan oldin 6 ta stol atrofiga 6 tadan stol qo'yib chiqadi.

2. O'quvchilar o'qituvchi tomonidan 6 ta guruhga bo'linadi. O'quvchilarni guruhlarga bo'lishda har o'rindiqni nomlab, nomlangan varaqchalarni olganlar o'z o'rinlariga joylashadilar.

3. O'quvchilar joylashib olganlaridan so'ng o'qituvchi mashg'ulot mavzusini e'lon qiladi va guruhlargamuayyan topshiriqlarni beradi. ma'lum vaqt belgilanib, munozara jarayoni tashkil etiladi.

4. O'qituvchi guruhlarning faoliyatini kuzatib boradi, kerakli o'rinlarda guruh a'zolariga maslahatlar beradi, yo'l-yo'riqlar ko'rsatadi hamda guruhlar tomonidan berilgan topshiriqlarning to'g'ri hal etilganligiga ishonch hosil qilganidan so'ng guruhlardan munozaralarni yakunlashlarini so'raydi.

5. Munozara uchun belgilangan vaqt nihoyasiga yetgach, o'qituvchi guruhlarini qaytadan shakllantiradi. Qaytadan shakllanganguruhlarning har birida avvalgi 6 ta guruhdan bittadan vakil bo'ladi. Yangidan shakllangan guruh a'zolari o'z jamaodoshlariga guruhi tomonidan muammo yechimi sifatida taqdim etilgan xulosani bayon etib beradilar va mazkur yechimlarni birgalikda muhokama qiladilar.

Pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilib, pedagogik faoliyat samaradorligini oshiradi hamda o'qituvchi o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptiradi. Bundan tashqari, o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlaydi. o'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Hamda o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shartsharoitlarni yaratiladi. Shuningdek, pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustivorligiga erishishni kafolatlashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalolov Jamol. Chet til o'qitish metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2012.
2. Bekmuratova U.B. «Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish» mavzusida referat. – T., 2012.
3. Отабоева, М.Р. Чет тилини о'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М.Р.Отабоева. – Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. 2017. -No 4.2 (138.2). - С. 36–37. -URL:
4. <https://moluch.ru/archive/138/39058/> (дата обращения: 27.04.2020) Xatamova N. Q., Mirzayeva M.N. Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar. (uslubiy qo'llanma), – Navoiy, 2006. 40-bet.

MATNSHUNOSLIK

*Kabilova Zebiniso Muratovna,
Andijon davlat chet tillari instituti Umumiy va qiyosiy tilshunoslik kafedrası
mudiri, f.f.n., dotsent.*

Matnshunoslik (tekstologiya – lot. «textus» – asos, bog‘lanish, yunoncha «logos» – so‘z, fan) badiiy asarlarning asl matnini yaratish bilan shug‘ullanadi. U turli davrlarda yaratilgan, xattotlar tomonidan ko‘chirilgan yoki bir necha bor nashr etilgan asarlarning nusxasi yohud nashrini aniqlaydi, uning nusxa nashrlarini o‘zaro chog‘ishtiradi, tahlil qiladi, sharhlaydi va asarning ilmiy-tanqidiy matnini (muallif yozganini) tayyorlaydi¹.

Izohli lug‘atda «matnshunoslik» istilohiga shunday ta’rif beriladi: «Matnshunoslik – adabiyot va folklorga oid qo‘lyozma asarlarni, tarixiy hujjatlarni, ularning haqiqiy, asl matnlarini aniqlash va tanqidiy o‘rganish, sharhlab e’lon (nashr) qilish maqsadida ular ustida tadqiqotlar olib boruvchi yordamchi tarixiy-filologik fan sohasi; tekstologiya»².

O‘zbek tilida bu istiloh arabcha «*matn*» (متن) lug‘aviy ma’nosi – *mustahkam, pishiq, qattiq* degani bo‘lib, qo‘shma so‘zning ikkinchi qismi «*shunos*» («*tanimoq*», «*bilmoq*» ma’nolarini ifodalovchi forscha «shenoxtan» fe’lidan olingan) va turkiy «*-lik*» ot yasovchi qo‘shimcha tarkibidan yasalgan.

«Matnshunoslik» istilohining fanda qachondan qo‘llana boshlangani borasida rus paleografiyasi tarixi va zamonaviy matnshunoslik ishlari, xususan, XVIII – XX asrlarda amalga oshirilgan nashrlarni o‘rgangan S.A.Reyser shularni yozadi: «Tekstologiya so‘zi nisbatan yaqinda paydo bo‘lgan. Bu so‘z 1930-yillar o‘rtalarida birinchi marta B.V.Tomashevskiy tomonidan 1926/27-o‘quv yili Leningrad san’at tarixi instituti kurslarida qo‘llangan.

Matnshunoslik fanining bo‘limlaridan biri **atributsiya (lotincha «*attributio*» – nisbat bermoq)** bo‘lib, u muallif noma’lum asarning yaratuvchisini, asar yozilgan joyni, uning yozilgan vaqtini aniqlaydi.

Jumladan, XIX asrning o‘rtalarida ba’zi olimlar ingliz dramaturgi, jahon dramaturgiyasining tojdori Vilyam Shekspirning mohir dramaturg bo‘lganiga shubha bildirishgan. Ularning fikricha, V.Shekspir oddiy aktyor bo‘lgan, shoh dramalar yaratishga qodir bo‘lmagan. Bunday

¹ Hotam Umurov. Adabiyot qoidalari. –T., 2003. –B. 8–10.

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдди. Иккинчи жилд. – Т.: Давлат илмий нашриёти, 2006. – Б. 557.

shubhalar asossizligini atributsiya isbotlagan va V.Shekspirning nomi, san'ati, mohirligini yanada ulug'lagan. «Iliada» va «Odissey» eposlarining muallifi Homer, «Gul va Navro'z» dostoninig egasi Haydar Xorazmiy ekanligini ham shu soha vakillari isbotlaganlar.

Matnshunoslik – filologiya fanining tarmog'i, adabiyotshunoslikning yordamchi sohasi. Matnshunoslik sohasidagi ilmiy izlanishlarning natijasi adabiyot tarixi va nazariyasi uchun manbaviy-matniy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli unga adabiyotshunoslikning yordamchi sohalaridan biri sifatida qarab kelinadi.

Shunga qaramay, matnshunoslikni filologiyaning alohida tarmog'i, mustaqil bir sohasi sifatida tushunishga asos beruvchi jihatlar ham bor. Birinchidan, matnshunoslik faoliyati adabiyotshunoslik, tilshunoslik va tarix fanlari kesishgan nuqtada kechadi; ikkinchidan, matnshunoslikning o'zi qator yordamchi sohalar – paleografiya, uslubshunoslik, arxeografiya va h.k. ega.

Matnshunoslikning vazifasi – adabiy matnlarni o'rganish va nashrga tayyorlashdir. Matnshunoslikning vazifasi qisqa ifodalangan bo'lsa-da, uning amalga oshirilishi juda katta mehnatni, chuqur bilim va tajribani talab qiladi. Adabiy matnni o'rganayotgan matnshunos oldida turli-tuman ilmiy muammolar ko'ndalang bo'ladi. Deylik, matnshunos muallifi noma'lum asarga, matnga duch keldi. Bu holda u asar muallifini, matnning yoshi, yozilgan, ko'chirilgan vaqtini aniqlashi zarur. Buning uchun esa u adabiyot tarixi, til tarixi, manbashunoslik, uslubshunoslik kabi sohalardan yaxshi xabardor bo'lishi va ularga tayangan holda matnni tadqiq etishi lozim bo'ladi yoki matnshunoslikning boshqa bir vazifasi – asarning ilmiy-tanqidiy nashrini tayyorlash ham juda mashaqqatli ish¹. Masalan, Alisher Navoiy asarlarining turli davrlarda, turli kotiblar tomonidan ko'chirilgan qo'lyozmalari mavjud. Matnshunos qarshisida ularni qiyosiy o'rganish, birining kanchiliklarini boshqalari bilan toldirish va shu asosda eng mukammal – ilmiy-tanqidiy matnni tayyorlash vazifasi turadi. Tayyor bo'lgan ilmiy-tanqidiy matnni nashr ettirish uchun matnshunos uni izohlar, sharhlar, lug'atlar bilan ta'minlashi kerak. «Mukammal asarlar» ortidagi har bir izoh, har bir sharh yoki lug'at birligi juda katta mehnat orqasida dunyoga keladi. Zero, matnda uchragan so'z ma'nosini topish, undagi biror shaxs, joy nomi va shu kabilarga izoh berish uchun

¹ Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. –T., 2010. –B. 160 –163

matnshunos juda ko‘p izlanishi, ko‘plab manbalarni ko‘rib, o‘rganib chiqishi zarur bo‘ladi.

Jumladan, Alisher Navoiyning o‘n besh jildlik asarlari matni tayyorlanib, nashr qilindi. Bu Navoiy asarlarining mukammalligini ta‘min etdi, uni tekshirish, tahlil etish to‘g‘ri xulosa va saboqlar chiqarishga asos bo‘ldi. «Xazoyin ul-maoniy»ga kiruvchi devonlarning tanqidiy matnini Hamid Sulaymon «Xamsa»ga kiruvchi dostonlarning matnini Solih Mutallibov («Hayrat ul-abror»), Porso Shamsiyev («Farhod va Shirin», «Saddi Iskandariy»), G‘ulom Karimov («Layli va Majnun»), «Mezon ul-avzon»ni Olim Sharafiddinov va Izzat Sulton, «Majolis un-nafois»ni Suyuma G‘aniyevalar nashrga tayyorladilar.

Bundan tashqari, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Oybek, Hamid Olimjon, Abdulla Qahhor kabi san’atkorlarning mukammal asarlari to‘plamining nashr etilgani matnshunoslarimizning zahmatli mehnatlari, tinimsiz izlanishlari mevasidir.

Shu bilan birga, matnshunoslik adabiyotshunoslikning ayrim muammolarini hal qilishda muhim yordamchi soha, tadqiqot usuli bo‘lib ham xizmat qiladi. Masalan, uning tadqiq usullari, tajribalaridan yozuvchi ijodiy laboratoriyasini, muayyan asarning ijodiy tarixini o‘rganish yo‘lidagi izlanishlarda keng foydalaniladi.

Matn tarixining asosida tarixiylik tamoyili yotadi. Tarixiylik tamoyili adabiy jarayonni konkret ijtimoiy-tarixiy sharoit bilan bog‘liq hodisa sifatida o‘rganishni taqozo etadi. Ya’ni adabiyot tarixi, matn tarixini, o‘tmishdagi adabiy hodisalarni, yaratilgan asar va matnlarning g‘oyaviy-mazmuniy xususiyatlarini belgilagan va ularning xususiyatlarini ochib bergan. Matn tarixi nuqtai nazaridan konkret badiiy asar tahlil qilinganida ham, o‘sha asar yaratilgan davr sharoiti, davr adabiy jarayoni xususiyatlarini nazarda tutish shart qilinadi. Matn tarixi o‘tmish adabiyoti xususiyatlarini ochib berarkan, birinchidan, o‘tmish adabiyoti tajribalarini bugungi adabiyot xizmatiga safarbar etadi.

O‘zbek adabiyotini tarixiy aspektda ko‘lamli o‘rganish, ya’ni o‘zbek adabiyotshunosligida matn tarixi, adabiyot tarixining mustaqil tarmoq sifatida shakllanishi va rivoji XX asrga to‘g‘ri keladi. Matn tarixi sohasining rivojlanishi, shakllanishida Fitrat, A.Sa’diy, O.Sharafuddinov, V.Zohidov, V.Abdullayev, H.Sulaymonov, G‘.Karimov, N.Mallayev, A.Qayumov, A.Hayitmetov, A.Abdug‘ofurov singari olimlarning ulkan xizmatlarini alohida qayd etmoq lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Илмий-танқидий матн. Нашрга тайёрловчи Х. Исломи. – Т., 2011.

2. Алишер Навоий. Муҳокамату-л-луғатайн. Қосимжон Содиқов таҳлили, табдили ва талқини остида. – Т., 2017.
3. Махмуд Кошғарий. Девону луғати-т-турк [Туркий сўзлар девони].
4. Нашрга тайёрловчи К.Содиқов. – Т., 2017.
5. Сирожиддинов Ш., Умарова С. Ўзбек матншунослиги қирралари. – Т., 2015.
6. Содиқов К. Кўк турк битиглари: матн ва унинг тарихий талқини. – Т., 2004.
7. Содиқов К. Эски туркий битиглар. – Т., 2009.
8. Содиқов К. «Муҳокамату-л-луғатайн»ни ўқиб ўрганиш. – Т., 2000.
9. Содиқов К. Олтин Ўрда ва Темурийлар даврида яратилган туркий ёрлиқлар: тарихий-филологик талқин. – Т., 2013. 168-б.
10. Содиқов К. Илк ва ўрта асрларда яратилган туркий хужжатлар. –Т., 2016.
11. Содиқов К., Омонов К. Туркий хужжатчиликнинг тарихий илдизлари. – Т., 2012.
12. Шамсиев П. Ўзбек матншунослигига оид тадқиқотлар. – Т., 1986.
13. Нахимов М. Шарқ манбашунослиги луғати. – Т., 2013.
14. Ҳасаний М., Ҳабибуллаев А. Адабий манбашунослик ва матншуносликнинг назарий масалалари. – Т., 2012.

ПРЕЗЕНТАЦИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ИНСТИТУТОВ

*Ш. Ю. Бегалиев,
к.п.н., доцент Андижанского государственного института иностранных
языков
М. К. Мирзаев,
ст. преподаватель Андижанского института сельского хозяйства и
агротехнологий*

Аннотация: мақола инглиз тилидаги грамматик конструкцияларни, қишлоқ хўжалик институт талабалари мутахассислик бўйича матнларни ўқиш жараёнида қийналмасдан тушуниш кўникмасини ҳосил қилиш мақсадида талабаларга тақдим этиш усулларида бири назарий жиҳатдан асослаб берилган. Рецептив грамматикани 4та принциплари таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: грамматик конструкция, грамматик кўникма, тақдимот, принциплар.

Abstract: The article deals with the presentation of grammar constructions of the English language and the creation of an indicative basis for the subsequent formation of speech grammatical skills when reading texts on specialty. The principles of receptive grammar are analyzed theoretically.

Keywords: grammar construction, grammatical skills, presentation; principles.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос презентации грамматических конструкции английского языка и создание ориентировочной основы для последующего формирования речевых грамматических навыков при чтении текстов по специальности. Теоретически анализируются принципы рецептивной грамматики.

Ключевые слова: грамматическая конструкция, грамматический навык, презентация, принципы.

Современное состояние теории навыков и умений в иностранном языке позволяет выделить четыре основных этапа работы над грамматическим материалом.

1. Этап презентации грамматических явлений и создание ориентировочной основы для последующего формирования навыка.

2. Формирование речевых грамматических навыков путем их автоматизации в устной речи.

3. Включение речевых навыков в разные виды речи.

4. Развитие речевых умений.

В данной работе рассматривается вопрос, презентация грамматического материала английского языка для студентов сельское хозяйственного институтов Узбекистана. Рассмотрим более подробно первый этап работы над грамматическим материалом.

Целью первого этапа является создание ориентировочной основы для последующего формирования грамматических навыков. Она формируется в процессе: 1) презентации его в устной и письменной речи (речевом образце, речевом микротексте) с целью демонстрации его коммуникативной функции; 2) ознакомления со способами образования, со значением и сферой его употребления; 3) первичного выполнения действий, включающих данное явление, по образцу без правила, либо по образцу и правилу.

Форма презентации (может быть устная и письменная) выбирается с учетом следующих факторов: во-первых, стадии обучения (начальная, средняя, заключительная) и во-вторых, трудности (сложности) грамматического материала. В-третьих, в зависимости от цели усвоения: активное владение материалом или пассивное знание его.

Необходимым условием правильной практической ориентировки учащихся является строгое соблюдение принципа одной трудности: все, кроме вводимого грамматического явления, должно быть учащимся хорошо известно в данном предложении (образце).

Наглядность и простота приемов в усвоении грамматического материала является, несомненно, важными достоинствами чисто практического способа ориентировки.

Как известно, ориентировочной основой при обучении грамматическим явлениям чтения выступают внешние формальные признаки. Они объясняются в учебном правиле, а учебные правила, может быть:

- 1) вербальными и схематическими;
- 2) алгоритмическими и эвристическими;
- 3) описательными и правилами-инструкциями.

Учитывая задачи обучения рецептивной грамматике студентов-узбеков в неязыковом вузе, а также имеющийся опыт применения упомянутых выше видов правил, можно сделать вывод о том, что для презентации рецептивного грамматического материала необходимо использовать вербальные правила-инструкции, имеющие алгоритмический характер, и схематические правила.

В научной методической литературе имеется ряд работ, в которых обосновывается применение этих видов правил. Мы поставили своей целью проверить эффективность на основе только вербальных правил-инструкций,

Как отмечается в научно-методической литературе, к наиболее быстрому усвоению грамматического правила ведет его исходное словесное формулирование, что согласуется с теорией формирования умственных действий. Прежде всего, следует уточнить, на основе каких принципов формируются вербальные правил-инструкции, какие требования к ним предъявляются и какова их роль в обучении.

Методистами разработаны принципы и требования к презентации грамматического материала на основе правил-инструкций. Известно, что в методике существуют различные точки зрения на характер, роль и место правил в обучении грамматике иностранного языка. В современной методике рассматриваются правила рецептивной грамматики как организованные сведения о грамматических явлениях языка, предназначенные для понимания грамматической информации, получаемой при чтении текстов.[1] Правила должны содержать в себе не только необходимое описание признаков и свойств явлений, но и указание на способ их реализации в процессе осуществления соответствующих действий. Этим определяется роль правил в обучении явлениям рецептивной грамматики требования к их формулированию. Особенностью правил рецептивной грамматики является то, что они строятся на основе грамматических понятий и обобщений, использование которых существенно сокращает объем достаточных признаков правила, делает правило более рациональным.

В соответствии с целью обучения рецептивной грамматике, ее особенностями можно установить следующие принципы формирования правил рецептивной грамматики: 1. Принцип направленного формулирования; 2. Принцип функциональности; 3. Принцип ступенчатости; 4. Принцип сочетания приемов беспереводной и переводной семантизации.

Первый принцип – направленного формулирования – состоит в том, что исходным в правиле рецептивной грамматики выступает графический признак, в опоре на который данное явление опознается и связывается с соответствующим значением. В правиле должны быть приведены четкие признаки вводимого грамматического явления, даны разъяснения о его значении и указания на отличие данного явления от омонимических явлений.

Руководствуясь данным принципом, предъявлять новую грамматическую конструкцию необходимо в графической форме с четким выделением тех признаков, которые отличают данное явление от ему подобных.

Второй принцип – принцип функциональности правил рецептивной грамматики – заключается в том, что в правиле отношения между элементами грамматического явления должны быть описаны в такой форме, чтобы оно могло служить основой

для выработки соответствующих грамматических действий. Правило должно начинаться указанием на признак и завершаться описанием действия по соотнесению признака с приписываемым ему значением. На основе этого принципа мы строили правило по распознаванию пассивных конструкции английского языка в виде серии обучающих инструкций, которые в совокупности представляет собой правило-инструкцию.

Третий принцип – принцип ступенчатости правил – предусматривает использование основного правила, дополнения к нему и соответствующих предупреждений, связанных с разграничением омонимических признаков грамматических явлений. При этом предупреждения и дополнения должны быть не частными исключениями из правил, а также правилами, уточняющими другое, более общее, правило.

Принцип сочетания приемов беспереводной и переводной семантизации зависит от расхождения грамматического строя изучаемого и родного языков. Так как расхождения между английским и узбекскими языками, как было показано выше, значительные, мы использовали сочетание беспереводных и переводных способов семантизации.

Принимая во внимание описанных выше принципов, каждая новая конструкция должна демонстрироваться в микротексте, так как только контекст помогает правильно понять содержание изучаемого явления. При этом единичное предъявление конструкции недостаточно, она должна встречаться в микротексте несколько раз. В подобранных нами математических микротекстах интересующие нас пассивная конструкция встречались от двух до четырех раз. Грамматический материал должен презентироваться в графической форме. Это значит, что микротекст, содержащий новую пассивной конструкций, следует либо спроецировать на экране, либо заранее написать на плакате или в крайнем случае, на доске.

Сначала преподаватель предлагает обучающимся прочитать микротекст про себя и постараться понять его общее содержание. Затем он озвучивает текст, выписывает на доске и переводит на родной язык предложения, содержащие грамматической конструкция сообщая правило-инструкцию, состоящую из нескольких обучающих инструкций, на основе которого студенты выполняют упражнения на распознавание и понимание текста с новыми грамматическим материалом. Следует заметить, что

сообщение всей необходимой информации о данной грамматической структуре, содержащейся в правиле-инструкции, сразу нерационально, ибо это затрудняет ее усвоение. Поэтому надо давать информацию определенными дозами. За каждой дозой информацией следуют упражнения на их усвоение. В нашем случае минимальная доза информации заключена в обучающей инструкции. Например, правило-инструкция № 1 содержит 12 обучающих инструкций.

Таким образом, в условиях описываемой методики презентации пассивных конструкции английского языка для чтения литературы, по специальности, обучающиеся овладевают действиями с новыми пассивным конструкция в опоре на вербальные правил-инструкции, сформулированные на основе современных требований и принципов, и графически выделенные формальные признаки конструкции, что в совокупности и составляет ориентировочную основу для усвоения грамматических действий.

Использованная литература:

1. Берман И.М. Проблемы пассивной грамматики (на материале английского языка): Дис. докт. пед. наук. – М., 1986. – 751 с.
2. Жалолов Ж., Махкамова Г. English language teaching methodology. – Т., 2015.
3. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков. – М.: Высшая школа, 1981. – 159 с.
4. Пассов Е.И. Вопросы обучения иноязычной речи. – Воронеж: Воронежск. Гос. пед. ин-т, 1974. -164 с.
5. Цетлин В.С. Методика обучения грамматическим явлениям французского языка в средней школе. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1961. – 267 с.

METAFORIK EVFEMIZMLAR PRAGMATIK XOSLANISHINING NOLISONIY OMILLARI

*Rustamova Dilraboxon Abdurahimovna,
Andijon davlat universiteti dotsenti, f.f.f.d. (PhD).*

Annotatsiya: mazkur maqolada evfemik vositalarning qo'llanilishida nutqiy vaziyatning o'rni va roli ochib berilgan. Ularning nutqiy vaziyatdan kelib chiqib qo'llanilishi alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: evfemik vositalar, nutqiy vaziyat, motam, ta'ziya, evfemik vosita, etnik xususiyatlar, lisoniy birliklar, metaforik ko'chma ma'no, pragmatik belgilar.

Abstract: this article reveals the role and role of the speech situation in the use of euphemic tools. Their application based on the speech situation is highlighted.

Keywords: euphemic means, speech situation, mourning, condolences, euphemic means, ethnic characteristics, linguistic units, metaphorical portable meaning, pragmatic signs.

Аннотация: в данной статье раскрыта роль и место речевой ситуации в использовании эвфемистических средств. Особо подчеркивается их использование исходя из речевой ситуации.

Ключевые слова: эвфемистические средства, речевая ситуация, траур, соболезнования, эвфемистическая среда, этнические особенности, языковые единицы, метафорическое переносное значение, прагматические символы.

Evfemik vositalarning qo'llanilishida nutqiy vaziyatning o'rni va roli alohida ta'kidga muhtoj emas. Ularning nutqiy vaziyatdan kelib chiqib qo'llanilishi boshqa omillardan yuqoriroq darajada namoyon bo'ladi. Ayniqsa, o'lim haqidagi xabarni ifodalaydigan *o'lmoq*, *vafot etmoq* birliklari bevosita o'lim vaziyati bilan bog'lanmaydi. Boshqacha aytganda, motam yoki ta'ziya vaziyatida ushbu so'zlarning ishlatilishi mumkin emas va bu tabulanish bilan bog'liq. Hodisaning boshqa muqobillari esa aksar hollarda o'lim vaziyati bilan bog'liq holda qo'llanilib, ularning ko'pchilik qismi metaforik mohiyatga egaligi bilan xarakterlanadi. X.Qodirovaning ta'kidlashicha, Abdulla Qodiriy asarlarida qo'llangan, «o'lmoq» tushunchasini ifodalovchi 22 ta evfemik vositadan 16 tasi evfema hisoblanadi: *bu dunyoi foniyan vido qilmoq, dunyo bilan vidolashmoq, dunyodan ketmoq, dunyodan ko'chmoq, dunyodan o'tgan, joyi jannatda bo'lmoq, jon bermoq, qazo qilmoq, qaro tuproqqa qo'shilmoq, qon bermoq, qulog'i ostida qolmoq, mangulik uyquga ketmoq, saodat quchog'iga kirmoq, so'nggi soati yetmoq, tobutga olinmoq, yoshini yashab, oshini oshamoq*.¹

Bu evfemizmlarning aksariyati esa metaforikligi bilan xarakterlanadi. Ifodalarning ayrimlari so'zlashuv uslubiga, ayrimlari badiiy uslubga xos bo'lsa, ba'zilar etnik xoslanganligi bilan, ayrimlari qo'llovchining yoki vafot etgan kishining yosh xususiyatlari bilan bog'liqligi ularning pragmatik xoslanganligini ko'rsatadi. Masalan, yoshini yashab, oshini oshamoq evfemizmini olaylik. Bu ifoda kekxa

¹ Кадилова Х.Б. Абдулла Қодирийнинг эвфемизм ва дисфемизмлардан фойдаланиш маҳорати: Филол. фан. номз....дисс. – Тошкент, 2012. 54-б.; Омонтурдиев А. Профессионал нутқ эвфемикаси. – Т.: Фан, 2006. 33-б.

kishi vafot etgan motam vaziyatida yoxud o'lim yoki motam bilan bog'liq suhbatlarda, shuningdek, yosh kishi vafot etganda uning vafotiga achinish hissi bilan munosabatda bo'lish natijasida qo'llanadi.

Metaforik evfemizmlarning pragmatik xoslanishida nolisoniy omillarning yaxlitligi va hamkorligi yanada yorqinroq namoyon bo'ladi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, metaforik evfemizmlarning nutqiy xususiyatlari zahirida lisoniy mohiyat imkoniyat sifatida yotadi. Metaforik ma'no ifodalovchi vositaning lisoniy mohiyatida mujassamlashgan uslubiy xoslanganlik, milliy-madaniy yoki etnik xususiyatlari, shevaviy chegaralanganligi, irim-sirimlar bilan bog'liqligi kabi qator omillar til birligidagi pragmatik omillar sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy omillarning lisoniy yoki nutqiy turlarga bo'linishi kabi metaforik evfemizmlarning pragmatik belgilari ham lisoniy yoki nutqiy ekanligi bilan farqlanadi.

Leksikografik talqinlarda lisoniy birliklarning metaforik ko'chma ma'nolarining pragmatik belgilari ham o'z ifodasini topadi. Bunday lisoniy hodisalar barqaror pragmatik belgilarining yaqqol ko'zga tashlanib turishi, ular lisoniy mohiyatda begilovchilik, ya'ni relevantlik xususiyatlar sifatida baholanishi ham pragmatik belgilarning ijtimoiylashganligidan dalolat beradi. Quyida bunday hodisalardan ayrimlarini ko'rib o'tamiz.

Ma'lumki, mansabdor shaxsning nafaqat mavqeyi, balki kursisining «oromkursi» deb atalishining o'zi ham ayrim hollarda, mansabdorning dimog'dorlik, farmonbardorlik holatlari kuchaygan vaziyatlarda unga kinoya bilan shoh, kursisiga nisbatan esa taxt ifodalarining ishlatilishi asosida kursi va taxt, mansabdor va shoh orasidagi o'xshashliklarga tayaniladi. Shu boisdan ularni ifodalovchi birliklarda ham barqaror semantik «ip»lar mavjudligidan ko'z yumib bo'lmaydi. Qiyoslang: Agar kushoyishi koringizni berib, taxt Jahongir mirzoga o'tsa, siz uning eng ishongan rahnamosi bo'lursiz – taxtda yolg'iz bo'lishni, barcha og'ziga tikilib o'tirishini istardi Qayumxon. Keltirilgan misollardagi taxt so'zlarining ma'noviy xususiyatlarini reallashtiruvchi vaziyat vositalarini tiklamasdan ularning mohiyatini anglab bo'lmaydi. Boshqacha aytganda, pragmatik omil yordamisiz ma'noviy mohiyat rekonstruktsiyasini amalga oshirish ilojsiz. Bunda manbalar haqidagi axborot pragmatik omil sifatida namoyon bo'ladi: Agar kushoyishi koringizni berib, taxt Jahongir mirzoga o'tsa, siz uning eng ishongan rahnamosi bo'lursiz (P.Qodirov. «Yulduzli tunlar») –

taxtda yolg'iz bo'lishni, barcha og'ziga tikilib o'tirishini istardi Qayumxon (F.Musajonov. «Himmat»). Keyingi jumladagi axborot hozirgi vaqtga daxldor bo'lib, bu axborot olinishi natijasidagina taxt so'zining shunchaki boshliqning kursisi ekanligi oydinlashadi.

«O'zbek tilining izohli lug'ati»da taxt so'zining bosh va hosila ma'nolari zanjiriy ketma-ketligi mantiq qoidalariga ko'ra to'g'ri tartiblangan: predmet (shoh o'tiradigan o'rindiqlar) – shohlik lavozimi – mansab. Agar leksemaning uchinchi metaforik ma'nosi «mansab kursisi» shaklida bo'lganda edi, unda ushbu ma'no ikkinchi hosila ma'no sifatida namoyon bo'lishi mumkin edi.

Misoldagi ikkinchi taxt so'zi evfemik vosita sifatida namoyon bo'lganligini dalillovchi bir necha omillar mavjud. Aslida adibning taxt so'zini lavozim so'zining evfemik vositasi sifatida «yumshatib» ifodalashidan murod kinoyani yuzaga chiqarish, o'z munosabatini unga pardalab berishdir. Qolaversa, milliy axloq me'yorlari ham fikrni ana shu tarzda ifodalash uchun bilvosita poydevor vazifasini o'taydi. Shuningdek, matnning janriy xususiyati ham ochiq-oydin emas, bilib-bilmaslikka olish, subyektiv munosabatni oshkor namoyish qilmaslikni taqozo etadi. Kinoyaviy evfemizm fikrni «o'rab» ifodalashning o'ziga xos usullaridan bo'lib, bu holat Abdulla Qodiriyning fel'tonlarida ko'plab qo'llanganligini tadqiqotchilar asoslab berishgan. Xususan, X.Qodirova ishlarida buning yorqin dalilini ko'ramiz: «Bu Abdulla Qodiriy mahoratini ochib beruvchi o'ziga xos uslubdir. Juda ko'p o'rinlarda shaxsni anglatib kelgan «bo'ydoqlar» (turmushga chiqmagan qizlar), «yigit» (nomard), «qadrli mehmon» (kutilmaganda tug'ilgan chaqaloq) evfemik kinoyaviy ifodalari teskari mazmunda qo'llanilishi kuzatiladi. Inson sifatini bildirib kelgan «vijdonli» (vijdonsiz), «kelishkan» (beo'xshov), «husni Yusuf» (xunuk) ifodalari asl muddaoning aytilishidan qutqargan ko'chim sifatida adib asarlaridan o'rin oladi. Shuningdek, intim munosabat bilan bog'liq tushunchalarning ham evfemik ifodasidan kinoyaviy tarzda foydalanishida adibning mahorati namoyon bo'ladi: «izzat, hurmat» (intim munosabat): Shuning uchun anvo'i erkalikka, necha xil mukayifotka, rang-barang «izzat, hurmatka» o'rgangan ko'ngli bu xaridorsizlik balosiga tuz sepkan yaradek achir edi (MCh – 67)»¹.

¹ Кадилова Х.Б. Абдулла Қодирийнинг эвфемизм ва дисфемизмлардан фойдаланиш маҳорати: Филол. фан. номз....дисс. – Тошкент, 2012. 85-б.;

Yuqorida tahlil qilingan misoldagi taxt soʻzida ham ana shunday kinoyaviy boʻyoq koʻzga tashlanib turadi.

Milliy-mental asoslar, etnik omillarning evfemistik vositalar qoʻllanishidagi oʻziga xos taʼsirlari haqida tilshunos A.Omonturdiyevning doktorlik dissertatsiyasida qimmatli fikrlar bayon etilgan.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, metaforik evfemik vositalar pragmatik va sotsial xoslanish xususiyatining yuqori darajasi bilan xarakterlanadi. Pragmatik va sotsial xoslanish orasida shaxs kategoriyasi bogʻlovchi boʻgʻin vazifasini bajaradi. Shaxs kategoriyasi ikki mazmundan birida namoyon boʻladi:

- a) shaxs omili;
- b) shaxsiy omil.

Shaxs omili (faktor cheloveka) shaxsning sotsial xususiyatlarini oʻzida qamrab, sotsial reallashtiruvchi vosita sanaladi. U shaxsning milliy, mental, kasb-kor, yosh, jins xususiyatlarini oʻz ichiga olsa va bu xususiyatlar nisbiy barqarorligi bilan xarakterlansa, shaxsiy omillar shaxsning oʻzgaruvchan xususiyatlari – ruhiyati, kayfiyati, temperament va xarakter xususiyatlarini oʻz ichiga olib, pragmatik omillar sifatida baholanadi. Umuman olganda, shaxs kategoriyasida sotsial va pragmatik omillarning qorishib ketganini koʻramiz. Faqat sogʻlom aql ularni idrokiy asoslarda ajratadi va farqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кади́рова Х.Б. Абдулла Қодирийнинг эвфемизм ва дисфемизмлардан фойдаланиш маҳорати: Филол. фан. номз....дисс. – Тошкент, 2012;
2. Омонтурдиев А. Профессионал нутқ эвфемикаси. – Т.: Фан, 2006.
3. Бушуева Т.С. Прагматический аспект эвфемизмов и дисфемизмов в современном английском языке: Автореф. дисс... канд. филол. наук. – Смоленск, 2005.
4. В.П.Москвин. Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка // <http://urss.ru/cgi-bin/db>.
5. Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фанл. номз.... дисс. автореф. – Самарқанд, 1993. – 27 б.
6. Қобулжонова Г. Метафоранинг системавий лингвистик талқини. Филол. фанл. номз... дисс. автореф. – Т., 2002.

Internet saytlari:

1. <http://rhetoric.sdsu.edu/>
2. <https://books.google.com>
3. <http://stylistics.academic.ru>
4. <http://www.ukrreferat.com>

5. <http://www.americanrhetoric.com>
6. <http://www.public.asu.edu>
7. <http://www.ziyonet.uz>
8. <http://filologia.su/associaciya-ritoriki/>
9. www.islom.uz

POSTULAT VA PROTOTIP TERMINLARI HAQIDA

*Kabulova Umidaxon Sayidmaxamadovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.n.*

Annotatsiya: mazkur maqolada postulat hamda prototip terminlari haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Postulat qadimgi dialektika o'yinida har biri kishining ilgari surgan g'oyasi, fikri. Prototip tafakkur jarayonida hosil bo'ladigan mental tuzilmalardan biri.

Kalit so'zlar: aksiomatik nazariya, postulat, prototip, dialektika, qiyoslash, gorizont, patiens.

Аннотация: в этой статье дается краткое изложение постулата, а также терминов-прототипов. Постулат – это идея, мысль, которую каждый из людей выдвинул в древней игре диалектики. Прототип – одна из ментальных структур, образующихся в процессе мышления.

Ключевые слова: аксиоматическая теория, постулат, прототип, диалектика, сравнение, горизонталь, пациент.

Abstract: This article provides a summary of the postulate, as well as prototype terms. A postulate is an idea, a thought that each of the people put forward in the ancient game of dialectics. The prototype is one of the mental structures formed in the process of thinking.

Keywords: axiomatic theory, postulate, prototype, dialectic, comparison, horizontal, patient.

Postulat – *yunoncha* «talab» ma'nosini anglatadi. Qadimgi dialektika o'yinida har biri kishining ilgari surgan g'oyasi, fikri. Uni tasdiqlash ham, inkor qilish ham mumkin.

Aksiomatik nazariya miloddan avvalgi VII-VI asrlarda shakllangan. Aksiomatik nazariyaning yaratilishi matematik olim Pifagor nomi bilan bog'liq. Lekin bu metodni birinchi marta eramizgacha III asrda yashab ijod etgan yunon olimi Yevklid o'zining «Negizlar» asarida qo'llagan.

Postulat haqidagi qarashlar A.Rahimovning Kompyuter lingvistikasi asoslari asarida o'z izohini topgan.

Prototip kognitologiyada insonning tashqi olamni idrok etish amaliyoti va tajribasini aks ettiruvchi bilim – tuzilmalarni anglatadilar.

«Yaxshi» geshtalt negizida turadigan tayanch obyektini E.Rosh prototip (prototype) deb ataydi.

O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasida *proto...* (yun. protos – birlamchi, ilk) – o‘zlashma qo‘shma so‘zlarning birinchi qismi bo‘lib, birlamchilik, dastlabki asos ma’nolar (mas., *protoplasma*, *prototip*) haqida ma’lumot beriladi.

Prototip qiyoslash gorizontol, ya’ni to‘g‘ri qatorli tartibda bajarilganda, qiyoslashning tayanch obyektini sifatida ajraladi. Prototip kategoriyaga kiruvchi barcha obyektlar uchun umumiy, eng ko‘zga tashlanadigan xususiyat yoki belgiga ega bo‘lishi kerak va faqat shundagina u qiyoslash uchun namuna xizmatini o‘tashi mumkin.

Prototip kategoriyasi obyektlarning xususiyatlariga nisbatan ajratiladi.

Prototip tafakkur jarayonida hosil bo‘ladigan mental tuzilmalardan biri sifatida lisoniy faoliyat va ijodga oid hodisalarning tub mohiyatini anglash imkonini beradi. Binobarin, gap qurilishining kognitiv-semantik asoslarini o‘rganishga harakat qilgan J.Lakoff gap tarkibida yuzaga keladigan prototip munosabatlarni aniqlash muhimligini ta’kidlaydi. U Brutus Killed Caesar «*Brut Sezarni o‘ldirdi*», John hit the ball «*Jon to‘pni tepdi*», Max broke the glass «*Maks stakanni sindirdi*» kabi tuzilmalarni prototip agens – patiens gaplari deb hisoblaydi.

Ushbu gaplar qator prototipik xususiyatlarga egadirlar:

- 1) ma’lum harakatni bajaruvchi agens mavjud;
- 2) yangi holatga ko‘chuvchi patiens bor;
- 3) patiensning o‘zgarishi agens harakati natijasidir;
- 4) agens harakati maqsadli;
- 5) agens o‘z harakatlarini idrok etadi;
- 6) agens – harakat manbai, patiens – harakat obyekt;

Prototip haqidagi nazariyalar Sh.Safarov, Nurmonov va boshqalarning asarlarida o‘z izohini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алефиренко Н. Спорные проблемы семантики. – М.: Гнозис, 2005.
2. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А. Язык и общество. – Т.: Фан. 2002.
3. Бодуэн де Куртенэ И.А. О задачах языкознания. В кн.: Избранная труды по общему языкознанию. – М.: АН СССР, 1963.
4. Бушуй А.М. Язык и действительность. –Самарканд: СамГИИЯ. 2005.
5. Бабушкин А.П. Типа концептов в лексико-фразеологической системе языка. – Воронеж, 1996.
6. Бенвенист И. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974.

7. Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. – Toshkent, 2011.
8. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах, 2006.
9. Неъматов Х., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Т.: Ўқитувчи, 1995.
10. Нурмонов А. Ўзбек тили фонологияси ва морфонологияси. – Т.: Ўқитувчи, 1990.
11. Нурмонов А., Йўлдошев Б. Тилшунослик ва табиий фанлар. – Т.: Шарқ, 2001.
12. Отамирзаева С., Юсупова М. Ўзбек тили. – Т.: 2002.
13. Расулов П. Лексико-семантические группы глаголов состояния и их валентность. – Т.: 1991.
14. Розенталь Д.Э., Голуб И.Б., Теленкова М.А. Современный русский язык. – Москва: Айрис Пресс Рольф, 2001.
15. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. – Тошкент, 2008.

SOLID STRATEGIES OF ENABLING LEARNERS TO WRITTEN COMMUNICATION USING GUIDED DISCOVERY

*Diloramkhon Zakhidova,
Faculty of English language and literature.
Department of practice of English Language*

Annotatsiya: ushbu maqola yosh o'quvchilarni yoki ma'lum bir mavzu bo'yicha, tasdiqlangan o'quv dasturiga kiritilgan har xil turdagi matnlarni yozish qobiliyatiga ega bo'lmagan o'rganuvchilarni o'qitishning aniq va xavfsiz usuli bilan tanishtiradi. Namunaviy kompozitsiyalarning o'qituvchi bosqichma-bosqich yetakchiligi ostida olib borilishi, o'quvchilar uchun foydali bo'lishi, ularning maqsad qilingan mahoratni egallashda ishonchini oshirishga olib kelishi mumkin.

Kalit so'zlar: yozish, yo'naltirilgan, mahorat, namuna, qoralama, xabar, ma'no, qo'llab-quvvatlash, boshqariladigan, erkin, faoliyat, amaliyot.

Abstract: This article introduces with the certain and the safe way of teaching young learners or those who lacking in ability to write different types of the texts in authorized syllabus of particular subject. Utility of model compositions to step by step leading of the students, may cause them to become more confident in the targeted skill.

Keywords: writing, guided, skill, model, draft, message, meaning, support, controlled, free, activity, practice.

Аннотация: эта статья знакомит с определенным и безопасным способом обучения младших школьников или тех, кто не умеет писать различные типы текстов в утвержденной программе по определенному предмету. Полезность модельных композиций для пошагового руководства учеников может привести к тому, что они станут более уверенными в целевом навыке.

Ключевые слова: письмо, руководство, умение, модель, черновик, сообщение, смысл, поддержка, контролируемое, свободное, деятельность, практика.

Writing is the language skill that is least used by the most people in their native language and perceived as most difficult but especially important by most of the second or foreign language learners.

Writing skill can be practiced getting it integrated with other skills, such as listening, reading, and speaking. Only knowing spelling, vocabulary, and grammar may not help ones to write fluently, creatively, and critically. Spelling and punctuation may be practiced through orthography based activities.

Writing involves a number of basic as well as higher level cognitive skills. There are mainly four types of writing to be practiced while teaching writing skill. They are controlled writing, guided writing, free writing. This study is mainly concerned with guided writing, which are briefly illustrated below.

Guided writing involves a teacher working with a group of learners on a writing task. The aim of the writing tasks are based on what they have previously been learning about the writing process. Guided writing aims to support in the psychologically and cognitively difficult activities. Guided writing is an essential component of a balanced writing curriculum, providing an additional supported step towards independent writing. It contributes to the teaching sequence as exemplified in the Primary Framework. Through guided writing, children are supported during the different stages of the writing process. As an activity, it should be carefully targeted towards groups of children according to their current targets or specific needs. Within the teaching sequence, guided writing would normally follow on from shared writing, though not necessarily during the same session. Teachers should consider carefully the purpose of the guided session and select the

children accordingly. The aim is to provide support that is going to help children to improve their writing and to work with increasing independence.

Guided writing:

a) enables the teacher to tailor the teaching to the needs of the group;

b) facilitates the teaching and learning of individual children. Although guided writing is a group activity focused on the needs of the group, the teacher is able to observe and respond to the needs of individuals within the group;

c) provides the teacher with the opportunity to extend and challenge more-able groups of children;

d) encourages the children to be active participants in discussions about writing;

e) builds confidence – the group are all grappling with the same issues;

f) allows the teacher to give immediate feedback on success and the opportunity to discuss further areas for improvement.

Practices in Guided Writing

Guided writing can be focused at whole text level, sentence level, or word level. It usually follows on from shared writing and tailored to the need of the each group. A writing session may begin with the teacher modeling how to engage a reader through the use of interesting sentence starters, powerful vocabulary etc. In the shared session, the students use supported composition to practice and apply these new skills. Guided writing can support students to transfer ideas from plans into writing, apply strategies, and skill, gained as readers to meet the need of an audience, draft their writing for meaning and content. The goals of guided writing instruction are given below:

a) To write clearly and creatively to convey a message

b) To communicate ideas, thoughts, feelings and experiences

c) To understand that writing is reflective and interactive process

According to Gibson (2018) the following techniques have been using for guided writing practices:

- Immediate Guidance Technique
- Self-correction Technique
- Modeled Writing
- Shared Writing
- Interactive Writing

- Immediate Guidance Technique

Young writers need to be experienced, sustained and successful writing. Guided writing lessons are temporary, small group lesson teaching that a group of students must need to practice with immediate guidance from teachers. Guided writing lessons can be taught after a whole class lesson once other students are actively engaged in independent writing.

Young and less experienced writers have a limited control over strategies for writing. Those writers do, however, learn strategic behavior for writing when these strategies are taught to them in clear and supportive way. When authentic and targeted modeling of the ways in which writer's work is presented by the teacher and co-constructed with students during collaborative, rich discussion, learners develop understanding of the purposes, intrinsic motivation and techniques of writing. Guided writing is taught to a small group in briskly paced, 20 minute lesson. These group should be flexible based on observation of the students' current needs and might be implemented on whole class writing.

Self -Correction Technique

For the school students, guided writing is easier than free writing. Students can write on the basis of guidelines given to them. But while writing, students may commit many mistakes. The self-correction technique is one of the techniques in teaching guided writing. Self-correction is the techniques where learners correct themselves instead of the teacher do it. Teacher can involve learners in self-correction to different degrees, by giving learners more or less guidance. The teacher can motivate learners by this technique.

Modeled Writing

In modeled writing, the teacher demonstrates specific aspects of writing to the whole class, for example text form, genre, or format. The teacher provides fullsupport and models what the proficient writer does. The teacher plans the model writing lessons based on students need. The teacher should use correct spelling, grammar and punctuation and demonstrate the use of resources in the classroom for example theme words, dictionaries. The modeled writing lesson provides students with an opportunity to watch a proficient writer and hears a proficient writers thought and ideas. The students can try to write based on proficient writer's text.

Shared Writing

Shared writing allows students and teachers to work together on a piece of writing. The students and teacher collaborate to create a text. The writing that is produced should be easily available to the students so they may read it and use it as a model for their own writing. Shared writing can be taught in large or small group setting.

Interactive Writing

Interactive writing is a technique in which the students and teachers share the task of scribing the message. This technique can be helpful to encourage the students to become independent writer. Interactive writing is an instructional context in which a teacher shares a pen literally and figuratively with a group of children as they collaboratively compose and construct a written text. Interactive writing is a cooperative event in which teacher and children jointly compose and write text. Not only do they share the decision about what they are going to write, they also share the duties of scribe. Beside those techniques, the teachers also may use the group work, pair work, individualization, visual material, flash cards etc. to teach guided writing exercises.

References:

1. Scrivener, J. *Learning Teaching* (2008) Macmillan
2. Hedge, T. *Writing* (1988), OUP
3. White, R. and Ardt, V *Procces writing* (1991), Longman
4. Harmer, J. *Practice of Ennglish Language Teaching* (2001), Longman

KULGUNING SALOMATLIK OMILI SIFATIDA TALQIN ETILISHI

*Baxridinova E'tiborxon Adaxamovna,
Andijon davlat universiteti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: maqolada kulgining inson hayotiga ta'sir i,uning malum bir tilda ifodalanishinig o'ziga xos tarzda ifodalanishi, kulgining psixo- fiziologik jarayon ekanligi haqida fikrlar bildirilgan. Bundan tashqari anatomik jihatdan olib borilgan tadqiqotlar ham ta'kidlab otiladi.

Kalit so'zlar: kulgi, madaniyat, ta'sir, vaziyat, muloqot.

Abstract: the article expresses thoughts about the influence of laughter on a person's life, about how it is expressed in a certain language, about the fact that laughter is a psychophysiological process. In addition, studies conducted from an anatomical point of view are emphasized.

Keywords: laughter, culture, influence, situation, communication.

Аннотация: в статье высказываются мысли о влиянии смеха на жизнь человека, о том, каким образом он выражается на определенном языке, о том, что смех – это психофизиологический процесс. Кроме того, подчеркиваются исследования, проведенные с анатомической точки зрения.

Ключевые слова: смех, культура, влияние, ситуация, общение.

Zamonaviy lingvistik tadqiqot sohalarning dolzarb yoʻnalishlaridan biri bu insonning hissiy kechinmalarini belgilash mexanizmlarini oʻrganishdir. Bu yangi lingvistik intizom-emotologiyani, yaʼni. tilda his-tuygʻularni ifodalash vositalarni shakllanishiga olib keldi. Yevropa va Sharq ijtimoiy mental xususiyatlarini oʻziga qamrab olayotgan bu soha yirik ilmiy tadqiqotlarga asos boʻlmoqda. Bu esa sotsiolingvistikaning dolzarb muammosi hisoblanadi.

Tilshunos olimlarning tadqiqotlarida kulgi, avvalambor, uning maʼlum bir tilda ifodalanishining oʻziga xosliklari jihatidan oʻrganiladi.

Kulgi insonning muayyan axborotga munosabati asosida hosil boʻladigan psixo-fiziologik jarayon boʻlib, uning voqe boʻlishi inson tafakkuri bilan bogʻliq jarayon sanaladi. Kulgi butun tanaga taʼsir qiladi. Kulgi ijobiy taʼsir ga ega, bu «kulgi sogʻlom» soʻzida ifodalanadi. Kulganda yurak qon - tomir tizimi, diafragma va qorin mushaklari kuchli ragʻbatlantiriladi, bu esa qorinning pastki qismini oʻziga xos ichki massaj qilishga olib keladi. Gormonlarning chiqarilishi immunitet tizimini mustahkamlaydi va shu bilan kasalliklarning oldini oladi. Kulayotganda organizm endoferinlarni faollashtiradi va shu bilan eyforizatsiya taʼsir ini keltirib chiqaradi, deb ishoniladi. Hatto ogʻriq hissi ham kamayadi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, ogʻriqli bemorlar bir necha daqiqa kulishdan keyin yengillikni boshdan kechirishadi, bu bir necha soat davom etishi mumkin. Bu shuningdek, tananing tobora koʻproq ishlab chiqariladigan yalligʻlanishga qarshi moddalari tomonidan amalga oshiriladi.¹

Koʻpgina olimlar kulgini madaniyat bilan bogʻliq tomonlariga ham nazariy yondashadilar. Masalan, nemis maʼrifatshunosi Schröder² har bir

¹ [Robinson, Vera. M. (2002): Praxishandbuch Therapeutischer Humor: Grundlagen und Anwendungen für Gesundheits- und Pflegeberufe. Göttingen: Hogrefe]

² [Schröder, H. (2008): Das Lachen der Kulturen. Eröffnungsvortrag am 13. April 2008 im Rahmen der 58. Lindauer Psychotherapie-wocen. <https://www.lptw.de/archiv/vortrag/2008/schroeder-hartmut-das-lachen-der-kulturen-lindauer-psychotherapiewochen2008.pdf>]

madaniyat kulgi haqida o'ziga xos tushunchaga egadir va har bir inson hazilni boshqacha tushunishi mumkin, bu esa ko'pincha har xil tushunmovchiliklarga olib keladi, deb hisoblaydi. Chunki: ma'lum bir madaniy olamda kulgili narsa, boshqasida yaxshi ma'no kasb etadi yoki hatto yana birida haqorat sifatida tushunilishi mumkin.

Odamlar kulgili va ovunish kabi vaziyatlarda kulishni boshlaydilar, shuningdek, xavflarni yengib chiqqandan yoki mojarolar va tahdidlarning oldini olgandan keyin yengillik reaksiyasi sifatida kulishni boshlaydilar. Bunda bir qator farqlar mavjud, masalan, kulish, jilmayish, tabassum qilish, tirjayish, qattiq ovozda kulish, ko'zidan yosh chiqarib kulish. Schröder insoniyat ibtidosida kulgi tilning rivojlanishi va uning xilma-xil ko'rinishi va ifoda shakllaridan ham ko'ra keksaroq deb o'ylaydi. Shuningdek, u kulgi, bir tomondan, ekspressiv xatti-harakatlar yoki his-tuyg'ularning ifodasi sifatida, tanaga ta'sir qiladi va uni deyarli bartaraf qilish mumkin emas deydi. Biz olimning, kulgi aloqa sifatida u ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish va tartibga solishning o'ziga xos timsolidir va nihoyat, ichki psixologik jarayonlar bilan bog'liq degan fikrlariga qoshilamiz.

Shuningdek, u kulgini o'ziga xos semantikaga (umumiy belgilarga) ega bo'lgan «belgilar tizimi» va tilshunoslikning sub-intizomi sifatida ko'rib chiqishni tavsiya qiladi. U kulgi ham beixtiyor, ya'ni anglashilmagan, ham maqsadli aloqa shakli ekanligini va u aniq vaziyatda talqin qilinishini va shuning uchun har doim potensial mazmunli ekanligini tushuntiradi.

Anatomik jihatdan aytganda, kulgi refleksli harakatdir va shuning uchun bizning xohishimiz bilan boshqarilmaydi. Miyaning ma'lum mintaqalariga ta'sir etadi, keyinchalik u ma'lum mushaklarga uzatiladi. Tibbiy va psixoterapevtik tomondan kulgi yordam sifatida ishlatiladi. Kopincha kasalliklarni davolash jarayoni kulgi bilan targ'ib qilinadi. Kulgi psixologik farovonlikni oshiradi va stressni kamaytirishga yordam beradi. Bolalar shifoxonalarida ishlagan palata masxarabozlari juda ijobiy tajribalarni boshdan kechirgan.¹ Bizning fikrimizcha, ijtimoiy muloqotda kulgi hamdardlik va o'zaro kelishuv ifodasi sifatida talqin etiladi. Biror kishi bilan kulish juda muhim, lekin uning kulmaslik kerak!

Bugungi kunda biror kishi bilan hazillashish bu dam olishni anglatadi. Shu o'rinda biz kuchli kulgi keltirib chiqaradigan hazil, yumorga e'tiborimizni qaratamiz.

¹ [Robinson, Vera. M. (2002): Praxishandbuch Therapeutischer Humor: Grundlagen und Anwendungen für Gesundheits- und Pflegeberufe. Göttingen: Hogrefe., Berger, P.L. (1998): Erlösendes Lachen. Das Komische in der menschlichen Erfahrung Berlin: Gruyter, Meincke, J. (2000): Clown Sprechstunde, Lachen ist Leben. Hu-ber München]

«Yumor» soʻzi namlik, suyuqlik va sharbatni anglatadi, bu gormonlar va «tana sharbatlari»ni bildiradi. Hazilga kulish, zavqlanish, hazillashish, komediya qoʻllash, quvonch, quvontirish, tabassum, kulish, quvnoqlik va safsata ham kiradi. Ushbu his-tuygʻularning ifodalari ham tan olingan taʼlim va terapevtik qoʻllab-quvvatlash lahzalariga kiradi. Sotsiolog Bergerning¹ soʻzlariga koʻra, hazilni insonning xotirjamligi va yengilligi deb ham hisoblash mumkin. Xuddi shu tarzda, sanʼat sifatida, muvaffaqiyatsizliklarni, oʻz zaif tomonlarini, kasalliklarini, shaxsiy tanqisligini kamroq (sharaf) qoʻrquv bilan va shuning uchun harakat qilish uchun katta imkoniyat bilan ishlatish. Berger yumorning juda koʻp va nozik farqlarini taʼkidlab otadi. Bu hazil turini u «eshik ochuvchi» deb aytish mumkin boʻlsa u kinoya, sarkazm, odobsizlik yoki zaxarxanda bilan «salbiy» maʼnoda aralash tarzda ishlatilganda, u tezda «eshik yopuvchi» boʻlardi deb taʼriflaydi. Biroq, bu juda ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi kerak, ayniqsa bolalar bilan muomala qilishda.

Psixologlar kulgining turli jihatlaridan davolash jarayonida metodologik tanlov doirasida metafora, masal, ertak, sheʼr, matn va chizmalar shaklida ongli ravishda qoʻllaydilar. Kulgili va quvonchli vaziyatlar natijasida, shuningdek, xavflarni yengib oʻtgandan yoki mojarolar va tahdidlarning oldini olgandan keyin tushirish reaksiyalari sifatida biz insonlar kulishni boshlaymiz. Biroq bu kulishlarimizda yana bir qator farqlarni korish kulish, jilmayish, tabassum va iljayish va baland ovozda kulishgacha.

Xulosa qilib aytish mumkinki, kulgi va uning xilma-xilligi odatda odamlarga ijobiy taʼsir koʻrsatadi. Muhimi u qanday tasvirlanganligidadir, biroq, shuni bilish kerakki, kulgi yomon vaziyatlarda ham yuzaga kelishi mumkin, masalan, istehzoli kulgi zararli boʻlib, masxara qiluvchi kulgiga aylanadi. Oilada va guruhda kulgi birdamlik va jamoani kuchaytirishi mumkin, ammo bu guruhdan tashqarida boʻlgan odamlarga mutlaqo teskari taʼsir koʻrsatishi mumkin. Bunga har qanday vaziyatda yoʻl qoʻymaslik kerak. Taʼsir qilinganlarning ustidan kulish, keyin kamsituvchi va zararli taʼsir ga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berger, P.L. (1998): Erlösendes Lachen. Das Komische in der menschlichen Erfahrung Berlin: Gruyter.
2. Robinson, Vera. M. (2002): Praxishandbuch Therapeutischer Humor: Grundlagen und Anwendungen für Gesundheits - und Pflegeberufe. Göttingen: Hogrefe.

¹ [Berger, P.L. (1998): Erlösendes Lachen. Das Komische in der menschlichen Erfahrung Berlin: Gruyter]

3. Robinson, Vera. M. (2002): Praxishandbuch Therapeutischer Humor: Grundlagen und Anwendungen für Gesundheits- und Pflegeberufe. Göttingen: Hogrefe., Berger, P.L. (1998): Erlösendes Lachen. Das Komische in der menschlichen Erfahrung Berlin: Gruyter, Meincke, J. (2000): Clown Sprechstunde, Lachen ist Leben. Hu-ber München]

4. Schröder, H. (2008): Das Lachen der Kulturen. Eröffnungsvortrag am 13. April 2008 im Rahmen der 58. Lindauer Psychotherapiewochen. <https://www.lptw.de/archiv/vortrag/2008/schroeder-hartmut-das-lachen-der-kulturen-lindauer-psychotherapiewochen2008.pdf>

O‘ZBEK TILI FONETIKASINING O‘RGANILISHI YUZASIDAN QARASHLAR

*Kabulova Umida Sayidmaxamadovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti*

Annotatsiya: o‘zbek tili fonetikasi amaliy ehtiyojlarni qondirish, o‘zbek tilining tovush tizimiga mos harflarni belgilash zaruratidan kelib chiqqan holda shakllandi va rivojlandi. So‘nggi yillarda yaratilgan qator ishlarda tilning fonetik-fonologik sathidagi sistema-struktura va sistema-funksiya munosabatlarining falsafiy tomonlariga – dialektika qonunlari va kategoriyalari bilan bog‘liq jihatlariga e‘tibor berila boshlanganligini ko‘ramiz.

Kalit so‘zlar: *fonetika, grammatika, segment, supersegment, dialektika qonunlari, kategoriyalar.*

Abstract: the phonetics of the Uzbek language was formed and developed due to the need to satisfy practical needs, to designate letters corresponding to the sound system of the Uzbek language. In a number of works created in recent years, we see that attention has begun to be paid to the philosophical aspects of the system-structure and system-function relations at the phonetic-phonological level of language – to aspects related to the laws and categories of dialectics.

Keywords: *phonetics, grammar, segment, super segment, laws of dialectics, categories.*

Аннотация: фонетика узбекского языка формировалась и развивалась в соответствии с практическими потребностями, необходимостью обозначения букв, соответствующих звуковой системе узбекского языка. В ряде работ, созданных в последние годы, мы видим, что внимание стало уделяться философским аспектам системно-структурных и системно-функциональных

отношений на фонетико-фонологическом уровне языка – аспектам, связанным с законами и категориями диалектики.

Ключевые слова: *фонетика, грамматика, сегмент, суперсегмент, законы диалектики, категории.*

Fonetika [*<q.yunoncha φωνητική phonetike, phonetikos – tovushga oid<phone> tilsh. 1* Tilshunoslikning nutq tovushlarining hosil bo‘lish usullari, akustik xususiyatlari va tarkibini o‘rganadigan bo‘limi. *Umumiy fonetika. Tarixiy fonetika. Qiyosiy fonetika. – Poetik fonetikada tekshirilayotgan badiiy usullardan biri – alliteratsiya. «O‘TA».*

2 Muayyan tilning tovush tarkibi, tovushlarning akustik va artikulyatsion xususiyatlari. *O‘zbek tili fonetikasi*

O‘tmishda harf va tovush sistemalari ko‘pincha farqlanmagan. Biroq XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib, tilshunoslikda og‘zaki va yozma nutqning har biri tilning alohida yashash formalari ekanligi ta’kidlana boshlangan.

Xususan, taniqli rus va polyak tilshunosi I.A.Boduen de Kurtene o‘zining «Rus yozuvining rus tiliga munosabati» («Об отношении русского письма к русскому языку») kitobida nutqiy faoliyatning ikki turi – talaffuzga va eshituvga hamda yozish va ko‘rishga asoslangan turlari borligini aytadi, tovushning fizik tabiati bilan uning til mexanizmidagi roli ham doimo bir-biriga mos bo‘lavermasligi masalasi I.A.Boduen de Kurtenening fonetikaga oid qator ishlarida o‘z ifodasini topadi.

Z.Xolmonovanning «Tilshunoslikka kirish» nomli o‘quv qo‘llanmasida «Fonetika» «tovush» ma’nosini anglatadi, ya’ni fonetika «tovush haqidagi bo‘lim» demakdir deb ta’rif beriladi.

U.Tursunov, A.Muxtorov, Sh.Rahmatullayevlarning 1992-yilda Oliy o‘quv yurtlari Filologiya fakulteti talabalari uchun mo‘ljallangan «Hozirgi o‘zbek adabiy tili» nomli darsligida o‘zbek adabiy tilining fonetik sistemasida ham ma’lum o‘zgarishlar sodir bo‘lganligi, tilda tovushlar birikuvining yangi qonuniyatlari (unli bilan unlining, undosh bilan undoshning va unli bilan undoshning birikuvi kabi) hamda ayrim yangi tovushlar paydo bo‘lganligi haqida izohlar beriladi.

Fonetika – tilshunoslikning tovush tomonini o‘rganuvchi alohida bo‘limi. Fonetika til tovush tomonining ikki bosqichi – segment va supersegment birliklariga aloqador hodisalarni o‘rganadi (qarang: *Segment va supersegment*) fonetik birliklar – nutqiy birliklarning

gorizontal ketma-ketligi natijasi sanalgan, nutqiy zanjirning umumlashgan parchalari sanaladi.

So‘nggi yillarda yaratilgan qator ishlarda tilning fonetik-fonologik sathidagi sistema-struktura va sistema-funksiya munosabatlarining falsafiy tomonlariga – dialektika qonunlari va kategoriyalari bilan bog‘liq jihatlariga e‘tibor berila boshlanganligini ko‘ramiz. Xususan, prof. A.Abdualazizov va prof. A.Nurmonovlar ishlarida bu hol ko‘zga yaqqol tashlanadi.

O‘zbek tili fonetikasi amaliy ehtiyojlarni qondirish, o‘zbek tilining tovush tizimiga mos harflarni belgilash zaruratidan kelib chiqqan holda shakllandi va rivojlandi.

Turkiy tillar tovush tizimining boshqa tillardan, xususan, arab tilidan farq qilishi Mahmud Koshg‘ariy, Alisher Navoiy tomonidan bayon qilingandi. Alisher Navoiy turk (o‘zbek) tilining o‘ziga xos unlilar tizimi haqida ham fikr yuritgandi. Lekin tilshunoslikning alohida bo‘limi sifatidagi fonetikaning shakllanishi XX asr boshlariga to‘g‘ri keladi.

Abdurauf Fitrat zamonasining yetuk mutafakkiri sifatida Sharq va Ovrupo tilshunoslarining qo‘lga kiritgan yutuqlaridan boxabar bo‘ldi. Uning fonetik qarashlari o‘zbek imlosiga bag‘ishlangan bir qator maqolalarda va «O‘zbek tili qoidalarini to‘g‘risida bir tajriba. Sarf» asarida o‘z ifodasini topgan.

1953-yili V.Reshetov va Sh.Shoabdurahmonovning «Fonetika. O‘zbek tili fonetikasiga doir ba‘zi masalalar» risolasi bosildi. O‘zbek tilshunosligida **fonema** atamasi ilmiy istifodaga olib kirildi va uning mohiyati tushuntirildi.

1959-yili V.V.Reshetovning «O‘zbek tili. 1-qism. Kirish: Fonetika» asari maydonga keldi.

Bu kitob o‘zbek adabiy tili va xalq shevalari fonologik tizimini hamda uning nutqiy jarayonda turlicha variantlar orqali namoyon bo‘lishini tadqiq etgan monumental asardir. O‘zbek tilining fonetikasi, morfologiyasi va sintaksisini alohida-alohida bo‘limlar sifatida izchil ravishda dastlab Fitrat o‘rgandi va o‘zbek tilshunosligi tarixida o‘zbek tili grammatikasiga asos soldi. Bu grammatika «Sarf» va «Nahv» nomlari bilan yuritilib, 1925-yildan 1930-yilgacha olti marta nashr qilindi. Shundan so‘ng M.Shamsiyev, Sherbekning «O‘zbek tili grammatikasi» (Toshkent, 1932) va H.Qayumiy, S.Dolimovning «Grammatika» asarlari maydonga keldi.

Demak, bu mualliflar, Fitratdan farqli ravishda, o'zbek tilshunosligiga grammatika atamasini olib kirdilar. Lekin grammatikaning qismlari eskicha sarf va nahv atamalari bilan qolaverdi¹.

1974-yili A.A.Abduazizov tomonidan ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida «Fonologik sistemalar tipologiyasi» mavzuidagi doktorlik dissertatsiyasining dunyoga kelishi o'zbek tili fonologiyasining shakllanishi va rivoji uchun katta ahamiyatga ega bo'ldi.

1980-yili A.Nurmonovning «O'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasi» hamda 1984-yili A.A.Abduazizovning xuddi shu nomda «O'qituvchi» nashriyotida chop etilgan asarlarining maydonga kelishi o'zbek tili fonologiyasi va morfonologiyasining ta'lim jarayoniga tatbiq etilishida katta voqea bo'ldi.

Prof. M.Mirtojiyev tomonidan yozilgan «Hozirgi o'zbek adabiy tili. Fonetika» (Toshkent, 1999) kitobida shu kungacha nutq apparati haqidagi mavjud bo'lgan tushunchalarga bir qator oydinliklar kiritildi.

O'zbek tili eksperimental fonetikasining shakllanishida A.Mahmudov, S.Otamirzayevaning xizmatlarini alohida ta'kidlash lozim. A.Mahmudov o'zbek tilida urg'u, unlilar, sonantlarni, undoshlar, nutq intonatsiyasini; S.Otamirzayeva esa Namangan shevasi fonetikasini, o'zbek tili unlilarini fizik asboblarda yordamida tadqiq etdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. – Назрань, 2010. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Т.: ЎЗМЭ, 2008.
2. Jamolxonov H. O'zbek tilining nazariy fonetikasi. – T.: Fan, 2009.
3. Нурмонов А. Танланган асарлар. – Т., 2012. – Б. 328.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 3 жилд. – Т.: ЎЗМЭ, 2007.
5. Tursunov U., Muxtorov A., Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. – T.: Fan, 1992.
6. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Т.: Фан, 2002.
- 7.<http://nashol.com/2012110467755/ves-russkii-yazik-v-tablicah-ot-fonetiki-do-sintaksisa-soloveva-n-n-2009.html>
- 8.http://padeji.ru/fonetika/fonetika-nauka-o-materialnoi-storone-yazika?quicktabs_srya=2
9. <http://mirknig.com/2010/07/24/zanimatelnaya-fonetika.html>
10. <http://www.textologia.ru/russkiy/fonetika-fonologia/fonetika/?q=459>
11. <http://srogps.ru/note/catalog/uchebnik-russkogo-yazika-fonetika.php>

¹ Нурмонов А. Танланган асарлар. – Т., 2012. – Б.328.

TIJORIY DISKURSNING TADQIQIGA DOIR NATIJALAR

*Xolisova Gavxaroy Mannobjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti dots.ntl, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: axborot berishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish asosida axborotning har bir strategiyasi sezilarli darajada farq qilishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: leksema, assotsiativ maydon, sema, rasmiy murojaat, leksik birliklar, maydonining yadrosi.

Abstract: based on the study of specific characteristics of information delivery, it was found that each strategy of information is significantly different.

Keywords: lexeme, associative field, sema, formal reference, lexical units, core of the field

Аннотация: на основе изучения особенностей информационного обеспечения установлено, что каждая информационная стратегия существенно отличается.

Ключевые слова: лексема, ассоциативное поле, sema, формальная ссылка, лексические единицы, ядро поля.

Axborot berishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish asosida axborotning har bir strategiyasi sezilarli darajada farq qilishi aniqlandi: (1) hisobot yuqori mansabdor shaxslar, xodimlar bilan bog'liq, ma'lum mavzuni yoritishga qaratilgan, kengligi bilan ajralib turadi, natijada u zerikarli, jonga tegadigan deb qabul qilinadi; (2) bildirishnomalar asosan salbiy yangiliklar, o'lim bilan bog'liq; (3) axborot – ommaviy axborot vositalaridan olingan ma'lumotlar ishonchli yoki yolg'on bo'lishi mumkin, ko'pincha ortiqcha bo'lishi mumkin; (4) xabarnomalar – rasmiy yoki shaxsiy ma'lumotlar uzoqdan kelishi mumkin; (5) xabar berish – tasniflanishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar. Eng ko'p bo'lgan aloqa strategiyasi, ulardan foydalanish tahlil qilingan strategiyalarning 77% holatlarida amalga oshiriladi. Bildirishnoma va ma'lumotlarning assotsiativ maydonlarining kesishishi qayd etilgan, bildirishnomalar va xabar berishlar, ma'lumotlar va xabar berishlar kesishgan, umumiy semalarni o'z ichiga oladi, bu birliklarning sinonimiyasi va ularning assotsiativ maydonlari to'g'risida gaplashishga imkon beradi. Tijoriy diskursdagi assotsiativ strategiya maydonining asosiy qismini quyidagi assotsiatlar namoyish etadi: (1) gazeta; (2) xabar; (3) yomon; (4) yaxshi; (5) aks ettirish uchun (uchun); (6) o'lim; (7) mavhum; (8) qimmatli; (9)

maxfiy. Ko'rib turganingizdek, tijoriy diskursdagi ma'lumot manbai (gazeta, yangiliklar, mavhum), undan foydalanish (fikir uchun), shuningdek baholash (yomon, yaxshi, qimmatli, maxfiy) bilan bog'liq. Assotsiativ maydonning asosiy qismi «o'lim to'g'risida» ma'nosini o'z ichiga oladi, bu intuitiv darajada ona tilida so'zlashuvchilar o'lim yoki xalok bo'lganlik to'g'risida xabar olishdan qo'rqib, xabarning bir shakli sifatida bildirishnomalardan qo'rqishadi degan xulosaga kelishimizga imkon beradi.

Tijoriy diskursda impuls reprezentlarining ma'nosi ham sezilarli darajada farq qiladi: impuls nafaqat kasbiy tijorat faoliyatiga, balki ijtimoiy, akademik sohaga ham tegishli. Rag'batlantirish nafaqat ko'proq moddiy mukofotlar bilan bog'liq. Tashuvchilarning ongida itarish, turtki orqali turtki berish tijorat sohasi bilan bog'liq emas. Bosim, shuningdek, harakatni rag'batlantirish o'rniga, harakat sifatida qabul qilinadi. Majburiy harakatlarning o'zi salbiy qabul qilinadi. Harakatga yo'naltirishning eng ko'p, keng tarqalgan strategiyasi bosimdir, ushbu strategiyaga murojaat qilish soni tahlil qilinganlarning umumiy sonining 47 foizini tashkil qiladi. Yo'naltirish va majburlash, impuls va yo'naltirish, impuls va turtishning assotsiativ maydonlarining kesishishi qayd etilgan. Amalga undaydigan assotsiativ maydonning yadrosi quyidagi assotsiatlarni o'z ichiga oladi: (1) tugma (tugmaga, tugmani); (2) ishga (ish, ishlash, mehnatga); (3) orqaga; (4) kuch (kuchni, kuchli); (5) bajarish (qilish, amalga oshirish); (6) fizika (fizikada); (7) tepki (tepkini); (8) hayotni; (9) pedal (pedalga); (10) o'qishga (ta'lim olish). Rag'batlantirishning assotsiativ sohasining yadrosi u yoki bu tarzda ishlab chiqarish, ijtimoiy va o'quv faolligini oshirish motivatsiyasi bilan bog'liq reaksiyalarni o'z ichiga oladi.

Tijoriy diskursda shikoyat niyatlari asosan to'g'ridan-to'g'ri shikoyat nominatsiyasi bilan amalga oshiriladi (tahlil qilingan strategiyalar umumiy sonining 79%) – adolatsizlik hissi, huquq va erkinliklarning buzilishi yoki shikoyatni aks ettirishga qaratilgan xatti-harakatlar bilan murojaat qilingan rasmiy murojaat. Leksik birliklar «xo'rsinish», «tuhmat» eskirgan, ular tijoriy diskursda ishlatilmaydi. Hamdardlik shamasi bilan birlashtirilgan shikoyat va xo'rsinish assotsiativ maydonlarining kesishishi qayd etilgan. Niyatning assotsiativ maydonining yadrosiga shikoyatning jismoniy ko'rinishlari bilan bog'liq bo'lgan xo'rsinishlar (oh, eh) bilan birga leksemalar, shuningdek, xo'rsinishlarning turli xil xususiyatlari kiradi: chuqur, oxirgi, achinishni aks ettiruvchi.

Tijoriy diskursda rad etish strategiyalari denotatlar soni, foydalanishning o'ziga xos xususiyati bilan sezilarli darajada farq qiladi. Rad etish - bu taklifga salbiy munosabat, javob ham ijobiy, ham salbiy

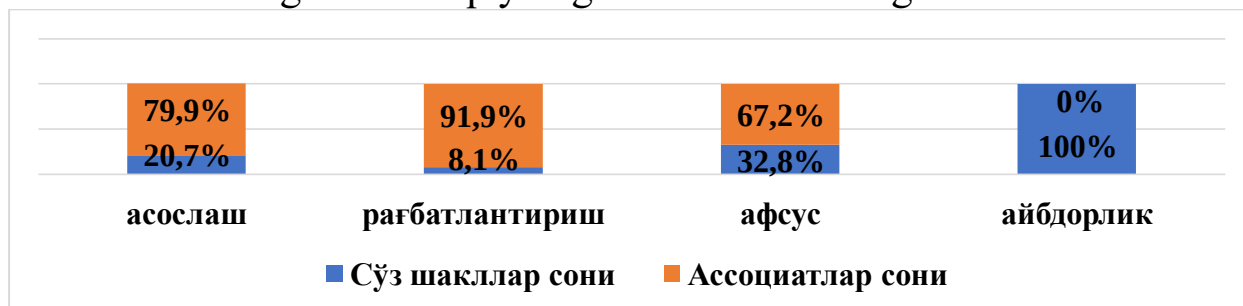
bo'lishi mumkin, rad etish taklifni rad etishni, kelishmovchilikni nazarda tutadi - taklifni rad etishni anglatmaydigan pozitsiyalarning izchilligi yo'qligi, rad etish ko'proq hissiy rad etish tufayli o'zaro ta'sir ning to'liq to'xtashi bilan bog'liq. Eng ko'p qo'llaniladigan strategiya – bu rad javobini javob sifatida qabul qilish (tahlil qilingan reaksiyalar umumiy sonining 83%). Rad etish va javob berish, rad etish va inkor etishning assotsiativ maydonlarining tasodifiyligi qayd etilgan. Rad etish niyatidagi assotsiativ maydonning yadrosi quyidagi birliklarni o'z ichiga oladi: (1) savol, (2) ha, (3) yolg'izlik, (4) rad etish, (5) to'g'ri, (6) hech narsa, (7) yo'q, (8) raddi ma'raka, (9) vaqt, (10) inkor. Yadro reaksiyalarining aksariyati sinonimik (rad etish, inkor etish, yo'q) yoki antonimik (ha) munosabatlarga asoslangan aloqa (savol) bilan bog'liq.

Kechirim so'rash niyatidan chetga chiqish strategiyasi boshqacha. Eng keng tarqalgan strategiyalar – aybni tan olish (tahlil qilinganlarning umumiy sonining 47%) va afsuslanish (30%). Eng hissiy strategiya – bu afsuslanish, bu faqat xafagarchilik, g'am, qayg'u va hokazolarning emotsional holatlari bilan bog'liq bo'lib, natijada strategiyaga murojaatlar soni kamayadi. Kechirim strategiyasi ham tijoriy muloqot, ham o'zaro aloqaning boshqa sohalari bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Strategiyalarning assotsiativ sohalari bir-biriga mos kelmaydi.

Kechirim so'rashning assotsiativ maydonining asosiy qismiga quyidagi assotsiatlar kiradi: (1) yolg'on, (2) xafagarchilik, (3) qayg'u, (4) hayot, (5) haqiqat, (6) unutish, (7) do'st, (8) tushunish, (10) halollik. Kechirim so'rash niyati yolg'on, haqiqatdan chetga chiqish, munosabatlarda halollik, ona tili bilan do'stona munosabatda bo'lgan odamlar bilan bog'liq. Yolg'onchilik, insofsizlikning namoyon bo'lishi hayotning ajralmas qismi, unutilishi va kechirilishi kerak bo'lgan noxush holat sifatida qabul qilinadi.

Olingan natijalarga ko'ra, tijoriy diskursda eng keng tarqalgan kechirim so'rash strategiyasi aybni tan olish ekanligini aks ettiradi. Ko'pincha kechirim so'rashga afsuslanish bilan birga keladi, kechirim va bahona esa kamroq uchraydi.

Foiz sifatida tijorat subkursida ishlatiladigan leksemalar sonining assotsiatlar soniga nisbati quyidagi rasmda ko'rsatilgan:

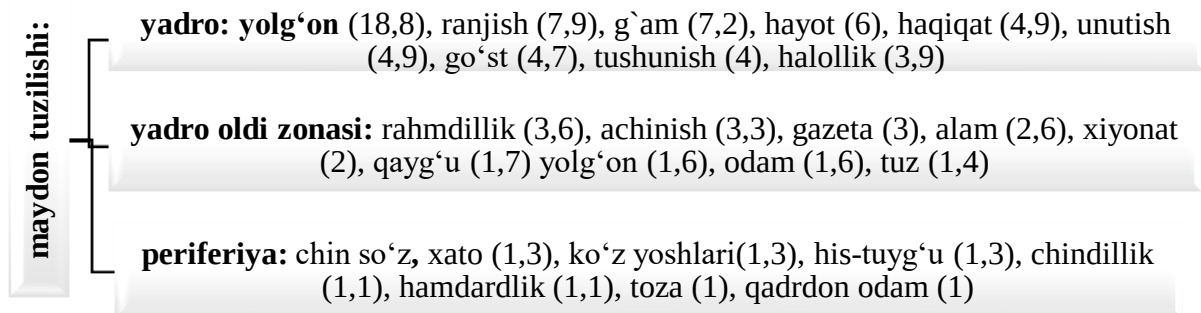

Rasm. Tijoriy diskursdagi soʻz shakllari (korpus tahlili asosida) va assotsiatlar (assotsiativ lugʻatlarni tahlil qilish asosida) sonining nisbati

Yuqorida keltirilgan maʼlumotlar aks ettirganidek, aksariyat hollarda korpusdagi foydalanish soni assotsiatlar sonidan ancha kam, bu esa uzr soʻrash strategiyalari nafaqat ona tili bilan suhbatdoshlar ongida tijoriy muloqot bilan bogʻliqligini, leksemalarning oʻzaro taʼsir ning boshqa sohalarida keng ishlashini, qoʻshimcha assotsiativ maʼnolarga ega boʻlishini anglatadi.

Tadqiqotning keyingi bosqichida oʻrganilayotgan birliklar assotsiatlarining xususiyatlarini tahlil qilish oʻrinli koʻrinadi.

Kechirim soʻrash niyatidagi reyting natijasida quyidagi assotsiatlarni ajratish mumkin: (1) yolgʻon, (2) alam, (3) qaygʻu, (4) hayot, (5) haqiqat, (6) unutish, (7) doʻst, (8) tushunish (10) halollik. Koʻrib turganingizdek, kechirim soʻrash niyati yolgʻon, haqiqatdan chetga chiqish, munosabatlarda halollik bilan bogʻliq. Birinchi navbatda ular bilan doʻstona munosabatda boʻlgan odamlarga tegishlidir. Shu bilan birga, natijada paydo boʻlgan assotsiatlar hayotning ajralmas qismi, unutilishi va kechirilishi kerak boʻlgan noxush holat sifatida tushunilgan insofsizlik, yolgʻon namoyishlari falsafiy anglashni aks ettiradi.

Grafik shaklda leksemalar assotsiativ darajasining maydon tuzilishi – tijoriy diskursda kechirim soʻrash reprezent leksemalari quyidagi rasmda koʻrsatilgan:

Tadqiqotning keyingi bosqichida semani izohlash natijalarini, shuningdek tijoriy diskursda uzr soʻrash niyatining funksional xususiyatlarini aniqlashga oʻtish maqsadga muvofiq.

Shunday qilib, oʻtkazilgan tahlil asosida xulosa qilish mumkinki, kechirim soʻrash niyatini aks ettirishning asosiy vositasi – bu oʻz aybini tan olish, bu leksik birlik tijoriy muloqot subkorpusida tahlil qilinganlarning eng koʻpi. Afsuslanishni izhor etish umumiy strategiyadir. Shu bilan birga, kechirim strategiyasi tijoriy diskursda kamdan kam qoʻllaniladi, chunki bu yuqori hissiy tarkibiy qism,

kechirishni hissiyotlar, qaygʻu, gʻam hissiyotlari bilan ajralmas aloqada qabul qilish. Ushbu muloqot sohasidagi shafqat hissini koʻrsatish mumkin emas.

Albatta, tahlil qilingan niyatlarni aks ettirishning barcha xususiyatlari, tijoriy diskursning xususiyatlari aniqlangan qonuniyatlar bilan chegaralanib qolmaydi, bu yoʻnalishdagi ishlar davom ettirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сосновская А.М. Деловая коммуникация и переговоры: учеб. пособие. СПб.: Изд-во СЗАГС, 2011.
2. Большаков С.Н. Бизнес-коммуникации: учеб. пособие / С. Н. Большаков, М. О. Потолокова – СПб.: С.-Петербург. гос. ун-т, филол. ф-т, 2012.
3. Мандрица В.М. Этика бизнеса – деловое общение / В.М. Мандрица, И.В.Мандрица. – Ростов-на-Дону: РИНХ, 2005 (ООО АзовПечать).
4. Желамская В.А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
5. Беяева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 1992.

MATN ATAMASI VA UNING TADQIQIGA OID MULOHAZALAR

*Sobirova Ra'noxon Hakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: maqolada tilshunoslikda «matn» atamasining keng doirada, jumladan, ogʻzaki nutq namunalarida qoʻllanilishi, uni idrok etish matn lingvistikasi va psixolingvistika doirasida oʻrganilishi haqida maʼlumotlar berigan.

Kalit soʻzlar: matn, moddiy tashuvchi, talqin, immanent, xolis munosabat, reprezentativ yondashuv.

Abstract: the article provides information on the wide application of the term «text» in linguistics, including examples of oral speech, and its perception within the framework of text linguistics and psycholinguistics.

Keywords: text, material carrier, interpretation, immanent, impartial attitude, representative approach.

Аннотация: в статье представлена информация о широком применении термина «текст» в языкознании, в том числе на примерах устной речи, и изучении его восприятия в рамках текстолингвистики и психолингвистики.

Ключевые слова: текст, материальный носитель, интерпретация, имманентное, беспристрастное отношение, репрезентативный подход.

Matn (lotincha: *textus* – mato; birikma) – ma'lum moddiy tashuvchiga bog'langan inson fikri; belgilarning umumiy izchil va to'liq ketma-ketligi. «Matn» tushunchasining ikkita asosiy talqini mavjud: immanent (kengaytirilgan, falsafiy qarashlarga yo'g'rilgan) va reprezentativ (asosan, xususiy munosabat aks etgan). Immanent yondashuv matnda voqelikka xolis munosabat bildirib, uning ichki tuzilishini uchinchi shaxs tomonidan yoritishga e'tibor qaratishni nazarda tutadi. Reprezentativ yondashuv esa, matnni tashqi voqelik haqidagi ma'lumotni taqdim etishning maxsus shakli sifatida ko'rib chiqishni anglatadi.

Tilshunoslikda «matn» atamasi keng doirada, jumladan, og'zaki nutq namunalarida ham qo'llaniladi. Matnni idrok etish matn lingvistikasi va psixolingvistika doirasida o'rganiladi. I.R.Galperin matn xususiyatlari haqida to'xtalib o'tar ekan, unga quyidagicha ta'rif beradi: «Matn bu yozma hujjat shaklida obyektivlashtirilgan, turli xil leksik, grammatik va mantiqiy bog'lanishlar bilan birlashtirilgan bir qator bayonotlardan tashkil topgan, axloqiy xarakter, pragmatik munosabat va shunga mos ravishda adabiy qayta ishlangan ma'lum bir xususiyatga ega bo'lgan yozma xabardir». Biz eshitadigan va talaffuz qiladigan tovushlar va bo'g'inlardan so'z hosil qilamiz. Ma'no jihatdan bog'langan so'zlar gap hosil qiladi. Gap to'liq fikrni ifodalaydi. Ammo ba'zida shunday bo'ladiki, fikr va his-tuyg'ularni ifodalash uchun bitta jumla yetarli emas. Keyin bir nechta jumalarni ma'no va mazmun jihatidan birikishidan matn tuziladi. Shu o'rinda o'rinli bir savol paydo bo'ladi «Matn nima?»

Bu savolni javobini ikki xil ko'rinishdagi misollar guruhini taqqoslash orqali ko'rib o'tamiz. Keling, ular qanday farq qilishini bilib olaylik.

1. Hasharotlar juda ko'p, ularni hamma joyda uchrasiz. Ba'zi o'simliklar hali ham oktyabr oyida gullaydi. Bir kuni Ahmad va uning otasi baliq tutayotgan edi. Erta bahorda bog'da qayin daraxti gullagan.

Bu gaplar barchasi nima haqida ekanligini ayta olasizmi? – Yo'q.

Birinchi gapda hasharotlar, ikkinchi gapda kuzgi o'simliklar, uchinchi baliq ovlash, to'rtinchisi bahorgi qayinzor haqida. Ushbu yozuvdagi jumlar ma'no jihatdan bog'liq emas, ularning umumiyligi yo'q.

2. Bo'ston qishlog'iga og'ir-vazmin qadamlar bilan kuz kirib keldi. Tumanlik qo'ynida jimgina mudragan tonglar, ilk sovuq og'ushida

junjikkan seryulduz oqshomlar boshlandi. Havoga yelpiglchday qat-qat bulutlar chiqdi. Quyoshning iliq, tansiq nurlari odamlarga xushyoqadigan bo'lib qoldi. Havoda ananas isi aralash yong'oq xazonlarining o'tkir hidi gurkiradi. (O'tkir Hoshimov «Bahor qaytmaydi»)

Ushbu jumlar guruhi nima deydi? Muallif tabiatdagi kuzgi o'zgarishlar haqida gapiradi. Birinchidan, iqlimning qanday o'zgarishi, tabiatda boladigan mavsumiy o'zgarishlar, keyin kuzning ziqna quyoshi haqida. Ushbu jumlar va sarlavhalarning mavzusini belgilashingiz mumkin, ya'ni, ismni o'ylab toping: «Kuz keldi» yoki «Kuzgi o'zgarishlar».

Matn – bu ma'no jihatdan bog'liq bo'lgan gaplar turkumidir. Matndagi barcha jumlar umumiy mavzu bilan birlashtirilgan.

Ma'lumki, «Matn» atamasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. O'zbek tilining izohli lug'atidamatn so'zining arabchadan o'zlashganligi, eskirgan kitobiy so'z ekanligi va aynan «**tekst**» so'zi anglatgan ma'noga tengligiga ishora qilinadi. Izohli lug'atning 156-betida «**tekst**» so'ziga quyidagicha ta'rif beriladi:

Yozilgan, ko'chirilgan yoki bosilgan ijodiy, ilmiy asar, nutq, hujjat va shu kabilar yoki ularning bir parchasi; matn. Maqolaning teksti.

2. Muzika asariga, masalan biror kuyga, opera, romans va shu kabilarga asos bo'lgan she'r, so'z.

3. Poligrafiyada yirik shriftlardan birining nomi. Bu ta'rifda matnning asosiy xususiyatlari to'g'ri ko'rsatilgan. Faqat axborot-kommunikatsiya vositalarining taraqqiy etishi natijasida matn (tekst) so'zi anglatadigan ma'no yanada ortganligini ko'rishimiz mumkin. Kompyuterda terilgan matn formati Word, RTF matn, oddiy matn, formatlangan matn, gipermatn kabilar ham iste'molda faollashdi.

Matnning ta'rifiga asoslanib, birinchi guruh jumalari matn emas degan xulosaga kelishimiz mumkin, chunki gaplar ma'no jihatdan bog'lanmaydi va umumiy mavzu bilan birlashtirilmaydi. Ikkinchi guruh jumalari esa matndir, chunki jumlar ma'no jihatdan bog'liq ekanini guvohi bo'lishimiz mumkin.

Matn tiplari:

ma'lum bir shaxs tomonidan ayrim voqea-hodisa, narsa-buyumning izchil tasviri va tavsifi uchun tuzilgan nutqiy butunlik matn deyiladi. Matn tuzilishi 2 xil bo'lib, ular mikromatn va makromatndir;

bir necha gaplarning o'zaro grammatik va mazmuniy bog'lanishidan tashkil topgan, mazmuniy yaxlitlikga ega bo'lgan

qo'shma gaplarga nisbatan yirikroq yozma va og'zaki nutq parchasi **mikromatn** deyiladi.

Bir umumiy mavzu ostida birlashgan bir necha mikro matnlardan tashkil topuvchi yaxlit asarga **makromatn** deyiladi.

Matnning turlari ham 2 xil: ma'lumotnoma matni va ijodiy-tavsifiy matn.

Ma'lumotnoma matnida bo'lib o'tgan voqea-hodisa yoki mavjud holat haqida oddiy axborot beriladi.

Ijodiy-tavsifiy matn so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan ijodiy ravishda bayon etilgan voqea-hodisa, narsa yoki shaxsning tasviriyl xabar, ma'lumotning ijodiy-tavsifiy bayonidir. Ilmiy, publitsistik va badiiy uslublar, shuningdek, insho ham ijodiy-tavsifiy matnning ko'rinishlaridir.

Tasviriyl matnlar (Le textedesscriptif – deskriptiv matn). Bunday matn tinglovchiga no ma'lum bo'lganbiror kishi, joy, hayvonot va nabotot olamiga mansub mavjudot yoki qandaydir narsa-buyum hamda voqea-hodisani batafsil tasvirlab berish maqsadidat uzilganbo'ladi. Tasviriyl matnda ham monologik nutq ko'rinishi yetakchilik qiladi. Partonimik tasvir bunday matnning eng xarakterli xususiyati hisoblanadi. Ya'ni, tasvirlanayotgan obyektning dastlab, birlamchi xususiyatitilga olinadi. Keyin unga aloqador xususiyatlar va qismlardan so'z yuritiladi.

Masalan: **yakan** degan o'simlik bo'ladi. Nima uchundir san'atkorlar, aniqrog'i otarchilar pulni «yakan» deyishadi. Aslida esa yakan – qamishzorda o'suvchi o'simlik. Yakanni o'rib olib, quritib uzum osadilar yoki savat qalpoq to'qiydilar. Ma'lumki, qamish uzun, yakan esa, aksincha, pastak o'simlik. Shunday bo'libdiki, bir kuni yakan qamishga qarab:

– O', birodar, ha deb g'o'ddayaverma, salgina egil. Ollohning quyoshi nuridan biz ham bahramand bo'laylik, – debdi.

Qamish unga qaragisi ham kelmabdi, javob ham bermay burnini jiyirib qo'ya qolibdi. Vaqti-soati kelib avval qamishni, so'ng yakanni o'ribdilar. Tasodifni qarangki, o'sha qamishdan yasalgan bo'yрани bir uyga to'shabdilar. Tasodifni qarangki, shu uy to'sinlariga uzumlarni osibdilar, yakandan to'qilgan savat qalpoqlarni esa devordagi qoziqlarga ilibdilar. Oradan kunlar o'taveribdi. Qamish pastda, oyoq ostida, yakan esa tepada ekan. Oyoqosti bo'laverib xorlangan qamish axiyri yakanga qarab zorlanibdi:

– Meni o'rib olib quritdilar, tepkilab qovurg'alarimni sindirdilar, so'ng suvga bo'ktirdilar. So'ng qayirib-bukib mana shu bo'yra holiga keltirdilar. Endi esa tinimsiz, har kuni tepkilaydilar. Bu ham

yetmaganday salqayirib, ostimga noslarini tupuradilar. Bu zorlanishni eshitib yakan debdikim:

– Siz bekorga g‘o‘ddaydingiz. G‘o‘ddayib o‘saverdingiz. Ichingiz g‘ovak ekanini unutdingiz. G‘ovak bo‘lganingiz uchun ham tepkilashdan bo‘lak narsaga yaramadingiz. (T.Malik)

Izoh mazmunli matnlar (Le texteargumentatif – argumentli matn). Bunday matnda aytilayotgan fikrning ishonarliligini ta’kidlash uchun turli dalil va izohlar keltiriladi. Asoslash, isbotlash, o‘zini oqlashga urinish yoki himoya maqsadida har xil vajlarni keltirish izoh mazmunli matn tipining o‘ziga xos jihatlaridan hisoblanadi. Fikr bilan keltirilgan dalil o‘rtasida mantiqiy bog‘liqlikning bo‘lishi muhim sanaladi. Bunday matnda chunki, zero, lekin, aslida, shuninguchun, to‘g‘risini (ochig‘ini, rostini) aytganda, eshitishimga qaraganda, bilishimcha, taxminimcha kabi birliklar qo‘llanilganligini kuzatishimiz mumkin.

Didaktik matnlar (Le texteexplicatif – eksplikativ matn). Kingadir pand-nasihat qilish, uni turli hayotiy voqealar vositasida tarbiyalash yoki aytilganlardan xulosa chiqarishga o‘rgatish istagi asosida tuzilgan matn didaktik matn deyiladi. Matnda muayyan maqsad bilan qo‘llanilgan maqol, matal, aforizm, turli hayotiy voqealar, rivoyatlar, masallar didaktema deyiladi. Didaktemalarning matn ichiga singdirilish tarsi turlicha bo‘ladi. Muallif bunday didaktemalarni matnga to‘g‘ridan to‘g‘ri olib kiradi va uning qaysi janrga taalluqli ekanligini aytib o‘tadi.

Buyruq-istak mazmunli matnlar (Le texteinjonctif – inyunktiv matn). Buyruq-istak yoki maslahat ohangi yetakchilik qiladigan, buyruq maylidagi gaplardan tuzilgan, biror ishni bajartirish yoki turli ta’qiqlashlarni ifoda etadigan matn tipiga buyruq-istak mazmunli matn deyiladi.

Bandasining boshi – Ollohning toshi deydilar. Boshingga ko‘rgulik tushsa, noumid bo‘lma: bulut o‘tkinchi, Quyosh esa abadiydir... (O‘.Hoshimov)

Hissiy ifoda mazmunli matnlar (Le texteexpressif – ekspressiv matnlar). Insonning ichki kechinmalarini, voqelikka salbiy yoki ijobiy munosabatini, o‘ziga xos pafos bilan ifodalagan matn hissiy ifoda mazmunli matn deyiladi.

Ertah bahor – cheksiz sog‘inchning ufqi. Muzga aylanishdan bosh tortgan isyonkor tomchilar yomg‘ir bo‘lib to‘kilmoqda. Yomg‘irning daraxtga, kurtakning tomchiga aytadigan «shiviri» yig‘ilganey-yig‘ilgan. Xo‘ngrab-xo‘ngrab, bo‘zlab-bo‘zlab dil rozini aytayotgan ertah bahor

buluti aslida osmon dardidan soʻz ochishga botingan asov gʻalayon.
(Y.Akram)

Tilshunoslik fani bugungi kunga qadar tilning barchasi (fonologik, morfologik, sintaktik) larining har biri bilan bogʻliq muammolar tadqiqida jiddiy yutuqlarni qoidaga kiritdi. Matn va uning tabiatini oʻrganishga bagʻishlangan tadqiqotlar XX asr oʻrtalariga kelib paydo boʻla boshladi.

Bugungi kunda matnning maqomi, uning til sistemasidagi oʻrni, matnni lingvistik tahlil qilishdanimadan boshlamoq kerak, degan savollarga ham tilshunoslarning berayotgan javoblari bir-biriga unchalik mos kelmaydi. Masalan, matnning maqomini belgilash masalasida ham baʼzan turli xil fikrlarga duch kelamiz. Matnning belgilar tabiati nimalardan iboratligi, matnni nutqiy jarayon deb atash lozimmi yoki matnni nutqiy jarayonning natijasi sifatida talqin etish kerakmi, matnni ogʻzaki nutq bilan yoki yozma nutq bilan bogʻlab oʻrganish kerakmi, degan masalalar xususida ham turlicha nuqtayi nazarlarni uchratishimiz mumkin.

Matn tilshunosligi masalalari juda koʻplab tilshunoslarning eʼtiborini tortgan. Jumladan, V.Matezius, F.Danesh, V.Dressler, P.Hartman, I.Kovtunova, I.Galperin, K.Gauzenblas, N.Pospelov, T.Silman, N.Shvedova, K.Solganik, O.Moskalskaya, K.Abdullayev, N.Navroʻzova kabi xorijlik tilshunoslar matn kategoriyasi haqida muhim fikrlarni ilgari surishgan. Chex olimi K.Gauzenblas matnni ham nutqiy faoliyat sifatida, ham nutqiy faoliyat mahsuli sifatida ogʻzaki nutqiy jarayon, deb talqin qiladi.

Tilshunos E.Qilichev «Matnning lingvistik tahlili» deb nomlangan kitobida «Matn – hamma elementlari oʻzaro zich aloqada boʻlgan va avtor nuqtai nazaridan maʼlum bir maqsadga yoʻnaltirilgan nominativ – estetik axborotni ifodalovchi murakkab tuzilma» degan taʼrifni keltiradi. I.R.Galperin matnning maʼlumot berish, boʻlinuvchanlik, (aloqalar sistemasi), kontinium (vaqt va makon izchilligi), qismlar avto semantikasi, retrospeksiya va prospeksiya, modallik, yaxlitlik va tugallanganlik kabi sakkiz kategoriyasi mavjudligi haqida maʼlumot beradi. Umuman matn, deyilganda nutqiy jarayon mahsuli boʻlgan, tugallangan, yozmashaklda mavjud boʻlgan, adabiy shakllangan, super frazali birliklardan tuzilgan, leksik, grammatik, logik, stilistik aloqalar bilan bogʻlangan, aniq maqsadli va pragmatic qurilmali nutqiy asarni tushunmoq kerak. Tilshunos I. Rasulovning fikricha, gapdan katta birlik murakkab sintaktik butunlik boʻlib, u fikran va sintaktik jihatdan oʻzaro bogʻliq boʻlgan gaplar birlashmasidan iborat. Unda fikr gapga nisbatan ancha toʻliq boʻladi. Hozirgi davrda matn turlari va ularga xos boʻlgan belgi-xususiyatlarni aniqlash davom etmoqda.

Rus olimi M. V. Lyapon matn tavsifi quyidagi to'rt belgiga ko'ra asoslanishi mumkinligini ko'rsatadi:

1. Matn – bu jumlamining o'zaro munosabatidan kelib chiquvchi xabardir. Matn tadqiqotchi uchun til hodisalarini o'rganishda birdan-bir manbadir.

2. Matn bu so'zlovchning nutqiy qobiliyatini ro'yobga chiqaruvchi vositadir. Bu jarayonda matn tilning nutqda real qo'llanilishini ta'minlovchi makon vazifasini ham bajaradi.

3. Matn bu so'zlovchining faol nutqiy faoliyati mahsulidir.

4. Matn bu til sistemasining kommunikativ jarayonda muhim funktsiya bajaruvchi eng yuqori pog'onasidir. M. V. Lyapon matn shakllanishida inson omilining eng muhim omillaridan biri ekanligini, inson matn shakllanishi uchun jonli manba ekanligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdupattoyev M.T. O'zbek matnida super sintaktik butunliklar. –T., 1998.
2. Boymirzayeva S. Matn mazmunida temporallik semantikasi. – T.: O'zME, 2009. -187 b
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования.
4. Yo'ldoshev B. Matnni o'rganishning lingvostatistik metodlari. – Samarqand, 2008. -90 b.
5. Yo'ldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. –T.: Fan, 2007. –122 b.
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – T.: O'zME, 2008. – 286 b.

PROFESSIONAL SKILLS DEVELOPMENT – TRUTH OR THE LEGEND

*Matqobulova M.T.,
Andijan State Pedagogical Institute.
Berdibekova B.K.,
Osh State University.*

Annotatsiya: 21-asrda kasbiy rivojlanish zamonaviy pedagogning o'sishi va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega. Bugungi ta'lim sanoati talabalar va ta'lim rahbarlari uchun ko'plab istiqbollar, texnologiyalar va imkoniyatlar bilan to'ldirilgan. Pedagoglar uchun kasbiy rivojlanishning maqsadi xizmat ko'rsatish doirasidan tashqariga chiqish va barqarorlik va professional uzoq umr ko'rishni ta'minlashdir.

Kalit so'zlar: ta'lim, kasbiy, mahorat, maqsad, qiziqish, diqqat, faoliyat, kundalik ish.

Abstract: In the 21st century, professional development is essential to the growth and development of the modern educator. Today's education industry is filled with many perspectives, technologies, and opportunities for students and educational leaders. The goal of professional development for educators is to move beyond service delivery and create stability and professional longevity.

Keywords: education, professional, skill, goal, interest, focus, activity, daily work.

Аннотация: В XXI веке профессиональное развитие имеет важное значение для роста и развития современного педагога. Сегодняшняя образовательная индустрия наполнена множеством перспектив, технологий и возможностей для студентов и лидеров образования. Цель профессионального развития педагогов состоит в том, чтобы выйти за рамки предоставления услуг и обеспечить стабильность и профессиональное долголетие.

Ключевые слова: образование, профессионал, мастерство, цель, интерес, направленность, деятельность, повседневная работа.

The quality stage of education, of course, requires the development of professional skills and the professional development of each specialist. Most experts understand the same idea by Professional Development, i.e. increasing knowledge and skills. But this is a very general concept, and if we ask experts to explain it, we can notice that there is very little information about it. Our goal is to shed light on why professional development is necessary and how important it is for a teacher.

Rod Bolitho, an expert on improving the quality of foreign language teaching in Uzbekistan's higher education system, considers the following comments important: «Teachers hold the future in their hands. Any teacher, in my opinion, can try to improve the world while teaching a language. I am sure that the educational process can serve as a basis for solving the current problems of the world. The children we raise will become adults who will rule the world in the future. Accordingly, I believe that good teachers can raise good students, and perfect teachers can raise a truly perfect person.» [1, 161p]

People get bored of uniformity; it extinguishes a person's desire and interest. For example, eating the same food, wearing the same clothes, listening to the same movie or music every day leads to boredom. We can cite a number of such examples.

We call the 21st century the century of modern technologies. As our living, working and activity conditions improve, the demands on

education also increase. This requires being able to use those technologies correctly and effectively, as well as being aware of modern business culture. The competitive term in the field of business is reflected in the field of education, and every employer hires a qualified and knowledgeable teacher. Therefore, it is necessary to regularly develop in order to meet the requirements and to become competent - a master of one's work.

We learn and develop in our daily work activities, but this development is not established as a system, but it would be appropriate if it was implemented systematically. If the development is directed towards a certain goal, it will be realized faster and more efficiently if the shortcomings are gradually eliminated on the way to achieving this goal.[2]

Why development?

1. Keep up with the time. If we take a simple computer, operating system windows 10, it has a number of conveniences, for example, they save time when working with a program. Power Point Presentations have changed with digital Presentations created using new movie maker software.

2. For an interesting lesson. Today's students are sometimes more aware of world news or the latest news than their teachers, and they come to class with a certain amount of information, while the traditional approach focuses on «stuffing their brains» with their students. Today, teaching students to think remains a demand of the times.

3. For the development of our country. Each of us is responsible for the development of our country and the development of working institution, which means that if we change and develop, our country will also advance. Only truly mature professionals can train mature personnel. Development can be the basis for achieving spiritual and educational stability along with solving economic problems.

4. For professional growth and becoming a mature specialist. Professional growth includes personal development, personal growth serves to positively solve problems in our lives. True selfless people do not use other people or situations as an excuse for their shortcomings, but they can find a way to eliminate any shortcomings. A perfect person never complains, he sees great wisdom in every change or difficulty. The demand for a good specialist is always high. He can find value both at work, and in his family, and especially in his homeland.

5. Being able to choose the right literature. One should not get lost in the flow of literature available today, especially in foreign

language teaching. When choosing literature, it is important for the group's intellectual potential and worldview. Sometimes a young specialist who has just graduated, or even teachers with several years of experience, are faced with questions about which book to use will be more effective. Today, the quality of textbooks is increasing rapidly, and a qualified control or mobile phone, computers, high-speed cars in our lives. But all of these were created by man with his own hands. The goal is only one - to create relief for a person: to save time and money. Our age is the age of digital technologies, which is witnessing specialist is required to choose the most appropriate one. A teacher who regularly works on himself can choose the necessary literature without any doubt based on his accumulated experience.

If there was no development, there would be no television with remote teach instead of people. According to one of Isaac Azimov's fantastic works, the 21st century, there will be no schools and children will learn at home with the help of robotic machines. He is a very smart machine and can teach children a lot. As predicted in this work, either we teachers will develop and keep up with the times, or robots will take our place in the future? [1,162 p]

References:

1. The issue of developing students' independent thinking and speech activity in education. Scientific and practical conference. Andijan – 2015
2. <https://www.toppr.com/guides/essays/essay-on-teacher/>
3. <https://www.zippia.com/advice/teaching-skills/>

SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING MUHIMLIGI VA UNGA DOIR AYRIM TAVSIYALAR

*Ashurova Nodira Rafiqovna,
Andijon davlat pedagogika instituti dotsenti.
Ismatullayeva Madinabonu,
Andijon davlat pedagogika instituti magistranti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashu haqida so‘z yuritiladi. Loyihaga asoslangan ta’lim, muammoli ta’lim yoki vaziyatga asoslangan ta’lim kabi usullar ko‘pincha shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tizimi ostida kontentni o‘rganish usullari sifatida qo‘llaniladi.

Kalit soʻzlar: shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim, Loyihaga asoslangan taʼlim, vaziyatga asoslangan taʼlim, content.

Abstract: This article is about the person-oriented education approach. Methods such as project-based learning, problem-based learning, or situation-based learning are often used as content learning methods under a student-centered learning system.

Keywords: person-oriented education, project-based education, situation-based education, content.

Аннотация: данная статья посвящена личностно-ориентированному подходу к обучению. Такие методы, как обучение на основе проектов, обучение на основе проблем или обучение на основе ситуаций, часто используются в качестве методов обучения по содержанию в системе обучения, ориентированной на человека.

Ключевые слова: личностно-ориентированное обучение, проектное обучение, ситуационное обучение, содержание.

Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim – bu oʻquvchining kuchli tomonlari, ehtiyojlari, shaxsiy qiziqishlari va oʻquv maqsadlarini bir taʼlim muhitida taʼminlaydigan metodologiyadir. Bu atama koʻpincha farqlash bilan sinonim sifatida ishlatiladi, ammo ikkalasi oʻrtasida asosiy farq bor. Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim oʻquvchilarga oʻz taʼlim tajribasi ustidan vakolat beradi, chunki shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim ularning ehtiyojlari va oʻquv maqsadlarini hisobga oladi.

Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlimning tezkor taʼrifini Bill va Melinda Geyts jamgʻarmasi kabi taʼlimga qiziqishlari va yoki investitsiyalari boʻlgan bir guruh tashkilotlar tomonidan taklif qilingan. Ushbu taʼrif oʻquvchi profili, shaxsiy taʼlim yoʻli, malakaga asoslangan oʻquv dasturi va moslashuvchan oʻquv muhiti kabi elementlarni oʻz ichiga oladi [1.].

Bu yondashuv, barcha talabalarga yoʻnaltirilgan yondashuvlar singari, oʻqituvchidan maʼlumot beruvchi emas, balki yordamchi yoki rahbar boʻlishini talab qiladi. Loyihaga asoslangan taʼlim, muammoli taʼlim yoki vaziyatga asoslangan taʼlim kabi usullar koʻpincha shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim tizimi ostida kontentni oʻrganish usullari sifatida qoʻllaniladi.

Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim tizimida oʻquvchilarning oldingi bilimlarini, shuningdek ularning kuchli va akademik zaif tomonlarini tushunish juda muhimdir. Yoʻl koʻrsatuvchi taʼlim dizaynerlari sifatida talabalar va oʻqituvchilar uchun oʻz-oʻzini baholash va oʻquvchilarning oldingi bilimlarini aniqlash imkoniyatlarini yaratish ham oʻquvchi profilini, ham oʻquv yoʻlini rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning asosiy komponenti o'quvchilarning o'z ta'lim tajribasini nazorat qilish tuyg'usiga ega bo'lishi kerakligi g'oyasidir. Ta'limga bunday yondashuv o'quvchilarning o'quv maqsadlari va bu maqsadlarga yo'lni belgilashda o'quvchi va o'qituvchining birgalikdagi sa'y-harakatlari natijasida yaratiladi. O'quvchilarga ushbu maqsadlarga qanday erishishlari haqida ovoz berish ularga kuch beradi va ularni o'z ta'lim jarayoniga jalb qiladi. Moslashuvchan o'quv muhiti bilan birgalikda ularga o'quv maqsadlari ustidan kompetentlik yoki o'zlashtirishni namoyish qilish imkoniyatlarini taqdim etish ushbu usul uchun juda muhimdir.

Differensiatsiya (harakat yoki jarayon, farqlash) va samaradorlikni baholash ushbu moslashuvchan o'quv muhitini yaratishda asosiy komponentlardir. Texnologiya, yana barcha turdagi o'quv muhitlarida ham o'qituvchilar, ham talabalar uchun shaxsga yo'naltirilgan ta'limni yanada qulayroq va samarali bo'lishiga yordam beradi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning muhimligi shundaki, agar har qanday o'quv muassasasi ta'lim natijalarini yaxshilashni xohlasa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim buni amalga oshirishning tasdiqlangan usullaridan biridir. O'quvchining oldingi tajribasi bilan bog'liq ma'lumotlarni olish va ularni yangi tushunchalar bilan bog'lash orqali individual o'rganish natijasida yangi tushunchalarni to'liqroq tushunish, faollikni oshirish va bilimlarni yodda saqlash yaxshilanadi. Muxtasar qilib aytganda, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'rganishni yanada samarali qiladi.

Shaxsga yonaltirilgan o'rganish usulida umumiy o'quv dasturini qanday o'zgartirish va uni har bir noyob foydalanuvchi uchun yanada moslashtirish mumkinligini ko'rishimiz mumkin. Bunday o'zgarishlar o'quv jarayonini qiziqarliroq, tezkorroq va samaraliroq qiladi. Hatto o'quv mazmunini biroz shaxsiylashtirish ham farqlanadi, masalan, keraksiz materiallarni olib tashlash va o'quvchiga eng ko'p yordam beradigan o'quv amaliyotlari qo'llab-quvvatlanadi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim quyidagi afzalliklarga ega.

Birinchidan, u vaqtni tejaydi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchining yangi mavzu bilan shug'ullanishi va tushunishi uchun vaqtni qisqartiradi. Shuningdek, u o'quvchining tajriba darajasiga ko'ra endi ahamiyatli bo'lmagan yoki keraksiz bo'ladigan tarkibni olib tashlashga xizmat qiladi, aks holda o'quvchiga xizmat qilmaydigan tushunchalarni o'rganishga sarflanadigan vaqtni tejaydi.

Ikkinchidan, darsda talabalarning ishtirok etishni oshiradi, agar kontent ham tegishli, ham shaxsga yo'naltirilgan bo'lsa, o'rganish yanada qiziqarli bo'ladi. Talabada o'zining joriy roli, loyihalari yoki ish

sohasiga qaratilgan kontent bilan muloqot qilish va eslab qolish ehtimoli ortadi. Keyingi faoliyat ishtirok etishni davom ettirishdan iborat bo'ladi.

Uchinchidan, bilimlarni yodda saqlashni yaxshilaydi, agar kontent oldingi tajribaga asoslangan bo'lsa, o'quvchi bu ma'lumotni ancha uzoq vaqt davomida yodda saqlab qoladi.

Shaxsga yo'naltirilgan o'quv yo'li jumboqning har bir qismini bir-biriga bog'laganda, har bir bo'lak ma'lumotni bir-biriga bog'lash uchun bir-birini qo'llab-quvvatlasa, o'quvchi uni mavjud bilimlar bilan bog'lash orqali ma'lumotni yaxshiroq eslay oladi.

To'rtinchidan, talabada motivatsiyaning ortishi kuzatiladi, o'quvchi, uning ishi yoki sevimli mashg'ulotlari bilan bog'liq bo'lgan o'rganish o'quvchining motivatsiyasini oshiradi. Bu usul, ayniqsa, kontentda darhol harakat qilish mumkin bo'lgan maslahatlar yoki foydali ma'lumotlar bo'lsa, to'g'ri keladi.

Beshinchidan, ta'lim natijalarini yaxshilaydi, metodistlarning tadqiqotlariga ko'ra, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi yaxshi o'rganish natijalarini beradi. Ushbu yondashuv o'rganish darajasini oshiradi va tegishli, qiziqarli, harakatga keltiriladigan va esda qolarli kontentni taqdim etadi. [2]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cavanagh, S. What is «personalized learning»? Educators seek clarity. 2014. *Education Week*, 34(9), S2-S4.

2. Feldstein, M., & Hill, P. Personalized learning: What it really IS and why it really matters. 2016. *EDUCAUSE Review*, 51(2), 24.

3. <http://er.educause.edu/articles/2016/3/personalized-learning-what-it-really-is-and-why-it-really-matters>.

DISKURS TUSHUNCHASINING MOHIYATI

*Karimova Madina Saydulla qizi,
Andijon davlat chet tillar Instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: ushbu maqolada diskurs va matn tushunchalari va ushbu terminlarni ishlatilishi, g'arb va sharq olimlarning ushbu tushunchalarini tadqiq etish borasidagi xulolalar hamda ularning bir-biridan farqli tushunchalar ifodasi bayonotini o'z ichiga olgan.

Kalit so'zlar: diskurs, tahlil, matn, muloqot, termin, badiiy asar.

Abstract: this article covers the synonyms of discourse and text and the use of these terms as synonyms, conclusions about the research of these concepts of Western and Eastern scholars, and the statement of their different concepts.

Keywords: discourse, analysis, text, communication, term.

Аннотация: статья включает в себя синонимы дискурса и текста и употребление этих терминов в качестве синонимов, выводы об исследованиях этих понятий западными и восточными учеными, а также изложение их различных понятий.

Ключевые слова: дискурс, анализ, текст, коммуникация, термин, художественное произведение.

Bugungi kunda tilshunoslikdagi tadqiqotlarda lisoniy birliklarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash masalasiga ham yangicha yondashilmoqda. Ayniqsa, matn tushunchasini sharhlashda uning diskursga munosabati ham inobatga olinib boshlandi. Dunyo tilshunosligida matn muammolari tadqiqiga bag'ishlangan ishlarning ko'pchiligida «diskurs» termini bot-bot qo'llanadi. V.Xegay haqli ravishda ta'kidlaganidek, bu termin matn lingvistikasi bilan bir qatorda adabiyotshunoslik, sotsiologiya, siyosatshunoslik, falsafa, mantiq, psixologiya kabi fan sohalarida keng ishlatilib kelinayotgan bo'lsa-da, matn lingvistikasining o'zida ham yagona, ko'pchilik tomonidan e'tirof etilgan talqini, ma'nosi yo'q, xilma-xil farqli tushunchalar ifodasi uchun istifoda qilinadi. Dastlab «diskurs» va «matn» terminlari ayni bir tushuncha uchun qo'llangan bo'lsa, keyinroq «matn» yozma kommunikatsiyaga nisbatan, «diskurs» esa og'zaki kommunikatsiyaga nisbatan ishlatilgan.[1, 63] Masalan, golland tilshunoslari T.A. van Deyk va V.Kinchlar «keyingi yillarda bir qator gumanitar va ijtimoiy fanlarda bog'li nutq yoki diskursni o'rganishga bo'lgan qiziqish ortgan»ligini ta'kidlar ekan, «diskurs»ni «bog'li nutq»ning sinonimi sifatida qo'llaydi. Bog'li nutq deganda, albatta, matn tushuniladi, ko'rinadiki, «matn» va «diskurs» terminlari teng ma'noli so'zlar sifatida ishlatilgan. «Matn» va «diskurs» terminlarini bir-biridan farqli tushunchalar ifodasi uchun qo'llash ham keng tarqalganligini kuzatish mumkin. Tadqiqotchilar fransuz filologiyasida «diskurs» termini bir-biridan farqli to'rt xil ma'noda qo'llanishini aytadilar. [2, 143]

A.I.Gorshkov alohida ko'rsatib o'tganidek, lingvistik adabiyotlarda «diskurs» terminining qat'iy bir ma'nosi yo'q, u ifodalaydigan hodisalar diapazoni juda keng, ya'ni «matnning qismi»dan yaxlit «nutq»qacha bo'lgan hodisalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Bu so'zning ma'nosi

fransuzcha discours – «nutq», «soʻzlash» demakdir. [3, 39] Uning qayd etishicha, «diskurs» soʻzi «matnning qismi» maʼnosida termin boʻla oladi, ammo u matn muammosi turlicha nuqtai nazarlardan turib tadqiq etilgan juda koʻp lingvistik adabiyotlarda «frazadan katta birlik», «murakkab sintaktik butunlik», «matn komponenti», «registr», «jumla», «prozaik strofa», «sintaktik kompleks», «monologik jumla», «kommunikativ blok» kabilar bilan sinonim boʻlar ekan, «diskurs» terminiga ehtiyoj yoʻqligini taʼkidlaydi. Biz ham shunday deb hisoblaymiz. «Diskurs» termini haqidagi mazkur mulohazalardan maqsad bu soʻzning asl maʼnosi «nutq», «soʻzlash» ekanligini, adabiyotlarda bu terminning «matn»ga sinonim sifatida qoʻllanganligini taʼkidlash va shu tarzda matnning yozma ham, ogʻzaki ham boʻlaverishiga yana bir marta urgʻu berishdan iborat edi. Demak, matn ogʻzaki yoki yozma shakldagi yaxlit nutqiy asardir.

Oʻzbek tilshunosligida diskurs maxsus tadqiqotlar tilshunos Sh.Safarov tomonidan amalga oshirilgan. Olim «matn» va «diskurs» tushunchalarining munosabati haqida soʻz yuritishning payti kelganligini, bu ikki tushuncha negizidagi hodisalarni farqlashda funksionallik-strukturaviylik, dinamik-statik, aktuallik-virtuallik kabi qarama-qarshiliklardan foydalanib kelinyotganini, birinchidan, bunday qarama-qarshiliklar mavjud yoki mavjud emasligini tahlil qiladi, agarda ular haqiqatdan mavjud boʻlsa, qay yoʻsinda va qanday koʻrinishlarda namoyon boʻlishi haqida mulohaza yuritadi. [4, 244]

Sh.Safarovning xulosalariga koʻra, «Diskursning yaratilish va qabul qilinishi bir xilda madaniyatning maʼlum zamon-makon maydonida, aniq kommunikativ muhitda kechadi. Diskursda axborot uzatish maqsadi mos keladigan mazmun yaratiladi. Bu mazmun doirasida kommunikantlar munosabatini, ularning ijtimoiy mavqeini, jamiyatda harakatda boʻlgan axloqiy-etik normalarni aks ettiruvchi ijtimoiy-madaniy axborot jamlanadi. Ushbu turdagi axborotlarning mavjudligi va mazmunning kommunikativ maqsadga mosligi muloqotning samarasini, diskursning axborot vositasi boʻla olishini taʼminlaydi. Diskurs va matn hodisalarining har ikkalasi ham muloqot ishtirokchilarining ongli faoliyati tutashadigan makondir. [5, 252]

Har qanday OAV larida tuzilgan matnlar, badiiy asarda yozuvchi tomonidan tuzilgan sunʼiy dialog yoki sud jarayonida boʻlib oʻtgan

o‘zaro muloqotning – og‘zaki suhbatning muayyan darajada farqi bo‘ladi, bizningcha. Bundan ko‘rinib turibdiki, matnga qaraganda diskurslarni tahlil qilib ko‘rish tilning yangi-yangi imkoniyatlarini ochib beradi.

Masalan, *tuyoq* so‘zi hayvonga aloqador a‘zo hisoblanadi: *Loyi ko‘pirib yotgan yo‘lda ot taqalari, mol tuyoqlaridan hosil bo‘lgan chuqurchalarni limmo-lim to‘ldirgan sariq zardoblar jimirlab, yoni-veridan sirqib yotardi* (P.Tursun). Mazkur so‘z insonga nisbatan qo‘llanilganda salbiy ottenka birinchi planga chiqadi: *Obro‘ying borida tuyog‘ingni shiqillatib qol*. Kontekst so‘zlarning semantik ma‘nosi reallashadigan o‘ziga xos maydon, nutqiy vaziyat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хегай В. О понятии *дискурс* // Филология масалалари, 2006, N 2 (11), 63-66-б.
2. Хованская З.И. Анализ литературного произведения в современной французской филологии. –М.: Высшая школа, 1980.- С.143-144.
3. Миловидов В.А. Текст, контекст, интертекст: Введение в проблематику сравнительного литературоведения. – Тверь: ТвГУ, 1998, с. 39.
4. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. –Жиззах: Сангзор, 2007. – 244-б.
5. <http://literarydevices.com/discourse/>.

FUZIYA

*Kabulova Umida Sayidmaxamadovna,
Andijon davlat chet tillari instituti kafedrası dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: mazkur maqolada fuziya termini haqida nazariy ma‘lumotlar berilgan. Fuziya lisoniy tip sifatida tilshunoslikka E.Sepir tomonidan kiritilgan. Terminologik lug‘atlarda fuziya turlicha izohlangan. Terminologik lug‘atlarda fuziya turlicha talqin etilgan bo‘lsa ham, mohiyat jihatidan bir nuqtaga borib taqalgan.

Kalit so‘zlar: quyish, quyma, fonema tarkibining o‘zgarishi, morfema, lisoniy tip, lisoniy texnika, terminologik lug‘at.

Abstract: this article provides theoretical information about the term fusion. Fusion as a language type was introduced into linguistics by E. Sepir. Although fusion is interpreted differently in terminological dictionaries, in fact, it goes back to one moment.

Keywords: casting, change of phonemic composition, morpheme, language type, language technique, terminological vocabulary.

Аннотация: в этой статье дается теоретическая информация о термине фузия. Фузия как языковой тип введено в лингвистику Э.Сепиром. Хотя в терминологических словарях фузия трактуется по-разному, по сути, она восходит к одному моменту.

Ключевые слова: литье, изменение фонемного состава, морфемы, языкового типа, языковой техники, терминологической лексики.

A.Hojiyev fuziyani quyidagicha izohlaydi: «Fuziya (*frans.* fusion – qo‘shilish, tutashish < *lot.* fusio – quyish, quyma) – fonema tarkibining o‘zgarishi. (yonma-yon fonemalarning singishuvi) natijasida fonemalar chegarasining noaniqlashuvi, bir fonemaning har ikki morfema tarkibi uchun umumiy bo‘lib qolishi. Mas., *o‘qiyotirman* (*o‘qiy+yotirman*) kabi.

Fuziya lisoniy tip sifatida tilshunoslikka E.Sepir tomonidan kiritilgan. E.Sepir fuziyani ingliz tili misolida talqin qilgan va uni lisoniy texnika (*linguistique technique*) sifatida baholagan. A.N.Kononov esa turkiy tillarda agglyutinatsiya tipi ustuvor bo‘lsa ham, fuziya tendensiyasining ham kuzatilishini ko‘rsatib bergan. A.Abduezizov va A.Nurmonovlar A.N.Kononovning fikrlariga hamohang holda o‘zbek tili morfonologiyasini bayon etishda fuziya elementlarini ham nazarda tutish lozimligini alohida ta’kidlaydi. T.Mirzaqulov fuziyani o‘zbek tili morfemalar sintagmatikasining murakkab tabiatini isbotlovchi omillardan biri sifatida baholagan va uning mavjud ko‘rinishlarini tahlil qilgan.

Terminologik lug‘atlarda fuziya turlicha izohlanadi. Jumladan, O.S.Axmanova uni quyidagicha sharhlaydi: «Fuziya inglizcha *fusion*, fransuzcha *fusion*, nemischa *verschmelzung* so‘zidan olingan bo‘lib, o‘zgaruvcha o‘zak bilan nostandart qo‘shimchalarning yaxlit birikib ketish jarayonini anglatadi, bu jarayonda morfemalar orasidagi chegara sinadi.

D.E.Rozental, M.A.Telenkovalar esa fuziyaga shunday ta’rif berganlar: «Fuziya (*fransuzcha* fusion – singishuv, *lotincha* fusio – erib ketish ma’nolarini anglatadi) – turli tovush tarkibining o‘zgarishi

hisobiga morfemalar singishuvining yuz berish jarayonidir, morfemalarning birikuv jarayonida oradagi chegaraning yo‘qolishidir». Demak, terminologik lug‘atlarda fuziya turlicha talqin etilgan bo‘lsa ham, mohiyat jihatidan bir nuqtaga borib taqaladi.

Fuziya termini A.Rahimovning «Fuziya lisoniy tipini kvantitativ va sinergetik yondashuv asosida tadqiq etish» (O‘zbek tili misolida) mavzusidagi filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiyasida keng yoritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Раҳимов А.У. Фузия лисоний типини квантитатив ва синергетик ёндашув асосида тадқиқ этиш. (Ўзбек тили мисолида)\\ филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация автореферати. – Т., 2009.
2. Нурмонов А., Шаҳобиддинова Ш., Искандарова Ш., Набиева Д. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. – Т., 2001.
3. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиёв А., Расулов И., Дониёров Х. Ҳозирги ўзбек адабий тили. –Т., 1980.
4. Маҳмудов Н. Ёзув тарихидан қисқача луғат маълумотнома. –Т., 1990.
5. Миртожиев М. Ўзбек тили фонетикаси. – Т., Фан. 2013.
6. Содиқов А., Абдуазизов А., Ирискулов М. Тилшуносликка кириш. –Т., Ўқитувчи. 1981.
7. Усмонов С. Умумий тилшунослик. –Т., 1972.
8. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиёв А., Расулов И., Дониёров Х. Ҳозирги ўзбек адабий тили. –Т., 1980.
9. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova Z., Abuzalova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. –Т., 2009.
10. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Т., 2002

ONA TILIDA OLAMNING LISONIY MANZARASI

*Zaynobidinova Irodaxon Mardonovna,
Andijon iqtisodiyot va qurilish instituti Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrası
assistenti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada olam lisoniy manzarasini tafakkur va tasavvur mahsullari yordamida kognitiv anglash hamda uni tilning lingvistik va ekstalingvistik omillari yordamida voqeyelanishini ilmiy asosda tadqiq etish lingvokulturologik birliklarning ham bu jarayondagi o‘rni va ishtiroki ta’minlanishini talab etishi borasida so‘z boradi.

Kalit soʻzlar: lisoniy manzara, frazeologiya, lingvokulturologik birlik, aforizm, milliy obraz, voqyelanish.

Abstract: This article states that the cognitive understanding of the linguistic image of the world with the help of outputs of thought and imagination and the scientific study of its implementation with the help of linguistic and extralinguistic factors of language requires the role and participation of linguistic and cultural units in this process.

Keywords: linguistic image of the world, phraseology, linguocultural unit, aphorism, national image, realization.

Аннотация: в данной статье говорится о том, что когнитивное осмысление языкового картина мира с помощью продуктов мысли и воображения и научное исследование его реализации с помощью языковых и экстралингвистических факторов языка требует роли и участия языковые и культурные единицы в этом процессе.

Ключевые слова: языковая картина мира, фразеология, языковая и культурная единица (лингвокультурологическая единица), афоризм, национальный образ, реализация.

Bizni qurshab turgan olam sistemaviy tabiatga egadir. U qismlarining oʻzaro bir-birini taqozo etuvchi shartlangan munosabatdan tashkil topgan butunlikdir. Olam uzvlari inson ongida turlicha aks etadi. Olamning inson ongida aks etishi uning manzarasi sanaladi. Shunga koʻra olamning diniy, afsonaviy, ilmiy, lisoniy manzaralari tushunchalari maydonga keldi. Olamning lisoniy manzarasi deganda, olam sistemasining til orqali ifodalanishi tushuniladi. Til ongda aks etgan obyektiv olamning ifodalovchisi ekan, demak, u ham sistemaviylik xususiyatiga egadir. Tilning ana shunday sistemaviy tabiati F.de Sossyur diqqatini jalb etdi va u jahon tilshunosligida ilk bor substansiya bilan shaklni ajratgan holda, til substansiya emas, balki sof shakldir, degan gʻoyani olgʻa surdi [1]. Bu bilan til va nutqning oʻzaro farqlanishiga, tilning belgilar sistemasi ekanligiga asos soldi. F.de Sossyur lingvistik belgining ikki tomonlama mohiyatga ega ekanligini, u ifodalovchi va ifodalanmish munosabatidan tashkil topgan butunlik ekanligini koʻrsatib berdi.

Lingvistik birliklarni mazmuniy semantik maydonlarga boʻlib oʻrganish ham semantikaning bir yoʻnalishi sanaladi. Lingvistik

semantikaning struktur semantika, konseptual semantika kabi yo‘nalishlari mavjudligi til birliklarini maydon asosida o‘rganish uchun qulayliklar yaratdi. O‘zbek tilshunosligiga maydon nazariyasining kirib kelishi til birliklariga nisbatan sistem-struktur metodlarning qo‘llanila boshlashi bilan bog‘liq. Bu borada amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari ichida I.Qo‘chqortoyev, A.Nurmonov, H.Ne‘matov, R.Rasulov, E.Begmatov, T.Mirzaqulov, Sh.Iskandarova, O.Bozorov, R.Safarova, B.Qilichev, M.Narziyeva, D.Hojiyeva kabi tadqiqotchilarning ilmiy kuzatishlari o‘zbek tili leksikasini maydon nazariyasi asosida o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Maydon tushunchasi va uning tilshunoslikka kirib kelishi haqida Sh.Iskandarova va A.Sobirov tadqiqotlarida batafsil ma’lumot berilgan [2].

Hozirgacha mazmuniy maydon tadqiqiga bag‘ishlangan ishlarda bu tushuncha turlicha talqin qilinmoqda. Ularni jamlagan holda yirik ikki guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhdagi olimlar muayyan ma’no asosida birlashgan teng qimmatli lisoniy birliklar sinfini bir mazmuniy maydon deb baholaydilar. Bunday vaqtda maydon lingvistik paradigma bilan umumiylikni tashkil etib qoladi.

Shu sababli ular mazmuniy maydon bilan paradigma tushunchalarini bir-biridan farqlashga harakat qiladilar va ikki tushuncha o‘rtasidagi differensial belgi sifatida turli sathlilik va bir sathlilik belgisini oladilar. Bunga ko‘ra mazmuniy maydon tushunchasi faqat bir umumiy maydon atrofida birlashgan leksemalar munosabatiga ko‘ra qo‘llanilsa, ya’ni faqat leksek sathga nisbatan qo‘llanilsa, paradigma deyarli barcha sath birliklari uchun qo‘llanila beradi. Bunday vaqtda paradigma tushunchasi muayyan umumiy ma’no asosida birlashgan leksemalar sinfini ham, sintaksemalar sinfini ham, shuningdek, ma’lum umumiy belgi asosida bir sinfga birlashgan fonemalar sinfini ham o‘z ichiga oladi.

Ikkinchi guruh olimlar esa paradigma, mazmuniy maydon va turli sathlik o‘rtasidagi differensial belgi sifatida ana shu bir sathlilik va turli sathlilik belgisini olgan bo‘lsalar ham, lekin bu belgini paradigma va maydon tarkibidagi a‘zolar o‘rtasidagi munosabatga nisbatan qo‘llaydilar. Biz mazmuniy maydonga ikkinchi nuqtai nazardan yondoshamiz va bir mazmuniy maydonga birlashgan a‘zolarining turli sathlilikini e’tirof etamiz.

Semantik maydon – u yoki bu semantik qatlamda qayd etilgan o‘xshashlikka ega bo‘lgan va spetsifik semantik munosabatlar bilan bog‘langan semantik birliklar yig‘indisidir.

Signifikativ qatlam uchun bunday o‘xshashliklar ayrim tushunchalar yig‘indisi sifatida talqin etiladi. Denotativ qatlam uchun tashqi muhitning bir xil obyektlari yig‘indisining aloqasi sifatida, ekspressiv qatlam uchun nutqiy bo‘laklarning bo‘laklari o‘rtasidagi sintaktik aloqalari yig‘indisining aloqasi sifatida talqin etiladi. Shunday qilib, har bir semantik qatlamda semantik maydonlar mavjud.

Arxibirliklarning ham semantik maydonlarga birlashuvi ko‘rib chiqilishi mumkin (masalan, signifikativ-denotativ birliklarning ajratilmagan holda ko‘rilishi) [3].

Semantik maydon til leksik-semantik sistemasining yirik sistem-struktur birligi hisoblanadi. U umumiy integral belgilar asosida nafaqat yakka lisoniy elementlarni (yakka leksemalar, leksik-semantik variantlar), balki turli xil leksik paradigmalarni ham birlashtiradi va shu tariqa maydonning har bir birligi unda butun paradigmatic kompleksda namoyon bo‘ladi.

Yu.N.Karaulov lug‘at sostavining turli sohalarini semantik maydonlarga (masalan, xursandchilik maydoni), leksik-semantik guruhlariga (masalan, o‘zgarish ma’nosiga ega bo‘lgan so‘zlar guruhi), mazmuniy guruhlariga (masalan, qushlarning nomi), sinonimik qatorlarga (masalan, botir invariant ma’noga ega bo‘lgan qator), onomaseologik guruhlariga (masalan, rus tilida otlar yordamida vaqt tushunchasining ifodalanishi) ajratish zarurligini ta’kidlaydi [4].

I.V.Sentenberq tilning leksik-semantik sistemasida ierarxiyaning semantik munosabatida turuvchi quyidagi asosiy leksik-semantik paradigmalar ajratilishini ko‘rsatadi: 1) leksik-semantik maydon; 2) leksik-semantik guruhlar; 3) mazmuniy qatorlar (leksik-semantik podgruppalar); 4) ko‘p ma’noli so‘zlar; 5) sinonimik, antonimik qatorlar, konversivlar [5]. Maydon ostida ma’no umumiyliqi (ba’zan shakliy ko‘rsatkichlar umumiyliqi) bilan birlashgan va hodisalarning tushunchaviy, predmetli yoki funksional mosligini aks ettiruvchi leksik birliklar yig‘indisi tushuniladi.

Maydon tushunchasiga G.S.Shchur tomonidan aniqlik kiritiladi. U maydonga umumiy (invariant) xususiyatlarga ega bo‘lgan lingvistik elementlarning guruhlanishi va mavjudlik usuli, deb ta’rif beradi [6].

Xulosa. Soʻzlarning leksik-semantik guruhlar leksik-semantik maydonning muhim tashkil etuvchi qismlari (komponentlari) hisoblanadi. Semantik maydonlarning qismlarini- leksik-semantik guruhlar, deb tasavvur qilish mumkin, yaʼni semantik maydon va leksik-semantik guruh (LSG) tur-jins munosabatida boʻladi. L. M. Vasilyev leksik-semantik guruh atamasi hatto bir umumiy leksik paradigmatic sema yoki bir umumiy semantik koʻpaytiruvchi bilan birlashgan soʻzlarning semantik sinfini ifodalashi haqida fikr bildirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. – М.: Наука. 1977, с. 53.
2. Искандарова Ш. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон асосида ўрганиш: Филол. фанлари докт...автореф. – Т., 1999;
3. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш. – Т.: Маънавият, 2004.
4. Городецкий Б.Ю. К проблеме семантической типологии. – М.: 1969. -173 с.
5. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. 314 с.
6. Сентенберг И.В. Лексическая семантика английского глагола. – М.: Наука, 1976. 314 с.
7. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. – М.: Наука, 1974.255 с.

LEKSIKOLOGIYA, LEKSIKALIZATSIYA, LEKSIKON ATAMALARI XUSUSIDA

*Sobirova Ra'noxon Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: leksikologiya soʻzlarning maʼno jihatdan oʻzaro bogʻlangan, yaʼni monosemiya, polisemiya, sinonimiya, antonimiya, soʻz maʼnolarining erkin yoki bogʻliq holda boʻlishi kabi masalalari ham oʻrganiladi. Leksika muayyan bir tizim sifatida koʻrilganda, soʻz maʼnolari va tushunchalarning oʻzaro bogʻliq holda boʻlishi koʻzda tutiladi. Leksikologiya lugʻat tarkibining amalda ishlatilishi va taraqqiyoti qonuniyatlarini, soʻzlarning uslubiy jihatdan tasnifiy tamoyillarini ishlab chiqadi.

Kalit soʻzlar: monosemiya, polisemiya, sinonimiya, antonimiya, idomalar, leksikografiya, frazeologiya, semasiologiya, semantika, etimologiya, stilistika.

Abstract: lexicology also explores issues of words that are meaningfully interconnected, i.e. monosemia, polysemia, synonymy, antonymy, free or dependent of word meanings. When the lexicon is seen as a particular system, it is envisaged that word meanings and concepts are interrelated. Lexicalogy develops the laws of the practical use and development of dictionary content, the methodological principles of classification of words.

Keywords: monosemia, polysemia, synonymy, antonymia, idomas, lexicography, phraseology, semasiology semantics, etymology, stylistics.

Аннотация: лексикология также изучает такие вопросы, как взаимосвязанность слов в значении, то есть моносемия, многозначность, синонимия, антонимия, свободное или зависимое использование значений слов. Когда лексика рассматривается как определенная система, подразумевается, что значения слов и понятий взаимосвязаны. Лексикология разрабатывает закономерности практического использования и развития словарного состава, принципы методологической классификации слов.

Ключевые слова: моносемия, многозначность, синонимия, антонимия, идиомы, лексикография, фразеология, семасиология, семантика, этимология, стилистика.

Leksikologiya (leksika va...logiya) – tilshunoslikning til lugʻat tarkibi, yaʼni muayyan bir tilning leksikasini oʻrganuvchi boʻlimi. Leksikologiya har bir soʻzni yolgʻiz holda emas, balki boshqa soʻzlar bilan bogʻliq holda oʻrganadi. Leksikologiya tilshunoslikning leksikografiya, frazeologiya, semasiologiya yoki semantika, etimologiya, stilistika hamda soʻz yasalishi haqidagi taʼlimot kabi sohalari bilan chambarchas bogʻliq. Leksikologiyaning asosiy muammolaridan biri soʻzning mustaqil til birligi sifatida mavjudligi masalasidir. Leksikologiya soʻzlarning maʼno jihatdan oʻzaro bogʻlangan, yaʼni monosemiya, polisemiya, sinonimiya, antonimiya, soʻz maʼnolarining erkin yoki bogʻliq holda boʻlishi kabi masalalari ham oʻrganiladi. Leksika muayyan bir tizim sifatida koʻrilganda, soʻz maʼnolari va tushunchalarning oʻzaro bogʻliq holda boʻlishi koʻzda tutiladi. Leksikologiya lugʻat tarkibining amalda ishlatilishi va taraqqiyoti qonuniyatlarini, soʻzlarning uslubiy jihatdan tasnifiy tamoyillarini ishlab chiqadi.

Shuningdek, soʻzlashuv va adabiy tillarda foydalanish meʼyorlarini, professionalizm, dialektizm, arxaizm, neologizm,

leksikalashgan soʻz birikmalarini meʼyorlashtirish kabi masalalarni tahlil etadi hamda bular haqida muayyan xulosalar chiqaradi.

Leksikalizatsiya – bu tilning alohida elementi (morfemalar, soʻz shakllari), soʻzlar birikmasining alohida muhim soʻz yoki barqaror frazeologik birlikka – leksiklashgan birikma yoki bitta soʻzning ekvivalenti vazifasini bajaradigan frazeologik birlikka aylanishi. Leksiklashuv jarayonida hosil boʻlgan frazeologik birlikning maʼnosi uning tarkibidagi soʻzlarning maʼnolaridan farq qiladi; tafovut darajasi juda xilma-xil boʻlishi mumkin: frazeologik birlik maʼnolarining uni hosil qilgan soʻzlarning maʼnolaridan kelib chiqmaslikdan (idiomalarining hosil boʻlishidan) tashkil etuvchi soʻzlarning maʼnosidan kelib chiqadigan maʼnogacha (birliklarning hosil boʻlishi). frazeologik birikmalar).

Leksiklashtirish – bu ham umumiy, ham maxsus va terminologik lugʻatni toʻldirish mexanizmi, buning natijasida leksiklashtirilgan birikmalar til normasiga kiradi; shu bilan birga, umumiy lugʻat toʻldirilayotganda, frazeologik lugʻatlarda leksiklashgan birikmalarning odatiy qoʻllanishlarini belgilash orqali normaning tavsifiy belgilanishi, atamalarni toʻldirishda esa terminologiya komissiyalari tomonidan koʻrsatma (koʻrsatma) kodifikatsiyasi ustunlik qiladi.

Leksiklashtirish – bu tilning alohida elementi (morfemalar, soʻz shakllari), soʻzlar birikmasining alohida muhim soʻz yoki barqaror frazeologik birlikka – leksiklashgan birikma yoki bitta soʻzning ekvivalenti vazifasini bajaradigan frazeologik birlikka aylanishi. Leksiklashuv jarayonida hosil boʻlgan frazeologik birlikning maʼnosi uning tarkibidagi soʻzlarning maʼnolaridan farq qiladi; tafovut darajasi juda xilma-xil boʻlishi mumkin: frazeologik birlik maʼnolarining uni hosil qilgan soʻzlarning maʼnolaridan kelib chiqmaslikdan (idomalarining hosil boʻlishidan) tashkil etuvchi soʻzlarning maʼnosidan kelib chiqadigan maʼnogacha (birliklarning hosil boʻlishi). frazeologik birikmalar).

Tilshunoslikning boshqa hech bir sohasida insonning individual til tizimining bir qismi boʻlgan ushbu ikki quyi tizimni ajratish juda muhim va hatto zarur emas, chunki ularning har biri oʻziga xos shakllanish mexanizmlariga va faoliyat koʻrsatish xususiyatlariga ega. nutqni idrok etish va hosil qilish jarayoni va shu bilan birga til taraqqiyotining barcha bosqichlarida ularning eng yaqin va koʻp yoʻnalishli oʻzaro taʼsir i amalga oshiriladi, buni shartli ravishda leksikaning grammatiklashuvi va grammatikaning leksiklashuvi deb atash mumkin.

Leksikon – biror adabiy oqim, yozuvchi yoki ayrim badiiy asar uchun xos boʻlgan soʻzlar yigʻindisi. Jargonga taalluqli soʻzlar zaxirasi.

Biror ijtimoiy guruhning o'ziga xos leksikasi, fonetikasi va grammatikasi bilan umum so'zlashuv tili va mahalliy dialektlardan farq qiladigan tili. Jargon muayyan ijtimoiy muhitda yuzaga keladi va shular manfaatiga xizmat qiladi (talabalar, harbiy xizmatchilar, turli kasb, mashg'ulot egalari orasidagi Jargon). Bunday Jargonlarni kuchli rivojlangan va aniq terminlarga ega biror kasb tili bilan aralashtirmaslik lozim. Jargon ham leksik, ham uslubiy jihatdan turli-tuman, tezda o'zgaruvchan, barqaror bo'lmaydi. Masalan, yoshlar orasida «ketdim» o'rnida «sirpandim», «pul» o'rnida «soqqa», «dollar» o'rnida «ko'ki»; san'atkorlar orasida «xizmat uchun haq olmaslik» o'rnida «tom suvoq», «pul» o'rnida «yakan» va h. k. Jargonlar uchraydi. Jargon badiiy ijodda asar qahramoni xususiyati, tabiatini ochib berish uchun xizmat qiladi. Jargonlar turli tillarda so'zlashuvchi xalqlar vakillarining bir-birlari bilan aloqa qilishida yoki turli xalq vakillari yig'iladigan joylar (maye, chegara, portlar)da ham paydo bo'ladi. Jargonlar qaysi ijtimoiy guruh orasida yuzaga kelgan bo'lsa, deyarli faqat shu guruh vakillari uchun tushunarli bo'ladi, shu toifadagilarning vaziyat, sharoit taqozasiga ko'ra boshqalardan yashirin tutiladigan maqsadlariga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маҳмудов Н., Одилов Ё. Сўз маъно тараққиётида зиддият. Ўзбек тили энантиосемик сўзларининг изоҳли луғати. – Т.: Академнашр, 2014.
2. Umarova N., Maxmudova O. Tilshunoslikda leksik ma'no va tushunchaning umumiy va xususiy xarakterlanishi.//O'zMU xabarlar (2022 1/3).
3. Хожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Т.: Фан, 2002.

ИГРА КАК ФОРМА ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

*Касимова Дилбар Джурабаевна,
преподаватель академического лицея Андижанского государственного
университета.*

Annotatsiya: maqolada o'yinlar ta'lim shakli sifatida va ularning ta'lim jarayonidagi roli ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: tabiiylik, uzluksizlik, murakkablik, birgalikdagi faoliyat, o'yinlar, didaktik o'yin, o'yin vazifalarining o'ziga xosligi, amaliy dars, til materialli.

Abstract: in the article, games are considered as a form of education and their role in the educational process.

Keywords: naturalness, continuity, complexity, joint activity, games, didactic game, specificity of game tasks, practical lesson, language material.

Аннотация: в статье игры рассматриваются как форма обучения и их роль в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: естественность, непрерывность, комплексность, совместная деятельность, игры, дидактическая игра, специфика игровых заданий, практическое занятие, языковой материал.

Игры имеют немаловажное значение в духовном формировании студента, по ним можно судить о личности, характере, интересах, склонностях человека использование их на уроках русского языка и литературы играет большую роль в учебно-воспитательном процессе.

В играх наиболее полно проявляется такие особенности воспитания как естественность, непрерывность, массовость, комплексность, завершенность.

Наверное, нет преподавательства, которой не использовал бы игру в своей работе. Однако последовательное использование игровых заданий требует определённого навыка. Игра позволяет создать между преподавателем и группой и между членами группы особое отношения доверительности, как и любая другая форма приятной и полезной деятельности, требующая взаимопонимания и взаимодействия участников и предполагающая межличностные контакты. Совместная деятельность укрепляет положение преподавателя как организатора учебного процесса, повышает его профессиональный авторитет, сплачивает учебную группу, создаёт в ней непринуждённые дружеские и одновременно деловые отношения.

В преподавание языка и литературы игровые технологии по праву считаются одними из самих успешных и действенных. Они не теряют актуальности, всегда хорошо воспринимаются и учащимися, и студентами любых возрастов. Дидактическая игра помогает обучаемому по-новому взглянуть на занятие, мотивирует и пробуждает интерес к предмету. Целью игры на занятиях по литературе является как приобретение знаний, умений и навыков, так и закрепление уже имеющихся. Кроме того, игры помогают творческому развитию личности, создают условия для применения полученного опыта и знаний на практике.

Основная задача современного образования заключается не в том, чтобы дать знания, а чтобы научить учащихся самостоятельно добывать их при помощи интерактивных методов. В нынешнем образовании ученик не должен быть пассивным слушателем, только воспринимающим знания, он должен стать активным участником процесса получения знаний.

Популярность игровых заданий при обучении языку совершенно обоснованна. Можно назвать несколько их ключевых функций.

1. Игры помогают **повысить интерес** учащихся к тем аспектам, которые могут казаться им скучными, и таким образом **сделать процесс обучения более плодотворным**. Закрепление старых и приобретение новых речевых навыков и умений в игровой форме происходит более активно.

2. В игре создается непринужденная, **приближенная к ситуации реального общения обстановка**, в которой наиболее полно реализуется коммуникативный потенциал учащихся, и таким образом **снимается языковой барьер**.

3. Многие игры представляют собой коллективную форму работы. В таких играх значительно **увеличивается объем речевой деятельности** учащихся. Кроме того, работа в парах или хоровые ответы помогают преодолеть боязнь допустить ошибку.

4. В ходе игры роль преподавателя – это большей частью роль наблюдателя. Преподаватель передвигается между группами, фиксирует ошибки, чтобы потом разобрать их. Таким образом, игра может быть хорошим **диагностическим полем для преподавателя**.

Игры можно разделить на соревновательные и нацеленные на сотрудничество, совместную работу. При обучении иностранному языку второй тип предпочтительнее, поскольку необходимость соревноваться и ограниченность во времени мешают сосредоточиться на том, чтобы правильно использовать грамматические формы.

В основе игры лежит определенный вид деятельности: угадывание, обмен информацией, дискуссия с достижением компромиссного решения и др. Подробную классификацию игр по основному виду деятельности предложила английский педагог Джилл Хэдфилд (Jill Hadfield). Она выделила следующие типы игр:

- 1) игры, нацеленные на получение информации;
- 2) игры-загадки;
- 3) поисковые игры;

- 4) игры на совмещение;
- 5) игры на достижение компромисса;
- 6) обмен и сбор;
- 7) комбинирование;
- 8) расстановка;
- 9) карточки и игровое поле;
- 10) игра-проблема;
- 11) головоломка;
- 12) ролевая игра;
- 13) игра-симуляция и некоторые другие.

Мы, учителя, должны подготовить свободно мыслящих, инициативных и деятельных выпускников, способных приносить пользу народу и своей родине. Как показала практика, занимательные упражнения вызывают большой интерес у учащихся и придают живость практическим занятиям. Сама специфика игровых заданий способствует возникновению определенного азарта, состязательности, положительных эмоций, повышает их заинтересованность в конечном результате и приводит к более глубокому усвоению изученного языкового материала. Несмотря на все трудности, игра дает преподавателю такие возможности, такой творческий подъем и такое удовлетворение, что пользоваться ею стоит.

Использованная литература:

1. Акишина А.А Каган О.Е. Учимся учить. – М.: Русский язык, 2005
2. Арутюнов А.Р. и др. Игровые задания на уроках русского языка. – М.: Русский язык, 2002.
3. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 2000.
4. Фенькина Е.С. Игровые задания на уроках русского языка. – М.: Русский язык, 2002.

PORSO SHAMSIYEV NAVOIY VA BOBUR ASARLARI TADQIQOTCHISI

Shaymanova Zulayxo,

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi O'zbek tili va mumtoz sharq adabiyoti
kafedrası «Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik» magistr yo'nalishi
1-bosqich magistranti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada o'zbek matnshunosligidagi amalga oshirilgan ishlar, matnshunos olimlar va ularning tadqiqotlari, xususan, Porso Shamsiyevning o'zbek matnshunosligiga qo'shgan hissasi haqida

fikr yuritilgan. Shuningdek, Navoiy va Bobur asarlari ilmiy-tanqidiy matni ustida olib borgan ishlari to'g'risida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: matnshunoslik, Bobur, Navoiy, Porso Shamsiyev, ilmiy-tanqidiy matn.

Annotation: this article reflects on the work done in Uzbek textualism, on textualist scholars and their research, in particular on Porso Shamsiyev's contribution to Uzbek textualism. He also described his work on the scientific and critical text of the works of Navoi and Babur.

Keywords: textology, Babur, Navoi, Porso Shamsiyev, scientific and critical text.

Аннотация: в этой статье рассматривается проделанная работа в узбекской текстологии, ученые-текстологи и их исследования, в частности, вклад Порсо Шамсиева в узбекское текстоведение. Также рассказывается о работе над научно-критическим текстом произведений Навои и Бабура.

Ключевые слова: текстоведение, Бабур, Навои, Порсо Шамсиев, научно-критический текст.

Kirish. Dunyodagi har bir xalq o'zining boy tarixiga ega. Bu tarixni o'rganishda hech bir manba yozma yodgorliklardek mukammal bo'la olmaydi. Shu o'rinda muhtaram yurtboshimizning «Biz buyuk tarix, buyuk davlat va buyuk madaniyat yaratgan xalqmiz»¹, degan qisqagina fikrlarini nazarda tutgan holda fikr va mulohazalarimizni bayon qilamiz. Ajdodlarimiz hayotini butun tafsilotlarigacha bayon qiluvchi qo'lyozma manbalar matnlari o'tmish bilan kelajakni bir-biriga bog'lovchi ko'priklar vazifasini o'taydi.

Qo'lyozma matnlar ahamiyati shu darajada yuqoriki, bu bebaho boylikka haqiqiy voris bo'lish uchun ularni chuqur o'rganish, o'rgangan bilimlarni amaliyotga tadbiiq etish lozim.

Aynan madaniyatimiz, tariximizgagina xos bo'lgan adabiy manbalarni tadqiq qilish, ularning badiiyligini ta'minlovchi vositalarni aniqlash orqali asarlar haqida katta ma'lumotlar bazasini yaratish bugungi kun manbashunos va matnshunoslarining oldilaridagi eng ulkan vazifalardan biridir. «Mustaqillik yillarida mamlakatimizda ma'naviy merosni o'rganish, milliy qadriyatlarni tiklash ishlariga e'tibor kuchaydi. Natijada millat ruhiyatida o'z-o'zini anglash tuyg'usi yanada jonlandi, ajdodlar qoldirgan ma'naviy merosga voris bo'lish ishtiyoqi uyg'ondi»².

Shu ma'noda qadimiy matnlarni topish, ular ustida ilmiy izlanishlar olib borish, matnlarni keng omma uchun tushunarli

¹ <https://iiia.uz/oz/news/1705>

² Fayzullayeva O. tuzuvchi. Matnshunoslik (o'quv-uslubiy majmua). Guliston. 2017, 3-b.

tabdillarini yaratish matnshunos va manbashunoslarning oldida turgan muhim vazifa sanaladi. Bu borada ustoz matnshunoslar bilimi va tajribalaridan unumli foydalanish maqsadga muvofiq. Matnshunos Porso Shamsiyev hayoti va ilmiy izlanishlari bilan yaqindan tanishish masalaning mohiyatini chuqurroq yoritishga yordam beradi.

Ustozlar tajribasidan foydalangan holda fondlarda mavjud bo'lgan qo'lyozma va toshbosma asarni o'rganib tahlil qilish bugungi kun matnshunoslarning dolzarb vazifalaridan sanaladi.

Mustaqillikdan keyin, ayniqsa, bugungi kunda ma'naviy merosimizni o'rganishga e'tibor kuchaygan bir paytda qo'lyozma manbalarni chuqurroq o'rganish, ularni sinchiklab tahlil qilish, ustoz matnshunoslarning boy tajribalarini idrok etib, amaliyotga tadbiiq qilish, jamiyatga manfaat keltirish maqsad qilib olindi. O'zbek matnshunosligida yorqin iz qoldirgan olim Porso Shamsiyev merosining mohiyatini yanada ochib berish ko'zda tutildi.

Matnshunos olim Porso Shamsiyevning ilmiy faoliyatiga doir ishlarini aniqlab ularni mavzu jihatdan tasniflash, matnshunoslikdagi qilingan ishlarining barchasi ham bugungi kunda to'liq o'rganilmagan. Shularni hisobga olgan holda olimning ilmiy izlanishlarini chuqurroq tahlil qilish, xususan, «Boburnoma» va Navoiy asarlariga oid qarashlarini amaliyotga tadbiiq etish.

O'zbek matnshunosligida Yahyo G'ulomov, Vohid Zohidov, Homil Yoqubov, Porso Shamsiyev, Sabohat Azimjonova, Aziz Qayumov, Hamid Sulaymon, Said Aliyev, Botirxon Valixo'jayev, Hasan Quadratillayev va boshqalarning keng o'rganilishi yo'lga qo'yilgan. Xususan, 2022-yil 27-aprelda Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjumani bo'lib o'tdi va materiallari to'plandi.³ Ushbu to'plam O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi bo'limi tomonidan 2022-yil 27-aprel kuni o'tkazilgan yirik matnshunos va manbashunos olim Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjumani materiallaridan tashkil topgan. To'plab, nashrga tayyorlovchilar Nasiba Jo'raqulova hamda Dilmurod Asqarovlar hisoblanadi. O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti bosh ilmiy xodimi, professor Ibrohim Haqqul o'zining «Matnshunoslik piri» maqolasida «Bo'linga ishlay boshlaganimdan keyin hamkasblardan domla to'g'risida shunchalik samimiy, bir-biridan maroqli fikr-mulohazalarni tinglaganmanki,

³ Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to'plami/ – Toshkent. – 2022. –85 b (Keyingi o'rinlarda ko'rsatilgan manba deyiladi).

mening tasavvurimda Porso Shamsiyev ilm ahlining porsosi, ma'rifat va fazilat sohiblarining piri qiyofasida muhrlanib qoldi. Maqolalarida esa ustozning tug'ma matnshunosligi, adabiy matn tarkibidagi ko'pchilik ilg'ayvermaydigan o'rinlardan kutilmagan xulosalar chiqarishga mohirligi shundoq ko'rinib turadi», – degan qimmatli fikrlarni bildirishi olim ijodini, uning matnshunoslikdagi ishlarini yosh avlod chuqur o'rganib, amaliyotda qo'llashga arzigulik maktab ekanligining isbotidir.

Bundan tashqari, Hamidulla Boltaboyev⁴, Nurboy Jabborov⁵, G'yosiddin Shodmonov⁶, Otabek Jo'raboyev⁷, Qodirjon Ergashev⁸, Sayfiddin Rafiddinov⁹, Sirdaryoxon O'tanova¹⁰, Zulayho Rahmonova¹¹, Fayzullo Yaxyoyev¹² va boshqalar ham olimning ilmiy faoliyatini o'rgandilar va o'zbek matnshunosligining zabardast vakili haqida o'z mulohazalarini bildirdilar.

O'zbek xalqining ko'p mingyillik tarixi, boy ilmiy-ma'naviy merosi, adabiyoti va san'ati haqidagi qimmatli ma'lumotlar qo'lyozma manbalarda aks etgan. Mustaqillik sharofati bilan milliy, ma'naviy-madaniy qadriyatlarimizni to'la tiklashga erishdik. Mamlakatimiz kutubxonalari va ma'rifatli fuqarolarimizning qo'llarida saqlanayotgan bebaho qo'lyozma manbalar olimlar ko'magida nashr etilib, xalqimizga taqdim etildi. Ayniqsa, adabiy manbalar matnini o'rganish, chop etish ishlarida sezilarli ko'tarilish bo'ldi. Ammo respublikamizda badiiy asarlar matni tarixini o'rganish sohasida uzoq yillar davomida yig'ilgan tajribaning ommalashtirilmagani, matnshunoslikning tadqiqot usullaridan bexabarlik oqibatida matnshunoslikda ko'plab ishlarning amalga oshirilmay turilishi bugungi kun matnshunosligining dolzarb vazifalaridan biridir. Biroq, yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 24-maydagi «Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori bu yozma manbalarni tadqiq etuvchi sharqshunos va manbashunos olimlar uchun yanada keng imkoniyatlar eshigini ochib berdi.

Matnshunoslik qo'lyozma nusxaning matn xususiyatlaridan tortib nashr holatidagi barcha yutuq va kamchiliklari haqida yaxlit tasavvur uyg'otuvchi tadqiqotni amalga oshiradi. Matn taqdiri, saqlanish darajasi,

⁴ Ko'rsatilgan manba, 7-b.

⁵ Ko'rsatilgan manba, 12-b.

⁶ Ko'rsatilgan manba, 20-b.

⁷ Ko'rsatilgan manba, 32-b.

⁸ Ko'rsatilgan manba, 38-b.

⁹ Ko'rsatilgan manba, 45-b.

¹⁰ Ko'rsatilgan manba, 54-b.

¹¹ Ko'rsatilgan manba, 60-b.

¹² Ko'rsatilgan manba, 66-b.

nashr bezaklari va tavsifiy belgilarini o'rganish matn tushunchasining matnshunoslikda o'rganish doirasiga kiradi. Matnshunoslik sohasi aynan nima ekanligi, uning mohiyati, asl ildizi nimada degan savollarga ko'plab javoblarni keltirish mumkin.

Matnshunoslik adabiyot, tarix va boshqa har qanday fanlarning, yozma manbalarini o'rganishda yordamchi soha bo'lgan manbashunoslikning ajralmas uzviy davomi hisoblanadi. Matnshunoslikda asarning muallif ijodiga juda yaqin nusxasi tiklanadi. Matnshunoslik o'zbek va fors-tojik adabiyotlari tarixida uzoq o'tmishga ega, desak xato bo'lmaydi.

O'zbek adabiyotshunosligida matnshunoslik erishgan tajribalar XX asr yirik o'zbek shoir va adiblarining mukammal asarlar to'plamlikulliyotlarini tayyorlash va nashr etishda ham muvaffaqiyatli tatbiq etilmoqda. Bunga Hamza Hakimzoda Niyoziy (besh jildlik), Hamid Olimjon (o'n jildlik), G'afur G'ulom (o'n ikki jildlik), Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon asarlarini nashr etish davom etmoqda.¹³

Yuqorida matnshunoslikka oid qilinishi lozim bo'lgan ishlar hamda matnshunoslikning mohiyati haqida so'z yuritildi. Haqiqatan ham matnshunos olimlar tomonidan bir talay ishlar bajarilgan. Amaliy matnshunoslik sohasida o'zlarining amaliy ishlari bilan shuhrat qozongan Solih Mutallibov, Q. Karimov, Qozoqboy Mahmudov, Hodi Zarif, Porso Shamsiyev, I. Abdullayev, Bo'riboy Ahmedov, Aziz Qayumov, Abdiqodir Hayitmetov, Q. Munirov, A. O'rinboyev, Suyima G'aniyeva, Alibek Rustamovlar kabi ustoz olimlarning chekkan zahmatlari bizga ilmiy maktab bo'lib xizmat qilmoqda. Ularning har birlari hayotga qaytargan adabiy, tarixiy va ilmiy obidalar fanimizni va madaniyatimizni boyitish bilan birga, bunday ishlarni qanday amalga oshirish bo'yicha dasturulamaldir.

Ayni paytda sohaning hali bir qarorga kelinmagan nazariy masalalari yuzasidan umumlashma fikrlar o'rta tashlanib, manbalar tanqidi usullari, matnlarning nashri, tarjimai va sharhlash prinsiplari hamda boshqa qator masalalardan bahs yuritib sohaning nazariy jihatlari ham boyitildi. Adabiyot tarixi, til tarixi kabi fanlaryozma yodgorliklar matni asosida yuzaga keladi. Yozma yodgorliklarni muomalaga kiritish matnshunoslarning zimmasida turgan vazifa sanaladi. O'zbekistonda matnshunos olimlarning sa'y harakati bilan o'tgan asrning 60-yillaridan manbashunoslik va matnshunoslik degan fan sohalari yuzaga kela

¹³ Хакимов М. Шарқ манбашунослик луғати. "DAVR PRESS" HMY, 2013. 175-6.

boshladi. Shu o'rinda har bir qo'lyozma asarni dunyoga qaytarish uning barcha nusxalarini topib, ko'rib chiqilishini ham matnshunoslar va manbashunoslar bajaradilar.¹⁴

Yurtimizda noshirlik ishlari o'tmishdagi kitobat san'ati, XIX asr 70-yillaridan boshlangan toshbosma kitob yaratish va rus poligrafiya noshirligi tajribalari negizida yuzaga keldi. Manbalardan ma'lumki, qo'lyozma kitob yartish ishini san'at darajasiga ko'tarilishi aynan matnshunoslarning mashaqqatli mehnati evaziga yuzaga kelgan. Ko'p yillar davomida kitobat san'ati sohasi o'zining an'analariga ega bo'la borgan va katta tajriba maktabi hosil bo'ldi. Mahalliy ziyolilarimiz va taraqqiyparvar guruhlarining ayrim vakillari o'z matbaalarini tashkil eta boshladi. Ana shulardan biri Toshkentning Saqichmon mahallasida yashagan G'ulom Hasan Orifjonovdir. Hasan Orifjonov matbaasining ochilish tarixi haqida «Turkiston viloyatining gazetisi» 1907-yil 25-sonida Orifjonovning savdogar Qosimboy hoji bilan hamkorlikda alohida matbaa ochish uchun Moskvadan 700 so'mlik mashina oldirganligi xabar qilingan. Shuningdek, bu matbaada 1902–1903-yillarda «Jomi' ul-Qoriy» hamda Navoiyning «Devon»i va «Majolis un-nafois» asarlari nashr etilgan.¹⁵

Shunday qilib, XIX asr oxiri XX asr boshlarida o'zbek matnshunoslarining harakati bilan mashhur asarlarning asosiy qismi deyarli nashr qilinib bo'ldi. Adabiy merosni xalq ommasiga orasida kengroq tarqatish sohasida shunday yangi davr boshlandiki, bu davr mustaqillikdan keyingi yillarda yozma merosni keng ko'lamda o'rganish hamda ularni ommalashtirish yo'lida dastlabki bosqich bo'lib xizmat qildi. Shuning uchun matnshunosligimizda qilingan bu ishlar matnshunoslik tarixida o'chmas iz qoldirdi. Nashriyot ishlarida muharrir bo'lib matnshunos olimlar ishladilar. Ulardan Shoislom Shomuhamedov (Toshkent: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti), Qozoqboy Mahmudov (O'zdamnashr), Rustam Komilov Tohir Ibrohimov, Sa'dulla Yo'ldoshev (Toshkent: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti), A. Quronbekov, Sh. Jonboyev, M.Obidov, A. Ibrohimov (Progress nashriyotida), J.Hazratqulov, Amir Fayzullayev, Alimulla Habibullayev (Toshkent: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti) va boshqa bir qancha matnshunoslar nashriyotlarda ishlab malaka hosil qildilar. Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlardan olimlar taklif qilinib, o'sha davrdagi Navoiy

¹⁴ Хабибуллаев А. Амалий матншунослик : Ўқув қўлланма. –Тошкент. ТошДШИ 2016.- 136бет

¹⁵ Хабибуллаев А. Амалий матншунослик : Ўқув қўлланма. –Тошкент. ТошДШИ 2016.- 28-бет

kutubxonasi qo'lyozmalar fondini to'ldirish, ularni tavsiflash va kataloglar tuzish ishlarini boshlab yubordilar.

Xullas, adabiy merosimiz yozma yodgorliklarining matni dunyo yuzini ko'rishi uchun matnshunos olimlar juda ko'p mehnat qilishdi, umrlarini shu sohaga bag'ishlashdi.

Asosiy qism. Bugungi o'zbek matnshunosligi sohasi rivojlanish bosqichiga kirmoqda. Porso Shamsiyev singari ustoz olimlarning ilmiy tajribasiga kirish, ularning mumtoz badiiy matnga yondashuv mezonlarini, tadqiqot olib borishdagi o'ziga xos usullarini o'rganish, shubhasiz, bu boradagi ilmiy-nazariy tadqiqotlar saviyasi yanada yuksalishiga xizmat qiladi.

O'zbek matnshunosligi ravnaqini O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, filologiya fanlari doktori Porsoxon Shamsiyevning salmoqdor xizmatlarisiz tasavvur qilish qiyin. Olim o'zbek matnshunosligining asoschilaridan biri sifatida qariyb 50 yil mobaynida mumtoz shoirlarimiz, xususan Alisher Navoiy asarlarini to'plash, o'rganish va nashrga tayyorlash ishlari bilan muttasil shug'ullanib kelgan, ko'plab asarlarning matnini yaratgan olimdir.

Porso Shamsiyev 1897-yil 10-fevralda Buxorodagi Xoja Porso mahallasida tavallud topdi. U avval mahalladagi maktabda, so'ngra madrasada tahsil oldi. Mehnat faoliyatini o'zi tug'ilib o'sgan joy – Buxoroda amirlik davridayoq ilm-ma'rifatni egallashga da'vat etuvchi maqolalari bilan boshlagan, devonda yozuv-chizuv ishlari bilan shug'ullanar, yoshlarni xat o'rganish, ma'rifatli bo'lishga undar edi. 30-yillarda nashr etilib, bir qancha vaqt maktablarda darslik sifatida qo'llanilgan «Adabiyotdan ish kitobi», «Adabiyot darsligi», «O'zbek tili darsligi», birinchi va ikkinchi «O'qish kitobi» kabilar Porso Shamsiyevning yuqorida aytilgan ilmiy va amaliy faoliyatining isbotidir.

XX asrning 30-yillariga qadar madrasa, maktab va maorif yo'nalishidagi muassasalarda xizmat qilgan olim 1931–1936-yillarda O'zbekiston davlat nashriyoti, O'quv pedagogika nashriyoti, O'z FAN nashriyotida muharrir, Til va adabiyot institutida katta ilmiy xodim lavozimlarida faoliyat yuritdi.

Porso Shamsiyev qator olim-u shoirlar bilan bir safda turib, ko'plab ishlarni amalga oshirdi. U Sadriddin Ayniy, G'afur G'ulom, Oybek, Hamid Olimjon, Boqiy domla (A.Nasriddinov), Hodi Zarif, Anisiy, Muinzoda, Charxiy kabi olim, fozil va shoirlarning do'sti va hamkori edi. Ustoz mehnatni juda sevadigan va qadrlaydigan kishi edi. Toliqmay mehnat qilishni ham, shu mehnatning rohatini totishni, uning

zavqi-gashtini surishni ham bilardi. Davralarda joy tanlamas, aksar yoshlar orasida bo'lishni xush ko'rar, nihoyatda samimiy, muruvvatli va mehribon inson edi. Doim barchaga yordam berishga tayyor, yoshlardan foydali ko'mak va ilmga oid qimmatli maslahatlarini ayamaydigan kishi sifatida shogirdlar xotirasida muhrlanib qoldi.¹⁶

Olimning ajoyib xislatlaridan yana biri qilayotgan har bir ishiga erinmasdan jiddiy e'tibor qaratishidir. Ustozning eng yaqin shogirdlaridan biri navoiyshunos olimi Suyima G'aniyeva shunday xotirlaydi: «Ustoz bilan birga mehnat qilgan paytlarimiz bir narsadan hayratlanardim. Domla o'zi juda yaxshi biladigan so'zlarni ham lug'atdan bir qarab olardi. – Lug'at ko'rish yaxshi odatga aylanishi kerak. Kutilmagan bir so'zning ma'lum bo'lmagan bir qirrasini bilib olasiz, bilganingiz esa xotiraga naqshlanib boraveradi», – deb aytardi.

Yana bir kuni olimi ustozining oldiga «rind» so'zining lug'aviy ma'nosini bilish maqsadida ko'mak so'rab keladi: «O'zimdagi lug'atlar qoniqtirmadi chog'i, ertasiga ustozga murojaat qildim. Anchagina tushuntirgach, qo'liga lug'at olib varaqladi. U yerda «rind-shariat qoidalarini johillik yuzasidan emas, balki ongli suratda inkor qiluvchi ziyrak, hushyor, ozod fikrli odam», deb izohlangan ekan... Ustoz o'shanda chiroyli tabassum bilan hazilomuz:

– E-ha, o'zimiz ekanmiz-da! – degan edi».

30-yillarning oxirida hukumat ko'rsatmasiga binoan Alisher Navoiyning 500 yillik yubileyini o'tkazish maqsadida shoir hayoti va ijodini o'rganish, uni keng xalq ommasiga yetkazish uchun ommaviy nashr ishlari jadal sur'atda amalga oshirila boshlandi. Tashkiliy ishlarga shoir Hamid Olimjon rahbarlik qilardi. Respublikadagi yetuk ilmiy kuchlar, mumtoz adabiyot bilimdonlari bu qutlug' va mas'uliyatli ishga jalb qilinadilar. Hamid Olimjon Porsoxon Shamsiyevni ham ilm dargohiga olib kiradi.¹⁷

Sadriddin Ayniy, Boqiy, Hamid Olimjon, G'afur G'ulom, Uyg'un, Amin Umariy, Hodi Zarif kabi olim va shoirlar jamoasi buyuk alloma Alisher Navoiy merosini to'plash, o'rganish va ayrim asarlarini ommaviy nashrga tayyorlashga qizg'in kirishib ketadilar. Bu jarayonda Porso Shamsiyev birinchi marta Navoiyning «Muhokamatu-l-lug'atayn», keyinroq «Mahbubu-l-qulub», «Majolisu-n-nafois», «Munshoat», «Vaqfiya», «Xamsatu-l-mutahayyirin», «Holati Pahlavon Muhammad», «Holati Sayyid Hasan Ardasher» kabi ilmiy-nasriy asarlarini va «Xamsa» tarkibidagi beshinchi doston «Saddi

¹⁶ https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Porso_Shamsiyev

¹⁷ https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Porso_Shamsiyev

Iskandariy»ni nashr ettiradi. Porsoxon domlaning ilmiy biografiyasi mazmunini olim tomonidan yaratilgan darslik va xrestomatiyalar, ilmiy-ommabop nashrlar, ilmiy-tanqidiy matnlar va maqolalar tashkil etadi.

Bulardan tashqari, «O‘zbek klassik adabiyoti asarlari uchun qisqacha lug‘at», «Navoiy asarlari lug‘ati» (Sobirjon Ibrohimov bilan hammualliflikda) kabilarning yaratilishi ham olimning Navoiy asarlari bo‘yicha olib borgan ko‘p yillik matnshunoslik tadqiqotlari bilan bog‘liqdir. Bu lug‘atlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgan emas.

Porso Shamsiyev matnshunoslik faoliyatining yana bir o‘ziga xos jihati uning o‘zbek adabiyoti namoyandalari, jumladan, G‘afur G‘ulom asarlarini nashrga tayyorlash jarayonida ko‘rinadi. Olimning G‘afur G‘ulom bilan do‘st va hamkorligi g‘oyat samimiy va samarali kechganini shogirdlari ko‘p bor ta’kidlashgan. 1953–1957-yillari uning to‘rt jildlik majmuasi ko‘p jihatdan Porso Shamsiyevning sa’y-harakatlari natijasida yuqori saviyada tayyorlandi. Olim buni shoir tavalludining 50 yilligiga bag‘ishlagan edi. Matnshunos olim alisher Navoiy asarlari haqida, adabiy aloqalar xususida anchagina ilmiy maqola va taqrizlarning muallifidir.

U Abduqodir Hayitmetov bilan hamkorlikda yana bir xayrli ishni amalga oshirdi. Matnshunos 1958-yili o‘zbek adabiyoti tarixida o‘ziga xos iz qoldirgan ajoyib so‘z san‘atkori Boborahim Mashrab ijodidan ba’zi namunalarni to‘plab nashr ettirdi. Bu Mashrab ijodini o‘rganishdagi dastlabki qadamlardan biri bo‘ldi. Olim undagi she’rlarni «Devoni Mashrab» kitobining, asosan, XIX asrda ko‘chirilgan va O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan litografiya nashrlaridan tanlab oldi. Kitobga shoirning 49 ta g‘azal, 3ta mustazod, 6 ta muxammas va 1 ta musaddasi kiritilgan.

Porso Shamsiyevning matnshunoslikdagi faoliyati faqat mumtoz adabiyot namoyandalari, xususan, Alisher Navoiy asarlari bilan chegaralanib qolgan emas, albatta. Ustoz olti tomlik «O‘zbek adabiyoti» (xrestomatiya, Toshkent 1958-1968) va «O‘zbek poeziyasi antologiyasi» (besh jildli, Toshkent, 1961-1962) ning nashrlarida ham faol qatnashdi. Ayniqsa, olim S.Mirzayev bilan birgalikda Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» asarini arab alifbosidan tabdil qilgani va to‘liq nashrini amalga oshirgani matnshunoslikdagi katta voqea bo‘lgan edi. Bu kitoblar keyingi tadqiqotlar uchun ham muhim manbaga aylandi.

Shuningdek, Abdurahmon Jomiyning Navoiy, Navoiyning esa Jomiy haqida yozganlarini yig‘ib, alohida so‘z boshi bilan

«Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy» nomli to‘plamni e‘lon qilgani ham tahsinga loyiq. Ushbu kitob Alisher Navoiyning ulug‘ fors-tojik shoiri va olimi Abdurahmon Jomiy haqida o‘zining turli asarlarida bayon qilgan qimmatli va tarixiy fikrlari yig‘indisidir. Bu to‘plamda kitobxon Jomiy bilan Navoiy orasidagi yaqin munosabat, chin do‘stlik va hamkorlikka oid eng muhim ma‘lumotlarga ega bo‘lishi bilan birga, mavlono Jomiyning hayoti, ilmiy va adabiy faoliyatining ayrim lavhalari bilan ham tanishishga muyassar bo‘ladi.

To‘plamning yana bir muhim jihati shundaki, uning ichida Navoiyning Jomiyga bag‘ishlab yozgan va ilmiy jamoatchilik uchun g‘oyatda zaruriy manba bo‘lgan «Xamsatu-l-mutahayyirin» asari ilk marotaba nashr ettirilgan edi. Bundan tashqari, Porso Shamsiyev tarjimon sifatida ham faoliyat yuritgan. U Navoiyning birinchi biografi Xondamirning «Makorimu-l-axloq» asarini fors tilidan o‘zbekchaga tarjima qilib, kengjamoatchilikka taqdim etdi. Keyinchalik bu tarjima bir necha marotaba nashr ettirildi.

1972-yilda olimning 70 yillik yubileyi keng nishonlandi. Porso Shamsiyevning ko‘p yillik samarali mehnatlari uchun «O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan fan arbobi» unvoni bilan taqdirlangan edi. Porso Shamsiyev 1973-yilning 23-martida vafot etdi.

Olim tomonidan nashrga tayyorlangan va tugallanmay qolgan bir qator matnshunoslik tadqiqotlari chop etilmay qoldi. Xususan, «Xamsa» dostonlarining ilmiy-tanqidiy matnini bir jildda chop ettirish, Abduljamil kotib tayyorlagan «Layli va Majnun» va «Saddi Iskandariy» dostonlarining ilmiy-tanqidiy matni, «Tuhfatu-s-salotin» asari, mumtoz asarlarning ko‘p jildli izohli lug‘ati, Navoiyning barcha asarlaridagi hikoyatlardan tuzilgan to‘plam shular jumlasidandir. «Tuhfat ul-salotin» asari mikrofilmini o‘rganib, uning Navoiy g‘azallaridan olingan va Abdujamil xattot tomonidan ko‘chirilgan shohbaytlar ekanini va mavzu bo‘yicha 45 faslga bo‘linganini aniqlagan.

Olim vafotidan so‘ng uning tugallanmay qolgan yoki tayyor bo‘lib, nashr etishga ulgurmagani ishlarini shogirdlari ustoz xotirasi uchun yakunlab qo‘ydilar. Xususan, Abdujamil kotibning «Tuhfatu-s-salotin» asari 2007-yil Suyima G‘aniyeva tomonidan nashr qilingani bunga misoldir.¹⁸

Mehnatsevarlik Porso Shamsiyevga xos xususiyat hisoblanadi. Yarim asr mobaynida ming bosma taboqdan ortiq asarlar bevosita Porso Shamsiyevning ishtiroki yoki tahriri ostida nashr etilishining o‘ziyoq uning ulkan mehnatsevarligidan dalolat beradi

¹⁸ O‘zbek matnshunosligiga oid tadqiqotlar. – Toshkent, 1986. 76-b.

Porso Shamsiyev juda ko‘plab adabiy yodgorliklar bilan ishlash natijasida katta tajribaga ega bo‘lgan. Olim bu boradagi aksar fikrlarini ko‘p o‘rinlarda nazariy asoslaydi.

Porso Shamsiyev mamlakatimiz manbashunosligi va matnshunosligining takomilida o‘z o‘rniga ega Navoiyshunos olimdir. Uning nomzodlik ishi Navoiyning «Sab‘ai sayyor» dostoni ilmiy tanqidiy matniga bag‘ishlangan, biroq dissertatsiya himoya qilishga uning universitet ta‘limi emas, balki madrasada o‘qiganligi tufayli izn berilmagan edi.¹⁹

Navoiy asarlari ustida qilingan matniy tadqiqotlar olib borgani, forsiy asarlarining tarjimalari bilan mashg‘ul bo‘lgani, Navoiy asarlari nashrlari haqida taqriz va risolalar yozgani, Navoiy asarlarining bibliografiyasini tuzgani ilm ahliga ma‘lum.

«Xamsa» Navoiy ijodining shoh asari bo‘lgani kabi xamsashunoslik ham navoiyshunoslik ilmining asosi sanaladi. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi davlat adabiyot muzeyida Porso Shamsiyevning shaxsiy arxivi saqlanadi, muzey xodimlarining harakati tufayli olimning shaxsiy arxivining katalogi (2017) nashr qilingan. Unda Porso Shamsiyevning «Hayrat ul-abror» dostonining ilmiy-tanqidiy matni bor. Navoiy «Xamsa»sining ikkinchi dostoni «Farhod va Shirin»ni ham tadqiq qilgan. Ya‘ni ushbu asarda olimning so‘zboshisi, dostonidagi «tarixiy va lirik ismlar», geografik nomlar ko‘rsatkichlarini tayyorlagani ma‘lum. Bundan tashqari, «Farhod va Shirin» dostoni 1930-yil nashr qilingan.

Aynan shu nashr Porso Shamsiyev tomonidan bir necha marta qayta tahrir qilingan. «Layli va Majnun» dostoni bo‘yicha G‘ulom Karimov nomzodlik dissertatsiyasi mavjud bo‘lsa-da Porso Shamsiyev unga izohlar yozgan, dostonning ilmiy-tanqidiy matniga doir turli qaydlar qilgan.

«Sab‘ai Sayyor» dostoni tadqiqi bo‘yicha sanoqli olimlarga mashg‘ul bo‘lgan. Ular orasida Porso Shamsiyevning ishlari tahsinga sazovor. Ya‘ni, bu asarning yagona ilmiy-tanqidiy matni olim tarafidan amalga oshirilgan. Shuningdek, «Saddi Iskandariy» kabi buyuk bir asarning Porso Shamsiyev tabdilida bizgacha etib kelishi, unga izohlar yozilishi ishlari ham tahsinga sazovor. Taxminan 30 yildan ortiq davr ichida «Xamsa» matnlari bo‘yicha amalga oshirilgan ishlari tufayli domla 1953-yildagina filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasiga ega

¹⁹ Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag‘ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to‘plami / Porso Shamsiyev va o‘zbek matnshunosligi muammolari. Boltaboyev H. – Toshkent, 2022. 8-b.

bo'lgan. Keyinroq «Alisher Navoiy «Xamsa»si dostonlarining ilmiy-tanqidiy matnlari va ularni tayyorlash prinsiplari» mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi. Porso Shamsiyev Alisher Navoiyning «Xamsa»si ustida ishlashdan tashqari, boshqa asarlari yuzasidan ham ishlar olib bordi. Xususan, «Muhokamat ul-lugʻatayn» asarining olim tarafidan koʻchirilgan arab xatidagi matni 1966-yilda asarning nashrga chiqishiga sabab boʻldi. «Arbain» asarini oʻrganish barobarida Jomiy va boshqalarning asarlarini olim tarjima qilgan, hadis matnlari bilan solishtirgan va nihoyat asarning oʻn besh, 20 va 10 jildlik asarlaridan oʻrin olishiga sabab boʻlgan. Bu fikr «Mahbub ul-qulub» asariga ham tegishli.

Alisher Navoiyning «Holati Pahlavon Muhammad», «Holati Sayyid Hasan Ardasher» kabi manoqiblari ham domlaning mehnati tufayli tabdil qilingan. Bu asarlarning asl nomlari «holot» emas, «manoqib» boʻlgani, shoʻro davri zugʻumi tufayli «manoqib» soʻzi tasavvuf shayxlari va tariqat yetakchilariga nisbatan qoʻllanilgani uchun uni «Holot» deb oʻzgartirishganini ham domlaning kuzatishlari orqali bilamiz.²⁰

1968-yili chop etilgan «Navoiy va Jomiy» toʻplamida Abdirahmon Jomiy ijodi yuzasidan amalga oshirgan ishlari, tabdillari, tarjimalari mavjud. Xususan, «Xamsat ul- mutaxayyirin» asari tadqiqi ham shunga bogʻliq. Bundan tashqari, Porso Shamsiyev Navoiyning «Mufradot» («Risoi muammo») asarining fors tilidan oʻzbek tiliga tarjiamasi, «Muhokamat ul-lugʻatayn» asarining matniy tadqiqi bilan shugʻullandi. Porso Shamsiyev Navoiy ijodi boʻyicha juda katta ishlarni amalga oshirgan va bu ishlar Navoiy ijodini oʻrganishda bugungi kun adabiyotshunosi uchun ulkan yordam boʻlyapti. Adabiyotshunos olim Nurboy Jabborov Porso Shamsiyev ijodini oʻrganar ekan, matnshunosning Alisher Navoiyga tegishli boʻlgan «Layli va Majnun» dostoni yuzasidan qilgan ishlarini alohida taʼkidlaydi: «Dostonning nashr nusxalarini oʻrgangan olim mana bunday xulosaga keladi: «Xamsa»ning toʻliq bir necha nashrlari boʻlganidek, «Layli va Majnun» dostonining litografiya va tipografiya yoʻli bilan bosilgan bir nechta alohida nusxalari mavjud. Bularning hammasi ham xarakter eʼtibori bilan ommaviy nashr boʻlib, hech birida asl Navoiy tekstlarini tiklash, bugungi maʼnodagi ilmiy-tanqidiy tekst hozirlash masalasi vazifa qilib qoʻyilmagan. Shunday boʻlishiga qaramay, ularning tajribasi bilan tanishish, Navoiy tekstlarini qanday nashr qilib kelganliklarini koʻzdan

²⁰ Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bagʻishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari toʻplami / Porso Shamsiyev va oʻzbek matnshunosligi muammolari. Boltaboyev H. – Toshkent, 2022. 10-b.

kechirib chiqish «Layli va Majnun» dostonini akademik nashrga hozirlashda foydadan xoli bo'lmasa kerak».

Ko'rinib turibdiki, olim asarning akademik nashrini amalga oshirish zaruratini ta'kidlagan. Buning uchun esa, avvalo, ilmiy-tanqidiy matn tayyorlanishi kerak edi. Aks holda mazkur maqsadga erishib bo'lmazligi ma'lum. Sababi, turli davrlarda turlicha maqsadlar bilan amalga oshirilgan nashr nusxalar talab darajasida emas edi.

Olim asarning quyidagi nashrlarini o'rgangan: 1) 1879-yilgi Xiva litografiyasi; 2) 1904-yilgi Toshkent litografiyasida bosilgan Shomurod kotib ko'chirgan toshbosma; 3) Amin Umariy va Husaynzoda tayyorlagan 1941-yilgi alohida nashr; 4) Sadriddin Ayniy tayyorlagan 1940-yilgi «Xamsa» tarkibidagi va 5) Umar Boqiy amalga oshirgan 1910-yilgi; 6) Xurshid tayyorlagan 1925-yilgi; 7) «Xamsai benazm bonasr» nomi bilan 1908 yili chop etilgan nashrlar.

Mazkur nashr nusxalar muqoyasasi natijasida ularda mavjud kamchiliklar chuqur ilmiy tahlil etilgan, zarur xulosalar chiqarilgan. Olim ko'rsatgan kamchiliklarni quyidagicha guruhlashtirish mumkin:

- kotiblar asos qilib olgan nusxalar nuqsonli va ular matn ustida jiddiy ishlamagan. Tuzatish mumkin bo'lgan xatolarning o'tib ketgani va o'nlab misralarning tushirib qoldirilgani shundan dalolat beradi;

- ayrim nashrlarda «Layli va Majnun» hamda «Xamsa»ning boshqa dostonlari XX asr o'quvchilari saviyasiga muvofiqlashtirilib «tahrir» qilingani natijasida matn asliyatdan uzoqlashgan;

Olimning bu fikrlari nafaqat «Layli va Majnun», balki «Xamsa»ning boshqa dostonlari ilmiy-tanqidiy matnini yaratishda ham foydali bo'lganini ta'kidlash kerak.»

Adabiyotimiz tarixini, ayniqsa, buyuk shoir va mutafakkir hazrat Alisher Navoiy adabiy merosini o'ragnishning katta mehnat va zahmat talab qiladigan ushbu sohasi rivojida Porso Shamsiyevning xizmatlari alohida o'ringa ega;

- Porso Shamsiyev «Xamsa» Alisher Navoiy ijodining shoh asari bo'lgani kabi xamsashunoslik ham navoiyshunoslik ilmining asosi sanalishini isbotlab berdi;

- Porso Shamsiyev nafaqat xamsashunos, balki tom ma'nodagi navoiyshunos ham edi;

- olim o'zining matniy tadqiqotlari bilan bugungi navoiyshunoslik ilmining tamal toshini qo'ydi;

- Porso Shamsiyev hayoti va faoliyatini o'rganganda uning navoiyshunos sifatidagi faoliyati boshqa faoliyat turlaridan ko'ra yetakchilik mavqeyiga ega ekanligini bilib olish mumkin;

- Porso Shamsiyev o'zbek matnshunosligida birinchi marta Alisher Navoiy Asarlarining eng ishonchli, tayanch manba bo'la oladigan qo'lyozmalari buyuk shoir hayotlik chog'ida Hirotning mashhur xattotlari Abdujamil va Sultonali Mashhadiy tomonidan ko'chirilgan nusxalari ekanini asosli ilmiy dalilladi.

Porso Shamsiyev nafaqat, xamsashunos, navoiyshunos, balki o'zbek mumtoz adabiyotining buyuk vakili Zahiriddin Muhammad Bobur ijodini ham mukammal darajada o'rgangan olim sifatida qadrli. Boburning shoh asari, dunyo memuar adabiyotining durdonasi bo'lgan «Boburnoma»ni tadqiq etish, uni turli aspektlarda o'rganish bo'yicha adabiyotshunos olimlar tomonidan katta ishlar amalga oshirilgan. Ular orasida asarning matniga oid tadqiqotlar hamda «Boburnoma» nashrlari alohida ahamiyatga ega.

1948–1949-yillarda O'zbekistonda «Boburnoma» kirill grafikasiga asoslangan o'zbek yozuvida nashr qilindi.²¹ Nashr ko'rsatkichlar, lug'at, izohlar bilan ta'minlangan, shuningdek, unda asardagi forscha jumlar tarjimalari berilgan. 1960-yilda mazkur nashr qayta chop etildi.²²

«Boburnoma»ning Porso Shamsiyev va S.Mirzayev tomonidan tayyorlangan ushbu nashri alohida e'tiborga ega. Buning sababi unda birinchi marta asar matnini mukammallashtirish va to'ldirishga, matndagi xatolar va kamchiliklarni bartaraf qilishga harakat qilinganidir. Shu maqsadda Porso Shamsiyev Ilminskiybosmasi bilan Beverij xonim bosmasini solishtirib, ularning birida tushib qolgan parchalarni boshqasidan olib to'ldirib borganlar, shuningdek, matndagi boshqa farqlarni, jumladan, so'zlar va iboralar turlicha berilgan o'rinlarni ham aniqlab, har bir bet ostidagi izohlarda qayd etganlar. Bu haqida Porso Shamsiyev «Nashr haqida» maqolasida shunday yozadi: «Ilgarigi nashri kabi bu nashrga ham yuqorida zikr etilgan London va Qozon bosma nusxalari asos qilib olindi.

Shu ikkala nusxa qaytadan taqqoslanib, ikkisiga ham tanqidiy qaraldi. Birisini birisi to'ldirish yo'li bilan tuzilgan mazkur tekstni anchagina mukammallashtirish bo'ladi. Nusxalarda ma'no jihatidan farq qiladigan so'zlar kelganda bundaylarning farq va variantlari bet ostida ko'rsatila borilgan».²³ Bunday farqlar bir talay, mana shu ishlar Porso Shamsiyev va jamoadoshlarining katta mehnat qilganini ko'rsatadi. Yana shuni ham ta'kidlash lozimki, nashrga tayyorlovchilar

²¹ Захириддин Мухаммад Бобир. Бобирнома. 1-2 қисм. –Т.: Ўздавнашр, 1948–1949. Нашрга тайёрловчилар П.Шамсиев, С.Мирзаев.

²² Захириддин Мухаммад Бобир. Бобирнома. –Т., 1960. (Keyingi o'rinlarda o'sha nashr deyiladi).

²³ Захириддин Мухаммад Бобир. Бобирнома. –Т., 1960. 55-56-б.

amalga oshirgan ish «Boburnoma» matnini mukammallashtirish, undagi kamchiliklarni bartaraf etish bilan bir qatorda asarda berilgan ma'lumotlarning to'liqligi va aniqligini ta'minlashga ham xizmat qiladi. Masalan, Bobur 1525-yil voqealari bayonida Hindiston podshohi Sulton Ibrohim ustidan g'alaba qozonganidan keyin uning odamlariga inoyat va shafqat ko'rsatgani haqida yozadi.

Bu ma'lumot har ikki bosmada mavjud, lekin London bosmasida mazkut shafqat va inoyatning konkret nimada namoyon bo'lganini ko'rsatuvchi muhim bir ibora – «Beklariga ham har qaysig'a parganalar berildi» degan so'zlar tushib qolgan.²⁴ Nashrga tayyorlovchilar uni boshqa nusxadan olib, matnni to'ldirganlar va shu tariqa «Boburnoma» muallifi bergan ma'lumot nashrda o'zining to'liq shaklida, asliyatdagi holatida keltirilishi ta'minlangan.

«Boburnoma»da 1494–1495-yillar voqealari Ilminskiy nashrida shu qismdagi bir parchaforschada berilgan. Matnshunoslar tayyorlagan nashrda parchaning asliyat matni Beverij nashri asosida keltirilgan. Shu o'rinda nashrag tayyorlovchilarning ishga qanchalik mas'uliyat bilan yondashganlarini, chin yurakdan mehnat qilganlarini ko'rish mumkin.

Ular parchaning o'zbekcha matnini berish bilan cheklanishlari mumkin edi, lekin bundy qilmaganlar, parchaning Qozon bosmasidagi forsha variantini ham bet ostida izohda keltirganlar. Nashrga tayyorlovchilarning katta mehnatlarini, nashrning ahamiyatini e'tirof etish bilan bir paytda uning «Boburnoma» matnini mukammallashtirish yo'lidagi dastlabki qadam bo'lganini, nashrda xato va kamchiliklar borligini aytib o'tish joiz.

Buni Porso Shamsiyevning o'zlari ham e'tirof etganlar: « Ammo ilgari ham aytganimizdek, qilingan shu ishlarga qaramasdan, hali ham ishda birmuncha nuqsonlar mavjudligi aniq. Jumladan ayrim so'zlar, ayniqsa, Afg'oniston va Hindistonga tegishli bo'lgan jug'rofiy nomlar, kishi ismlari, o'simlik, hayvonot va boshqa xil atamalar transkripsiyasini batamom to'g'ri va aniq deb bo'lmaydi. Ish prosesida masalaning eng qiyin tomoni ham shu bo'ldi.

Bulardan boshqa yana birmuncha tekstologik kamchiliklar bo'lishi mumkin. «Boburnoma»ning puxta tayyorlangan tanqidiy matni maydonga chiqmaguncha va «Boburnoma»da qo'llangan O'rta Osiyo, Afg'oniston hamda Hindistonga oid barcha tarixiy nomlarning aniq transkripsiyasi ishlanmaguncha bu asarning nashrlarida noaniqlik va nuqsonlar yuz berishi tabiiydir».²⁵

²⁴ Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to'plami / «Boburnoma»ning Porso Shamsiyev va S.Mirzayev tomonidan tayyorlangan nashri. Ergashev Q. – T., 2022. 39-b.

²⁵ Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to'plami / «Boburnoma»ning Porso Shamsiyev va S.Mirzayev tomonidan tayyorlangan nashri. Ergashev Q. -T., 2022. 43-b.

Guvohi bo'lganimizdek, Porso Shamsiyev «Boburnoma»ning to'liq, puxta tanqidiy matni yaratilmaguncha qilingan ishlarda biroz kamchiliklar bo'laverishini ta'kidlaganlar. Keyinchalik, asarning tanqidiy matni yaponiyalik olim Eyji Mano tomonidan yaratildi. Lekin Porso Shamsiyev aytganidek, tanqidiy matn xatosiz emas edi, yapon olimining matnida ham o'ziga yarasha kamchiliklar bor edi. «Boburnoma»ning Sayidbek Hasanov tomonidan Porso Shamsiyev, Sodiq Mirzayev va Eyji Mano nashrlari asosida qayta tayyorlangan nashri buning yaqqol misolidir.²⁶

Shunday qilib, «Boburnoma»ning bu teksti ana shu keyingi bosmaning qayta boshdan ishlab chiqilishi, ma'lum tuzatishlar kiritilishi natijasida yangidan nashr qilindi. Ilgarigi nashr kabi bunda ham yuqoridagi ikkala bosma nusxa asosga olindi va kitob oxiriga ilova qilingan ko'rsatkichlar ham qayta tuzildi.

Mehnatsevarlik Porso Shamsiyevga xos xususiyat.

- yarim asr mobaynida ming bosma betdan ortiq asarlar bevosita Porso Shamsiyevning ishtiroki yoki tahriri ostida nashr etildi;

- matnshunos olimning Sodiq Mirzayev bilan birgalikda Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma»dek asarini arab alifbosidan tabdil qilgani va to'liq nashrini amalga oshirgani matnshunoslik rivojida muhim ahamiyat kasb etdi;

- ana shunday kitoblari o'zbek matnshunosligidagi keyingi tadqiqotlar uchun muhim manbaga aylandi;

- «Boburnoma»ni o'rganish, uni tadqiq etish, asarning badiiy xususiyatlari, muallifning o'ziga xos bayon uslubi kabi masalalarni maxsus ilmiy tadqiq etishda Porso Shamsiyevning xizmatlari kattadir;

- olim har doim muallifi aniq, ishonchli manbalar asosida ishlashga ahamiyat bergan.

Xulosa. Mumtoz adabiyot butun turkiy badiiyat va tilshunoslikka asos bo'lib xizmat qilgan manbadir. Bu davr adabiyot xazinasini esa Bobur, Mashrab, Jomiy kabi shaxslar, ayniqsa, mutafakkir Alisher Navoiylarsiz tasavvur qilolmaymiz. Ularning bebaho asarlarini hozirgi o'zbek tiliga muvofiqlashtirish masalasida jonbozlik ko'rsatgan matnshunos olimlarsiz biz bunday yetuk badiiy merosdan bahramand bo'lolmasdik. Shunday olimlar ichida Porso Shamsiyevning xizmatlarini alohida ta'kidlash lozim.

Adabiy merosimiz yozma yodgorliklarining matni dunyo yuzini ko'rishi uchun matnshunos olimlar juda ko'p mehnat qilishdi, umrlarini shu sohaga bag'ishlashdi. Bugungi o'zbek matnshunosligi sohasi

²⁶ Захириддин Мухаммад Бобир. “Бобурнома”. –Т., 2002. П.Шамсиев, С.Мирзаев ва Эйжи Мано нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи Сайидбек Ҳасанов.

rivojlanish bosqichiga kirmoqda. Porso Shamsiyev singari ustoz olimlarning ilmiy tajribasiga suyanish, ularning mumtoz badiiy matnga yondashuv mezonlarini, tadqiqot olib borishdagi o'ziga xos usullarini o'rganish, shubhasiz, bu boradagi ilmiy-nazariy tadqiqotlar saviyasi yanada yuksalishiga xizmat qiladi.

Mehnatsevarlik Porso Shamsiyevga xos xususiyat hisoblanadi. Yarim asr mobaynida ming bosma taboqdan ortiq asarlar bevosita Porso Shamsiyevning ishtiroki yoki tahriri ostida nashr etilishining o'ziyoq uning ulkan mehnatsevarligidan dalolat beradi.

Porso Shamsiyev juda ko'plab manbalar bilan ishlash natijasida katta tajribaga ega bo'lgan. Olim bu boradagi aksar fikrlarini ko'p o'rinlarda nazariy asoslaydi.

Adabiyotimiz tarixini, ayniqsa, buyuk shoir va mutafakkir hazrat Alisher Navoiy adabiy merosini o'ragnishning katta mehnat va zahmat talab qiladigan ushbu sohasi rivojida Porso Shamsiyevning xizmatlari alohida o'ringa ega.

Porso Shamsiyev «Xamsa» Alisher Navoiy ijodining shoh asari bo'lgani kabi xamsashunoslik ham navoiyshunoslik ilmining asosi sanalishini isbotlab berdi.

Porso Shamsiyev nafaqat xamsashunos, balki tom ma'nodagi navoiyshunos ham edi. Olim o'zining matniy tadqiqotlari bilan bugungi navoiyshunoslik ilmining tamal toshini qo'ydi.

Porso Shamsiyev hayoti va faoliyatini o'rganganda uning navoiyshunos sifatidagi qilgan ishlari boshqa faoliyat turlaridan ko'ra yetakchilik mavqeyiga ega ekanligini bilib olish mumkin.

Porso Shamsiyev o'zbek matnshunosligida birinchi marta Alisher Navoiy asarlarining eng ishonchli, tayanch manba bo'la oladigan qo'lyozmalari buyuk shoir hayotlik chog'ida Hirotning mashhur xattotlari Abdujamil va Sultonali Mashhadiy tomonidan ko'chirilgan nusxalari ekanini asosli ilmiy dalilladi.

Matnshunos olimning Sodiq Mirzayev bilan birgalikda Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma»dek asarini arab alifbosidan tabdil qilgani va to'liq nashrini amalga oshirgani matnshunoslik rivojida muhim ahamiyat kasb etdi. Ana shunday kitoblari o'zbek matnshunosligidagi keyingi tadqiqotlar uchun muhim manbaga aylandi. «Boburnoma»ni o'rganish, uni tadqiq etish, asarning badiiy xususiyatlari, muallifning o'ziga xos bayon uslubi kabi masalalarni maxsus ilmiy tadqiq etishda Porso Shamsiyevning xizmatlari kattadir. Olim har doim muallifi aniq, ishonchli manbalar asosida ishlashga ahamiyat bergan.

Porso Shamsiyev matnshunoslikda alohida maktab yaratgan desak ham bo‘ladi. Olim faqatgina Navoiy ijodi bilan cheklanib qolmadi. Uning mumtoz darg‘alardan yana biri Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» memuar asarining tabdili matnshunoslikda yirik voqea bo‘ldi. Olimning o‘zi bu asarning to‘liq matni ilk marta to‘rt betlik ruscha so‘zboshi bilan 1857-yilda turkolog N.I.Ilminskiy tomonidan tipografiya usulida Qozon shahrida nashr etilganini aytadi. Aslida esa yurtimizda Bobur ijodi ayrim istisnolardan tashqari XX asrning 40-yillarigacha o‘rganilmagan edi. Ushbu tabdillar bilan Porso Shamsiyev Bobur ijodining chuqur o‘rganilishiga debocha yasadi. Buning natijasida esa ayrim xrestomatiyalarga ham Bobur asarlari kirib keldi va uning lirikasi borasidagi tadqiqot ishlari boshlanib ketdi.

Yuqorida keltirilgan ma‘lumotlarning barchasi matnshunoslik, xususan, navoiyshunoslikda Porso Shamsiyev amaliy tajribasi muhimligini bildiradi. Shuningdek, olimning ilmiy izlanishlari natijasida xalqning durdona asarlardan boxabar bo‘lishi va matnshunoslikning rivojida dastak vazifasini o‘tadi. Olim tomonidan qoldirilgan boy ilmiy manbalar bugungi kundagi tadqiqot ishlariga ham asos bo‘lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fayzullayeva O. Matnshunoslik (o‘quv-uslubiy majmua). – Guliston, 2017.
2. Shamsiyev P. O‘zbek matnshunosligiga oid tadqiqotlar. – T., 1986.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобир. Бобирнома. 1-2 қисм. – Т.: Ўздавнашр, 1948–1949. Нашрга тайёрловчилар П.Шамсиев, С.Мирзаев.
4. Заҳириддин Муҳаммад Бобир. Бобирнома. – Т., 1960.
5. Заҳириддин Муҳаммад Бобир. «Бобурнома». – Т., 2002. П.Шамсиев, С.Мирзаев ва Эйжи Мано нашрлари асосида қайта нашрга тайёрловчи Сайидбек Ҳасанов.
6. Ҳақимов М. Шарқ манбашунослик луғати. «DAVR PRESS» НМҲ, 2013.
7. Ҳабибуллаев А. Амалий матншунослик: Ўқув қўлланма. – Т.: ТошДШИ, 2016.
8. Шамсиев Порсо. Навоий асарлари матнларини ўрганишнинг баъзи масалалари: Филол. фан. док... дис. – Т., 1970.
9. Шамсиев Порсо. Алишер Навоий «Сабъаи сайёр»дostonининг илмий-критик тексти ва уни тузиш принциплари ҳақида: Филол. фан. номз...дис. – Т., 1952.

Ilmiy maqolalar:

1. Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag‘ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to‘plami/ – T., 2022.
2. Boltaboyev H. Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag‘ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to‘plami / Porso Shamsiyev va o‘zbek matnshunosligi muammolari. – T., 2022.

3. Ergashev Q. Porso Shamsiyev tavalludining 125 yilligiga bag'ishlangan respublika ilmiy anjuman materiallari to'plami / «Boburnoma»ning Porso Shamsiyev va S.Mirzayev tomonidan tayyorlangan nashri. – T., 2022.

Internet saytlari:

1. «Abdirahmon Jomiy va Alisher Navoiy» – www.kh-davron.uz
2. G'.Shodmonov. «Porso Shamsiyev-adabiyotshunos va matnshunos» – www.library.ziyonet.uz
3. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Porso_Shamsiyev
4. <https://iaau.uz/oz/news/1705>

«LISON UT-TAYR» DOSTONIDAGI MUNOJOTLARDA SHOIR RUHIYATI

*Karimova Yulduz Baxtiyorovna,
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.*

Annotatsiya: mazkur maqolada Alisher Navoiyning «Lison ut-tayr» dostonining xotima qismidagi shoir munojotida ijodkorning ruhiy-emotsional holati, fikrlar tizimi, badiiy tasvir vositalari haqidagi tahlillar berilgan. Bu tahlillar asosida baytlardagi poetik san'atlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: xotima, nido san'ati, takrir, muqarrar, lirik qahramon, qofiya, radif.

Abstract: this article gives an analysis of the spiritual-emotional state of the creator, the system of thoughts, the means of artistic image in the poet's muñojot on the arrival of Alisher Navoi's epic «Lison ut-tyre». Based on these analyses, poetic arts in bytes have been studied.

Keywords: upon arrival, exclamation arti, takrir, mukarrar, lyrical hero, rhyme, radif.

Аннотация: в данной статье даны анализы психоэмоционального состояния, системы мыслей, средств художественного изображения поэта в стихотворной части эпоса Алишера Навои «Лисон ут-тайр». На основе этих анализов изучалось поэтическое искусство в стихах.

Ключевые слова: эпилог, искусство восклицания, такрир, мукаррар, лирический герой, рифма, радиф.

Navoiy she'rning samimiy bo'lishi, kitobxon yuragiga chuqur kirib borishi tarafdori. Shuning uchun shoir qalbidagi jo'shqin tuyg'ular baytlar qatiga so'zlar vositasida singib kiradi. Lirik qahramonning ruhiy-

emotsional holati, fikrlar tizimi, badiiy tasvir vositalari ritmik jihatdan bir-biriga mutanosibligi bilan birga musiqaviy ijrosini ham nazarda tutadi. A.Hayitmetov aytganidek, «Navoiyning fikricha, har qanday lirik she'r ma'lum bir musiqaga tushadigan bo'lishi kerak»¹. «Lison ut-tayr» dostoni liro-epik turga mansub bo'lgani bilan asosiy poetik san'atlar va qofiyalar tizimi yuksak badiiy saviya va poetik ifodalar bilan berilgani uchun ham yanada ahamiyatlidir.

Dostonning xotimasida lirik qahramonning munajoti berilib, yetti vodiyni har biriga tavsif va shoirning ko'ngilga murojaati bayon qilinadi. Munajotlar boshlanmasi «Ey xaloyiq», «Ey ko'ngul», «Ey janobing», «Ey musallam», «Ey fano» shaklidagi lirik qahramon murojaati bilan boshlanadi va bu munajotlarda shoir nido san'atidan unumli foydalanadi. Masalan: Talab vodiysiga munajotida «tolib» so'zini to'rt marta keltiradi, ammo bunday takror bayt mazmuniga salbiy ta'sir qilmaydi, aksincha, omonimlik hosil qilgan o'rinlarda shakliy yangilikni yuzaga chiqaradi.

Ey xaloyiq – tolib-u mutlub – sen,
Ham muhabbat ahlig'a mahbub – sen
Ikki dunyodin bori toliblaring,
G'ayri sendin mujtanib rog'iblaring.
Sendin oyru gar malakdur, gar pari,
Tolib o'lmoqqa gari qilmas gari².

«Jon-u ko'nglumni o'zungga tolib et» – kabi lirik qahramonning ruhiy holati, kayfiyatining chuqur mohirona tasviri, uning muallif g'oyaviy maqsadi bilan uyg'un ifodasi o'ziga xos lafziy san'atlar shakllarini hosil qiladi. «Ishq tariqi adosidagi munajoti»da ishq so'zi olti marta takrorlanadi. Bu so'zga mutanosib shaklda ko'ngul, hajr, o't, shu'la, pok, jon, nur, mast, mayparast kabi so'zlarni keltirib tanosib san'atini hosil qilgan shoir tun-kun, oy-u quyosh so'zlaridan tazod san'atini vujudga keltiradi. Ishq so'zini aqlga qarshi qo'yib «aql chun raf' o'ldi» deya ishqning g'alabasini ta'kidlaydi. «Ma'rifat tariqi adosida munajot»da shoir odatiy takrorda davom etadi. Bu munajot yetti baytni tashkil qilib, Ma'rifat so'zini to'rt marotaba keltiradi.

Dostondagi barcha munajotlar yetti baytdan iborat bo'lib, bu baytlar Yaratganga murojaat bo'lganligidan lirik qahramonning ruhiy-psixologik emotsiyasini ifodalaganidan bu takrorlar poetik gradatsiya yoki hissiy kechinmalarning bosqichli tasvirini etiltirishga xizmat qiladi.

¹ Хайитметов А. Навоий лирикаси. – Т.: Фан, 1961. – Б.180.

² Navoiy Alisher. Lison ut-tayr. – Т.: G'afur G'ulom nomidagi NMIU. To'qqizinchi jild. 2012. – B. 269.

Ammo «Istigʻno vodiysi adosidagi munojot»da bu soʻz bir marta qoʻllanilib, asosiy eʼtibor vodiyning xususiyatlariga qaratiladi. Hayrat tariqi adosida munojotda bu soʻz toʻqqiz marotaba takrorlanadi, biroq soʻz asosida oʻzgarish yuz beradi. Yaʼni hayron – hayrat – Hayratobod kabi ishtiyoq sanʼatining shakliy tuzilishi mazmun oʻzgarishiga ham bevosita taʼsir qiladi. Keyingi munojot Tavhid tariqiga boʻlib, bu soʻz misralar tarkibida besh marta takrorlanadi.

Takrorlar shaklga aloqador unsurlardan biri hisoblanadi, lekin Navoiy maʼnoni birinchi oʻringa qoʻyarkan, munojotlarda ham shaklpardozlik qiladi. Bu bilan ayni shu soʻzlarga oʻquvchining diqqatini tortadi. Alisher Navoiy badiiy asarlarda, xususan lirik yaratmalarda maʼno va mazmunni birlamchi oʻringa qoʻyishi, shakliy munosabatlarni tobeʼ unsur sifatida baholashi hozirgi adabiyotshunoslikning ham estetik talablariga muvofiq keladi.

Badiiy asarda tasvirni yorqin va mukammal yaratish uchun adabiy til oʻzining bor imkoniyatlarini namoyish etishi zarur. Adabiyotshunos Y.Solijonov: «Uslub tilda namoyon boʻladi. Til esa soʻzlardan, soʻzlarning oʻzaro qoʻshilib gap tuzilishidan tarkib topadi. Kishi fikrining natijalarini, uning bilish sohasida erishgan yutuqlarini obrazli ifodalab bera olishida koʻrinadi. Fikr soʻzdan libos kiyadi va yasanib odamlar huzuriga yoʻl oladi.

Soʻz fikrni ifodalash uchun xizmat qildiriladi»¹, – deb yozadi. Har qanday badiiy asarning quroli soʻz ekan, uni qay usulda konteksga olib kirish ijodkor mahoratiga bogʻliqdir. Har qanday badiiy asar tili voqealangan hodisa, yaʼni nutqdir. Badiiy nutq faqat koʻchma maʼnodagi soʻzlarning qoʻllanilishidan iborat matn boʻlmay, majoziy vositalar, poetik figuralar badiiy nutqning oʻziga xos yordamchisi hamdir. Badiiy nutq muallif nutqi, personajlar nutqi va hikoyachi bayonidan iborat matndir.

Badiiy nutq uslubiyatining markaziy muammolaridan biri muallif va personajlar nutqining aloqadorligi va izchilligidir. Har qanday adabiy asarning badiiy yuksakligi, birinchi galda, nutq qurilishida namoyon boʻladi. Poydevori mustahkam badiiy asar strukturasining asosini badiiy nutq tashkil etadi. Adabiyotshunoslar badiiy nutqning estetik maʼnosini oʻrganadi.

Badiiy did badiiy nutq va poetik ifodalar orqali yuzaga chiqarkan, badiiy nutqning asosiy vazifasi shundan iboratki, unda tovushlar,

¹ Солижонов Й. XX асрнинг 80-90-йиллари ўзбек насрида бадий нутқ поэтикаси. Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. – Т., 2002. – Б 41.

bo‘yoqlar, obraz, syujet, syujet g‘oyalari, to‘liq ichki sabablarga ko‘ra bir-biriga jipslashib boradi. Natijada esa hech bir hodisada tasavvur qilib bo‘lmaydigan hajmdagi axborotni o‘z ichiga olgan mazmun yaratiladi. Badiiy nutqda joziba bor. Badiiy nutqning bir qator o‘ziga xos belgilari mavjud bo‘lib, bular obrazlilik, hissiyotlilik, individuallik, hajmlilik va qayta ishlanganlikdir. Badiiy nutq sharofati bilan, so‘z san’ati obrazlar orqali dunyoni taniydi va ularni hissiy qabul qiladi.

Badiiy nutq an’analar va novatorlikning o‘zaro bog‘lanishi va ta’siri sharoitida rivojlanadi. Asrlar mobaynida ular ko‘plab stilistik figuralar va obrazli so‘zlarni saqlab keladi. Navoiyning g‘oyaviy-mantiqiy jihatdan takomilida badiiy talqinning tutgan o‘rni alohida e’tiborga molikdir. Avvalo shuni ta’kidlash lozimki, hamd, na’t, qushlar ta’rifi va lirik qahramon munojoti Navoiyning avvalgi ijodidagi «Xamsa» dostonlarining matn variantlaridan ijodiy evolyusiyasining takomili bilan alohida ajralib turadi.

Badiiy nutq asarning ustuni hisoblanadi. Unda ijodkor ruhiy dunyosini so‘zlar orqali marjondek terib, bir tizim yaratadi. Bu tizimda so‘zlar o‘z vazifasini bajarishi uchun ularga uslubiy bo‘yoqdorlik va metaforik vazifalar yuklatiladi. Badiiy asar tili – obrazli til. Yozuvchi o‘z asarida bir qancha yo‘llar bilan tilning obrazlilik, tasviriyligiga erishadi. «Lison ut-tayr» dostonining tili asarning poetikligi, obrazlilik, tasviriyligi, asar g‘oyasi, shuningdek personajlar xarakterini ochib berishga xizmat qilgan. «Lison ut-tayr» dostoni aruzning ramali musaddasi maqsur vaznida yozilgan bo‘lib, muallif asar so‘ngiga qadar bu qoidaga qat’iy amal qiladi. Ritm bo‘laklarida inversiya holatlaridan kamroq foydalanadi. Doston boshdan oxirigacha allegoriya asosida shakllangan. Baytlarda, har bir misrada o‘xshatish, mubolag‘a, litota, talmeh, ishtiyoq, tazod kabi she’riy san’atlardan unumli va mohirona foydalanadi.

Muallif Hudhud nutqi orqali poetik tafakkuri xazinasini dostonga muhrlamoqda. Bu xazina qushlarga keltirilgan hikoyatlarda ham muallifning so‘z qo‘llash va badiiy nutq imkoniyatlaridan yuksak darajada foydalanganini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Хайитметов А. Навоий лирикаси. – Т.: Фан, 1961. – Б. 80.
2. Navoiy Alisher. Lison ut-tayr. – Т.: G‘afur G‘ulom, 2012. 9-jild. – В. 269.
3. Солижонов Й. XX асрнинг 80-90-йиллари ўзбек насрида бадий нутқ поэтикаси: Филол. фан. док. дис. – Т., 2002. – Б. 41.

INGLIZ TILINI O'RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA YANGICHA YONDASHUVLAR

*Tulanbayeva Shahnozahon Shavkatbekovna,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.
Abduvaliyeva Gulsora Adakhamjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz tilini samarali o'rgatishning bir necha usullari hamda til va uni o'rganishda foydalaniladigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan ham bir nechta yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: til, ingliz tili, tilni mustaqil o'rganish, ta'lim texnologiyalari, loyiha, qiziqish, faollik, interaktiv metodlar.

Abstract: this article highlights several ways to learn English effectively and some of the modern learning technologies in language learning as well.

Keywords: language, English, independent language learning, educational technologies, project, interest, activity, interactive methods.

Аннотация: в этой статье рассказывается о нескольких способах эффективного изучения английского языка, а также о некоторых современных обучающих технологиях в изучении языков.

Ключевые слова: язык, английский, самостоятельное изучение языка, образовательные технологии, проект, интерес, активность, интерактивные методы.

Yigirmanchi asrning oxiriga kelib, ingliz tilida jahon ahamiyatiga ega til maqomi nihoyat mustahkamlandi. Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi professionlta'limning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Turli sohalaridagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori jamiyatda chet tillari kasbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bunday bilimlarni insonlar dastlab maktab, kollej, litsey, keyinchalik institutlarda, o'quv kurslarida yoki mustaqil ravishda xorijiy tilni o'rganishga yordam beruvchi asosiy ma'lumot to'plamlari bilan tanishgan holda o'rganadilar. [1]

Tadqiqot jarayonida ingliz tilini o'rgatish va o'rganishning mashhur usullaridan, internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani

yozish davomida nazariydeduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillardan foydalanildi. Chet tilini zamonaviy texnologiyalardan foydalanib o'rgatish va o'rganish eng samador usullardan biridir. Bu jarayonda, jumladan: – kompyuterlardan foydalanganda o'quvchi chet tilidagi video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham ko'rishi ham eshitishi mumkin; – chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniedagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish mumkin; – ancha an'anaviy usul hisoblanadigan magnitafon va cassetalardan foydalanish; – CD pleyerlardan foydalanish mumkin. Bu texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tilini o'rganishlari jarayonini qiziarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi. [2]

Biz bilamizki, hozirgi ta'lim jarayonida o'quvchi subyekt bo'lishi lozim. Bunda ko'proq interfaol metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Ingliz tili darslariga qo'yilgan eng muhim talablardan biri talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdir. Bugungi kunda ingliz tili o'qituvchilari Amerika Qo'shma Statlari, Angliya pedagoglari tajribasiga tayangan holda quyidagi innovatsion metodlardan foydalanib kelishmoqda: – «Muammoli vaziyat yechimi» bu usulni qo'llash uchun hikoyaning boshlanishi o'qib beriladi qanday yakun topishi o'quvchilar, talabalar hukmiga havola qilinadi; – «Quvnoq topishmoqlar» o'quvchilarga topishmoqlar o'rgatish Ingliz tilini o'rgatishda muhim ahamiyatga ega, ular o'zlariga notanish bo'lgan so'zlarni o'rganadilar va o'ylab topishmoq javobini topadilar; – «Tezkor javob» (Quick answers) o'tilgan dars samaradorligini oshirishda yordam beradi; – «Chigil yozdi» («Warm-up exercises») o'quvchilarni darsga qiziqtirish uchun sinfda har xil o'yinlardan foydalanish – «Pantomima» bu usul juda qiyin mavzular tushuntirilishi kerak bo'lgan darsda yoki yozma mashqlar bajarilib, talabalar charchagan paytda foydalanilsa bo'ladi; – «Hikoya zanjiri» (a chain story) usuli o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishda yordam beradi; – «Rolli o'yinlar» (Acting characters) bu usul darsning barcha tiplarida qo'llanilishi mumkin. Hunarga o'rgatish uchun «Interpreter», «Translator», «Writer», «Poet» kabi kasbdagi kishilar darsda ishtirok etishib o'quvchilar bilan suhbatlashishlari mumkin; – «Allomalar yig'ini» (Thinkers meeting) U.Shekspir, A.Navoiy, R.Burns kabi shoirlar va yozuvchilarni «taklif qilish» mumkin. Bunday paytda ular aytib ketgan hikmatli so'zlardan

darsda foydalanish yoshlarni komil inson bo'lib tarbiyalanishiga yordam beradi; – «Rasmlar so'zlaganda» (When pictures speak) usuli ancha qulay bo'lib, ingliz tilini o'rgatishda, talaba, o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda yordam beradi, buning uchun mavzuga oid rasmlardan foydalanish lozim; – Kviz kartochkalari (quiz cards) o'quvchilarning soniga qarab kartochkalar tarqatiladi va hamma talabalar bir vaqtda darsda ishtirok etish imkonini beradi bu esa vaqtni tejaydi. Ko'rib chiqqanimizdek, har bir innovatsion texnologiya o'ziga xos afzallik jihatlariga egadir. Bunday usullarning barchasida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, o'quvchining ta'lim jarayonidagi faol harakati ko'zda tutiladi. [3]. Yigirmanchi asrning oxiriga kelib, ingliz tilida jahon ahamiyatiga ega til maqomi nihoyat mustahkamlandi. Dunyoning aksariyat maktablarida uni o'rganish majburiy bo'lib qoldi va o'qitish metodikasi sakrash va chegaralar bilan rivojlana boshladi. Ingliz tilini mustaqil o'rganishning birinchi usuli paydo bo'lishiga sabab bo'lgan kurslarga borish hammaning ham imkoniyatiga ega emas. Keyinchalik, ko'plab mualliflar ingliz tilini o'rganishning samarali dasturini mustaqil ravishda yaratishga harakat qilishdi, ammo biz eng mashhur 4 tasiga e'tibor qaratamiz. [4]

1. Shexter usuli Ingliz tilini o'rganishning bu usuli «nazariyadan amaliyotga» klassik modelga emas, balki teskari, tabiiyroq idrok tizimiga asoslanadi. Bu ona tilimizni qanday o'rganishimizga juda o'xshaydi. Muallif yosh bolalar qanday gapirishni o'rganishiga misol keltiradi - axir, hech kim ularga jumlar, holatlar va nutq qismlarini qurish qoidalarini tushuntirmaydi. Xuddi shu tarzda Igor Yuryevich Shekhter ingliz tilini o'rganishni taklif qiladi.

2. Pimsler usuli Doktor Pol Pimsler nafaqat ma'lumotni idrok etish, balki uni qayta ishlab chiqarish uchun ham mo'ljallangan o'ttiz daqiqalik darslarning maxsus tizimini ishlab chiqdi. Har bir dars ikki kishi tomonidan aytiladi: bizning hamyurtimiz va ona ingliz tilida so'zlashuvchi. Buning yordamida hamda maxsus yodlash texnologiyasi tufayli har bir o'quvchi har bir dars uchun ingliz tilidagi yuzlab so'z va iboralarni o'rganadi. Darsning mohiyati ma'ruzachilar tomonidan aytiladigan topshiriqlarni ketma-ket bajarishdir. Texnikaning shubhasiz afzalliklari uning harakatchanligini o'z ichiga oladi – siz istalgan joyda audio vazifalarni bajarishingiz mumkin: tiqilinchda turganingizda, ishga ketayotganingizda, uchrashuvga ketayotganda metroda yoki yotishdan

oldin yotoqda yotganingizda. Salbiy tomoni yuqori sifatli talaffuz va bilimlarni o'zlashtirish testining yo'qligi bo'ladi.

3. Dragunkin usuli Aleksandr Nikolayevich Dragunkin tizimining o'ziga xos xususiyati har qanday chet tilini o'rganishda ona rus tiliga yo'naltirilganlikdir. Juda jasorat bilan ingliz tilini sodda deb atagan muallif, uning ildizlari qadimgi rus tiliga, ayniqsa grammatik zamon tizimiga borib taqalishini ta'kidlaydi

4. Petrov usuli Dmitriy Petrovning aytishicha, ingliz tilini 16 soatda o'rganishingiz mumkin. To'g'ri, muallif yana bir bor aniqlaydiki, biz Buyuk Britaniyada tug'ilgan fuqaro darajasida tilni o'zlashtirish haqida emas, balki asosiy bilimlar haqida gapiramiz. Uning darslari ingliz tilida so'zlashadigan muhitga tushib qolish sharoitida omon qolish, sizning ehtiyojlaringizni tushuntirish va javobni tushunish uchun yetarli.

Xulosa qilib aytish kerakki, zamonaviy tilni o'rgatish ko'proq madaniyatli shaxsni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u o'z-o'zini tahlil qilish va yangi bilimlarni tizimlashtirish ko'nikmalariga ega ekan. Innovatsion usullar butun tizimni modernizatsiya qilishning ajralmas qismidir. Shunga amin holda o'qituvchilar eng ilg'or yondoshuvlar bilan tanishishlari va keyinchalik ularni birlashtirishi va o'z ishlarida foydalangan holda ta'lim tizimida sezilarli o'sishga erishish mumkin. Ko'plab tashkilotlar axborotni jo'natish va olish uchun multimedia imkoniyatlaridan foydalangan holda yangi darajaga o'tmoqda. Kompyuterlar va boshqa qurilmalardan foydalanish butun ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi. Ta'lim jarayonida o'tkaziladigan treninglarda nutq ko'nikmalarini shakllantirishga va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yetarli e'tibor berilishi kerak.

References:

1. Bekmuratova U. B. «Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish» mavzusida referat. – Toshkent, 2012.

2. Отабоева, М. Р. Chet tilini o'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2017. — № 4.2 (138.2). — С. 36–37. — URL:

3. Q. Xatamova, M.N.Mirzayeva. «Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar» (uslubiy qo'llanma). – Navoiy, 2006. 40-bet.

4. M. Xoldorova, N. Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. «Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish». – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU.

SPEECH GENRES OF CONGRATULATIONS AND COMPLIMENTS

*Shahnozahon Tulanbaeva Shavkatbekovna,
Teacher of department of practice of the English language, Andijan state
institute of foreign languages.*

Annotation. In science, the question of the differences between a speech genre that functions independently and a speech genre that functions within the framework of a secondary speech genre has not yet been raised. It seems reasonable to assume that the speech genre, acting as part of a more complex whole, in its implementation, at least at some points, will differ from the same genre that functions independently. The article deals with such genres as congratulations, praise and compliments.

Keywords: speech genre, congratulations, praise, compliments, phatic genre.

Аннотация. В науке до сих пор не был поставлен вопрос об отличиях речевого жанра, функционирующего самостоятельно, от речевого жанра, функционирующего в рамках вторичного речевого жанра. Представляется разумным предположить, что речевой жанр, выступая частью более сложного целого, в своей реализации хотя бы в некоторых моментах будет отличаться от того же жанра, функционирующего самостоятельно. В статье рассматриваются такие жанры, как поздравления, похвалы и комплименты.

Ключевые слова: речевой жанр, поздравление, похвала, комплимент, фатические жанр

Annotatsiya: Fanda mustaqil faoliyat yurituvchi nutq janri bilan ikkilamchi nutq janri doirasida faoliyat yurituvchi nutq janri o'rtasidagi farqlar masalasi haligacha ko'tarilmagan. Murakkab bir butunlikning bir qismi bo'lib xizmat qiladigan nutq janri, uni amalga oshirishda, hech bo'lmaganda, ayrim hollarda, mustaqil ishlaydigan o'sha janrdan farq qiladi, deb taxmin qilish oqilona ko'rinadi. Maqolada tabrik, maqtov va kompliment kabi janrlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: nutqiy janr, tabrik, maqtov, kompliment, fatik janr

The proximity of such speech genres as praise and compliments to the speech genre of congratulations can hardly be in doubt. From a rhetorical point of view, congratulation is an epideictic genre (type) of speech and in this respect is on a par with a compliment [1,47], as well

as praise. Anniversary speeches, that is, speeches dedicated to a significant date or delivered in honor of an individual, are also considered by S. V. Shatalova along with complimentary statements addressed to someone and solemn laudatory speeches [6,149]. At the same time, S. V. Shatalova contrasts the anniversary speech and the actual congratulation as a large and small epideictic form, respectively.

In addition, praise, compliments and congratulations are genres in which the phatic beginning is expressed very strongly. That is why it is advisable to consider these genres in a comparative manner in order to more clearly identify the specifics of the speech genre of congratulations.

It is advisable to consider a compliment as a statement of a proper phatic type. As O.S. Issers points out, a compliment is used to establish contact with the addressee and maintain good relations [4,179]. It is legitimate to apply similar characteristics to the speech genres of praise and congratulations, which is the main basis for the comparison being made.

The connection between the speech genres of congratulations, compliments and praise is manifested in two ways:

1) congratulations, praise and compliments are similar in terms of general goal setting, although they have some differences due to which they remain independent genres;

2) due to the similarity between them, congratulations, praise and compliments in the discourse enter into certain interactions, which, upon closer examination, turn out to be quite heterogeneous.

The second point should be considered in more detail.

The realization of congratulations, as a rule, is not limited to the actual congratulations and expands at the expense of other speech genres, primarily wishes and praise. Judging by the studied material, congratulations can also include a compliment as a subgenre, but as part of a congratulatory test, the boundary between a compliment and praise is erased and becomes less distinct. This aspect of the functioning of the speech genre of congratulations can be called syntagmatic, since we are dealing with the combination of various genre forms on the contiguity axis.

They lie in the fact that separate speech genres can act as substitutes for each other, just as in a metaphor one nomination replaces another based on the similarity between the designated objects. In addition, there are also a number of contaminated forms, when in fact one speech genre is used instead of another.

At the base of such genres as congratulations, praise and compliments, of course, there is a positive emotional assessment. The difference between them lies in the fact that in congratulations a positive assessment is implied and does not always receive a direct expression, while praise and a compliment always represent a direct expression of a positive assessment.

Compliment and praise are actually evaluative speech genres, and the differences between them come down to the specifics of the assessment. I. G. Dyachkova, in connection with the discussion of the speech genre of praise, writes that «when making an assessment, the speaker relies not only on his subjective opinion, but also on generally accepted ideas about what is good and what is bad» [3,56]. A compliment is different from a praise. Praise is a recognition of a person's success in something. Both parties will be interested in this. Compliment words express people's sympathy for each other, in which the speaker of the compliment may be interested[5,60].

The specificity of congratulations as an evaluative genre is realized differently. Congratulation is not a means of direct, direct expression of a positive assessment of the personality of another person or any of its manifestations. This is what distinguishes it from praise and compliments. At the same time, in order to identify a positive assessment underlying the congratulations, it is necessary to resort to special procedures. So, to make this positive assessment more explicit, you can refer to the Russian phrase He can be congratulated on this. By itself, this phrase is not a congratulation; rather, it indicates that, in the opinion of the speaker, there are all the conditions necessary for performing the act of congratulation.

However, it is quite obvious that the event, successful action or quality of the person, about which this phrase is expressed, is considered as worthy of becoming a reason for congratulations, and therefore, is evaluated positively.

Congratulating someone, we show him that he is important to us, and in itself this is a generalized, diffuse positive assessment. At the same time, when congratulating, an occasion can be used that directly relates to a person (an important event, a significant date), or an occasion that affects a person only indirectly (a holiday accepted in a given society). But the very fact of congratulations can serve as proof that we are not indifferent to a person. It can even be said that congratulations are a global sign that carries the meaning 'I care about you', although this meaning does not have to be expressed verbally.

A positive assessment in this case is not so much directly expressed as implied. And, as shown above, the inclusion of praises and compliments in the congratulatory text is due not so much to the nature of the congratulations as to the need for unfolding, detailing, thanks to which the hidden evaluative components come to the fore and are verbalized.

The distinction proposed by O.S. Issers seems to be more reasonable and accurate. According to her, the main purpose of praise is in a positive assessment, and the main purpose of a compliment is to communicate goodwill [4,178]. This distinction seems to completely remove questions about the use of praise as a means of «interpersonal encouragement.» Praise can really act as a means of emotional encouragement of a person, stimulating him to further activities in the same direction. This is due to the fact that a positive assessment in itself is capable of causing an appropriate reaction on the part of its addressee-object.

To conclude among the essential features of the speech genre of congratulations, the following should be noted:

- a positive emotional assessment of the object of the utterance, which simultaneously acts as an addressee. Congratulation is a form of indirect expression of a positive assessment, and, subject to the detailed text, it contains a direct positive assessment (primarily in the form of praises and compliments);

- congratulation is a text with mostly direct addressing, which brings it closer to a compliment and contrasts it with praise, which can be expressed not in person, «in absentia»;

- congratulations as a speech genre can emphasize both the manifestations of the personality, which are the result of its conscious efforts, and the qualities of the personality, which are innate. This characteristic of congratulations is important from the point of view of the etiquette and phatic characteristics of this genre, since it shows that congratulations are a communicative means used to harmonize social life[2,106];

- congratulations are not a manipulative genre, since the qualification of the genre nature of the text is absolutely acceptable and even obligatory. In this regard, congratulations, in their characteristics, are more like praise than a compliment.

References:

1. Anisimova T.V. On the principles of classification of rhetorical genres // Speech communication (Theoretical and applied aspects of speech

communication). Specialized newsletter. Krasnoyarsk, 2000. Issue. 2 (10). pp. 43-48.

2. Dudkina N.V. Speech genre «congratulations» in Russian and American linguistic cultures: a comparative analysis // Izvestiya SFedU. Philological sciences. 2010, No. 2. pp. 87-95

3. Dyachkova I. G. Praise and blame as speech genres (pragmatic analysis) // Bulletin of the Omsk State University. 1998, no. 3. S. 55-58.

4. Issers O. S. Speech tactics of a compliment in colloquial speech // Speech of the city. Abstracts of reports Vserossiysk. interuniversity scientific conferences. Omsk, 1995. S. 95-108.

5. Kadirova N. Expression of the concept of compliment in german and uzbek. Andijan, 2021, p. 60.

6. Shatalova S. V. «Capital forms» of epideictic statements // Bulletin of VSU. Series: Philology. Journalism. 2008, No. 2. pp. 143-146.

A2 VA B1 DARAJALI OQUVCHILARDA GRAMMATIK KOMPETENSIYANI O‘STIRISH METODLARI

*Boxodirova Nazokatxon Boxodirjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti 208-guruh talabasi.
Ilmiy maslahatchi: Sobirova Ra‘noxon Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD).*

Annotatsiya: ushbu maqolada Ingliz tilini xorijiy til sifatida o‘qitish sohasida murakkab masala hisoblanuvchi grammatikani o‘rganish strategiyalari va metodlari haqida so‘z boradi. So‘nggi yigirma-o‘ttiz yil ichida ushbu sohada jadal sur‘atda ilmiy va amaliy ishlar olib borilayotgan bo‘lsa-da, yosh va til bilish darajasi jihatidan bir-biridan katta farq qiluvchi o‘quvchilarga ta‘lim kontekstlariga mos keluvchi o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi Ingliz tilini chet tili sifatida o‘rganuvchi A2-B1 darajadagi o‘quvchilarga kommunikativlikni oshirishning mumkin bo‘lgan ehtiyoji haqida tushuncha berish, ularning grammatik kompetensiyalarini oshirish bo‘yicha nazariya, o‘zlashtirish va grammatikadan to‘g‘ri foydalanish haqida batafsil ma‘lumot berishdan iboratdir.

Kalit so‘zlar: grammatika o‘rganish strategiyalari, Grammatik kompetentlik, A2-B1 darajadagi o‘quvchilar, o‘quv natijalari, ingliz tili chet tili sifatida (EFL).

Abstract: This article discusses the strategies and methods of learning grammar, which is considered as a complex issue in the field of

teaching English as a foreign language. Although there has been considerable scientific and practical work in this field over the past twenty to thirty years, appropriate teaching in educational contexts for students of different age and language proficiency, the issue of developing grammatical competence and learning strategies still remains relevant. The purpose of this article is to provide an understanding of the possible need to improve communicative competence of A2-B1 students learning English as a foreign language, to provide detailed information about the theory of improving their grammatical competence, acquisition and correct understanding of grammar.

Keywords: grammar learning strategies, grammatical competence, A2-B1 level students, learning outcomes, English as a foreign language (EFL).

Аннотация: в этой статье рассматриваются стратегии и методы изучения грамматики, которые являются сложным вопросом в области преподавания английского языка как иностранного. Несмотря на то, что в течение последних двадцати-тридцати лет в этой области велась интенсивная научная и практическая работа, разработка стратегий обучения для учащихся, которые сильно различаются по возрасту и уровню владения языком, в соответствии с образовательными контекстами, остается актуальной проблемой. Цель этой статьи-дать учащимся уровня A2-B1, изучающим английский как иностранный язык, представление о возможной потребности в повышении коммуникативности, дать подробную информацию о теории, овладении и правильном использовании грамматики для повышения их грамматических компетенций.

Ключевые слова: стратегии изучения грамматики, грамматическая компетентность, учащиеся уровня A2-B1, результаты обучения, английский как иностранный язык (EFL).

Kirish: tilshunoslikni o'rganishga qaratilgan ko'pgina adabiyotlarda grammatikani o'rganish va o'rganishning tarkibiy jihatdan to'g'ri tashkil etilishi, ya'ni ma'no va shaklga e'tabor bilan yondashilgandagina o'quv natijalariga erishish mumkin. Zero, boshqa barcha ko'nikmalarning to'g'ri shakllanishi va rivijlanishi grammatik kompetentlikning qay darajada rivojlanishiga bog'liqdir. Ingliz tilini chet tili (EFL) sifatida o'rganish masalasiga va tilde muloqot qilishdan malakali foydalanishni kuchaytiradigan o'qitish usullari va o'rganish

strategiyalarining yozma va og‘zaki namunalariga qator tadqiqotchilar (O‘Malley va Chamot, Koen va Maroko, Nayt va Lindsey) e‘tibor qaratganlar. Ingliz tilini chet tili sifatida o‘rgatayotganda yoki o‘rganayotganda muhit asosan sinfdagi aloqadan iborat bo‘ladi va ushbu vaziyatda o‘qituvchi-o‘quvchi muloqoti, ayniqsa, agarda uchbu muloqot o‘rganilayotgan chet tilda olib borilgan holatda u kutilayotgan natijani berishi shubhasizdir.

Chet tili o‘rgatishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va til bilish darajalarini e‘tiborga olish va motivatsiya berish. Shubha yo‘qki, o‘qitish maqsadlari va metodlarini belgilashda o‘quvchilarning yoshlarini nazarda tutmoq maqsadga muvofiqdir. Masalan, A1-A2 darajadagi o‘rganuvchilarga ikkinchi tilni singdirishda o‘yin-mashg‘ulotlar muhim o‘rin tutadi va bu jarayondan grammatik qoidalarini o‘rgatish va takrorlash ham mustasno emas. Bundan tashqari turli o‘yinli boshqotirmalar, harakatli o‘yinlar, krossvordlar o‘quvchilarni manipulyatsiya qilish va amaliyotga jalb qilishning eng muvaffaqiyatli usullaridan biridir. Misol tariqasida **noto‘g‘ri fe‘llarning ikkinchi va uchinchi shakllarini o‘quvchilarga krossvord shaklida taqdim etib, topshiriqni tez va to‘g‘ri bajarganlarni kichik sovrin bilan taqdirlashimiz mumkin.** Ular orqali bolalar o‘rganish jarayonidan zavq olishlari va ikkinchi til tizimlarini o‘zlari yoqtirgan tarzda o‘rganishlari mumkin.

Biroq, shuni ham e‘tiborga olishimiz lozimki, katta yoki o‘smir yoshdagi o‘rganuvchilar yuqoridagi o‘yin metodlarini iliq qabul qilishmaydi. Ular bunday harakatli o‘yinlar, sakrashlar, kuylash yoki raqs tushishni o‘zlari uchun mos bo‘lmagan bolalarcha harakatlar deb biladilar va ko‘p hollarda bajarishdan bosh tortadilar. Bunday yoshdagi o‘quvchilarga grammatik qoidalarini o‘rgatish va takrorlatishda **matching, gap filling, error correction, multiple choice question** kabi samarali mashg‘ulotlar yordamga keladi. Shuningdek, katta yoshdagi o‘rganuvchilar uchun **fikrlash qobiliyatini ishga solishga imkon beruvchi (sifatlarni, o‘tgan soda zamonni, o‘rin, payt ravishlarini ishlatib hikoya tuzish), o‘rgangan grammatik konstruksiyani iloji boricha ko‘proq og‘zaki nutqda mashq qilish** kabi metodlar muvofiq keladi va nisbatan ko‘proq samara beradi.

Turli til bilish darajasidagi o‘quvchilar uchun turli mashg‘ulotlar va o‘yinlar qiziqarli va samaralidir. Shuning uchun mashg‘ulotlar va topshiriqlarni o‘quvchilarga berishdan avval ularni o‘rganuvchining til bilish darajasiga moslab olish kerak. Shuni ta’kidlash kerakki, oqitishda foydalanilayotgan ikkinchi til materiali o‘quvchilarning qobiliyati va

darajasiga mos kelsa, ular o'yinlardan zavqlanishlari va mazmunini qadrlashlari mumkin. Shuningdek, bir sinfdagi turli darajadagi o'quvchilar bilan ishlashda kuchli va zaif o'zlashtirayotgan o'quvchilarni birlashtirib qo'yish ta'lim jarayonidagi samaradorlikning ortishi bilan birga guruhdoshlar o'rtasida do'stona muhit shakllanishiga ham zamin yaratishi mumkin.

Shuni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik joizki, hoh u o'yin bo'lsin, hoh boshqa mashq yoki topshiriq, ushbu o'quv jarayonidan so'ng o'quvchilar ongida o'rgangan til materialidan qoniqish hosil bo'lmog'i shartdir. Har bir dars ohirida o'quvchilar yangi qoida, so'zlar tizimi, kutilmagan ma'lumot o'rganganliklarini, bular kelgusidagi faoliyatlarida foydali bo'lishini his etmoqlari lozim. Mana shunday har bir o'rganganidan **motivatsiya olishlari** ularning kelgusida bilimlarni yanada qunt bilan o'zlashtirishlariga yordam beradi.

Yuqoridagilardan tashqari, **o'quvchilarning qiziqishlari, grammatik til materialining mukammal tuzilganligi, sinf xajmi, ajratilgan vaqt** kabi boshqa qator omillar ham chet tili grammatikasini samarali o'qitishda muhim omillar hisoblanadi.

Xulosa. So'nggi yillar ichiga til tizimini o'quvchiga samarali yetkazib berish masalasida qator amaliy va ilmiy ishlar olib borilayotgan bo'lsa-da, Ingliz tilini xorijiy til sifatida o'qitish metodlari va o'rganish strategiyalari masalasi hamon murakkab masala bo'lib qolmoqda. Ushbu muammoning sabablari sifatida o'zgarib turuvchi o'quv kontekstiga mos keluvchi o'qitish strategiyalarini ishlab chiqish ehtiyoji, o'quvchining yoshi, motivatsiyasi, jinsi, til bilish darajasi, munosabati, temperamenti kabi omillarni misol qilib ko'rsatishimiz mumkin. Shuningdek, o'qituvchilarning sinfdagi jrayonni boshqarish va nazorat qilish mahorati, grammatikaga o'quvchilarni test va imtihonga tayyorlash materialli sifatida emas, to'g'ri muloqot qilish va to'g'ri yozish quroli sifatida qarashlari ham juda muhimdir.

References:

1. Benita Stavre, Anhela Pashko, »Introducing grammar learning strategies in A2 and B1 classes of English as a foreign language«, CBU International Conference on Innovations in Science and Education, (March, 2016) 444–450.
2. Cohen, A.D., & Phinilla Herrera, A. (2011). Communication Grammatically: Constructing a learner strategies Website for Spanish. 63–83.
3. Cohen, A., Maroco, E. (2007). Language Learner Strategies, Britain: Oxford University Press.
4. Knight, P., Lindsay, C. (2007). Learning and Teaching English; A course for teachers. Oxford university Press.

5. Mackey, (1965). Language Teaching Analysis. London: Longmans, Green.
6. O'Malley, J., Chamot, A. (1990). Learning Strategies in Second Language Acquisition. Georgetown University, Cambridge University Press.
7. Penny Ur (1988). Grammar Practice Activities. Cambridge University Press.
8. Rinvolutri (1984). Grammar games: cognitive, affective and drama activities to EFL students. Education, 235–240.
9. Turgunova M.T., «Developing A2 level learners' grammatical competence throughout games», «Pedagogs» International research journal (March 2023), 59 – 62.

BOLALAR ADABIYOTIDA ONOMATOPEYANING ISHLATILISHI

*Abdullayeva Maftuna,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqich talabasi.
Sobirova Zebiniso,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqola onomatopeyaning bolalar adabiyotida ishlatilishi haqida. Onomatopeya ma'lum bir obyektning ovozi yoki holatiga nisbatan taqlidni bildiruvchi harakat yoki tovush hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: onomatopeya, taqlid soʻzlar, tovushlar, adabiyot, bolalar adabiyoti, topishmoqlar, tez aytishlar, onomatop va h.k.

Abstract: this article is about the use of onomatopoeia in children's literature, about the term «onomatopoeia». Reproduction of various sounds of the surrounding reality.

Keywords: onomatopoeia, imitation words, sounds, literature, children's literature, riddles, tongue twisters, onomatopoeia, etc.

Аннотация: эта статья об использовании звукоподражания в детской литературе, о термине «звукоподражание». Воспроизведение различных звуков окружающей действительности.

Ключевые слова: звукоподражания, имитационные слова, звуки, литература, детская литература, загадки, скороговорки, звукоподражания и т. д.

Onomatopoeia – the formation of a word from a sound associated with what is named. Lingvistik tomondan olib qaraganda onomatopeya soʻzi yunon tilidan olingan boʻlib, *onoma* «soʻz yoki tovush», *poieo*

«yaratish» ya'ni tanlangan obyektning ovozigacha o'xshash tovushlar hosil qilish, yaratish demakdir.

Onomatopeya ingliz tilida taqlid so'zlar deb tarjima qilinadi.

Common onomatopoeias include animal noises such as *miaow* (*meow*), *roar*, and *chirp*.

Garchi onomatopeya tovushning so'z orqali ifodalanishi va ma'lum obyektning ovozigacha taqlidni bildirsa ham onomatopeya ya'ni ushbu ovoznı taqlid qiluvchi maxsus so'z har bir tilda turlicha yoziladi va turlicha talaffuz qilinadi.

Masalan, itning xurishi o'zbek tilida «vov», ispan tilida «voy», ingliz tilida esa «*rrruff-ruff*» tarzida aytiladi va yoziladi. (1) Bundan tashqari:

Qushlarning ovozi	tweet-tweet
O'rdaklar	quack-quack
Echkilar	meh-meh
Owl	whooo

Onomatopeya she'riyat va nasrda keng qo'llaniladigan adabiy vosita hamdir. Ayniqsa, bolalar kitoblarida bu kabi so'zlarni ko'p uchratish mumkin. Bolalar adabiyotida qo'llanildi degani esa onomatopeya murakkab emas degan fikrga olib bormasligi kerak. Chunki, u turli xil auditoriyalar uchun turlicha ishlatiladi. (2) Yosh bolalar uchun ularga mos shakllari tanlanadi. Bolalar adabiyotida, shu jumladan kichik hikoyarda hikoya mavzusiga qarab onomatoplar qo'llaniladi.

Demak, bolalar adabiyotini quyidagicha bo'lib olamiz:

Bolalar hikoyalarida,
Bolalar she'riyatida,
Bolalar topishmoqlarida,
Bolalar tez aytishlarida

Masalan, hikoya qahramonlari hayvonlarni tashkil qilsa hikoyani yana ham qiziqarli, bolalarni o'qishga xohishini orttirish yoki hayvonlarning ovozlarni ifodalash uchun onomatoplardan foydalaniladi.

Example for onomatopoeia in story:

Lots of animals were living in the farm. One day wolf came and killed one of the chickens. The rooster was worried and said « *cocudoodle-do* how can I safe my chickens..... »

Bolalar she'riyatida:

Ko'kda qushlar chug'urlar,
Yerda maysa gurkirar.

Yuqoridagi she'riy parchada taqlid so'zlarning ikkala turi ya'ni tovush va holatga nisbatan qo'llanilganini ko'rish mumkin.

Swish, swish, swish,
Went the little goldfish
As he swam around his bowl.
Splash, splish, splash
Went his fancy little tail
Because he was a happy little soul.
Glub, glub, glub
Went the bubbles he blew
As they floated up to the top.
Smack, smack, smack
Went his tiny fishy lips
As he ate his flakes without a stop.
By Kelly Roper

Examples of onomatopoeia used in children's poetry include imitation of the state of water, the movement of a fish, and the bubbles that come out of it.

Bolalar topishmoqlarida:

Suzsa suvlar jimirlar,
Qamishlar ham qimirlar.(Baliq)
Topishmoqda holatga taqlid ni ko'rish mumkin.
Example in children's riddles

Glittering points that downward thrust, sparkling spears that never rust (Icicles) There is the imitation of the state is described.

Bolalar tez aytishlarida:

G'ani g'ildirakni g'izillatib g'ildiratdi.
Berilgan tez aytishda g'ildirakning tovushiga taqlid so'z ishlatilgan.

Maqolada berilgan onomatopoeic so'zlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Chug'urlamoq, gurkiramok, jimirlamoq, g'izillamoq, g'ildiramoq
Examples of onomatopoeic words include:

Cocu-doodle-do, swish, splash, splish, glub, smack, glittering,

Ko'rinib turganidek bolalar adabiyotida aynan ularga xos tarzda qo'llanilgan onomatopoeia tushunish qilyin emas.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bolalikdan murakkab tushunchalarni sodda yo'l bilan tushuntirilib boriladi. Har bir termin kabi onomatopoeia ham o'z o'rnini va foydasi bor.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.warbletoncouncil.org/onomatopeya-866>
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/onomatopiya-tushunchasi-va-uning-tilshunoslikdagi-ahamiyati>

BEST LANGUAGE LEARNING AND TEACHING METHODS

*Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi,
2nd year Student of Uzbekistan World Languages University of English
Philology.*

Annotatsiya: maqolada chet tilini o'qitishning yangi usullari haqida ma'lumotlar, shuningdek, chet tilini o'qitishda qo'llaniladigan yangi materiallar va yondashuvlar haqida g'oyalar berilgan. Bundan tashqari, bu usullar misollar yordamida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: yangi metodlar, chet tilini o'qitish, yangi materiallar, o'qitish metodikasi, metodika, ingliz tilini o'rganish, an'anaviy metodlar, yondashuvlar, o'qituvchilar, ta'lim, o'qish

Abstract: the article provides information on new methods of foreign language teaching, as well as ideas for new materials and approaches used in foreign language teaching. In addition, these methods were analyzed using examples.

Keywords: New Methods, Foreign Language Teaching, New Materials, Method Of Teaching, Methodology, Learning English, Traditional Methods, Approaches, Teachers, Education, Study

Аннотация: в статье представлены известные существительные о новых методах обучения иностранному языку, а также идеи о новых материалах и подходах, применяемых при обучении иностранному языку. Кроме того, эти методы были проанализированы на примерах.

Ключевые слова: новые методы, обучение иностранному языку, новые материалы, методика преподавания, методика, изучение английского языка, традиционные методы, подходы, учителя, образование, чтение.

The very best language educators can often be identified by their commitment to creative and innovative classroom teaching strategies. They are constantly trying new language teaching strategies to engage

their students and experimenting with new language learning activities and teaching tools to improve learning outcomes. These great language teachers understand that there is no quick fix that they can deploy to help students quickly become fluent in their target language. Instead, there are some common, evidence-based language teaching approaches that can help make a difference. It is worth noting that none of these approaches should be considered «the best» since every classroom, educator, and student are different. Keep also in mind that these strategies can be adapted and combined in various ways to suit different learners, contexts, and educational goals.

1. Communicative language teaching (CLT)

This approach is probably now the most popular teaching model for English language teaching globally. Because it aims to put students in a real-life situations so that they can learn how to use their language skills to communicate in the real world. The focus of this method is to enable the learner to communicate effectively and appropriately in the various situations she would be likely to find herself in.

The content of CLT courses are functions such as inviting, suggesting, complaining, or notions such as the expression of time, quantity, and location. Educators, therefore, tend to focus on fluency of communication rather than accuracy, and lessons are more hands-on than theoretical. Interactive and relevant classroom activities characterize this approach along with the use of authentic source materials. Teachers are encouraged to provide the students with as much opportunity to give and receive meaningful communication as possible.

2. Task-based language teaching (TBLT)

The focus of TBLT teaching is solely on the completion of a detailed task that interests and engages the learners. Learners use the language skills that they already have to complete the task. Students might, for example, be asked to deliver a presentation about an important environmental issue. In order to complete it, they will need to read / listen to source material, conduct internet research, as well as writing and delivering the presentation itself. The aim here is to highlight the importance of learning the language by making it vital to task completion. Research suggests that students in TBLT classes are empowered and motivated because they ‘own’ the language and can control the nature of the task response.

3. Content and language integrated learning (CLIL)

The CLIL approach principally involves studying one subject (for example, biology, science, or history) and learning a language, such as

English, at the same time – effectively integrating the two subjects. Language teaching is organized around the demands of the first subject rather than that of the target language. So it is critically important to make sure that the integration is clear and that students are engaged. Having said that, the CLIL approach does create significant opportunities for cross-curricular working; it opens up language learning to a wider context and can be used to re-engage previously demotivated students.

4. The Direct Method

In this language teaching approach, all teaching happens in the target language, forcing the learner to think and speak in that language. The Direct language learning method is based on the idea that you are learning in the same way you did as a child, with no prior way to communicate your idea verbally or written. The learner does not use their native language in the classroom at all. As a result, students work out key grammar concepts by practicing the language. Grammar rules are avoided and there is an emphasis on good pronunciation. Standard classroom techniques for this approach include conversation, reading aloud, writing, and student self-correction.

5. Grammar-Translation

This is a very traditional teaching approach that prioritizes translation from the students' mother tongue into the target language and vice versa. To succeed in this approach, students need to memorize long lists of vocabulary and detailed grammar formats and rules. The approach favors accuracy over fluency and tends to favor the development of reading and writing skills instead of speaking skills. Grammar rules are to be memorized and long lists of vocabulary learned by heart. There is little or no emphasis placed on developing oral ability. The downside of this approach is that it does not prepare students with spontaneous communication skills. Classroom activities, therefore, usually include grammar drills and vocabulary tests and encourage students to incorporate new grammar concepts in standardized writing tasks.

To sum up, even the most effective methods of learning foreign languages and the best language learning apps, such as Duolingo, Memrise, Busuu, HelloTalk, Mondly, are effective only when used on a regular basis with a clear goal in mind. A combination of language teaching approaches will often have the best results, as you combine the methods that work best for you and your learning style.

References:

1. Rogova G.V. Methods of teaching English. – Leningrad, 1975.
2. Elliott D.C. Teaching on Target: Models, Strategies, and Methods That Work. – California, 2005.
3. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Cambridge University Press 2001.
4. Satya R.K. Modern Methods of Teaching English. – New Delhi, 2008.
5. Dr. Mittal R., Dr. Rathore A. English Learning Made Easy – Strategies and Approaches. – Moradabad, 2015.

ILM NIMA UCHUN KERAQ?

*Shuhratova Mohlaroyim Xondamir qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: bugungi kundagi ilm va bilim tushunchasini bir-biridan shartli o'laroq keng ma'nolarda anglash.

Kalit so'zlar: kitob, til, aforizmlar, muvaffaqiyat kaliti.

Abstract: understanding the concept of today's science and knowledge in broad meanings, in conditional contrast to each other.

Keywords: book, language, aphorisms, key to success.

Аннотация: понимание современных понятий науки и знания в широком смысле друг от друга.

Ключевые слова: книга, язык, афоризмы, ключ к успеху.

Kirish. Odamzot borki, hamisha ilm va bilim orqali yuksaladi, o'zi xohlaganidanda kattaroq bo'lgan rejalarni amalga oshishida o'zida iroda topa oladi. Ko'pchilik yuqorida keltirilga ikki so'zning bir-biridan farqini yanglish holatda tushunib, yoki bu to'grisida ma'nodosh so'zlar qatoriga kiruvchilar deb taffakur etishadi. Aslida, olib qarasak o'zi ilm nima-yu, bilim nima? Ochig'i bu kabi savollar insonni uzoq o'ylashga va ko'p yillar davomida olgan barcha bilimlarni mevasini birgina berayotgan javobingiz orqali aniqlab, o'z aksini beradigan vosita desak aslo yanglishmaymiz.

Shunday ekan, olim-u fuzalolar nazdida «ilm olish» tushunchasidan-da ko'ra 'ilm yuqishi' shaklidagi iborasi bugungi kundagi bilishimiz kerak bo'lgan eng maqbul termin deb joiz topib, sizga berilayotgan ta'limning bari ilm jamlanmasi bo'lsa, bilim esa o'zingizning miya faoliyatingizdan kelib chiqib, qabul qilishiga, layoqatingizga ko'ra o'zlashtirib bo'lgan va yoki hanuz o'rganib borayotganingizga nisbat qilib bilim deb ataladi.

Har bir sohani olmang uning o'ziga xos va mos tarzda shakllangan ilmi bo'adi, xoh u kasbda bo'lsin, xoh hunarda. Ularni o'zlashtirishda foydali manbaa – kitob. Kitoblar insonning unib-o'sishiga, yaxshiyomon kunlarida hamroh bo'la oluvchi do'st-yorlardan-da aziz hisoblanadi. Qaysi bir kitobni qo'lingizga olmang, uning o'ziga xos turidagi tushunish tili bor. Til – odamlar o'rtasidagi eng muhim aloqa vositasi demakdir, sababi usiz biz fikrlarimizning aniq bayonini ifoda eta olish qobilyatidan mahrum bo'lganday his etishimiz ehtimoldan holi emas. Bejizga til – dil kaliti deyishmagan.

Shayx va ulamolarning fikrlariga bir oz bo'lsa-da e'tibor qaratsak, ilm olish har bir musulmon uchun ham qarz, ham farz ekanligini uqtiradi. Uning vaqtiga qarata: ilm olishning erta-kechi yo'q, deydilar. Darhaqiqat, inson o'zida kuch, taffakkur va iroda topib ilm o'rganmoqchi ekanmi, demak u ham ma'lum bilim pog'onasiga chiqayotgan insonning o'ziga, bir katta berilgan hikmat xazinasini. Buning muntazamligi, puxtaligi doimiy ravishda ulkan matonat, sabr talab etmay qo'ymaydi va shunisi orqali haqiqiy muvaffaqiyat kalitiga erishadi.

Bilimsiz inson har qayerda eng kambag'alidir. Shuning tub zamirida kasblardan bo'lmasa hunarlardan bir donasini tutmagan insonlar, hayoti davomida kimlarningdir xohishi, istagi, buyrug'i bilan ish ko'rishi buning bari vaqtning bekordan sarflanib, o'z o'rnida to'g'ri yo'nalishni tanlamagani yotadi. Qisqa qilib aytganda ikki dunyoning lannatiga olib boradigan ish. Bilimga eltuvchi yagona yo'l faoliyatdir. Vaqt oliy hakam ekan, bizni vaqt emas, aksincha biz o'zimizni tarbiyalab, umrimiz daqiqa va soniyalarini behuda o'tkazmaslik yo'llarini qidirishimiz darkor. O'zimizni mustaqil boshqarish bilimiga ega bo'lishimiz kerak.

Yangilanishning eng zamonaviy davrida turar ekanmiz, axborot-texnologik jihozlar-u qurilmalarga bo'lgan ehtiyoj ko'rsatkichi yuqori pog'onada ekan, ularning sarfi bo'yicha bir qancha muammolar paydo bo'lishi tabiiy hol.

Faraz qilaylik, bizning kunlik ijtimoiy tarmoqlar uchun sarf etayotgan vaqt minimum 1 soatdan 2 soat mobaynida bo'lsa, 1 oylik ko'rsatkichi 30-60 soatga, 1 yilligi esa 366 – 730 soatga proporsional ravishda bo'lar ekan. Yuqoridagi hisob ko'rsatkichi orqali birgina ijtimoiy tarmoqlardan foydalanib o'tkazgan vaqtimiz haqida aytdik. Asl haqiqat shuni bayon etadiki, keraksiz va isrof bo'layotgan har bir soniya va daqiqamiz qadri bilan sarfiga javobgarlik ham bor. Demak, «amallarimning oxiri xayrli bo'lsin» degan niyat va maqsadni ongimizga

singdira olishimiz uchun irodali bo'lishimiz kerak. Bunday irodasizlik, zaiflikdan bizni, albatta, ilm xalos etadi.

Ilm izlab, shon-u sharaflarga yetishish istagidagi va zafarlar quchmoqchi bo'lganlarning oldidagi mazkur yo'l shubhasiz, mas'uliyatlilikning tipik darajasining nechog'lik ahamiyatli ekanligidandir.

Insoniyat tomonidan yuksak qadrlanib keladigan jihatlarning eng a'losi ilmi bo'lish ekan, fursatni boy bermasligimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imom Zarnujiy. Ilm olish sirlari. Tarjimon: Zokirjon Sharifov. – T.: Movaraunnahr, 2004.
2. Umarov Muhammadjon Lazzatbek o'g'li. Jahon ilm fani va sivilizatsiyasi rivojida musulmon sharqi mutafakkirlari fanlar klassifikatsiyasining o'rni. Scientific Journal Impact Factor.
3. Gulruh Baxodir Qizi Vafoeva. Yuksak ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalashda o'rta osiyo allomalarining ilmiy meroslarining o'rni. Academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 6 | 2021.
4. Deyl Karnegi «Ko'p gapirmang» kitobidan olingan fikrlardan ayrim na'munalar.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA «KITOB» KONSEPTINI IFODALOVCHI MAQOLLARNING LINGVOKULTROLOGIK TAHLILI

*Ruziyeva Barno Qahramonjon qizi,
Andijon davlat universiteti 1-bosqich magistranti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lgan qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya va parameologiyaning bir qismi bo'lgan maqollarning ingliz va o'zbek tillarida qo'llanilishi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, maqolada o'zbek va ingliz millatlarida turlicha ifodalanuvchi «kitob» konseptiga oid frazeologik birliklarning semantik va struktural tadqiqi haqidagi ilmiy qarashlar o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: ingliz va o'zbek xalq maqollar, lingvokulturologiya, semantika, kitob, ilm-fan, til va madaniyat.

Abstract: This article discusses the use of proverbs in English and Uzbek, which is one of the topical issues of today's modern linguistics, which is a part of comparative linguistics, linguistic culture and parameology. Also, in the article, scientific views on the semantic and

structural study of phraseological units related to the concept of «book» expressed differently in Uzbek and English nations are expressed.

Keywords: English and Uzbek folk proverbs, linguistics, semantics, book, science, language and culture.

Аннотация: в данной статье рассматривается употребление пословиц в английском и узбекском языках, что является одним из актуальных вопросов сегодняшнего современного языкознания, входящего в состав сопоставительного языкознания, лингвокультурологии и парамеологии. Также в статье высказаны научные взгляды на семантическое и структурное изучение фразеологизмов, связанных с концептом «книга», по-разному выраженных в узбекских и английских народах.

Ключевые слова: английские и узбекские народные пословицы, языкознание, семантика, книга, наука, язык и культура.

Asrlar davomida «til va madaniyat» masalasi ko‘p qirrali bo‘lib, unga tilshunoslar, madaniyatshunos va tarixchilar turlicha yondoshadilar. Shu o‘rinda mashhur rus tilshunosi G.O.Vinokurning bu xususidagi quyidagi tezisini keltirishimiz mumkin: «Tilni o‘rganayotgan har qanday tilshunos, albatta, tanlagan til uning mahsuloti bo‘lgan o‘sha madaniyat tadqiqotchisiga aylanadi».

Demak, xalqning hayotida mavjud bo‘lgan har bir so‘z tilda ifodalanar ekan, ma’lum xalqning maqollari o‘sha xalq tilida keltirilgan so‘zlardan, shu xalq vakillari tomonidan xalqning o‘ziga xos xususiyatlarini bilib olishimiz mumkin. Ko‘plab olimlar Henl P. (1958), Sepir E. (1958), G.G Morian (1986), Kramsh C.(1993) madaniyat va tilning bog‘liqligi xususida alohida to‘xtalib, o‘z fikr mulohazalarini bildirib o‘tganlar. Darhaqiqat, biror millat tilini o‘rganish, o‘sha xalqning bevosita madaniyatiga kirib borish demakdir.

Maqollar – xalq og‘zaki ijodi merosining eng keng tarqalgan o‘ziga xos xarakterli janri hisoblanadi. Xalq tarixi, xarakteri, mehnat faoliyati va turmushi oyna sifatida maqollarda muhrlangan yoki qadimiy turmushning toshlarga qoldirgan izlari singari ishonchli, metaforik tarzda yashiringan.¹ Maqolarni turli xalq vakillari o‘z mentaliteti va holatidan kelib chiqib yaratadilar. Bu o‘rinda tilshunos V. fon. Gumboldtning «mentalitet» to‘g‘risidagi quyidagi qarashlarini keltirishimiz mumkin: «Mentalitet – bu xalqning nafaqat tilida, balki

¹ Узбекские народные пословицы, поговорки и загадки.-М.: 1985, -С.86.

adabiyoti, dini va boshqa ma'naviy jabhalarida ham o'z aksini topgan xarakteridir».

Bir til, hatto o'zaro yaqin bo'lgan va umuman bir-biriga qardosh bo'lmagan tillardagi turli maqollar yagona mantiqiy turga tegishli bo'lishi va bir xil alomatni ko'rsatishi mumkin. Shu bois ular mantiqiy semantika va semiotikaga bevosita tegishli bo'ladi.¹

Darhaqiqat, tillardagi unversallikni bevosita umumiyashtiruvchi kategoriyalar tashkil etadi. Demak, maqollar har bir tilda uchraydigan o'ziga xos til birligi ekan, ularda ham umumiylik mavjud. Bu xususida tilshunos olim G.L. Permiakov quyidagicha fikr yuritadi: «Holatlarni umumiyashtirish xususiyati, ya'ni bir xil yoki o'xshash holatlarni birlashtirish holati turli xalqlarda uchraydi. Maqollardagi mana shu bir xillik uneversallikni ta'minlaydi».²

Turli tillarning maqollariga to'xtalar ekanmiz, bu xalqni qiyosiy o'rganish va madaniy, milliy qirralarini ochishga yordam beradi. Xususan, ingliz tili maqollari orqali mana shu xalqning tarixi, turmush-tarzi va axloqiy qarashlarini «kitob» konsepti bilan bog'liq frazeologik birliklarning semantik-struktural tuzilishini ko'rib o'tamiz. O'zbek xalq maqollaridagi «Kitob-aql qayro'gi» maqoli orqali kitobning qanchalik kuchli qurol ekanligini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, inson ilm izlar ekan, uni kitob orqali yanada boyitib, kengaytirib, kuchaytirib boradi degan ma'noda keltirilgan bu maqolning ingliz tilidagi muqobil varianti quyidagichadir «The book is the source of the mind»

Shu o'rinda K. Tumanishvilining quyidagi tahliliy fikrlarini keltirishimiz mumkin: «Maqollar – bu millatning tarixiy o'y-fikrlari natijasi bo'lib, ularni ma'lum bir guruhning «avtobiografik» xotirasi deb nomlaydi. Maqollar milliy shakl na'munalari bo'lib, millat ongida uyg'unlikda va milliy fikrlash tizimi asosida joylashgandir. Bu esa etnik guruhning qirralarini tabiiy ravishda namoyon etadi va genetik axborot natijasida quriladi».³

«Kitob ko'rmagan kalla-giyoh unmagan dala» maqolida esa kitob o'qimay biron narsaga erishishni maqsad qilgan inson bu maqsad yo'lida to'siqlarga uchrab qoqilshi va hech qanday natijaga erisha olmay qiynalishi mumkinligi ko'rsatib va uni biror giyoh ham unmaydigan yerga qiyos etmoqda. Undagi kitob so'ziga bog'liq holda qo'llanilayotgan «kalla, giyoh, dala» leksemalari o'zbek xalqiga xos

¹ Даль В.И. Пословицы русского народа. -М.:1984,-С.37.

² Пермяков Г.Л. Основы структурной паремииология. – Москва, 1988.

³ Tumanishvili. The specific and the Universal in the Proverb Genre / Rustaveli Institute of Georgian Literature. Volume1, 2007.

mentalitetni yoritib bermoqda. Uning ingliz tili xalqlari maqollaridagi semantik o'xshash bo'lgan variant «A field that has not seen a book is a field without grass»

«Kitobsiz aql – qanotsiz qush» maqolida esa aql, ong hammada bo'lishi mumkin, ammo u aql kitobsiz shakklangan bo'lsa, huddiki qushning qanotsiz holatiga qiyoslanmoqda. Bu qush na ucholadi va na foydali bir ish qiloladi, demak kitob ko'rmay aqliman deb da'vo qilgan ham na oldinga yuroladi va na o'z maqsadiga erisha oladi. Dono xalqimizning bu kabi qimmatli maqol va matallarini juda ko'p keltirishimiz mumkin. Ulardagi semantik-struktrual birliklarni o'rganish va tahlil qilish parameologiyaning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Bu maqolning ingliz tilidagi muqobil variant «A mind without a book is a bird without wings»

«Kitoblar jonsiz, ammo sodiq do'stlardir» maqolida esa jonli foydasiz do'stdan ko'ra, sodiq va foydali, o'zini beminnat yordamini berguvchi kitobdek do'stning bo'lgani har tomonlama yaxshi ekanligi haqida berilgan bo'lib, unga leksik-semantik jihatdan mos keluvchi ingliz maqoli ham xuddi shu ma'noni bermoqda «Books are inanimate but loyal friends».

Hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb muammolaridan biri bo'lgan maqollarni chuqurroq tahlil etish va ularning turli tillardagi milliy-madaniy hamda umumbashariy qadriyatlarini aks etishi orqali o'rganishdan iboratdir. Qiyoslab o'rganish natijasida esa dunyodagi barcha tillar o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin va aynan shu fenomen turli tillarni bir-biridan ajratadi. Lekin shu narsa ma'lumki, til o'rganuvchilar o'ziga begona bo'lgan tilni ona tili va shu til o'rtasida ma'lum bir bog'liqlik asosida o'zlashtiradi. Bu tillar ma'lum bir kategoriyalar ostida birlashadi. Bu kategoriyalarda grammatik, leksik-semantik, funksiyanal kategoriyalarga o'xshagan lisoniy belgilar kiradi. Ushbu maqoladagi natijalar va misollar ingliz va o'zbek xalqlarida ilm olish va uning manbasi bo'lgan «kitob» haqidagi maqollarning ma'nolaridagi ba'zi farqlarni ajratish va ularning lingvomadaniy o'ziga xosliklarini o'rganishga yordam beradi. Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz maqollarining lingvomadaniy jihatlarini tahlil qilishda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi yoritilgan hamda ingliz va o'zbek xalqlarining ilm egallash haqida ifodalovchi maqollarni qiyosiy tahlil qilish orqali o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar qiyoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayev T. O'zbek xalq maqollari. – T.: Sharq, 2012.
2. Maxliyo M (2019). Review of the scientific translation problem. So'z san'ati xalqaro jurnali.
3. Tumanishvili. The specific and the Universal in the Proverb Genre / Rustaveli Institute of Georgian Literature. Volume1, 2007.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. I–Y жилдлар. – Т.: ЎМЕ, 2008.18.
5. Ўзбек халқ мақоллари. II томлик. – Т.: Фан, 1987. I том.
6. Ўзбек халқ мақоллари. –Т., 1981.
7. Садриддинова.М. Лексика узбекских пословиц и поговорок. АКД. –Т., 1985.

O'QUVCHILARNING IJTIMOIIY EMOTSIONAL – FUQAROLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

*Arabboyeva Maxfuzaxon Akramjonovna,
Andijon davlat pedagogika instituti doktoranti.*

Annotatsiya: maqolada o'quvchilarning ijtimoiy emotsional – fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish yo'llari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ona tili ta'limi, ona tili ta'limining maqsadi, fikr tarbiyasi, kompetensiya, nutqiy kompetensiya, lisoniy kompetensiya, ijtimoiy emotsional-fuqarolik kompetensiyasi.

Abstract: the article shows the ways in which students develop social emotional – civic competencies.

Keywords: native language education, the purpose of native language education, thought education, competence, speech competence, linguistic competence, social emotional-civic competence.

Аннотация: в статье показаны пути развития социально-эмоционально-гражданских компетенций учащихся.

Ключевые слова: воспитание родного языка, цель воспитания родного языка, воспитание мышления, компетентность, речевая компетентность, языковая компетентность, социально-эмоционально-гражданская компетентность.

Inson o'zining teran fikrlashi, jamiyat va tabiatda bo'layotgan voqea-hodisalarga tanqidiy va tahliliy munosabat bildira olishi, o'zgalar fikrini anglay olishi, nutq sharoitiga mos fikr tuza olishi va mana shu

fikrini o'ziga xos ohanglar bilan tinglovchilarga yetkazib berishi, o'z nutqi orqali ta'sir ko'rsata olishi, atrofidagi insonlar bilan madaniyat bilan axborot almashina olishi insonning jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishida muhim sanaladi. Ko'rinadiki, insonning jamiyatda kamol topishida ona tili ta'limining o'rni alohida ahamiyatga ega.

Ona tili ta'limi bolaga mustaqil va ijodiy fikrlashni, fikrini tinglovchiga mantiqiy, aniq, qisqa, lo'nda, izchil, sof holatda yetkazib berishga o'rgatadi. Demak, ona tili ta'limi faqatgina bolani mustaqil va ijodiy fikrlashga o'rgatibgina qolmay, balki shaxsiy fikrini vaziyatga mos holatda Qayerda? Kinga? Qanday? yetkazishni ham o'rgatadi. Ushbu muhim vazifalarni bajarish hamda bajartira olish ona tili ta'limi va ona tili ta'limining tashkilotchisi bo'lgan muallim zimmasidadir.

Bu masala barcha davrlarda allomalar va pedagoglar e'tiborida bo'lgan. Jumladan, Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy guliston yoxud axloq» asarida ham fikr tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib, quyidagi fikrlarni keltiradi:

«Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinub kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur. Fikr insonning sharofatlik, g'ayratli bo'lishiga sabab bo'ladur. Bu tarbiya muallimlarning yordamiga so'ng daraja muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog'lidir. Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bor bo'lsa ham, ikkisi birbiridan oyilmaydurgan, birining vujudi birig boylangan jon ila tan kabidur.

Masalan: joy solinmagan yaxshi bir uyning ichida o'tirmak mumkin o'lmadig'i kabi, ichiga har xil yangi ashyolar to'ldurub ziynatlangan eski imorat ham o'lturushga yaramaydur. Basharti o'ltursa, insonlar: «Eski uyga yangi zoldivor», «kir ko'ylakka jun jiyak», «mis qozonga loy tuvoq» deb hajv, kulgi qilurlar.

Fikr agar yaxshi tarbiyat topsa,
Xanjar, olmosdan bo'lur o'tkur.
Fikrning oyinasi olursa zang,
Ruhi ravshan zamir o'lur benur»¹.

Yuqoridagi matndan «Fikr insonning sharofatlik, g'ayratli bo'lishiga sabab bo'ladur» jumlasini olib tahlil qilsak, shuning o'zidayoq insonning jamiyatda, ijtimoiy hayotda o'rin topishida, sharaflanishida fikr ahamiyatli ekanligi ko'rinadi.

¹ Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. 5-6-betlar. www.ziyouz.com kutubxonasi

Bundan ma'lum bo'ladiki, o'quvchilarda ijtimoiy emotsional – fuqarolik kompetensiyalarini ona tili darslari orqali rivojlantirish zaruriy masaladir. Chunki inson jamiyatning bir bo'lagi. Inson jamiyatdagina o'zini anglaydi, o'zligini topadi, o'zini kashf qiladi va barcha imkoniyatlarini unda namoyon qiladi. Bularning barchasi esa fikr almashish orqali amalga oshadi.

Ona tili ta'limini zamonaviy pedagogik texnologiyar asosida tashkil etish va o'quvchilarning ijtimoiy emotsional – fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish orqali Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy qilish bugungi ta'limning bosh maqsadlaridan bo'lib turibdi.

Kompetentsiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etishning pedagogik va metodik jihatlari, dars jarayoniga pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish hamda o'quvchilarda kompetensiyalarni shakllantirish, rivojlantirish masalalari xorijda SH.Balli, K.Byuler, E.Benvenist, A.V.Xutorskoy, G.Spenser, A.Blum [14, 19, 16, 106, 91, 20], rus pedagogikasida Ye.Rujyeva, A.Efremova, A.Zimnyaya, I.Baydenko, G.Sayaxova[79, 24, 30, 13, 86]lar, o'zbek pedagogikasida N.Azizxo'jaeva, U.Begimqulov, R.Ishmuhammedov, M.Tojiev, N.Muslimov, N.Turdiyev, O.Qo'ysinov, U.Mingboev, G.Ibragimova [10, 15, 35, 92, 62, 94, 119, 57, 34] kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan, biroq o'quvchilarda ijtimoiy emotsional va fuqarolik kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish texnologiyalari monografik tadqiq etilmagan.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi — jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o'zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Yuqorida ko'rsatilgan tayanch kompetensiyalardan ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi amaldagi Milliy dasturida Ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyasi deb nomlanadi va u quyidagicha ta'riflanadi:

Ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirishda fuqarolik burchi, ijtimoiy va siyosiy rivojlanish, favqulodda vaziyatlar, ekologik muammolar haqida bilimlarga ega bo'lish hamda badiiy va san'at asarlarini tushunishdan, ularni asrashda tashkilotchilik xislatlarini rivojlantirishdan iborat.

Ona tili ta'limi orqali ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsad qilinar ekan, ona tili ta'limi jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o'zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Til ta'limini eng so'ngi zamonaviy pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etish, ta'lim jarayonida o'quvchilarning to'la faolligiga erishish, har bir dars jarayonida ularni fikrlashga chorlaydigan usullarni izlab topish bugungi zamon ona tili o'qituvchisining zimmasidadir.

Amaldagi 5-sinf ona tili darsligida 37-dars uchun quyidagi mavzu va mavzuni mustahkamlash uchun Najmiddin Kubro haqidagi matn berilgan. O'quvchi dastlab mavzu bo'yicha nazariy bilimga ega bo'lgach matn orqali ularning olgan bilimlari amaliyotda tekshiriladi va «Munosabat bildiring» qismida berilgan savollar orqali o'quvchilar mustaqil mulohaza yuritishi va javob berishlari kerak.

37-dars. Ayrim unlilar imlosi. a va o unlilarining talaffuzi va imlosi

130-mashq. Matnni diqqat bilan o'qing.

Najmiddin Kubro

Xorazmni istilo qilishdan oldin Chingizxon Najmiddin Kubroga maktub yo'llaydi: «Men Urganchni bosib olib, qatli om qilmoqchiman. Siz oila a'zolaringiz va shogirdlaringiz bilan xohlagan tomoningizga ketishingiz mumkin».

Vatanparvar bobomiz uning taklifini rad etadi. Mo'g'ul qo'shinlari shaharga hujum qilgan vaqtda: «Yo Vatan, yo o'lim!» – deb shaharni mudofaa qilishga kirishadi.

Hal qiluvchi jangda u dushman bilan mardlarcha olishadi. Kamondan otilgan o'qlardan biri uning ko'ksiga sanchiladi. Shahid bo'layotgan Najmiddin Kubro yov qo'lidan bayroqni tortib olib, uni changallagancha halok bo'ladi. Dushman bayroqni tortib olish uchun uning barmoqlarini kesishga majbur bo'ladi.

Najmiddin Kubroning bu jasorati tildan tilga o'tib, afsonaga aylandi.

Munosabat bildiring.

1. Siz ham o'z yurtigingizni Najmiddin Kubrodek seva olasizmi?
2. Nima deb o'ylaysiz: Kubro nega bayroqni changallab o'ldi?
3. Vatanni himoya qilishga har doim tayyormisiz?

4. Matndagi «a» va «o» unlilarining aytilishi va yozilishiga diqqat qiling. Qaysi soʻzlarda ular farqlanyapti?¹

Matn soʻngida oʻquvchilar fikrini oʻrganish uchun berilgan yuqoridagi savollardan soʻng ularning ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarini yanada rivojlantirish uchun oʻquvchilarni oʻylantiradigan, fikrlashga chorlaydigan darslikdan tashqari savollar bilan «Aqliy hujum» uyushtirish yaxshi natija beradi. Jumladan, «Siz shu yoshingizda Vatan uchun nima qila olasiz?», «Vatanni tasvirlab bera olasizmi?», «Vatanni asrash, avaylash va himoya qilish uchun, albatta, katta boʻlish shartmi?», «Vatan deganda nimani tushunasiz?», «Oila, mahalla, jamiyat va xalqsiz Vatanni tasavvur qila olasizmi?» kabi savollarni ham berish maqsadga muvofiq boʻladi. Chunki oʻquvchi Vatan nima ekanligini tiliga qotgan shoirona soʻzlar bilan emas anglash orqali his qilsagina uning aql va jismi orqali har bir qilgan harakati foydadan holi boʻlmaydi.

Ushbu dars orqali mavzu yuzasidan bilim berish bilan birgalikda «Aqliy hujum» uyushtirish ularni oʻylashga, mushohada va mulohaza qilishga majbur qiladi va ularning Vatanga boʻlgan egalik hissini, daxldorlik, asrash va avaylash kabi tuygʻularini, vatanni sevish, ardoqlash singari fazilatlarini rivojlantirish, oʻzi yashayotgan tuproq, vatan, davlat, xalq, jamiyat oldidagi huquq va burchlarini anglatishni maqsad qiladi.

Matn orqali oʻquvchilarning mavzu boʻyicha oʻrgangan bilimlari mustahkamlanadi, matn yuzasidan mustaqil fikri tinglanadi hamda matn mazmunidan olingan xulosa boʻyicha oʻquvchilarda ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kompetensiyalari rivojlantiriladi. Beshinchi sinfdanoq oʻquvchilarga mana shunday matnlar orqali fuqarolik huquq va burchlarini anglatish davlat taraqqiyoti uchun qoʻshilgan taʼlimning eng buyuk hissasi boʻladi.

Oʻquvchilarning ijtimoiy emotsional va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi taklif va tavsiyalarni bera olamiz:

- ona tili taʼlimini amalga oshirishda doimiy ravishda oʻquvchilarning ogʻzaki yoki yozma fikrini tinglashga erishish;
- oʻquvchilarni dars jarayonida faol ishtirokini taʼminlaydigan pedagogik texnologiyalarni izlab topish;
- oʻquvchilarni munosabat bildirishga oʻrgatish;

¹ N.Mahmudov, A.Sobirov, SH.Sattorov, SH.Toshmirzayeva, D.Mannopova. Ona tili. (5-sinf). – Toshkent. 2020-yil, 61-61-betlar.

- «Aqliy hujum» usulidan har darsda foydalanish;
- qisqa shakldagi videolar namoishi orqali ham ta'limiy, ham tarbiyaviy, ham kompetensiyaviy maqsadga erishish.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har bir fan, har bir dars hayot uchun muhim va uni anglatish ta'limning va ta'lim tashkilotchisi bo'lgan o'qituvchining vazifasidir. Ta'lim jarayonida o'quvchi shakllanadi va jamiyat, davlat uchun kerakli shaxsga aylanadi. Ma'lum bir dars o'quvchi hayotini yo'lga sola olsa va o'quvchi olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish tajribasiga ega bo'lsagina jamiyat rivojlanadi, davlat taraqqiyotga erishadi.

Jumladan, yuqorida aytib o'tganimizdek, ona tili ta'limi insonni jamiyat va davlatda o'z o'rniga ega bo'lishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir shaxs kim bo'lmasin, qaysi kasb yoki hunar egasi bo'lmasin o'z fikri, dunyoqarashi, g'oyalari, ehtiyojlari, munosabati va daxldorligini til orqali ifodalaydi va yetkazib bera oladi. Shuning uchun ham ona tili ta'limi orqali ijtimoiy emotsional va fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirish til ta'limining eng asosiy vazifalaridan biridir. Shunday ekan, ona tili ta'limi jamiyat va davlat hayotida alohida ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar royxati:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. 5-6-betlar. www.ziyouz.com kutubxonasi
2. Abduvahob Mamadaliyev, Ne'mat Mahkamov, Shuhrat Ko'chimov, Zuhra Mirahmedova, Akmalxo'ja Saidno'monov. Ijtimoiy-siyosiy terminlarning izohli lug'ati. (Davlat tilini rivojlantirish departamenti) Sahnof, 2021, 94-bet.
3. Дусмухамедова Ш.А., Алимбоева Ш.Т. Шахс ҳиссий емотсионал ҳолатлари психодиагностикаси ва психокоррекцияси. – Т.: Маҳалла ва оила, 2022.
4. Otamuratov R.U., O'rolov H., Rahimova S., Kompyuter ilmlari va muhandislik texnologiyalari xalqaro ilmiy-texnik konfrensiya materiallar to'plami. 2022, - 476
5. Хомская Е.Д., Батова Н.Я. Мозг и эмоции (нейропсихологическое исследование). – Москва. Российское педагогическая агенство, 1998. С. 141.
6. O'zbekistonda fuqarolik va uning konstitutsiyaviy asoslari, archived from the original on 2016-03-06, qaraldi: 2008-04-17 [Fuqarolik]
7. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. VI bob., archived from the original on 2004-11-15, qaraldi: 2008-04-17 [Fuqarolik]
8. N.Mahmudov, A.Sobirov, Sh.Sattorov, Sh.Toshmirzayeva, D.Mannopova. Ona tili. (5-sinf). – T., 2020. 61–61-betlar.

ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISH METODIKASI

*Abdusalomova Madinaxon Toxirjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti 102-guruh talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilar faolligini oshirishning zamonaviy usullari haqida fikr-mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: material, intellektual, texnologiya, ko'rgazma, metodika, tadqiqot, mutaxassis, mashg'ulot, individual.

Abstract: ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida o'quvchilar faolligini oshirishning zamonaviy usullari haqida fikr-mulohazalar bayon etilgan.

Keywords: material, intellektual, texnologiya, ko'rgazma, metodika, tadqiqot, mutaxassis, mashg'ulot, individual.

Аннотация: в этой статье изложены отзывы о современных методах повышения активности учащихся на уроках родного языка и литературы.

Ключевые слова: материал, интеллектуал, технология, выставка, методика, исследование, специалист, обучение, индивидуальный.

Zamonaviy shart-sharoitlarda pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishda o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, ya'ni ularning professionalligi, o'quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish va pedagogik jarayon samaradorligini ta'minlashda noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogik jarayonlarni ilmiy asoslarda tashkil etish va boshqarish yo'nalishidagi zamonaviy talablar o'qituvchilarning o'z bilimlari ko'nikma va malakalarini uzluksiz rivojlantirib borishni taqozo etadi. Bu o'z navbatida o'qituvchilar faoliyati samaradorligi o'shishga qaratilgan pedagogik jarayonlarni tashkil etishni nazarda tutadi.

Ma'lumki, bilim berish, o'qitish «ta'lim jarayoni» deb ta'lim samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi fan «metodika» deb yuritiladi. Ta'lim jarayonida maqsadga erishish, masalalarni hal qilish yo'llari, usullari esa metod demakdir. «Metod» yunoncha so'z bo'lib,

«yo'l» ma'nosini ifodalaydi va obyektiv borliqdagi predmet, hodisalarni, ya'ni tadqiqot manbaini ilmiy tahlil qilish, o'rganish orqali uning mohiyatini, tabiati, tarkibiy qismlarini, muayyan o'ziga xos xususiyatlarini topish, ochish ular haqida ilmiy xulosalar, umumlashmalar chiqarish usulini anglatadi.

O'qitish metodlari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining qanday kechishi, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish, qay tarzda olib borish kerakligini belgilab beradi. Bugungi kun o'qituvchisi har bir mashg'ulotga kirar ekan, har doim uning oldida darsni qanday tashkil etish kerak, qaysi didaktik materiallardan qay tarzda foydalanish samarali bo'ladi degan savol turadi. Darsda ko'zda tutilgan ta'limiy-tarbiyaviy maqsadlarga erishishda o'qituvchining o'z mutaxassisligi doirasidagi chuqur bilimi, intellektual salohiyatining o'zi yetarli emas. O'qituvchi shuningdek, o'z tajribasi o'zgalar tajribasiga suyanagan holda dars o'tish metodlari ustida ham jiddiy bosh qotirish kerak.

Demak, o'quv faoliyati mazmunining to'laqonli yoritilishida ta'lim shakli, metod va vositalarning ahamiyati katta. Ular o'quvchining imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, bilim, ko'nikmalarini va malakalarini ko'rsatib berish uchun qulay shart-sharoit yaratib beradi.

Bilim olish jarayoni bilan bog'liq ta'lim sifatini belgilovchi holatlar: darsni yuqori ilmiy-pedagogik darajada tashkil etilishi, muammoli mashg'ulotlar o'tkazish, darslarni savol-javob tarzda qiziqarli tashkil qilish, ilg'or pedagogik texnologiyalardan va multimedia qo'llanmalardan foydalanish tinglovchilarni mustaqil fikrlashga undaydigan, o'ylantiradigan muammolarni ular oldiga qo'yish, talabchanlik, tinglovchilar bilan individual ishlash, ijodkorlikka yo'naltirish, erkin muloqotga kirishishiga, ilmiy izlanishga jalb qilish va boshqa tadbirlar ta'lim ustuvorligini ta'minlaydi.

Ona tili darslarida Eyler Venn diagrammasi asosidagi metodni qo'llash mumkin. Masalan «O't» so'zining turli xil ma'nolari mavjud. Ularni farqlash uchun bu metoddan foydalanish juda to'g'ri bo'ladi. «O't 1» – fe'l, «O't 2» – o'simlik, «O't 3» – olov, «O't 4» – a'zo. «O't 1» – fe'l, harakat, jismoniy faoliyat fe'li, «O't 2» – o'simlik, ot, turdosh ot, «O't 3»- olov, ot, aniq ot, turdosh ot, sodda ot, «O't 4» – a'zo,

turdosh ot, narsa oti. O'quvchilar belgilangan vaqt mobaynida ushbu so'zning har bir ma'nosini farqlab bera olishlari kerak bo'ladi

Badiiy adabiyotimizda bir xil nomdagi she'rlar, hikoyalar, qissalar, romanlar ko'p. O'quvchilar bilan adabiyot darslarida bu janrlarni oson ajrata olishlari va esda saqlab qolishlari uchun «O'xshash chehralar» metodidan foydalanish mumkin. O'ng tomonga Muhammad Yusuf, chap tomonga To'ra Sulaymon rasmlarini joylaymiz. Ikkala ijodkor ham «Iltijo» nomi ostida she'r yozgan. O'quvchilar bu shoirlarning mana shu birlashtirib turuvchi jihatini topishlari kerak bo'ladi.

Agar o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida muayyan ta'limiy natijani egallash uchun o'zlashtirgan bilimlarini eslab qolish va kerak vaqtda, ya'ni o'xshash vaziyat yuzaga kelganda ishga solish yo'nalishida faoliyat ko'rsatishi ko'zda tutilsa, ko'rgazmali metodlar asosida ish olib borilayotgan bo'ladi.

O'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faoliyat natijasida o'qitishning turli bosqichlarida egallashlari lozim bo'lgan didaktik marralar oldindan berilib, unga yetishish yo'llari ko'rsatilsa, ta'limning dasturlash metodi qo'llanayotgan bo'ladi.

Agar o'qituvchi tomonidan ta'lim jarayonining bosqichlarida erishiladigan natijalar oldindan aniq belgilab berilib, bu natijalarga yetishish yo'llarini ham oldin o'zlashtirgan bilimlariga tayanib, o'quvchilarning o'zlari topishlari kerak bo'lsa eviristik metod yordamida amalga oshirilayotgan bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy metodlar, zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarda jadal fikrlash, zamonaviy texnika bilan erkin ijodiy ko'nikmalarini shakllantiradi va rivojlantiradi. O'quvchi tez bilib olishga, ixcham va jadal fikrlashga o'z bilim va malakasini darhol namoyish etishga ishtiyoq, o'z bilimiga ishonch ortadi. Bunday samara esa bugungi kunda ayni muddao. Demak, noan'anaviy darslarni ta'lim jarayoniga olib kirishni davr talab qilmoqda. Bu talabga javob bera olish uchun o'qituvchi yangi metodlarni puxta bilishi, o'rganiladigan materialni xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ularni to'g'ri tanlay olishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muxitdinova M.S. O'zbek tilini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar. – T., 2016.

2.Sariboyeva Maqsuda O‘rinboyevna. O‘zbek tili va adabiyot o‘qitish metodikasi fanidan yangi innovatsiya asosida tayyorlangan o‘quv-uslubiy majmua. – Guliston, 2017.

MAIN PECULIARITIES OF NON-STANDARD LANGUAGE UNITS

*Xusanova Sharofatxon Isroilovna,
Master’s student of Andijan Institute of Foreign Languages.
Working place: Academic lyceum under Andijan Institute of
Agriculture and Agrotechnology.*

Annotatsiya: maqolada ingliz tilida nostandart til birliklaridan foydalanishning ahamiyati haqida so‘z boradi. Ushbu birliklarning amaliy qo‘llanilishi va roli ushbu maqolada muhokama qilinadi. Maqolada til birliklari – argo, jargon va slenglarning umumiy xususiyatlari hamda tilning o‘ziga xos ustuvorliklari – ma’nosi, nutqda qo‘llanish chegarasi haqida bayon qilingan. Maqolaning maqsadi dunyo olimlarining g‘oyalarini o‘rganish, standart va nostandart til birliklari o‘rtasidagi farqni aniqlashdir.

Kalit so‘zlar: modifikatsiya, turli holatlar, tezlashtirish, maqbul iboralar, qiyosiy va izohli lug‘at, jamiyatning leksik va stilistik jihatdan heterojen, tabaqalashgan guruhlarining tez paydo bo‘lishi.

Abstract: the article deals with the significance of using nonstandard language units in English. The practical usage and role of these units are discussed in this article. The article describes general **characteristics of language units ; such as argot, slang and jargon** and specific priorities in language. It indicates the importance of utilizing them and their meaning and shows the limit of them according to some particular reasons. The purpose of article is to learn the ideas of great scholars around the world and define the difference between standard and nonstandard language units.

Keywords: modification, different circumstances, accelerate, acceptable expressions, comparative and explanatory dictionary, rapid emergence of new slangs, lexically and stylistically heterogeneous, stratified groups of society.

Аннотация: в статье рассматривается важность использования нестандартных языковых единиц в английском языке, их практическое применение и роль в речи. В статье излагаются общие черты языковых единиц – сленга, арго и

жаргона, а также конкретные приоритеты языка – значение, пределы его использования в речи. Цель статьи – изучить идеи ученых мира и определить разницу между стандартными и нестандартными языковыми единицами.

Ключевые слова: модификация, различные падежи, ускорение, оптимальные словосочетания, сравнительно-толковый словарь, быстрое появление лексически и стилистически разнородных, дифференцированных групп общества.

Introduction. Non-standard language units are slang, argot, jargon, dialectism, professionalism and others. We look through them in detail. Slang is a change or modification of standard language. If you look carefully, you can find different types of slang. For example, slang can be created by combining several words, for example, with the help of borrowings from slang, abbreviations (mike, ok), onomatopoeia (boom, fuck). foreign languages (samurai, driver), as well as by analogy (bet, pick up). Different types of slang arise for different reasons and under different circumstances. One of the common methods is the emergence of new words and phrases in one professional group. For example, students say «unsuccessful», «super».

Motorists call their cars «four», «nine». But it should be remembered that slang words often used by one group may have different meanings in other groups. Certain conditions accelerate the emergence of new words. For example, the formation of new groups, which include representatives of different people and different nationalities, leads to the rapid emergence of new slangs. For example, in the armed forces: «walkie-talkie», «demobilization». Sometimes a new word comes up with one person and the rest pick it up. In many cases, new expressions that were once associated with slang eventually find their way into dictionaries. The dictionary of slang in the Russian language has long been a widespread phenomenon. But when many people hear this phrase, they immediately think of criminal phrases, which the common man does not immediately understand.

What is slang? Before looking at an example of slang, you need to understand what the term is. So these are words that are only used by certain people. They can be united by one profession, specialty, interests, age, common views, etc. In other words, Russian slang is a completely separate speech that only certain people can understand. And based on this, social groups today have a great variety, and then the

slang is correspondingly flourishing. It should be noted that nowadays examples of slang can be found in almost any word. They appear in almost any moderately stable community. For example, slang can be observed in the speech of schoolchildren, students, soldiers, musicians, athletes, alcoholics, criminals, etc. As you can see, the social «spread» is huge.

Needless to say, even the expressions of intellectuals can be called jargon with complete confidence – and it will be right. Most people don't know that they use slang words. They are so firmly established in our lives that they have already become common and acceptable expressions, and we pronounce them without hesitation. Take as an example the speech of schoolchildren or students. «Physical», «couple», «exasperated», «annoying», «clear», «didn't understand» etc. – we hear all this every day and understand what these expressions mean. However, there are also «stronger» words. We are talking about the slang of people associated with the criminal sphere. Also called «thieves». Perhaps the most common word in this area is «zone». Everyone has heard this clearly.

This, as you can already understand, means prison. By the way, for the sake of justice, it should be noted that thieves and criminal slang are the richest. A truly unique language. «Fart» (luck), «Kent» (close friend), «Olive» (bullet), «Kipishnut» (anger), «Jigan» (desperate) – there are many such words. You don't have to go deep into their meaning – you can already understand that this «language» is really complicated.

So why do such expressions appear – that's clear, but how are they formed? It's actually quite simple. The first way is to borrow money. So, for example, «men» (guy, man), «people» (people, society), etc. entered our modern language. As you may have guessed, the listed words are taken from English. Often they take simple words and revise. «Buzz» means «drink». Why is this special expression? Because this very well emphasizes the duration of the process. There is another popular way, which is to make words.

There is a word for «fun» (enjoyment). This is where the slang word «Baldej» (pleasure) comes from. And there are many similar examples. Jargon has always existed and will always exist. This dictionary is in constant contact with the national language, «captures» certain expressions from it and changes them in its own way. The most important thing is to know the measure when using such words.

Nevertheless, you should not often block your speech with such expressions. Otherwise, if everyone turns to jargon, we will have to forget the purity of our mighty language.

Result. The interest in learning slang for young people arose from the slang itself. Work on the analysis of «spoken speech» (that is, linguists attached slang to this style of speech) was carried out in the 19th century. For the first time, an attempt to describe and classify the jargon vocabulary was presented in Mikutsky's dictionary (Mikutsky S. Materials for a comparative and explanatory dictionary of the Russian language and other Slavic dialects. – St. Petersburg, 1832). Dahl's popular dictionary provides more information on this topic. From which the explanatory dictionary Vladimir Dahl, as it is known, came from the language of merchants of the slang. Therefore, another slang name is fenya (to work on a hair dryer). These merchants formed a separate class. And since they always had a variety of goods and money, robbers often attacked them. After that they invented a special language that only they could understand - jargon. There is also an assumption that they originated from the Athenians, an almost extinct people. This nation, which now lives only in legend, was made up of several ethnic groups, including Africans and Greeks. This coded language was passed on to children, grandchildren, and great-grandchildren. And so it was common people. I liked that it gradually began to be used by beggars, horse thieves and ordinary highwaymen, against whom the fenya first appeared. But they not only communicated with him, but also verbal and written information, not wanting to reveal secrets and secrets. Such a slang vocabulary appears, the origin of which is closely related to socio-political processes in the entire society.

Jargons are lexically and stylistically heterogeneous, and the most common vocabulary is characterized by instability and rapid change. Jargon can appear in any stable and more or less closed community. This is a kind of collective language game, which ends when a person leaves this community (for example, a student who graduates from school and goes to university stops using school slang, but begins to actively use student slang). There are school slang, college slang, army slang, musician slang, sports slang, trade slang, computer slang, junkie slang and more. The most obvious ones are:

1. Slang – youth slang (for example, «curse», «teacher»)

2. Argo – the secret language of stratified groups of society – thieves, vagabonds and beggars (L.I. Rahmanova, V.N. Suzdaltsev. Modern Russian language.)

3. Professional jargons (professional languages) – are characterized by highly developed and sufficiently precise terminology of certain crafts, industries, etc. In addition to the slangs that arise on the basis of the national language, there are also slangs that appear as a result of the communication of the multilingual population in border areas (for example, seaports). Scientists distinguish this type of slang as interslang. It combines words from different slang. This slang refers to «not one, but many (including long-lost) social groups. Passing from one slang to another, their «common fund» words can change their form and meaning: «dark» in slang - to hide prey, then – «cunning (during interrogation)», modern in youth slang – to speak unclearly, to avoid the answer. In modern language, young people, these slangs are common.

Any vicious circle of communication in which different people find themselves for one reason or another inevitably produces its own language. It can be professional slang, student slang or bully slang. Representatives of the criminal world of Russia have created a unique subculture that inevitably reflects prison life, the specifics of criminal business, and the psychology of prisoners.

Conclusion. The following conclusions were drawn through the analysis in the course of the research: Nonstandard language units are found in any language, such as in English and youth jargon in Russian are specific to the Uzbek youth language too and should be called youth slang. Slang in Uzbek is found not only in oral communication and Internet communication, but also in the language of literary works. In English linguistics, although initially there were negative opinions about these units, modern trends approach to it positively. Slang differs in its origin and synchronous state from the adjacent phenomena – jargon, argot, and cant. In English and Uzbek, slang is seen as a special peripheral lexical layer, which has a broad scope of usage. Its composition is divided into general slang and special slang. General slangs are informal words and phrases that are equally familiar to all members of the social stratum. Jargon, argot, dialect, etc. that are adjacent to slang are not included in special slang. They are considered to be the independent units of the sociolect.

Based on these sources and on our research, we cannot say that the terms slang, jargon, and argot are the same linguistic units specific to

vernacular colloquial language. Argot is a word and phrase used to hide the subject of communication in the speech of a narrow social stratum, according to their interests, hobbies, age. They are designed for the purpose of secrecy, and act as a password. Jargon is a word or phrase whose use is limited to a small social group in a profession or other narrow circle, which has a different lexical meaning than the general one, serving only that group. Slang is an emotionally coloured informal means of informal communication that is composed primarily of elements of young people's literary language.

References:

1. Семенюк Н.Н. Из истории функционально-стилистических дифференциаций немецкого литературного языка. –М., 1972. 215-b.
 2. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистик // Вопросы языкознания. 1955. –№ 1.
 3. Пиотровский Р.Г. Сосуществующие фонетические системы и стилистические корреляции в молдавском языке// Проблемы структурной лингвистики. 1962. –№ 1.
 4. Kenyon J.S. Cultural Levels and Functional Varieties of English // Readings in Applied English Linguistics. –N. Y., 1958. –P. 215-220.
 5. Hannerz U. Language. Variations and Social Relationships // Studia Linguistica, 1970. –Vol. 24. –№ 2.
 6. Ярцева В.Н. Развитие национального литературного английского языка [sayt ishlamaydi]. –М., 1969. 310-b.
 7. Partridge E. The World of Words. –London, 1938.
 8. Хомяков В.А. Нестандартная лексика в структуре английского языка национального периода: автореф. дис. ... д-ра филол. Наук. –Л., 1980. 39-b.
 9. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США». –М., 1983. 216-b.
 10. Беляев Т.М., Хомяков В.А. Нестандартная лексика английского языка. –Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. 136-b.
 11. Satimova D. Formation of metaphorization in youth slang: metaphorical lexeme and phrase // Scientific ideas of young scientists. International scientific and practical conferences. – Warsaw. Poland, 2020. July. – Pp.146-147.
 12. Султонова М. Тилшуносликнинг ноадабий қатламларига оид сўзлар // Тил ва адабиёт таълими. –№3, 2007. 18 -бет.
 13. Носиров Ш. Шевага оид сўзлар ҳақида // Тил ва адабиёт таълими. – №2, 1996, 58-бет.
- <https://the-gid.ru/uz/zhargony-primery-slov-i-ih-znachenie-zhargon---primery-osobennosti-upotrebleniya-i-vidy-blatnoi-slang.html>
- <https://uztext.com/ensiklopediya>
- <https://uztext.com/ensiklopediya/v-harfi>
- <https://uz.unansea.com/slang-bu-nima-bu-argo-qismidir/>

MORFOPRAGMATIKADA GRAMMATIK VOSITALARNING ASSOTSIATIV MUNOSABATI

*Shamatova Mohidilxon Bahodirjon qizi,
Qo‘qon Davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistranti.*

Annotatsiya: maqolada pragmalingvistikaning morfopragmatik yo‘nalishi va assotsiativ tilshunoslikdagi grammatik vositalarning assotsiativ munosabatlari borasidagi kesishmalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: morfopragmatika, pragmatik va assotsiativ ma‘no, grammatik vositalar.

Annotation: the article covers the intersections between the morphopragmatic orientation of pragmalinguistics and the associative relations of grammatical means in associative linguistics.

Keywords: morphopragmatics, pragmatic and associative meaning, grammatical means.

Аннотация: в статье освещаются пересечения морфопрагматического направления прагмалингвистики и ассоциативных отношений грамматических средств в ассоциативной лингвистике.

Ключевые слова: морфопрагматика, прагматическое и ассоциативное значение, грамматические средства.

Ma‘lumki pragmatik va assotsiativ tilshunoslik nihoyatda keng qamrovli yo‘nalishlar bo‘lib, o‘z ichiga turli sathlarni jamlagan hamda o‘z tadqiqot maydonlarida ma‘lum nuqtalarda o‘zaro kesishadi. Shu sababli, morfologik va sintaktik sathlar tadqiqida grammatik vositalarning pragmatik-assotsiativ munosabatlarini tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlar maydonida vujudga kelgan kesishmasida o‘rganish yangi bilimlarning yuzaga kelishiga xizmat qiladi.

So‘zlovchining mavjudlikdagi voqelikka munosabatini ifoda etuvchi morfologik vositalar pragmalingvistikada morfopragmatik yo‘nalishni tashkil qiladi.[1.40-b]. O‘rganishlar shuni ko‘rsatdiki, morfologik vositalar yordamida yuzaga keluvchi pragmatik ma‘nolar til egalari xotirasida assotsiativ tarzda qo‘shimcha va yondosh ma‘nolarning yuzaga kelishiga xizmat qiladi. Bu ma‘nolar alohida kommunikntlar o‘rtasidagi aloqa aralashuv tarzidagi ma‘lumotlarga ham va yoki butun millat ongida shakllangan milliy tushunchalarga ham daxldor bo‘lishi mumkin.

Grammatik vositalar sirasidan o‘rin olgan morfologik va sintaktik vositalar ham qo‘llanishiga ko‘ra so‘zlovchining ichki niyatini, maqsadini ifoda etadi. Turli grammatik shakllar ifodalagan xususiy ma’nolar avvallari ham rus tilshunosligida o‘rganilgan va ularning semantikasiga xos xususiyatlarga aynan pragmatik yoki assotsiativ rakursdan emas, balki stilistika nuqtai nazaridan yondashilgan. Qo‘ng‘urov R. buni shunday ta’riflaydi: «Morfologik stilistikaning harakat doirasini I.V. Arnold ancha keng tasavvur qiladi. U faqat ayrim kategoriyalarning (masalan, turlanish va tuslanish kategoriyalari) emas, balki, umuman so‘z turkumlarining va ular ichidagi kategoriyalarning transpozitsiyasini, grammatik vositalar ifodalagan emotsionallik shu orqali obyektga munosabat masalalarini tasvirlashni ham morfologik stilistikaning vazifasi sifatida ko‘rsatadi».[2.161-b].

Quyida so‘zlashuv nutqidan olingan ot so‘z turkumiga xos subyektiv baho semasini ifodalovchi *-cha* morfologik vositasining bir necha xil ko‘rinishda qo‘llanishiga e’tibor berib :

1. *Siz nima deysiz, yigitcha?*
2. *Yigitcha katta bola bo‘lib qolishibdiku!*
3. *Yigitcha, o‘rningizdan turingchi!*

Birinchi misolda, *siz ham o‘z fikringizni ayting*, pragmemasi hamda yoshi kichik bo‘lda-da uning ham fikri o‘z o‘rniga egaligi semasi yuzaga chiqqan. Shuningdek, yigitcha deb murojaat qilinishidan adresant ongida assotsiativ tarzda yoshi katta inson o‘zidan ancha kichik kishiga murojaat qilayotgani anglashiladi.

Ikkinchi misol esa odatiy hol-axvol so‘rash nutqiy vaziyatiga daxldor va *bolangizni katta qilib qo‘yibsiz*, pragmemasi mavjud. Yigitcha so‘zi o‘rin olgan qurshov kontekstdan gap o‘g‘il jinsiga mansub go‘dak haqida ketayotgani oydinlashadi.

Yuqorida keltirilgan uchinchi misolda esa *tur va qilgan ishinga javob ber*, pragmemasi anglashilsa, assotsiativ tarzda yoshi yoki lavozimi katta kishining o‘tkir kesatig‘i va chuqur emotsiyasi his qilinadi.

Yoki quyidagi she’riy parchaga e’tibor qaratamiz:

Taxtdan tushganda ham otdan tushmay yurgan

Ajdodingiz uy qurmagan – Davlat qurgan.

Yurti uchun yelkasida tog‘lar surgan,

Rustamlari, Farhodlari ilm istang. [3.161-b]

Ushbu parchada III shaxs birlik, o‘tgan zamon formasi va «davlat» konseptini qo‘llash orqali inson, xususan, *Amir Temur* assotsiativ tarzda ifodalangan, shu

bilan birga *Rustam* va *Farhod* obrazlarining -lar ko'plik kategoriyasida qo'llanishi orqali ham afsonaviy shaxslar misolida yoshlarning ilm olishiga undash pragmatik ma'nosi yuzaga chiqqan.

Grammatik vositalar bilan bog'liq assotsiatsiyalar va shunga mos tarzda hosil bo'lgan morfopragmemalarni tahlil qilishda fe'l so'z turkumi ham keng imkoniyatlarga ega. Misol uchun, mayl kategoriyasi grammemasi asosida tahlilga tortilgan quyidagi gapga e'tibor beraylik:

Qassoblik rastasi. Qo'ltig'ida papka, ohori to'kilganroq bo'lsa-da shlyapa kiygan kishi go'sht ilingan changakka yaqinlashdi. Halatining ustidan qora las chopon kiygan, qo'sh belqars bog'lagan qassob uni ko'rib qayroq-pichog'ini chetga irqitdi. Qo'llarini ikki biqiniga artdi, so'ng ko'ksiga qo'ydi:

Kelsinlar, katta...Kelsinlar!

– *Ha, shu ozqingina lahm...*

– *Tushundim. Ozgina-yu, sozgina...demoqchisiz-da! Qani oldin o'sha chuchvara yeydigan qo'llaringizni tutib...E-e, bu qon yuqidan burunni jiyirmang!.... [4.175-b].*

Ushbu parchada keltirilgan *qo'lida papka, oxori to'kilganroq shlyapa kiygan kishi* qassobning ongida psixologik assotsiatsiya orqali taftishchi insonni yodga solgan, natijada uning nutqida *kelsinlar katta, kelsinlar* jumlasini qo'llangan, bunda II shaxs birlik -*gin* morfologik shakli o'rnida qo'llangan -*sin (lar)* shakli assotsiativ tarzda shaxs lisoniy zarrasiga hamda uning ijtimoiy mavqeyiga ishora qilgan. Berilgan javob sifatida aytilgan *haa shu ozginagina lahm...* jumlasidan esa sifatning ozaytirma darajasini qo'llash orqali xaridorda iymon holati borligi, sababi u haqida sotuvchi noto'g'ri gumonga borib xushomad qilayotgani pragmemasi yuzaga chiqadi.

Xulosa shuki, zamonaviy tilshunoslikning pragmalingsvistika va assotsiativ tilshunoslik yo'nalishlarida o'zaro kesishmalar mavjud ekan va ma'lum nutqiy vaziyatlarni semantik-sintaktik-morfologik jihatlar bilan birga morfopragmatik-assotsiativ maydonlarda tahlil qilish tilshunosligimiz oldidagi yangi vazifalardan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. Hakimov. O'zbek pragmalingsvistika asoslari. – T.: Akademnashr.
2. Qo'ng'urov R. Subyektiv baho formalarining semantik va stilistik xususiyatlari. – T.: O'qituvchi. 1980.
3. Muhammad Yusuf. Saylanma. «Sharq». – T., 2007
4. Sharq yulduzi. № 2013/6. Muhammad Ochil. Go'sht suyaksiz bo'lmas.
5. Umidjon Yigitaliyev. «Shaxs» lingvistik zarrasining leksik sathda assotsiativ voqelanishi // Jurnal: Filologiya ufqlari. 2022, 11-son.

6. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=z8mdlW8AAAAAJ:g5m5HwL7SMYC
7. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAAJ&citation_for_view=z8mdlW8AAAAAJ:rO6llkc54NcC
8. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAAJ&citation_for_view=z8mdlW8AAAAAJ:TQgYirikUcIC
9. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAAJ&citation_for_view=z8mdlW8AAAAAJ:hMod-77fHWUC
10. <https://search.rsl.ru/ru/record/01002606841>

MUROJAAT KATEGORIYASI TILSHUNOSLIKNING TADQIQOT OBYEKTI SIFATIDA

*Mamadjanova Nargiza Mahmudjanovna,
Andijon davlat universiteti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: murojaat kundalik hayotimizda ham og'zaki ham yozma turlarda uchraydigan til birligi hisoblanadi. Murojaat munosabatga kirishuvchilar o'rtasida aloqa bog'lanishini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: ritorika, nutqiy etiket, murojaat, urf-odatlar, til me'yorlari.

Abstract: Address is a language unit that occurs in our daily life in both oral and written forms. Addressing provides communication between the participants in the relationship.

Keywords: rhetoric, speech etiquette, address, customs, language norms.

Аннотация: адрес – это языковая единица, которая встречается в нашей повседневной жизни как в устной, так и в письменной форме. Адресация обеспечивает общение между участниками отношений.

Ключевые слова: риторика, речевой этикет, обращение, обычаи, языковые нормы.

Inson, til va madaniyat orasidagi obyektiv aloqani qadriyatlar tizimi sifatida namoyon qiluvchi va umummadaniy qadriyatlarni qabul qilish, o'zga lingvomadaniyatning til me'yorlari, urf-odatlari, ijodiy merosini tushunib yetishi orqali shaxsning rivojlanishiga imkon yaratuvchi lingvomadaniy yondoshuvining qo'llanilishiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Hozirgi zamon tilshunosligida « ritorika », « nutqiy etiket », « murojbat » tushunchalari nafakat til birliklari va falsafiy qarashlar bilan ham ifodalanadi. Bu tushunchalaraning hammasi xulq atvor qoidalari majmuasi bo'lib, insonlarga munosabatni tashqaridan namoyon qilish bilan bir qatorda boshqalar bilan muomalada, murojaat qilishda, jamoat joylarida o'zini tutish, kiyinish va odob ahloq tushuniladi.

1967-yilda V.S.Kostomarovning «Русский речевой этикет» [1,56] nomli maqolasi nutqiy etiket lingvistik bilimlarning maxsus sohasi sifatida paydo bo'ldi va qo'llanila boshlandi.

Murojaat kategoriyasining psixolingvistik jihatlarini o'rganish bu hodisaning, bu jarayoning, nutq aktining ajralmas qismi bo'lgan bir muhim elementi ekanligini ko'ramiz.

«Nutqiy etiket» XX asrning 60-yillardan «**Politeness**» ilmiy termin ostida qo'llanishga kirdi va alohida soha sifatida shakllandi. Bunga tadqiqotlar Robin Lakoff, P.Braun, S.Levinson va G. Lichlarning ishi asos bo'ldi. Nutqiy etiket nazariyotchilaridan biri R. Lakoff uni «jamiyatda rivojlangan yaxshi xulq-atvor ko'rinishi» [2, 292] shaklida ta'riflaydi hamda «insonlar o'zaro muloqotidagi ziddiyatlarni kamaytirish maqsadida o'rganilishi zarur mavzu» [3, 305] deb biladi.

Tilshunoslikga oid ensiklopedik lug'atda «**nutqiy etiket**» terminiga keng va tor tarzda quyidagicha izoh beriladi: «Nutqiy etiket – suhbatdoshlar orasida nutqiy muloqotni o'rnatish, ijtimoiy o'rni va bir-biriga nisbatan ijtimoiy mavqeyiga mos ravishda muloqot ohangini olib borish, rasmiy hamda norasmiy sharoitlarda o'zaro munosabatda bo'lish uchun jamiyat tomonidan belgilangan turg'un formulalar tizimidir. Keng ma'noda etiketning semiotik hamda ijtimoiy tushunchasiga bog'liq holda, nutqiy etiket u yoki bu muloqot registrini tanlashda, masalan, «sen» yoki «siz» shakli, ism bilan murojaat qilish yoki qishloq va shahar ahlining yoshlari, keksalari orasida rasm bo'lgan muloqot vositalarini tanlashda boshqaruvchilik vazifasini o'taydi. Tor ma'noda nutqiy etiket xayrixohlik, iltifotli murojaatlar va diqqatni jalb qilish, tanishish, kechirim so'rash, minnatdorchilik bildirish, tabriklash, tilak bildirish, iltimos qilish, taklif qilish, maslahat so'rash, rozilik berish, rad qilish, qo'llab-quvvatlash, xushomad qilish, hamdardlik bildirish hamda hokazo birliklarning funksional-semantik doirasini tashkil etadi». [4,413] Bundan shuni ko'rishimiz mumkinki,

nutqiy etiket turli ijtimoiy vaziyatlarda turg'un birikmalar orqali xizmat qiladi va ular o'z navbatida **nutqiy etiket shakllari** deb ataladi.

O'zbek tilshunosligida nutqiy etiket tadqiqi uzoq tarixiga ega bo'lib, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Abdulloh al-Xorazmiy, Mahmud Zamaxshari, Alisher Navoiy kabi allomalarimiz ishlarida nutqning ta'sir chan bo'lishi, so'zlashish va so'z odobi xususida fikrlar yuritilgan. Bu allomalar o'zlarining ijodida nutqiy etiket haqida alohida tadqiqot obyekt sifatida o'rganilmagan bo'lsada, ular bu masalaga o'z nuqtai nazaridan yondashganlar.

Zamonaviy o'zbek tilshunos olimlari bu masalaga ko'plab e'tibor qaratganlar va dolzarb masalaga aylangan. E.Begmatov, O'rinboyev B., Soliyev A., Sh.Iskandarova, Yo.Tojiyev, S.Mo'minov, N.Mahmudov, R.Rasulov B.Raxmatillayeva, D.Teshaboyeva, A.Omonturdiyev, A.Aripova singari tadqiqotchilarning ishlari bunga yaqqol dalil bo'la oladi.

Murojaat s'ziga y'zbek tili izoxli lufatida shunday ta'rif beriladi:

MUROJAAT [مراجع] – *ko'rib chiqish; taqqoslash, solishtirish; biror narsa so'rash; ishni qayta ko'rish. Birovga qarata aytilgan gan, qilingan da'vat, chaqiriq va sh.k. Mexanizatorlarga murojaat bilan chiqsam... taniqli, tajribali, qat'iyatli mexanizatorlarni cho'lga chorlasam. «O'zbekiston qo'riqlari». Yaqinda matbuotda respublika ilg'or chorvadorlarining murojaati e'lon qilindi.*

Murojaat kundalik hayotimizda ham og'zaki ham yozma turlarda uchraydigan til birligi hisoblanadi. Murojaat munosabatga kirishuvchilar o'rtasida aloqa bog'lanishini ta'minlaydi. Negaki, uni bu maksad uchun tanlangan so'zlar mohiyatiga ko'ra kodlashtirilgan holda axborotni ma'lum qilayotgan kishi ham bu mohiyatning kodini ochgan, ya'ni uning ma'nosini oshkor etgan va ana shu axborot asosida o'z xulkatvorini o'zgartirgan holda bu muloqotga kirishayotgan kishi ham shug'ullanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Костомаров В.Г. Русский речевогой этикет.// Русский язык за рубежом. 1967, № 1. – с. 56–62.
- 2.Lakoff R. The logic of politeness: or minding your p's and q's // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292-305.
- 3.Lakoff R. The logic of politeness: or minding your p's and q's // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, 1973. – P. 292-305.
- 4.Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 413.

«HURMAT» SEMANTIKASI XUSUSIDA

A.I.Matkarimova,

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti.

Аннотация: ушбу мақола «ҳурмат» семантик майдони ҳамда уни таъкил этувчи тил воситаларини аниқлашга бағишланган. Шунингдек, ҳар қайси воситанинг ўзига хос лисоний хусусияти, яъни унинг майдондаги бошқа воситалар билан ўхшаш ва фарқли жиҳатлари лексик-тематик гуруҳларга ажратилган.

Калим сўзлар: ҳурмат, семантик майдон, лингвистик майдон, тил бирликлари, тилишунослик, ядро, марказ, периферия, маъно, мулоқот.

Abstract: This article is devoted to explain the semantic field of «respect» and it's expression by language means. And also, the specific linguistic feature of each means, i.e. its similarities and differences with other means in the field, is divided into lexical-thematic groups.

Keywords: respect, semantic field, linguistic field, language means, linguistics, nuclear, Centre, periphery, meaning, communication.

Аннотация: эта статья посвящена семантическому полю «уважение» и определению его языковых средств выражения. Также, специфические лингвистические особенности каждого средства, т.е. сходство и несходство с другими средствами в поле разделяются на лексико-тематические группы.

Ключевые слова: уважение, семантическое поле, лингвистическое поле, языковые единицы, лингвистика, ядро, центр, периферия, значение, коммуникация.

Til va til tashuvchisi munosabati tilshunosning diqqat e'tiborini jalb etishi shubhasiz. Inson uchun til nafaqat mulot, balki bilim olish, bilimni saqlash, umuman dunyoni anglab yetish vositasidir ham. Inson yashash tarzi va tafakkur tarzidan kelib chiqib olamning o'zi tushunib yetgan manzarasini yaratadi. «Jamiyatdagi o'zgarishlar, mavjud voqelik har bir zamonda tilda o'z ifodasini topib kelgan. Tilda aks etgan olam manzarasi tabiat tasvirlari, jamiyat ifodasi, ijtimoiy munosabatlar, shaxs ruhiyati, qiziqishlari, dunyoqarashini o'z ichiga oladi. Keyingi yillarda yaratilgan ijtimoiy sohalarga, jumladan, tilshunoslikka doir tadqiqotlar inson manfaati, qiziqishi, ruhiyati, yashash tarzi, urf-odati, madaniyati, tafakkur mahsuli bilan bog'liq masalalar tadqiqiga bag'ishlanmoqda.

Tilning ijtimoiy funksiyalariga kishilik jamiyati taraqqiyotining bir qismi sifatida qarash dastlabki e'tiborda bo'la boshladi»¹. Tilshunoslar ham tilni jamiyat bilan bevosita aloqada va til sohibini birinchi planga qo'ygan holda tadqiq eta boshladilar².

Ichki lingvistika tilning qurilishi, strukturasi, til mexanizmini o'rgansa, tilning ijtimoiyot bilan bog'liq jihatlari tashqi lingvistika predmetidir. Ichki lingvistikada «hurmat» obyekt bo'lsa, tashqi sosial lingvistika «hurmat» qamrovini kengaytiradi: u boshqa yana qator «hurmat» imkoniyatlarini ham obyekt qilib oladi.

Bugungi kunda sotsiolingvistika, lingvokulturologiya kabi sohalarga qiziqishning ortishi ham olimning haq ekanligini ko'rsatadi. «F.de Sossyur tashqi va ichki lingvistikani qarama-qarshi qo'ydi. Uning fikricha, tashqi lingvistika tilning xalq tarixi, madaniyati bilan, siyosiy qarashi va adabiyoti bilan, geografik joylanishi bilan bog'lab tekshirishi lozim. Ichki lingvistika tilning qurilishi, strukturasi o'rganadi. Tilshunoslikda sosiologizm tilni ijtimoiy hodisa deb hisoblashga asoslangan ta'limotdir»³.

«Hurmat» davr va muhit ta'sirini ham aks ettiradi. Masalan, birgina ulug'lash mazmunini ifodalash uchun *janob (gentleman, sir, mister, excellency – prezident, elchi va juda muhim shaxslarga murojaat shaklida qo'llaniladi), taqsir (respected/honored person), afandim (gentleman, mister), mirzo (clerk – o'zbek tilida bu so'z ko'proq ziyoli, yozuv-chizuv qiluvchi shaxsga nisbatan qo'llanadi)* kabi so'zlar ishlatiladi.

Hozirgi o'zbek adabiy tilida so'zlovchi shaxsning jamiyatda tutgan ijtimoiy o'rniga mos holda janob, taqsir so'zlarini murojaat shakli sifatida qo'llash mumkin. Bu so'zlardan *janob* davlat va hukumat boshliqlariga murojaatda qo'llanilishi barqaror holga kelib qat'iylashgan, *taqsir* so'zi esa ko'proq diniy ilmlilik darajasida yuqori

¹ Имамова Х.К. Турк тилида хурмат категорияси. Филол. фан. бўйича фалсафа д-ри (PhD) дисс. – Т., 2017. – Б. 11.

² Нурмонов А. Мустақиллик даврида ўзбек тилшунослиги тараққиёти. Танланган асарлар. – Т., Шарқ, 2012; Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот ҳулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол. фан. д-ри... дисс. автореф. – Т., 2000. – 57 б.; Исқандарова Ш.М. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш (шахс микромайдони): Филол. фан. д-ри... дисс. – Т., 1999. – 238 б.; Ҳақимов М. Ҳ. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фан. д-ри... дисс. автореф. – Т., 2001; Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш. –Т.: Маънавият, 2004; Сафаров Ш.С. Прагматингвистика. – Т.: ЎЗМЭ, 2008. – 287 б.; Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этнососоциопрагматик таҳлили асослари. – Самарқанд, 2007. – 39 б.; Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б. 21.; Усмонова Ш., Бекмуҳамедова Н., Исқандарова Г. Социоллингвистика: Ўқув қўлланма. – Т.: Университет, 2014. – 83 б.; Худойберганова Д. Матннинг антропоцентриқ тадқиқи. – Т.: Фан, 2013. – 136 б.; Usmanova Sh. Lingvokulturologiya. – Т., 2019. – 244 б.

³ Баскаков Н.А., Содиқов А.С., Абдуазизов А.А. Умумий тилшунослик. –Т.: Ўқитувчи, 1979. – Б. 15–19.

turuvchilarga nisbatan qo'llaniladi. *Mirzo* va *afandim* so'zlari hozirgi norma bo'yicha, deyarli iste'moldan chiqqan¹.

Bu haqda «Adabiy til norma nazariyasi»da imkoniyatlardan birining tanlanishi obyektiv zaruriyat sifatida baholanadi. «Til tizimidagi, nutqiy amaliyotdagi har qanday o'zgarish, ba'zi vosita va qoidalarning eskirishi, iste'moldan chiqishi, tildagi birdan ortiq imkoniyatlardan birining tanlanishi va shunga o'xshash ko'pgina hodisalar ma'lum obyektiv zaruriyat, nutqiy talab tufayli yuz beradi. Tilda nimaiki yashab turgan ekan, demak, u biror zaruriy ehtiyoj mahsulidir»².

Yo'q, yo'q, bekam, avfetingiz, shunchaki bir gap,

Nogohonda tushdi menga nomahram ko'zi.

Ruxsat aylang, o, buyuk zot, tiz cho'kay sizga,

Har xil chuchmal tavozedan yiroqman garchand.

«Bekam», «buyuk zot» ham undalma, ham murojaat shakli, deb yozadi Z.Akbarova³. Bizning fikrimizcha, shuningdek, bularda hurmat va ulug'lash ma'nosi ham bor.

O'zbek tilshunosligida «hurmat» kategoriyasining mazmuniy xususiyati so'zlovchining suhbatlashish va o'zga shaxsga bo'lgan ijobiy munosabatini ifodalashdir. Bunday qarash G'.N.Zikrillayev ishlarida ilgari suriladi⁴. Bu olim tomonidan «hurmat» dastlab fe'lga xos kategoriya sifatida qaralib, uning semantik-funksional xususiyati, ya'ni mazmuni, qo'llanish hamda yasalishi tahlil qilinadi.

Mazkur kategoriyaning morfologik xususiyati munosabati bilan shunday deyiladi: «...birinchi va ikkinchi shaxsda sub'yektning kommunikativ roli hamda miqdorini ko'rsatuvchi qo'shimcha ayni paytda «hurmat» ma'nosini ifodalash uchun ham xizmat qiladi. Shu paytgacha «hurmat» kategoriyasi ajratilmaganidan ular shaxs-son qo'shimchasi deb kelinari edi»⁵.

Kategoriya hosil bo'lishi uchun esa oppozitsiya yuzaga kelishi shart. «Ma'lum bir so'z umumiy leksik ma'nosiga qo'shimcha ma'no ifodalovchi formada bo'lishi mumkin. Lekin bu ma'no va forma boshqa biror ma'no va forma bilan munosabatda bo'lmasa (u bilan birlik hosil qilmasa), u holda grammatik kategoriya haqida gapirib bo'lmaydi. Demak, bir-biriga qarama-qarshi qo'yilishi, bir-biriga nisbatan olinishi,

¹ Акбарова З. Ўзбек тилида мурожаат шакллари. –Т.: Академнашр, 2015. – Б. 31.

² Бегматов Э., Маматов А. Адабий тил норма назарияси. 2-қисм. – Т.: Фан, 1998. – Б. 251.

³ Акбарова З. Ўша асар. – Б.32

⁴ Зикриллаев Ғ.Н. Феълнинг шахс, сон ва хурмат категориялари системаси. –Т.: Фан, 1990. – Б. 20.

⁵ Зикриллаев Ғ.Н. Ўша асар. – Б. 21.

oppozisiya hosil qilishi mumkin bo'lgan ikki va undan ortiq grammatik ma'no va shu ma'nolarga xos formalargina grammatik kategoriya hosil qiladi.»¹

Sh.Sodiqova kategoriya quyidagicha ta'riflaydi. «Kategoriya muayyan tushuncha va shakllar tizimidan iborat bo'lib, grammatika tarkibiga kiradi va nisbatan kengroq tushunchani bildiradi. Grammatik kategoriya fonetik, leksik, grammatik hodisalar tizimidan iborat.»²

Biz ham tadqiqotchilarning fikr-mulohazalariga qo'shilamiz, albatta. Shuningdek, hurmatning ifoda planiga qaralsa, nafaqat uning fonetik, leksik, grammatik hodisalar tizimidan iborat ekanini, balki paralingvistik vositalar bilan ham ifodalanishini ko'rishimiz mumkin. Masalan, o'zbek millatiga xos bo'lgan salomlashish odobini olsak, keksa kishilar bilan salomlashishda ikki qo'l bilan so'rashish, yoki hurmatli shaxslar bilan o'tirgan davralardan chiqib ketayotganda orqaga yurib chiqib ketish, bosh egib ta'zim qilish, tiz cho'kib ta'zim qilish (ushbu holat ingliz tilida obeicanse deyiladi) va boshqalar kuzatiladi.

Biz yuqorida hurmat ijtimoiy holatlarga ko'ra yuzaga kelishini aytib o'tdik. Olimlar hurmatni kategoriya sifatida, tushuncha, konsept deb baholaganlar. Ko'rinadiki, tadqiqotchi kategoriya atamasini qo'llasa-da, hurmat ifodalovchi vositalarni geterogen tabiatliligidan kelib chiqib maydonga ko'proq yaqin keluvchi fikrlar bayon qiladi.

Demak, «Hurmat» ifodalovchi birliklarning maydonga jamlanishida ularning etimologik jihatlari ham e'tiborga molik. Bir qarashda bu maydonga kirmaydigandek tuyuluvchi birliklarning etimologiyasiga nazar tashlasak, ular tilda hurmat shakllarining diaxroniyasini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Акбарова З. Ўзбек тилида мурожаат шакллари. –Т.: Академнашр, 2015. – Б. 31.
2. Баскаков Н.А., Содиқов А.С., Абдуазизов А.А. Умумий тилшунослик. –Т.: Ўқитувчи, 1979. – Б. 15–19.
3. Бегматов Э., Маматов А. Адабий тил норма назарияси. 2-қисм. – Т.: Фан, 1998. – Б. 251.
4. Зикриллаев Ғ.Н. Феълнинг шахс, сон ва ҳурмат категориялари системаси. –Т.: Фан, 1990. – Б. 20.
5. Имамова Х.К. Турк тилида ҳурмат категорияси. Филол. фан. бўйича фалсафа д-ри (PhD) дисс. – Т., 2017. – Б. 11.
6. Искандарова Ш.М. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш (шахс микромайдони): Филол. фан. д-ри....дисс. – Т., 1999.

¹ Шоабдурахмонов Ш. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Ўқитувчи, 1980. – Б. 211.

² Содиқова Ш. Ўзбек тилида ҳурмат категорияси. – Т., 2010. – Б.6.

- 238 б. 7. Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол. фан. д-ри... дисс. автореф. – Т., 2000. – 57 б.
8. Нурмонов А. Мустақиллик даврида ўзбек тилшунослиги тараққиёти. Танланган асарлар. – Т., Шарқ, 2012.
9. Сафаров Ш.С. Прагмалингвистика. – Т.: ЎзМЭ, 2008. – 287 б.
10. Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. – Самарқанд, 2007. – 39 б.
11. Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б. 21.
12. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш. –Т.: Маънавият, 2004.
13. Усмонова Ш., Бекмуҳамедова Н., Искандарова Г. Социоллингвистика: Ўқув қўлланма. – Т.: Университет, 2014. – 83 б.
14. Usmanova Sh. Lingvokulturologiya. – Т., 2019. – 244 б.
15. Худойберганаева Д. Матннинг антропоцентрик тадқиқи. – Т.: Фан, 2013. – 136 б.
16. Хакимов М. Ҳ. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фан. д-ри... дисс. автореф. – Т., 2001.
17. Шоабдурахмонов Ш. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Т.: Ўқитувчи, 1980. – Б. 211.

«MEHR» VA «OQIBAT» KONSEPTI HAQIDA

*Mingboyeva Muborak Nabiyevna,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada biz muloqotda mehr va oqibat hamda uning ayrim ko'rinishlariga to'xtalib o'tdik.

Kalit so'zlar: muloqot, mehr, oqibat, konsept.

Annotation: in this article, we touched upon kindness and consequence in communication and some of its manifestations.

Keywords: communication, affection, consequence, concept.

Аннотация: в этой статье мы сосредоточимся на привязанности и последствиях в общении, а также на некоторых ее проявлениях.

Ключевые слова: общение, привязанность, следствие, концепция.

Mehr/oqibat so'zi lug'atlarda yozilishicha, quyosh, oftob ma'nolarini anglatadi. Aslida ham mehr/oqibat so'zi aytilganda, mehr/oqibat ko'rsatganda, quyosh harorati, oftob charaqlagandek

bo'ladi. Qalblarda, ko'zlarda o'z-o'zidan mehr/oqibat tafti alanga oladi. Xalq maqolida aytilganidek, ko'z – ko'zga tushsa, mehr/oqibat qo'zg'aladi. Haqiqatan ham mehr/oqibatning ildizlari ko'zda bo'ladi. Mehr/oqibat yurakda tug'ilib, ko'zda voyaga yetadi. Qalbda ildiz otib, ko'zda meva beradi. Mehr/oqibat mevalari qanchalar totli ekanini mehr/oqibat ko'rsatgan yoki mehr/oqibat ko'rgan insongina teran tushunishi mumkin. Mehr-oqibatsiz qalb – mevasiz daraxtga o'xshaydi. Mehr-oqibatsiz ko'z esa suvi qurib qolgan taqir ariqni eslatadi.

Mehr/oqibat mevalari: u qanchalar mazali, qanchalar totli. Mehr/oqibat mevalarini faqat mehr/oqibat bilan siylash mumkin. Mehr/oqibat mevalari insonga faqat mehr/oqibat beradi, mehr/oqibat hadya etadi, mehr/oqibat rishtalarini bog'laydi. Shu narsani ochiq tan olib aytish kerakki, hamma yurakda ham mehr/oqibat mevalari bo'lavermaydi, mehr/oqibat hosil solavermaydi. Biror ko'ngilsiz yoki ko'ngilsiz noxush voqeani eshitib qolsak, darhol odamlarda mehr/oqibat qolmayapti, juda mehr/oqibatsiz bo'lib ketyapmiz, bunchalar bemehr/oqibat bo'lmasa degan tashvishli mulohazalar tez-tez quloqqa chalinadi. Yaqinda bir davrada shunday og'riqli suhbatga guvoh bo'ldim:

- *Eshitdingizmi, falonchini bolalari qariyalar uyiga olib borib qo'yibdi. Sho'rlik qayerda yotganini ham bilmasmish.*

- *Bechora qariganida xor bo'libdi. O'z farzandi shu ishni qilibdiya, tavba.*

Nahotki, farzandlarida onaga nisbatan mehr/oqibat bo'lmasa! Ular shunchalar mehr/oqibatsizmi? Ehtimol, dunyoning qaysidir mamlakatida farzandlari ota-onasini qariyalar uyiga olib borib qo'yishi mehr/oqibat namunasi sifatida qadrlanar, lekin bizda bunday achinarli holat mehr/oqibatsizlikdan hisoblanadi. Bemehr/oqibatlik sodir bo'lganda beixtiyor hammamizga bobomiz Alisher Navoiyning ushbu o'lmas va boqiy satrlari keladi:

*Mehr/oqibat ko'p ko'rguzdim, ammo mehr/oqibatibone topmadim
Jon base qildim fido, oromijone topmadim.*

Hali hanuz inson zoti mehr/oqibat topolmaganida, jonini fido qilib, joniga oro topolmaganidan zorlanadi, nolalar qiladi. Bemehrlik, oqibatsizlikdan qalbi ozor chekadi. Aslida inson mehr/oqibat bilan dunyoga kelib, mehr/oqibat bilan yashaydi. Insonlar bir-biridan mehr-oqibatning sofligi, samimiylıkları bilan ajralib turadi. Odam bolasi kim bo'lishidan qat'iy nazar, hayoti davomida o'zidan mehr-oqibatli izlar qoldirishga har jihatdan haqli.

Adabiyotshunos olimlardan biri yozganidek: «Mehr/oqibatdan inson qiyofasi hosil bo'ladi va shakllanadi. Mehr/oqibat yo'q yerda

inson ham yo‘q. Bizning ildizlari teran ma’naviyatimiz mehr-oqibatdan qorilgan, mehr-oqibatdan qurilgan. Shuning uchun uni jon kabi asraymiz».

Haqiqatan ham mehr-oqibatni jon kabi asrash qanchalar dushvor va shu bilan birga qanchalar sharaflı. Mehr-oqibatni asrash insoniylikning ulug‘ martabasi. Mehr-oqibatli bo‘lish, Mehr/oqibat qozonish bizga ota-bobolarimizdan meros. Mehr/oqibat har bir insonning jism-u jonida bo‘lsa, u dastlab oilada, so‘ng odamlar orasida, jamoada shakllanadi, voyaga yetadi, kamol topadi va avloddan avlodga meros bo‘lib o‘tadi. Bu ulug‘ ajdodlarimizdan meros bo‘lib qolgan buyuk mehr/oqibatdan bahramand bo‘lib kelayotirmiz.

Demak, mehr/oqibatli bo‘lish, mehr/oqibat ko‘rsatish, mehribonlik aslida xalqimizning tabiatida bor. O‘zbek boshqa xalqlardan aynan shunday bebaho fazilatları bilan ajralib turadi, desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi.

ALISHER NAVOIYNING IJTIMOIY-FALSAFIY MEROSI

*Qodirjon Odilov,
Andijon davlat chet tillari instituti katta o‘qituvchisi, fals.f.n.
Zulfiya Aliboyeva,
Andijon davlat chet tillari instituti 2-kurs talabasi.
Mohlaroy Shuxratova,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-kurs talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqola xalqini buyuk maqsadlar sari undagan Alisher Navoiy va uning ijodi haqida. Alisher Navoiy – Sharq Renessansining yirik namoyandasi. U – til, adabiyot, tarix, falsafa va falakiyot ilmi masalalariga juda katta e‘tibor bergan allomalardan biri.

Kalit so‘zlar: insoniyat, ma’naviy boyliklar, hikmatlar, Sharq Renessansi, turkiyzabon xalqlar, jahon sivilizatsiyasi, falsafiy g‘oyalar.

Annotation: this article is about Alisher Navoi and his work, which pushed his people towards Great Goals. Alisher Navoi is a major exponent of the Eastern Renaissance. He is one of the allomas who paid great attention to the issues of language, literature, history, philosophy and the science of falakiyot.

Keywords: humanity, spiritual wealth, Proverbs, Eastern Renaissance, Turkic-speaking peoples, world civilization, philosophical ideas.

Аннотация: эта статья об Алишере Навои и его творчестве, которые подтолкнули его народ к достижению великих целей. Алишер Навои – крупный деятель Восточного Возрождения. Он – один из великих ученых, которые уделяли большое внимание вопросам языка, литературы, истории, философии и науки о катастрофах.

Ключевые слова: человечество, духовные богатства, мудрость, Восточный Ренессанс, тюркоязычные народы, мировая цивилизация, философские идеи.

Insoniyat yaratgan ma'naviy boyliklar orasida to'plangan hikmatlar xazinasini, atoqli mutafakkirlarning falsafiy merosi, ularning asarlari muhim o'rin tutadi. Har bir davrning buyuk donishmandlari o'z yurti va xalqining tafakkuri, ruhiyati hamda orzu intilishlarini falsafiy ta'limotlarida ifoda etganlar, jamiyat farovonligi va millat ravnaqi uchun xizmat qiladigan yuksak g'oyalarni o'rta tashlaganlar. Ana shunday buyuk insonlardan biri xalqini buyuk maqsadlar sari undagan Alisher Navoiy edi.

Alisher Navoiy – Sharq Renessansining yirik namoyandasi sifatida jahon sivilizatsiyasi tarixida, ayniqsa, turkiyzabon xalqlar madaniy va ma'naviy hayotining rivojida alohida o'rin tutadigan yorqin shaxsdir. Bunga quyidagilar dalil bo'la oladi. U o'zining gumanistik g'oyalari, badiiy-falsafiy qarashlari, o'lmas she'riy asarlari bilan insoniyat tafakkuri rivojiga beqiyos hissa qo'shgan buyuk shoir va mutafakkir. Uning adabiy falsafiy merosi nihoyatda ulkan va serqirra. Alisher Navoiy butun dunyo qarshisida turkiy – o'zbek tilining boy imkoniyatlarini ko'rsatib, uning arab yo fors tillaridan hеч qaysi jihatdan kam bo'lmagan go'zal til ekanini isbotlab bergan buyuk tilshunos va buyuk adabiyotshunos olim.

Alisher Navoiy temuriylar xonadoniga taalluqli bo'lib, otasi G'iyosiddin kichkina Shahrisabzdan Qobulga borib qolgan barlos beklaridan edi. Alisher 10–12 yoshlaridayoq ilk she'rlari bilan nom chiqarib, san'atkorlar va adiblar diqqatini jalb etgan, o'zining ilm-fanga qiziqishi bilan zamonasining taniqli madaniyat arboblari e'tiborini qozongan edi. Alisher turkiy, forsiy va arab tillarini mukammal bilgan. U 15 yoshlarida forsiy va turkiy tillarda go'zal she'rlar yaratib, zullisonayn (ikki tilda ijod etuvchi) shoir sifatida tanildi.

Ijod bilan birga Navoiy Hirotida Husayn Boyqaro saroyida turli lavozimlarda ishladi, 1472 yildan boshlab vazir etib tayinlandi. Shoir mamlakat obodonchiligi, ravnaqi va osoyishtaligi yo'lida ko'p ishlar

qildi. Maktab, madrasa, masjid ko'prik, shifoxonalar qurdiradi, muhtoj va kambag'allarga yordam berdi, olimu shoirlarga homiylik qildi.

Hayotiy va falsafiy g'oyalarni tarannum etaolgan Navoiy ijodi boy bo'lib, asarlari turli mavzularga bag'ishlangan. «Hamsa», ya'ni «Hayratul abrор», «Farhod va Shirin», «Layli va Majnun», «Sab'ai sayyor», «Saddi Iskandariy» dostonlari hamda «Lison ut-tayr», «Majolisun nafois», «Mahbubul qulub», «Holoti Pahlavon Muhammad», «Mezon ul-avzon», «Muhokamat ul lug'atayn» va boshqalarni, shuningdek, «Xazoyinul maoniy» («Ma'nolar xazinasini») nomli she'riy to'plamni jami 45 ming misraga yaqin g'azal, ruboiy, qit'a va fardlardan tashkil topgan asarlarni yaratgan.

Navoiyning ijodi falsafiy fikrlarga boy bo'lib, unda jamiyat va inson munosabati, insonning baxt-saodati, komil inson va fozil jamoa, ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalar o'z ifodasini topgan. Shoir ijtimoiy-falsafiy qarashlarining muhim xususiyati shundan iboratki, unda falsafiy fikrlar majoziy tarzda, badiiy o'xshatish va ramziy iboralar yordamida, zohiriy va botiniy ma'nolarda bayon qilinadi.

Navoiy ikki taxallus ostida ijod qilgan. U Navoiy taxallusi ostida turkiy tilda ijod qilgan bo'lsa, forsiy tildagi ijodi Foni taxallusi bilan tanilgan.

Alisher Navoiy turkiy tilni forsiy tili bilan birga ijodga olib kirgan. Unga qadar hych kim turkiy tilda ijod qilmagan.

Alisher Navoiyning ijodi boy va ko'p qirralidir. Unda borliq va uning mohiyati, inson va inson hayotining mazmuni haqida chuqur falsafiy mulohazalar, insonning baxt-saodati haqidagi orzu umidlari, adolat va axloqiy kamolat, komil inson va fozil jamoa, ularga yetish yo'llari va choralari xususida izlanishlar o'z ifodasini topgan.

Shoir dunyoqarashi mavhum tushunchalarda emas, balki badiiy-she'riy shaklda turli estetik vositalar yordamida jonli tasvirlangai, uning g'oya va qarashlari turli badiiy o'xshatish va ramzli iboralar orqali ifodalangan. Ular mantiqiy dalil-isbotlar usuliga asoslangai ilmiy-falsafiy mulohazalarda emas, balki chuqur his-tuyg'ularga to'la ichki kechinmalarda, lirik qahramon sarguzashtlarida bayon qilingan. Bu borada Navoiy o'tmish tajribalariga, turli tarixiy shaxslarga murojaat qiladi va o'z mulohazalarinn yaxshilik va yovuzlik, adolat va zulm, to'g'rilik va egrilik xususida ibratli hikoyatlar, hikmatlar, maqollar bilan isbotlaydi. Ana shu xususiyatiga ko'ra Navoiy ijodi, uning falsafiy she'riyati Forobiy, Ibn Sino, Beruniy kabi mutafakkirlar ijodidan shaklan farqlanadi. Navoiy ijodida tafakkur hissiy-estetik vositalar yordami bilan ifodalanadi va risolalarda esa tafakkur mantiqiy dalil-isbotlarga va ilmiy

usulga asoslanadi, mulohazalar mavhum tushunchalar, aqidalar va murakkab iboralarda bayon etiladi. Ammo har ikkalasi ham haqiqatni bilish uslublaridir.

Alisher Navoiyning falsafiy dunyoqarashida hurfikrlik insonga nisbatan muhabbatda, mavjud ijtimoiy munosabatlarga nisbatan ularni o'zgartirishga qaratilgan ideal kurash xususidagi ijtimoiy g'oyalarda ifodalanadi. Mana shu maqsadda buyuk shoir o'z asarlarida, xususan «Hamsa» dostonlarida ideal hayot dunyosini — odillik, muhabbat va yaxshilik dunyosini yaratdi. Bu dunyoda yaxshilik hamon yovuz kuchlar ustidan g'alaba qiladi. Chunonchi, uning axloqiy g'oyalari kelajakka qaratilgan bo'lib, chuqur hayotiylik bilan sug'orilgan. Mutaфakkir shoirning tafakkur kuchi va badiiy mahorat bilan yaratilgan ijobiy obrazlari, yuksak g'oyalar va axloqiy qoidalar dunyosi bizning davrimizda ham kishilarni maftun etishi shubhasizdir.

Alisher Navoiyning umuminsoniy mazmunga ega bo'lgan gumanistik qarashlari islom falsafasidan oziqlangan bo'lib, alloma o'zining asarlarida uning diniy va dunyoviy jihatlari, zohiriy va botiniy tomonlarini har tomonlama rivojlantirgan. Eng avvalo, shuni aytish lozimki, Navoiy muhabbatni keng ma'noda tushunadi. Uning sevgisi insonga, borliq va tabiatga hamda Allohga qaratilgandir. Uning fikricha, Alloh hamma mavjudotning ibtidosi, boshlang'ichini tashkil etadi. Dunyodagi hamma narsa o'tkinchi, vaqtinchalikdir, Alloh esa abadiy, nimaiki borliqda sodir bo'lsa, uning irodasi bilan amalga oshadi. Shoir «Lison ut-tayr» asarida quyidagilarni aytadi:

Har nekim qilsang, gumon topg'on vujud,
Budu yo'q, bu nav' erur bori namud.
G'ayr haqkim qodiri bor Haqdir ul,
Barcha foniy boqiyi mutlaqdur ul.
Ham vujud oyini mahkamdur anga,
Ham baqo rasmi musallamdur anga.
Haqdin o'zga gar erur har nav' zot,
Filmasal ichkon esa obi hayot.

U tabiat va hayotga, umrguzaronlikka o'z muhabbatini izhor qiladi, ularni jonidan ham azizroq ko'rishini quyidagi misralarda bayon etadi:

Jondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz,
Sondin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz,
Har neniki sevmak andin ortuq bo'lmas,
Andin seni ko'p sevarmen, ey umri aziz.

Shunday qilib, Hazrat Navoiy sevgisining obykti, mahbubi inson, borliq, tabiat va Allohdir, ular mutafakkir asarlarining o'zagini tashkil etadi.

Alisher Navoiy – til, adabiyot, tarix, falsafa va falakiyot ilmi masalalariga juda katta e'tibor bergan. Shu bilan birga, u xalqni ma'rifatli qilishga odamlarni o'qitish va savodli qilish uchun maktablar ochib o'zi she'riyat orqali saboq berib bilim, ma'rifatni ulug'lab aytgan fikrlari, shu bilan birgalikda, insonlar faqatgina o'zlari yashayotgan davr odamlarining qarashlarini o'rganish bilan cheklanib qolmasdan dunyoviy bilimlarni ham o'rganish va bilish kerakligini qayta-qayta ta'kidlab o'tishi diqqatga sazovordir.

Yurtimizda yetishib chiqqan Alisher Navoiydek buyuk allomalarning asarlarini puxta o'rganishda kelgusi avlod uchun zamin yaratdi hamda qilinajak yuzlab, minglab yangi ilmiy tadqiqotlar uchun keng imkoniyatlar eshigini ochib berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алишер Навоий. Хазойинул-маоний. I т. Гаройибус-сиғар. – Т.: Фан, 1959.
2. Xurshid Davron. Navoiynoma. III. Havasning uyg'onishi & Shuhrat Sirojiddinov. Alisherning oilasi, bolaligi.
3. «Китоб дунёси» газетаси, № 13, 2013 йил 10 июль.

«CHOL VA DENGIZ» ASARIDA SHARQONA MOTIV VA SIMVOLIZNING QO'LLANILISHI

Qobilova Madinaxon,

Andijon davlat chet tillari instituti 412-guruh talabasi

Matkarimova A.I.,

Ilmiy rahbar: Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: ushbu maqolada buyuk yozuvchi Ernest Hemingueyning «Chol va dengiz» asaridagi sharqona motiv va simvolizmlarning qay darajada o'rinli foydalanilganligiga va bu asar tili haqida kerakli ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: simvolizm, motiv, modernism, realism, naturalism, romantizm.

Abstract: this article provides the level of appropriate use of oriental motifs and symbolism in the great writer Ernest Heminguey's «the Old Man and the sea», and the necessary information about the language of the work.

Keywords: symbolism, motif, modernism, realism, naturalism, romanticism.

Аннотация: эта статья о том, насколько уместно использование восточных мотивов и символики в произведении великого писателя Эрнеста Хемингуэя «Старик и море», а также о языке этого произведения.

Ключевые слова: символизм, мотив, модернизм, реализм, натурализм, романтизм.

Amerika adabiyoti o'z tarixiy davri mobaynida ko'p marotaba romantizm, realism, naturalism va modernizm kabi tafakkur maktablarida o'zini namoyon qilishga intildi. Biroq yozuvchilar badiiy asarlarini ramzlar bilan boyitdilar. Amerika romantizmi kashfiyotchilari orasida Ernest Heminguey ham mashhur asarlarining deyarli barchasida tasvir va belgilarni mahorat bilan ishlatdi.

«Chol va dengiz» asari Heminguey hayotida nashr etilgan so'nggi roman sifatida o'zining noyob yozuv uslubini aks ettiradi. 1952-yilda chop etilgan ushbu asarda anchadan beri ko'p narsaga erisha olmagan, omadsiz kubalik eski baliqchining katta baliqni ovlagani va unga ega bo'lish uchun akulalar bilan bo'lgan janggi mahorat bilan tasvirlangan.

«Chol va dengiz» Hemingueyning mohirlik bilan yozgan asari, chunki u o'ziga xos til uslubiga ega, tili sodda, biroq aniq, ravshan va tezkor ta'sirga ega. Ushbu romanda Heminguey aniq, tasodifiy suhbatni tanlaydi, so'zlar bilan bir qatorda u murakkab sintaktik qurilmalardan qochadi, ularning o'rniga qisqa jummalarni, mavhum otlarni kamdamkam hollarda ishlatadi. «Chol va Dengiz» turli nuqtayi nazardan eng yuqori cho'qqini anglatadi. Hemingueyning xayoliy urinishlari uning izchilligini aks ettiradi. U ushbu romanda vaqt, joy va belgilar uyg'unligini to'liq nazorat qilishda asosan ikki ajralmas ishtirokchi Santyago va Manolin, hatto ikkinchi hikoyada kam eslatib o'tilgan kimsa ham unga chuqur tergov qilishga imkon beradi. Heminguey, shubhasiz, tasvirlar va ramzlardan o'rinli foydalangan.

U «Chol va Dengiz»dagi har bir belgi ikki darajaga ega ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, u romandagi Santyagoning kurashini Iso Masihning kurashiga ham qiyoslaydi, chunki Santyago Marlinda baliq ovlash paytida juda ko'p azob chekadi, lekin barcha azob-uqubatlarga qarshi turishga, hatto shikoyat qilmasdan ham qarshilik ko'rsatishga qodir edi. U shu o'rinda shuni takidlab o'tadiki «inson mag'lubiyat uchun yaratilmagan». Nihoyat, Santyago Masihning ramziga aylanadi. Huddi masih singari, unga yuklangan yaxshilikni qat'iyat va kamtarlik bilan bajaradi. Shunga qaramay ko'rinib turibdiki, u baliqning baliqchisi

edi, Iso esa qalblarning baliqchisi edi. Shu o'rinda Manolin asarda haqiqiy do'stlik, murosasiz sevgi va sadoqat ramzi sifatida ko'rsatiladi. Santyago Marlin bilan kurashining oxiriga yaqinlashganda, «bir odam yo'q qilinishi mumkin lekin mag'lub bo'lmaydi», degan jummalarni ta'kidlaydi, bu bilan u insonning mag'lubiyat uchun yaratilmaganligini har qanday holatda ham u ortga chekinmasligini namoyon qilib beradi.

«Chol va dengiz» – amerikalik yozuvchi Ernest Hemingueyning hayoti davomida nashr etilgan so'nggi taniqli asari. Kubalik baliqchi, keksa Santyagoning hayotidagi eng katta o'ljaga aylangan ulkan mardlik bilan ochiq dengizdagi jangi haqida hikoya qiladi.

Heminguey bu asarda voqealarni juda ta'sirli bayon etgan. Bu qissada sharq an'analariga xos bo'lgan xususiyatlarni ham ko'rish mumkin. Sharqning ko'plab xalq dostonlarida tush ko'rish motividan o'rinli foydalanilgani kabi «Chol va dengiz» asarida ham tush ko'rish motivi ko'zga yaqqol tashlanadi.

Biroq xalq dostonlarida tush motivi ikki sevishganni bir-biri bilan ko'rishtiradi yoki kelajakni oldindan bashorat qiladi. Heminguey asarida esa bosh qahramon Santyago tushida bolalik xotiralarini ko'radi: «Uyqusida yoshlik chog'lari o'tgan Afrika, uning uzun, oltin qirg'oqlari va ko'zni qamashtirgudek oppoq sayozliklari, yuksak qoya va haybatli qo'ng'irtog'lar tushiga kiradi».

Yozuvchi Santyagoning yashash sharoitini juda nochor qilib tasvirlaydi. Shuning uchun ham bosh qahramon yoshlikka qaytgisi keladi, yoshligini qo'msaydi. Tushida «...ertalabki shamol qirg'oqdan olib kelgan Afrika nafasi urilardi». Lekin so'nggi paytlarda cholning tushida «uzoq o'lkalar va qirg'oqqa chiqayotgan sher bolalarinigina ko'rardi, xolos. Ular xuddi mushukchalar singari g'ira-shira tun qo'ynida o'ynashadi». Aslida bu tushda tasvirlangan sher bolalarining mushukka o'xshatilishida ma'lum bir ramziy ma'no yashiringani bois keksa Santyagodan omad yuz o'giran. Chunki to'rt kundan beri ochiq dengizdan u o'ljasiz qaytar edi. Shuning uchun ham sherning mushukka o'xshashi bejizga emas. Lekin asarning so'nggida chol yana tush ko'radi. Endigi safar tushida u mushukka o'xshatilgan sherni emas balki, haqiqiy yo'lbarsni ko'radi. Aslida esa o'sha yo'lbars cholning o'zi edi. Sababi chol dengizdan ulkan baliqni tutaman deb uzoq vaqt qolib ketadi. Maqsadiga erishaman deb ulkan baliq bilan, hattoki, bir nechta akulalar bilan bir o'zi olishadi. Bu narsa ulkan jasoratdir. Bunday kuchli insonlar o'z-o'zidan yo'lbarsning kuchiga qiyoslanadi.

Azaldan Sharq adabiyotida ham sher kuchli, yengilmas, ramziy ma'nolariga egadir. Yozuvchi asar so'ngida cholning jasoratini tush motivi yordamida ochib bermoqchi bo'ladi va shu niyatiga erishadi ham.

Sharq xalqlarida ustoz-shogird munosabatlari azal-azaldan ulug'lanib kelinadi. Bunda ustozlar shogirdlariga boshqacha bir mehr bersalar, shogirdlar ham ustozlarni shunchalik hurmat qiladi. Xuddi shu kabi yuqoridagi asarda ham ustoz Santyago shogirdi Manolinni juda yaxshi ko'radi, o'z navbatida, Manolin ham cholga mehr bergan. Hattoki ularning suhbatlari do'stlarcha samimiy kechadi. Ular taniqli beysbol o'yinchilari haqida juda ko'p suhbatlashadilar.

Bundan tashqari asardagi dengiz, chol va baliqlar haqida gap ketganda sharqda mashhur bo'lgan asar Chingiz Aytmatovning «Oq kema» romani yodga tushadi. Chol «Oq kema»dagi bola singari dengizni yaxshi ko'radi. Uni ayol kishini eslagan kabi entikib o'ylaydi. Qushlar va baliqlar bilan xayolan muloqot qilib, yolg'izlikka o'rgangan chol o'zi bilan o'zi gaplashar edi. Masalan: chol yashashi uchun o'lishi kerak bo'lgan baliqqa gapira boshlaydi. «Men o'lgunimcha sendan ajralmayman». Shu jumalarning o'zi ham ramziy ma'noga ega.

Bunda yozuvchi ezgu maqsadlar olisga qo'yildimi, unga yetishmaguncha inson harakat qilmog'i keragligini va hech qachon harakat qilishdan to'xtamasligi kerakligini uqtiradi.

«Chol va dengiz»da Heminguey cholning hayoti bilan bo'lgan jangini tasvirlaydi, bundan tashqari, hayotning eng yuqori cho'qqisiga chiqish va yutuqlarni yirtqichlardan himoya qilish kabi mazmunlarni ham namoyon qilib beradi. Shuningdek, romanda yozuvchi o'z qahramonini mag'lubiyatga uchrashini istamaydigan odam sifatida talqin qilgan va Santyago asarda ideal odam sifatida tasvirlanadi, chunki u o'z harakatlarini mustaqil bajara oladi va hech qachon hayotning mag'lubiyatini tan olmagan doimo harakatda bo'lgan.

Shunday qilib, Ernest Heminguey o'z romanining yetakchisiga aylanadi, chunki u asarda mavzularga ko'proq chuqurlik berish uchun ko'plab belgilardan foydalangan. Shu tarzda, u o'z e'tiqodlari va o'z nuqtai nazarlarini ifoda etish uchun tasvirlardan ongli ravishda foydalangan inson instinktini va dinini tasvirlagan, xususan, u ko'proq Xristian diniga ishora qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. - Toshkent: O'zbekiston, 2002.
2. Heminguey E. Chol va dengiz. – Toshkent, 1963
3. Heminguey E. Muallif so'z boshisi. – Kuba, 1948

4. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006.
5. www.ziyouz.com
6. www.literature.uz
7. www.kutubxona.uz

FRAZEMALAR SEMANTIK QURILISHLARIDA GRADUAL MUNOSABATLARNING YUZAGA CHIQISHI

*Akbarova (Mahsutaliyeva) Shahrizoda Mahsutali qizi,
Qo'qon davlat pedagogika instituti 2-kurs magistranti.*

Annotatsiya: mazkur maqolada frazeologik birliklar semantik-funksional tomonida gradual munosabatlarning shakllanishi tadqiq etildi va misollar bilan ilmiy asoslandi

Kalit so'zlar: frazema, graduonimik munosabat, leksik, fonetik, grammatik vositalar.

Annotation: in this article, the formation of gradual relations on the semantic-functional side of phraseological units was studied and scientifically substantiated by examples

Keywords: phrasema, graduonymic attitude, lexical, phonetic, grammatical means.

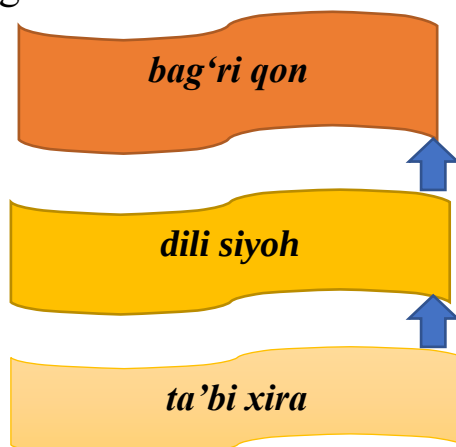
Аннотация: в данной статье исследовано формирование градуальных отношений в семантико-функциональной стороне фразеологизмов и научно обосновано на примерах

Ключевые слова: фразеологизм, градуонимическое отношение, лексические, фонетические, грамматические средства.

Tilshunoslikda frazemalar leksemalarga nisbatan keng va to'liq o'rganilganligi bois mazkur frazeologik birliklar semantik-funksional tomonida gradual munosabatlarning shakllanishini tadqiq etish bizga murakkablik tug'dirmadi. Chunonchi, o'zbek frazeologiyasida yirik tadqiqot ishlari olib borgan olim Sh.Rahmatullayev bir ma'nodoshlik uyasida ishtirok etuvchi frazemalarning ma'no ifodalanish ko'lamini (intensivligi) bo'yicha gradual farqlanishiga oid: yer-u ko'kka ishonmaslik ~ o'tqazgani joy topolmaslik, o'zini qayerga qo'yishni bilmaslik ~ o'zini qo'ygani joy topolmaslik, o'tirgani joy topa olmaslik ~ o'zini qayoqqa urishni bilmaslik kabi frazemik qatorlari haqida so'z yuritadi.

Bundan tashqari, dotsent U.Yigitaliyevning frazeologik-semantik maydon va unda «odam» kontseptining verballashuvi bilan bog‘liq ba’zi maqolalari¹ ham bizga mazkur frazemik maydonda gradual munosabatlarning barqaror shakllanishi mumkin, degan xulosaga olib keldi.

Ma’lumki, frazemalarda kuchli emotsional holat² aks etadi. Demak, o‘z-o‘zidan anglashiladiki, frazemalardagi emotsional holat yoki emotsional reaksiya chuqur yoki yengil-yelpi bo‘lishi mumkin. Shunga ko‘ra «emotsiyaning kuchli-kuchsiz darajada kechish» semasi tilda ajratiladi. Umuman olganda, emotsiya yoki emotsional holat, odatda, uzoq davom etmaydi. Ana shu asosda «ma’lum muddat davom etish» semasi ham ajratiladi. Masalan, *ta’bi xira*, *ta’bi tirriq* – kayfiyat, salbiy, kuchsiz darajada, qisqa muddatli. Mazkur holatdan kelib chiqadigan bo‘lsak, *ta’bi xira* ~ *dili siyoh* ~ *bag‘ri qon* frazemik-graduonimik zanjirida har uch frazemada «xafalik» ma’nosi anglashilib tursa-da, biroq gradual zanjirda ular farqlanadi. Ya’ni «xafalik» semasi *ta’bi xirada* boshlang‘ich bosqichda, *dili siyohda* me’yoriy holatdan yuqoriroqda, *bag‘ri qonda* esa yuqori yoki kuchli darajada gradual munosabatni shakllantirgan. Shunga bo‘lsa kerak, *ta’bi xira* frazemasini «kayfiyati bir oz yomon» ma’nosini, *dilisiyoh* frazemasini «ruhiyati yomon» ma’nosini, *bag‘ri qon* esa «g‘am-alam, iztirob bilan to‘lib-toshgan» ma’nosini anglatadi.

Bundan anglashiladiki, bu uch leksema (*ta’bi xira*, *dili siyoh*, *bag‘ri qon*) sinonimik qatorni hosil qila olmaydi, aksincha graduonimik qatorni yoki graduonimik munosabatni shakllantirishga xizmat qila oladi. Chunki, yuqoridagi uch frazemaning uch xil ma’no («kayfiyati bir oz yomon» ~ «ruhiyati yomon» ~ «g‘am-alam, iztirob bilan to‘lib-

¹ Yigitaliyev U. Frazeologik-semantik maydon va unda “odam” kontseptining ifodalanishi //Ilm sari – ilk qadam (professor-o‘qituvchilar, iqtidorli talabalar, magistrantlar va mustaqil tadqiqotchi-larning ilmiy-uslubiy maqolalar to‘plami). –T., 2016. –B.187-189.

² <https://search.rsl.ru/ru/record/01002606841>

toshgan») ifodalashi yoki bu qadar katta ma'noviy farqlanish bunga asos bo'la oladi. Bizningcha, ma'nodagi bunday katta farqlanishni «emotsional holat yoki emotsiyaning kuchli-kuchsiz darajada kechishi» semasi deb emas, balki «ma'no gradatsiyaning shakllanishi» semasi deb nomlash adolatli bo'lar edi.

Tilshunosligimizda iboralar bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari olib borgan nazariyotchi tilshunoslardan biri A. Abdullayev o'zining bir maqolasida¹ aniq bir frazemaning yoki frazema ekspressiyasining gradual munosabatning shakllanishi uchun xizmat qiluvchi *leksik, fonetik, grammatik* vositalar haqida fikr yuritadi va shu munosabat bilan quyidagi kabi darajalanish qatorlarini tahlil etadi: *sochi tikka bo'ldi ~ sochlari tikka bo'ldi ~ tippa-tik bo'ldi ~ sochlari tippa tik bo'lib ketdi*. Shuningdek, mazkur maqolada ekspressiyaning frazeologik *qo'shilma, butunlik, chatishma* kabi turlarda har xil gradual holatlarda voqelanishini ta'kidlaydi².

Darhaqiqat, frazemalarga xos bo'lgan gradual munosabatlar, avvalo, frazemalarning ichki turlarida, aniqrog'i, frazeologik qo'shilmadan farzeologik chatishma tomon (fazeologik qo'shilma ~ frazeologik butunlik ~ frazeologik chatishma) obrazlilik va ekspressiv bo'yoqdorlikning oshib borishida ko'zga tashlanadi. Bunda biz aslida erkin bog'lanmalardan turg'un bog'lanmalarning obrazlilik, boshqacha aytganda, kontseptual tabiati³ tomon borilishining izchil uzvlariga duch kelamiz. Frazemalarning semantik turlarida ma'no kuchi, obrazlilik, emotsional-ekspressiv belgilar bo'yicha gradual munosabatlarning shakllanishlarini quyidagi keltirish mumkin:

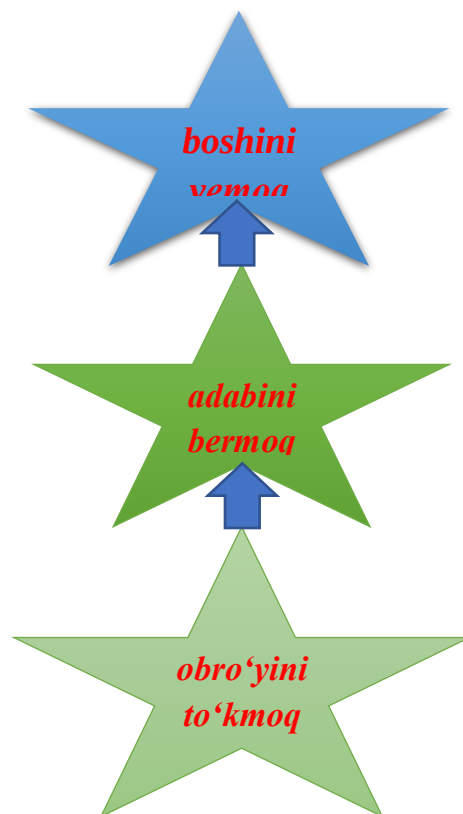
Birinchidan, shaxslarning holati, biri-biri bilan o'zaro munosabati, ta'siri, harakati kabilarni anglatuvchi frazemalarda salbiy bo'yoq bilan gradual munosabatlarning shakllanishi: *obro'yi tushmoq ~ obro'yini to'kmoq ~ jazosini bermoq ~ adabini bermoq ~ boshiga yetmoq ~ boshini yemoq yoki bosh egmoq ~ bo'yin egmoq, yohud yon bermoq ~ yonbosmoq yoki, oyog'iga yiqilmoq ~ oyog'iga bosh urmoq* kabi. Shunga o'xshash quyidagi holatlarda ham: *oyog'ini tirab olmoq ~ ikki oyog'ini bir etikka tiqmoq, ta'zirini yemoq ~ adabini yemoq, bir yoqadan bosh chiqarmoq ~ bir jon bir tan bo'lmoq, podadan oldin chang chiqarmoq ~ to'ydan oldin nog'ora chalmoq* kabi.

¹ Abdullayev A. Fazeologizmlarning ekspressivlik xususiyatlari // O'zbek tili va adabiyoti. – 1976. – №5 –B. 36-39.

² Abdullayev A. Ko'rsatilgan maqola. –B. 38.

³ Yigitaliyev U.S. Ko'rsatilgan avtoreferat. –B. 15.

Quyidagi frazemik jadvalda «shaxslarning o‘zaro adovat munosabatlaridagi ruhiy ta’sir» semasining oshib borishi ranglarning och holatdan to‘q holatga qarab oshib, o‘zgarib borishida kuzatish mumkin

Ikkinchidan, tafakkur jarayonini anglatuvchi iboralarda salbiy bo‘yoq bilan: *o‘yiga yetolmaslik ~ boshi qotmoq, boshi shishmoq ~ bosh g‘ovlab ketmoq, xayoliga kelmaslik ~ miyasiga kelmaslik, yodidan ko‘tarilmoq ~ esidan chiqmoq, tirnoq orasidan kir izlamoq ~ qildan qiyiq qidirmoq* singari.

Uchinchidan, ruhiy holat anglatuvchi frazemalarda gradual munosabatlarning shakllanishi: a) ijobiy bo‘yoqdorlik (emotsional-ekspressivlik) bilan: *og‘zi qulog‘ida ~ boshi osmonda, og‘zi qulog‘iga yetmoq ~ boshi ko‘kka yetmoq, o‘tqazgani joy topolmaslik ~ yer-u ko‘kka ishonmaslik, sevinchiga sig‘maslik ~ quvonchdan olamga sig‘maslik* singari; b) salbiy bo‘yoq bilan: *etini yemoq ~ ichini yemoq ~ o‘z yog‘iga o‘zi qovurilmoq, yuragini yormoq ~ o‘takasini yormoq, yuragi siqilmoq ~ yuragi ezilmoq ~ yuragi qon bo‘lmoq, asabiga tegmoq ~ g‘ashiga tegmoq ~ toqati toq bo‘lmoq ~ sabr kosasi to‘lmoq, esi og‘moq ~ hushi ketmoq, esi chiqib ketmoq ~ joni xalqumiga kelmoq ~ jon-poni chiqib ketmoq, o‘zini qo‘ygani joy topolmaslik ~ o‘zini qayerga urishni bilmaslik, hushi boshidan uchmoq ~ hushi yo‘qolmoq* kabi.

Yoki shunga o'xshash, ma'no kuchi, obrazlilikning oshirilishi uchun leksemalar almashtirish usulidan keng foydalanilgan: *olti yoshdan oltmish yoshgacha ~ yetti yoshdan yetmish yoshgacha ~ sakkiz yoshdan sakson yoshgacha, yetti o'lchab bir kesmoq ~ qirq o'lchab bir kesmoq; ikki bukilib ~ yetti bukilib, bir og'iz ~ ikki og'iz ~ uch og'iz ~ to'rt og'iz ~ ellik og'iz, burnini suqmoq ~ tumshug'ini suqmoq ~ boshini suqmoq, boshida danak chaqmoq ~ yong'oq chaqmoq ~ tosh chaqmoq; yozinqishin ~ yil o'n ikki oy, ko'zini shira bosmoq ~ ko'zini yog' bosmoq singari. Bundan tashqari «O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati»¹ da frazemalarning noaniqlik gradual darajasining shakllanishi jarayonlari bilan bog'liq qatorlarni ham kuzatish mumkin. Chunonchi: *bag'ri tosh ~ mehri tosh, ichi qora ~ ko'ngli qora, kayfi chog' bo'lmoq ~ bahri ochilmoq, ko'kragi tog'dek ko'tarilmoq ~ ko'ngli tog'day ko'tarilmoq, ketiga tushmoq ~ payiga tushmoq, yuzaga chiqmoq ~ ro'yobga chiqmoq, o'rniga qo'y moq ~ bajo keltirmoq* singari.*

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Leksik-gradual munosabatlarning nutqiy voqealanishi leksema va frazemalar semantik-funksional tizmining shakllanish asosidir. Leksemalar tilda lug'aviy gradual munosabatlarni shakllantiruvchi barqaror (faol) vositalar sanalsa, frazemalarning semantik qurilishlarida gradual munosabatlar ba'zan yorqin, ba'zan yashirin yuzaga chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yigitaliyev U. Frazeologik-semantik maydon va unda «odam» kontseptining ifodalanishi // Ilm sari – ilk qadam (professor-o'qituvchilar, iqtidorli talabalar, magistrantlar va mustaqil tadqiqotchi-larning ilmiy-uslubiy maqolalar to'plami). – T., 2016. – B. 187-189.

2. Abdullayev A. Frazeologizmlarning ekspressivlik xususiyatlari // O'zbek tili va adabiyoti. – 1976. – №5 – B. 36-39.

3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – T.: O'qituvchi. 1978. – B. 276. (- 405 b.)

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=z8mdlW8AAAAJ:g5m5HwL7SMYC

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAJ&citation_for_view=z8mdlW8AAAAJ:rO6llkc54NcC

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAJ&citation_for_view=z8mdlW8AAAAJ:TQgYirikUcIC

https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=z8mdlW8AAAAJ&citation_for_view=z8mdlW8AAAAJ:hMod-77fHWUC

<https://search.rsl.ru/ru/record/01002606841>

¹ Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – T.: O'qituvchi. 1978. – B. 276. (- 405 b.)

«JINS» MA'NOSINI IFODALOVCHI BIRLIKLAR TADQIQI (O'zbek, ingliz, rus tillari misolida)

*Nematova Shaxnozabonu Israiljon qizi,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti fakulteti, 1-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: «Jins» kategoriyasiga bo'linish butun dunyo tillari miqyosida ko'plab uchraydi, lekin bir-biriga o'xshash va farqli jihatlari ko'p. Ushbu maqolada mana shu masalaga batafsil to'xtalangan. Maqola 3 ta til qiyosida jins ma'nosini bildirib keluvchi yoki ularga ishora qiluvchi so'zlarni o'rganadi. Shuningdek, keltirilgan ma'lumotlar va qilingan izlanishlardan kelib chiqib yakuniy xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: til, jins kategoriyasi, o'zbek tili, ingliz tili, rus tili, erkak, ayol.

Abstract: The division into the category of «gender» is found in all languages of the world, but there are many similarities and differences. The article deals with this issue in detail. The article examines words that express or refer to gender in comparison of 3 languages. Also, the final conclusions are given based on the showed information and research.

Keywords: language, gender category, uzbek, english, russian, masculine, feminine, neuter

Аннотация: разделение на категорию «род» встречается во всех языках мира, но есть много сходств и различий. В статье подробно рассматривается этот вопрос. В статье исследует слова, которые выражают или относятся к роду в сравнении 3-х языков. Также окончательные выводы даны на основе представленной информации и исследований.

Ключевые слова: язык, родовая категория, узбекский, английский, русский, женский, мужской, средний, род.

Yer yuzidagi barcha tillar o'zining alohida, bir-biriga o'xshamaydigan leksikasi, grammatik tuzilishi va uslubiyatiga ega. Shuningdek, «jins» kategoriyasi ham turli tillarda turlicha ifodalanadi.

Avvalo, jins so'zining o'ziga to'xtalsak. Jonli organizmlarning biologik va jismoniy xususiyatlariga ko'ra ikki (erkak va urg'ochi) turidan biri jins hisoblanadi (<https://savodxon.uz/izoh?jins>). Tilshunoslik nuqtayi nazaridan oladigan bo'lsak, jinsni erkak, ayol va o'rta (jonsiz

yoki qaysi jinsda ekanligi no ma'lum bo'lgan neytral tushunchalar) turlarga ajratish mumkin.

Dunyodagi deyarli 50% tillarda jinsga ajralish bor. Masalan, barchamizga tanish bo'lgan rus tili bunga yaqqol misol bo'la oladi. Ammo turkiy tillar oilasiga kiruvchi o'zbek tilida hamda hind-Yevropa tillar oilasiga mansub ingliz tilida bunday hodisa kuzatilmaydi. Ushbu tillarda jinsni farqlash uchun ma'lum bir qo'shimchalar yoki tilda turg'un holda faqat bir jins vakili uchun ishlatiladigan so'zlardangina foydalaniladi.

Ilmiy manbalarda o'zbek tilida jins kategoriyalari haqida deyarli hech qanday ma'lumot uchramaydi. Chunki olimlar ushbu tilda bunday hodisa yo'q ekanligini ta'kidlashadi. Eski ingliz tilida masculine, feminine va neuter (erkak, ayol va umumiy) jinslari mavjud bo'lgan. Ammo keyinchalik, aniqrog'i XVII asrdan so'ng ingliz tili grammatikasidan jins kategoriyasi qisman chiqib ketgan. Bunga asosiy sabab esa tilning osonlashishi, nutqqa qulay bo'lishidir (Verba L. 2004).

O'zbek tilida shunday so'zlar borki, ular ma'lum bir jinsga bevosita ishora qilib turadi. Masalan, *qiz, buvi, juvon, opa, singil, ona, xola, amma, kelin* so'zlari **ayol** jinsni bildirayotgan bo'lsa, *o'g'il, buva, aka, uka, ota, amaki, tog'a, kuyov* so'zlari **erkak** jinsni ifodalab kelyapti.

O'zbek tilini ingliz tili bilan solishtirganimizda anchagina o'xshash jihatlarni topishimiz mumkin. Xususan, *daughter, mother, grandmother, aunt, sister, bride* (*qiz, ona, buvi, xola yoki amma, opa yoki singil, kelin*) so'zlari to'g'ridan to'g'ri **ayol** jinsiga ishora qiladi. Son, *father, grandfather, uncle, brother, groom* (*o'g'il, ota, amaki yoki tog'a, aka yoki uka, kuyov*) so'zlari esa jinsning **erkak** ekanligini ko'rsatadi.

Slavyan tillar guruhiga mansub rus tilida esa yuqoridagi ikki tildan umuman farqli ravishda **род (jins)** tushunchasi bor. Ular **ayol, erkak va o'rta (женский, мужской и средний)** turlarga bo'linadi.

Faqatgina erkaklarni bildiruvchi: *отец, гражданин, юноша, старец*, shuningdek, ayollarni bildiruvchi: *девушка, гостья, внучка*, so'zlarida ingliz, o'zbek tillariga o'xshashlikni uchratishimiz mumkin.

Bundan kelib chiqadiki, asosan, qarindosh-urug'likni ifodalovchi so'zlarda jinsga ajralish yaqqol kuzatiladi va bu barcha tillarga birdek xos.

Bundan tashqari, erkak jinsni ifodalayotgan so'zga **-a** qo'shimchasi qo'shilganda hosil bo'ladigan so'z jinsning ayol ekanligini ko'rsatishi o'zbek tilida ko'p uchraydigan hodisadir. Misol uchun, *kotib – kotiba*;

raqqos – raqqosa; muallim – muallima, shoir – shoira, olim – olima, asir – asira. Bu holatning yuzaga kelishiga sabab esa arab tilining o‘zbek tiliga ta’siridir.

Ingliz tilining o‘zbek tiliga yana bir o‘xshash tomoni bor. Quyidagi misollar buni aniq isbotlaydi: actor – actress (aktyor – aktrisa), poet – poetess (shoir – shoira), prince – princess (shahzoda – malika), hero – heroine (qahramon yigit – qahramon qiz).

Rus tilida ham yuqoridagi kabi holatni kuzatamiz, ya’ni учитель – учительница, ученик – ученица, продавец – продавщица, студент – студентка, журналист – журналистка (https://irlc.msu.ru/irlc_projects/speak-russian/time_new/rus/grammar/). Qayd etish joizki, bu uch tilda ham qo‘shimchalar orqali jinsni farqlash imkoniyati mavjud. Bu esa tarjima jarayonini osonlashtirishga yordam beradi.

Rus tilida ot so‘z turkumidagi so‘zlarning jinsga ajralishini bolaligidan ona tili sifatida o‘rgangan insonlar juda yaxshi farqlay olishadi. Ammo ikkinchi yoki uchinchi til sifatida o‘rganuvchilar esa bunday farqlanishni yodlab chiqishlari zarur. Aks holda ularning nutqida ko‘plab chalkashliklar yuzaga keladi.

1. Rus tilida erkak jinsiga quyidagi otlar kiradi:

✓ Asosida *-й* harfi bor yoki qattiq undoshlar bilan tugagan otlar: *ручей, паспор*т;

✓ Asosida yumshoq undoshlar bor, shuningdek, *-ж* va *-ш* undoshlari bilan tugagan so‘zlar: *конь, пляж*;

✓ *Путь* so‘zi.

2. Quyidagi otlar ayol jinsiga mansub:

✓ Oxiri *-а, -я* unlilari tugaydigan bosh kelishikdagi so‘zlar: *радуга, заря*;

✓ Asosida yumshoq undoshlar bor, shuningdek, *-ж* va *-ш* undoshlar bilan tugagan so‘zlar: *тень, мышь*.

3. O‘rta jinsga quyidagilar kiradi:

✓ Oxiri *-о(-е)* unlilari bilan tugaydigan bosh kelishikdagi so‘zlar: *облако, сомнение*;

✓ Oxiri *-мя* bilan tugaydigan so‘zlar (10 ta): *имя, время, племя, знамя, бремя, семя, стремя, темя, пламя, вымя*;

✓ *Дитя* so‘zi. (Ayrapetyan A.G., Novikova D.D. 2016)

Biroq, masalan, shunday so‘zlar borki ular ham ayol, ham erkak jinsida, *метель* (bo‘ron) – ayol jinsida, *тополь* (terak) – erkak jinsida.

Ularning tuzilishi, tugashi deyarli bir xil. Bunday vaziyatda rus tilini ikkinchi til sifatida o'rganayotganlar lug'atga, albatta, murojaat qilishga majbur bo'lishadi.

Umumiy jinsga mansub bir qator so'zlar ham chalkashliklarni keltirib chiqaradi: *недоптрога, соня, невежа*. Biz yuqorida ayol jinsiga tegishli so'zlar *-а, -я* unlilari bilan tugaydi degan edik. Bu misollar esa istisno ekanligini yangi til o'rganayotganlar avvaldan bilmaydi. Demak, rus tilini o'zlashtirayotganda, albatta, grammatik kitoblar va lug'atlar bilan ishlash talab etiladi. Bundan kelib chiqadiki, rus tili biz o'rganib, tahlil etayotgan ingliz va o'zbek tillaridan jins kategoriyasi bo'yicha tubdan farq qiladi (Ayrapetyan A.G., Novikova D.D. 2016)

Rus tilida bo'lgani kabi o'zbek tilida ham o'ziga xosliklar bor. O'zbek tilida bir murojaat shakli (qoqindiq) mavjudki, u faqat **ayollarga** nisbatan ishlatiladi, erkaklarga qarata bunday murojaat qilish to'g'ri emas (Madvaliyev A. va boshqalar. O'zbek tilining izohli lug'ati, 2021). Masalan, – Voy, onaginang aylangur, bo'yginangga **qoqindiq** bo'lay, – deb Sharofatbibi uzoq vaqt bag'ridan Komilani qo'ymadi (Oybek, Oltin vodiyan shabadalar).

Xirom aylamoq fe'li ham faqat **ayollarga** nisbatan ishlatiladi va jins kategoriyasi mazmunda yaqqol ko'rinib turadi:

Turkona **xirom ayladi** ul sho'xi diloru,

Dil mulkini bir go'shai chashm ayladi yag'mo. (Turdi Farog'iy)

Aynan fe'llar orqali jinsni ko'rsatish rus tilida ham mavjud, ammo bu tilda grammatik qo'shimchalar yordamida jinsni ifodalash mumkin. Bunda mazmun ham, shakl ham so'zlovchining, tinglovchining yoki III shaxsdagi insonning qaysi jinsda ekanligini ko'rsatib turadi. Masalan, *Я купила вкусный торт*. Demak, bundan kelib chiqadiki, fe'llar yordamida ham jinsni ifodalash imkoniyati mavjud.

Yana bir muhim jihat shuki, ingliz tilida III shaxs birlik olmoshlari (he, she, it) jinsni farqlaydi. Masalan, He loves playing basketball – U (o'g'il bola) basketbol o'ynashni yoqtiradi. Ingliz tilida he olmoshi orqali harakatni bajaruvchi shaxs erkak jinsidan ekanligi bilinib turibdi, ammo uni o'zbek tiliga tarjima qilganimizda u olmoshi jinsni aniqlamayapti. Aynan mana shu yerda bu ikki til orasida kattagina farqni ko'rishimiz mumkin. Rus tili bilan solishtirganimizda esa ingliz tili kabi bu tilda ham olmoshlarda jinsga ajralish bor ekanligini bilib olamiz. Masalan, он, она, оно olmoshlari yuqoridagi fikrga yaqqol misol bo'la

oladi. Bundan kelib chiqadiki, ba'zi tillarda olmosh so'z turkumida ham jins kategoriyasi mavjud.

Yana bir e'tiborga molik jihat shuki, 3 ta tilda ham ismlarning ayollarga yoki erkaklarga tegishli ekanligi ko'zga tashlanib turadi. Ammo masala familiyalardaki, o'zbek va rus tillarida –v, -va qo'shimchalari orqali insonning erkak yo ayolligini bilsa bo'ladi, ingliz tilida esa bunday emas. Ingliz familiyalarining oldiga Mr., Mrs. so'zlari qo'shilgandagina uning egasi qaysi jinsga tegishli ekanligini farqlanadi. Masalan, Little familiyasi Jane ismli ayolga ham, John ismli erkakka ham tegishli. Ularni farqlash uchun Mr. Little yoki Mrs. Little deyish kifoya. Endi o'zbek va rus tillaridagi shariflarga to'xtalsak. Rus tilida ayollarning sharifiga

–ovna, erkaklarnikiga esa –vich qo'shiladi. O'zbeklarda biroz boshqacha, ya'ni otasining ismi yoniga o'g'li yoki qizi so'zlari qo'shiladi. Demak, barcha kategoriyalardan ham ko'ra ism, familiya, shariflarda jins ma'nosi yaqqol ko'rinib turadiki, buni inkor etish imkonsiz. Tillardagi ana shunday farqli va o'xshash jihatlarni bilish tarjimonning ishini osonlashtirishga yordam beradi.

Yuqoridagi fikrlarni xulosalab shuni qayd etish lozimki, jins kategoriyasi fonetik, leksik, semantik tomondan turli tillarda turlicha ifodalanadi. Biz yuqorida ingliz, rus, o'zbek tillari qiyosida atroflicha shu masalani o'rganib chiqdik. Izlanish jarayonida har xil o'xshashliklar va farqli jihatlarni aniqladik. Jinsga ajralish masalasi hozirgi kunda o'rganilishi zarur bo'lgan hodisa ekanligini alohida ta'kidlash zarur va bu qiyosiy tilshunoslik hamda tarjimashunoslik uchun dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madvaliyev A. (va boshqalar.) (2021). O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston.
2. Verba L. (2004). History of the English language. – New York: Novaknyha.
3. Ayrapetyan A.G., Novikova D.D. (2016). Сопоставительная характеристика категории рода в русском и английском языках: Young scientist.
4. https://irlc.msu.ru/irlc_projects/speak-russian/time_new/rus/grammar/
5. <https://savodxon.uz/izoh?jins>

LEARNING STYLES

*To'ychiboyeva Muslima,
Andijon davlat chet tillari instituti 208-guruh talabasi.
Scientific supervisor: Sobirova Ranokhon Hakimovna,
Associate Professor of Department of General and comparative
linguistics of Andijan state Institute of foreign languages.*

Annotatsiya: ushbu maqolada odamlar tashqi ma'lumotlarni qanday o'rganishi va qabul qilishi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: o'rganish uslubi, vizual o'rganish uslubi, eshitish uslubi, kinestetik o'rganish uslubi, taktil o'rganish uslubi, tinglash o'rganish uslubi, o'qish va yozishni o'rganish uslubi.

Abstract: This article discusses how people learn and accept external information.

Keywords: Learning style, visual learning style, auditory learning style, kinesthetic learning style, tactile learning style, listening learning style, read and write learning style.

Аннотация: В этой статье обсуждается, как люди усваивают и принимают внешнюю информацию.

Ключевые слова: стиль обучения, визуальный стиль обучения, аудиальный стиль обучения, кинестетический стиль обучения, тактильный стиль обучения, стиль обучения аудированию, стиль обучения чтению и письму.

A learning style is the way that different learn. A style of learning refers to an individual's preferred way to absorb, process, comprehend and retain information. The four key learning styles are: visual, auditory, tactile and kinaesthetic.

The auditory learning style

Identifying your learning style involves understanding how you tend to learn best. You can use this information to your advantage when you study by using learning approaches that work well for you, such as writing out notes, creating mind-maps, using models or reciting out loud. The auditory learning style means a person learns best by listening. Music, video clips and conversations are their ideal way of learning.

Auditory learners tend to do well in a traditional school environment listening to lectures, and also contributing to discussions. Auditory learners learn through listening. As such, attending lectures, tutorials, and group discussions are absolutely essential for these learners.

discussions are absolutely essential for these learners (it's also essential for the rest of us, learners (it's also essential for the rest of us, being a read/write learner is no reason to skip lecture!).

If you're an auditory learner, help yourself focus on text book readings by reading them out loud, so you can hear how the words sound. It can also be really helpful to engage in group discussions about course concepts and topics—create a weekly study group to get together weekly just to talk about the things being discussed in lectures. Leave lots of extra room on your page when taking notes in lectures, and then return to these notes after you've had a chance to discuss the material in further detail—supplement with the new information you have.

Visual learning style.

Understanding learning styles can make it easier to create, modify, and develop more efficient curriculum and educational programs. It can also encourage students' participation in these programs and motivate them to gain professional knowledge. Visual learners are the most common type of learner, making up 65% of our population. Visual learners relate best to written information, notes, diagrams, and pictures. Visual learners learn through seeing, so tools like diagrams, flowcharts, pictures and symbols can be key to understanding new concepts. As University style lectures tend to neglect visual components, it may be difficult for you visual learners out there to stay focused during a long lecture. When taking notes in class, something to try is developing a system of symbols to replace the written word. For example, instead of writing out «female» each time in your notes, simply use the standard symbol.

Or instead of writing that the results of a particular test were positive, insert a smiley face! For visual learners, it is often far easier to recall to work with images as oppose to working with words, as you will picture the image in your head while recalling it—far more difficult when trying to recall the word itself! Other tricks to try for visual learners include spatially rearranging your page—instead of writing across a page horizontally, write in a way that is more descriptive of the relationship being described—for example, write the words out in a circular pattern if that more truly represents the relationship you are describing. Also, it can be useful to colour code your notes, to create more visual stimulation.

Kinesthetic learning style.

Generally, students tend to favor one learning style more than another, but most people are a mix of two or maybe even three different

styles. So, teachers, make sure you're creating a classroom that can engage any type of learner.

This is the least common type of learner -- only around 5% of the population is a true kinesthetic learner. These individuals need to move, touch, feel, hold, and get active. Kinaesthetic Learners learn through doing. This is perhaps the most challenging learning style for university students, as there are not always style for university students, as there are not always many opportunities to engage in hand many opportunities to engage in hands on learning in lectures.

For this reason, labs and tutorials become even more essential for these learners. While studying, try to incorporate all of your senses into the experience--the more of this you can do, the higher your recall will be, as you'll have multiple cues. One way to create more useful study notes if you're a kinaesthetic learner is to fill your notes with several examples for each concept. Try taking an example from the text, or lecture, or lab, and then try creating your own example. As a general rule, the more personal your created example is, the better your recall will be for that example--and hopefully for the concept it is describing! Also try to make as much use of practise questions and exams as possible.

Read and write learning style

Read/write learners learn through--what else?--reading and writing. As such, university style courses suit these types of learners fairly well--plenty of text books and study notes to read.If you're a read/write learner, pay special attention to text book glossaries--better yet, make your own as you progress through a course. After lecture, return to your notes for review, read them over, and then create a new, condensed set of study notes.

Lists can also be a very useful tool.And a good tip for all students is to rewrite explanation and notes out into your own words. If you can't rewrite a definition or describe a concept in your own words, concisely, there is a good chance that there is an aspect of that concept that you don't fully understand.

Return to this concept for further review. Although many of us remain fairly constant in our learning preference throughout time, styles can and do change with some regularity--this can be influenced by your learning styles can and do change with some regularity--this can be influenced by your learning environment--perhaps after several years at university you'll discover that you have become more of a read/write learner than you were in high school.For this reason, it can be a good

idea to retake the VARK annually to ensure that you're using study methods that best suit your current learning needs. In addition, when you take the VARK, you will notice that you will most likely have a preference for one type of learning, although you will also respond positively for other styles as well (for example, you may predominantly be a visual learner, with a VARK score of 7, although you also show tendencies for read/write learning with a score of 5). Yet another possibility is that of the multimodal learner. You are a multimodal learner if you display two or more equally or near equally predominant learning preferences. Although it may seem desirable, now that you can easily find out what your learning style is, to only use study methods that seem to match with your style, this is not the best option. Instead, in each learner style there are great study strategies for all learners—so if you're an auditory learner, take some tips from your kinaesthetic friends and add even more examples into your study notes.

References:

1. Google website, wisdom book, learning styles book and etc.
2. <https://teach.com/about/>
3. Teach.com is owned and operated by 2U, Inc., the parent company of edX.

METHODS OF TEACHING

Abbarsidiqov Maqsudbek,

*Andijan state institute of foreign Languages English language and literature
Group 208.*

*Scientific supervisor: Sobirova Ranokhon Xakimovna,
Associate Professor of Department of General and comparative linguistics of
Andijan state Institute of foreign languages.*

Annotatsiya: o'qitish va o'rganish har doim bir-biri bilan bog'liq. O'qitishning ko'p turlari va o'qitish usullari mavjud. O'qitish usuli o'qituvchilar tomonidan talabalarning o'qishini ta'minlash uchun foydalanadigan prinsiplar va usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyalar qisman o'qitiladigan mavzu bo'yicha va qisman o'quvchining tabiati bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: onlayn o'qitish, oflayn o'qitish, talabalarga yo'naltirilgan usullar, o'qituvchilarga yo'naltirilgan usullar, hamkorlik.

Abstract: Teaching and learning always related to each other. There are many types of teaching and ways to teach. A teaching method

comprises the principles and methods used by teachers to enable student learning. These strategies are determined partly on subject matter to be taught and partly by the nature of the learner.

Keywords: online teaching, offline teaching, student-centered methods, teacher-centered methods, cooperation.

Аннотация: преподавание и учеба всегда связаны друг с другом. Существует много видов обучения и способов преподавания. Метод обучения включает в себя принципы и методы, используемые преподавателями для обеспечения возможности обучения учащихся. Эти стратегии частично определяются предметом преподавания, а частично характером учащегося.

Ключевые слова: онлайн-обучение, офлайн-обучение, методы, ориентированные на студента, методы, ориентированные на преподавателя, сотрудничество.

Introduction. Teaching methods are the broader techniques used to help students achieve learning outcomes, while activities are the different ways of implementing these methods. Teaching methods help students; master the content of the course. Learn how to apply the content in particular contexts.

Teachers provide the power of education to today's youth, thereby giving them the possibility for a better future. Teachers simplify the complex and make abstract concepts accessible to students. Teachers also expose children to ideas and topics that they might otherwise not have come into contact with.

Today's modern and useful way of teaching especially when we were at home during pandemic time was online teaching. Online learning offers teachers an efficient way to deliver lessons to students. Visual learners may struggle with online teaching if the course materials are primarily text-based. However, online teaching platforms often provide options for incorporating visual aids such as videos, diagrams, podcast, PDFs and images to accommodate different learning styles. It is important for instructors to consider the diverse learning styles of their students and make an effort to provide a variety of teaching methods to ensure that all students can succeed.

However there is opposite teaching method for online teaching, that is offline or traditional teaching. In the traditional teaching methods, teachers ask student to recite and memorize the content of study and

what they teaching in the classroom and also students one by one recite the lesson when their turn comes. Except for those who are reciting, other students listen and wait for their turn. By teaching traditionally students and pupils feel themselves casually around the class and teaching them will be more understandable by communicating face to face. During the class, eye contact with students and your voice tone is very important. Sometimes being strict is important but not being over strict. You should be strict as students have to be responsible for their tasks.

Another pros of teaching traditionally, students work under pressure and do their tasks on time and they will be confident in front of the public. They will learn how to speak properly and fluently among their class, in addition they will lost their weakest point day by day which is being shy around people.

There are another two types of teaching ways. One of them is teacher-centered method and another one is students-centered methods. The teacher-centered method is a traditional approach to education where the teacher is the primary authority figure in the classroom. In this method, the teacher is responsible for providing information and instructions, while the students are expected to passively receive and memorize the information. The teacher is also responsible for evaluating the students' progress and assigning grades based on their performance. This method is often criticized for being too rigid and not allowing for individualized learning or student participation. Student-centered method is an approach to teaching and learning that puts the needs, interests, and abilities of students at the forefront. This method involves creating a learning environment where students can actively participate in their own education, engage in collaborative activities, and receive individualized attention and support from their instructors. Some examples of student-centered methods include project-based learning, inquiry-based learning, and personalized learning plans. In a student-centered classroom, the instructor acts as a facilitator and guide, rather than the sole source of knowledge and information. This approach allows students to take ownership of their learning and develop critical thinking, problem-solving, and communication skills that will serve them well throughout their academic and professional careers.

In class giving lesson properly and persuade students to cooperate with each other increase their social skills. The purpose of cooperative teaching how to work with groups is to make each member a stronger

individual in his or her right. Students learn together so that they can subsequently perform higher as individuals. The third essential component of cooperative learning is promotive interaction, preferably face-to-face. One of another advantages of teaching work in cooperation you will explain them how to do pair-editing which is help them to analyze each other's mistake and learn not to do those mistakes on their writing. In this way you will help students to realize auto correcting their own mistakes during the writing and they will be used to give feedback which improve their critical thinking. Cooperative learning is a technique in which teachers group students and ask them to perform a particular task collectively through cooperation. Cooperative Learning: involves activities where students work in structured groups to accomplish learning goals. Teaching cooperative learning context, the final goal is always common and will be achieved if each of the members successfully performs their tasks.

References:

1. Adapted from «How Online Learning works for Different Types of Learners» by Maryville University.
2. Teaching Stories: Disadvantages of Collaborative learning. <http://archive.wceruw.org>
3. Cooperative learning. <http://blog.teachmint.com>
4. Traditional teaching method. <https://www.learnworlds.com>

THE USE OF PHRASEOLOGY IN ENGLISH

Turakhujaeva Zokhida,

*Andizhan State Foreign Languages Institute Student of group
307 of the Faculty of Teaching Methodology and Translation Studies.*

Xulosa: frazeologik birliklar-bu nutq jarayonida yaratib bo'lmaydigan so'zlar guruhlari, ular tilda tayyor birliklar (idiomalar) sifatida mavjud. Ular maxsus lug'atlarda tuzilgan. Frazeologik birliklar-bu nutq jarayonida yaratib bo'lmaydigan so'zlar guruhlari, ular tilda tayyor birliklar (idiomalar) sifatida mavjud. Ular maxsus lug'atlarda tuzilgan.

Kalit so'zlar: frazeologiya, frazeologik birliklar, nutq jarayoni, idiomalar, maxsus lug'atlar, tasnif.

Abstract: phraseological units are groups of words that cannot be created in the process of speech, they exist in the language as ready-made units (idioms). They are compiled in special dictionaries.

Phraseological units are groups of words that cannot be created in the process of speech, they exist in the language as ready-made units (idioms). They are compiled in special dictionaries.

Keywords: phraseology, phraseological units, speech process, idioms, special dictionaries, classification.

Аннотация: фразеологизмы – это группы слов, которые не могут быть созданы в процессе речи, они существуют в языке как готовые единицы (идиомы). Они составлены в специальных словарях. Фразеологизмы - это группы слов, которые не могут быть созданы в процессе речи, они существуют в языке как готовые единицы (идиомы). Они составлены в специальных словарях.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизмы, речевой процесс, идиомы, специальные словари, классификация.

Phraseological units are word – groups that cannot be made in the process of speech, they exist in the language as ready-made units (idioms). They are compiled in special dictionaries. Phraseological units are word-groups that cannot be made in the process of speech, they exist in the language as ready-made units (idioms). They are compiled in special dictionaries.

A phraseological value is a category which is interpreted in different ways depending on understanding of the nature of a phraseological unit, its components and volume of phraseology. A definition of a phraseological meaning originates from the essence of the phraseological unit. According to A.V. Kunin, the phraseological unit is a fixed combination of words which fully or partially change their meanings. It means that a character, which is above the word level, stability and changed meanings of words in the combination are criteria of phraseological units together with other linguistic units, which define their special status in the language structure.

Analyzing papers of V.P. Zhukov, A.I. Smirnitsky, E.I., N.N. Amosova, he suggests the following classification of types of words in phraseological units depending on a character of their meaning (Kunin, 2005).

1. Real words, namely lexemes having a literal meaning of components.

2. Potential words, namely lexemes having a weakened lexical meaning and weakened syntax functions. Potential words are found as part of fully or partially re-comprehended motivated phraseological units

with a living inner form. A literal meaning of components is «shown through» their re-comprehended meaning. Components of similar phraseological units are rich in terms of semantics as compared to similar words in their free usage.

3. «Former» words, namely re-comprehended components of phraseological fusions.

4. Ghost-words like muttons in the locution return to one's muttons. The word muttons does not exist in English, but represents a calque from the French moutons and is found in this phraseological unit only. Ghost-words are an extremely rare phenomenon. The aptness of a word to appear in specific grammatical (or other syntactical structures) is called grammatical valency. E.g. the adjective «heavy» can be followed by a noun: heavy food, heavy storm, heavy box, but we can not say heavy to lift, to carry. The gr. valency of words may be different. It is delimited by the part of speech the word belongs to. E.g. no E. adjective can be followed by a finite form of a verb. The gr. val-cy is also delimited by the inner structure of the language. E.g. «to suggest» – «to propose». Both can be followed by a noun but only «to propose» can be followed by the infinitive – «to propose to do smth».

A phrase is **one or more words that form a meaningful grammatical unit** within a clause. There are five main types of phrase in English, as below.

Noun Phrase

A noun phrase (NP) can be a single noun or a group of words built around a single noun, for example:

- ***Animals*** need water.
- Who ate ***the last sandwich***?
- ***All passengers with tickets*** can board now.

Verb Phrase

A verb phrase (VP, also called a «verb group») consists of a main verb and its auxiliary verbs (including modals), for example:

- We ***have been working*** since 9am.
- I ***will be going*** to France next week.
- It ***may have been being repaired***.

Adjective Phrase

An adjective phrase can be a single adjective or a group of words built around a single adjective, for example:

- He has ***clever*** ideas.
- It was a ***very big*** meal.

- The students were **really bored with the film.**

Adverb Phrase

An adverb phrase can be a single adverb or a group of words built around a single adverb, for example:

- Please do it **now**.
- He spoke **very softly**.
- They did it **as fast as possible**.

Prepositional Phrase

A prepositional phrase consists of a preposition followed by its object (usually a noun phrase), for example:

- They were arguing **about money**.
- The window was **behind a large brown sofa**.
- They resumed **after an unusually large meal**.

The classification according to the correlation of phraseological units with certain parts of speech is also used (the so-called semantic classification) [2]. The basis of the division was the belonging of the main expression word to any part of speech. Allocate the following sections:

- a) verb + noun: to bear malice - harbor anger.
- b) the verb + the preposition + the noun: to live on air - to live it is not known what.
- c) verb + preposition + pronoun: to stop at nothing - to stop at nothing.
- d) verb + adverb: to keep abreast of - to keep in step.
- e) to be + adjective: to be sure - to be sure.
- f) verb + adjective: to make sure.

A.I. Smirnitsky divides English phraseological units into stable expressions that have vivid expression and emotional labeling and are stylistically neutral. A.I. Smirnitsky distinguishes between phraseological units and idioms. To the phraseological units, A.I. Smirnitsky attributes revolutions such as get up, fall in love, etc. Idioms are based on the transfer of meaning, on a metaphor clearly recognized by the speaker [4]. Their characteristic feature is a bright stylistic coloring, for example, take the bull by the horns - act decisively; take the bull by the horns; dead as a doornail - without signs of life, etc.

N.N. Amosova identifies two types of phraseological units - phrasemes and idioms. A phrase is a unit of a permanent context in which the index minimum required for the actualization of a given value of a semantically realized word is the only possible, not variable, that is,

constant, for example, beef tea - a strong meat broth; knit one's brows - frown; black frost - frost without snow, etc. The second component is the minimum for the first. N.N.Amosova recognizes that phrasemes constitute the most fluid part of the phraseological foundation.

References:

1. Phraseological units in English lecture 12. Grigoryeva. M
2. Kunin, A.V. (2005) A course on modern English phraseology. – Dubna: Feniks.
3. Zhukov, V.P. (1978) Semantics of phraseological locutions. Moscow: Prosveshchenie.
4. Zhukov, A.V. (1984) Phraseological transitivity in the Russian language. Leningrad.
5. Abaev V.I. The concept of ideosemantics // Language and thinking. Issue 11. Moscow-Leningrad, 1948

Internet sources:

<https://slideplayer.com/slide/download/>
https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815045012?ref=cra_js_challenge&fr=RR-1
<https://studfile.net/preview/3356920/page:2/>
https://www.researchgate.net/publication/283166330_English_Phraseology_in_Teaching_Interrelation_of_Theory_and_Practice
<https://www.englishclub.com/grammar/sentence/phrases.php>

INGLIZ TILI O'RGANISHNING INNOVATSION USLUBLAR

*Abduolimjon Abdurahmonov,
Andijon davlat chet tillar instituti Ingliz filologiyasi o'qitish metodikasi va
tarjimashunoslik fakulteti talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz tilini o'rganishning bir qator interfaol va inavatsion usullari ko'rsatib o'tilgan. Yangicha metodlarni qo'llash usullari va innovatsion yondashuvlar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ingliz tili harflari, indivisibiliti.

Abstract: this article shows a number of interactive and innovative ways to learn English. Methods of applying new techniques and innovative approaches are shown.

Keywords: English letters, indivisibiliti.

Аннотация: в этой статье показан ряд интерактивных и инновационных способов изучения английского языка. Показаны методы и инновационные подходы к применению новых методов.

Ключевые слова: английские буквы, неразличимость.

Ingliz tilining tarixiy merosi. Amerikada ingliz tili Ingliz tili bugungi jamiyatning tili. Uni bilmay turib yaxshi ishga joylasha olish, biror joyga sayoxatga jo'nab ketish usiz bimalol muloqatda bo'lish amri mahol. Bu til har bir mamlakatda alohida ehtiromga sazovor. Uni yaxshilab o'rganib olib siz o'zingiz uchun yangi texnologik olamni kashf etasiz va shu olamda juda ko'p qiziqarli malumotlarga ega bo'lasiz. Agar siz bu to'g'risida, yangi ingliz tili imlosining qoidalari, so'z turkumlari va boshqa yana ko'p narsalar to'g'risida ma'lumotlarni topasiz. Buyuk Britaniya bilan Amerika Qo'shma Shtatlari o'rtasida hanuzgacha jamiyat uchun tushunarsiz bo'lib kelayotgan tik munosabatlar shakllangan. Ular orasidagi nizolar allaqachonlardan beri vujudga kelgan. Har bir mamlakat bu tilga o'zi tomonidan yangiliklar kiritishga harakat qiladi. Amerikaning yosh avlodga taniqli bo'lgan NoaUebster lug'atini o'rganishni taklif qilgan. Shunday payt ham bo'lganki, bu tilda gapirish taqiqlangan.

Bunday qonun 1969-yilda AQSHning Illinoys shtatida chiqqan. Ularning rasmiy tili amerika tili deb tan olingan. Birinchi qarashda ularning orasida hech qanday farq ham yo'qday tuyuladi, ammo aslida ingliz tilining 24 shevasi mavjud. Bu turli asarlarning mualliflari bo'lgan yozuvchilar uchun mislsiz qiyinchiliklar tug'diradi. Mana, masalan mashhur qahramon Garri Potter to'g'risidagi kitob. Uni butun Amerika aholisi bimalol o'qiy olishi uchun ingliz tilidan Amerikacha ingliz tiluga tarjima qilishga to'g'ri kelgan. Ingliz tili harflarida juda qiziqarli fakt aniqlangan! Lug'atda eng ko'p uchraydigan harf – «E», eng kam uchraydigani esa –»Q».

Amerikada ingliz tili bilan bevosita tanish bo'lganlar bir xil harflar turli talaffuz qilinishi mumkinligini juda yaxshi biladi. Hammasi gap va uning intonatsiyasiga bog'liq. Gapdagi bitta harf bir nechta harf birikmalariga ega bo'lishi mumkin. Ingliz tili lug'atining interpretatsiyasida yana bir harf bo'lgan. Bu o'ziga xos so'zlarda uchrayib turgan. Uning hozir bo'lishi so'zning ma'nosini zarracha o'zgartirmagan, shuning uchun ham bugungi kunda bu harf ingliz tilidagi so'zlardan chiqib ketgan bo'lsa kerak. Ingliz tilining so'zlari deyarli har bir tilda o'zining talaffuzi, imlo qoidalari bilan ajralib turadigan so'zlari bor. Keling bir nechta misolni ko'rib chiqaylik: *rhythms* so'zining tarjimasini *ritmlar*.

Bu so'zda birorta ham unli harf yo'q va u ingliz tilida bu tarzda eng uzun so'z deb hisoblanadi.

Indivisibiliti – bu birlik. E'tibor bergan bo'lsangiz (i) unli harfi bu so'zda 7 marta uchraydi. Bu so'z ingliz tili uchun eng oddiy so'zlardan

bittasi. Keyingi soʻz – set. Birinchi qarashda mittigina boʻlib koʻringan bu soʻz feʼl uchun 7 xil maʼnoga ega. Bu hali hammasi emas! Ushbu soʻz talaffuzning juda koʻp variantlari mavjud. Bu soʻzning xilma-xilligʻ tarjimini qiyinlashtiradi, shuning uchun ham soʻzning talaffuzi bilan butun gapning maʼnosiga chuqur eʼtibor berish kerak. Ingliz tilida eng uzun soʻz hisoblanadigan soʻz ham mavjud bu *pneumonoultramicroscopicsilicovolcanoconiosis* bu soʻz ingliz tilida haqiqatdan ham ishlatishga ishonish qiyin.

U kasallikni va uning nomlanishini anglatuvchi gap sifatida tarjima qilinadi. Xatto oddiy lugʻatda xam tasavvufli holatlar uchrab turadi. Uzoq 1932-yildan 1940-yilga qadar *dord* – sharpa soʻz mavjud boʻlgan. Uning hech qanday maʼnosi boʻlmagan, chunki u anglashilmovchilik natijasida lugʻatga qoʻshilib qolgan. Ingliz tilida tez aytishning ham oʻziga yarasha oʻrni bor. Masalan ularning biri – *The sixth sick sheik's sixth sheep's sick*.

Harflarni yaxshilab oʻrganish uchun ingliz tilining barcha harflari hozir boʻlgan gap ham mavjud. «I am» bilan «I do» soʻz iboralarini deyarli har bir maktab oʻquvchisi biladi. Bu iboralar eng qisqa gaplar. Eng uzun gapga kelsak, uning tarkibida 13955 ta soʻz bor. Ingliz tilining tarixiy merosi ingliz tilining dunyoga kelish tarixi oʻz ildizlari bilan Germaniya tomonga qarab ketadi.

Oʻrta asrlarda Germaniyaning qabilalari qachonlardandirrimliklar tomonidan oʻzlashtirib olingan Biritaniya yeriga bostirib kirgan va muloqot davomida yangi tushunarsiz til til vujudga kelgan.

Qadimiy ingliz tili hozirgisidan farq qiladi. Masalan: «bride» soʻzining tarjimasi «kelin» qadimiy tilda esa bu yegulik tayyorlash jarayonini anglatgan. Oʻsha davrdan buyon koʻp soʻzlar oʻzlashtirilgan, soʻzlarning nafaqat jaranglashi-yu maʼnosi, imlo qoidalari ham oʻzgarib ketgan. Yana shunisi maʼlumki 15 asrga qadar bu tilda tinish belgilari umuman boʻlmagan.

Bu til boymi yoki kambagʻalmi? Ingliz tilini sevuvchilarning koʻpchiligi bu til soddaligi va kundalik hayotiyliigi tufayli juda ommalashib ketganligi toʻgʻrisidagi nazaryani doim takidlaydilar. Biroq bu nazariya rad qilinishga loyiq. Oʻzingiz tassavur qilib koʻring aynan shu tilda taxminan 800 mingdan ortiq soʻz bor. Nafaqat soʻzlar balki sinoʻnim qatorlari ham oʻzimizning talaffuz etilishi bilan juda boy. Masalan: «drunk» oʻzining tarjimasi «mast» maʼnosini beradi, bu oddiy soʻzning 2241 sinonimi mavjud, bu juda katta son. Bu rekort hatto Ginnes rekordlar kitobiga ham kiritilgan. Bunaqasini boshqa birorta tilda

ham topa olmasligingiz. «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya aniq.Ingliz tili biror joyda turib qolgani yo‘q, u doimo yangi so‘zlar bilan yangilanib borayabdi. Bu ham tilni yaxshiroq o‘rganib olish uchun juda zarur. Yuqorida keltirilgan faktlarga asoslanib shunday xulosa chiqarish munkinki bu til hali juda uzoq yillar (ehtimol asrlar) davomida insoniyat muloqot uchun foydalanib kelayotgan tillarning tojdori bo‘lib qoladi. Uni o‘rganish tinmay rivojlanishga tayyor barcha talabalar, o‘quvchilar va oddiy odamlarning asosiy maqsadi bo‘lib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.Yo‘ldoshev, S.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. – T., 2004.
2. J.Yo‘ldoshev. Ta’lim yangilanish yo‘lida. – T., 2000.
3. Ptiyukov V.Yu. Osnov pedagogicheskoy texnologi. – M., 1999.
4. www.tests-tests.com
5. www.psiholog1.ru
6. www.uzedu.uz
7. www.ziyonet.uz

YEVROPA MAMLAKATLARI VA YURTIMIZDAGI TA’LIM ISLOHOTLARI

*Ra’noxon Abdufattoyeva Orifjon qizi,
Andijon davlat chet tillar instituti 106-guruh talabasi.*

Xolisova G.M.,

Ilmiy rahbar: Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: ushbu maqolada chet mamlakatlaridagi ta’lim shakli va O‘zbekiston Respublikasining ta’lim tizimi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Yevropa mamlakatlari, yurtimizdagi ta’lim, inqilobiy, Germaniya ta’lim tizimi.

Abstract: this article will talk about the form of education in foreign countries and the educational system of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: European countries, education in our country, revolutionary, German education system.

Аннотация: в данной статье рассматривается форма образования в зарубежных странах и система образования Республики Узбекистан.

Ключевые слова: европейские страны, образование в нашей стране, революционное, система образования Германии.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida har jihatdan rivojlangan kishini tarbiyalash muammosi hozirgi kunning asaosoy talabi bo'lib turibdi. Chunki, jamiyatda bo'layotgan inqilobiy o'zgarishlarni inson o'z-o'zini o'zgartirmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi. Ammo yangi kishini tarbiyalash o'z-o'zidan emas, balki ijtimoiy munosabatlar yangilanishi jarayonida amalga oshadi. Bu jarayonda mamlakatlar tizimi muhim ahamiyatni kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil bo'lgandan so'ng mamlakatimizda milliy ta'lim tizimidagi tub islohotlar 1992-yilda qabul qilingan **«Ta'lim to'g'risida»**gi birinchi qonun asosida boshlandi. Qonun, avvalo, milliy ta'lim tizimida ilgaridan mavjud ijobiy jihatlarni, istiqlool davrida jamiyatni ma'rifiy va ta'lim-tarbiyaviy bo'shliqdan omon saqlab qoldi. Ta'lim-tarbiya sohasida vujudga kelishi muqarrar ma'rifiy-g'oyaviy bo'shliqning qanday salbiy oqibatlariga olib kelishini endi mustaqillikka erishgan

O'zbekiston Respublikasi jamiyati juda teran his qilib va anglab etgan edi. Ana shu g'oyaviy xavfning oldi olinganligi dastlabki **«Ta'lim to'g'risida»**gi qonunning huquqiy-amaliy ahamiyatini favqulodda oshirib yubordi. Ayni paytda, qonun sobiq sovet totalitar tizimining mafkurasi illatlarini anglab olishimizga va shu orqali eski tizimdan yangi demokratik tizimga o'tishning ma'rifiy-g'oyaviy ko'prigiga aylandi. Eng muhimi qonun yaratgan huquqiy-amaliy imkoniyatlar o'laroq, ta'lim tizimiga qator jiddiy yangiliklar kirib keldi jumladan, oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlariga kirishning test tizimi joriy etildi.

Milliy istiqlool taraqqiyoti ta'lim-tarbiya sohasida yanada jiddiy yangilanishlar qilishni taqoza eta boshladi. Ana shu ijtimoiy talab asosida 1997-yil 29-avgustda **«Ta'lim to'g'risida»**gi Qonun yangi tahrirda qabul qilindi. Ana shu Qonunning mantiqiy – amaliy davomi sifatida **«Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»** ishlab chiqildi. Milliy dastur bevosita Qonunning ijrosi, shakli, vositasi hamda usullarining yig'ma amaliy-tashkiliy majmui bo'lib, ular yaxlit holda ta'lim-tarbiya sohasidagi islohotlarning asosiy yo'nalishlari, tamoyillarini, talab va maqsadlarini, muammoni echimi bilan bog'liq rejalarni belgilab berdi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi **«Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»** bosqichma-bosqich ro'yobga chiqarish yuzasidan kompleks rejasini ishlab chiqib, hozirgacha, amalga oshirmoqda.

Ta'lim-tarbiya sohasida bosqichma-bosqich islohotlar tamoyili qonunlarning bosh huquqiy amaliy sharti sifatida tub yangilanishning bir-birini uzviy mantiqiy-tashkiliy davomi bo'lmish uch bosqichini belgilab berdi.

Xususan, Yevropa mamlakatlari orasidan Germaniya ta'lim tizimini olsak. Mamlakatda maktabgacha tarbiya tizimi muhim poydevor hisoblanadi. Bolalarning bog'cha mablag'i bilan ta'minlash turli jamoat tashkilotlari, korxonalar, doimiy ish tizimiga ega bo'lgan muassasalar zimmasidadir. Bolalar bog'chalari 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z qurshoviga oladi. Bu o'z o'rnida 70% ni tashkil etadi. Umumiy majburiy ta'lim 6 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan davrlarni o'z ichiga oladi. Oliy ta'lim davri 18 yoshdan 32 yoshgacha bo'lgan yillarni tashkil qiladi. Bu yillar mobaynida universitet, institut va yana bir nechta Oliy maktablardagi bilimlar yig'ib boriladi. Bulardan tashqari Kasb-hunar ta'limi ham mavjud. Bu ta'lim tizimida 10-sinf bitiruvchilarining Oliy o'quv yurtiga kirmagan qismi uchun. Ular, bu kasb ta'limida, 2–3 yillik texnikumlarda o'rta maxsus ma'lumotini shakllantirib beruvchi injinerlik diplomlarini qo'lga kiritisha olishadi. Bu ta'lim strategiyasini boshqa bir qancha davlatlar ham o'z tajribasida sinab ko'rmoqdalar.

Xususan, o'z yurtimiz misolida olishimiz mumkin. Yurtimizga yildan-yilga o'zgarishlar, yangi innovatsion loyihalar kirib kelmoqda. Bu loyihalarning ko'p qismini yoshlar ta'limiga doir masalalar tashkil etadi. Shunga ko'ra, bog'cha ta'limiga 3 yoshdan majburiy jalb etilishi kerak ekanligi, davlat bog'chalaridan tashqari xususiy, ya'ni uy bog'chalarining dimiy davlat nazoratida bo'lishi kerak ekanligi. Shuningdek bog'cha davridayoq bola maktab davriga tayyor bo'lishi kerak ekanligi haqidagi g'oyalar yangi loyihalarda ilgari surilgan. Maktab davrida turli olimpiada sovrundoriga aylangan o'quvchilarga Oliy ta'lim o'quv yurtiga kirish uchun bir qancha yo'llanmalar berilishi kerak ekanligi. Bularga qo'shimcha tarizda qo'lga kiritilgan sertifikatlar orqali bola o'z kelajagini yaratishda boshqa davlatlar bilan tuzadigan aloqada davlat o'z vositachiligi orqali ko'mak berishi kerak ekanligi, yoshlarni bu borada doim qo'llab quvvatlash kerak ekanligi haqida e'tiroflar ham keltirilgan. Shunga ko'ra har bir talabaning tajriba mahoratini oshirish maqsadida amaliy darslarga ko'proq jalb etilishi kerak. Chet el tajribalari bilan fikir almashinishda imkoniyatlar yaratilib berilishi bu gaplarimning tasdig'idir. Nafaqat, Oliy ta'lim talabalari balki, abituriyentlarning ham dunyo qarashi keng bo'lishi, har bir sohada yetarli bilimlarga ega bo'lishi maqsadida 3 ta majburiy 2 ta o'z sohasiga kerak bo'luvchi

asosiy fanlar dirasida sinov testlari joriy qilindi. Bu islohotlar chet mamlakatlaridan qolishmagan holda bizning yurtimizda ham yaxshi samara berdi.

ONOMATOPOEIA WORDS AND THE USE OF THEM IN CHILDREN'S GAMES

*Muxtarov Jahongir Urayimjon o'g'li,
The student of Andijan state institute of foreign languages.*

Abstract: this article will try to show us what the onomatopoeia is, the origin of the onomatopoeia and how to use onomatopoeia words in children's games with game examples. Then, common onomatopoeia words with examples.

Keywords: onomatopoeia, games, teacher, learners, imitate, resembles, literally, called.

Onomatopoeia and how to use it in children's games.

Onomatopoeia is the use or creation of a word that phonetically imitates, resembles or suggests the sound that it describes. Such a word itself is also called onomatopoeia. Originally the word comes from the 2 Greek words which literally translates as « name I make «*onomato – name, poeia – making*».

Common ones are these : *Crack* = when we want to fry an egg, it sounds like this or if we drop our phone on the ground and if it is broken, it also sounds as a «crack». *Ding dong* = when someone rings your doorbell, you definitely hear this sound at the same time. *Beep* = it is a kind of sound when you hear your car's horn. Another one is *Tick tock* = we always hear it at home because it is the sound of our clock. Taking a close look at animals or birds, we can find examples of 'Onomatopoeia' for example: *roar, chirp, moo, oink, meow, and clink* etc.

If we try to teach English learners with the examples of *onomatopoeia*, they will be active learners instead of being lazy ones. Just as an example, while we are teaching and telling them to listen different types of songs and dialogs, they sing a song without hesitations or stops.

A small but interesting song for children. By Teacher.Johongir Muxtarov

Jack is asleep, Jack is asleep
Mother comes, mother comes
A doorbell is *clinging dong*, a doorbell is *dinging dong*
Wake up now, wake up now!
A clock is *tick tock*, a clock is *tick tock*
Time is 12, time is 12
Birds are *chirping*, birds are *chirping*
No *snore* please, no *snore* please.
Get up now, get up now
Using this onomatopoeia in children's games

It can help your middle primary students learn about this interesting language device through an interactive approach that's been made specifically for educators. This onomatopoeia game comes with three separate activities - '*act it*' '*draw it*' and '*write it*'. Each tool works together as a brilliant way to introduce and review onomatopoeia as a class, building vocabulary along the way. It includes a set of example cards that can be used to play all three versions of the game, supporting your lesson through a fun and engaging approach that children will love exploring. It is a versatile activity, too.

You could use it as a partner task, a small group literature circle activity or even a quick game with the whole class. Parents and teachers alike will get something out of this onomatopoeia game.

For example:

A teacher can select one learner among others in a class game and the learner is given some cards with pictures on them like (a lion's or a cow's pictures). The learner's task is to find and write all the onomatopoeia words on a white board in 3 or 4 minutes. For instance, if the learner has a card with *a clock* on it, she or he has to find the onomatopoeia *as a tick tock*. After finding the correct onomatopoeia, each learner will be given 1 mark for each correct answer. The game continues in the same way and at the end of it, all participants' marks will be shown on a board and the teacher will decide who is the winner. In this way, learners will have quite a good chance to memorise new onomatopoeia words during the games. In addition, they don't get bored in a lesson.

Another game related to the onomatopoeia

This onomatopoeia worksheet helps students learn about onomatopoeia and practice onomatopoeic sounds commonly used in English. To begin, students match sentence halves together and

underline the onomatopoeia word in each sentence. Next, students put the onomatopoeia words they underlined into the correct categories. In pairs, students then talk about and write down sounds people, animals and things make in their own language. Next, students read clues and complete a crossword with onomatopoeia from Exercise A. Afterwards, in pairs, students think of two things that make each of the noises shown and write them down. In the last exercise, pairs discuss their favourite onomatopoeic sounds and the sounds that annoy them the most.

Common onomatopoeia words that we see and use in our daily lives

boom, wham, bog, ting, cool, zzzz, buzz, beep, honk, swoosh, splash, hey, bang, curse, smash, squiz, crunch, huh, m1cu tock, crack, squish, ring, bzzzzz, ouch, achchu, bamg and others.

we often see them when we listen to the radio or watch

Conclusion. Using onomatopoeia words can add excitement, action, and interest by allowing the reader to hear and remember your writing.

In addition, the use of them in children's games might help learners feel quite witty while learnerning a certain languages.

Used literatures:

1. www.merriam-webster.com
2. <https://7esl.com/onomatopoeia/>
3. <https://thinkwritten.com/onomatopoeia/>

O'QUVCHINING KOGNITIV MOTIVATSIYASIDA FONOSEMANTIK TAHLILNING O'RNI

*Erkinova Yodgoroy Shoyatbek qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti 105-guruh talabasi.*

Annotatsiya: maqolada kognitiv motivatsiyani shakllantirish vositalaridan matnni fonosemantik tahlil qilish masalasi o'rganilgan. Matnning tovushiy to'g'ri shakllanishi o'rganib chiqilgan, o'quvchi-talabalarni rag'batlantirishga qaratilgan vazifalar tizimini ishlab chiqdi. Maqolada fonosemantik tushunchalarni ochib berib, o'quvchining kognitiv motivatsiyasida fonosemantika katta rol o'ynaydi degan xulosaga kelindi.

Kalit soʻzlar: fonosemantika, matnning tovushli shakllanishi.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос фоносемантического анализа текста как средства формирования познавательной мотивации. Было изучено звукообразование текста, разработана система заданий для мотивации учащихся. В статье раскрыты фоносемантические понятия и сделан вывод о том, что фоносемантика играет большую роль в познавательной мотивации ученика.

Ключевые слова: фоносемантика, звукообразование текста.

Abstract: the article deals with the issue of phonosemantic text analysis as a means of forming cognitive motivation. The sound formation of the text was studied, a system of tasks was developed to motivate students. The article reveals phonosemantic concepts and concludes that phonosemantics plays an important role in the student's cognitive motivation.

Keywords: phonosemantics, text sound formation.

Bizning davrimizda oʻquvchi-talabalarni harakatga – foydali ishga chorlash, motivatsiya berishning lingvistik omillari dolzarb muammodir. Davlat taʼlim standartlari oʻquvchi-yoshlarning natijalariga qoʻyiladigan talablarni belgilaydi, ularda oʻrganish va bilishga motivatsiyani shakllantirish muhim ekanligini taʼkidlanadi. Ushbu natijalarga erishish uchun oʻquvchilarning eʼtiborini taʼlimga toʻgʻridan-toʻgʻri jalb qilish va uning barqarorligini taʼminlash hamda keyingi taʼlim faoliyati uchun ularni qiziqtiradigan vositalar turlarini topish juda muhimdir. Oʻquvchilarning kognitiv motivatsiyasini shakllantirish vositalaridan biri til va adabiyot darslarida matnni fonosemantik tahlil qilishdir.

Oʻqituvchi koʻpincha sheʼriy yoki nasriy asar bilan tanishayotganda uning bolalar tomonidan idrok etish jarayoni qanday kechishi, tabiati qandayligini oldindan bilmaydi. Lekin, hammamiz bilamizki asarning oson idrokiga matn mazmunidan tashqari uning ovozli shakli ham oʻziga xos taʼsir qiladi.

Matnning tovushiy shakllanishi uning fonosemantik xususiyatlari, yaʼni oʻquvchi-talabalarga ongli taʼsir koʻrsatishi mumkin boʻlgan matndagi tovushiy oqimdir.

Fonosemantikaga eʼtibor kognitiv ehtiyojni amalga oshiradi, oʻquvchi-talabalarning aqliy harakatlari va ijodkorligini hissiy ragʻbatlantiradi va oʻzini namoyon qilish ehtiyojini kuchaytiradi.

Bu ishning filologik asosining mavjudligi quyidagicha: tovush va

ma'no o'rtasidagi bog'liqlik nazariy jihatdan asoslangan, fonosemantikaning asosiy qoidalari shakllantirilgan, tovushlar va tovushiy harflarining fonetik ma'nosi, trang va tovushlar ramziyligi, tovushlarning tabiati aniqlandi (S.V.Voronin, A.P.Juravlyev, S.S. Shlyaxova, L.P.Prokofyeva, G.V.Vekshin, A.V.Puziryeve va boshqalar).

Har bir tovushiy harf ma'lum bir hissiyot va tuyg'ularni (yorug'lik, zavq, dag'allik, yumshoqlik, mayinlik, g'am, yoqimsizlik va boshqalar) uyg'otishi va ma'lum bir rang bilan assotsiatsiyalanishi asoslandi.

Har bir so'zning tushunchaviy yadrosi uning belgiga xos va fonetik ma'nosi bilan qoplangan. So'zning belgiga xos ma'no sathi va fonetik ma'nosini aniqlash mumkin, ya'ni joziba bu qandaydir go'zallik, mayinlik, yorqinlik va hokazolar. Mahluq esa qandaydir dahshatli, qo'rqinchli, katta, kuchli va hokazo.

Darslarda matnning tovushiy yozuviga – tovushga taqlid, unlilar takrori, alliteratsiya, geminatlar matnning asosiy mavzusiga hamohang yoki asarning emotsional tashkil qiluvchi komponentlari sifatida qarash kerak. Biroq, birinchidan, ushbu ish epizodik, noizchil tarzda, ikkinchidan matn tovushiy shaklining hamma sathlari til va adabiyot darslarida ko'rib chiqilmaydi. Chunki matnning tovushiy yozuvi haqida birorta o'quv darsligi, qo'llanma yoki uslubiy qo'llanmalarda o'z aksini topmagan.

Bizningcha, har bir til va adabiyot darslarida nutqning tovushiy tomoniga oz bo'lsa-da ma'lum bir daqiqalarni ajratish lozim. Keyinchalik bu holat har qanday asarni o'qish va uni idrok etishda kundalik hayotiy odat tusini kiradi.

Fonosemantik kuzatishlarni mustaqil ta'lim va to'garak darslarida boshlash maqsadga muvofiq keladi, bunda tovush va ma'no o'rtasidagi bog'liqlik masalasi o'quvchi-talabalar bilan muhokama qilinadi, ular asta-sekin tovushlarning fonetik ma'nolarini mustaqil ravishda aniqlay oladilar, keyinroq, bilimlarni boyitish va mustahkamlash uchun tilshunos-olimlarning ba'zi ma'lumotlari bilan tanishtirib boriladi.

Fonosemantik ma'lumotlar yordamida nafaqat she'rni, balki nasrni ham o'rganishda til va adabiyot darslarida foydalanish mumkin bo'lgan topshiriqlar majmuasi ishlab chiqildi. Misol uchun Anatoliy Reznikovning «Mushuk Leopoldning sarguzashtlari» asari bo'yicha quyidagi topshiriqlar majmuasini keltirish mumkin.

O'qituvchi: «Mushuk Leopold» multfilmini hamma tomosha qilganmi?

O'quvchilar: ha.

Vazifa. Leopold va sichqonlar nihoyat yarashganday bo'lishdi.

Ammo sichqonlar yana hazil qilishni xohlab qolishdi, nimadir noto'g'ri ketganga o'xshaydi-da.

O'qituvchi har bir jamoaga insonga xos fazilatlarni bildiruvchi so'zlarning tarkibida uchraydigan harflar yozilgan kartochkalarni tarqatadi.

Vazifa. Ushbu kartochkalar yordamida so'zlar tuzing.

1-karta. *Biz sichqonchaning nima bilan mashg'ulligini bilib olishimiz kerak.*

Vazifa. Sizga berilgan harflardan so'z yasang, sichqoncha nima qila olisishini bildiradigan so'zlarni tuzing. Bu so'zlar murossasizlik, teginish, o'ziga ishonch va boshqalarni anglatсин.

2-karta. *Mushuk Leopold beg'am. U hech narsadan shubhalanmayapti ham.*

Vazifa. Sizga berilgan harflardan so'z tuzing. U so'zamollik, xushmuomalalik, ajoyib hissiyot, barqarorlik, muloyimlik va boshqalarni anglatсин.

3-karta. *Mushuk Leopold va sichqonlar o'rtasida nizo yoki janjal chiqmasligi uchun nima qilish kerak yoki nima yordam beradi?*

Vazifa. Qo'lingizdagi harflardan g'amxo'rlik, tinchlik, mehribonlik, shafqatni anglatuvchi so'zni tuzing.

4-karta. *Sichqonlarga ularning xatti-harakatlari noto'g'ri ekanligi va bunday yaramas odatlardan xalos bo'lishlari kerakligini tushunishga nima yordam beradi?*

Vazifa. Qo'lingizdagi harflardan «sog'lom aql, tinchlik» ma'noni anglatgan so'zni tuzing.

5-karta. *Berilgan maktublardan nafaqat Leopold va sichqonlarni, balki hayotdagi janjallashishni yoqtiradigan odamlarni yarashtirishga yordam beradigan so'zni toping va yozing.*

Vazifa. Siz topgan bu so'z do'stlik, xushmuomalalik, tinchlik degan ma'nolarni anglatadimi? Buni qanday asoslab bera olasiz?

Bu – sizning fikringiz shundaymi? Demak biz ham xushmuomala bo'lishimiz, tinchlikni sevishimiz kerak. Unda kelinglar biz ham do'st bo'lamiz! Buning uddasidan chiqa olamizmi?

1-ijodiy vazifa. *Bizning Leopold yarashish uchun qanday so'z yoki iborani aytishi kerak?*

Vazifani bajarish jarayonida o'quvchilarga «*Bolalar, kelinglar birga inoq yashaylik!*» iborasi berildi. Bu iboradagi har bir so'z o'ziga xos xususiyatga ega:

1) bolalar – yorqin, quvnoq, shodon, jarangli ovoz, baland ovoz,

chaqqon, jasur, yaxshi, to‘g‘riso‘z.

2) kelinglar – tezkor, shitob, chaqqon, kuchli, faol, chiroyli.

3) inoq – jasur, jasur, katta, qo‘pol, kuchli, baland.

4) yashaylik – qo‘pol, jasur, murakkab, og‘ir, jirkanch, issiq.

2-ijodiy vazifa. Sichqonchalarga ularning ijobiy fazilatlarini ifodalovchi qanday nomlar berish mumkin?

O‘quvchilar quyidagi nomlarni taklif qilishgan:

1) mittivoy – yaxshi, chiroyli, yengil, muloyim, sodda, silliq, yumaloq, quvnoq, mehribon, yorqin.

2) pakana – yaxshi, xavfsiz, yorqin, mehribon, muloyim, quvnoq, silliq, yumaloq.

Izoh. Shu va shunga o‘xshab tuzilgan kartochkalardagi topshiriqlardan til va adabiyot darslarida matnlarni tahlil qilishda foydalanish mumkin, chunki ular o‘quvchilarga asarlarni yaxshiroq idrok etishga yordam beradi. Vazifalarni bajarish asnosida ular ma’lumotni to‘g‘ri tuzish va tanlash qobiliyatini o‘zlashtiradilar.

Fonosemantika o‘quvchilarga matn yaratish, so‘z tanlash, ularning odamga ongli ta’sir ini hisobga olishga imkon beradi. Nutq oqimidagi har bir tovush ma’no ulushini oladi va ongsiz darajada tinglovchiga, o‘quvchiga ta’sir qiladi. Nutqda ovoz yordamida tovush tovlanishlarini tinglashni o‘rganishni eng sezgir yoshdan, erta bolalikdan boshlagan ma’qul. Fonosemantika nafaqat ona tiliga qiziqishni uyg‘otishga yordam beradi, balki tovush ortida yashiringan chuqur ma’nolarni ko‘rishga ham o‘rgatadi.

Shuni ta’kidlash joizki, fonosemantik tahlil yordamida matnni sharhlashda nafaqat shaxsiy, balki boshqa fazilatlar ham shakllanadi: kognitiv (tahlil va sintez; axborot qidirish; ijodiy va izlanish xarakteridagi muammolarni hal qilish); kommunikativ (axborotni izlash va to‘plashda faol hamkorlik; shaxsiy fikrlarini muloqotning vazifa va shartlariga mos darajada to‘liqlik va aniqlik bilan ifodalash qobiliyati; o‘qituvchi va tengdoshlar bilan ta’lim sohasidagi hamkorlikni rejalashtirish). Lekin, birinchi navbatda, bunday yangi materialning kiritilishi o‘rganish motivatsiyasini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Журавлев А.П. Фонетическое значение. – Л.: ЛГУ, 1974. –151 с.
2. Живаева Л.Н. Развитие познавательной мотивации младших школьников при изучении цветозвукописи // Формирование универсальных учебных действий у младших школьников: сб. науч. ст. / Под общ. ред. Л.Д. Мали, Н.И.Наумовой. – Пенза: ПГУ, 2015. – С. 61–74.
3. Kabilova Z.M. O‘zbek tilining fonosemantik vositalari. – Andijon, 2023.

CHET TILLARINI O'QITISHDA ZAMONAVIY METOD USULLARI

*Tursunova Dilshoda To'lanboy qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti o'quvchisi.*

Annotatsiya: u shbu maqolada chet tillarini o'qitishdagi zamonaviy bo'lgan yondashuvlar haqida so'z yuritiladi. Bundan tashqari, chet tillarini o'qitishdagi muammolar va yechimlar haqida ham muhokama qilinadi.

Kirish so'zlar: chet tili, zamonaviy yondashuv, o'qituvchi, texnologik gadjetlar, o'qitish.

Abstract: u shbu article talks about approaches that are modern in teaching foreign languages. In addition, problems and solutions in teaching foreign languages are also discussed.

Keywords: foreign language, modern approach, teacher, technological gadgets, teaching.

Аннотация: в этой статье он расскажет о современных подходах к обучению иностранным языкам. Кроме того, обсуждаются проблемы и решения в обучении иностранным языкам.

Ключевые слова: иностранный язык, современный подход, учитель, технологические гаджеты, обучение.

Til o'rganish kishilik jamiyatida bag'oyat muhim sohalardan hisoblanadi. Muloqot vositasi bo'lmish tilni tabiiy muhitda (oilada, jamoatchilik orasida) yoki uyushgan holda (darsda) amaliy egallash mumkin. Til hodisalariga oid bilimlar esa nazariy jihatdan o'rganiladi. Ma'lumki, chet tilni o'rganish-o'rgatish muayyan jihatlari bilan ona tili va ikkinchi tildan keskin farqlanadi. Bu esa, o'z navbatida, tegishli chet til o'qitish texnologiyasini qo'llashni taqozo etadi.

Chet til o'qitish metodikasi dasturining talablari. O'rta umumiy ta'lim maktablarida chet tilni o'qitish metodikasi fani erishgan yutuqlarni egallash talabalar uchun quyidagi imkoniyatlarni yaratadi: kelajak kasbiy faoliyatlariga puxta nazariy zamin tayyorlaydi; ta'limning zamonaviy metodlari, tashkiliy formalari va vositalari bilan atroflicha tanishtiradi; talabalarning olgan metodik bilimlarini amaliyotda samarali qo'llay olishlari uchun ko'nikma va malakalar hosil qiladi; barcha

fanlardan o'zlashtirgan nazariy bilim va amaliy malakalarini maktab ta'lim-tarbiya ishida ijodiy tatbiq etishga ko'maklashadi.

Metodika institut (universitet)da berilgan bilimlar yig'indisi bilan maktab tajribasi orasidagi «ko'pri» vazifasini o'tovchi fandır. Leksiya va amaliy mashg'ulotlarda chet tilni o'qitish qonuniyatlari bayon etiladi, metodika faniga ta'limning xususiy nazariyasi sifatida qarash shakllantiriladi.

Talaba metodika kursini o'tar ekan, uch toifa mashg'ulotda ishtirok qiladi: Oliy o'quv yurti dasturi asosida ma'ruzalar majmuyini tinglaydi, amaliy-metodik saboqlar oladi va o'quv-tarbiya (pedagogika) amaliyotidan o'tadi.

Birinchi ikkala mashg'ulotlarda ilm bilan mashg'ul bo'lishadi va uchinchi ish turida dars berishadi va darsdan tashqari tadbirlar o'tkazishadi. Muallim-metodist tavsiyasi bilan va boshchiligida talabalar «Metodik papka» tutadi. Unda yozgan leksiya daftari, seminar va laboratoriya mashg'ulotlaridan konspekti, pedagogika amaliyotida o'tgan darslarining rejalari, qo'lbola albomlar, ko'rgazmalilik, didaktik tarqatma materiallar jamlanadi. O'quv-metodik adabiyot, matbaa yo'li bilan chop etilgan va qo'lda yasalgan audiovizual (eshitish va ko'rishga mo'ljallangan) vositalar, amaliyot mobaynida yozilgan o'quv va tarbiyaviy rejalar talabaning ish boshlashi uchun darkor «Metodik papka» (ingl. Student's Guide Book)ning tarkibiga kiradi. Ta'lim dasturi to'g'risida so'z yuritilganda, beixtiyor o'quv yurtining u yoki bu turi ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Masalan, chet tillar bo'yicha o'rta umumiy ta'lim maktablari yoki akademik litsey va kasb-hunar kollejlari yoxud chet tillar oliy oquv yurtlari (fakultetlari) dasturlari haqida gap borishi mumkin. Ulaming har birini aniq farqlay olish lozim.

Chet til muallimligini kasbu kor sifatida tanlaganlar zimmasiga ushbu tilni o'qitish nazariyasidan mukammal xabardor bo'lishdek vazifa yuklanadi. O'qitish ilmini metodika fani yoritadi, «methodic» so'zi yunoncha bo'lib, «biror ishni maqsadga muvofiq bajarish usullari majmuyi» ma'nosini bildiradi.

Pedagogik muloqotda tez-tez uchrab turadigan «metodika» terminining uchta ma'nosi bor. Birinchisi, o'quv predmetini bildiradi (mas. «ertaga birinchi dars — metodika»), ikkinchisi, ta'limning metodik usullari yig'indisini (mas. «o'qituvchimizning metodikasi menga yoqadi») va uchinchisi, ta'lim nazariyasi va maxsus fan (mas. «bu qo'llanmada metodika yaxshi yoritilibdi»)ni ifodalaydi. Bu bobda «metodika» so'zining uchinchi terminologik ma'nosi haqida fikr

yuritiladi. Chet til o'qitish metodikasi, prof. Mixail Vasilyevich Lyaxovitskiy ta'riflashicha, ta'limning maqsadlari, mazmuni, vositalari, shuningdek, chet til yordamida ta'lim-tarbiya berish usullarini tadqiq etuvchi fandir.

Metodika fani, asosan, quyidagi uch yirik mavzuni o'rgatadi: chet til o'rgatishning nazariy muammolari, nutq faoliyati turlarini o'rgatish va chet til o'rgatishning tashkiliy masalalari. Boshqacha qilib aytganda, metodika chet til o'rgatish ilmi bo'lib, «chet til»ni o'quv predmeti sifatida belgilaydi, muallim va o'quvchi faoliyatini o'rganadi va boshqa fanlar yutuqlarini o'zlashtirish va o'z qonuniyatlarini ishlab chiqish yo'llarini tadqiq etadi. Sobiq Ittifoq chet til o'qitish metodikasi faniga atoqli tilshunos olim, akademik Lev Vladimirovich Shcherba asos solgan.

Metodika ilmini rivojlantirish va uni yuksak pog'onalarga ko'tarishda L.V.Shcherbaning shogirdlari va izdoshlari. (I.V.Raxmanov, V.S.Setlin, A.A.Mirol'yubov, o'zbek olimlari va boshqalar)ning hissasi ulkandir. Zamonaviy metodik qo'llanmalarda ushbu fanning o'rganish predmeti qilib chet til vositasida o'quvchilarga ta'limtarbiya berish belgilanadi. Chet tillarni turli o'quv yurtlarida yoki muayyan tilni (mas. maktabda ingliz tilini) o'rgatish metodika nazariyasida farqlab qo'yilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Q.Xatamova, M.N.Mirzayeva. Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar. (uslubiy qo'llanma). – Navoiy, 2006, 40 bet.

2. M.Xoldorova, N.Fayziyeva, F. Rixsittilayeva. Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish. – T.: TDPU, 2005.

FRAZEOLGIK BIRLIKLARNING O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ANTROPOTSENTRIK TATQIQIGA OID QARASHLAR

Bulturova Rahimaxon Isakovna,

*Andijon davlat pedagogika inistituti boshlang'ich ta'lim sirtqi yo'nalishi 2-kurs
talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada frazeologik birliklarning ingliz va o'zbek tilidagi o'xshash va farqli jihatlari tahlil qilingan bo'lib, unga ko'ra frazeologizmning o'ziga xos xususiyati shundaki, u ozmi-k'opmi, tilning yaruslaridagi asosiy xususiyatlarini aks ettiradi. Frazeologik birliklar uchun leksika yoki so'z birikmasi asos hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: frazema, sema, ekvivalentlik, oʻzbek tili, ingliz tili, struktura.

Abstract: this article analyzes the similarities and differences of phraseological units in English and Uzbek, according to which the peculiarity of phraseology is that it more or less reflects the main features of the language. The basis for phraseological units is the lexicon or phraseology.

Keywords: phrase, equivalence, Uzbek language, English language, structure.

Аннотация: В данной статье анализируются сходства и различия фразеологизмов английского и узбекского языков, согласно которым особенностью фразеологии является то, что она более или менее отражает основные особенности языка. Основой фразеологических единиц является лексика или фразеология.

Ключевые слова: словосочетание, сема, эквивалентность, узбекский язык, английский язык, структура.

Yaqin yillardan buyon ikki tillarni yoki tillar guruhlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan koʻplab monografik ilmiy ishlar yuzaga kelmoqda. Bu ilmiy ishlar frazeologizmlarning xususiy (individual) xususiyatlariga bagʻshlangan boʻlib turli tizimdagi tillar frazeolʻogiyasi, bir xil tuzilishga va funksiyaga ega boʻlgan frazeologik birliklarni, turgʻun tuzilishga ega frazeologik birliklarni, turli xil moʻdelli frazeologik birliklarni, frazeologik birliklarning oʻziga xos komponentlari tahlili amalga oshirildi. Somatik komponentlar harakat feʼllari ranglarni ifodalaydigan komponentlar bir xil semantikaga ega maydonlar va guruhlar hikoyatlar, tillarning frazeologik fondlari u yoki bu tarizlarda oʻrganilib borilmoqda.

Frazeologik birliklarni oʻrganish jarayonida qiyosiy - chogʻishtirish taqqoslash usulidan foydalanishni olimlar munozarali va xatto imkonsiz deb hisoblashgan. Ammo yigirmanchi asrning oltmishinchi yillarining ikkinchi yarmiga kelib ilk bor qiyosiy, tizimli-tipologik va apeal frazeologiya masalalari Samarqandlik tilshunoslar Л.И.Ройзензон va Ю.Ю. Авалиани asarida ilk bor keltirilgan hamda frazeologiyaning shakllanishi va rivojlanishi jarayonida turli tizimli tillar va xattoki topologik jihatidan har xil tillar frazeologiyasini qiyosiy oʻrganishning ahamiyati alohida takidlanib oʻtilgan.

Zamonaviy tilsunoslikda qarindosh va qarindosh boʻlmagan tillarning frazeologiyasini qiyosiy oʻrganish rus, ingliz va oʻzbek tillari frazeologiyasining oʻziga hos xususiyatlarini yaxshiroq anglashga,

tillararo frazeologik birliklarning mohiyatini aniqlashga imkon beradi. Jumladan taqqoslangan tillarning tabiatidan kelib aloqador (ingliz va nemis), uzoq qarindoshlik (rus va nemis); o'zaro bog'liq bo'lmagan (ingliz va o'zbek) aralash (nemischa-ruscha-o'zbekcha) farqlanadi. Semantik-strukturalar tabiati bo'yicha esa: 1) tuzilishi va vazifasi bir xil bo'lgan frazeologik birliklar guruhi; 2) frazeologik birliklar guruhi, shu jumladan semantik jihatdan o'xshash ko'mponent; 3) bir xil tipdagi ishoraviy ma'noga ega bo'lgan frazeologik birliklar guruhi 4) frazeologizmdagi uslubiy xususiyatlar vahodisalar; 5) frazeologizimning miqdoriy xususiyatlari ilmiy tadqiqga tortiladi.

O'zbek va ingliz tillarining frazeologik birliklari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar nimada, ular tilda asosan qanday namoyon bo'ladi; ular qanday interalingvistik va ekstralingvistik omillar bilan belgilanadi, somatik frazeologik birliklarning tillararo ekvivalentligi darajasi va qanday degan savollarga javob topish mumkin bo'ladi. Frazeologizimning o'ziga xos xususiyati shundaki, u ozmi-ko'pmi, tilning yaruslaridagi asosiy xususiyatlarini aks ettiradi. Frazeologik birliklar uchun leksika yoki so'z birikmasi asos hisoblanadi. Frazeologik birliklar so'zlarning o'zaro uyushmasidan shakllanadi. Shu sababli qiyosiy frazeologik tahlilning o'ziga xos xususiyati – birlamchi, tizimlarni – leksika va grammatikani, shuningdek ularning frazeologiyada namoyon bo'lish xususiyatlarini hisobga olish zaruriyati kelib chiqadi va o'rganiladi.

Masalan, o'zbek tilidagi boshini aylantirmoq frazeologik birligi ingliz tilida *turn smb's head* rus tilida – *кружить/вскружить кому-либо голову* tarzda ifodalansa, o'zbek va ingliz, rus tillarida maqollar bilan ifodalangan ismning aniqlik/noaniqlik grammatik kategoriyasi mavjudligi bilan xarakterlidir: *an eye for an eye* – *око за око* – boshga bosh. kabilar.

Ingliz, o'zbek va rus tillarining taqqoslangan frazeologik birliklarining aspekt o'ziga xosligi bilan umumiy frazeologik ma'no farqlari ko'p yo'nalishli qayta qayta kori'b chiqish natijasi bo'lishi mumkin. Yana bir sabab, bir xil umumiy ma'no fonida qo'shimcha semantik soylarning paydo bo'lishi mumkin.

Masalan: ingliz tilining ijobiy rangdagi frazeologik birligi *keep one's chin up* (burningizni ko'taring) rus tiliga burnni burish ma'osida frazeologik birlik sifatida tarjima qilinishi mumkin (takabburlik bilan). Demak, taqqoslangan frazeologik birliklarni sinchkovlik bilan o'rganish bilan bir qator boshqa semalarni ham ajratish mumkin va birliklarni turli

xil xususiyatlarga ko'ra taqqoslashda ekvivalentlik mezonlarini olish mumkin.

1) voqelik nomlari va ingliz bo'lmagan, rus bo'lmagan kelib chiqishi ismlari bo'lgan frazeologik birliklar; Masalan: *Achilles heel* – ахиллесова пята; *Buridan's ass* – буриданов осел; *Buridan's ass* Buridanov osel Bunday frazeologik birliklar Yevropa madaniyatining umumiyliги bilan bog'liq, chunki ingliz va rus tillarida ham frazeologizmlarning shakllanishiga ko'plab frazeologik birliklarning manbalari bo'lgan qadimgi mifologiya va Injil katta ta'sir ko'rsatdi. O'zbek tilida ingliz va rus tillariga nisbatan bunday frazeologik birliklar ifodalanmaydi.

2) mustaqil ishlatishda eng ko'p uchraydigan leksema-komponentli frazeologik birliklar. Masalan: *hold one's head high* – visoko derjvat golovu – boshini baland kutarib yurmoq.

3) frazeologik birliklar, shu jumladan milliy nomlar va milliy haqiq nomlari uchun nolga yaqin; masalan: *Heart of Dixie*; тришкин кафтан; *Daqqiyonusdan qolgan*.

Ammo, agar tillararo ekvivalentlik umumiy inson psixofiziologik jarayonlarni metonimik ravishda qayta ko'rib chiqish yoki tarixiy ravishda o'rnatilgan madaniy jamoatchilik o'lchovi bilan aniqlansa, bu holda frazeologik strukturaviy-semantik ekvivalentlik juda yuqori bo'lishi frazeologik strukturaviy-semantik ekvivalentlik juda yuqori bo'lishi mumkin bo'lmasdi.

Masalan: *to gnash ones teeth* – скрежетать зубами – tishini g'ichirlamoq; *two – heads are better than one* – одна голова хорошо, а две лучше, bitta kalla yaxshi, ikkitasi undan ham yaxshi; *to listen open-mouthed* – слушать разинув рот – og'zini ochib eshitmoq.

Shunday qilib, frazeologik birliklarning tillararo tomoni va funksional-semantik korrelyatsiyasi nisbatan avtonom hodisalardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ройзензон Л.И. Синтаксис и фразеология. // Проблемы синтаксиса. – Львов, 1963. – С. 49-50.
2. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М., 1986.
3. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М., 1986. – С. 15-24.
4. Молотков А.П. Фразеология современного русского языка. – М., 1973.
5. Огольцев В.М. Устойчивые сравнения с системе русской фразеологии. – Л., 1978. – С. 25.

6. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тили фразеологизмларининг изоҳли луғати. – Т., 1982.
7. Маматов А.Э. Ўзбек фразеологияси. (Ўқув қўлланма). – Т., 2019.
8. Йўлдошев Б., Рашидова У. Ўзбек фразеологияси (Библиографик кўрсаткич). – Т., 2016. 190-бет.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RUS TILI SO‘Z TURKUMLARINING O‘QITISH KRITERIYALARI VA METODLARI

*Turg‘unboyev Asadbek Baxtiyor o‘g‘li,
Buxoro davlat pedagogika instituti 1-2-O‘zRus-21 guruh talabasi.*

Annotasiya: ushbu maqolada rus tili so‘z turkumlarini boshlang‘ich sinflarda samarali tarzda o‘qitish metodlari va kriteriyalarining o‘quv-dasturiy modullari haqida so‘z yuritiladi. Qolaversa, maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, o‘quvchilarning so‘z boyligini yangi ot, sifat, fe‘l va umuman olganda so‘z turkumlari bilan boyitish alohida e‘tiborga olingan.

Kalit so‘zlar: xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish agentligi, integratsiyalar, samarali metodlar, so‘z turkumlari, ot, sifat, fe‘l, doimiy va nodoimiy belgilar, so‘z turkumlarining sintaktik vazifalari.

Abstract: this article will talk about methods and educational-software modules of criteria for effectively teaching Russian word categories in elementary grades. In addition, the article paid special attention to the development of oral and written speech of Primary School students, enrichment of the vocabulary of students with a new noun, adjective, verb, and, in general, word categories.

Keywords: agency for the popularization of the study of foreign languages, integrations, effective methods, word categories, noun, adjective, verb, permanent and non-verbal characters, syntactic tasks of word categories.

Аннотация: в данной статье речь пойдет об учебно-программных модулях методов и критериев эффективного обучения русскому языку разрядов слов в начальных классах. Кроме того, в статье особое внимание уделено развитию устной и письменной речи младших школьников, обогащению словарного запаса учащихся новыми существительными, прилагательными, глаголами и категориями слов в целом.

Ключевые слова: агентство по популяризации изучения иностранных языков, интеграции, эффективные методы, категории слов, существительные, прилагательные, глаголы, постоянные и непостоянные знаки, синтаксические функции категорий слов.

Bugungi kunda yurtimiz har jabhada rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, ta'lim sohasida so'nggi yillarda juda ko'plab samarali ishlar olib borildi. Yoshlarning ilm olishi, til o'rganishi uchun juda ko'plab imkoniyatlar yaratildi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 19-maydagi «O'zbekistonda xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqish chora tadbirlari to'g'risida»gi qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzurida Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish agentligi tashkil etildi. Qolaversa umumta'lim maktablarida xorijiy tillarni o'qitish bo'yicha yangidan yangi integratsiyalar, zamonaviy texnologiyalar hamda samarali metodlardan foydalanilmoqda.

Xususan, umumta'lim maktablarida rus tilini o'qitishda yangilangan reja-dasturlar ishlab chiqildi va unga mos ravishda o'quv darsliklari ham tubdan yangilandi. Ya'ni maktablarda rus tilini xorijiy til sifatida o'qitish yo'lga qo'yildi. Bu albatta, maktab o'quvchilariga rus tilini o'rganishda samarali ta'sir ko'rsatadi. Ularning ushbu tilda o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda bimalol bayon qila olish qobiliyatini shakllantiradi.

Lekin ushbu yangilangan va integrallashgan darsliklar asosida rus tilini o'qitishda o'qituvchi-pedagoglar uchun samarasi keng ko'lamli metodlar dars jarayonida darsning maqsadini to'la shaklda yetkazib beradi.

Xususan, rus tili so'z turkumlarini boshlang'ich sinflarda o'qitish bo'yicha bir qancha samarali metodlar ishlab chiqilgan. Masalan, T.G. Ramzayevaning rus tili darsliklaridagi «Milliy boshlang'ich maktab» dasturi morfologiya ya'ni so'z turkumlari bo'limini yoritib beradi va ushbu dastur so'z turkumlarini boshlang'ich sinflarda o'qitishda eng ilg'or darslik hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari rus tili so'z turkumlarini o'rganishda uch asosiy – ot, sifat, fe'l so'z turkumlariga duch keladi va bu mavzular o'quvchilarning sinf darajasiga, yoshiga va o'zlashtirishiga qarab bir qancha o'quv-dasturiy modullarga ajratiladi.

Misol uchun, 1-sinfda so'z turkumlarini «propedevtik» ya'ni dastlabki bo'g'inlarda o'qitiladi, boshlang'ich bilim, ko'nikma va malaka shakllantiriladi. Masalan, 1-sinf o'quvchisi so'z turkumlarini

farqlay olishi; qaysi soʻroqlarga javob berishini bilishi; shaxs va narsalarning nomini, belgisini, holat va harakatini tahlil qila olishi va shundan kelib chiqib, qaysi soʻz turkumiga oid ekanligini bilishi talab qilinadi.

2-sinf dan boshlab esa oʻquvchi soʻz turkumlarining doimiy va nodoimiy belgilarini (bu belgi koʻproq rus tili tabiatiga xos) bilishi; soʻz turkumining tildagi ahamiyatini tushunishi; rod, son va zamon kategoriyalarini oʻzlashtirishi; soʻz turkumining leksik maʼnolarini anglay olishi talab qilinadi. 3-sinf da har bir soʻz turkumlarining sintaktik vazifasini (ot va sifatlarning kelishiklarda turlanishini, feʼlning zamon va shaxs-sonda tuslanishini, rod, padej yaʼni kelishik, shaxs, son va zamon qoʻshimchalarini) bilishi talab qilinadi. 4-sinf da esa oʻquvchilar soʻz turkumlarining leksik maʼnolarini, ot va sifatlardagi old qoʻshimchalar va feʼllardagi old qoʻshimchalar (pristavka)ning maʼno nozikliklarini farqlay olishi; soʻz turkumlarining oʻz va koʻchma maʼnolarida qoʻllay olishi va ular ishtirokida gaplar tuza olishi; ot, olmoshlarning maʼno turlarini bilishi; ravish ishtirokida soʻz birikmalari tuza olishi; sifatlardagi sinonim, antonim, va omonimlik munosabatlarini bilishi talab etiladi.

Albatta, bu kriteriyalarni dars mashgʻulotlarida qoʻllash uchun oʻqituvchi oʻquvchilarda maxsus metodlar yordamida qiziqish uygʻota olishi kerak. Metod haqida gap ketar ekan, eng samarador metod bu – oʻqituvchining jonli va ravon nutqi yaʼni diksiyasi. Keyingi oʻrinlarda esa oʻquv-koʻrgazmali metodlar. Bu metodlar rus tili darslarida katta ahamiyatga ega, ayniqsa, soʻz turkumlarini oʻqitishda. Qolaversa oʻquv-tarqatma materiallari, dars mavzusiga bogʻlangan mantiqiy savollar oʻquv-dars jarayonida eng yaxshi metodlar sifatida eʼtirof etiladi. Bilamizki, dars jarayonining mustahkamlash qismida oʻqituvchi mustahkamlash uchun oʻquvchilarga mashqlar beriladi va bu anʼanaviy uslub hisoblanadi. Bu oʻrinda oʻqituvchi «muammo yaratish metodi» orqali oʻquvchilarning bilimini mustahkamlash mumkin. Qanday qilib deysizmi? Misol uchun oʻqituvchi soʻz turkumlaridan foydalanib, ayni bir mavzuga oid soʻzlarni keltiradi va bu soʻzlar yordamida oʻquvchilardan soʻz birikmalari yoki gaplar tuzishi soʻraladi. Namuna: Составьте предложения с данными словами. 1. Вчера, улётать, Москва, папа. 2. Русский язык, пятерка, учитель, Я, поставить. 3. Погода, не нравится, дождь, улица, идти. Oʻquvchilar ushbu soʻzlar yordamida gap tuzishlari kerak boʻladi. Masalan, 1. Вчера мой папа улётел в Москву. 2. Учитель русского языка мне поставил пятерку. 3. На улице дождь идёт и погода мне не нравится.

Ma'lum bo'ldiki, bu metod so'z turkumlarining barcha bo'limlarini bilish va qo'llay olish qobiliyatini aniqlaydi. Qolaversa, so'z turkumlarini o'qitishda o'quv-dasturiy lug'at metodlaridan ham foydalanish mumkin. Lug'atlardan foydalanish o'quvchining so'z boyligini orttiradi.

Bu kabi metod va o'quv-uslubiy qo'llanmalar rus tilini o'qitishda eng samarador hisoblanadi va o'quvchilarning rus tilida o'qish, yozish, leksik-grammatik, tinglash va gapirish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-5426736>
2. Т.Г. Рамзаева. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – Москва: Просвещение, 1979. — 431 с.
3. https://studme.org/270908/pedagogika/izuchenie_chastey_rechi
4. Программа Т.Г. Рамзаевы «Классическая начальная школа».
5. Студенческая библиотека онлайн (inf{at}studbooks.net) © 2013 – 2023
6. <https://studbooks.net/1816540/pedagogika/>

YANGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA TA'LIMNING SIFAT - SAMARADORLIGINI OSHIRISH

*G'ofurova Muhayyo Abitdjanovna,
Andijon viloyati Xo'jaobod tumani Beshkaram MFY Xotin-qizlar faoli.*

Annotatsiya: ushbu maqolada o'qitish metodlari va innovatsion usullar, ularni o'quvchi qalbiga singdirish, o'qitishning yangi yo'lini izlash, tushuntirishning oson usulini topish va shu usullar orqali o'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish maqsad qilib olingan. Zamonaviy pedagogik texnologiya asosida darslarni tashkil etish orqali ta'limning sifat-samaradorligini oshirish haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, o'quvchilarni yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish va o'zlashtirish vazifalari, o'qituvchining bilim va mahoratini doimiy ravishda boyitib borishga bog'liq ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: metod, innovatsiya, an'anaviy dars, bilim, mahorat, zapusk, aftofokus, pedagogik texnologiya, sifat.

Annotation. This article aims to define new educational methods and innovative ways, search new ways of teaching, find out explaining.

Modern pedagogical technologies of organizing lessons and improving quality of lessons are defined. Moreover, it is also identified that teaching learners in new pedagogical technologies is connected with teacher's skills and continuous development of teacher.

Keywords: method, innovation, traditional, lesson, knowledge, skill, pedagogical technologies, quality.

Аннотация: эта статья посвящена методам обучения и инновационным методам, их внедрению в сердце учащегося, поиску нового способа обучения, поиску простого способа объяснения и вооружению учащихся знаниями, навыками и компетенциями с помощью этих методов. Задумывалось о повышении качества и эффективности обучения путем организации занятий на основе современных педагогических технологий. Выявлены также задачи обучения и освоения обучающихся на основе новых современных педагогических технологий, от которых зависит постоянное обогащение знаний и умений учителя.

Ключевые слова: метод, инновация, традиционный урок, знания, умение, запуск, афтофокус, педагогическая технология, качество.

O'quvchi yoshlarga ta'lim va tarbiya berishning eng murakab vazifasi bu sifatli bilim berish, albatta bu o'qituvchining kasb mahorati, san'ati, iste'dodi va madaniyatiga bog'liqdir. Ta'lim samaradorligini oshirishda innovatsion ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanish uzluksiz ta'lim tizimining oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifalardan biri – bu o'qitishda zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanib, ularni o'quv jarayoniga tadbiq etish va jahon standartlari talablariga bilimli, uddaburon, tadbirkor, raqobatbardosh mutaxassis kadrlar tayyorlash, shu bilan birga komil insonni shakllantirishdan iboratdir.

Bugungi kunda mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy ilm-fan va kasb-hunarlarni puxta egallaydigan, o'z yurti, o'z xalqiga fidoyi, har tomonlama sog'lom avlodni tarbiyalash va ta'lim berish biz ustozlar zimmasida. Buning uchun har bir pedagog yuksak bilim, ulkan maxorat, zamonaviy ilm-fanning yutuqlaridan xabardor bo'lishi, xorijiy tillarni

puxta egallashi, kompyuter texnologiyalaridan, internet tarmoqlaridan maqsadli foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishi talab qilinmoqda.

Bunda, albatta, bir narsani unutmasligimiz kerak kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishi biz ustozlarga bog'liq. Buning uchun biz o'z ustimizda tinimsiz izlanib, yuqori samaradorlikka erishish uchun o'qitishning noan'anaviy metodlaridan, ya'ni zamonaviy pedagogik texnologiyalarning turli metodlaridan dars mavzusiga mos ravishda foydalanib, dars o'tishimiz kerak. Buning uchun o'qituvchi avvalo har bir darsga ijodiy yondashishi, dars jarayonida ko'zda tutilgan barcha bosqichlarni erkin amalda oshirishi lozim.

Har bir dars o'quv-tarbiya jarayonining asosiy shakli hisoblanadi. Shuning uchun o'qituvchi har bir o'quvchini yaqindan bilish, o'quvchidagi o'zgarishlarni sezish, o'quvchilar jamoasiga to'g'ri ta'sir eta olish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida darslarni tashkil etish muxim. Zamonaviy darslarda yangi pedagogik texnologiyalar orqali dars davomida qo'shimcha ma'lumotlar asosiy mavzuni qamrab olishi kerak.

Maktablarda shu vaqtgacha qo'llanilgan o'qitish metodlari xilma-xil bo'lib, eng keng ko'p tarqalgan va qo'llaniladigan turlari an'anaviy dars o'tish metodlaridir. Bunda asosan suhbat, o'quv mavzusini og'zaki bayon qilish, darslik va kitob bilan mustaqil ishlash, demonstratsiya, illyustratsiya (tasvirlash, rasmlar bilan ko'rsatish), ekskursiya, og'zaki va yozma mashq hamda grafik ishlar, amaliy mashg'ulotlardan foydalanib kelinmoqda. Keling, endi biroz metodlarimizni o'zgartirsakda zamon bilan hamnafas bo'lib, darslarimizni yanada qiziqarliroq va tushunishga osonroq yo'llar bilan o'tsak.

Buning uchun avval o'qituvchining samarali faoliyat ko'rsatishga undovchi darsning metodik ishlanmasini puxta ishlab chiqishimiz va kutilgan natijaga erishishimiz lozim. Ta'limning samaradorligini oshirish va bilimlarni to'la egallashlariga erishish, o'quvchining ta'lim diqqat markazida bo'lishi, o'z sohasidagi bilimlarni mustahkam egallashi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni va interfaol usullar bilan qurollanishi muhim. Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etilishi ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishni taqazo etadi.

Dars jarayonida o'quvchilarni erkin raqobat asosida faoliyatni tashkil etish, axborot texnologiyalar, elektron darsliklar, multimedialardan foydalanish zarur. Bu esa o'quvchilarni erkin fikrlashni, olgan bilimlarini tahlil qilishni, istiqbolda kasbiy mahorat orttirish, o'z nuqtai nazarlarini asoslash imkoniyati, yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirilgan bilimlarni o'zlari tomonidan baholashga qodir zarur qarorlar qabul qilish, ularning ichki ehtiyojiga aylanib qoladi. Dars jarayonlarida eng ommaviy zamonaviy pedagogik texnologiyalar qo'llanishda Buyuk Britaniya, Yaponiyaning o'qitish texnikalari asosida darslarni tashkillashtirish yo'lga qo'yish maqsadida turli metodlarni tavsiya qilmoqchiman.

Darsni faollashtiruvchi vositalar, samarali dars o'tish texnikalari, o'quvchilar qobiliyatini tartibga solish va samaraga erishish, dars muhitini yaxshilash uchun quyidagi metodlardan foydalanish dars sifatini yuqori darajaga olib chiqadi. «Zapusk» texnologiyasi, «Aftofokus» metodi (o'quvchilarni xushyorlikka chaqiradi), «Sukrot» metodi, «Kaizen» metodi (kichik-kichik o'zgarishlar orqali muntazam rivojlanishga intilish), «Sayoxat» metodi (o'quvchilar uchun dinamik va motivatsion muhit yaratiladi), «Pareto» qonuni, «VARK» modeli, «Vizual» ta'lim uslubi (rasmlar, jadvallar, grafiklar, taqdimotlar orqali o'rganiladi), «Eshitish orqali o'rganish» uslubi (ma'ruzalar va audio kitoblarni tinglash), «Kam vaqt sarflab, ko'p narsa o'rganish» usuli, «3D» metodi, «Snovball» texnikasi, «Setlkasten» metodi, «Jigsav» metodi, «Blits-so'rov», «Munosabat», «Konferensiya», «Ilmiy-fantastik kitoblar ustida ishlash», «O'ylab top», «Bumerang», «Damino», «BBB», «FSMU», «Integratsiya» va b.

Bugungi kunda ta'lim tizimida chuqur bilimlarni egallashda zamonaviy innovatsion ta'lim texnologiyalari juda yaxshi samara bermoqda. Bunda o'quvchilar erkin fikrlash bilan birga o'z fikrini asoslab berish, o'zgalar fikrini tinglay olish, muammolar yechimini topish va hayotga tadbqiq etishni asoslab berishga harakat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ишмухаммедов Р.Ж. Инновацион таълим технологиялари. – Т., 2008.
2. Беспалько В.П. Педагогика. 1989.
3. Гофурова Муҳайё. Она тили ва адабиёт дарсларини янги педагогик усуллар асосида ўтиш. – Наманган, 2018.
4. Гофурова Муҳайё. Креатив педагог. Ўқув-қўлланма. – Наманган, 2020.

INGLIZ TILINI O'QITISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALAR

*Abdujabborova Shohista Adiljonovna,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.
Abduvaliyeva Gulsora Adakhamjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz tilini samarali o'rgatishning bir necha usullari hamda til va uni o'rganishda foydalaniladigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan ham bir nechta yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: til, ingliz tili, tilni mustaqil o'rganish, ta'lim texnologiyalari, loyiha, qiziqish, faollik, interaktiv metodlar.

Abstract: This article highlights several ways to learn English effectively and some of the modern learning technologies in language learning as well.

Keywords: Language, English, independent language learning, educational technologies, project, motivation, activity, interactive methods.

Аннотация: в этой статье рассказывается о нескольких способах эффективного изучения английского языка, а также о некоторых современных обучающих технологиях в изучении языков.

Ключевые слова: Язык, английский, самостоятельное изучение языка, образовательные технологии, проект, мотивация, активность, интерактивные методы.

Ma'lumki, bugungi globalashuv jarayonida ta'limga bo'lgan e'tibor tez sur'atlarda o'sib bormoqda. Shu bilan birga yosh kadrlar uchun keng imkoniyatlar eshigi ochilmoqda va asosiy e'tibor o'quvchi, uning shaxsiyati va o'ziga xos ichki dunyosiga qaratilmoqdaki buning uchun ta'limni tashkil etish usullari va shakllarini tanlash zamonaviy o'qituvchining asosiy maqsadi bo'lib bormoqda. So'nggi yillarda maktablarda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish masalasi tobora ko'proq ko'tarilmoqda. Bu – nafaqat yangi texnik vositalar, balki o'qitishning yangi shakllari va usullari, o'quv jarayoniga yangicha yondoshishning bir ko'rinishidir.

Hozirda chet tillarni o'qitishning asosiy maqsadi maktab o'quvchilarining kommunikativ madaniyatini shakllantirish va

rivojlantirish, chet tilini amaliy o'zlashtirishga o'rgatish hisoblanmoqda. [1] O'qituvchining vazifasi esa har bir til o'rganuvchi uchun tilni amaliy o'zlashtirishiga sharoit yaratish, o'z faolligini, ijodkorligini namoyish etishiga imkon beradigan o'qitish usullarini tanlash, chet tillarini o'qitish jarayonida o'quvchining bilish faoliyatini faollashtirishdir.

Hamkorlikda o'rganish, loyiha metodikasi, yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish, internet resurslar kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'quv jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, bolalarning qobiliyatlari, ularning o'rganish darajasini hisobga olgan holda o'qitishning individualizatsiyasi va farqlanishini ta'minlaydi. Chet tili darslarida kompyuter o'qitish dasturlaridan foydalangan holda o'qitishning turli shakllari mavjud bo'lib, ular til o'rganishda yuqori samaradorlik bermoqda: so'z boyligini oshirish, talaffuz qilishni mashq qilish, dialogik va monologik nutqni o'rgatish; yozishni o'rgatish; grammatik hodisalarni ishlab chiqish.

Internet-resurslardan foydalanish imkoniyatlari ham juda katta. Global Internet dunyoning istalgan nuqtasida joylashgan talabalar va o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan har qanday ma'lumotni olish uchun sharoit yaratadi: mintaqaviy geografik materiallar, yoshlar hayotidagi yangiliklar, gazeta va jurnallardan maqolalar va boshqalar. [2] Darslarda ingliz tilida Internet yordamida bir qator didaktik muammolarni hal qilish mumkin: global tarmoq materiallaridan foydalanib o'qish ko'nikma va malakalarini shakllantirish; o'quvchilarning yozish qobiliyatini oshirish; talabalarning aktiv so'z boyligini oshirish; talabalarda ingliz tilini o'rganish motivatsiyasini shakllantirish. Bundan tashqari, bu ish maktab o'quvchilarining dunyoqarashini kengaytirish, ingliz tilida so'zlashadigan mamlakatlarda tengdoshlari bilan ishbilarmonlik munosabatlari va aloqalarini o'rnatish va qo'llab-quvvatlash uchun ham yordam beradi. Talabalar Internetda o'tkaziladigan onlayn testlar, viktorinalar, tanlovlar, olimpiadalarda ishtirok etishlari, boshqa mamlakatlardagi tengdoshlari bilan yozishmalar, suhbatlar, videokonferentsiyalar uyshtirislari mumkin.

Hozirgi kunda maktablarda chet tilini o'rganishning asosiy maqsadi kommunikativ kompetentsiyani shakllantirish bo'lib, boshqa barcha maqsadlar (tarbiyalash, o'qitish, rivojlantirish) ushbu asosiy maqsadni amalga oshirish jarayonida amalga oshiriladi. [3]

Kommunikativ yondashuv muloqotni o'rgatish va Internet faoliyatining asosi bo'lgan madaniyatlararo ta'sir o'tkazish qobiliyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi. [4]

Hozirgi vaqtda aloqa, interaktivlik, muloqotning haqiqiyliigi, madaniy sharoitda tilni o'rganish, ta'limning avtonomligi va insonparvarligi masalalariga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Ushbu tamoyillar madaniyatlararo kompetentsiyani kommunikativ qobiliyatning tarkibiy qismi sifatida rivojlantirishga imkon beradi.

Chet tillarni o'qitishning yakuniy maqsadi chet tilidagi muhitda erkin yo'nalishni va turli vaziyatlarda yetarli darajada javob berish qobiliyatini o'rgatishdir, ya'ni – aloqa.

Bugungi kunda Internet resurslaridan foydalangan holda yangi usullar an'anaviy chet tillarini o'qitishga qarshi. Chet tilida muloqotni o'rgatish uchun siz materialni o'rganishni rag'batlantiradigan va yetarli xulq-atvorni rivojlantiradigan haqiqiy, hayotiy vaziyatlarni yaratishingiz kerak.

Yangi texnologiyalar, xususan Internet ushbu xatoni tuzatishga harakat qilmoqda. Kommunikativ yondashuv – bu materialni ongli ravishda anglashga va u

bilan ishlash usullariga, muloqotga psixologik va lingvistik tayyorgarlikni yaratishga qaratilgan muloqotni simulyatsiya qiluvchi strategiya. Foydalanuvchi uchun Internetda kommunikativ yondashuvni amalga oshirish ayniqsa qiyin emas. Kommunikativ vazifa talabalarga muammo yoki savolni muhokama qilish uchun taklif qilishi kerak, talabalar nafaqat ma'lumot almashadilar, balki ularni baholaydilar.

Haqiqiy tilni o'rgatish orqali Internet nutq qobiliyatlari va ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi, shuningdek lug'at va grammatikani o'rgatishda qiziqish va samaradorlikni ta'minlaydi. Interaktivlik hayotdan real vaziyatlarni yaratibgina qolmay, balki talabalarni chet tilida ularga munosib javob berishga majbur qiladi.

O'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limni ta'minlaydigan texnologiyalardan yana biri bu ijodkorlik, bilim faoliyati va mustaqillikni rivojlantirish usuli sifatida loyiha uslubidir. [5]

Talabalar o'zlarining ufqlarini, tilni bilish chegaralarini kengaytiradilar, undan amaliy foydalanish tajribalarini to'playdilar, chet tilidagi nutqni tinglashni va eshitishni o'rganadilar, loyihalarni himoya qilishda bir-birlarini tushunadilar. Bolalar ma'lumotnomalar, lug'atlar,

kompyuter bilan ishlashadi va shu bilan chinakam til bilan bevosita aloqa qilish imkoniyatini yaratadilar, bu esa sinfda faqat darslik yordamida til o'rganishni ta'minlamaydi. Loyihada ishlash – bu ijodiy jarayon. Talaba mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligi ostida muammoning echimini izlaydi, buning uchun nafaqat tilni bilish, balki katta miqdordagi predmetli bilimlarga ega bo'lish, ijodiy, kommunikativ va intellektual ko'nikmalarga ega bo'lish talab etiladi.

Axborot texnologiyalarini o'qitishga joriy etish, axborotni idrok etish va qayta

ishlash jarayonini ancha diversifikatsiya qiladi. Kompyuter, Internet va multimediya

tufayli o'quvchilarga keyingi tahlil qilish va saralash bilan katta hajmdagi ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun noyob imkoniyat yaratildi. Ta'lim faoliyatining motivatsion asoslari ham sezilarli darajada kengaymoqda. Multimediyadan foydalanish sharoitida talabalar gazetalardan, televizordan ma'lumot olishadi, o'zlari intervyular o'tkazadilar va telekonferensiyalar o'tkazadilar. [6]

Til portfeli texnologiyasida chet tilini bilish darajasini baholashning asosiy mezonlari sinov hisoblanadi. Ushbu texnologiya ustuvor yo'nalishi ta'lim jarayonini o'qituvchidan o'quvchiga yo'naltirishdir. O'quvchi, o'z navbatida, uning bilim faoliyati natijalari uchun ongli ravishda javobgardir. Yuqoridagi texnologiya talabalarning ma'lumotni mustaqil ravishda o'zlashtirish ko'nikmalarini bosqichma bosqich shakllantirishga olib keladi. Umuman olganda, til portfeli ko'p funktsional bo'lib, ko'p tillilikning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Johnson, K. E. The Sociocultural Turn and Its Challenges for Second Language Teacher Education. // TESOL Quarterly, – London, 2006.
2. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. – London, 2001.
3. Makhkamova G.T. Innovative pedagogical Technologies in the English Language Teaching. – Tashkent, 2017.
4. Deng, F., & Zou, Q. A study on whether the adults' second language acquisition is easy or not—from the perspective of children's native language acquisition. Theory and Practice in Language Studies, 2016.
5. Bakirova H.B. Teaching foreign language terminology at non-language universities. International journal of discourse on innovation. Integration and education. Volume: 01 Issue: 01. 2020.

INGLIZ TILINI O'RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA YANGICHA YONDASHUVLAR

*N.A.Maxsudova,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi
G.A.Abvaliyeva,
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz tilini samarali o'rgatishning bir necha usullari hamda til va uni o'rganishda foydalaniladigan zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan ham bir nechta yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Til, ingliz tili, tilni mustaqil o'rganish, ta'lim texnologiyalari, loyiha, qiziqish, faollik, interaktiv metodlar.

Abstract: This article highlights several ways to learn English effectively and some of the modern learning technologies in language learning as well.

Keywords: Language, English, independent language learning, educational technologies, project, interest, activity, interactive methods.

Аннотация: в этой статье рассказывается о нескольких способах эффективного изучения английского языка, а также о некоторых современных обучающих технологиях в изучении языков.

Ключевые слова: язык, английский, самостоятельное изучение языка, образовательные технологии, проект, интерес, активность, интерактивные методы.

Yigirmanchi asrning oxiriga kelib, ingliz tilida jahon ahamiyatiga ega til maqomi nihoyat mustahkamlandi. Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi proffessionlta'limning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda.

Turli sohalardagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori jamiyatda chet tillari kasbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bunday bilimlarni insonlar dastlab maktab, kollej, litsey, keyinchalik institutlarda, o'quv kurslarida yoki mustaqil ravishda xorijiy tilni o'rganishga yordam beruvchi asosiy ma'lumot to'plamlari bilan tanishgan holda o'rganadilar. [1]

Tadqiqot jarayonida ingliz tilini o'rgatish va o'rganishning mashhur usullaridan, internet manbalaridan foydalanildi. Maqolani yozish davomida nazariydeduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, mantiqiylik tamoyillardan foydalanildi. Chet tilini zamonaviy

texnologiyalardan foydalanib o'rgatish va o'rganish eng samador usullardan biridir. Bu jarayonda, jumladan:

- kompyuterlardan foydalanganda o'quvchi chet tilidagi video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham ko'rishi ham eshitishi mumkin;

- chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniedagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish mumkin;

- ancha an'anaviy usul hisoblanadigan magnitafon va cassetalardan foydalanish;

- CD pleyerlardan foydalanish mumkin. Bu texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tilini o'rganishlari jarayonini qiziarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi. [2]

Biz bilamizki, hozirgi ta'lim jarayonida o'quvchi subyekt bo'lishi lozim. Bunda ko'proq interfaol metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Ingliz tili darslariga qo'yilgan eng muhim talablardan biri talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdir. Bugungi kunda ingliz tili o'qituvchilari Amerika Qo'shma Statlari, Angliya pedagoglari tajribasiga tayangan holda quyidagi innovatsion metodlardan foydalanib kelishmoqda:

- «Muammoli vaziyat yechimi» bu usulni qo'llash uchun hikoyaning boshlanishi o'qib beriladi qanday yakun topishi o'quvchilar, talabalar hukmiga havola qilinadi;

- «Quvnoq topishmoqlar» o'quvchilarga topishmoqlar o'rgatish Ingliz tilini o'rgatishda muhim ahamiyatga ega, ular o'zlariga notanish bo'lgan so'zlarni o'rganadilar va o'ylab topishmoq javobini topadilar;

- «Tezkor javob» (Quick answers) o'tilgan dars samaradorligini oshirishda yordam beradi; – «Chigil yozdi» («Warm-up exercises») o'quvchilarni darsga qiziqtirish uchun sinfda har xil o'yinlardan foydalanish

- «Pantomima» bu usul juda qiyin mavzular tushuntirilishi kerak bo'lgan darsda yoki yozma mashqlar

- bajarilib, talabalar charchagan paytda foydalanilsa bo'ladi;

- «Hikoya zanjiri» (a chain story) usuli o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishda yordam beradi;

- «Rolli o'yinlar» (Acting characters) bu usul darsning barcha tiplarida qo'llanilishi mumkin. Hunarga o'rgatish uchun «Interpreter», «Translator», «Writer», «Poet» kabi kasbdagi kishilar darsda ishtirok etishib o'quvchilar bilan suhbatlashishlari mumkin;

- «Allomalar yig'ini» (Thinkers meeting) U.Shekspir, A.Navoiy, R.Burns kabi shoirlar va yozuvchilarni «taklif qilish» mumkin. Bunday

paytda ular aytib ketgan hikmatli soʻzlardan darsda foydalanish yoshlarni komil inson boʻlib tarbiyalanishiga yordam beradi;

– «Rasmlar soʻzlaganda» (When pictures speak) usuli ancha qulay boʻlib, ingliz tilini oʻrgatishda, talaba, oʻquvchilarning ogʻzaki nutqini rivojlantirishda yordam beradi, buning uchun mavzuga oid rasmlardan foydalanish lozim;

– Kviz kartochkalari (quiz cards) oʻquvchilarning soniga qarab kartochkalar tarqatiladi va hamma talabalar bir vaqtda darsda ishtirok etish imkonini beradi bu esa vaqtni tejaydi. Koʻrib chiqqanimizdek, har bir innovatsion texnologiya oʻziga xos afzallik jihatlari egadir. Bunday usullarning barchasida oʻqituvchi va oʻquvchi oʻrtasidagi hamkorlik, oʻquvchining taʼlim jarayonidagi faol harakati koʻzda tutiladi. [3]

Yigirmanchi asrning oxiriga kelib, ingliz tilida jahon ahamiyatiga ega til maqomi nihoyat mustahkamlandi. Dunyoning aksariyat maktablarida uni oʻrganish majburiy boʻlib qoldi va oʻqitish metodikasi sakrash va chegaralar bilan rivojlana boshladi. Ingliz tilini mustaqil oʻrganishning birinchi usuli paydo boʻlishiga sabab boʻlgan kurslarga borish hammaning ham imkoniyatiga ega emas. Keyinchalik, koʻplab mualliflar ingliz tilini oʻrganishning samarali dasturini mustaqil ravishda yaratishga harakat qilishdi, ammo biz eng mashhur 4 tasiga eʼtibor qaratamiz. [4]

1. Shexter usuli Ingliz tilini oʻrganishning bu usuli «nazariyadan amaliyotga» klassik modelga emas, balki teskari, tabiiyroq idrok tizimiga asoslanadi. Bu ona tilimizni qanday oʻrganishimizga juda oʻxshaydi. Muallif yosh bolalar qanday gapirishni oʻrganishiga misol keltiradi - axir, hech kim ularga jumlar, holatlar va nutq qismlarini qurish qoidalarini tushuntirmaydi. Xuddi shu tarzda Igor Yuryevich Shekhter ingliz tilini oʻrganishni taklif qiladi.

2. Pimsler usuli Doktor Pol Pimsler nafaqat maʼlumotni idrok etish, balki uni qayta ishlab chiqarish uchun ham moʻljallangan oʻttiz daqiqalik darslarning maxsus tizimini ishlab chiqdi. Har bir dars ikki kishi tomonidan aytiladi: bizning hamyurtimiz va ona ingliz tilida soʻzlashuvchi. Buning yordamida hamda maxsus yodlash texnologiyasi tufayli har bir oʻquvchi har bir dars uchun ingliz tilidagi yuzlab soʻz va iboralarni oʻrganadi. Darsning mohiyati maʼruzachilar tomonidan aytiladigan topshiriqlarni ketma-ket bajarishdir.

Texnikaning shubhasiz afzalliklari uning harakatchanligini oʻz ichiga oladi – siz istalgan joyda audio vazifalarni bajarishingiz mumkin: tiqilinchda turganingizda, ishga ketayotganingizda, uchrashuvga

ketayotganda metroda yoki yotishdan oldin yotoqda yotganingizda. Salbiy tomoni yuqori sifatli talaffuz va bilimlarni o'zlashtirish testining yo'qligi bo'ladi.

3. Dragunkin usuli Aleksandr Nikolaevich Dragunkin tizimining o'ziga xos xususiyati har qanday chet tilini o'rganishda ona rus tiliga yo'naltirilganlikdir. Juda jasorat bilan ingliz tilini sodda deb atagan muallif, uning ildizlari qadimgi rus tiliga, ayniqsa grammatik zamon tizimiga borib taqalishini ta'kidlaydi

4. Petrov usuli Dmitriy Petrovning aytishicha, ingliz tilini 16 soatda o'rganishingiz mumkin. To'g'ri, muallif yana bir bor aniqlaydiki, biz Buyuk Britaniyada tug'ilgan fuqaro darajasida tilni o'zlashtirish haqida emas, balki asosiy bilimlar haqida gapiramiz. Uning darslari ingliz tilida so'zlashadigan muhitga tushib qolish sharoitida omon qolish, sizning ehtiyojlaringizni tushuntirish va javobni tushunish uchun yetarli.

Xulosa qilib aytish kerakki, zamonaviy tilni o'rgatish ko'proq madaniyatli shaxsni shakllantirishga qaratilgan bo'lib, u o'z-o'zini tahlil qilish va yangi bilimlarni tizimlashtirish ko'nikmalariga ega ekan. Innovatsion usullar butun tizimni modernizatsiya qilishning ajralmas qismidir. Shunga amin holda o'qituvchilar eng ilg'or yondoshuvlar bilan tanishishlari va keyinchalik ularni birlashtirishi va o'z ishlarida foydalangan holda ta'lim tizimida sezilarli o'sishga erishish mumkin. Ko'plab tashkilotlar axborotni jo'natish va olish uchun multimedia imkoniyatlaridan foydalangan holda yangi darajaga o'tmoqda. Kompyuterlar va boshqa qurilmalardan foydalanish butun ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilaydi. Ta'lim jarayonida o'tkaziladigan treninglarda nutq ko'nikmalarini shakllantirishga va ijtimoiy moslashuvchanlikni rivojlantirishga yetarli e'tibor berilishi kerak.

References:

1. Bekmuratova U.B. «Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish» mavzusida referat. – T., 2012.

2. Отабоева, М.Р. Чет тилини о'qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. – Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. – 2017. – № 4.2 (138.2). – С. 36–37.

3. Q.Xatamova, M.N.Mirzayeva. Ingliz tili darslarida qo'llaniladigan interfaol usullar. (Uslubiy qo'llanma). – Navoiy, 2006. 40-bet.

4. M.Xoldorova, N.Fayziyeva, F.Rixsittilayeva. Chet tilini o'qitishda yordamchi vositalardan foydalanish. – Toshkent: TDPU.

2-SHU‘BA

TILLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

O‘ZBEK TILI NEYROMASHINA TARJIMASI TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA PARALLEL KORPUSLAR

*Nilufar Abduraxmonova,
O‘zbekiston milliy universiteti professori, filologiya fanlari doktori,
Kompyuter lingvistikasi va amaliy tilshunoslik kafedrasi mudiri.*

*Vasliddinova Kamola,
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti.*

*Shamsiyeva Gulshoda,
O‘zbekiston milliy universiteti Kompyuter lingvistikasi mutaxassisligi
magistranti.*

Bugungi kunda har bir sohada integrallashuv jarayonlari mashina tarjimasiga bo‘lgan ehtiyojni tabora yuksaltirib borayotgani har qanday tilning texnologik aspektlarida globallashuv va rivojlanishni talab etmoqda. Mashina tarjimasi (MT) kompyuter yordamida tabiiy tildagi matnlarni tarjima qilishga yo‘naltirilgan sun‘iy intellekt modelidir. ma‘lumki, mashina tarjimasida dastlabki yondashuv asosan inson resursi yordamida an‘anaviy tarjima qoidalari va lingvistik bilimlarga tayangan. Mashina tarjimasi (avtomatik tarjima) da matnlar kompyuter yordamida bir tildan (manba tili) ikkinchi tilga (maqsad tili) o‘giriladi. Bu jarayon juda kam vaqtni oladi. 1954-yilda AQSHda «Georgetown Automatic Translation» tizimi (GAT) Jorjtaun universiteti olimlari tominidan sinovdan o‘tkazilgan. Bu avtomatik tarjima bo‘yicha birinchi tajriba bo‘lgan. Loyiha mualliflari tajriba jarayonlari uchun IBM-701 kompyuterlaridan foydalangan holda data base uchun algoritmlar ishlab chiqishadi. Bu algoritmlar yordamida sinov jarayonida 50 000 ta so‘z va 50 ta gap rus tilidan ingliz tiliga tarjima amalga oshirilgan. Tarjima tizimlarining keng qo‘llanuvchi yana bir turi SYSTRAN avtomatik tarjima tizimi bo‘lib, uning yordamida bir yilda 2,5 mln sahifa matn ingliz tilidan nemis, fransuz, ispan, yunon, italyan tillariga hamda fransuz tilidan ingliz, ispan, italyan tillariga tarjima qilinadi¹.

¹ Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. –T., 2011. – B. 143

AQShda NASA mutaxassislari tomonidan 1991-yilda mashina tarjima bo'yicha DIANA loyihasini amalga oshirdi. Bu dunyoda avtomatik tarjima bo'yicha eng yirik loyiha hisoblanadi. Uning ma'lumotlar bazasiga 10 million so'z kiritilgan bo'lib, ingliz, rus, nemis, ispan, arab, fransuz kabi dunyoning eng yirik 6 ta tiliga asoslangan edi. Mashina tarjimasining rivojlanishiga ikki omil ta'sir ko'rsatgan¹:

- 1) tarjimaning kompyuterda modellashtirilganligi;
- 2) mashina tarjimasining ijtimoiy maqsadda tillararo kommunikatsiyani ta'minlashga bo'lgan imkoniyatining kengligi.

O'tgan asrning 90-yillariga kelib mashina tarjimasida sezilarli o'zgarishlar yuzaga keldi. Bunga yangi texnologiyalarning kirib kelishi, statistik metodning qo'llanilishi, konneksionizm konsepsiyasining ilgari surilishi hamda neyron setlardan foydalanish texnologiyasi ishlab chiqilganligi asos bo'ldi.

Statistik mashina tarjimasi haqidagi dastlabki g'oya 1949-yilda IBM tadqiqotchisi Uorren Uiver tomonidan Klaud Shanonning ma'lumot nazariyasi asosida yaratilgan. Keyinchalik ushbu nazariyaga ko'ra 1991-yilda IBM tadqiqotchisi Tomas J. Vatson tomonidan bu tizim qayta o'rganilib chiqilgan. Dastlab, statistik mashina tarjimasi tizimining Models IBM Hidden dan 1-5 model. Stefan Vogeldan Markov model hamda Frans Jozef Okdan 6 model kabi so'z asosida ishlovchi tarjima modellari yaratilgan. Statistik mashina tarjimasi usulidan IBM kompaniyasi foydalanib, IBM Model 1-5 modelini yaratadi. Google kompaniyasi ham bu metoddan foydalanishni boshlaydi. Bugungi kunda ushbu metod Giza++, Moses, Pharaoh, Rewrite, BLEU scoring tool kabi tizimlarda qo'llaniladi.

Statistik mashina tarjimasi monolingval va bilingval korpusning tahlilidan kelib chiquvchi parametrlarning statistik tarjima modellaridan foydalanadi. Statistik tarjima modelini yaratish uchun mavjud multilingval korpusga tayaniladi. Maxsus soha uchun korpusda kamida ikki million so'z, umumiy til uchun undan ham ko'proq so'z leksikoni bo'lishini talab qiladi.

Tarjimada korpusga asoslangan tadqiqotlar 1990-yillarda boshlangan bo'lib, bu davrga kelib tadqiqotchilar va olimlar bir tilli matnlar jamlanmasida tizimli taqqoslash va kontrastga asoslangan tarjimini o'rganishga maqsadli yondashuvni rivojlantirishga e'tibor qarata boshlashdi. Translation English Corpus asosida olib borilgan dastlabki izlanishlardan so'ng tarjima matnlardan boshqa turli korpuslar tuzilgan va tarjima qilingan matnlar korpusi bilan birgalikda ishlatila

¹ N.Abduraxmonova. Kompyuter lingvistikasi. – T.: Nodirabegim, 2021. –B. 225

boshlangan. Shunga qaramasda, bu paytda manbaalar yetarli bo'lmaganligi sababli ko'p tilli korpuslardan foydalangan holda tarjima tizimi sifatini oshirish sekinroq rivojlanadi. Stig Johansson rahbarligida yaratilgan dastlabki loyihalardan biri – Ingliz-Norvegiya Parallel korpusi bir nechta tillardagi matnlarni qamrab olgan edi. Keyinchalik bu korpus Oslo Multilingual Corpusiga aylantirilad. U moslashtirish, qiyosiy qilshunoslik va tarjima borasidagi tadqiqotlar uchun samarali manbaa vazifasini o'tagan. Shunga qaramasdan ko'p tilli korpuslarni yaratish oson emas edi, chunki bunda bir tilli korpusga qaraganda murakkab jarayon bo'lib ko'proq vaqt talab etadi.

Tabiiy tillar tabiatan murakkab bo'lganligi sababli barcha tillarning lingvistik modellari mashina tarjimasi uchun yaratilgan umumiy qonun va qoidalarga mos kelavermaydi. Shu boisdan katta hajmli parallel korpuslarning lingvistik resurs sifatida mashina tarjimasi tizimlarida korpusga asoslangan, statistikaga asoslangan yoki neyromashina tarjimasi kabi turli tarjima modellari takomillashib bormoqda. Yuqorida qayd etilgan texnologiyalar qoidalarga asoslangan mashina tarjimasidan farqli ravishda so'z va iboralarning ma'nosini to'g'ridan – to'g'ri, ketma ketlikda tarjima qiladi, lekin kutilgan natija har doim ham yuqori daradagi samaradorlikni ta'minlamaydi [Brown., 1990; Koehn., 2003]. Tarjima sohasida olib borilayotgan izlanishlar natijasida neyromashina tarjimasi (NMT) ilg'or tajribalardan kelib chiqqan innovatsion yondashuv sifatida yangi paradigmani hosil qildi, natijada tez fursatda tarjima modelining yuqori samaradorligini ko'rsatdi¹.

Neyromashina tarjimasi (NMT) – bu so'zlar ketma-ketligi ehtimolligini bashorat qilish uchun sun'iy neyron tarmog'idan foydalanuvchi metod sanaladi. Odatda umumiy integratsiyalashgan modelda yaxlit jumalarni modellashtiradi. Mashina tarjimasida neyrotarmoqlardan foydalanish bo'yicha birinchi ilmiy tadqiqot sifatida 2014-yilda e'lon qilingan Bahdanau va Sutskeverning tarjima qilish modellari ilm ahliga taklif qilindi hamda ilk bor *neyromashina tarjimasi* (NMT) atamasi qo'llandi. Dastlabki yirik NMT tizimi Baidu tomonidan 2015- yilda amalda o'z ifodasini topgan².

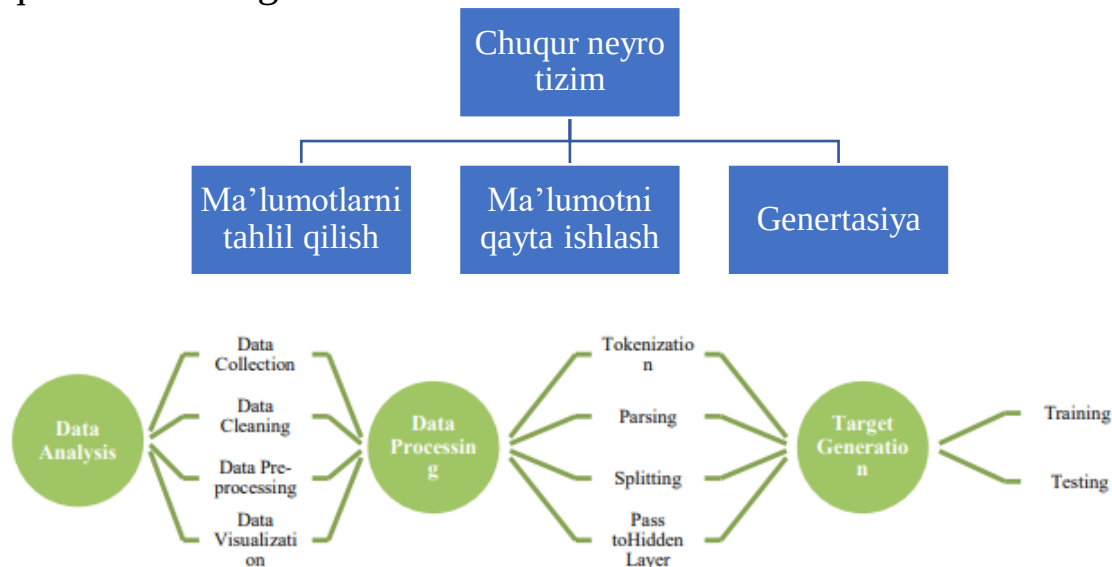
Ikki tilli parallel korpuslar NMT uchun eng muhim lingvistik manba hisoblanadi. Korpusga asoslangan neyro tarmog'i yondashuvi MT(mashina tarjimasi) imkoniyatlarini yanada oshirdi. Yuqorida aytib o'tilganidek, tarjima jarayoni umumiy qoidalarga bo'ysunmagan holda tilni korpusga jamlangan so'z va iboralarga tayangan holda tarjima

¹ Dzmitry B., KyungHyun Ch., Yoshua B. Neural Machine Translation By Jointly Learning to align and translate / Published as a conference paper at ICLR 2015.

² Kalchbrenner, N., Blunsom Ph. (2013). Recurrent Continuous Translation Models. Proceedings of the Association for Computational Linguistics: 1700–1709.

qiladi va NLP(tabiiy til jarayonlari)ning tarjima davomida saqlab qolinishiga erishadi.

Neuro mashina tarjimasining modellashtirish jarayonini quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

[Muskaan Singh et al. / Procedia Computer Science 167 (2020) 2534–2544]

1-rasm

Yuqorida keltirilgan chizmada korpusga jamlangan soʻz va iboralarning neuro mashina tarjimasi asosida ishlash funksiyasi aks etgan.

Bizning tadqiqotimiz korpusga asoslangan mashina tarjimasi (Corpus based MT) yondashuvi asosida ushbu maqolada uning lingvistik taʼminotini yaratish masalalari tahlilga tortilgan. Statistik mashina tarjimasi texnologiyasi katta hajmli qiyosiy til juftliklari hamda matn namunalaridan (korpuslar) foydalanuvchi mashina tarjimasi metodi hisoblanadi.

Oʻzbek tilshunosligida ham korpus va unga asoslangan mashina tarjimasi borasida bir qancha olimlar tomonidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

A.Axmedova tomonidan «Parallel korpusda oʻxshatishlarning leksik-semantik munosabatlari tadqiqi (inglizcha-oʻzbekcha va oʻzbekcha-inglizcha matnlar asosida)» mavzusidagi dissertatsiyasida tarjimashunoslikda ikki yoki koʻp tilli parallel korpuslar uchun katta hajmdagi lingvistik maʼlumotlar bazasi va tarjima lugʻatlarni tuzish istiqbolida tabiiy tilni qayta ishlash, mashina tarjimasi va korpusga asoslangan tarjimashunoslikning ilmiy-nazariy muammolarini chuqur oʻrganishda muhim ahamiyatga ega ekanligi taʼkidlab oʻtilgan¹.

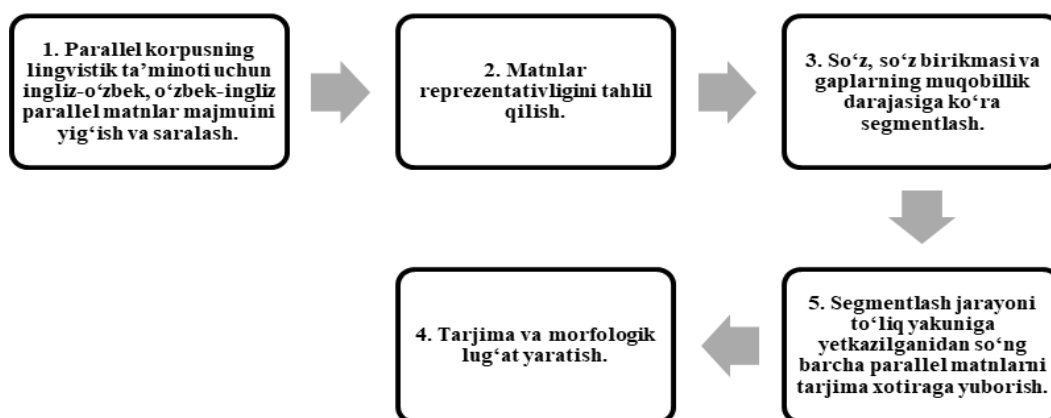
¹ Axmedova A. Parallel korpusda oʻxshatishlarning leksik-semantik munosabatlari tadqiqi (inglizcha-oʻzbekcha va oʻzbekcha inglizcha matnlar asosida): Doctor of Philosophy (PhD). (aftoref) 2022.

Parallel korpus ikki tilning mos matn fragmentlarini o‘zaro juftlashtirish orqali parallel matnlar asosida yaratilishi bois bir qancha qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Tarjima algoritmi uchun ikki tildagi matndagi so‘zlar, so‘z birikmalari va so‘zlarning muqobillari aniqlanadi. N.Abduraxmonova «O‘zbek tili elektron korpusining kompyuter modellari» monografiyasida¹ A.V.Zubov va I.I.Zubovalarning darsligiga asoslangan holda gaplarning muqobilligini aniqlash va moslashtirishning olti usuli ko‘rsatilgan²:

- 1) asliyatdagi bir matn ikkinchi tilga aynan hajmda tarjima qilinishi;
- 2) asliyatdagi ikki matn ikkinchi tilga bir matn bo‘lib tarjima qilinishi;
- 3) asliyatdagi bir matn ikkinchi tilga ikkita matn sifatida tarjima qilinishi;
- 4) asliyatdagi ikki gap ikkinchi tilga ham ikkita jumla tarzida tarjima qilinishi;
- 5) asliyatdagi jumla ikkinchi tilga umuman tarjima qilinmasligi;
- 6) asliyatdagi matnning tarjima qilinadigan tilda mos ekvivalentining mavjud emasligi.

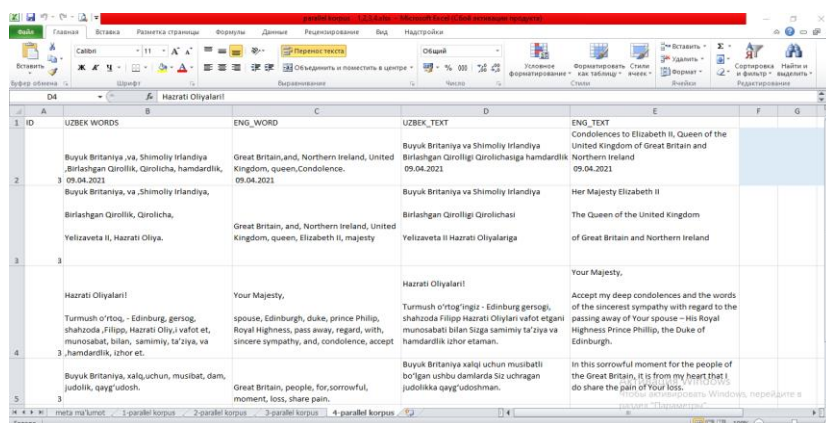
Tadqiqotimizda <http://uzbekcorpus.uz> tarkibida yaratilgan parallel korpusdan foydalanamiz. Unda o‘zbek tilidan ingliz, rus, turk va koreys tillariga tarjima qilingan elektron shakldagi tibbiyot, matematika, axborot xavfsizligi, tarjima, siyosat, filologiya kabi sohalarni qamrab olgan ilmiy va rasmiy uslubdagi parallel matnlar jamlangan. Bizning tadqiqot obyektimiz, asosan, ingliz-o‘zbek tilidagi parallel matnlar hisoblanadi. Parallel korpus uchun ma’lumotlar bazasi shakllantirilgandan so‘ng, birinchi navbatda, segmentatsiya jarayoni amalga oshiriladi va gaplar o‘zaro moslashtiriladi. Ishning bajarilish tartibi quyidagicha:

¹ Abduraxmonova N. O‘zbek tili electron korpusining kompyuter modellari (Monografiya). –Globedit, 2021. 200 b.

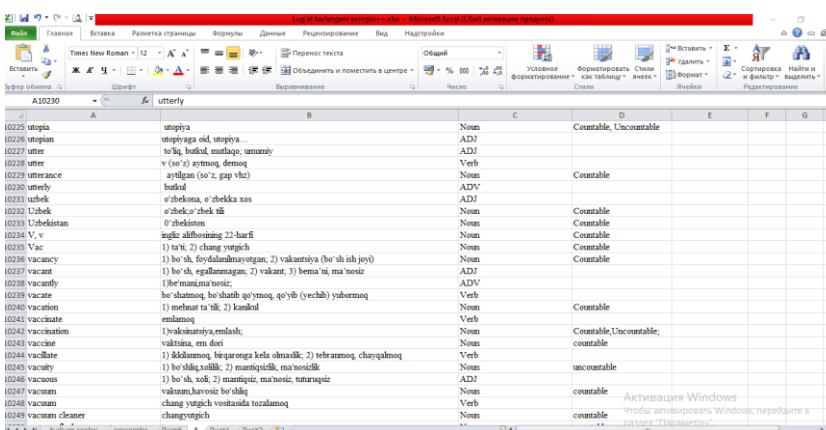
² Abduraxmonova.N. Mashina tarjimasining lingvistik ta‘minoti. (Monografiya). – T.: Muharrir, 2018. –160 b.

Parallel korpusning lingvistik ta'minoti uchun ingliz va o'zbek tilidagi parallel matnlar to'plandi:

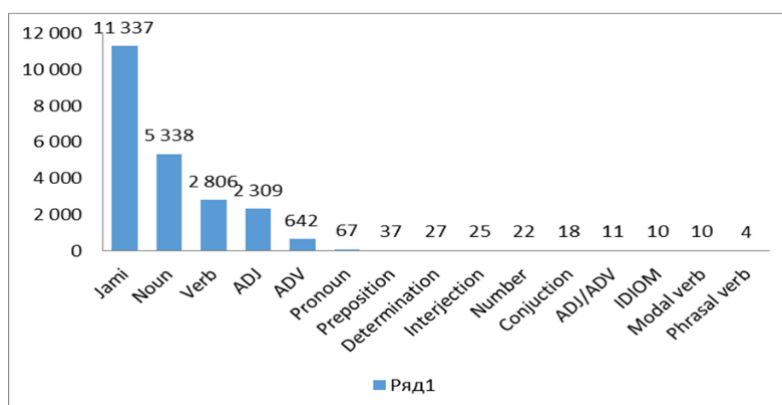
ID	UZBEK WORDS	ENG_WORD	UZBEK_TEXT	ENG_TEXT
1	Buyuk Britaniya, va, Shimoliy Irlandiya, Birlashgan Qirollik, Qirollicha, hamdardlik, 09.04.2021	Great Britain, and, Northern Ireland, United Kingdom, queen, Condolence, 09.04.2021	Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya Birlashgan Qirolligi Qirollichasiga hamdardlik 09.04.2021	Condolences to Elizabeth II, Queen of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland 09.04.2021
2	Birlashgan Qirollik, Qirollicha, Yelizaveta II, Hazrati Oliy.	Great Britain, and, Northern Ireland, United Kingdom, queen, Elizabeth II, majesty	Birlashgan Qirolligi Qirollichasi Yelizaveta II Hazrati Oliyalariga	Her Majesty Elizabeth II The Queen of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland
3	Hazrati Oliyalar!	Your Majesty,	Hazrati Oliyalar!	Your Majesty,
4	Turmush o'tiq, - Edinburg, gersog, shahzoda, fillo, Hazrati Oliy valof et, munosabat, bilan, samimiy, ta'ziya, va hamdardlik, izhor et.	spouse, Edinburgh, duke, prince Philip, Royal Highness, pass away, regard, with, sincere sympathy, and, condolence, accept	Turmush o'tiq - Edinburg gersogi, shahzoda fillo Hazrati Oliydan valof etgan munosabati bilan Sizga samimiy ta'ziya va hamdardlik izhor etaman.	Accept my deep condolences and the words of the sincerest sympathy with regard to the passing away of Your spouse - His Royal Highness Prince Philip, the Duke of Edinburgh.
5	Buyuk Britaniya, xalq uchun, musibat, dam, judolik, qayg'u do'st.	Great Britain, people, for, sorrowful, moment, loss, share pain.	Buyuk Britaniya xalqi uchun musibati bo'lgan ushbu damlarda Siz uchragan judolikka qayg'u do'stman.	In this sorrowful moment for the people of the Great Britain, it is from my heart that I do share the pain of Your loss.

Ingliz-o'zbek tilidagi tarjima muhitini yaratish uchun tarjima lug'atlarga ehtiyoj kattaligi bois, tadqiqotimiz doirasida bilingval morfologik tarjima lug'at yaratildi.

ID	UZBEK WORDS	ENG_WORD	UZBEK_TEXT	ENG_TEXT
0225	utopia	Noun	utopiya	Countable, Uncountable
0226	utopian	ADJ	utopiya	
0227	utter	Verb	to'liq, butkul, mustaqil, umimiy	
0228	utter	Verb	to'liq, butkul, mustaqil, umimiy	
0229	utterance	Noun	aytilgan (so'z, gap, xab)	Countable
0230	utterly	Adv	butkul	
0231	utvik	ADJ	o'zbekona, o'zbeklik xos	
0232	Uzbek	Noun	o'zbek, o'zbeklik	Countable
0233	Uzbekistan	Noun	o'zbekiston	Countable
0234	V, v	Noun	ingiliz shifonisi 22-karfi	Countable
0235	Vac	Noun	1) ta'vil, 2) chang yutgich	Countable
0236	vacancy	Noun	1) bo'sh, foydalanilmayotgan, 2) vakantsiya (bo'sh ish joyi)	Countable
0237	vacant	ADJ	1) bo'sh, egallanmagan, 2) vakant, 3) bema'ni, ma'nosiz	
0238	vacantly	Adv	1) bema'ni, ma'nosiz	
0239	vacate	Verb	bo'shamoq, bo'sharib qo'ymoq, qo'yib (yechib) yubarmoq	
0240	vacation	Noun	1) mehnat ta'til, 2) kanikul	Countable
0241	vaccinate	Verb	emlamoq	
0242	vaccination	Noun	1) vaktsinatsiya, emlash	Countable, Uncountable
0243	vaccine	Noun	vaktsina, em dori	Countable
0244	vaccinate	Verb	1) iddamoq, birqironga kela olmash, 2) tahratmoq, chayqalmoq	
0245	vacuity	Noun	1) bo'shlik, xalqlik, 2) mantiqsizlik, ma'nosizlik	Uncountable
0246	vacuous	ADJ	1) bo'sh, xalq, 2) mantiqsiz, ma'nosiz, tahratqich	
0247	vacuum	Noun	vakuum, harorat bo'shlik	Countable
0248	vacuum	Verb	chang yutgich vositasida tozalamoq	
0249	vacuum cleaner	Noun	changyutgich	Countable

Lug'atga kiritilgan birliklar so'z turkumlari doirasida tasniflandi va ularning statistikasi aniqlandi:

Parallel korpus yordamida kelgusida o'zbek tili bilan bog'liq matnni to'liq avtomatik usulda tarjima qiluvchi mashina tarjimasini yaratish istiqbolli rejalarimizdan sanaladi.

TILLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Rasulova Durdonabonu Rayimjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.*

*Qobulov Isomiddin Sodiqjon o'g'li,
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada tillarni o'qitishda raqamli innovatsion texnologiyalardan foydalanish tizimini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar va ular amaldagi isboti haqida.

Kalit so'zlar: islohotlar, chet til, innovatsion texnologiyalar.

Annotation: this article is about large-scale reforms aimed at the development of the system of use of digital innovative technologies in the teaching of languages and their current proof.

Keywords: reform, foreign language, innovative technologies.

Аннотация: эта статья посвящена широкому спектру реформ, направленных на развитие системы использования цифровых инновационных технологий в обучении языкам, и их доказательствам в действии.

Ключевые слова: реформы, иностранный язык, инновационные технологии.

Bugungi rivojlanayotgan davrda har bir sohada xususan, ilm-fan sohasida o'zgarishlar va sezilarli darajada yutuqlarga erishilmoqda. Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan so'ng ilm-fanga ayniqsa, chet tillarga e'tibor yanada kuchaydi. Har bir fanni zamonaviy innovatsion texnologiyalar va metodlardan foydalanib o'rgatish bugungi davrning eng muhim talablaridan biri hisoblanadi. O'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, ularning zamonaviy bilim va kasb-hunarlarini puxta egallashi borasida barcha sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Ushbu islohotlar jarayonida xorijiy tillarni o'rgatishga ham alohida e'tibor qaratildi. 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan «Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qaror bu borada muhim omil bo'lib xizmat qildi. Chet til –

bu xorijiy mamlakat tilidir. Respublikamizda G'arbiy Yevropa (ingliz, ispan, nemis, fransuz) tillari va Sharq (arab, turk, fors, xitoy, hind) tillari o'qitilib kelinmoqda. Bu tillar ta'lim muassalarining o'quv rejalaridan o'rin olgan. Uchala tilni o'qitish jarayoni turlicha kechadi. Ona tili va ikkinchi til tabiiy vaziyatda, chet til esa sun'iy muhitda o'rganiladi. Chet tildagi muloqot, asosan, darsda muallim rahbarligida kechadi. Uchala til orasida chet tilni o'rganish va o'rgatish muayyan jihatlari bilan keskin farq qiladi. Bu esa, o'z navbatida, tegishli chet til o'qitish texnologiyasini qo'llashni taqozo etadi. Chet tillarini o'rganishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llashdan asosiy maqsad fanni oson o'zlashtirishga ko'maklashish hisoblanadi. Pedagogik texnologiya – ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'lash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini o'rganadi. Texnologiya so'zining lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ushbu so'z yunonchadan olingan bo'lib, »tehnos« – mahorat, san'at «logos» – ta'limot, fan ma'nolarini anglatadi. Bundan kelib chiqadiki, texnologiya so'zi boshqa terminlarga qo'shilib, ana shu sohani rivojlantirish, mahoratini oshirish vazifalarini bajaradi. Umumiy qilib aytganda, texnologiya sifat jihatdan yangi masalalarni yechish uchun ta'lim evolutsiyasi bosqichini tayyorlagan obyektiv jarayondir.

Hozirda ta'lim texnologiyasi yordamchi vosita bo'lib qolmay balki, o'quv jarayonining rivojlanishida katta rol o'ynab, uning tashkiliy shakllari, metodlari, mazmunini o'zgartiradigan yangi sistema deb tushunilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchi va o'quvchining pedagogik tafakkuriga o'z ta'sir ini ko'rsatmoqda. Metodika tarixga oid adabiyotlarni chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, ayrim tadqiqotchilar metodikani san'at deyдилar. Ular odatda fransuz metodisti Penlash fikriga ishora qiladilar, ya'ni «yaxshi» yoki «yomon» metod yo'q «yaxshi» yoki «yomon» o'qituvchilar bor.

Bunday fikrdagi kishilarga nemis metodisti E.Ottoning 1924-yilda bayon qilingan fikrlari bilan javob berishi mumkin. U jumladan shunday deydi: «Agar kimki metodikani san'at deb hisoblar ekan, u fan nazariyasini uning amalda qo'llanishi bilan qorishtirib yuboradi». Har bir fanda o'z tushunchalar yig'indisi mavjud.

Chet til o'qitish metodikasida qabul qilingan asosiy tushunchalar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: ta'lim sistemasi, ta'lim metodi, ta'lim prinsipi, ta'lim vositasi, metodik usul. Chet til o'rganish ko'p qirrali ta'limot bo'lib, bu jarayonda inson murakkab psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Jumladan ona tili bilan chet tilini taqqoslash jarayoni yuzaga keladi. Bu jarayonda o'rgatishning turli metod va texnologiyalaridan foydalaniladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida chet til bilan ona tilini taqqoslab o'rgatish samarali natija beradi.

Chet til o'rgatish uning metodikasiga oid bilimlarga ega bo'lishni taqozo etadi. Metodika va texnologiyalar chet til o'rganish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Darsni tashkil qilishda metodika fanining turli usullari mavjud. Chet til o'qitish metodikasida keng qo'llaniladigan metodlar: kommunikativ didaktika metodi, madaniyatlararo muloqotni tashkil qilish metodi va mashqni tashkil qilish metodi hisoblanadi. Hozirgi zamonaviy ta'limda interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, axborot texnologiyalaridan o'quv jarayonini tashlik etishga bo'lgan talab kundankunga o'sib boryapti. Buning asosiy sabablaridan biri, shu vaqtgacha bo'lgan ana'naviy ta'limdan farqli ravishda zamonaviy metodlardan foydalanganda o'quvchi shaxsining rivojlanishi, shakllanishi, yetarli bilim olishi va tarbiyalanishiga zarur bo'lgan shart-sharoitlar yaratilayapti.

Zamonaviy metodlar va innovatsion texnologiyalarning o'rni va roli benihoya kattadir. Chet tillarini xususan, ingliz tilini o'rgatishning bir nechta samarali usullari mavjud. Jumladan, dars jarayonida ingliz tilidagi video roliklar, dialoglar, kino yoki multfilmlarni ko'rsatish, ancha ana'naviy usul hisoblangan magnitofon va CDlardan foydalanish mumkin.

Bu texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tili o'rganish jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi. Chet tilini o'rgatishda zamonaviy metodlarning ahamiyati beqiyos. Quyida Chet tili fani o'qituvchilari darslarini qiziqarli va motivatsion ruhda olib borishlari uchun ko'rsatib o'tilgan ta'lim texnologiyarning ba'zi usullarini ko'rib chiqamiz:

Film va video. Qisqa va to'liq metrajli videolar lug'at boyligi va tushunish kabi ko'nikmalar ustida ishlash uchun jalb qila oladigan usullardan biridir. Videolar o'rganuvchilarga asl ingliz tilini ishlatishga yordam beradi. Yosh o'rganuvchilar uchun esa multfilmlar yoki animatsion filmlar yaxshiroq natija beradi. Chunki bolalar bunday

turdagi videolardan zavqlanadilar va bu ularga o'rganish uchun ko'proq motivatsiya beradi. Yoshi kattaroq o'rganuvchilar esa ayni damda sodir bo'layotgan voqe-hodisalar haqidagi yangiliklardan ham o'rganishlari mumkin.

Podkastlar orqali talabalar tushunish qobiliyatlarini rivojlantirishlari mumkin. Bundan tashqari, ular gapirish ko'nikmalarini oshirish uchun o'zlarinig podkastlarini yaratishlari mumkin. Bunda o'qituvchi yordamida mikrofon va kompyuterlarni qo'llagan holda o'z hisobot va taqdimotlarini yaratishlari va dars davomida ularni auditoriyaga taqdim etishlari mumkin. Tayyor podkastlarni esa **iTunes** ni yuklab olib ularga taqlid qilgan holda gapirib berishlari mumkin. Ushbu dastur nafaqat talabalar, balki o'qituvchilarga ham turli xil mavzulardagi yuzlab podkastlarni yuklab olish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, talabalar videopodkastlar tayyorlab ularni YouTube platformasiga ham joylashlari mumkin. Bu o'z o'rnida boshqa foydalanuvchilarda til o'rganishga bo'lgan qiziqish va motivatsiyani kuchaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, til millatning ongi va xotirasi, ruhiyati, ma'naviy va madaniy qiyofasi, milliy qadriyatlari, o'tmishi hamdir. Tilning millat, davlat, jamiyat taraqqiyotidagi o'rni juda muhim, o'ta zaruriy va dolzarb hisoblanadi. Millat, davlat, jamiyat taraqqiy etib borarkan uning tilga bo'lgan mehri, e'tibori ham kuchaya boradi. Ijtimoiy hayotdagi taraqqiyot tildagi taraqqiyotni belgilab beradi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda chet tillarini o'rgatishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy metodlardan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni tez va samarali bo'lishiga olibkeladi. Xususan, texnologik vositalar chet tili o'rganishning har bir ko'nikmalari(o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish)ga qo'l keladi. Mamlakatimiz ta'lim tizimi o'z oldiga barkamol, yetuk va erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalashni o'z oldiga maqsad qilib qo'yar ekan, biz barcha bo'lajak o'qituvchilar zamonaviy metodlar va texnologiyalarni o'rganib ulardan samarali foydalanangan holda yoshlarga chet tillarini mukammal o'rgatish orqali yurtimiz ravnaqiga o'z hissamizni qo'shishimiz mumkin. Davlatimizning jahon mamlakatlari bilan olib borayotgan iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ma'rifiy aloqalari kuchayib borayotgan bir paytda yoshlarimizning xorijiy mamlakatlar hayoti, madaniyati, urf-odatlarini, tiliga bo'lgan qiziqishlari ortib bormoqda. Bu aloqalarning rivojida chet tillarining o'rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Godwin-Jones B. Blogs and wikis: Environment for on-line collaboration //Language Learning and Technology. 2003. – № 2.
2. Jamol Jalolov, Chet tili o'qitish metodikasi.
3. Xodjayev M., Qaxxarova M. Chet tili o'qitish metodikasi. – T.: Fan va texnologiyalar, 2013.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/ta-limda-innovatsion-pedagogik-texnologiyalardan-foydalanish-bosqichlari/viewer>
5. <https://humoscience.com/index.php/itse/article/download/711/1277>.
6. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Texnologiya>

**FILOLOGIYANI O'QITISHDA ZAMONAVIY
YONDASHUVLAR**

Qobulov Isomiddin Sodiqjon o'g'li
Andijon davlat chet tillari instituti «Xorijiy til va adabiyoti» fakulteti
«Ingliz tili va adabiyoti» yo'nalishi talabasi.
Rasulova Durdonabonu Rayimjon qizi
Andijon davlat chet tillari instituti «Xorijiy til va adabiyoti» fakulteti
«Ingliz tili va adabiyoti» yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: ushbu maqolada yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'limga bo'layotgan e'tibor, mamlakatda filologiya va chet tillarini o'qitish sohasidagi zamonaviy yondashuvlar hamda ushbu sohadagi rivojlanishlar haqida mavzu va ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, YuNISEF, filologiya, chet tillarini o'qitish.

Annotation: this article presents topics and information about the focus on modern education in New Uzbekistan, modern approaches in the field of philology and teaching of foreign languages in the country, and developments in this field.

Keywords: modern education, Unicef, philology, teaching foreign languages.

Аннотация: в этой статье представлена тема и информация о современном образовании в новом Узбекистане, современных подходах в области филологии и преподавания иностранных языков в стране, а также о развитии в этой области.

Ключевые слова: современное образование, ЮНИСЕФ, филология, преподавание иностранных языков.

Bugun Yangi O'zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamaslikning iloji yo'q. Mamlakatimizda so'nggi yillarda ta'lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo'yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi.

Mustaqillikning ilk yillaridan boshlab yurtimizda ta'lim tizimini isloh etishga katta e'tibor qaratildi va bugungi kunga kelib sohada ma'lum yutuqlarga erishildi. Uzluksiz ta'lim tizimida, xususan, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim turlarida katta o'zgarishlar yuz berdi.

Ta'lim tizimiga bo'layotgan rivojlanishlar natijasida, ushbu sohada ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Hususan, boshqa mamlakatlar bilan o'zaro aloqalar mustahkamlanib borgan sayin chet tillarini o'qitish va o'rganishga bo'lgan ehtiyoj ham ortib bormoqda. Shu o'rinda xalqimizdagi «Til bilgan – el biladi» maqolini bir eslashni joiz topdik. Sababi shu maqol yuqoridagi fikrlarimizning asosiy negizi deb o'ylaymiz.

2021-yil 6-may kuni Shavkat Mirziyoyev raisligida chet tillarini o'qitish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari yuzasidan videoselektor yig'ilishi o'tkazildi. Yig'ilishda quyidagi masalalar ilgari surildi:

- Chet tilini o'qitishning ilmiy-pedagogik salohiyatini oshirish maqsadida «El-yurt umidi» jamg'armasi orqali xorijiy doktoranturada ta'lim olish uchun yiliga 20 ta o'rin ajratiladi;

- yangi o'quv yilidan boshlab, chet tillari bo'yicha qabul kvotalari soni 2 baravar ko'paytirilib, davlat granti esa 3 baravarga oshiriladi;

- maktabgacha ta'lim vazirligiga YuNISEF bilan hamkorlikda 7 yoshgacha bo'lgan bolalarga chet tillarini o'qitish bo'yicha uslubiy qo'llanma ishlab chiqiladi;

- sohadagi o'zgarishlardan xabardor bo'lib borishlari, yangi adabiyot va qo'llanmalar sotib olishlari uchun har bir chet tili o'qituvchisiga byudjetdan 1 million so'mdan mablag' ajratiladi;

- chet tillari bo'yicha eng yaxshi maktablarni aniqlash uchun Prezident sovrinini ta'sis etiladi;

- viloyat hokimliklari maktablarda chet tilini o'qitish sifatini oshirish uchun mahalliy byudjetdan har bir tuman va shaharga 1 milliard so'mdan mablag' ajratadi

- xalqaro sertifikatning dastlabki va o'rta darajasini olgan o'qituvchilarning oylik maoshiga 40%, yuqori natija ko'rsatganlarga 50% ustama beriladi.

Filologiya o'qitish sohasini rivojlantirish, unga yangicha zamonaviy usullarda yondashish dunyo mamlakatlarining asosiy maqsadlariga aylanmoqda desak, mubolag'a bo'lmaydi. Ma'lumki, chet tilni o'rgatish-o'rganish muayyan jihatlari bilan ona tili va ikkinchi tildan keskin farqlanadi. Bu esa, o'z navbatida, tegishli chet til o'qitish texnologiyasini qo'llashni taqozo etadi.

Yurtimizda chet tillarni o'qitilishida yangicha bosqich, yangicha davr boshlandi. Chet tili darslarining o'qitilishi jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni, interfaol, innovatsion usullardan, kommunikativ-axborot vositalaridan foydalanish talab qilinmoqda. Respublikamizda chet tilining o'qitilishi, chet tili o'qituvchilarining bilim va ko'nikmalarini baholashning umumevropa ramkalari tavsiyanomalari (CEFR) ga mos ravishda yangi usul va talablari ishlab chiqildi. Unga ko'ra umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari ovquvchilari uchun darsliklar yaratildi.

Ushbu talablarga mos ravishda o'quv xonalari stendlar va yangi axborot kommunikativ texnikalar bilan jihozlandi. Chet tili o'rganishga bo'lgan talab ham kundan kunga oshib bormoqda. Chet tili fani to'rt aspectga (o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish) bo'linib, ularning har biri bo'yicha alohida tushuncha va ko'nikmalar berilmoqda. Ta'lim texnologiyalari, bu ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga zamonaviy innavatsion texnologiyalarini olib kirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. Xususan, chet tilini o'rganishda bunday axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjuddir.

Til o'rganish va o'qitishda zamonaviy taxnologiyaning roli beqiyosdir. Texnologik vositalardan foydalanish chet tili o'rganishning har bir aspect (o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish)ida qo'l keladi. Masalan, tinglab tushunish uchun, albatta kompyuter, player, CD diskarsiz bu jarayonni amalga oshirish mumkin emas. Tinglab tushunish til o'rganishning eng muhim qismlaridan biridir. Bunda o'quvchi bir paytning o'zida so'zlovchining talaffuzi, grammatik qoidalarga rioya qilganligi, so'z boyligi va uning ma'nolariga e'tibor berishi talab qilinadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda o'quvchilar ham axborot – kommunikatsion

texnologiyalarni yaxshi bilish va ulardan foydalana olishi muhim omil hisoblanadi.

Chet tilini o'rganishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni samarali bo'lishiga olib keladi. Filologiya – (qadimgi yunoncha: φιλολογία, philologia — «So'zni sevish», «So'zga mehr») gumanitar fanlar, tilshunoslik, adabiyotshunoslik, matnshunoslik, manbashunoslik, paleografiya va boshqa larning hamkorligidan tarkib topgan umumiy fan; yozma yodgorliklarni lisoniy va stilistik jihatdan tahlil etish orqali inson ma'naviy madaniyatining tarixi va mohiyatini o'rganadi. O'z ichki masalalari va tashqi aloqalari yig'indisidan iborat bo'lgan matn filologiyaning mavjudligini belgilovchi ilk asos hisoblanadi. Asosiy diqqat e'tiborni matnga qaratish, unga yordamchi sharxlar yaratish (filol. asarlarning eng qadimgi shakli) orqali filologiya ayni shu nuqtai nazar asosida inson turmushini, eng avvalo, ma'naviy turmushini butun kengligi va teranligi bilan qamrab oladi. Filologiya yozuv madaniyati nisbatan yuksalgan davrda paydo bo'lgan.

Hozirgi filologiya til va adabiyotni o'rganishning yangi-yangi muammolarini o'rta tashlab, yangi-yangi metodlarni ishlab chiqmoqda; ijtimoiy hayotning barcha davrlariga xos yozma manbalar bilan uzviy bog'langan holda rivojlanmoqda; filologik tadqiqotlar mavjud manbalarga chuqur ilmiy va tanqidiy nuqtai nazardan yondoshgan holda olib borilmoqda. Bir paytlar yagona, yaxlit fan hisoblangan filologiya bag'ridan ajralib chiqib, mustaqil fanlarga aylangan tarix, falsafa, san'atshunoslik, madaniyat tarixi kabi soxlarning vazifalari bilan o'z vazifalarini chegaralab olish, shu bilan birga, ular bilan ijodiy hamkorlik qilish hozirgi filologiyaning eng muhim o'ziga xos xususiyatidir.

Xulosa qilib aytganda, Filologiya o'qitish sohasini rivojlantirish, unga yangicha zamonaviy usullarda yondashish dunyo mamlakatlarining asosiy maqsadlariga aylanmoqda desak, mubolag'a bo'lmaydi. Bunga asosiy sabab esa chet tillarini mamlakat miqyosida rivojlantirib, dunyo miqyosida o'z o'rniga ega bo'lish va rivojlanayotgan mamlakatlar bilan munosabat aloqalarni rivojlantirish desak xato bo'lmaydi. Chunki millati bilimli bo'lgan davlat har doim rivojlanishda davom etadi. Shunday ekan biz ham filologiya sohasida ekanmiz ushbu sohani rivojlantirishga o'z hissamizni qo'shishimiz joiz deb o'ylaymiz. Va izlanishlar olib boramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbaalar:

1. <https://uzhurriyat.uz/2017/02/22/ta-lim-tizimi-muammo-va-yechimlar/>
2. <https://daryo.uz/2020/10/30/shavkat-mirziyoyev-raislidagi-talim-sohasidagi-muammolar-ularni-hal-etish-va-talim-sifatini-oshirishga-bagishlangan-videoselektor-otkazildi/>
3. <https://slidetodoc.com/innovatsion-texnologiyalar-yordamida-talim-samaradorligini-oshirish-yollari-darsning/>
4. <https://multiurok.ru/files/zamonaviy-oqituvchining-kasbiy-mahorati-dars-jaray.html>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/zamonaviy-ta-limdagi-muammolar>
6. <https://xs.uz/uz/post/ozbekiston-khalqaro-timss-tadqiqotida-rasman-qatnashishga-kirishdi>
7. <https://yuz.uz/uz/news/fan-va-talim-zamonaviybosqichdahttps://moluch.ru/archive/138/39058/>

TIJORIY DISKURSNING JAMIYAT RIVOJIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Xolisova Gavharoy,

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti v.b., f.f.f.d. (PhD).

Annotatsiya: muloqot maqsadi oddiygina axborot almashish bilan chegaralanib qolmaydi, axborot uzatishdan «hamkor»ga ta’sir o‘tkazish, uni biror narsaga ishontrish, bo‘ysundirish, harakatga undash maqsadi kutiladi.

Kalit so‘zlar: xushmuomalalik, murojaat, savdo munosabatlari, til.

Abstract: But the purpose of communication is not limited to the simple exchange of information, the purpose of which is to influence the “partner” from the transmission of information, to convince him of something, to subdue it, to motivate him to action.

Keywords: courtesy, address, trade relations, language

Аннотация: цель общения не ограничивается простым обменом информацией, от передачи информации ожидается цель воздействия на «партнера», убеждения его в чем-то, подчинения, побуждения к действию.

Ключевые слова: вежливость, привлекательность, торговые отношения, язык.

Mamlakatimiz iqtisodiy jihatdan tobora rivojlanmoqda shu bilan birga xalqaro tashkilotlar bilan turli shartnoma va bitimlar imzolanmoqda. Shu o‘rinda tilning mazkur soha rivojiga qo‘shadigan

hissasi, tijorat bilan bog‘liq matnlarning mazmuni, ularda lisoniy imkoniyatlarning voqelanishi masalalarini o‘rganish zaruratga aylanib bormoqda. Avvalo, «tijorat», «muloqot», «diskurs» tushunchalarining mazmun-mohiyatiga to‘xtalish maqsadga muvofiqdir. Savdo-sotiq bilan bog‘liq ko‘plab atamalar arab va rus tillaridan tilimizga kirib kelgani sir emas.

XXI asr nafaqat ilmiy, balki axborot inqilobini ham belgilab berdi. «Tijorat» – so‘zi ham arab tilidan kirib kelgan bo‘lib, o‘zbek tiliga aynan o‘girganda «savdo» degan ma‘noni anglatadi. Tijorat savdogarlik, oldi-sotdi ishi; savdo-sotiq, savdo (savdogarlik) ishlari tushuniladi. «Tijoriy» – so‘zi ham arab tilidan olingan bo‘lib, savdoga oid, tijoratga oid, tegishli, aloqador degan ma‘nolarni anglatadi. Tijoratchi tijorat bilan shug‘ullanuvchi shaxs degan ma‘noni beradi.

Muloqot – murakkab ko‘rinishdagi lisoniy (nutqiy) tafakkur faoliyatidir.

Matnni turg‘un, tayyor mahsulot, diskursni esa kechayotgan nutqiy muloqot jarayoni sifatida talqin qilinishi ularning keskin farqlanishiga sabab bo‘ladi. Muloqot – axborot almashuv jarayoni, uning maqsadi ham shu. Shuni ta‘kidlash mumkinki, biznes sohasidagi aloqa xususiyatlarini aniqlash muammosi mahalliy ilmiy adabiyotda kam o‘rganilgan. Olimlarning fikriga ko‘ra, ishbilarmonlik muloqoti jarayonida ishtirokchilarning har biri, avvalambor, o‘z kasbi bilan bog‘liq bo‘lgan vazifalarni hal qilishga intiladi, bu esa ishbilarmonlik aloqasi doimo maqsadli amalga oshiriladi degan xulosaga kelish imkonini beradi. Tijoriy muloqotga kelsak, bu aloqa tijoratchilar faoliyatida amalga oshiriladi, degan xulosaga kelish mumkin. S.Bolshakov, M.Potolokovanning asarlarida ishbilarmonlik muloqoti “ma‘lum bir mazmunli faoliyat turini tashkil etish va optimallashtirishga qaratilgan biznes sheriklarining o‘zaro ta’siri jarayoni”, deb tushuniladi. Ta’rifda muloqotning ikkita muhim xususiyati birdaniga ta’kidlanadi: birinchisi – uning maqsadliligi va ikkinchisi muloqot kasbiy sohada sodir bo‘lishidir. Tijoriy muloqot bu moddiy manfaat olishga qaratilgan tijorat faoliyati ishtirokchilarining kommunikativ o‘zaro ta’siridir. Shunday qilib, olib borilgan tahlillar asosida biz tijoriy muloqot biznes muloqoti shakllaridan biri, degan xulosaga kelishimiz mumkin, bu bozor iqtisodi institutlari bilan bog‘liq bo‘lgan moddiy manfaatlarga erishish maqsadiga bo‘ysunadigan kasbiy muammolarni hal qilishga qaratilgan tijorat subyektlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, iqtisodiyot, xususiy mulk huquqlari, o‘zida to‘g‘ridan-to‘g‘ri biznes, ham akademik, shaxsiy va kundalik subkurslarning tarkibiy qismlarini sintez qilishdir. Tijoriy

muloqot bir xil emas, u o'zgaruvchanligi, namoyon bo'lishining xilma-xilligi bilan ajralib turadi, bu bir nechta janrlarni, tijoriy diskursning invariantlarini, shu jumladan ishbilarmonlik suhbatlari, muzokaralar, press-relezlari, brifinglar, biznes uchrashuvlar, taqdimotlar va boshqalarni ajratib olishga imkon beradi. O'zbek tilshunos olimlari Q. Sodiqov va Q.O. Omonovlarning fikrlariga ko'ra, rasmiy uslubning tabiati aniqlikni talab etadi. Aniqlik – hujjatlar uslubining asosiy belgisi¹.

Matnning turg'un, tayyor mahsulot, diskursni esa kechayotgan nutqiy muloqot jarayoni sifatida talqin qilinishi ularning keskin farqlanishiga sabab bo'ladi. Muloqot – axborot almashuv jarayoni, uning maqsadi ham shu. Axborot uzatish yozma yoki og'zaki usulda kechishi bilan unchalik farq qilmaydi. Hatto dialog ham yozma nutq vositasida kechishi mumkinligini bilamiz (masalan, diplomatik notalar almashinuvi, xufiyona yozishmalar, siyosiy va ilmiy mazmundagi ma'ruzalar avval yozma tayyorlanib, keyin o'qib beriladi). Ko'pchilik «ilmiy matn» va «ilmiy diskurs» tushunchalarini bir xil ma'noda anglaydilar.² Shuni ta'kidlash mumkinki, biznes sohasidagi aloqa xususiyatlarini aniqlash muammosi mahalliy ilmiy adabiyotda kam o'rganilgan. O'zbek tilshunosligida tijorat xatlarining lingvopragmatik aspekti ingliz va o'zbek tillari materiallari tahlili asosida o'rganilgan³.

O'zbek tilshunosligida diskurs maxsus tadqiqotlar tilshunos Sh.Safarov tomonidan amalga oshirilgan. Tilshunos matn va diskurs muammolari to'g'risida quyidagilarni qayd etadi: «agarda matn va diskursning har ikkalasi ham inson lisoniy faoliyatining natijasi bo'lsa, ularni faqatgina zohiriy – formal ko'rsatkichga asosan og'zaki va yozma sifatlari bilan farqlash imkoniga gumonim bor».

Xuddi shuningdek, ularning birini moddiy ko'rinishli hodisa, ikkinchisini bu xususiyatdan xoli ko'rinishda tasavvur qilish qiyin masala. Axir bularning ikkalasi ham natijali faoliyat mahsuli bo'ladigan bo'lsa, erishilgan natija moddiy ko'rinish olishi kerakku? Maqsadli ifodalanadigan kommunikativ mazmun va so'zlovchi istagi bilan bog'liq bo'lmagan holda tinglovchi idrokida (qabulida) hosil bo'ladigan informativ mazmun bir-birini inkor qilmaydi, aksincha, ular o'zaro qorishib, birikib, muloqotning samaraliligini ta'minlovchi omilga aylanadilar. Kommunikativ va informativ mazmunlar uyg'unligi

¹Содиқов Қ. Омонов Қ.О. Ўзбек тилининг ёзма услублари тарихидан. <http://azrefs.org/osimjon-sodiov-udratulla-omonov-zbek-tilining-ezma-uslublari-t.html?page=9>

² Ўша манба – Б.248.

³ Каримов Р. Тижорат хатларининг лингвопрагматик аспекти (инглиз ва ўзбек тиллари материалида): фил. фанлари бўйича фал. док... дисс. – Тошкент, 2018. – 190 б.

muloqot tizimi makrobirligining yaxlitligini ta'minlaydi. Hozirgi paytda bunday yaxlitlik xususiyatiga faqatgina diskurs ega ekanligi e'tirof etilmoqda. Ye.S.Kubryakova qaydicha, «tilshunoslik fanining hozirgi taraqqiyoti davrida diskursning umumiy qabul qilingan biror bir ta'rifi mavjud emas».

Tilshunoslikda diskurs bir gapdan ham uzunroq til birligiga ishora qiladi. Diskurs so'zi lotincha dis – «uzoqda» ma'nosidagi prefiksdan va «yugurish» ma'nosini bildiruvchi «currere» o'zagidan olingan. Shuning uchun nutq «qochish» deb tarjima qilinadi va suhbat qanday o'tishini anglatadi. Nutqni o'rganish – bu ijtimoiy kontekstda og'zaki yoki yozma tildan foydalanishni tahlil qilishdir. Diskurs tadqiqotlari nutqda tilning shakli va funksiyasini uning kichik grammatik qismlari, masalan, fonema va morfemalardan tashqari ko'rib chiqadi. Gollandiyalik tilshunos Teun van Deyk rivojlanishda muhim rol o'ynagan ushbu tadqiqot sohasi tilning katta birliklari, jumladan, leksemalar, sintaksis va kontekst suhbatlarga qanday ma'no qo'shishi o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдурахмонов Х., Махмудов Н. Сўз эстетикаси. – Т., 1981. – 78-б.
2. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
3. Аюпов Р. Бизнес ва мулоқот қонунлари – Т., 2020. – 56 б.
4. Давлат тилида иш юритиш. –Т.: Ўзбекистон, 2020. – Б. 296.
5. Пищальникова В.А. Концептуальный анализ художественного текста: Учеб. пособие. – Барнаул, 1991. – 87 с.

THE FEATURES AND PRINCIPLES OF PORTFOLIO ASSESSMENT

*Karimova Madina Sadulla qizi,
PhD of philology at Andijan State Institute of Foreign Languages.
Goipova Saidakhon Madaminjon qizi,
Teacher at Andijan State University.*

Abstract: the portfolio is not an exhaustive compilation of all the document and materials that bear on teaching performance. Instead, it presents selected information on teaching activities and solid evidence of their effectiveness». If students are to be lifelong learners, they need to be able to monitor and control their own process of learning. In this article we tried to analyze this issue.

Keywords: portfolio, assessment, feature, principle, teachers, learners, tasks.

Many are compelled by the logic of using teaching/learning portfolios as means of documenting the effectiveness of both teachers and learners. Since teaching is a process that requires a complex approach to accurately measure its effectiveness; portfolios are among the recent and essential tools faculty can use for such a task.

A portfolio is a systematic collection of student work that represents student activities, accomplishments, and achievements over a specific period of time in one or more areas of the curriculum. There are two main types of portfolios:

Showcase Portfolios: Students select and submit their best work. The showcase portfolio emphasizes the products of learning.

Developmental Portfolios: Students select and submit pieces of work that can show evidence of growth or change over time. The growth portfolio emphasizes the process of learning.

Students' reflective essay: In both types of portfolios, students write reflective essays or introductory memos to the faculty/assessment committee to explain the work and reflect on how the collection demonstrates their accomplishments, explains why they selected the particular examples, and/or describes changes in their knowledge/ability/attitude.

Although portfolios are used in the assessment of student's performance in nowadays, they are used as a method by architects, painters, photographers and artists in showing their works. However, as portfolio has been used for different purposes it maybe different from than that of artists. It is not possible to use only one definition for portfolio. Definition of portfolio may change according to users' purpose and way of usage. Many researchers defined portfolio in order to explain its features. Some of them are as follows; According to Arter and Spandel (1991), portfolio is a purposeful collection of student work that exhibits to the student, or others, her efforts or achievement in one or more areas. Paulson, Paulson and Mayer define that portfolio is a purposeful collections of student's work that exhibits the student's efforts, progress and achievement in one or more areas. The collection must include student participation in selecting contents, the criteria for selection, the criteria for judging merit and evidence of student self-

reflection. Grace who stresses the learning process, defines as «portfolio is a record of the child's process of learning: what the child has learned and how she has gone about learning; how she thinks, questions, analyzes, synthesizes, produces, creates; and how she interacts--intellectually, emotionally and socially-with others». Collins identify portfolio as «a container of collected evidence with a purpose. Evidence is documentations that can be used one person or group of persons to infer another person's knowledge, skill, and/or disposition».

Winsor and Ellefson who stress the learning process and learning product, define that «portfolio is a fusion of process and product. It is the process of reflection, selection, rationalization, and evaluation, together with the product of those processes». Simon and Forgette-Giroux define as «portfolio is a cumulative and ongoing collection of entries that are selected and commented on by the student, the teacher and/or peers, to assess the student's progress in the development of a competency». De Fina who emphasizes the characteristic of portfolios, state that portfolios are systematic, purposeful, and meaningful collections of students' work in one or more subject areas. On the other hand, Birgin defines portfolio as «the assessment of some data about students' skills in one or more areas in a certain time period, regular collection of his studies and performances according to predetermined criteria.

There are some essential characteristics to the development of any type of portfolio used for assessment. Barton and Collins state that portfolios should be multisource, authentic, forms of dynamic assessment, explicit of purpose, establish a correspondence between program activities and life experiences, based on student's ownership, and multi-purposed. Therefore, portfolios should be on going so that they show the students' efforts, progress, and achievement over a period of time.

When the descriptions stated above, portfolio is not either the arbitrary collections or observation of student's works to be filled haphazardly. It is important that the portfolio collections should be purposeful, systematic, the determined evaluation criteria, and take a period of time. Thus in this study portfolio is described as a systematic and purposeful collection of the evidence which reflect the success, performance, and efforts of the students in one or more areas over a period of time.

Organization of Portfolio Content

A portfolio is not a collection of a students' work haphazardly over time. Thus, in developing a portfolio it is important to decide its' purpose, evidence consisting of portfolio, and its' assessment criteria. There is a closely related three aspects, and these aspects affect each other directly. What should be considered during the organization of the portfolio contents explained in details as follows?

a) Determining the purpose of the portfolio: The first and most significant acts of portfolio preparation are to determine the purposes for the portfolio. The purpose of the portfolio directly affects the process by which the portfolio is created. Also, the purposes of portfolio determine what kinds of items should be in it. Explicit purposes prevent the portfolio from becoming busy-work. Portfolios can be used for different purposes in education. The purpose of the portfolio can be shaped depending on the users' demands. The aim of teacher using portfolio is to assess the progress of the student over a period of time, to determine the efficiency of the teaching, to have connection with the parents of the students, to evaluate the education program, to enable schools to have contact with the commodity, to help students for self-assessment and to determine the students' weak points in learning process. As a result, it has been needed to determine the purpose for the portfolio firstly so it will effect directly on the qualifications and the collections stills of items in the portfolio. During determining the purpose of the portfolio, it is very important for teachers to consult his colleagues, students, parents and school administrations. In this concern, it will help to appropriate and carry out the portfolio implementation.

b) Determining the evidence including in portfolio: Considering the purpose of the portfolio, it should be determined which evidence should be collected, who will collect the works, how often they will be collected, and how they will be assessed. Consulting students during the selection of the studies which will be filled in a portfolio is important since it enable students to have responsibility and possession feelings. It is suggested that there has been a caption that is a statement attached to each piece of portfolio evidence that describes what it is, why it is evidence, and of what it is evidence. The caption helps students become aware of their learning as they share what they can prove they know. There is not a strict rule for the portfolio content since portfolio has a different purpose in terms of its evidence.

However, the quality of the portfolio has a variable quality depending on whether it is organized by teacher or student. This means that content of portfolio can be variable depending on its users or purposes. For instance, a portfolio organized by a student can contain a lot of visual or activity materials such as individual or group studies, his/her best studies, tests, projects, presentations, control lists, problem solutions, questionnaire, teacher comment, reading list and reviews, self-assessment/peer-assessment checklist, interview notes, course note, cd and disks. However, instead of random selection of evidence in student's portfolio, selecting of evidences which reflect the performance and products of students during learning process have an important role in learning.

Used literatures:

1. Beck R.J., Livne N.L and Bear S.L. 'Teachers' self-assessment of the effects of formative and summative electronic portfolios on professional development'. European Journal of Teacher Education 28/3: p.221–244. 2005.
2. Arter J.A., Spandel V. Using Portfolios of Student Work in Instruction and Assessing Students' Development In Science Education. The Turkish Online Journal Assessment. Educational Measurement: Issue and Practice, 11, 1992. P.36-44.
3. Baki, A. Breaking with Tradition: Turkish Student Teachers' Experiences.1994. 90 p.
4. Barton J., Collins, A. Portfolio assessment: A handbook for educators. Menlo Park, CA: Addison -Wesley Publishing Co. 1997. 120 p.

CLASSROOM INVESTIGATION. STAGES OF CLASSROOM INVESTIGATION

Mirzaabdullayeva Mahliyo,
The teacher of Andijan State Institute of Foreign Languages.
Hayotillayeva Gavxarazimxon,
The student of Andijan State Institute of Foreign Languages.

Annotatsiya: sinfni o'rganish – bu takomillashtirish sohalarini aniqlash uchun o'qitish va o'qitish jarayonini baholashni o'z ichiga olgan qat'iy jarayon. Bugungi ta'lim sharoitida asosiy e'tibor barcha talabalarga yuqori sifatli ta'lim berishga qaratilgan. Bunga erishish uchun o'qitish usullarining samaradorligini baholash, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni aniqlash va o'rganish uchun qulay muhit yaratish uchun muntazam ravishda sinf tekshiruvlarini o'tkazish zarur.

Sinf tekshiruvining asosiy maqsadi talabalar uchun o'quv tajribasini optimallashtirishdir. Sinf tekshiruvi ma'lumotlar yig'ish, tahlil qilish va rejalashtirishni o'z ichiga olgan bir qator tadbirlarni qamrab oladi. Jarayon talabalarning ishlashi va fikr-mulohazalari, shuningdek o'qitish va o'qitish jarayonini kuzatish to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plashdan boshlanadi. Ma'lumotlar kuchli va zaif tomonlarini aniqlash uchun tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: tajriba, so'rovga asoslangan ta'lim, guruhda ishlash, ma'lumotlar yig'ish, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, tahlil qilish, kuzatish, baholash, o'quv dasturlarini birlashtirish, tergov, sinf, tadbirlar.

Abstract: Classroom investigation is a rigorous process that involves evaluating the teaching and learning process to identify areas of improvement. In today's education environment, the focus is on providing high-quality education to all students. To achieve this, it is imperative to conduct regular classroom investigations to evaluate the effectiveness of teaching methods, identify potential challenges, and create an environment that is conducive to learning. The main goal of classroom investigation is to optimize the learning experience for students. Classroom investigation involves a range of activities, including data collection, analysis, and planning. The process starts with the collection of data on student performance and feedback, as well as observations of the teaching and learning process. The data is then analyzed to identify areas of strengths and weaknesses.

Keywords: Experimentation, Inquiry-based learning, Group work, data collection, critical thinking, Problem-solving, analysis, observation, assessment, curriculum integration, investigation, classroom, activities.

Аннотация: исследование в классе – это тщательный процесс, который включает в себя оценку преподавания и процесса обучения с целью выявления областей, требующих улучшения. В современной образовательной среде основное внимание уделяется обеспечению высококачественного образования для всех учащихся. Для достижения этой цели крайне важно регулярно проводить исследования в классе, чтобы оценить эффективность методов преподавания, выявить потенциальные проблемы и создать среду, благоприятствующую обучению. Основная цель аудиторного исследования – оптимизировать процесс обучения для учащихся. Исследование в классе включает в себя целый ряд мероприятий, включая сбор данных, анализ и планирование. Процесс начинается со сбора данных об успеваемости учащихся и обратной связи, а

также наблюдений за процессом преподавания и обучения. Затем данные анализируются для выявления сильных и слабых сторон.

Ключевые слова: экспериментирование, обучение на основе опроса, групповая работа, сбор данных, критическое мышление, решение проблем, анализ, наблюдение, оценка, интеграция в учебную программу, исследование, классная комната, мероприятия.

Classroom investigation is a rigorous process that involves evaluating the teaching and learning process to identify areas of improvement. In today's education environment, the focus is on providing high-quality education to all students. To achieve this, it is imperative to conduct regular classroom investigations to evaluate the effectiveness of teaching methods, identify potential challenges, and create an environment that is conducive to learning. The main goal of classroom investigation is to optimize the learning experience for students. Classroom investigation involves a range of activities, including data collection, analysis, and planning. The process starts with the collection of data on student performance and feedback, as well as observations of the teaching and learning process. The data is then analyzed to identify areas of strengths and weaknesses.

Initial Inspection

The first stage of classroom investigation involves conducting an initial inspection of the classroom. During this stage, the investigator checks for basic hygiene, ventilation, temperature, lighting, and the overall safety of the classroom. Issues such as dampness, pests, and poor air quality can create an unpleasant learning environment that affects the students' health and academic performance.

2. Evaluation of Teaching Aids and Materials

Teaching aids and materials such as textbooks, audio-visual aids, and computer systems are essential components of a good learning environment. During the evaluation stage, the investigator checks the availability, adequacy, and quality of these resources. If there are insufficient teaching aids and materials, it can hinder the teaching quality and the students' learning experience.

3. Pedagogical Assessment

Pedagogical assessment is a critical stage in classroom investigation. Investigating the teaching methodology, as well as the teacher's competency and effectiveness, is essential. The investigator evaluates whether the teacher is following the necessary guidelines and devising teaching strategies for effective delivery of the content. This

stage also focuses on the teacher's ability to engage the students and promote critical thinking.

4. Assessment of Student Feedback

Student feedback is valuable in evaluating the effectiveness of the learning environment. During this stage, the investigator assesses the feedback from the students. They evaluate the extent to which they feel that their needs are being met and what could be improved.

5. Collaborative Solutions

After conducting a comprehensive investigation of the classroom, the investigator presents the findings to the school administration and the teachers. The feedback helps the administration and teachers devise collaborative and practical solutions that can enhance the teaching and learning experience and create a more conducive learning environment.

Classroom investigation involves a systematic evaluation of the learning environment and teaching methodology to identify areas of improvement that can enhance student learning and success. There are several stages involved in this process, each with its unique goals and procedures.

The next stage of classroom investigation is the collection of relevant data, including student performance, feedback from students, and observations of the teaching and learning process. This data is then analyzed to identify areas of strength and weakness in the classroom setting.

The next stage involves creating a plan for improvement based on the findings of the data analysis. This plan may include changes in teaching methodology, modifications to the physical learning environment, or the implementation of new learning resources.

The one the stage involves implementing the plan, which may require collaboration with other teachers, and may involve the use of technology, professional development, or instructional coaching.

Stage of classroom investigation is ongoing monitoring and evaluation, which involves tracking the effectiveness of the implemented changes, and making adjustments as needed to achieve optimal student learning outcomes.

Throughout the investigation process, it is important to involve all stakeholders in the classroom, including students, teachers, administrators, and parents. Active participation from all participants can help create a collaborative learning environment and ensure the success of the investigation.

Overall, classroom investigation is an iterative process that requires continuous evaluation, modification, and improvement to enhance student learning and success. By following these stages, teachers can create a dynamic and effective learning environment that supports the needs of all students.

Investigating a classroom is an important aspect of ensuring that the learning environment is conducive to learning. Classroom investigation involves examining the physical and pedagogical aspects of a classroom while taking into account the needs of the students.

When conducting a classroom investigation, several factors need to be considered. These include examining the physical aspects of the classroom, such as the lighting, ventilation, and comfort of the students. A well-ventilated and well-lit classroom helps to create a conducive learning environment that promotes academic achievement.

Another factor to consider during a classroom investigation is the availability and quality of teaching aids such as boards, markers, computers, and textbooks. These resources are essential to make the learning process more effective and engaging for students.

In addition to physical factors, the investigation should also involve the pedagogical aspects of the classroom. Teachers should be evaluated to ensure that they are following the necessary teaching guidelines and engaging students in a way that promotes critical thinking and active participation.

Finally, the investigation must involve the students' voice. Students should have the opportunity to provide feedback on their learning experience, including the classroom environment and the teaching approaches used. This feedback helps the teachers and school administrators better understand the needs of the students and make necessary adjustments.

In conclusion, conducting a classroom investigation ensures that the learning environment meets the needs of the students and provides them with a conducive learning environment. The investigation should focus on the physical and pedagogical aspects of the classroom while taking into account the students' feedback. This process helps to create a more engaging and effective learning experience for students. Classroom investigation is a critical process that helps to evaluate the learning environment of the students. By conducting a comprehensive investigation that encompasses physical, pedagogical, and student feedback assessments, administrators and teachers can work collaboratively to improve the learning environment for the students' benefit.

Reference:

<https://prezi.com/nxbadeeck5rp/approaches-to-classroom-investigation-in-teaching/?fallback=1>

<https://prezi.com/nxbadeeck5rp/approaches-to-classroom-investigation-in-teaching/?fallback=1>

<https://prezi.com/nxbadeeck5rp/approaches-to-classroom-investigation-in-teaching/?fallback=1>

INSTRUKTIV MATNLAR

*Nargizaxon.Abdurahmonova,
Andijon davlat universiteti katta o'qituvchisi.*

Annotatsiya: bugungi kunda instruktiv matnlarning kommunikativ belgilari shaxsga yo'naltirilganlik xususiyatini namoyon etmoqda. «Instruktiv diskurs» atamasining ana'anaviy ma'nosi o'zgarishga yuz tutdi. Ilmiy-texnologik taraqqiyot, siyosiy-iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlar natijasida yuz bergan ushbu o'zgarishlarni uchta guruhga bo'lish mumkin: instruktiv matnlarning xususiyatlari va tuzilishi; uslubiy xususiyatlari; xususiy diskursiv xususiyatlar. Mutaxassislarning bu fikri bizda «Bu o'zgarishlar instruktiv diskursning hamma turlariga tegishlimi?» degan savolni paydo qildi. Quyida mazkur savolga javob izlaymiz.

Kalit so'zlar: instruktiv diskurs, kommunikativ belgilar, diskurs, iqtisodiy muhit, kommunikativ strategiya, taktika.

Аннотация: сегодня коммуникативные признаки инструктивных текстов проявляют свойство личностно-ориентированности. Традиционное значение термина «обучающий дискурс» изменилось. Эти изменения, вызванные научно-техническим прогрессом, изменениями в политико-экономической среде, можно разделить на три группы: особенности и структура инструктивных текстов; стилистические особенности; частные дискурсивные особенности. Это мнение экспертов заставляет нас задуматься: «применимы ли эти изменения ко всем типам обучающего дискурса? Вопрос «почему?» Ниже мы ищем ответ на этот вопрос.

Ключевые слова: инструктивный дискурс, коммуникативные признаки, дискурс, экономическая среда, коммуникативная стратегия, тактика.

Abstract: today, the communicative signs of instructional texts exhibit the property of personality orientation. The traditional meaning of the term «teaching discourse» has changed. These changes caused by scientific and technological progress, changes in the political and economic environment, can be divided into three groups: features and structure of instructional texts; stylistic features; private discursive features. This expert opinion makes us think: «are these changes applicable to all types of teaching discourse? the question is «why?» Below we are looking for an answer to this question.

Keywords: instructive discourse, communicative signs, discourse, economic environment, communicative strategy, tactics.

Instruktiv diskurs diskursning boshqa turlaridan farqli ravishda nutq + vaziyat formulasi bilan tavsiflana olmaydi, unda yana boshqa omillar ham mavjud. Yu.N.Karaulovning fikriga ko'ra, nutqning subyektga qaratilganlik nuqtai nazaridan konseptual diskursning lingvistik karkasi kognitiv va kommunikativ mexanizmlar asosida shakllanadi. Kommunikativ mexanizmlari matn interpretatsiyasiga asos bo'luvchi, adresat uchun zaruriy kommunikativ strategiya va taktikalar, «vaziyat modellari»dan foydalanishda ifodalanadi. Kognitiv mexanizmlarning o'zi diskursni anglash aspektlari bo'lib, ular qabul qiluvchi tomonidan matnni kognitiv qayta ishlash jarayonini boshqaradigan o'ziga xos «triger» bo'lib xizmat qiladi. Diskursning kommunikativ yo'nalganligi, uning ma'lum kishi(lar)ga qaratilganligi qator kommunikativ, ijtimoiy va boshqa nolisoniy omillar sifatida o'rganishga asos bo'ladi.

Instruktiv diskursning rivojlanishi til va jamiyatning tabiiy faoliyat ko'rsatish mexanizmlari, til, nutq va jamiyatning o'rnatilgan ichki va diskursiv konvensiyalari, shuningdek, tashqi omillarning kombinatsiyasi bilan belgilanadi hamda jamiyat va tilni tartibga solish mexanizmlariga ta'sir qiladi. S.A.Kanashukning fikricha, boshqaruv institutlari instruktiv matnlarda jamiyatning mafkuraviy va madaniy me'yorlarni ishlab chiqadi deb, belgilab beradi. Oddiy matnlarga nisbatan zamonaviy instruktiv matnlarda transmilliy korporatsiyalarning ta'siri seziladi.

An'anaviy instruktiv matnlarga nisbatan zamonaviy instruksiyalar tarkibida instruktiv xarakterli qo'shimcha matnlar mavjud. Masalan, foydalanish bo'yicha yo'riqnoma, eslatma, uskuna ustidagi yozuv va sxemalar shular jumlasidan. Shuningdek, keyingi vaqtlarda instruktiv

matnlarni audio-/video-instruksiya, interaktiv instruksiya, tasviriy oyna(ekran)larda aks etuvchi maslahat, gipermatnli bilimlar bazasi, gipermatnli onlayn resurs, elektron hujjat kabi turli shakllari urfga kirdi.

Keyingi yillarda instruktiv matnlardagi o'zgarishlar sifatida matnning stilistik xususiyatlari o'z aksini topdi: an'anaviy yo'riqnomalarning ilmiy uslubdan uzoqlashib, ilmiy-ommabop, reklama uslubiga yaqinlashganini ko'rsatmoqda. Bugungi kunda instruktiv matnlarning kommunikativ belgilari shaxsga yo'naltirilganlik xususiyatini namoyon etmoqda. «Instruktiv diskurs» atamasining ana'anaviy ma'nosi o'zgarishga yuz tutdi. Ilmiy-texnologik taraqqiyot, siyosiy-iqtisodiy muhitdagi o'zgarishlar natijasida yuz bergan ushbu o'zgarishlarni uchta guruhga bo'lish mumkin: instruktiv matnlarning xususiyatlari va tuzilishi; uslubiy xususiyatlari; xususiy diskursiv xususiyatlar. Mutaxassislarning bu fikri bizda «Bu o'zgarishlar instruktiv diskursning hamma turlariga tegishlimi?» degan savolni paydo qildi. Quyida mazkur savolga javob izlaymiz.

Diskurs birliklarini bunday kognitiv tahlil qilish matnning qaysi auditoriya («o'z» yoki «begona») uchun yozilgani, muallifning maqsadi va mazkur diskursning qanday natija berganini anqilashga yordam beradi. Demak, jamoat transportida instruktiv matnlarning ko'p axborot berishi (adresatning mazkur axborotni qayta-qayta qabul qilishi) ularning adresat tomonidan yaxshi o'zlashtirilishiga olib keladi.

Diskursni o'rganishning yana bir yondashuvi bu verbal va noverbal komponentlar munosabatini o'rganishni taqozo etadi. Bu xususiyat matnni lisoniy, nutqiy, moddiy komponent sifatida o'rgansa, noverbal birliklar adresat/adresantning bazis bilan interpretatsiyasiga bog'liq omillar mavjud. Instruktiv diskursda lisoniy va nolisoniy, verbal va noverbal omillar ijtimoiy-madaniy, etnopsixologik, pragmatik hamda boshqa omillar yaxlitligini keltirib chiqaradi.

Bu hodisani jamoat transportlaridagi instruktiv matnlar verbal axborot berishi bilan birga noverbal axborot beruvchi birliklarning ishlatilishida kuzatamiz. Avtobus, metro, samoletdagi instruktiv matnlarning ayrimlari mazkur matnning mazmunini yorqinroq ifodalovchi shartli belgilar, piktogrammalar bilan to'dlirilgani ta'kidlashimiz lozim. Masalan, metroda «eshiklarga suyanmang» degan yozuv yonida eshikka suyanib turgan kishi silueti ustidan chiziq tortib qo'yilgan piktogrammani ko'ramiz. Yoki nogironligi bor shaxslar yoki homilador ayollarga mo'ljallangan o'rindiqlarda «nogiron shaxslar yoki homilador ayollar o'rni» degan instruktiv matn bilan birga nogironlik

aravachasi piktogrammasi, bola yetaklagan ayol rasmi ko'rsatilgan holatlar ko'p uchraydi.

Shu sababli «pragmatik nuqtai nazardan verbal va noverbal unsurlar matn aktualigining bashoratlanuvchi eksplitsit va implitsit shakllari bilan munosabati turli potensialga ega; bu unsurlar instruktiv diskursning kommunikativ hamda kognitiv mexanizmlari vazifasini bajaradi».

Bunday noverbal unsurlar samolet parvoz xavfsizligi qoidalariga rioya qilish bo'yicha video yo'riqnomasida yana ham aniqroq yuzaga chiqqan. Masalan, video yo'riqnomada quyidagi ko'rsatma beriladi: Samolyotning old, o'rta va dum qismiga joylashga 8 ta avariya chiqish yo'llari havoga to'ldiriladigan traplar bilan ta'minlangan.

Bu fikrdan keyin boshqa holat (tamaki mahsulotlari iste'moli) haqida fikr yuritiladi. Ammo yo'riqnomani tomosha qilayotgan yo'lovchida tushunmovchilik kelib chiqmaydi, mazkur instruktiv videodagi shu diskursiv vaziyatni ifodalovchi havoga to'ldirilgan traplari ochilayotgan samolyot ko'rsatilgan lavha ko'rinadi (quyidagi rasmda ko'rsatilgan) hamda samolyot suvga qo'nganda xavfsizlik traplari qanday ochilishi haqida aniq tasavvur paydo bo'ladi. Bu ham noverbal unsur sifatida instruksiyadagi informativlikni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Канащук С.А. Инструктивный дискурс IT корпораций: социолингвистический аспект: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.01 / Канащук Сергей Александрович; науч. рук. Н.А.Мишанкина; Том. гос. ун-т. – Томск, 2012. <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000432820>

2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.

3. Сиротинина О.Б. Некоторые размышления по поводу терминов «речевой жанр» и «риторический жанр» // Жанры речи – 2. – Саратов, 1999.

4. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принципы причинности // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – Стр. 35-73.

5. Robert, P. Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P.: Dictionnaires le Robert, 2002. – P. 735.

6. Хорохордина О.В. Инструкция как тип текста / Мир русского слова. – № 4 / 2013. – Стр. 7-14.

7. Кондрашкина Е. Ю. К вопросу о текстосвязующих категориях в инструктивном тексте / Мир русского слова. – № 3 / 2018. – Стр. 27-32.

8. Носова Л.Н. Коммуникативно-прагматический потенциал инструкции по применению лекарственных средств в фармацевтическом дискурсе: автореф. дисс. канд. филол. наук. – М., 2013.

9. Касавин И.Т., Щавелев С.П. Анализ повседневности. – М.: Канон, 2004.

10. Преснухина И.А. Деловое общение в свете диатопического варьирования современного английского языка: дисс. канд. филол. наук. – М., 2005.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ – НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ

*Сафарова Замира Михлиевна,
ст. преподаватель Национального центра обучения педагогов
новым методикам Сурхандаринской области.*

Annotatsiya: 1990-yil boshida oʻzini tanitgan yangi yoʻnalish XX asr tilshunoslik fanida «lingvokulturologiya» deb nomlandi. Bu til nafaqat aloqa va bilish vositasi, balki xalqning madaniy kodlari uchun idish sifatida ham ishlaydi degan tushunchaga asoslangan edi. Ushbu maqola rus tilini chet tili sifatida oʻqitishda oʻquvchilarning til-madaniy kompetentsiyasini shakllantirish muammolariga bagʻishlangan.

Kalit soʻzlar: kompleks yondashuv, lingvokulturologiya, lingvokultural kompetensiya, koʻp tilli muhit, koʻp madaniyatli jamiyat, antropotsenerik tamoyil.

Abstract: a new direction that declared itself in the early 1990 s. XX century in linguistic science, was called «linguoculturology». It was based on the concept that language acts not only as an instrument of communication and cognition, but also as a receptacle of cultural codes of the people. This article is devoted to the problems of the formation of linguistic and cultural competence of students when teaching Russian as a foreign language.

Keywords: integrated approach, linguoculturology, linguocultural competence, multilingual environment, multicultural society, anthropocentric principle.

Аннотация: новое направление, заявившее о себе в начале 1990 гг. XX века в лингвистической науке, получило название «лингвокультурология». В его основу была положена концепция о том, что язык выступает не только как инструмент общения и познания, но и как вместилище культурных кодов народа. Данная статья посвящена проблемам формирования лингвокультурной

компетенции учащихся при обучении русскому языку как иностранному.

Ключевые слова: комплексный подход, лингвокультурология, лингвокультурная компетенция, полилингвальная среда, мультикультурное общество, антропоцентрический принцип.

В центре внимания современной методики преподавания иностранных языков стоит задача формирования взаимодействия языка, культуры и личности в процессе обучения, так как именно такой комплексный подход позволяет создать условия для обеспечения возможности иностранным учащимся овладеть изучаемым языком настолько хорошо, чтобы общаться с носителями языка. Отражением такой антропоцентрической направленности современных лингвометодических изысканий можно считать науку *лингвокультурологию*, возникшую на стыке лингвистики и культурологии и исследующую проявления культуры народа, которые отразились и закрепились в языке [Маслова 2004: 28].

Изучение и преподавание языка, его функционирование в полилингвальной среде мультикультурного общества, состояние языковой картины мира, статус и политическая роль языка, формирование лингвокультурных компетенций, анализ языкового портрета социума и определение ценностных ориентаций носителей языка – всё это стало главным приоритетом целей, поставленных перед лингвокультурологией как наукой.

Лингвокультурная компетенция является составной частью коммуникативной компетенции (КК), определяемой как «способность к выбору и реализации программ речевого поведения в зависимости от обстановки, ситуации, темы» (Митрофанова, Костомаров 1990, 22). В соответствии с этим **лингвокультурная компетенция** есть знания о культуре и использование языка в соответствии с включением этих знаний в значения языковых единиц.

Лингвокультурная наполненность содержания уроков по русскому языку, коммуникативная направленность упражнений преобладают на современном этапе над другими, традиционными формами работы с языковым материалом.

Русский язык для узбекских учащихся является важнейшим

средством межнационального общения, средством доступа к способам освоения ценностей русской культуры и средством приобщения к культурным достижениям народов, к сокровищницам мировой культуры.

Решение данной педагогической проблемы зависит от эффективности преподавания русского языка в узбекской школе, как на начальном этапе, так и в среднем и старшем звене.

Лингвокультурная компетенция – это способность людей не только демонстрировать свои знания в области лингвистики, но и способность вторичной языковой личности адекватно ориентироваться в вопросах, касающихся материальной и духовной культуры и традиций народа, языком которого он овладел, и национальный менталитет которого он понял и принял.

В современной методике обучения иностранным языкам ведущим принципом является антропоцентрический. Как пишет В.И. Постовалова, современная наука о языке и, следовательно, наука о преподавании языка переживают один из самых глубоких переломных моментов своего развития, обусловленный переходом «от лингвистики имманентной с ее установкой рассматривать язык в самом себе и для себя к лингвистике антропологической, ориентирующейся на изучение языка в тесной связи с человеком, его сознанием, мышлением и духовно-практической деятельностью» [Постовалова 1986: 31–32, Роль человеческого фактора в языке 1988: 8]. При обучении иностранным языкам в таком направлении учащийся из статуса объекта обучения переходит в статус субъекта, а язык рассматривается как выразитель культуры.

Во второй половине XX в. преподаватели РКП ощутили недостаточность передачи только лингвистических сведений, и связь языка и культуры в настоящее время широко обсуждается во многих работах [см., напр., Верещагин, Костомаров 1990, Харьков 1997, Митрофанова 1999, Атанасова, Михеева 2003, Зиновьева М.Д. 2003, Щукин 2003а, Елизарова 2005, Садохин 2005 и др.]. Так, например, справедливо говорится, что изучение культуры, наряду с четырьмя традиционными умениями – чтением, письмом, слушанием и говорением – может получить свое законное место как пятое умение, добавляя свою специфику к каждому из четырех [Damen 1987: 13]. «Лингвисты и методисты уже обозначили этот подход как лингвокультурологический или культурологический, – как пишет О.Д. Митрофанова, – с необходимостью акцентируя

внимание на педагогическом (обучающем) аспекте этого нового подхода, с которым будет связана дидактика в наступающем XXI веке, назовем данный подход культуроведческим» [Митрофанова 1999: 346-347].

Лингвокультурология изучает национальные формы бытия общества, воспроизводимые в системе языковой коммуникации и основанные на культурных ценностях конкретно-исторического сообщества. Поэтому предметом исследования этой науки являются единицы языка, которые приобрели символическое, эталонное, образно-метафорическое значение в культуре и которые обобщают результаты собственно человеческого сознания – архетипического и прототипического, зафиксированные в мифах, легендах, ритуалах, обрядах, фольклорных религиозных дискурсах, поэтических и прозаических художественных текстах, фразеологизмах и метафорах, символах и паремиях (поговорах и поговорках) и т.д.

Неизбежность глобализации усиливает стихийное взаимопроникновение культур, что делает особо актуальным формирование лингвокультурной компетенции узбекских учащихся в процессе обучения русскому языку.

Ценность лингвокультурного образования на современном этапе заключается в том, что им обеспечивается духовно-нравственное становление личности. За формированием лингвокультурной компетенции происходит и формирование лингвокультурной самоидентификации как необходимой составляющей ее мировоззренческого потенциала и условия интеграции в мировую культуру.

Литература:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология. – М.: Academia, 2001.3.
3. Постовалова 1986: 31–32, Роль человеческого фактора в языке 1988: 8
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: три лингвострановедческие концепции: лексического фона, речеповеденческих тактик и сапиентемы / Под ред. Ю.С. Степанова; Гос. ИРЯ. им. А.С. Пушкина. – М.: Ин-дрик, 2005. – 1037 с.
5. Прохоров Ю.Е. Лингвострановедение. Культуроведение. Страноведение. Теория и практика обучения русскому языку как иностранному: Методическое пособие. – М., 1996. – 93 с.
6. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному. Под ред. Щукина А.Н. – М.: Русский язык, 2003.

ENDOGEN VA EKZOGEN OMILLAR TADQIQIGA DOIR MULOHAZALAR

*M.Siddiqova,
Andijon davlat universiteti magistranti.*

Annotatsiya: insoniyat yashab kelayotgan muhitning modernizatsiyalashuvi ikki yoʻnalishda kechadi: sivilizatsiya taraqqiyoti inson hayoti davomiyligini qisqartiruvchi omillarni nazorat qilish imkonini yaratadi.

Kalit soʻzlar: demografik mohiyati, endogen omillar, ekzogen omillar, oʻlim jarayonini, biologik, geografik.

Annotation: the modernization of the environment in which humanity lives goes in two directions: the development of civilization makes it possible to control factors that shorten the duration of human life.

Keywords: demographic essence, endogenous factors, exogenous factors, the process of death, biological, geographical.

Keywords: demographic essence, endogenous factors, exogenous factors, the process of death, biological, geographical.

Аннотация: модернизация среды, в которой живет человечество, идет в двух направлениях: развитие цивилизации дает возможность контролировать факторы, сокращающие продолжительность жизни человека.

Ключевые слова: демографическая сущность, эндогенные факторы, экзогенные факторы, процесс смертности, биологические, географические.

Chaqaloqlar oʻlimning demografik mohiyati va uning tiplari xususan iqtisodiy geografiyada, balki aholi geografiyasida oʻlim jarayonini oʻrganish oʻta murakkab sanaladi, sababi bu sohada biologik va ijtimoiy asoslar oʻrtasidagi qarama-qarshiliklar keskin namoyon boʻladi. Natijada, oʻlim inson organizmini biologik rivojlanishining gʻalabasi sifatida barcha ijtimoiy qonuniyatlardan ustun keladi. Ayni vaqtda inson organizmi jamiyatda yashashi davomida sivilizatsiya yutuqlarining ijobiy jihatlaridan bahramand boʻlibgina qolmay, balki atrof-muhitning salbiy taʼsir laridan muntazam stresslarga ham uchraydi.

Shuning uchun davlatning aholi salomatligi va oʻlimiga nisbatan olib borayotgan siyosatidagi vazifalar faqatgina sanitariya-epidimiologik

vaziyatni nazorat qilish bilan cheklanib qolmasligi lozim. Kishilik jamiyati taraqqiyotining har bir bosqichida kuzatiladigan o'limning miqdor ko'rsatkichlari aholining yoshi va o'lim sabablari bilan bog'liq bo'lgan omiliar yig'indisi yordamida aniqlanadi. Ushbu omiliar shartli ravishda endogen va ekzogen omillarga bolinadi. Endogen omillar deganda organizmning ichki rivojlanishidan kelib chiqqan holatlar, ekzogen omiliar deganda esa inson organizmiga tashqi muhit ta'sir i tushuniladi.

O'limning endogen omillari yoki inson organizmida u tug'ilganidan to o'lguniga qadar sodir bo'ladigan endogen jarayonlar ko'p jihatdan biologik yoki genetik tabiatga ega va butun organizm yoki uning alohida a'zolarining tabiiy keksayishi bilan bevosita bogliq. O'limning endogen omillari haqida so'z borganda insonning biologik organizm sifatida keksayib borishi nazarda tutiladi. Aytish joizki, endogen omiilardan sodir bo'ladigan barcha o'lim holatlari faqat keksa yoshdagilarga to'g'ri kelmaydi, ya'ni aynan yoshning o'sib borishi natijasida organizmning biologik yoki jismoniy eskirib borishi bilan bog'liq emas. Endogen omiliar ta'sir ida ba'zi o'lim holatlari insonning yoshlik va bolalik davrida ham kuzatiladi. Bunga irsiy kasalliklar, tug'ma nuqsonlar, genetik buzilish va h.k.larni sabab qilib ko'rsatish mumkin.

Ekzogen omiliar insonning yoshligidan o'limiga olib kelmasa-da, organizmning keksayishi jarayonini tezlashtiradi va barvaqt o'limga sababchi bo'ladi. Mazkur holat o'limning kvaziendogen omili deb ataladi.

Insoniyat yashab kelayotgan muhitning modernizatsiyalashuvi ikki yo'nalishda kechadi: bir tomondan, sivilizatsiya taraqqiyoti inson hayoti davomiyligini qisqartiruvchi omillarni nazorat qilish imkonini yaratadi; ikkinchi tomondan esa, sivilizatsiyaning o'zi taraqqiy etib borishi davomida biologik mavjudot hisoblanuvchi insonga qarshi bodgan, asosan texnogen tabiatga oid ekzogen omillarni keltirib chiqaradi.

Ushbu ma'noda, tashqi omillar yig'indisi muntazam ravishda o'zgaradi, murakkablashadi va kengayib boradi. Bir tomondan o'limni ijtimoiy nazorat qilishning kuchayishi, ikkinchi tomondan, ijtimoiy va individual xulq-atvorning shakllanishi ekzogen omillar rolini cheklaydi va aksincha endogen omillar rolini oshiradi.

Demografik tarixni davrlashtirish o'limning quyidagi uchta asosiy

tipining mavjud bodganligini asoslashga yordam beradi:

1. Arxetip (qadimgi tip);
2. O‘limning an’anaviy tipi;
3. O‘limning zamonaviy tipi.

Tibbiyotning taraqqiyoti natijasida «vaksinatsiya» deb ataluvchi profilaktik kasalliklarning oldini olish usuli yaratildi. Masalan, XVIII asr oxiriga kelib E. Djener chechak kasalligiga qarshi ishonchli immunitet yaratish usulini ishlab chiqdi. Shunisi muhimki, bu kashfiyotning ommaviy ijobiy ta’sir iga qaramay, unda profilaktikaning asosiy omili, ya’ni inson organizmining individual himoyalaniishi jihati namoyon bo‘ldi. Asta-sekin zamonaviy vaktsinatsiyalar bilan kasalliklarning oldini olish va tarqalishni to‘xtatish hamda davolash mumkin bo‘lgan kasalliklar doirasi imkon qadar kengayib bordi.

Ular jumlasiga, sil, pnevmoniya, sifiliz vaboshqa kasalliklarni kiritish mumkin. Shunday qilib, XX asr boshlariga kelib o‘limning yangi zamonaviy tipining shakllanishi uchun zamin yaratildi. Aftidan, epidemiya, yuqumli va parazitar kasalliklar ustidan o‘rnatilgan nazorat hali to‘liq darajada o‘limning an’anaviy Biroq, bugungi kunda dunyoning rivojlangan mamlakatlarida kutilayotgan hayot davomiyligi 75-80 yoshdan oshgan bo‘lsa-da, ekzogen patologiyalar, ayniqsa, bolalarda tugatilganligi haqida xulosa chiqarishga hali erta. Shu bilan birga, bugungi kunda kasallanish ehtimoli yuqori bo‘lgan muayyan yosh va kasb guruhlari, epidemiya xavfi yuqori sanaluvchi hududlar, murakkab tabiiy iqlim sharoitiga ega yerlar va h.k. mavjud. Bu esa hayot bir me’yorda kechmayotganligidan dalolat beradi.

Reproduktiv salomatlikni tahlil qilish jihatidan yana ikkita sinf alohida e’tiborni tortadi, bu – homiladorlik, tug‘ish va tug‘ishdan keyingi davr asoratlari (ya’ni, onalar o‘limi) hamda perinatal davrdagi alohida holatlar. Aytish joizki, ularni chuqur tahlil natijasida go‘daklar o‘limining sabablarini aniqlash imkoni paydo bo‘ladi. Onalar o‘limi tarkibida, ayniqsa, sog‘liqqa katta zarar etkazuvchi tibbiy muolaja – abortdan sodir bo‘lgan o‘lim alohida ajralib turadi. Chaqaloqlar o‘limi aholi salomatligining asosiy ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanib, u mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini, aholining demografik holatini, tibbiy xizmat sifatini, sanitariya-epidemiologiya, profilaktika va davolash ishlarining samaradorligini ko‘rsatuvchi barometr indikatoridir. Chaqaloqlar o‘limi deganda, bir yoshgacha bo‘lgan (ya’ni, 0 oydan 12

oygacha) bolalar o'limi, bolalar o'limi deganda esa 1 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan aholi guruhining o'limi tushuniladi. Bir yoshgacha bo'lgan o'lim ko'rsatkichlarining aksariyati boshqa yosh guruhlari o'limidan yuqoriroq bo'lib, ushbu davrdagi o'lim ehtimolini 55 yoshga yetganlarning o'lim ehtimoli bilan taqqoslash mumkin. Mazkur ko'rsatkichning boshqa yosh ko'effitsiyentlaridan farqi shundaki, u o'ziga xos hisoblash usuli yordamida aniqlanadi hamda muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega. Chaqaloqlar o'limi onalar o'limi darajasi bilan bir qatorda u reproduktiv salomatlik holatini hamda pediatriya va boshqa xizmatlar sifatini ham ko'rsatadi. Chaqaloqlar o'limini hisoblash uchun alohida ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Ular qatoriga chaqaloqlar o'limining umumiy ko'effitsiyenti kirib, quyidagicha hisoblanadi: $m = M/N \cdot 1000$ Bu yerda: M –joriy yilda o'lgan chaqaloqlar soni; N-joriy yilda tirik tug'ilgan go'daklar soni.

Masalan: 2014-yilda Andijon viloyatida tug'ilganlar soni – 67905 tani tashkil etsa, bir yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi 840 nafarni tashkil etgan.

2014-yilda har mingta tirik tug'ilgan chaqaloqqa 12,4 ta chaqaloqlar o'limi to'g'ri kelgan. Ushbu usulni 2 yil oralig'ida (o'tgan va joriy yillar) tirik tug'ilgan chaqaloqlar soni o'rtacha bir xil bo'lganda qo'llash tavsiya etiladi. Yil davomida 1 yoshgacha o'lgan bolalar soni orasida joriy yilda tug'ilgan bolalar bilan bir qatorda o'tgan yili tug'ilgan bolalar ham bo'lishi mumkin. Ayni vaqtda, XX asr davomida va XXI asr boshlarida o'lim omillari hamda patologiyalar tarkibida sezilarli darajada o'zgarishlar ro'y berdi va buning natijasida yosh guruhlari o'lim kamaydi va hayot davomiyligi bir muncha oshdi, bunday holat o'limning o'zgacha insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi avvalgi bosqichlaridagidan farqlanuvchi tarixiy turi mavjudligini e'tirof etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahnmonov Q.X., Abduramanov X.X. Demografiya. O'quv qo'llanma. –T.: Noshir nashriyoti. –2011.
2. Atamirzayev O.B. Narodonaselenie Uzbekistana. –T., 2009.
3. Axmedov E. O'zbekiston shaharlari mustaqillik yillarida. –T., 2002.
4. Bo'riyeva M.R., Tojiyeva Z.N. Aholi geografiyasi. Ma'ruzalar matni. –T., 2000.
5. Bo'riyeva M.R., Egamova D.N. Dunyo aholisi: Rivojlanish jarayonlari (o'quv qo'llanma).

TESOL VA TEFL XALQARO O'QITISH DASTURLARI ASOSIDA DARS REJA TUZISH TEXNIKASI

*Ibrohimova Oylola,
Andijon davlat chet tillari instituti doktoranti.*

Annotatsiya: ushbu maqola xalqaro darajada tan olingan TESOL va TEFL xalqaro ingliz tili o'qitish dasturlaridagi dars rejasining ahamiyatini yoritib beradi. Qolaversa, mukammal dars reja tuzish talablari va uning tarkibiy qismiga alohida e'tibor qaratilib, namunaviy dars reja vositasida uning bosqichlari amaliy ko'rsatib beriladi.

Abstract: This article highlights the importance of lesson plans in internationally recognized TESOL and TEFL International English Language Teaching programs. In addition, special attention is paid to the requirements of creating a perfect lesson plan and its components, and its stages are shown practically by means of a model lesson plan.

Аннотация. в этой статье подчеркивается важность планов уроков в международно признанных программах TESOL и TEFL International English Language Teaching. Кроме того, особое внимание уделяется требованиям создания совершенного плана урока и его компонентов, а его этапы показаны практически посредством типового плана урока.

Kalit so'zlar: TESOL (ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'qitish), TEFL (ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish), dars reja, kirish qism, presentatsiya, amaliyot, qo' llab ko'rish, baholash, yakunlash, chiqish bileti, ko'rgazmali qurollar.

Keywords: TESOL (teaching English as a second language), TEFL (teaching English as a foreign language), lesson plan, warming-up, presentation, practice, application, assessment, follow-up, exit ticket, visuals.

Ключевые слова: TESOL (преподавание английского как второго языка), TEFL (преподавание английского как иностранного), план урока, разминка, презентация, практика, применение, оценка, продолжение, выходной билет, визуальные эффекты.

Globallashuv jarayoni ta'lim sohasiga ham o'z ta'sir ini o'tkazmay qo'ymadi. Ko'plab sohalarda globallashuv sabab ijobiy o'zgarishlar kuzatilgani kabi, pedagogika sohasida ham ommalashish jarayoni sabab

ilg'or tajribalar, metodlar va dasturlar keng tarqaldi. Ulardan biri TESOL va TEFL dasturlaridir. Metodikaning yuragi dars jarayoni hisoblanadi va darsning samaradorligini muqobil dars rejasi belgilaydi. Buning isbotini ko'plab mutaxassislar keltirgan fikr-mulohazalarda ko'rishimiz mumkin.

Metodist J.Jalolovning ta'kidlashicha, o'qituvchilar uchun eng muhimi darsning maqsad va vazifalarini belgilashdir. «Darsni rejalashtirish boshida o'qituvchi quyidagi savollarga javob berishi kerak:

- 1) Bu darsda o'quvchilar qaysi til va nutqiy materialni o'rganadilar?

- 2) Dars boshlanishidan oldin nimalarni biladilar va nimaga qodir yoki qila olmaydilar

- 3) Qanday natijalarga erisha oladilar?»[1,252]

Antoni Haynes ta'kidlaganidek, o'qitish uch bosqichli faoliyatdir: birinchi qadam rejalashtirish va tayyorgarlikdan iborat - sinfni o'qitishdan oldin talab qilinadi; ikkinchisi – sinfni boshqarish, o'qitish, o'rganish; va darsdan so'ng amalga oshiriladigan faoliyatning uchinchisi – baholash, qayd etish va hisobot berish, baholash kabi harakatlar bilan bog'liq. [2,1]

Ko'pgina olimlarning fikriga ko'ra, rejalashtirish va tayyorgarlik kelgusi darsning kelajagini uning muvaffaqiyatli bo'lishi yoki bo'lmasligini hal qiladi. Metodistlardan biri D. B. Agzamova darsni rejalashtirishning aniq ta'rifini beradi. «Rejalashtirish ko'pincha muvaffaqiyatli darsni o'qitishning asosiy jihatida sifatida qaraladi. Rejalashtirish bosqichida o'qituvchi maqsad, faoliyat, resurslar, vaqt, guruhlash va boshqa xususiyatlar haqida qaror qabul qiladi» [3,12].

Darsni tashkil etishdagi eng munozarali masalalardan biri bu vaqtni belgilashdir. Aksariyat o'qituvchilar deyarli har kuni vaqtni belgilashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Darsni rejalashtirish bu erda yagona yechim bo'lishi mumkin, chunki u bo'limlarni o'z ichiga oladi. Metodistlar G.T.Maxkamova, Sh.S.Alimov va A.I.Ziyayevlar dars vaqtini, mashg'ulot vaqtini va akademik o'qish vaqtini ajratadilar. «Sinf tartib-qoidalari tugagach, o'qituvchi odatda o'quvchilarga ko'rsatmalar beradi, bu dars vaqti deb ataladi. Vazifani bajarish uchun berilgan vaqt mashg'ulot vaqti deb ataladi. Akademik ta'lim davrida o'quvchilar faol ishtirok etadilar va o'quv faoliyatida muvaffaqiyat qozonadilar». [4,178-179]

Yuqoridagi metodist olimlarning ilgari surgan nazariyalarini amaliyotga tatbiq etsak, mukammal dars rejasini shakllantirgan

bo‘lamiz. Quyida 11-sinf ingliz tili darsligidagi mavzuga tayyorlangan namunaviy dars rejasi bosqichlari bilan ifoda etilgan:

11-sinf. Bo‘lim 2. Save the earth (yerni asrash). 2A. Global warming (global isish).[5,34-37]

<u>Materiallar</u> • Darslik 34-35-sahifasi • Tarqatmalar. • Rangli kartochkalar (guruhlarini tasodifiy bo‘lish uchun) • Mavzu kalit so‘zlarini o‘rganish uchun kartochkalar	<u>Ish tartibi</u> • Vazifani tekshirish • Warm-up (kirishish) • Yangi lug‘atni tanishtirish • Yangi so‘zlarni mashq qilish: «Find your partner» («Juftingni top») o‘yini orqali • Tinglash mashqi • Juftliklarda ishlash
<u>Darsning maqsadi.</u> Dars yakunida o‘quvchilar quyidagilarni bajara oladilar: • Global isishning sabab va oqibatlari haqida gapira oladilar • Audioni tinglab mavzuga doir so‘zlarni topa oladilar. • Yangi so‘zlarni kontekst ichida tushuna oladilar.	
Time	Ish tartibi
5	O‘tgan dars vazifasi tekshiriladi; yangi dars maqsadini e‘lon qilish; doskaga qadab qo‘yish
5	1. Darslik 34-sahifasini oching va 1-mashqqa qarang 2. Mavzuga doir kirish iboralarini birgalikda mashq qilamiz 3. Berilgan vaziyatlarni muammo yoki yechim ekanligiga qo‘shilish maqsadida «Stand up/sit down» (o‘tirib turish) mashqini bajaramiz.
12	Asosiy qism: 1. Rangli kartalar vositasida 4 kishilik tasodifiy guruhlariga bo‘lamiz 2. Guruhlarga berilgan mavzu so‘zlariga sinonimlar toppish uchun 2 daqiqa beriladi 3. Doskaga qadalgan fostonrlardagi guruhlar ishi tekshiriladi Yangi lug‘atni amalda qo‘llash 4. Har bir o‘quvchiga yangi so‘zlar yozilgan kartochkalarni tarqatamiz 5. Qo‘lida sinonim so‘z bo‘lgan sherikni topishga ko‘rsatma bering 6. Sinonim juftliklar to‘g‘ri ekanligi tekshiriladi.

20	Listening practice 1. O‘quvchilarga tinglash amaliyoti uchun 3-mashqda berilgan qo‘shiq matnidagi bo‘sh joylarni to‘ldirishni tushuntiramiz. 2. Kitobdagi mashqni biroz o‘zgartirib, qo‘shiq matnini 2 xil tarzda ayrim joylarini tinglab to‘ldirish uchun bo‘sh qoldiramiz. Tarqatmalarni uzatamiz, A tarqatma o‘ng qo‘l tomondagi o‘quvchilar uchun, B tarqatma esa chap qo‘l tomondagilar uchun. O‘quvchilar diqqatini so‘zlar bankiga qaratamiz va bo‘sh joylarni to‘ldirishda ulardan foydalanishini tushuntiramiz. 3. Dastab ularga matnni ko‘rib chiqish va javobni oldindan taxmin qilish uchun 1 minut vaqt beramiz. 4. O‘quvchilarga qalam bilan matnga ergashishni ta’kidlab, audioni qo‘yamiz. O‘quvchilar tinglab to‘ldiradilar. 5. O‘quvchilar mashq javobini yonidagi sherigining tarqatmasidan tekshirib oladilar. Negaki A tarqatmaning javobi B da va aksincha tuzilgan. Ular og‘zaki bir-biridan savol-javob qilib javoblarni tekshiradilar. 6. Mavzu kalit so‘zlarini mustahkamlash uchun o‘quvchilar qo‘shiqni birgalikda kuylaydilar.
3	Assessment 1. Chiqish bileti (Exit ticket): «Men o‘rgandim va menga kerak...» (I got and I need). O‘qituvchi kichik varoq bo‘laklarini tarqatadi, o‘quvchilar «I got and I need» T jadvalini to‘ldiradilar va o‘qituvchiga topshiradilar.
Remaning	1. Mavzuni qisqacha eslab yakunlash; 2. Vazifani e‘lon qilish: «Causes and effects of deforestation» mavzusida erkin insho yozish.

Dars rejasini turli olimlar yondoshuviga asoslanib turli shakllarini mukammal deyish mumkin, biroq eng asosiy jihat qachonki dars reja dars bosqichlari to‘laqonli qamrab olsa, vaqt taqsimoti to‘g‘ri berilgan bo‘lsa va darsning maqsadi va tanlangan mashqlar o‘rtasida o‘zaro mutanosiblik bo‘lsa, ana o‘shanda biz bunday dars rejani mukammal deb atashimiz mumkin. Xalqaro TESOL va TEFL dasturlarida mazkur jihatlar qamrab olinganini hisobga olib ular asosida tuzilgan dars rejani mukammal deb hisoblab, namuna sifatida foydalansak bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.J.Jalolov, G.T.Makhkamova, Sh.S.Ashurov. English language teaching methodology – T.: Fan va texnologiyalar, 2015. – p. 252.

2. Anthony Haynes. The complete guide to lesson planning and preparation. – Continuum international publishing publishing group, 2010, - p.1.

3. D.B.Agzamova. English teaching methodology. – T.: Barkamol fayz mediya, 2016, - p.12.

4. G.T.Makhkamova, Sh.S.Alimov, A.I.Ziyayev. Innovative pedagogical technologies in the English language teaching. – T.: Fan va texnologiya, 2017, - p. 178 – 179.

5. F. Rashidova, N. Tillayeva, M.Xamzayeva, G. Ristiboyeva Ingliz tili darsligi 11-sinf. – T.: O‘zbekiston, 2018, - b.34-37.

MEDIA REKLAMANING PAYDO BO‘LISH TARIXI

*B.X.Abdullayev,
Andijon davlat universiteti doktoranti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada hozirda taraqqiy etgan media reklamaning paydo bo‘lish tarixi, ilk media reklamalarning namoyish etish na‘munalari va ularning tavsiflari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: media reklama, kreollashtirish, reklama komponentlari, vizual reklama, media atamasi.

Аннотация: в данной статье освещается история возникновения современной медийной рекламы, первые примеры медийной рекламы и их описания.

Ключевые слова: медийная реклама, креолизация, рекламные компоненты, визуальная реклама, медийный термин.

Abstract: This article covers the history of the emergence of modern media advertising, the first media advertising display examples and their descriptions.

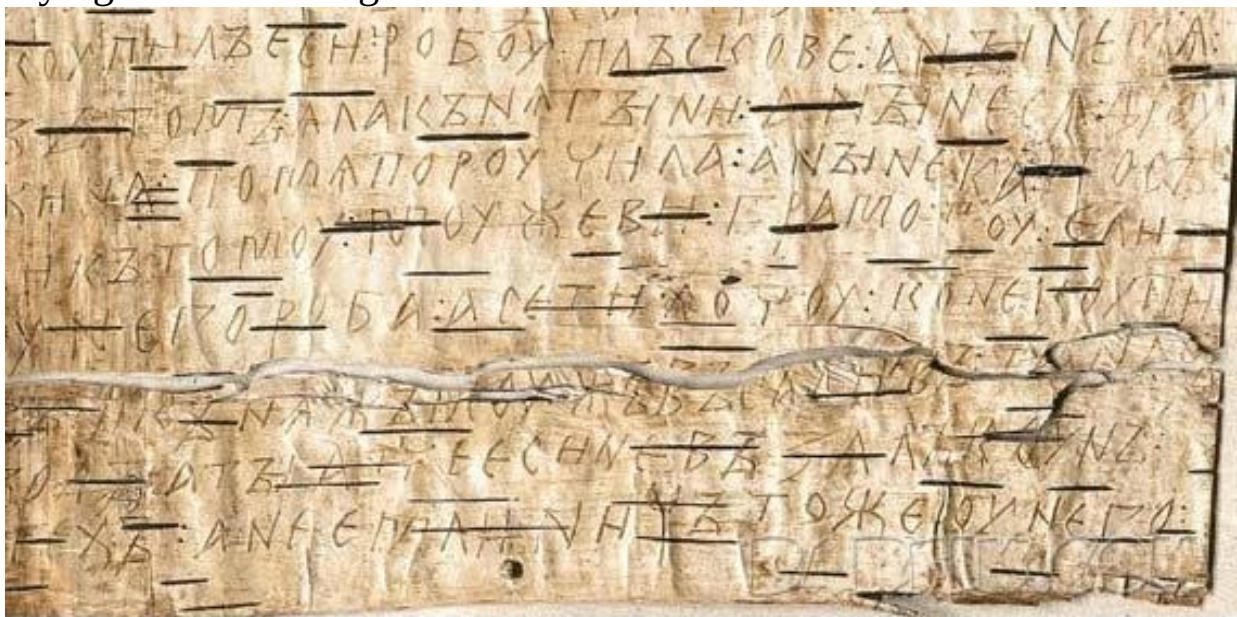
Keywords: media advertising, creolization, advertising components, visual advertising, media term.

XXI asrga kelib turli rivojlangan mamlakatlar ijtimoiy xayotida reklamaning o‘rni sezilarli darajada ortib bordi. Bozor iqtisodiyotini yaxshi va ta’sirchan reklamasiz tasavvur qilib bo‘lmas edi. O‘zaro iqtisodiy sohadagi raqobat reklama sohasidagi izlanishlarni talab qildi.

Media (ommaviy axborot vositalari) – bu ma’lum bir iste’molchiga xabarni (bosma so‘z, musiqiy kompozitsiya, radioeshittirish va boshqalar) u yoki bu shaklda etkazish uchun xizmat qiluvchi axborot

vositalari va texnikalarining butun majmuasini o'z ichiga olgan keng tushunchadir. Qoida tariqasida, media atamasi mustaqil ravishda qo'llanilmaydi, balki uning shaxsiy varianti bo'lgan qo'shma so'zning bir qismi sifatida xizmat qiladi (media marketing, media reklama, ommaviy axborot vositalari, media-reja, media-reja, media-xolding). [1]

Reklamalar dastlab e'lon ko'rinishidagi matn bo'lsa, keyinchalik matnning jimjimador tarzda ifodalash, rasmi ifodalash, chiroyli va taniqli shaxslar bilan ifodalash, ovozli va video ko'rinishida ifodalash, internet reklama bannerlari, turli effektlar bilan ifodalash tarzda namoyish etila boshladi. Texnika va radiotelevideniyaning rivojlanishi qatori media atamasi yuzaga keldi. Matndan media reklamagacha va keyingi davrlar tarixiga nazar solsak.

Misrda papirus ishlatilgan, qadimgi Rimda esa e'lon yog'och taxta yoki mumi plitalarga o'yilgan. Dunyodagi birinchi reklama shunday ko'rinishga ega edi. [2]

Reklama paydo bo'lishida e'lonlarning o'rni juda katta ahamiyat kasb etadi. E'lonlarda bir martalik taklif va ehtiyojmandlarga habar berish mazmuni ustun turadi. Reklamalarda esa, doimiy taklif va taklif qilinayotgan mahsulot yoki xizmatning qo'shimcha ta'riflari beriladi. Bu ilk reklama matniga misol edi. Bugungi kunga kelib, reklama tushunchasi faqat matndan iboratgina bo'lmay, paralingvistik vositalar va matn yordamida namoyish qilinmoqda. Natijada reklamaning verbal va noverbal komponentlari shakllanmoqda. Noverbal komponentlar rang, surat, harakat, ovoz, harflarning jimjimador shaklda yozilishi hulas matndan tashqari barcha qiziqtiruvchi elementlar sanaladi. Yuqoridagi

ilk reklama namunasini ko'rib turibmiz-ki, bu – faqat verbal komponentga ega reklama mahsuloti.

1800 – 1900-yilgi reklama namunasi. Kanada [3]

Ushbu reklamaga e'tibor bersak, harflarning jimjimadorligi, naqshlar va suratning namoyish qilinishi reklama komponentlarining paralingvistik vositalari bilan namoyish qilinmoqda. Buni kreollashuv (Shu asos matnga nisbatan qo'llanganda, kreolizatsiya lingvistik va paralingvistik usullarda birlashtirilgan matn tushunchasini ifodalaydi. [4]) jarayonida shakllangan reklama mahsulotining ilk na'munasi desak mubolag'a bo'lmaydi. Reklamalarning turli usullarda namoyish qilinishi tarixi ham mavjud.

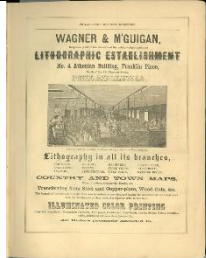

Birinchi kiyiladigan reklama – XIX asr matbuotidan olingan rasm [5].

Reklama namoyish qilinadigan aravalar ham shu vaqt ichida paydo bo'ladi. Tez orada afisha tarzda namoyish qilish vositalarining yangiligi ham yo'qoladi, shuning uchun reklamerlar yangi ko'zni qamashtiruvchi

shakllarni taklif qila boshladilar. 1826-yilda Weekly Chronicle egalari bir xil turdagi reklamalar sonining ko‘payishi ko‘proq e’tiborni jalb qilishiga qaror qilishdi va reklama aravalaridagi reklamalarga hamrohlik qilish uchun guruhlarini yuborishni boshladilar. Taxminan 1850-yilda zamonaviyga o‘xshash «sendvich odam» dizayni paydo bo‘ldi.

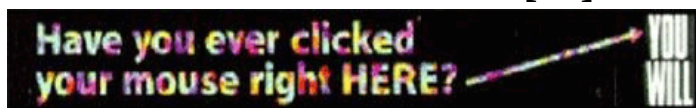
G‘ildiraklardagi mobil reklamaning tarqalishi shu darajaga yetdiki, 1853-yilda Londonda undan foydalanishni cheklovchi qonun qabul qilindi. [6]

	1983-yil. Transportdagi birinchi reklama – Omnibus (Geo. Shillibeer Londonda birinchi muntazam omnibus liniyalarini ochdi. Yaratilganidan beri ular reklama qilingan)
	Ba’zi maqolalarda fotografik tasvirni o‘z ichiga olgan birinchi reklama 1843-yilda AQShning Filadelfiya gazetasida chop etilgani aytiladi. Topilgan fotosuratga ega reklama namunasi 1847-yilga to‘g‘ri keladi. [6]
	1866-yil – tashqi reklamada rangli tasvirlardan birinchi marta foydalanish.[7]
	1890-yil – Taniqli shaxsning reklamada birinchi marta qo‘llanilishi. Pear Soap reklamasida Jon Millaisning Lilli Langtri (ingliz aktrisasi va sotsialist) portreti reproduksiyasidan foydalanilgan va u undan Lillining o‘zi faksimilasi bilan foydalanayotganini tan olgan. [11]
	AQShning Denver shahridagi Mellin’s o‘zining Shredded Wheat nonushta donini reklama qilish uchun o‘zining birinchi to‘liq sahifali rangli reklamasini chop etdi. [10]

Media reklamaning yana bir yutiqli tomoni video reklamaning paydo bo'lishi edi. Televideniyaning ommalashuvi natijasida iste'molchilar ko'proq vaqt sarflaydigan jihat televizor ko'rish edi. 1941-yil 1-iyul, Bulova Watch Co. NBC-ning WNBT-da 10 soniyali joyni joylashtirdi, bu hozirda birinchi televideniye reklamasi hisoblanadi [12]. Bu Media olamda juda katta siljish bo'ldi. Media olamda reklamaning namoyis qilinish yutuqlaridan yana biri internetning rivojlanishi ta'sirida yuz berdi.

Birinchi internet reklamasi. [12]

1871-yil – Vizual ta'sirga qaratilgan birinchi afisha. [9] Reklamalarning doimiy raqobati natijasida shunday reklamalar noodatiy tarzda iste'molchilarni jalb qilar edi. Reklamerarni izlanishlari natijasida iste'molchilar ongini monipulyatsiya qilish davom etdi. Iste'molchilar orasida ijtimoiy mavqeyi yuqori shaxslar yordamida taklif qilish prinsipi ham paydo bo'ldi.

1971-yil – elektron pochta paydo bo'lishi va Internetdan reklama vositasi sifatida foydalanish: birinchi onlayn reklama aniq pochta ro'yxati edi – har bir zamonaviy foydalanuvchiga tanish bo'lgan spam («spam» so'zi savdo belgisiga qaytadi «SPAM» («Spiced hAM» – achchiq jambon) Ikkinchi jahon urushidan keyin AQShda avj oldi. 1986-yilda Deyv Rods Usenetni xuddi shu Ponzi sxemasidagi postlar bilan to'ldirganida, kimdir uning reklama usullarini xotirasi yomon jambon bilan solishtirgan edi.

Bular internetda reklamaning birinchi boshlanishi edi. U asosan Internet texnologiyalari sohasidagi mutaxassislarga qaratilgan edi.

1994-yil – zamonaviy media-reklama asoslarini qo'yish – AT&T HotWired veb-saytida dunyodagi birinchi 468 × 60 pikselli yozuvi bor bannerni joylashtirdi.

Shunday qilib, reklamaning turli ko'rinishlar iste'molchi oqimining qiziqishlari, dunyoqarashlari va ijtimoiy ongining o'sishiga

qarab paydo bo'la boshladi. Reklamalarning rivojlanishi natijasida uning klassifikatsiyasiga nisbatan o'zgarishlar paydo bo'la boshlaydi. Media reklamalar insoniyatning vaqt xronologiyasi va ijtimoiy kommunikativ jarayonlar orasida yuksaladi va rivojlanadi. Shuningdek, media reklamalarning hajmi ham zamon o'zgarishi bilan qisqarib boradi. Zamonaviy jamiyatda iste'mochi ongida sintezlanuvchi axborotlarning ko'payishi bunga saba bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Медиа» [Электронный ресурс]//»Записки маркетолога», Словарь маркетинга, url: <https://www.marketch.ru/marketing>
2. https://relikva.com/@Reklama_Rp/r/istoriya_reklamy_ili_kak_vse_nachinalos
3. <https://marketing-course.ru/history-adv-2/>
4. Абдуллаев Б.Х. Ўзбек реклама лингвистикаси: назария ва амалиёт. номз.дисс. 2020. –б 141
5. urban75.org dan olingan rasm
6. <https://marketing-course.ru/history-adv-2/>
7. https://marketing-course.ru/wp-content/uploads/2015/10/Jules_Cheret.jpeg
8. https://marketing-course.ru/wp-content/uploads/2015/10/Frederick_Walkers_poster.jpg
9. <https://marketing-course.ru/history-adv-2/>
10. <https://marketing-course.ru/wp-content/uploads/2015/10/perky2.jpg>
11. <https://www.youtube.com/watch?v=HelLJhm8728>
12. <http://profi-media.ru/wp-content/uploads/2012/09/inetrnet3.png>

GLOBALLASHUV JARAYONIDA RAQAMLI AXBOROT TEKNOLOGIYALARI VA KOMPYUTER LINGVISTIKASI FANLARINING INTEGRALLASHUVI

*A.G.Teshabayev,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.
Abdurahmonova Xadicha Dilmurod qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqich talabasi*

Uchinchi mingyillikning konseptual voqeligi-globallashuv, yuqori sur'atlarda axborot almashinuvi, fan texnika taraqqiyoti, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni qayta ko'rib chiqishga intilish, siyosiy va ekologik xatarlarning barchasi inson, jamiyat hamda ta'lim oldiga yangi vazifalarni qo'ydi.

Jamiyat rivojining hozirgi bosqichida ijodiy, nostandart fikrlaydigan, fan va ishlab chiqarishda yangi usullarni topa oladigan professional mutaxassislarga ehtiyoj tobora ortmoqda.

Ta'limning sifati unda faoliyat olib borayotgan professoro'qituvchining kasbiy tayyorgarlik darajasidan yuqori bo'la olmaydi. Zero har qanday ta'lim – tarbiyada eng asosiy narsa o'qituvchi, uning tafakkur dunyosidir. O'qituvchi eski kategoriyalar bilan fikr yuritar ekan, hech qanday texnologiya dars samaradorligini oshira olmaydi.

Zamonaviy o'qituvchidan talab etilayotgan asosiy xislatlar-asrimizning jadalligi va yuksak sur'atlarga monand bo'lish, ijodkorlik, muntazam kasbiy bilim va ko'nikmalarni oshirib borish, ta'limning yangi qadriyatlarini anglash va qabul qilishdir.

Ma'lumki, globallashuv davrida har bir fanda bo'lgani singari kompyuter lingvistikasi fanida ham bir-biriga qarama-qarshi integratsiya va differentsiatsiya jarayonlari kechadi. Har bir fanning rivojlanishi, chuqurlashuvi natijasida yangi fan tarmoqlari, oraliq fanlar vujudga kelsa, o'rganish obyekti, predmeti, maqsad va vazifalari bir-biriga yaqin fanlarda integratsiyalashuv jarayoni kechadi.

Kompyuter lingvistikasi fani, an'anaviy lingvistikadan farqli o'laroq, bugungi kundan tashqari, ertangi kunga ham qaratilgan. Albatta, fanning ikkinchi katta tomoni lingvistik muammolarni echishda kompyuterdan unumli foydalanishdir.

Binobarin, axborot texnologiyalari va kompyuter lingvistikasi tadqiqot uslublarida o'xshashliklar ko'p. Taniqli olim Abdumajid Po'latov informatika, axborot texnologiyalari va kompyuter lingvistikasi fanlarining quyidagi metodologik prinsiplari haqida to'xtalib o'tgan:

Tilni o'rganish, tilga o'rgatish, boshqa tillar bilan qiyoslash masalalarining samaradorligini oshirish tilshunoslik (lingvistika) fanining asosiy vazifalaridandir.

Jadal rivojlanayotgan fan – texnika davrida juda katta hajmdagi axborot ustida tezlik bilan ishlashga to'g'ri keladi. Bu jarayonni boshqarishda inson imkoniyatlari (xotira, tezlik) chegaralangan.

O'zbek kompyuter lingvistikasini yaratishdan oldin o'zbek tilini mukammal darajada sistemalashtirish, formallashtirish vazifalarini amalga oshirish zarurati mavjudligini ko'rsatadi. O'zbek tili kabi boy, keng va chuqur rivojlangan til masalalarini kompyuterda echish darajasiga olib chiqish ingliz tiliga qaraganda katta hajmda ish bajarishni talab qiladi.

Demak, lingvistika + matematika + kompyuter birligida ishlashimiz lozim. Bu quyidagi ishlarni amalga oshirishni taqozo etadi:

- Tilni (bizning holda o‘zbek tilini) sistemalash, to‘liq ma’lumotlar bazasini yaratish va uni dunyo tili (bizning holatda ingliz tili) bilan qiyoslash.

- Aniq fanlar, texnika, meditsina, biznes, tijorat, huquqshunoslik, diplomatiya sohalarida xizmat qiladigan o‘zbek tilining aniq, qisqa va xalqaro me’yorlariga asoslangan axborot uslubini yaratish.

- O‘zbek tili grammatikasining formal va aksiomatik modellarini yaratish.

- O‘zbek tilini kompyuterga olib kirish, ya’ni o‘zbek tili bilan bog‘liq masalalar – o‘zbek tiliga o‘qitish, bilimlarni baholash (test), matnlarni o‘zbekcha ovozlashtirish, axborotni ovoz orqali kompyuterga kiritish, matnlarni tahrirlash, tarjima qilishni kompyuterda bajaradigan dasturlarni ishlab chiqish.

Mazkur tadbirlarni amalga oshirishda o‘zbek kompyuter lingvistikasi quyidagi bo‘limlarga suyanadi:

- an’anaviy lingvistikani hozirgi zamon talablari doirasida ko‘rib chiqish;

- kompyuter lingvistikasi asoslanadigan informatika bo‘limlarini o‘rganish;

- o‘zbek kompyuter lingvistikasi masalalarini, erishgan natijalarini va amalga oshirilishi kerak bo‘lgan vazifalarni bayon qilish.

Fanlar integratsiyasida informatika ham alohida o‘z o‘rniga ega bo‘lib, uning quyidagi 3 ta yo‘nalishiga e’tibor berish lozim:

1. Raqamlar matematikasi hayotning miqdoriy tomonlarini o‘lchash, sanash va mantiqiy hisoblashdan iborat. Kundalik hayotimiz bevosita u bilan bog‘liq. Bu – algebra sohasi.

2. Shakllar matematikasi jismlarning shakli, bo‘yi, balandligi, yuzasi, hajmini o‘rgatadi. Biz, odatda, har bir narsaning shakliga e’tibor beramiz. Demak, bu matematikaning geometriya sohasi.

3. Fikrlar (mulohazalar) matematikasi fikrlash jarayonini modellashtirib, natijaviy fikrning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini hisoblab beradi. Bu sohani matematik mantiq deymiz. Lingvistika fanini kompyuterga olib kirishda aynan matematik mantiq fani katta ahamiyatga ega.

Xulosa o‘rnida, shuni aytish mumkinki kompyuter lingvistikasi fani ham OTMlarda ta’limda raqamli axborot texnologiyalari, informatika fanlari kabi zarur fanlardan biri bo‘lishi lozim. So‘nggi yillarda bu fanga nisbatan e’tibor sustlashmoqda, fan o‘tilsa ham asosiy mutaxassislar qolib, til o‘qituvchilariga soat berish ilinjida ularga

berishga yo‘l qo‘yilmoqda bu esa kelajak avlodning ertasini chuqurroq o‘ylashimizni taqoza etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. А.Ж. Сейтов, Ф.Х. Абдумавлонова. Решение геометрических задач с помощью математического пакета MAPLE. Academic research in educational sciences, 2021. Т.2 №6 Pp.933-941.

2. S.Kh.Khasanova A.J.Seytov, A.J.Khurramov, S.N.Azimkulov, M.R.Sherbaev, A.A.Kudaybergenov. Optimal control of pumping station operation modes by cascades of the Karshi main canal. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 2021. Tom 8. №4. Pp. 17177-17185.

3. А.Ж.Сейтов, Б.Р.Ханимкулов, М.Гаипов, О.Хамидуллаева, Н.К.Мурадов. Численные алгоритмы решения задач оптимального academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 8 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-8-153-160 Academic Research, Uzbekistan 159 www.ares.uz Управления объектами каршинского магистрального канала. Academic research in educational sciences. Т. 2 № 3 pp. 1145- 1145.

4. A.J.Seytov, A.J.Khurramov, S.N.Azimkulov, M.R.Sherbaev, A.A.Kudaybergenov. S.Kh.Khasanova. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. Т.8 №2 ISSN: 2350-0328. Pp.17177-17185.

5. Ш.Х.Рахимов, А.Ж.Сейтов Теоретико-множественная модель насосной станции, оснащенная осевыми поворотно-лопастными насосными агрегатами. Материалы республиканской научной онлайн конференции молодых ученых «Современные проблемы математики и прикладной математики» посвященной 100 летию академика С.Х.Сираждинова (21 мая 2020 г.) Стр. 78-82.

INGLIZ TILI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

*Sayfiddinova Gulnoza,
Andijon davlat chet tillari instituti 2-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: maqolada til o‘qitish jarayonida bilish, leksik, grammatik, talaffuz tushunchalarini to‘g‘ri shakllantirish, talabalar ongida bilimlar sistemasini o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmasini to‘g‘ri tarkib toptirish innovatsion pedagogik texnologiyalarning tarkibiy qismi ekanligi, hozirgi kunda ta‘lim jarayonida bilim berishning samarali usullari, o‘qituvchi pedagoglar ko‘zlagan maqsadlariga erishishning kafolatlangan

o'qitish uslublari, talabalarda erkin fikrlash, mustaqil qaror chiqarish ko'nikmasini shakllantiradigan, ularni muammoli vaziyatlarda bilim malakalariga tayanib ish ko'rishga zamin hozirlashga qaratilgan o'qitish usullari pedagogik texnologiyaning eng ilg'or xususiyati ekanligi ta'kidlangan Kalit so'zlar: innovatsiya, metod, texnologiya, nutqiy mashq, o'yinmashq metodi, ijodiy izlanish o'yini.

Abstract: In the article, the correct formation of knowledge, lexical, grammatical, pronunciation concepts, the ability to self-control the system of knowledge in the mind of students is a component of innovative pedagogical technologies, effective methods of imparting knowledge in the educational process today, guaranteed to achieve the goals set by teachers and pedagogues. teaching methods, teaching methods that form students' free thinking, independent decision-making skills and prepare them to work in problem situations based on knowledge skills are the most advanced features of pedagogical technology. Keywords: innovation, method, technology, speech exercise, game method, creative search game.

Zamonaviy an'anaviy o'qitish esa, o'qitishning texnik vositalarini qo'llab, didaxografiyadan foydalanishdan iborat bo'ladi. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarda, o'quvchi shaxsi pedagogik jarayon markaziga qo'yiladi, uning rivojlanishiga va tabiiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga qulay shart-sharoitlar yaratiladi. Ko'zlangan maqsadga erishish uchun uzluksiz ta'lim tizimi tubdan isloh qilinmoqda. Ta'lim jarayoniga tabaqalashtirilgan yondashuv, o'quvchilarni turli kasb-xunar kollejlari, akademik litseylarda taxsil olishlarini ta'minlash zamonaviy pedagogika fani oldiga yuksak vazifalarni qo'ymoqda.

Ulug' donishmandlardan biri «... kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit», degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg'urib, yurtimizning barcha farzandlari – mening farzandlarim, ular bizlardan ko'ra kuchli, bilimli va albatta baxtli bo'lishlari kerak, degan g'oyasi zamidida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi. Ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu

vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda. Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak. Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimiga e'tibori va uning rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Bugungi kunda o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvchi jarayonida har bir inson o'z kasbiy tayyorgarligini, mahoratini kuchaytirish imkoniyatlari yaratildi. Bugungi kunda ta'limda, xususan, til va adabiyot o'qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va interfaol usullarda keng foydalanilmoqda.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadal rivojlanib borayotgan davrda jamiyat kelajakdagi mutaxassislardan mustaqil ravishda bilim olish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi, ularni turli muammolarni samarali hal qilishi, faktlarni to'plash va tahlil qilish, umumlashtirish hamda asosli xulosalarni qabul qilish uchun amalda qo'llash talablarini qo'yadi, muvaffaqiyatga erishish uchun muloqotga

kirishish, turli vaziyatlarda birgalikda ishlash, ziddiyatli vaziyatlardan chiqish yo'lini izlash kerak. Zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda yuzaga keladigan muammolarni hal qilish yo'llarini topib, tanqidiy va ijodiy fikrlash, o'z madaniy darajasini oshirish uchun mustaqil ishlash jarayonlarini o'zlashtirish talab etiladi. Ta'lim jarayonida professor-o'quvchilarning yuqoridagi ko'nikmalarini va bilim qobiliyatlarini rivojlantirish faol ta'lim texnologiyalari orqali yuzaga keladi.

Taniqli olim N.K.Ryabsevaning so'zlariga ko'ra «kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonida evristik yangilikni joriy qiladi va o'z-o'zini samaralibilish va takomillashtirish uchun motivatsiya yaratadi, shuningdek darsni jozibali vahaqiqatan ham zamonaviy qiladi, treningning individualizatsiyasi amalgaoshiriladi, nazorat qilish va xulosa qilish o'z vaqtida hamda obyektiv shaklda amalgaoshiriladi» Yuqoridagi tahlillarga asosan ta'kidlash kerakki, xorijiy tillarni o'qitishda kompyuter texnologiyalari va internet-resurslardan foydalanish bugungi kun talabalarida barcha kerakli va munosib vakolatlarni rivojlantirish uchun sharoit yaratishga imkon beradi. Bugungi kunda professor-o'qituvchilar tomonidan keng qo'llanilayotgan zamonaviy g'oyalar va tendensiyalar bilan birgalikda tanishish va ularni keyingi muhokama qilish usullari ham chet tillarini o'qitishda katta motivatsion kuchga ega.

Shu bilan birga deyarli har bir talaba uchun o'zlarining kompyuterlari va Internetga ulangan raqamli qurilmalarining mavjudligi professor-o'qituvchining talabalarni Internet orqali chet tilini o'rganish jarayoniga jalb qilish vazifasini ancha yengillashtiradi Hozirgi zamonda texnologiyadan qochish tobora qiyinlashib bormoqda va u hayotimizning deyarli barcha jabhalarini qamrab olmoqda. Zamon talablaridan kelib chiqqan holda tilshunos o'z kasbiy faoliyatida tillar haqidagi eng so'nggi, ishonchli va keng qamrovli ma'lumotlarni, bu sohadagi yangi ilmiy ishlanmalarni olish muhim ahamiyatga ega.

Har xil turdagi o'quv, kasbiy, lingvistik, ijtimoiy, kundalik ma'lumotlarni olishda asosiy rol internetga yuklangan. Global internet tezkor va keng qamrovli tizim bo'lib, keng ko'lamli muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan ilovalarni boshqaradigan turli xil apparat platformalarining birikmasidir. Bundan tashqari, internet ochiq tizimdir: siz faqat qidiruv bo'limiga so'rov yozishingiz kerak va siz tezda istalgan mavzuga javob olishingiz mumkin. Shunday qilib, endi tilshunoslarning ixtiyorida har xil saytlar, kontent, platformalar va tezkor xabarlar mavjud. Ta'lim masalasini ham e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi, chunki asosiy bilim va malakalar o'quv jarayonida aniq shakllanadi.

Global miqyosda gapiradigan bo'lsak, butun zamonaviy raqamli dunyoda, bilim olish sohasida, ta'lim sohasida ko'plab o'zgarishlar ro'y

bermoqda. Interfaol texnologiyalar ilgari o'qituvchilar tomonidan o'quv faoliyatida o'qitish usuli sifatida faol foydalanilgan. Endilikda innovatsion raqamli va axborot texnologiyalari ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun katta imkoniyatlar ochmoqda. Axborot texnologiyalari va ta'limning uyg'unligi inson uchun ko'plab muhim muammolarni hal qilish imkoniyatini ochib beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish xorijiy tillarni o'rganishda raqamli media vositalarini qo'shish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, dastlab grammatika, lug'at va talaffuzni o'zlashtirishda til o'rganishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan shaxsiy kompyuterga asoslangan mashqlar va amaliyot faoliyati bilan chambarchas bog'liq edi.

Bu nuqtayi nazar chet tillarini o'rgatishda texnologiyaga nisbatan yangicha yondashuv bilan almashtirildi va ommaviy axborot vositalari global o'zaro hamkorlik va global savodxonlikning muhim vositasiga aylandi. Har qanday xalqaro chet tili sinfiga yangi texnologiyalarni kiritish chet tilini o'zlashtirishni rivojlantirish uchun muhim vosita bo'lib ko'rinadi, chunki bu o'quvchilarning motivatsiyasi va kommunikativ kompetensiyasini oshiradi.

Til o'rganuvchilarga chet tilini avtonom o'rganishga yordam beradigan ko'plab yangi qurilmalar paydo bo'ldi. Chet tillarini o'qitishda korpusni amalga oshirish juda mashhur bo'lib, o'qituvchilarga o'zlarining o'quv materiallarini yaratishda yoki o'quvchilarga o'zlari uchun tadqiqot olib borishga imkon beradigan juda foydali aktivlardir. Haqiqiy tilning korpusiga ega bo'lish nafaqat o'quvchilarga tildan to'g'ri foydalanish yo'llari haqidagi taxminlarini aniqlashtirishga yordam beradi, balki o'qituvchilarga eng ko'p uchraydigan birikmalar haqida ma'lumot olishga va shu bilan ularga haqiqiy materiallar asosida o'z ish varaqlarini yaratishda imkoniyat beradi.

Zamonaviy davr bizni Skype, Zoom, Loom, podkastlar kabi vositalardan yanada ko'proq innovatsion foydalanishga undadi, bu esa o'rganishning yanada mustaqil usuliga hissa qo'shadi va uni yanada interaktiv qiladi. Raqamli ommaviy axborot vositalari, shuningdek, an'anaviy ko'nikmalar bo'yicha materiallarni ishlab chiqish va o'quvchilarning fikr-mulohazalarini yaxshilashning bir qancha usullarini taklif qiladi.

Ulardan biri multimedia orqali annotatsiyalarni taqdim eta oladigan va so'zlarni aniqlashni targ'ib qiluvchi dasturiy ta'minotdan foydalanish bo'lib, bu o'qituvchilarga elektron dars kabi dasturlar yoki ta'lim testlari xizmatlaridan foydalangan holda sinf darajasidagi matnlarni chet tilini o'rganuvchilarga mos tilga tezda tarjima qilish imkonini beradi. Agar asosiy e'tibor an'anaviy sinflarda yozma tilning rasmiy xususiyatlariga

qaratilgan bo'lsa, raqamli media yozishni rivojlantirish va yozuvni qo'llab-quvvatlash uchun turli xil variantlarni taqdim etadi.

Boshqa tomondan, grammatika bo'yicha o'qitish uchun har xil turdagi veb-saytlar mavjud bo'lib, ular grammatika bo'yicha individual amaliyotni ta'minlaydi. Nutq va tinglash ko'nikmalariga kelsak, raqamli media kompyuter vositalari orqali nutq bo'yicha individual fikr-mulohazalarni va o'quvchilar tomonidan boshqariladigan tinglash faoliyati imkoniyatlarini taqdim etishi mumkin. Bunday mashg'ulotlarning afzalliklarini ham veb-saytlarda topish mumkin, shu bilan birga ular o'quvchilarga tezlikni nazorat qilish, pauza qilish yoki nutq qismlarini takrorlash imkoni beradi.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalardan foydalangan holda ushbu qo'llanmaga asoslangan variantlar o'quvchilarga tinglash va gapirish ko'nikmalarini mashq qilishda yordam beradi, chunki ular podkastlar, turli xil haqiqiy materiallarni yuklab olish va sinfdan tashqarida o'qish uchun o'z fayllarini yuklash imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar dunyo bo'ylab o'qitish va o'qitish jarayonini birinchi marta paydo bo'lganidan beri o'zgartirib, keyinchalik kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylangan. Zamonaviy jamiyatda ta'lim sifatiga o'qituvchining samarali aralashuvi yoki chet tili darslarida qo'llaniladigan ta'lim texnologiyalari yoki resurslari ta'sir qiladi.

Demak, raqamli texnologiyalar nafaqat o'quv jarayonini tezlashtirib, sezilarli darajada osonlashtiradi, balki o'quv jarayonini yanada interaktiv va kognitiv qiladi. Bundan tashqari, bunday topshiriqlarni sinovdan o'tkazish va tayyorlashning yangi usullari o'quvchilarning olgan bilimlarini tizimli ravishda aks ettirish uchun platformani ochishi mumkin, bu esa o'qituvchilarga topshiriqlarni bajargandan so'ng darhol natijalarni ko'rib chiqish imkonini beradi.

Shu tarzda ular o'quv jarayonini ancha yuqori darajaga ko'tarishlari mumkin. Binobarin, Axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga tatbiq etish nafaqat har qanday muammolarni (passivlik, yomon baho, qoloqlik, charchoq va boshqalar) hal qilishda yordam beradi, balki idrok etish nuqtai nazaridan tanlanganlik jarayoni orqali shaxsning ijodiy salohiyatini boshqaradi.

Axborot texnologiyalarini o'z ichiga olgan holda til o'rganish diqqatni jamlashda va shu bilan turli xil xotira turlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ularning e'tibori tafakkur xarakteriga ega emas, balki ularni harakatga safarbar qiladi, chunki ularning javobi ekrandagi stimulga reaksiya sifatida kerak. Texnologiyalar o'z-o'zini o'rganuvchilarga qanchalik katta yordam berishi ajablanarli emas. Vizualizatsiya, o'quv materiallarining tezligi va shakllarini o'zgartirish imkoniyati va badiiy

litsenziya kabi omillar, raqamlashtirish o'quvchilarda charchoqni kamaytirishning ajralmas va muhim qismiga aylanish imkonini beradi.

Raqamli texnologiyalarning chet tili darslarini qo'llab-quvvatlashdagi afzalliklaridan biri shundaki, o'qituvchilar o'z darslarini ijodkorlik bilan to'laqonli tashkil etish uchun cheksiz imkoniyatlarga ega. Texnologik yangiliklar seminarlarda guruh va mustaqil ishlarni samarali tashkil etishga yordam beradi va bu o'quvchilarda amaliy ko'nikma va malakalarning yaxshilanishiga olib keladi, shu bilan o'quvchilarning til o'rganish jarayonini individuallashtiradi va ularning tillarni o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bu orqali o'qituvchilar o'quvchilarda nafaqat bilish faolligini, balki ularning ijodiy salohiyatini ham rivojlantiradi. Raqamli texnologiyalarning barcha afzalliklarini hisobga olgan holda, ulardan haddan tashqari ko'p foydalanish, hatto noto'g'ri foydalanish ham o'quv jarayonini yomonlashtirishi mumkinligini hisobga olish kerak. Texnologiyalar ta'limda muhim rol o'ynasa ham, ular yangi ta'lim modellari bilan birga o'qitish jarayoniga to'g'ri kiritilishi kerak.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish chet tillarini o'qitishda o'ziga xos xususiyatlarga ega, biroq u o'qituvchining to'g'ri ta'lim strategiyasi va raqamli vositalarni tanlash qobiliyatiga bog'liq bo'lib, bu o'z navbatida o'quvchilarning muvaffaqiyat darajasiga ta'sir qiladi. Mamlakatimizda iqtisodiyotning barcha tarmoqlari, jumladan, turizm sohasi uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chet tillarni puxta egallash ushbu soha mutaxassislariga qo'yiladigan asosiy talablardan biridir.

Islom Karimovning 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan «Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori bu borada muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'quvchilarning ushbu mutaxassislik doirasida so'z boyligini ko'paytirishga qaratilgan «Ingliz tili turizm uchun» o'quv kursi chet tillarni o'rganish jarayonini takomillashtirishda samarali vosita bo'lmoqda. Loyihani sinovdan o'tkazishda 20 nafar o'qituvchi va 800 nafar kollej o'quvchisi ishtirok etib, tilni yangi uslub bo'yicha o'rganmoqda. Turizm o'z navbatida xorijiy tillar bilan bog'liq. Xorijiy tillarni o'qitish yurtimizda keng qamrovlidir.

Toshkentda har yili xorijiy tillarni o'qitish va amaliy tilshunoslik bo'yicha konferensiya o'tkazilib kelinadi. Shu yilning 19-aprelida 9-xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Konferensiyani o'tkazishdan maqsad – xorijiy tillarni o'rganish jarayonini takomillashtirish, shuningdek, zamonaviy tilshunoslikning nazariy va amaliy jihatlarini bo'yicha muhokamalar uchun axborot maydonchasini yaratishdir. «Mamlakatimizda xorijiy tillarni o'rgatish bo'yicha kelajak uchun mustahkam poydevor

bo'ladigan yangi tizimni yo'lga qo'yish vaqti-soati keldi. Biz raqobatdosh davlat qurishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurti bitiruvchilari kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari shart. Bu qat'iy talab har bir ta'lim muassasasi rahbari faoliyatining asosiy mezoniga aylanishi lozim», – deya ta'kidlaydi qat'iyat bilan Prezident Shavkat Mirziyoyev.

Umid qilamizki, yuqorida aytilgan fikr-mulohazalar sohaga doir muammolarni aniqlab olishda, tarjima nazariyasi va amaliyoti, tarjima tanqidi bo'yicha olimlar, tadqiqotchilar, tarjimonlar va barcha ijodkorlar sa'y-harakati yanada izchillik kasb etishida, hamkorligimiz samaralari ortishida turtki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Iskandarova Sh. Til sistemasiga maydon asosida yondashuv. – T., 2007.
2. Mahmudov N., Nurmonov A. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Sintaksis. – T., 1995.
3. Ne'matov H., Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – T., 1995.
4. Nurmonov A., Iskandarova Sh. Tilshunoslik nazariyasi. – T.: Fan, 2008.
5. Nurmonov A., Mahmudov N., Ahmedov A., Solixojayeva S. O'zbek tilining mazmuniy sintaksisi. – T., 1992. T.Holdarov, X.Tulenova. Turizm sayyohlik. – T., 2016.
6. G'ulomxasanov E.M. O.G., Rahmatillayev O.X. O'zbekistonda turizm sohasining davlat rivojiga qo'shgan hissasi //Central Asian Academic Journal of Scientific Research. –T., 2021.

3-SHU‘BA

TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA TILLARNI O‘QITISHNING ZARURATI VA AHAMIYATI

Sayfutdinova Mexrinoz,

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.

Ilmiy rahbar: Axunov Muqumjon Muhammadaminovich,

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti.

Annotatsiya: mazkur maqolada turizm va uni rivojlantirishda chet tillarini o‘qitishning zarur ahamiyati haqida yozilgan bo‘lib unda aynan chet tillariga ixtisoslashgan oliygohlarning talabalarini amaliyotini turistik obyektlarda tashkil etishga urg‘u berilgan. Hozirgi kunda O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishga oid joriy qilingan yangi tizim haqida yozilgan. Shuningdek maqolada turistik kompaniyalar va turizmda sayyohlar uchun ko‘rsatilayotgan barcha servis xizmatlarini ko‘plab chet tillarida bo‘lishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: videokontentlar, turistik obyektlar, turizm, sayyohlar, xorijiy tillar, servis xizmati.

Abstract: This article is written about the necessary importance of teaching foreign languages in tourism and its development, and it emphasizes the organization of practice of students of universities specializing in foreign languages in tourist facilities. Currently, it is written about the new system introduced in Uzbekistan for the development of tourism. The article also mentions that tourist companies and all services provided to tourists in tourism are in many foreign languages.

Keywords: video contents, tourist objects, tourism, tourists, foreign languages, service.

Аннотация: в данной статье написано о необходимом значении преподавания иностранных языков в туризме и его развитии, а также сделан акцент на организации практики студентов вузов, специализирующихся на иностранных языках, на туристических объектах. В настоящее время пишут о новой системе, внедряемой в Узбекистане для развития туризма. В статье также упоминается, что туристические компании и все услуги,

оказываемые туристам в сфере туризма, осуществляются на многих иностранных языках.

Ключевые слова: видеоконтент, туристические объекты, туризм, туристы, иностранные языки, сервис.

So‘ngi yillarda ko‘plab mamlakatlar qatorida O‘zbekistonda ham turizmni rivojlantirishga oid qator islohotlar olib borilmoqda. Bugungi kundagi hukumat qarorlari, berilayotgan imtiyozlar, yaratilayotgan shart-sharoitlar bunga misol bo‘la oladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi «Turizm to‘g‘risida»gi O‘RQ-549-sonli Qonuni qabul qilindi. Qonunda turizm sohasida yaratish lozim bo‘lgan zamonaviy dasturlar, uni monitoringini olib borish, rivojlantirish tartibi belgilab berilgan. Qonun doirasida qilingan ishlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, Jahon sayohat va turizm kengashi (World Travel and Tourism Council – WTTC)ning ma‘lumotlari bo‘yicha, O‘zbekiston Respublikasi turizm sohasi tezkorlik bilan rivojlanayotgan davlatlar 10 taligi ro‘yxatiga kiritildi.¹ Mamlakatimizda turizm sohasi tez rivojlanmoqda. Boisi, turizm davlat iqtisodiyotiga juda katta ijobiy ta’sir qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy soha. Shuning uchun ko‘plab investitsiyalar turizmning sohalarini rivojlantirilishi, turistlarni jalb qilinishi va turistlarga jahon standartlari bo‘yicha shart-sharoitlar yaratib berilishi uchun kiritiladi. Chunki sayyohlarning O‘zbekistonda bir kun ko‘proq qolishi ham yillik turizm eksportini 300 mln dollarga oshiradi.²

Turizmni rivojlantirishda nafaqat atrof-muhit va yaratib berilayotgan shart-sharoitlarni yanada yaxshilash balki chet tillarini o‘qitish ham dolzarb masalalardan biri bo‘lib hisoblanadi. Negaki, boshqa mamlakatlar singari O‘zbekiston ham asosan turizm to‘g‘risida chet tilida yaratilgan kontentlar orqali o‘zini dunyo miqiyosiga ko‘taradi. Hozirda asosiy masala bu barcha sayyohlik kompaniyalarining ko‘plab chet tillarida faoliyat yuritishini oshirish va hududlardagi barcha diqqatga sazovor bo‘lgan joylarning ko‘p tillarda tayyorlangan videolavhalarini ko‘paytirishdir. Bu masalaga yechim sifatida joriy yilda turizm salohiyatini oshirish bo‘yicha yangi tizim joriy qilinadi. Viloyatlar ularga biriktirilgan 11 ta oliygoh bilan hamkorlikda ishlab, turizm obyektlari to‘g‘risidagi kontentni boyitishi lozim bo‘ladi. Ular:

– 31 ta tuman va ulardagi 143 ta turizm mahallasining tarixi, yodgorliklari va turistik obyektlari kontentini yaratadi;

¹ <http://www.anons.uz/article/economics/8932/>

² Sh.M.Mirziyoyev. raisligida mamlakat turizm salohiyatini jadal rivojlantirish yuzasidan videoselektor yig‘ilishidan. 2023.

- ular asosida kamida 12 ta tilda turistik paketlar ishlab chiqiladi;
- turizm, iqtisodiyot, tarix, geografiya, servis, xorijiy tillar yoʻnalishlarida oʻqiyotgan talabalarning kamida 2 oy amaliyoti shu tumanlarda tashkil etiladi;
- turizm va servis obyektlari ishchilarini oʻqitadi.

Natijalarga qarab oliygoh oʻqituvchilari va talabalari ragʻbatlantiriladi. Bundan tashqari, xorijiy tillarni oʻqitishning zaruriyati va ahamiyati shuki, mamlakat turizm sohasining rivojlanishida chet davlatlar bilan koʻproq aloqa oʻrnata oladi. Aynan chet tillarida yaratilgan kontentlar eng eʼtiborga molik boʻlganligi tufayli ular bizning mamlakatimizga tashrif buyuruvchilar sonini orttiradi. Bunday natijalarga erishish uchun dastlab xorijiy tillarga ixtisoslashgan oliygozlarning talabalariga oʻz hududida joylashgan sayyohlik obyektlari toʻgʻrisida va ularni kelib koʻrishga targʻib qiluvchi kontentlar yaratish vazifasini yuklash kerak.

Bu bir tarafdin sayyohlar oqimini koʻpaytiradi va boshqa tarafdin esa talabalar uchun chet tilini mukammal oʻrganish va uni amalda qoʻllashga doir amaliyot vazifasini bajaradi. Internet manbalarda Oʻzbekistonning baʼzi turistik obyektlari haqida videolavhalar kamligi tufayli bu loyiha ularni yanada mashhur qiladi. Shuningdek, sayyohlik kompaniyalari oʻzining faoliyatini bir qancha xorijiy tillarda olib borishi, mehmona xizmati, gid hamrohligi va turistlarga koʻrsatilayotgan barcha servis xizmatlarining bir nechta tillarda boʻlishi ham muhim ahamiyatga ega. Chunki mana shunday qulay shart-sharoitlar turizm rivojlanishining asosiy tayanchidir. Gid hamrohligi yoʻnalishida tahsil olayotgan talabalarning ham amaliyotini koʻp qismini aynan turistik obyektlarda olib borishi, turistlarni har bir hudud bilan atroflicha tanishtirish turizm sohasida yana bir pogʻona oʻsishga sabab boʻladi.

Endilikda sayyohlik kompaniyalarida ishlovchilarga bir nechta chet tilini mukammal bilish talabi qoʻyilishi maqsadga muvofiqdir. Bundan maqsad shuki, ular turistik paketlarni eng kamida 6 ta va undan ortiq tillarda tayyorlashi kerak. Shuningdek sayyohlik yoʻnalishini yanada rivojlantirishda xalqaro tadbirlarning tashkil etilishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda.¹ Xalqaro tadbirlarning ahamiyatli tarafi shundaki, unda sayyohlar bilan ham boshqa sohalarga oid shartnomalar imzolanadi ham milliy urf-odatlarimiz namoyish etiladi. Undan soʻng turistik obyektlar ham sayyohlar eʼtiborini oʻziga jalb qiladi. Turizmning turlaridan biri boʻlgan ekoturizmida asosiy tayanch

¹ D.Rustamov. Talim va turizm uygʻunligi/ Xalq soʻzi. 2023-yil 105-son.

manbalar bu videokontentlar bo'lganligi sababli bunda ham chet tilida videolavhalar tayyorlash muhimdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, turizm sohasida yangi davr boshlanishi uchun bosqichma-bosqich chet tilini tatbiq etish, chet tili amaliyotini turizm bilan bog'lash kerak. Zero, har bir davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi kuch bu – turizmdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.S. Tuxliyev, R.Hayitboyev. Turizm asoslari. – T.: Fan va nashiriyot, 2014.
2. I.S.Tuxliyev, B.Sh. Safarov. Turizm asoslari: o'quv qo'llanma. – T., 2012.
3. Жукова М.А. Менеджмент в туристском бизнесе: учебное пособие. – 2-ое изд., стер. – М.: Конкурс, 2016.
4. Mamatqulov X.M., Tuxliyev I.S., Bektemirov A.B. Xalqaro turizm. Darslik. – Samarqand, 2008.
5. M.R.Boltabayev, I.S.Tuxliyev, B.Sh. Safarov, S.A.Abduhamidov. Turizm: nazariya va amaliyot. Darslik. –T., 2018.
6. Pardayev M.Q. va boshqalar. Xizmat ko'rsatish, servis va turizm sohalarini rivojlantirish; muammolar va ularning yechimlari. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisod- moliya, 2018.
7. T.Holdarov, X. Tulenova, Turizm sayyohlik. O'quv qo'llanma. – T.: Iqtisod-moliya, 2016.

HOZIRGI O'ZBEK TILI MUAMMOLARI

*Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna,
Andijon davlat chet tillari instituti katta o'qituvchisi.*

Annotatsiya: maqolada hozirgi o'zbek tiliga xorijdan kirib kelgan so'zlarning talaffuz va yozilish masalasi ko'riladi va bu so'zlarni o'zbek tiliga xos qilib yozish va talaffuz qilish texnikasi ishlab chiqish zarur ekanligi ta'kidlanadi.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос о произношении и написании слов, пришедших в современный узбекский язык из-за рубежа, и подчеркивается необходимость выработки специфической для узбекского языка техники написания и произношения этих слов.

Abstract: The article discusses the pronunciation and spelling of words that have come to the modern Uzbek language from abroad, and emphasizes the need to develop a specific technique to the Uzbek language for writing and pronunciation of these words.

Kalit soʻzlar: taraqqiyot, dialekt, sheva, uygʻonish davri, poliglot, filolog.

Maqolada koʻriladigan masalani boshlasdan avval, eʼtiboringizga bundan 40 yil avval sobiq Oʻzbekiston SSR televideniyesining bir koʻrsatuvida buyuk shoir, haqiqiy vatan oʻgʻloni Erkin Vohidov aytgan soʻzlarga qaratsam degan edim: «Hali Xitoy davlatida qogʻoz ishlab chiqilmagan bir paytda, bobo dehqon oʻz dalasini haydayotib qoʻshiq kuylagan» – bu bilan millatimiz xalq ogʻzaki ijodi qariyb 2000 yil nariga borib taqalishi haqida aytilgan gaplar edi.

Oʻz tiliga, tarixiga va madaniy boyligiga ega boʻlgan xalqning dunyoda tutgan oʻrni albatta nufuzlidir. Oʻzbek tili turkiy tillar oilasiga mansub eng yirik tillardan biri hisoblanadi. Til – millatning maʼnaviy boyligidir. Til nafaqat muomala vositasi – balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. Shunday ekan biz filologlar tilimiz sofliги va uning toʻxtash nimaligini bilmaydigan vaqt gʻildiragi bilan yonmayon rivojlanishiga eʼtibor qaratishimiz lozim.

Qoʻqqisdan Kun.uz jurnalisti Zuhra Abduhalimovanning «Oʻzbek tilidagi xorijiy atoqli nomlar va soʻzlar imlosida hanuz yakdillik yoʻq» nomli maqolasiga koʻzim tushdi va chet tili oʻqituvchisi sifatida bir qator hayollarga bordim. Maqolada tilimizga muntazam ravishda kirib kelayotgan yangi soʻzlar va yangi siyosatchilar nomlarini qanday oʻzbek tiliga moslab yozish va talaffuz qilish kerakligi haqida gap ketgan.

Koʻp holatlarda muallif aytgandek xorij soʻzlarini yoki rus tilidan olingan variantda yoki boʻlmasam oʻz holicha saqlab qolib OAV va boshqa manbalarda ishlatyapmiz. Holbuki bizning tilimizga davlat maqomi berilganiga salkam 40 yil boʻlay deb turibdi.

Men bir voqeani eslayman 90-yillarda doʻkon oldiga «kartishka kilosi 3 soʻm» deb yozilgan taxtachaga koʻzim tushdi, shunda men doʻkonchi opaga xatosini tushuntirmoqchi boʻldim. Doʻkonchi ayol menga kulimsirab: «San oʻzing aytchi «kartoshka» deysanmi yoki «kartishka» deysanmi?» – deb soʻradi. Men oʻylanib qoldim, axir kartoshka nemischasiga «kartoffel», bu soʻzni ruslar – картофель, картошка – deb atashgan, yaʼni ular ham oʻzlariga moslashtirgan. Nimaga biz bunday qila olmaymiz? Fonologik nuqtayi nazardan bizning tilimizda «k» tovushi rus tilidagidan farqli talaffuz qilinadi.

Darhaqiqat oʻzbek tilshunoslari oldida tilimizda chetdan kirib kelgan soʻzlarga alohida qonun ishlab chiqish kerakligi toʻgʻri albatta. Bu bilan har bir kirib kelgan soʻzga alohida muqobil toping deb

aytmaymiz, agar soʻz maʼlum bir kashfiyotni anglatlsa uni qanchalar qiyin boʻlmasin oʻsha tilda ifoda etishimiz muhimdir. Biroq chet tili talaffuziga oʻrganmagan xalq uchun «kompyuter», hanuz «kamputer» boʻlib qolaveradi. Bu xalqimizning savodsizligi emas aksincha xalq sheva va dialektini rivojlanishidadir.

Mana masalan hozirgi kunda Angliya shoxi deb eʼlon qilingan Charlz III ni olsak, u ruslar uchun Karl III boʻlib taxtga keldi, lekin butun dunyo uni Charlz III deb ataydi. Agar biz har bir atoqli nom va geografik nomlarni talaffuz qilishda rus adabiyotiga namoyondalarining qoidalariga amal qilsak oʻz qoidalarimizdan chetga chiqib ketamiz. Yuqorida taʼkidlaganimizdek, oʻzbek tili Navoiy tili boʻlib, bobomiz uning ochilmagan qirralarini koʻrsatib oʻtgan. U kishi oʻsha davrlardayoq tilimizning naqadar boyligi va bu tilda koʻplab nazm yaratish imkoni mavjud ekanligini ham amaliy va ilmiy isbotlagan. Navoiy: «Turk nazmida chu men tortib alam, ayladim ul mamlakatni yakqalam» deganda u oʻz ona tilini koʻplab ilmiy, diniy va nazmiy asralar yozishga haqdor qilib qoʻygani haqida aytadi. Axir uning avvalo doʻsti, soʻng maslakdoshi va shohi Husayn Bayqaro turk ijodkorlari turk tilida ijod qilsinlar mazmunida farmon chiqargani tarixdan maʼlumdir.

Bunday saʼy- harakatlar bejiz emas edi. Yevropada uygʻonish davri vujudga kelishiga bir qancha sabablar keltiriladi. Bunda ular yunon va rimliklarning antik davriga qaytish sabab boʻlgan deb daʼvo qiladiganlar ham bor. Lekin tarix shuni isbotlab aytadiki oʻsha hozirda butun dunyoning «taraqqiyot» markazi deb eʼlon qilinayotgan qadimiy Yevropada uygʻonish davri kelishiga sharq mutafakkirlarining hissasi katta boʻlgan. Bunga misol qilib Al Xorazmiy(al-Khwarizmi), Al Beruniy (al- Biruni), Ibn Sino (Avicenna), Al Fargʻoniy(Alfraganus) va bir qancha olimlar ishlari haqida gap ketganda ahamiyat berib qarasangiz fors yoki arab olimlari deb yuritiladi. Qarnagki ular Oʻrta Osiyoda tugʻilib oʻsgan boʻlsalar ham fors yoki arab olimlari deyilishiga sabab, ular oʻz ishlarini fors va arab tillarida yozganlar. Bu albatta asosiy sabab boʻla olmaydi, har qanday ilmiy izanishni oʻziga yarasha sabab va maqsadi boʻladi. Qolaversa biz ularning zullisoniy yoki poliglottliklaridan boshimiz osmonga yetadi. Biroq shunday tushunmovchiliklar va adolatsizliklarni oldini olish bizning bobomiz Alisher Navoiyning chekiga tushgan va u buni uddasidan chiqqan deb hisoblaymiz.

Xulosa qilib shuni aytgan boʻlar edikki, oʻzbek tili kecha dunyoga kelgan va xorij taraqqiyoti evaziga boyigan tillardan emas, u chuqur

o'tmish tarixga ega va bu tilda bir qancha qadimiy olimlar ijod qilib o'tgandir. Uning sof holatda rivojlanishi uchun hammamiz teng mas'uldirmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Haitov A. Til – millatning ma'naviy boyligi. // Xalq so'zi 2020-yil 21- oktabr.
2. Abduhalimova Z. O'zbek tilidagi xorijiy atoqli nomlar va so'zlar imlosida hanuz yakdillik yo'q. Kun.uz
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/alisher-navoiyning-turkiy-til-taraqqiyotidagi-ahamiyati/viewer>

KONNOTATSIYANI O'ZBEK JOY NOMLARI MISOLIDA RANG KOMPONENTI ORQALI TADQIQ QILISH JIHATLARI

*Mirzaabdullayeva Mahliyo Xosiljon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada O'zbekistonning 5 ta viloyati: Toshkent, Jizzax, Farg'ona, Andijon va Namangan viloyatlari xaritalaridan to'plangan materialda rang komponentli joy nomlarining xususiyatlari tahlil qilindi. Ushbu maqolada joy nomlari elementlari o'rtasidagi moslik darajasi nomlangan joyning haqiqiy landshaftiga nisbatan tahlil qilindi. Ushbu maqolada har safar joy nomi kelganda uning etimologiyasi berildi va mavjud etimologik va tarjima bilan solishtirishga harakat qilindi. Joy nomini asosiy, lug'at ma'nosida ishlatish mumkinligini, balki metafora yoki konnotativ ma'noda ham ishlatilishi mumkinligini aniqlandi.

Kalit so'zlar: konnotatsiya, nominatsiya, etimologiya, rang komponent, birlashma, lug'at ma'nosi, metaforik ma'nosi.

Abstract: In this article, the characteristics of place names with a color component were analyzed in the material collected from the maps of 5 regions of Uzbekistan: Tashkent, Jizak, Fergana, Andijan and Namangan regions. This article analyzed the degree of correspondence between the elements of place names in relation to the actual landscape of the named place. Every time when the authors see a place name, they try to give its etymology and compare it with the existing etymology and translation. The authors found that a place name can be used in a basic, dictionary sense, but also in a metaphorical or connotative sense.

Keywords: connotation, denomination, etymology, color component, association, dictionary meaning, metaphorical (extension). meaning

Аннотация: в данной статье были проанализированы характеристики топонимов с цветовым компонентом на материале, собранном с карт 5 регионов Узбекистана: Ташкентской, Джизакской, Ферганской, Андижанской и Наманганской областей. В данной статье проанализирована степень соответствия между элементами топонимов по отношению к реальному ландшафту названного места. Каждый раз, когда авторы видят топоним, они пытаются дать его этимологию и сопоставить с существующей этимологией и переводом.

Ключевые слова: коннотация, наименование, этимология, цветовой компонент, ассоциация, словарное значение, метафорическое значение.

Konnotatsiya atamasi mantiq, falsafa, tilshunoslik, sotsiologiya, madaniyatshunoslik, madaniyatlararo muloqot, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, psixologiya va boshqa ko‘plab gumanitar fanlarda faol qo‘llaniladi. Konnotativ ma‘noni o‘rganishning dolzarbligi, shuningdek, uni o‘rganish xorijiy tillarni o‘rganish bo‘yicha o‘quv dasturlarida ilgari surilgan majburiy talabdir. [8, b. 115]. Biroq, bu hodisaning fanlar aro tabiati turli talqinlarning mavjudligini talab qiladi va natijada ushbu so‘zni o‘z ichiga olgan matnlarda nomuvofiqliklarni keltirib chiqaradi.

Shunday qilib, A.V.Dybo «Ilk turklarning lingvistik aloqalari» asarida ba’zi joy nomlarining tarixi haqida quyidagi ma’lumotlarni beradi. Umumturkiycha «jarik», yoriq, yoriq; dara, g‘or, kanyon. Tarov. Chor, choriq kanali, Janubiy chor tupur, chori, soya va daryo bo‘yi; Bulog‘ – (bahor) – Yakutiy – bulus (buligac); muzlik; muz qoplami va buloq (bulus centa – buloq suvi), tuvincha – buloq muzi – qobiq, to‘p muzlik; Tofalar – buloq muz qobig‘i, muz ustidagi suv, ehtimol u umumiy turkiy buloq (buloq) ga, sibirga paralleldir [2, 42-43]. Shuni qo‘shimcha qilish joizki, ayrim zamonaviy o‘zbek qipchoq shevalarida so‘zlovchilar -q ni so‘z oxirida noto‘g‘ri ishlatishadi (buloqdaqi kabi) uni «bulok» kabi tovushsiz [k] bilan talaffuz qiladilar.

Yana bir qancha misollar: quying, kuying; quyosh – the sun; sakkiz, saqqiz – eight, va hokazo («qipchoq» qabila nomi) ga o‘zgaradi. Keling, dastlab ikkita elementdan iborat ro‘yxat tuzamiz.

1. «Suv» komponentli soʻzlar: Oqsuv (Oq suv), Boʻzsuv, (Qorongʻu suv), Qizil – suv (qizil suv), Qora – suv qora suv, Sariq suv (sariq suv), koʻk suv (yashil suv);

2. «Tosh» komponentli soʻzlar: qoratosh (qoratosh), ogtosh (oqtosh), koʻk tosh (koʻk tosh); saritosh (sariq tosh);

3. «Tepa» komponentli soʻzlar: Oqtapa (oq tepalik); qora tepa (qora tepalik), qizil tepa (qizil tepalik); koʻk tepa (koʻk tepalik); sariq tepa (sariq tepalik);

4. Words with component «buloq» (spring): Oq buloq (white spring): koʻk buloq, (blue spring): qora buloq (black spring):

5. «Oʻrda» (qalʼa) komponentlari boʻlgan soʻzlar: Qizil – oʻrda (qizil qalʼa); oqoʻrda (oq qalʼa);

6. «Kichik» (minor) komponentli soʻzlar: Oqminor (oq minora); koʻk minor (koʻk minora);

7. «Qoʻrgʻon» (qalʼa) komponentli soʻzlar: Oq qoʻrgʻon (oq qalʼa); qora qoʻrgʻon (qora qalʼa); katta qoʻrgʻon (katta qoʻrgʻon), Bozor qoʻrgʻon (bozor yoki aholi punkti, shaharcha yaqinida barpo etilgan qalʼa);

8. «Obod» (yangi qishloq) komponentli soʻzlar: Chinobod (Xitoy shaharchasi), Nurobod (elektr shaharchasi); Akbar obod (Boburning nabiralariidan biri Akbar asos solgan shahar); Haydarobod (Haydar asos solgan shahar); Sulton obod (Sulton asos solgan shahar).

Biz joy nomlarini rang komponentlari bilan roʻyxatga olishni davom ettirishimiz mumkin, ammo ular juda koʻp va bir xil muntazamlilik keyingi misolda takrorlanadi. Shuning uchun biz tekshirilayotgan soʻzlarning tahliliga oʻtamiz.

Tahlil quyidagilarni koʻrsatadi.

1) Deyarli barcha holatlarda biz «oq» [oq] va soʻzlarini koʻramiz «qora» [qora]; va birikma hosil qiluvchi eng faol soʻzlardan biri «qizil» soʻzlaridir. Shu boisdan «oq» va «qora» sifatlarining bu xildagi birikmalarda bunday keng qoʻllanilishi sabablarini izlash tavsiya etiladi. Oqsuv degani suv sutga oʻxshaydi degani emas. Bunday suv togʻlarga yaqin joylarda yoki unga yaqin hududlarda kuzatiladi va togʻga oqib tushadigan suvlar tarkibida boʻr boʻlgan baʼzi toshloq yuzalar bilan uchrashadi va bu suv oq rangga aylanadi. Bu shunday komponentdagi «oq» soʻzining maʼnosini sodda tushuntirish. Bu haqiqat emas. Gap shundaki, oq suv hamma togʻlarda ham kuzatilmaydi. Va koʻp togʻlarda oqayotgan suv oq emas, balki xushboʻy, rangsiz.

«Oqsuv» soʻzining asl maʼnosi – oq suvni oʻzbek tilining izohli lugʻatiga nazar tashlab, tushuntirish mumkin. Ammo u yerda oq soʻzining bir maʼnoda emas, balki: «kichik, kichkina, katta emas» kabi maʼnolariga duch keldik. Yaʼni, agar oqim katta boʻlmasa, u kichik boʻlib, unda ariq yoki ariq boʻylab oqadigan suv hosil boʻlgan. [1, 346].

Koʻpchilik oʻzbek tilida soʻzlashuvchilar buni tushunmaydilar va haligacha «oq suv» oq suv boʻlsa kerak, deb oʻylashadi. Chunki oʻzbek tilida uning «kichik», «arzimas» maʼnolari yoʻqolgan. Qadimgi yoki umumturkiy tillarda mavjud boʻlib, u orqali bu soʻz joy nomlari va maʼnolarida saqlanib qolgan [5, 134].

Rangli komponentli birikmalarni tahlil qilish maqsadida Oʻzbekistonda harbiy maqsadlarda qoʻllanilgan hududlarning batafsil xaritalarini rang komponentli joy nomlarini roʻyxatga olish uchun koʻrib chiqdik. Natijada Oʻzbekistonning Toshkent, Andijon, Namangan, Fargʻona va Jizax viloyatlarida jami 436 ta nom topildi. 159 ta nomdan «qora» komponentli, 126 tasi «oq» komponentli, 92 tasi «qizil» komponentli va 37 tasi «sariq» komponentli soʻzlar, «koʻk» komponentli 22 ta joy nomi.

Toshkent viloyatida:

«Oq» Oqtosh (oq tosh) komponentli ismlar. Togʻning Oqbel (oq bel) nomi. Bu nom qor bu hududni koʻproq qoplagani uchun berilgan yilning bir qismi.

Oqboʻstov- «oqboʻz togʻ» soʻzidan kelib chiqqan oq – choʻl togʻ. Hozir bu togʻ Qozogʻiston hududida.

Oqbuloq – oq buloq yoki kichik, buloq. Oqjar – oq tubsizlik. Bu nom mintaqaning 3 ta joyda qayd etilgan. Ularning barchasi Qozogʻistonda. Oqmola [oq omoch]

Oq – kapchigay [oq kapchigay]

Oq – maskat [oq maskat, uzum navi].

Oqmuynoq – [oq boʻyin]. Shunisi qiziqki, bu nomda gaplologiya yoki «oq» soʻzining haddan tashqari qoʻllanishi kuzatilmoqda, chunki «oqmuynoq» «oq» maʼnosini bildiradi va oq boʻyinli boʻlib chiqadi.

Oqoltin bu joy nomi 3 ta tumanda roʻyxatga olingan. Bu oq oltinni bildiradi. Ism rangining metaforasidir

Oʻzbekistonda paxta «oq oltin» deb ataladi. Oqovul – [oq qishloq]. Bu, albatta, qishloq emas. Hamma uylar oq rangga boʻyalgan, gʻishtlar, ustunlar, ildizlar, hatto daraxtlar ham oq rangda. Albatta, yuqorida aytib oʻtganimizdek, «oq» soʻzi qadimgi turkiy tillarda, asrlarda Oʻrxon-Yenisey runik yozuvlarida koʻrsatilgan. Bu yana bir – kichik maʼnosiga

ega edi. «Oqovul»ni esa «Oq qishloq» emas, «kichik qishloq» deb tarjima qilish kerak. Bu haqiqatan ham kichik qishloq ming yoki undan kam aholini tashkil etadi. Oqqovoq – (oq qovoq) – qishloq nomi. Bu nomni oddiygina «oq» soʻzining toʻgʻridan-toʻgʻri asosiy lugʻat maʼnosi bilan etimologiyalash mumkin. Ehtimol, qishloqning bir dehqoni qovoqning oq navini (dumaloq shaklda) ekishni mashq qilgan.

Qishloq aholisi mahalliy uzun shaklli qovoq ekishardi. Yangi ekilgan dumaloq shakldagi qovoq esa bu qishloqning yangi navi oshqovoqning birinchi marta yetishtiriladigan joy nomiga aylandi.

Shunday qilib xulosa qilib aytganda tilshunoslikda konnotatsiyaning oʻrni beqiyosdir, yuqorida keltirilgan turli joy nomlariga oid misollar ham bunga yaqqol dalil boʻla oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бартольд В.К. (1963) К истории орошения Туркистана. Сочинения. – Москва: Наука, 763 с
2. Блумфилд Л. (1968) Тил. – Оксфорд: Оксфорд университети, 400-б.
3. Древнотюрский словарь (1969). – Москва: Наука, 700 с.
4. Дюбо А.В. (2013) Древнетюркские языковые связи. – М.: Наука, 220 с.
5. Гуминев Л.Н. (2010) Древние турки. – Москва, 640 с.
6. Oʻzbekcha-ruscha lugʻat. – T.: Fan, 1983. (2 jildda).
7. Vinokur T.G. (1980) Til birliklarining stilistik foydalanish qonuniyatlari. –Moskva: Visshaya shkola.
8. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment / Cambridge: Cambridge University Press [Электронный ресурс]. – 265 p. – Режим доступа: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf

TIJORAT KORPUSLARI VA ULARNING TURLARI

Xolisova Gavharoy,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Til korpuslari — til boʻyicha tadqiqot va amaliy topshiriqlar yechimi uchun zarur ish quroli. U oddiy elektron kutubxonadan farqlanadi. Elektron kutubxonaning maqsadi — xalqning ijtimoiy-siyosiy, maʼnaviy, iqtisodiy hayotini aks ettiruvchi badiiy va publitsistik asarlarni nisbatan toʻliq qamrab olish.

Kalit soʻzlar: korpus, tijorat, milliy korpus, xalq, ong.

Abstract: Linguistic corpora are a necessary tool for language research and solution of practical tasks. It differs from a regular

electronic library. The purpose of the electronic library is to cover the artistic and journalistic works reflecting the socio-political, spiritual and economic life of the people.

Keywords: corpus, commerce, national corpus, people, consciousness.

Аннотация: языковые корпуса — необходимый рабочий инструмент для решения исследовательских и практических задач по языку. Она отличается от обычной электронной библиотеки. Целью электронной библиотеки является относительно полный охват художественных и публицистических произведений, отражающих социально - политическую, духовную, экономическую жизнь народа.

Ключевые слова: корпус, коммерция, национальный корпус, народ, сознание.

Til korpuslari – til bo'yicha tadqiqot va amaliy topshiriqlar yechimi uchun zarur ish quroli. Elektron kutubxona matnlari til nuqtayi nazaridan ishlov berilmaganligi sababli tadqiqotlar uchun noqulaylik tug'diradi. Chunki elektron kutubxona ilmiy tadqiqot materiali bazasini tayyorlash maqsadida tuzilmaydi, balki milliy-ma'naviy merosni to'plashni maqsad qilgan bo'ladi.

Til korpusi esa elektron kutubxonadan farqli o'laroq, tilni o'rganish va tadqiq qilish uchun foydali va qiziqarli matnlarni to'plashni nazarda tutadi.

– “Milliy korpus nima?” degan savol hali ham ko'pchilikni qiziqtiradi. Mamlakatimizda endi shakllanayotgan til korpusi aksariyat kishilar uchun yangilik. Milliy til korpusi – til birliklarining xususiyatlarini aniqlash maqsadida elektron qidiruv imkoniyati mavjud tizim, tabiiy tilning raqamlashgan yozma va og'zaki matnlar jamlanmasi. Milliy korpus – til birli-gining o'zgarishi, eskirishi, yangilarining paydo bo'lishi, ma'nosining kengayishi va torayishi, yangi iboralarning paydo bo'lishini kuzatish, an'anaviy va zamonaviy lug'atlar tuzishda keng imkoniyatli dasturlashtirilgan tizim. Korpusdagi milliy so'zi nafaqat tilning, balki korpus tuzilishi va tarkibining ham o'ziga xosligini anglatadi. Milliy korpusning boshqa tur til korpuslaridan farqi ta'limiy korpus, mualliflik korpusi, poetik matnlar korpusi, ilmiy va rasmiy matnlar korpusi, og'zaki matnlar, badiiy matnlar va gazetalar hamda dialektlar korpusi kabi ichki korpuslarni o'z tarkibiga qamrab olganligi bilan belgilanadi.

Undan lingvistlar, leksikograflar, kompyuter lingvistlari, dasturchilar, muharrirlar, tarjimonlar, jurnalistlar, noshirlar, olimlar, o'qituvchilar, ta'lim oluvchilar va boshqa har qanday soha mutaxassisi keng foydala-nish imkoniyatiga ega bo'ladi. Korpussiz na nazariy, na amaliy filologiya taraqqiy etadi. Foydalanishda deyarli kasbiy tabaqalanishga yo'l qo'ymaydigan til korpuslari barcha fan soha vakillari-ni birday qiziqtirishi tabiiy. Ayniqsa, ona tili va chet tillarini o'qitish va o'rganish borasida korpuslarning ahamiyati beqiyos. Bugungi kunda dunyo miqyosida til o'rgatish tizimi korpuslarga yo'naltirilayotganligi ham fikrimizning dalili. Shuning uchun ham ta'lim korpusi, sheva matnlari korpusi, mualliflik korpusi, poetik matnlar korpusi, og'zaki, ilmiy, rasmiy matnlar korpusi, gazeta matnlari korpusi kabi qator mikrokorpuslarning tuzilayotganligi ahamiyatli. Mamlakatimiz iqtisodiy jihatdan tobora rivojlanmoqda shu bilan birga xalqaro tashkilotlar bilan turli shartnoma va bitimlar imzolanmoqda.

Shu o'rinda tilning mazkur soha rivojiga qo'shadigan hissasi, tijorat bilan bog'liq matnlarning mazmuni, ularda lisoniy imkoniyatlarning voqelanishi masalalarini o'rganish zaruratga aylanib bormoqda. Tijorat korpusi (pullik korpus) – foydalanish on-line rejimda ishlash ruxsatnomasini talab qiladigan yoki foydalanuvchi korpusning disk variantini sotib olish orqali ishlatish mumkin bo'lgan korpus. Korpusni olishdan oldin korpus annotatsiyasi bilan tanishish, hatto sinov variantda korpusning ma'lum qismi bilan ishlab ko'rish mumkin. Foydalanuvchi uchun eng asosiy mezon korpusdan foydalanish imkonining erkin yoki chegaralanganligi sanaladi. Shunga ko'ra *erkin*, *tijorat* (pullik) korpusi hamda *yopiq* korpuslar mavjud. Erkin foydalanish mumkin bo'lgan korpus on-line rejimda xohlagan paytda istalgan matnning to'liq shakli bilan ishlash imkonini beradi. Ba'zan erkin korpus ham korpus ma'lumotlarining ma'lum qismidangina foydalanish bilan chegaralangan bo'ladi. *Tijorat korpusi* (pullik korpus)dan foydalanish on-line rejimda ishlash ruxsatnomasini talab qiladi yoki foydalanuvchi korpusning disk variantini sotib olishi ham mumkin. Korpusni olishdan oldin korpus annotatsiyasi bilan tanishish, hatto sinov variantda korpusning ma'lum qismi bilan ishlab ko'rish mumkin. Yopiq korpuslar o'ziga xos tor (xususiy) maqsadda tuziladi va ular ommaviy foydalanishga mo'ljallanmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сосновская А.М. Деловая коммуникация и переговоры: учеб. пособие. СПб.: Изд-во СЗАГС, 2011.
2. Большаков С.Н. Бизнес-коммуникации : учеб. пособие / С.Н. Большаков, М.О.Потоколова — СПб.: С.-Петерб. гос. ун-т, филол. ф-т, 2012.

3. Мандрица В.М. Этика бизнеса - деловое общение / В.М. Мандрица, И.В.Мандрица. – Ростов-на-Дону: РИНХ, 2005 (ООО АзовПечать).

4. Желамская В.А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017

5. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 1992.

O'ZBEK TILIDA JAMOAT TRANSPORTI (METRO)DAN FOYDALANISH YO'RIQNOMASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Nargizaxon Abdurahmonova,
Andijon davlat universiteti katta o'qituvchisi.*

Annotatsiya: instruktiv diskurs ko'proq ommaga qaratilgani bilan xarakterlanadi. Yo'riqnoma berish xususiyatiga ega og'zaki va yozma matnlar – instruktiv diskurs jamoat transportida ko'p uchraydi. Chunki bunday aloqa-transport vositalaridan aholining ko'p qismi foydalanadi.

Kalit so'zlar: instruktiv diskurs, og'zaki matn, yozma matn, yo'riqnoma, lingvistik xususiyatlar.

Аннотация: обучающий дискурс характеризуется тем, что он больше ориентирован на массы. Устные и письменные тексты с инструктивным характером – инструктивный дискурс часто встречается в общественном транспорте. Потому что такими коммуникационно-транспортными средствами пользуется большая часть населения.

Ключевые слова: учебный дискурс, устный текст, письменный текст, инструкция, лингвистические особенности.

Abstract: the teaching discourse is characterized by the fact that it is more focused on the masses. Oral and written texts with an instructive nature – instructive discourse is often found in public transport. Because most of the population uses such communication and transport means.

Keywords: educational discourse, oral text, written text, instruction, linguistic features.

Instruktiv diskurs ko'proq ommaga qaratilgani bilan xarakterlanadi. Yo'riqnoma berish xususiyatiga ega og'zaki va yozma matnlar – instruktiv diskurs jamoat transportida ko'p uchraydi. Chunki

bunday aloqa-transport vositalaridan aholining ko'p qismi foydalanadi. Shuningdek, jamoat transportida xavfsizlik yoki odob-axloq qoidalari bilan bog'liq instruksiyalarning bo'lmashligi bu kabi joylarda tartibsizlikni keltirib chiqaradi, ulardan foydalanishda ehtiyotsizlikka yo'l qo'yiladi, ozodalikka putur yetadi. Quyida metrodagi instruktiv diskursning mazmuni va lingvistik xususiyatlarini tahlil qilamiz.

O'zbekistonda metrodan foydalanish yo'riqnomasi o'zbek va rus tilida ishlab chiqilgan va tasdiqlangan (*Qarang: 3.1., 3.2.-ilova*).

Mazkur yo'riqnoma quyidagi tarkibiy qismdan iborat (tarkibiy qism aynan keltirildi (*Qarang: 3.1.-ilova*)):

1. Umumiy qoidalar.
2. Metro xodimlaridan quyidagilar talab qilinadi.
3. Yo'lovchilar bilishlari shart.
4. Yo'lovchilar quyidagi huquqlarga ega.
5. Metroda ta'qiqlangan.
6. Metroda xavfsizlik talablari.
7. Metroda yo'lovchilar tashishi taqiqlangan suyuqlik va moddalar ro'yxati.

Yo'riqnomaning ichki sarlavhalarining o'ziyoq uning dastlab, rus tilida yozilib, keyin tarjima qilinganini ko'rsatadi, chunki uslubiy g'alizliklar ko'rinib turibdi. Rus tilidagi «Пассажиры обязаны» qismi «Yo'lovchilar bilishlari shart» tarzida uslubiy g'aliz tarjima qilingan. «В метрополитене запрещается» qismi «Metroda ta'qiqlangan» deb xato tarjima qilingan. Bizningcha, «metroda quyidagilar ta'qiqlanadi», «Yo'lovchilar quyidagilarga amal qilishi talab qilinadi» shaklida bo'lishi maqsadga muvofiq.

3. Yo'lovchilar bilishlari shart!

3.1. Xavfsizlik xodimlari, politsiya va metro xodimlarining talablarini qat'iy bajarish, jamoat tartibiga, sanitariya talablariga va ushbu qoidalarga rioya qilish;

3.2. Sayohatingiz uchun, shuningdek, bagajni tashish uchun to'lash yoki bepul sayohat qilish huquqini beruvchi hujjatni kengaytirilgan shaklda nazorat punktida taqdim etish;

Izoh: to'lov uzunligi, kengligi va balandligi bo'yicha o'lchovlar yig'indisi 120 dan 200 sm gacha bo'lgan va 150 dan 220 sm gacha bo'lgan uzunlikdagi yuklarni tashish uchun to'lanadi;

3.3. Yo'l davomida narsalar yoki narsalarning qulashi, tutun yoki olov paydo bo'lishi, shuningdek yo'lovchilarni tashish yoki poyezdlar harakati xavfsizligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan boshqa holatlar

to'g'risida darhol stansiya navbatchisiga, elektr poyezd haydovchisiga yoki boshqa metro xodimlariga xabar bering;

3.4. Agar hayot va sog'liqqa tahdid soladigan favqulodda vaziyatlar yuzaga kelsa, metro xodimlarining ko'rsatmasiga binoan darhol stansiyadan tashqariga yoki qo'shni stansiyaga poyezd bilan evakuatsiya qilinadi;

3.5. Eskalatoridan foydalanganda, o'ng tomonda, harakat yo'nalishi bo'yicha turing, tutqichni ushlab turing, poyezd qismlariga suyanmang, zinapoyalarga qo'llaniladigan cheklovchi chiziqlarga qadam bosmang, chap tomondan o'ting va eskalatoridan tushayotganda to'xtamang, yosh bolalar qo'lini yoki qo'llarini ushlab turing;

3.6. Stansiya platformasida bo'lganingizda – poyezdning to'liq to'xtashiga qadar chegara chizig'idan o'tmasdan, uning butun uzunligi bo'ylab bir tekis joylashtiring. Poyezd to'xtaganda, yo'lovchilarning erkin chiqib ketishi uchun vagonlar eshigiga joy oching;

3.7. Poyezd vagonida bo'lganda – tutqichlarni ushlab turish, nogironlarga, qariyalarga, bolali yo'lovchilarga yo'l berish. Poyezd eshiklariga suyanmaslik, yo'lovchilarning kirishiga va chiqishiga to'sqinlik qilmaslik. Belgilangan stansiyaga kirayotganda, poyezddan chiqish uchun oldindan tayyorgarlik ko'rish;

3.8. Oxirgi stantsiyalarda vagonlarni bo'shatish.

Metro poyezdi devorlariga osish lozim bo'lgan qismlar foydalanuvchiga uqtirish mazmuni uslubiy jihatdan ravon shakllantirilgan (Qarang: 3.1.-ilova): *eskalatoridan foydalanganda, o'ng tomonda, harakat yo'nalishi bo'yicha turing, tutqichni ushlab turing, poyezd qismlariga suyanmang, zinapoyalarga qo'llaniladigan cheklovchi chiziqlarga qadam bosmang, chap tomondan o'ting va eskalatoridan tushayotganda to'xtamang, yosh bolalar qo'lini yoki qo'llarini ushlab turing.*

Yuqoridagi matnda ham ayrim uslubiy g'alizliklar uchraydi: *yosh bolalar qo'lini yoki qo'llarini ushlab turing.*

Umuman olganda, metrodan foydalanish bo'yicha o'zbek tilidagi yo'riqnomada quyidagi zaruriy axborotlar berilgan:

1. Jamoat joyda tartibni saqlash qoidalariga amal qilish.
2. Odatdagi xavfsizlik qoidalariga amal qilish.
3. Favqulodda holatdagi xavfsizlik qoidalariga amal qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Канащук С.А. Инструктивный курс ИТ корпораций: социолингвистический аспект: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.01 / Канащук Сергей Александрович; науч. рук. Н.А.Мишанкина; Том. гос. ун-т. – Томск, 2012.

<http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000432820>

2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.
3. Сиротинина О.Б. Некоторые размышления по поводу терминов «речевой жанр» и «риторический жанр» // Жанры речи – 2. – Саратов, 1999.
4. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принципы причинности // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – Стр. 35-73.
5. Robert, P. Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P.: Dictionnaires le Robert, 2002. – P. 735.
6. Хорохордина О.В. Инструкция как тип текста / Мир русского слова. – № 4 / 2013. – Стр. 7-14.
7. Кондрашкина Е.Ю. К вопросу о текстосвязующих категориях в инструктивном тексте / Мир русского слова. № 3 / 2018. – Стр. 27-32.
8. Носова Л.Н. Коммуникативно-прагматический потенциал инструкции по применению лекарственных средств в фармацевтическом дискурсе: автореф. дисс. канд. филол. наук. – М., 2013.
9. Касавин И.Т., Щавелев С.П. Анализ повседневности. – М.: Канон, 2004.
10. Преснухина И.А. Деловое общение в свете диатопического варьирования современного английского языка: дисс. канд. филол. наук. – М., 2005.

LINGVOKULTUROLOGIYA: TIL VA MADANIYATNING MURAKKAB O‘ZARO TA’SIRINI TUSHUNISH

*Ishanjanova Munosib,
Andijon davlat chet tillari instituti
Fransuz tili kafedراسи mudiri, f.f.f.d., (PhD) dotsent
Ahmadaliyeva Madinabonu Kozimjon qizi,
Andijon davlat chet tillari institut 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: ushbu maqola til va madaniyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni o‘rganadigan lingvokulturologiyaning fanlararo sohasini o‘rganadi. U til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni ta’kidlab, tilning madaniy e’tiqod va amaliyotni qanday shakllantirishi va madaniyat o‘z navbatida tilga qanday ta’sir qilishini muhokama qiladi. Maqolada turli xil global jamiyatimizda samarali muloqot va madaniyatlararo tushunish uchun til madaniyati dinamikasini tushunish muhimligi ta’kidlangan. Shuningdek, u ta’lim, biznes va diplomatiya kabi turli sohalarda lingvokulturologiyaning amaliy qo‘llanilishiga ham to‘xtalib o‘tadi.

Kalit soʻzlar: lingvokulturologiya, til, madaniyat, oʻzaro taʼsir, muloqot, madaniyatlararo tushunish

Abstract: this article explores the interdisciplinary field of linguaculturalogy, which studies the complex relationship between language and culture. He highlights the interaction between language and culture, discussing how language shapes cultural beliefs and practices and how culture in turn affects language. The article emphasizes the importance of understanding the dynamics of language culture for effective communication and cross-cultural understanding in our diverse global society. It also addresses the practical application of linguoculturalogy in various fields such as education, business and diplomacy.

Keywords: linguoculturalogy, language, culture, interaction, communication, intercultural understanding

Аннотация: эта статья исследует междисциплинарную область лингвокультурологии, которая изучает сложные отношения между языком и культурой. Он подчеркивает взаимодействие между языком и культурой, обсуждая, как язык формирует культурные убеждения и практики и как культура, в свою очередь, влияет на язык. В статье подчеркивается важность понимания динамики языковой культуры для эффективного общения и межкультурного понимания в нашем разнообразном глобальном обществе. Он также затрагивает практическое применение лингвокультурологии в различных областях, таких как образование, бизнес и дипломатия.

Ключевые слова: лингвокультурология, язык, культура, взаимодействие, общение, межкультурное понимание

Lingvokulturologiya koʻp tarmoqli soha boʻlib, u tilshunoslik, antropologiya, psixologiya, sotsiologiya, falsafa va boshqa sohalarning tushunchalariga tayanadi. Lingvokulturologlar nutq tahlili, etnografiya, korpus lingvistikasi, kognitiv lingvistika va eksperimental tadqiqotlar kabi bir qator tadqiqot usullari va usullaridan foydalanadilar.

Lingvokulturologiyaning asosiy tadqiqot yoʻnalishlaridan biri til va oʻziga xoslikdir. Lingvokulturologlar tildan foydalanish odamlarning jinsi, etnik kelib chiqishi, ijtimoiy sinfi, dini va millati kabi oʻziga xosliklarini qanday aks ettirishi va shakllantirishini tekshiradi. Ular, shuningdek, tildan foydalanish ijtimoiy ierarxiya va hokimiyat

munosabatlariga qanday ta'sir qilishi mumkinligini, masalan, lingvistik kamsitish, til siyosati va tilni jonlantirish holatlarini o'rganadi.

Lingvokulturologiyaning yana bir muhim tadqiqot sohasi til va ijtimoiy o'zaro ta'sirdir. Lingvokulturologlar tildan foydalanish turli ijtimoiy kontekstlarda, masalan, rasmiy va norasmiy sharoitlarda, turli ijtimoiy guruhlar o'rtasida va turli xil muloqot usullarida qanday o'zgarishini o'rganadilar. Shuningdek, ular yuz ifodalari, imo-ishoralar va tana tili kabi og'zaki bo'lmagan belgilarning tildan foydalanishga qanday ta'sir qilishini o'rganadilar [1].

Lingvokulturologiya, shuningdek, til va madaniyatning ta'lim, ommaviy axborot vositalari, adabiyot va san'at kabi turli sohalarda kesishish usullarini o'rganadi. Masalan, tilshunoslar tildan foydalanish turli adabiy janrlarda madaniy qadriyatlarni qanday aks ettirishi va shakllantirishini, ijtimoiy normalar va mafkuralarni qurish va mustahkamlash uchun media nutqida tildan qanday foydalanilishini va madaniy bilim va ko'nikmalarni uzatish uchun tildan ta'lim muassasalarida qanday foydalanilishini o'rganadi. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarga oydinlik kiritadigan hayajonli va o'sib borayotgan sohadir.

Tildan foydalanish madaniy qadriyatlar, me'yorlar va amaliyotlarni aks ettirish va shakllantirish usullarini o'rganib, lingvologlar bizga insoniy muloqot, ijtimoiy xulq-atvor va madaniy xilma-xillikni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganuvchi fanlararo sohadir. Bu 21-asrda paydo bo'lgan nisbatan yangi soha bo'lib, so'nggi yillarda tobora ortib borayotgan e'tiborni jalb qilmoqda. Lingvakulturaloglar til va madaniyatning o'zaro ta'siri, bir-biriga ta'sir etishi va insonlar muloqoti va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirish usullarini o'rganadi [12].

Adabiyotlar tahlili. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganuvchi fanlararo sohadir. Bu 21-asrda paydo bo'lgan nisbatan yangi soha bo'lib, so'nggi yillarda tobora ortib borayotgan e'tiborni jalb qilmoqda. Lingvakulturaloglar til va madaniyatning o'zaro ta'siri, bir-biriga ta'sir etishi va insonlar muloqoti va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirish usullarini o'rganadi. «Lingvokulturologiya» atamasi «lingua» (til) va «madaniyat» (bir guruh odamlarning umumiy e'tiqodlari, qadriyatlari, urf-odatlar, xatti-harakatlari va artefaktlari) birikmasidan kelib chiqqan. Lingvokulturologiya tilga madaniyat qanday ta'sir qilishini va

madaniyatga til ta'sirini o'rganadi. Unda asosiy e'tibor tilning madaniy qadriyatlar, me'yorlar va an'analarni uzatish, saqlash va o'zgartirishdagi roliga qaratilgan [3].

V.N.Teliya «Lingvokulgturologiya insoniy, aniqrog'i, insondagi madaniy omilni tadqiq etuvchi fandir» degan tag'rifni keltiradi. Bu esa lingvokulturologiya markazida inson fenomeni bo'lgan inson to'g'risidagi antropologik paradigmaga xos bo'lgan yutuqlar majmuasi ekanligini bildiradi» – degan mulohazalarni bildiradi [4].

G.G.Slishkinga ko'ra «Lingvokulgturologiya inson omiliga, aniqrog'i insondagi madaniyat omiliga yo'naltirilgan. Lingvokulgturologiyaning markazi madaniyat fenomenidan iborat bo'lishi inson haqidagi fanning antropologik paradigmaga tegishli hodisa ekanligidan dalolat beradi» [4 5].

Prof. N.Mahmudov aytganidek, «til va madaniyat deganda, odatda, til orqali u e'ki bu madaniyatni e'ki aksincha, madaniyatni o'rganish orqali u yoki bu tilni tushuntirish nazarda tutiladi, aniqroq aytadigan bo'lsak, lingvokulgturologiyadagi madaniyatning mahnosi «aqliy-mahnaviy yoki xo'jalik faoliyatida erishilgan daraja, saviya (nutq madaniyati)» emas, balki «kishilik jamiyatining ishlab chiqarish, ijtimoiy va mahnaviy-mahrifiy haetida qo'lga kiritgan yutuqlari majmui (madaniyat tarixi, o'zbek madaniyati) demakdir» [5]. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarga oydinlik kiritadigan hayajonli va o'sib borayotgan sohadir. Tildan foydalanish madaniy qadriyatlar, me'yorlar va amaliyotlarni aks ettirish va shakllantirish usullarini o'rganib, lingvologlar bizga insoniy muloqot, ijtimoiy xulq-atvor va madaniy xilma-xillikni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Lingvistik antropologiya deb ham ataladigan lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Ushbu tadqiqot sohasi til va madaniyat qanday kesishishini va ular bir-biriga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunishga intiladi, tilning madaniyat tomonidan qanday shakllantirilishi va madaniyat til orqali qanday muloqot qilishini o'rganadi. Lingvokulturologiyani o'rganish til va madaniy amaliyotlar, jumladan e'tiqodlar, qadriyatlar va urf-odatlar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Lingvokulturologiyaning muhim jihatlaridan biri tilning ijtimoiy kontekstda qo'llanilishini o'rganishdir. Bu odamlarning ma'no va o'ziga xoslikni yaratish uchun tildan qanday foydalanishini, shuningdek,

ijtimoiy munosabatlarni o'rnatish uchun tildan qanday foydalanishni o'rganishni o'z ichiga oladi.

Lingvokulturologlar tildan foydalanishga ijtimoiy kontekst, jumladan, kuch dinamikasi va madaniy me'yorlar ta'sir qilish usullarini o'rganadilar. Lingvokulturologiyaning yana bir muhim yo'nalishi til o'zgarishini o'rganishdir. Bu tilning turli mintaqalar, ijtimoiy guruhlar va kontekstlarda o'zgarishini o'rganishni o'z ichiga oladi. Lingvokulturologlar til o'zgarishiga hissa qo'shuvchi omillarni, jumladan tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillarni o'rganadilar. Lingvokulturologiya til va o'ziga xoslik bilan ham shug'ullanadi. Bu tildan foydalanish individual va guruh o'ziga xosliklarini aks ettirish va shakllantirish usullarini o'rganishni o'z ichiga oladi [6]. Lingvokulturologlar tildan kimlikni, jumladan jins, irq, etnik kelib chiqish va ijtimoiy sinfni ifodalash uchun qanday foydalanilishini o'rganadilar. Shuningdek, ular guruh chegaralarini qurish va saqlash uchun tildan qanday foydalanilishini o'rganadilar. Lingvokulturologiyaning asosiy hissalaridan biri bu til va madaniyatning kundalik hayotda kesishish usullarini yoritish qobiliyatidir. Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganib, lingvologlar bizga turli ijtimoiy kontekstlarda muloqot qanday ishlashini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ushbu bilimlarni ta'lim, biznes va siyosat kabi keng sohalarda qo'llash mumkin. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunishga intiladigan qiziqarli va muhim tadqiqot sohasidir. Ushbu tadqiqot sohasi til va madaniyat kundalik hayotda qanday kesishishi va bu kesishish ijtimoiy dinamika va munosabatlarga qanday ta'sir qilishi haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etish imkoniyatiga ega. Lingvokulturologiyani o'rganish orqali biz tilning hayotimiz va dunyomizni shakllantirishdagi rolini chuqurroq tushunishimiz mumkin.

Lingvokulturologiya fanlararo fan bo'lib, til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi. Bu tilning madaniy o'ziga xosliklarni yaratish uchun qanday ishlatilishini, u bizning dunyo haqidagi tasavvurimizni qanday shakllantirishini va unga madaniy me'yorlar va qadriyatlar qanday ta'sir qilishini o'rganishni o'z ichiga oladi. Lingvokulturologlar til o'zgarishi, tilni egallash, til o'zgarishi, til va o'ziga xoslik, madaniyatlararo muloqotni o'z ichiga olgan keng ko'lamli til va madaniy hodisalarni o'rganadilar.

Lingvokulturologiyaning asosiy tushunchalaridan biri shundaki, til va madaniyat ajralmasdir. Til shunchaki muloqot vositasi emas, balki

madaniy qadriyatlar, e'tiqodlar va amaliyotlarning aksidir. Bu odamlarning fikrlash, harakat qilish va bir-biriga munosabatini aks ettiradi. Masalan, turli madaniyatlarda turli olmoshlardan foydalanish jins va ijtimoiy ierarxiyaga nisbatan turlicha munosabatni ochib berishi mumkin. Lingvokulturologlar tilning o'zgarishi va o'zgarishini ham o'rganadilar. Tillar vaqt o'tishi bilan ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy omillar ta'sirida rivojlanadi. Odamlarning tildan foydalanish uslubidagi o'zgarishlar madaniy va ijtimoiy o'zgarishlar haqida muhim ma'lumotlarni ochib berishi mumkin. Masalan, odamlarning irq va etnik kelib chiqishi haqida gapirishda tildan foydalanish usullari vaqt o'tishi bilan o'zgarib, bu masalalarga ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishini aks ettiradi.

Lingvokulturologiyaning yana bir muhim yo'nalishi bu tilni o'zlashtirishdir. Odamlar tilni qanday o'rganishiga bir qator madaniy omillar, jumladan, ular o'rganadigan ijtimoiy kontekst, ular duchor bo'lgan madaniy me'yorlar va qadriyatlar va erta yoshda o'rganadigan tillar ta'sir qiladi. Tilni o'zlashtirish madaniyat tomonidan qanday shakllantirilishini tushunish ko'p tillilik va madaniy xilma-xillikni targ'ib qilishdan manfaatdor bo'lgan o'qituvchilar va siyosatchilar uchun muhimdir. Til va o'ziga xoslik o'rtasidagi munosabat lingvokulturologlarni ham qiziqtiradi. Til madaniy o'ziga xosliklarni ifodalash va mustahkamlash uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Shuningdek, u nizo va bo'linish manbai bo'lishi mumkin, chunki turli guruhlar o'zlarining madaniy va siyosiy hukmronligini tasdiqlash uchun tildan foydalanadilar.

Til va o'ziga xoslik o'rtasidagi munosabatni tushunish madaniyatlararo tushunishni rivojlantirish va turli jamoalar o'rtasida ko'priklarni qurish uchun muhimdir. Nihoyat, lingvokulturologiya madaniyatlararo muloqot muammolarini ham o'rganadi [8 9]. Turli madaniyatlarda muloqot qilishning turli usullari mavjud va turli madaniy kelib chiqishi odamlari o'zaro aloqada bo'lganda, tushunmovchiliklar osongina paydo bo'lishi mumkin. Turli guruhlar o'rtasidagi madaniy va lingvistik farqlarni tushunish bugungi globallashgan dunyoda samarali muloqot va hamkorlik uchun zarurdir.

Lingvokulturologiya quyidagi savollarga javob izlaydi: Madaniy e'tiqod va amaliyotlar tildan foydalanishga qanday ta'sir qiladi? Tildan foydalanish madaniy me'yorlar va qadriyatlarni qanday aks ettiradi? Turli xil til va madaniy kelib chiqish shaxslar va guruhlar o'rtasidagi muloqot va tushunishga qanday ta'sir qiladi? Til va madaniyat jinsi, irqi

va etnik kelib chiqishi kabi ijtimoiy o'ziga xosliklar bilan qanday kesishadi? Lingvokulturologiyadagi tadqiqotning muhim yo'nalishlaridan biri lingvistik nisbiylik yoki Sapir-Uorf ¹gipotezasini o'rganishdir. Ushbu gipoteza shuni ko'rsatadiki, til nafaqat aks ettiradi, balki atrofimizdagi dunyoni bizning fikrlash va idrok qilish uslubimizni ham shakllantiradi. Misol uchun, agar tilda kontseptsiya uchun ma'lum bir so'z bo'lmasa, u tilda so'zlashuvchilar ushbu tushunchani tushunish va kontseptsiyalashda qiyinlashishi mumkin.

Xuddi shunday, tildagi grammatik tuzilmalar va lingvistik kategoriyalar so'zlovchilarning atrofida dunyoni tasniflash va sharhlash usullariga ta'sir qilishi mumkin. Lingvokulturologiyaning yana bir muhim tadqiqot yo'nalishi madaniyatlararo muloqotni o'rganishdir [10]. Bu turli madaniy kelib chiqishi va muloqot uslublari shaxslar va guruhlar o'rtasidagi muloqot va tushunishga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tushunishni o'z ichiga oladi. Misol uchun, ba'zi madaniyatlar bilvosita muloqot va og'zaki bo'lmagan signallarga ko'proq e'tibor beradi, boshqalari esa bevosita va aniq muloqotga ustunlik beradi. Ushbu madaniy farqlarni tushunish shaxslar va guruhlarining yanada samarali muloqot qilishiga va tushunmovchiliklarning oldini olishga yordam beradi. Lingvokulturologiya, shuningdek, til va madaniyatning jins, irq va etnik kelib chiqishi kabi ijtimoiy o'ziga xosliklar bilan kesishish usullarini o'rganadi. Masalan, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tildan foydalanish ijtimoiy o'ziga xoslikni ifodalash va mustahkamlash uchun kuchli vosita bo'lishi mumkin. Ba'zi tillarda an'anaviy gender rollarini aks ettiruvchi jins olmoshlari va grammatik tuzilmalar mavjud, boshqalari esa yo'q. Xuddi shunday, ba'zi tillarda irqiy va etnik stereotiplar yoki noto'g'ri qarashlarni aks ettiruvchi so'z va iboralar mavjud. Umuman olganda, lingvokulturologiyaning o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradigan muhim sohadir. Ushbu munosabatlarni o'rganish orqali biz dunyomizda mavjud bo'lgan til va madaniy xilma-xillikni chuqurroq tushunishimiz va turli jamoalar va millatlar o'rtasida muloqot qilish va hamkorlik qilishning yanada samarali usullarini ishlab chiqishimiz mumkin.

Xulosa. Lingvokulturologiya deb ham ataladigan lingvo-madaniy antropologiya til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi.

¹ *Language and Culture: Global Flows and Local Complexity* by Penelope Eckert and Sally McConnell-Ginet This book examines the relationship between language and culture from a sociolinguistic perspective, exploring the ways in which language both reflects and influences cultural dynamics.

Ushbu tadqiqot sohasi til qanday shakllanayotganini va madaniy amaliyotlar tomonidan shakllantirilishini o'rganadi. Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirlarni, jumladan, tilning madaniy ta'sirlar orqali qanday rivojlanishini va madaniyat til orqali qanday muloqotda bo'lishini tushunish imkonini beradi. U o'ziga xoslikni shakllantirish, ijtimoiy ierarxiyalar va kundalik o'zaro ta'sirlar kabi ijtimoiy sharoitlarda tilning rolini o'rganadi.

Lingvokulturologiya, shuningdek, tildan foydalanish turli ijtimoiy guruhlar, kontekstlar va tarixiy davrlarda qanday o'zgarishini yoritib beradi. Lingvokulturologiyani o'rganish orqali biz tilning hayotimiz va dunyomizni shakllantirishdagi roli haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «Language, Culture, and Society: An Introduction to Linguistic Anthropology» by James Stanlaw, Nobuko Adachi, and Tim Wallace. This textbook provides a comprehensive overview of the field of linguistic anthropology, including the study of linguaculturalology.

2. «Language, Culture, and Communication: The Meaning of Messages» by Nancy Bonvillain. This book explores the ways in which language reflects and shapes culture, with a focus on intercultural communication.

3. «The Sapir-Whorf Hypothesis» edited by Paul G. Pietroski and Stephen C. Levinson. This book features a collection of essays on the Sapir-Whorf hypothesis and its relevance to the study of linguaculturalology.

4. «Intercultural Communication: A Reader» edited by Larry A. Samovar and Richard E. Porter. This reader includes articles on intercultural communication and its relationship to language and culture.

5. Mahmudov N. Til. –Toshkent: Yozuvchi, 1998. –B. 9-10.

6. «Race, Ethnicity, and Language Data: Standardization for Health Care Quality Improvement» by the Institute of Medicine. This report explores the ways in which language and cultural diversity affect health care, and provides recommendations for improving the collection and use of race, ethnicity, and language data in health care settings.

7. «Linguaculture: Situating Language in Culture» by Kirsten Malmkjær and Janus Mortensen This book explores the interplay between language and culture, focusing on how language reflects and shapes cultural practices and identities.

8. «Language and Culture: Global Flows and Local Complexity» by Penelope Eckert and Sally McConnell-Ginet This book examines the relationship between language and culture from a sociolinguistic perspective, exploring the ways in which language both reflects and influences cultural dynamics.

9. «Language and Culture: Reflective Narratives and the Emergence of Identity» by Claire Kramsch This book delves into the connections between language, culture, and identity, highlighting the role of language in shaping individual and collective identities within cultural contexts.

10. «Linguistic Anthropology: A Reader» edited by Alessandro Duranti This anthology brings together a collection of key articles in linguistic anthropology, including topics related to language, culture, and society. It offers a comprehensive overview of the field and its theoretical frameworks.

11. «Cultural Linguistics: Cultural Conceptualizations and Language» by Farzad Sharifian This book explores the relationship between language and culture through the lens of cultural conceptualizations. It examines how language both reflects and shapes cultural patterns of thinking and meaning-making.

12. These literature references provide a starting point for exploring the field of linguaculturalogy and its various dimensions.

REKLAMADA DISKURSIV MAYDON VA UNING XUSUSIYATLARI

*B.X.Abdullayev,
Andijon davlat universiteti doktoranti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: reklama diskursida nutqiy muloqotning kommunikativ-pragmatik maqsadi yashiringan bo‘ladi. Diskursiv maydonda esa har qanday reklamaning iste’molchiga ta’sir etish jarayoni aks etadi.

Kalit so‘zlar: diskurs, reklama diskursi, diskursiv maydon, pragmatika, ekstralingvistik factor.

Аннотация: коммуникативно-прагматическая цель речевого общения скрыта в рекламном дискурсе. В дискурсивном поле отражается процесс воздействия любой рекламы на потребителя.

Ключевые слова: дискурс, рекламный дискурс, дискурсивное поле, прагматика, экстралингвистический фактор.

Annotation: The communicative-pragmatic goal of speech communication is hidden in advertising discourse. In the discursive field, the process of any advertisement influencing the consumer is reflected.

Keywords: discourse, advertising discourse, discursive field, pragmatics, extralinguistic factor.

Reklamaning bugungi kunda bozor iqtisodiytidagi o‘rni iste’molchilar sinfini shakllantirish va o‘ziga o‘rgatish bilan baholanadi. Ya’ni reklama qilinayotgan mahsulot yoki xizmat iste’molchi e’tiboriga tushishning asosiy vositasi bo‘lib qolmoqda. Chunki, zamon tezlashib,

ko‘plab ishlab chiqaruvchi tashkilot yoki firmalar bozor iqtisodiyotida o‘z brendiga ega bo‘lish uchun qisqa vaqt talab qilmoqda.

Diskurs – bu maqsadga yo‘naltirilgan ijtimoiy harakat sifatida qaraladigan nutq, kishilarning bir-birlariga o‘zaro ta’sirlarida va ularning tafakkur mexanizmlarida (kognitiv jarayonlarda) ishtirok etadigan komponent [1].

Reklama diskursi yozma va og‘zaki nutq shakliga ega. Reklama mahsulotining maqsadi og‘zaki yoki yozma shaklda ham bir xil bo‘lib, iste’molchi bilan kommunikativ aloqaga kirishadi va diskursiv maydon hosil qiladi.

Reklamaning diskursiv maydoni – sotuvchi va xaridorlar o‘rtasidagi nutqiy jarayon bo‘lib, reklama matnining barcha lingvistik va ekstralingvistik tomonlarini qamrab oladi. Har qanday yangi ishlab chiqaruvchi korxonalar katta yoki kichik bo‘lsin, darrov reklama yordamida o‘z iste’molchilarini topmoqda.

Reklama mahsulotining zamon talabi bilan o‘zgarishi ham, reklamerlarning izlanishlari samaradorligi ham eskilik sarqitidan qochib, yangilikka intilganlik natijasida turli reklama matnlarining yaratilishiga turtki bo‘lmoqda. Eng quvonarlisi reklamerlar mentalitetga xos reklama matnlarini yaratayotganligidir. Bu reklama mahsulotining sotsiolingvistik tomonini ham o‘rganish kerakligini talab qiladi. Ular ushbu hodisani kundalik turmushda ko‘p ishlatiladigan leksemalarni til va nutqda aks ettirmoqdalar. Reklama mahsulotida reklamaning maqsadi yashirin ifodalanadi va pragmatik vositalardan foydalaniladi. «Pragmatika (yunon. *pragma*, *pragmotos* – ish, harakat, amaliy) – til belgilarining nutqdagi vazifasini tadqiq etuvchi tilshunoslikning alohida yo‘nalishi» [4].

Reklamaning bosma shakllarda nutqda tayyor holda qo‘llaniladigan barqaror birikmalardan va pragmatik muloqot jarayonidan foydalanishi ham diqqatga sazovordir.

1.

Andijon viloyati Andijon shahar «Yangi bozor» hududida o‘rnatilgan reklama matni:

«Shu yerdan necha marta o‘tding. Qachon tushunasan dasturlash kelajakligini? Darvozadan 2-qavatga chiq!»

2.

Andijonning markaziy ko'chalaridan birida o'rnatilgan gilam yuvish fabrikasining noodatiy reklama banneri: *«Gilamni yuvdirma xotinga, xotin tengdur oltinga!»*

3.

Buhoro viloyatida o'rnatilgan «Lazzat» paxta yog'i reklamasi banneri: *«Qaynotangga ishonma, to'yga yog'ni o'zing ol!»*

4.

Toshkent viloyatida o'rnatilgan «Coven» firmasining reklama banneri: *«Super kelinchaklar uchun super yordamchilar». «Gar birdan mehmon kelar, Coven yordamga shoshar»*

5.

Tashkent City maydoniga kirish pulli bo'lganligi uchun Asaxiy Books *«Bizning kitob do'koniga kirish tekin»* deb yozilgan reklama banneri:

6.

Ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan noma'lum o'quv markazi reklamasi: *«Sen hamon instagramda o'tiribsan, biz esa ingliz tilini o'rganyapmiz!»*

Hozirgi jamiyatda reklama barchaning kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Namoyish qilinayotgan reklamalar iste'molchilar vaqtini, joyini, e'tibor qilish holatlarini, qiziqishlarini, talablaridan tortib, istaklarigacha va eng asosiysi ehtiyojigacha hisobga olgan holda namoyon bo'lmoqda.

Televizorni tomosha qiladigan, radio tinglaydigan, internetdan foydalanadigan, ijtimoiy tarmoqda aloqa qiladigan, aloqa operatorlari abonenti bo'lgan, ko'cha oshxonalarida taomlanadigan, bosma nashrlarni sotib oladigan yoki shunchaki tashqariga chiqadigan iste'molchilar reklama mahsulotining manipulyatsiyalangan xaridorlar qatorlarini avtomatik ravishda ko'paytirib bormoqda. Iste'molchilar yuqoridagi holatlarda manipulyatsiyaga uchragani qatori zamon talabi bilan og'zaki reklama diskursining ta'sirida ham o'z ehtiyojiga xos va mos mahsulotlar xaridoriga yoki xizmatlar foydalanuvchisiga aylanib bormoqdalar. Manipulyatsiyaning asosiy ta'sir prinsplari lisoniy va nolisoniy birliklar bilan boyitilgan nutqiy muloqotda namoyon bo'ladi.

«Tilning mavjudligi insonlarning so'zlash yoki yozish harakatlarini bajarishi bilan bog'liqdir. Bu harakatlarning bajarilishi jarayonida lisoniy birliklar (birinchi o'rinda – gap) asl ma'nosidan tashqari, tasdiqlash, buyurish, ogohlantirish, va'da berish kabi mazmunni ifodalash imkoniyatini namoyon qiladilar. Bu ma'nolar so'zlovchi shaxs tomonidan bajarilayotgan nutqiy faoliyat natijasidir» [3].

Bugungi kunda savdo do'konlari va turli xil savdo maydonlarida og'zaki tavsiyalar, xaridor va sotuvchining o'zaro muloqoti, savdo maydonidagi har qanday e'tiborga loyiq holatlar reklama diskursini shakllantirishga xizmat qilmoqdalar.

Savdo, tavsiya va taklif qilish jarayonlaridagi mahsulot yoki xizmat haqidagi har qanday ijobiy xususiyatga oid muloqot reklama diskursini hosil qiladi va xususiy diskursni shakllantiradi.

Diskursni maqsadga yo'naltirilgan muloqot shakli deb olsak, ana shu muloqot jarayonida diskursiv maydon hosil bo'ladi. Diskursiv muloqot ishtirokchilari iste'molchilar va sotuvchilar hisoblanadi. Real vaqt rejimida voqe'likni boshqarish reklama diskursida og'zaki reklamalarda kuzatiladi. Ana shu jarayonda iste'molchiga sotuvchi yoki tavsiya qiluvchi iste'molchining psixologik, ijtimoiy kelib chiqishi va yana boshqa shu kabilarini hisobga olib taklif qilayotgan shaxs tovar yoki xizmatlari haqidagi har qanday ijobiy fikrlarini bor imkoniyati darajasida bayon qiladi. Sotuvchilar xaridor bilan xushmuomala bo'lishi, yengil jilmayishi, ohista salomlashishi va xaridorning savollariga javob berishi diskursiv maydonda ekstralingvistik faktorlarni yuzaga chiqaradi.

Tilshunos olim M.Mukarramov ekstralingvistik belgilar sifatida quyidagilarni keltirib o'tadi: «Ekstralingvistik faktorlarga aloqaning maqsad va vazifasi, aloqa mazmuni, aloqa doirasi, nutq shakli (yozma yoki og'zaki, dialogik yoki monologik nutqlar) kiradi» [2].

Bayon qilish jarayonida xaridor taklif qiluvchi (sotuvchi)dan tovar yoki xizmat haqidagi har qanday savollariga javob oladi va sotuvchi xaridorga etik va estetik fikrlashiga qarab, arzon yoki qimmat mahsulotni taklif qilishga ham imkon bo'ladi. Ya'ni, bu imkoniyatda diskursiv maydon hosil bo'ladi. Misol uchun, 2023-yil Jizzah viloyati zarbdor tumani «Yangi bozor» hududida 12–13 yoshli qizga ko'ylak xarid qilish uchun eksperiment jarayoniga e'tibor beraylik:

Xaridor: *Assalomalaykum! Bu kuynagiz qancha?*

Sotuvchi: *250 min.*

Xaridor: *Namuncha qimmat? Bu qayerniki?*

Sotuvchi: *Turkiya.*

Xaridor: *Bu yerga Xitay yozibti-ku!?*

Sotuvchi: *Turkiya stilida tikilgan, yaxshi material, hech narsa bo'lmaydi, kiyaverasan. Xohlasang, senga buning bilan bir xil kuylakni kurstaman. Manbu tavarni qara 150 min.*

Xaridor: *bir xil-u? Ne arzon?*

Sotuvchi: *Bu sen aytgan Kitay. Puliga arziydi. Ayab kiyadigan nozik qizchaga o'xshiysan. Shuni ol!*

Yuqoridagi suhbatni sotuv jarayoni dialogi ekanligi ajralib turibdi. Xaridor va sotuvchi o'rtasidagi kommunikativ muloqot mahsulotni og'zaki reklama qilish imkoniyatini yuzaga chiqaradi. Shunday qilib sotuvchi xaridorga taklif berib, mahsulotni sotib olishga undaydi. Xaridorning istagini sotilayotgan mahsulot orqali ro'yobga chiqarishni, arzon harid qilish orqali rag'batlantirishni, mahsulotning sifatini boshqa mahsulot bilan solishtirib ko'rishligi va boshqa xususiyatlar bilan xaridorga nutqiy ta'sir o'tkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.J.Yakubov. Diskurs tushunchasining tadqiqi.// Research and education/ volume 2 | issue 4 | 2023 200–205-bet. <https://researchedu.org/index.php/re/article/download/3228/3942>

2. Мукаррамов М. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг илмий стили. – Т.: Фан, 1984. 11-бет.

3. Остин Дж. Л. Слово как действие. В кн.: Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22.

4. Ҳакимов М. Ўзбек прагмалингвистикаси асослари. – Т.: Akademnashr, 2013. – 155-бет.

TURIZMNING RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

*Vahobjonova Mohinur,
Andijon davlat chet tillar instituti talabasi.*

Abstract: the purpose of the article to identify trends changing travel and tourism to help managers and researchers better understand these trends. This understanding will help organizations remain competitive in today's dynamic environment. The rapid advance of technology is changing how consumers evaluate, use and discuss hospitality and tourism products. The common theme among the four trends in this article is technology. The authors identified four trends related to technology and discuss the impact of these trends on hospitality and tourism. The article provides implications for managers and researchers.

Design/methodology/approach – The article reviewed both academic and trade literature to provide an overview of trends that are changing travel and tourism.

Findings – The author identified four trends: technology with a focus on robotics and artificial intelligence, big data analytics, social media and online communities and the sharing economy. The findings provide valuable insights for practitioners and researchers.

Originality/value – This article provides a current view of how the advances in technology have evolved into four separate trends that are effecting both management and consumers. The current implications of these four trends are discussed and well as implications for the future.

Keywords: Robotics, Artificial intelligence, Social media, Online communities, Sharing economy, Hospitality, Tourism, Hotels, Restaurants, User-generated content (UGC).

Annotatsiya: maqolaning maqsadi menejerlar va tadqiqotchilarga ushbu tendentsiyalarni yaxshiroq tushunishga yordam berish uchun sayohat va turizmni o'zgartiruvchi tendentsiyalarni aniqlash. Ushbu tushuncha tashkilotlarga bugungi dinamik muhitda raqobatbardosh bo'lib qolishga yordam beradi. Texnologiyaning jadal rivojlanishi iste'molchilarning mehmondo'stlik va turizm mahsulotlarini baholash, foydalanish va muhokama qilish usullarini o'zgartirmoqda. Ushbu maqoladagi to'rtta tendentsiyaning umumiy mavzusi texnologiyadir. Mualliflar texnologiya bilan bog'liq to'rtta tendentsiyani aniqladilar va

bu tendentsiyalarning mehmondo'stlik va turizmga ta'sir ini muhokama qilishdi. Hujjat rahbarlar va tadqiqotchilar uchun ta'sir ko'rsatadi.

Dizayn/metodologiya/yondashuv – maqolada ilmiy va savdo adabiyotlari ko'rib chiqildi sayohat va turizmni o'zgartirayotgan tendentsiyalarning umumiy ko'rinishini taqdim eting.

Topilmalar – muallif to'rtta tendentsiyani aniqladi: robototexnika va sun'iy intellektga yo'naltirilgan texnologiya, katta ma'lumotlar tahlili, ijtimoiy media va onlayn hamjamiyatlar va almashish iqtisodiyoti. Topilmalar amaliyotchilar va tadqiqotchilar uchun qimmatli tushunchalar beradi.

O'ziga xoslik/qiymat – ushbu maqola texnologiyadagi yutuqlar boshqaruv va iste'molchilarga ta'sir ko'rsatadigan to'rtta alohida tendentsiyaga qanday aylanganligining hozirgi ko'rinishini taqdim etadi. Ushbu to'rtta tendentsiyaning hozirgi oqibatlari va kelajak uchun ta'sir i muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: robotli texnika, sun'iy intellekt, ijtimoiy media, onlayn hamjamiyatlar, birgalikda iqtisodiyot, mehmondo'stlik, turizm, mehmonxonalar, restoranlar, foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontent (UGC)

Ushbu maqolada sayohat va turizmni shakllantiradigan to'rtta tendentsiya aniqlanadi va ularning mehmondo'stlik va turizmga ta'sir i muhokama qilinadi. Ushbu tendentsiyalar texnologiya, katta ma'lumotlar, ijtimoiy media va onlayn hamjamiyatlar va almashish iqtisodiyotidir. Katta ma'lumotlar, ijtimoiy media va onlayn hamjamiyatlar va almashish iqtisodiyoti texnologiyaning rivojlanishi natijasida paydo bo'lganligi sababli, biz ularni alohida sohalar sifatida muhokama qilsak ham, bu tendentsiyalar orasida umumiy mavzu texnologiyaning o'zi.

Ushbu tendentsiyalar adabiyotlarni ma'lumotlar bazasini qidirish orqali aniqlandi. Qidirilgan ma'lumotlar bazalariga Google, Google Scholar va yirik tadqiqot universitetining kutubxona ma'lumotlar bazasi kiradi. Ushbu tadqiqotga tendentsiyalarni kiritish ularning ma'lumotlar bazalarida eslatib o'tish chastotasiga, ularning kamida besh yil davom etishi ehtimoliga, sanoat va iste'molchilarga ta'sir i va muhokamasiga asoslangan edi. mavzularning o'zaro bog'liqligi.

Mehmondo'stlik sanoatidagi paradoksal tendentsiyalardan biri bu odamlar bilan aloqa o'rnini bosadigan texnologiyalarni qo'llashning ortib borayotganidir. Yaqin vaqtgacha mehmondo'stlik sanoati mezbon va mijoz o'rtasidagi mehmondo'st muloqotga asoslangan. Endi bu

insoniy o'zaro ta'sir olib tashlanmoqda va texnologiya bilan almashtirilmoqda. Misol uchun, mehmonlar o'z smartfonlarida ko'plab mehmonxonalarni ro'yxatdan o'tkazishlari, raqamli kalitlarni olishlari va o'z xonalariga borishlari mumkin, bularning barchasi odam bilan aloqa qilmasdan.

Xususan, mehmondo'stlik sanoatining robototexnikadan foydalanishi tadqiqotchilar e'tiborini tortdi. Bir tadqiqotchi odamlar robotlar bilan boshqa odamlar bilan qanday munosabatda bo'lganiga o'xshash tarzda o'zaro munosabatda bo'lishlarini aniqladi. Misol uchun, bir tadqiqotda, robot gavdalanganda, ya'ni u bosh, tana va qo'llar kabi insoniy xususiyatlarni o'zlashtirganida, odamlar gavdalanmagan robot bilan o'zaro aloqada bo'lganlariga qaraganda, robot bilan uzoqroq shug'ullanishgan (Rodriguez-Lizundia va *boshqalar*, 2015). Bundan tashqari, robot odamga o'xshash tarzda ko'z bilan aloqa qilganda, bu insonning robot bilan aloqada qolish va uning funksionalligini o'rganish istagini kuchaytirdi.

Kelajakda mehmonlar mehmonxonaga kirishda odam bilan aloqa qilmasligi mumkin. Ushbu tendensiyaning xabarchisi bo'lgan Yaponiyadagi Henna mehmonxonasi robotlar bilan ta'minlangan resepsiyoni bilan mashhur. Robotlarning afzalliklaridan biri ularning bir nechta tillarda gapirish qobiliyatidir. Henn-na mehmonxonasida robotlar yapon yoki ingliz tilida gaplashadi. Kelajakda old stol robotlari gapirilayotgan tilni taniy oladi va bir xil tilda javob bera oladi. Hozirda resepsiyon xodimlari o'zlari uchun begona tilda so'zlashuvchi mehmonlar bilan smartfonlarda mavjud bo'lgan tilni tarjima qilish dasturlari orqali muloqot qilmoqda. Kelajakda mehmonlarning savollariga bir nechta tillarda javob beradigan gavdalanmagan robotlar yoki kiosklar paydo bo'lishi odatiy holga aylanadi. Xalqaro sayohatchilar soni ortib borayotganligi sababli, ushbu mashinalar xodimlar va mehmonlar uchun yoqimli qo'shimchalar bo'ladi.

Hozirgi vaqtda texnologiya kompaniyalari mijozlar bilan munosabatlarni boshqarish tizimlari ustida ishlamoqda, ular tashqi va ichki manbalardan mehmonlar ma'lumotlarini birlashtirib, sayohat va mehmondo'stlik kompaniyalariga o'z mijozlari haqida avvalgidan ko'ra ko'proq ma'lumotlarni taqdim etish imkoniyatiga ega. AI mehmonlar bilan muloqotni osonlashtirish, shuningdek, mashinalarni o'rgatish uchun ishlatiladi. Mehmondo'stlik menejerlari uchun muammo bu ma'lumotlardan qanday qilib samarali va samarali foydalanishni mijozga ularning shaxsiy hayoti buzilganligini sezmasdan o'rganishdir.

Katta ehtimol bilan, bu aqlli texnologiya kompaniyalari tomonidan hal qilinadi, ular mehmonxona xodimlariga mehmonlar bilan o‘zaro munosabatda bo‘lish vaqtida mijozlar ma’lumotlaridan qanday qilib yaxshiroq foydalanishni taklif qiladilar. Mehmonxona xodimlarini mijozlar bilan muloqot qilishdan uzoqlashtirgan holda, AI endi mehmonlar xonalariga ham o‘tadi. JBL mehmonxona xonalari uchun Amazon’ning Alexa’si kabi ishlaydigan soat ishlab chiqdi (Carlino, 2017). Mehmonlar endi ma’lumot olish uchun o‘z so‘rovlarini SMS yoki qo‘ng‘iroq qilishlari shart emas. Ular o‘z xonasidagi qurilmadan aviakompaniya haqidagi ma’lumotlardan tortib mehmonxona obyektlarining ishlash vaqtlari va mahalliy restoranlar uchun tavsiyalargacha hamma narsani so‘rashlari mumkin. Ko‘proq uy xo‘jaliklari Google’s Home yoki Amazon’s Echo’dan foydalansa, mehmonlar mehmonxona xonalarida shunga o‘xshash qurilmalardan foydalanishni kutishadi. Sayohat yoki sayyohlik tashkilotlari uchun qiyinchilik odamlarning o‘zaro ta’sir ini talab qilmaydigan texnologiyadan foydalangan holda mehmondo‘stlik tuyg‘usini yaratish bo‘ladi.

Ma’lumotlar bazasi tizimlari va analitik dasturiy ta’minotdagi texnologik yutuqlar mehmondo‘stlik va turizm uchun katta ma’lumotlar ilovalarining jadal rivojlanishiga olib keldi. Katta ma’lumotlarni tahlil qilish tashqi manbalardan (ya’ni, ijtimoiy media) ma’lumotlar mavjudligi va ushbu ma’lumotlarni tahlil qilish imkonini beruvchi murakkab vositalar tufayli mumkin bo‘ldi. Kompaniyalar har doim ichki ma’lumotlarga ega bo‘lgan, ammo tashqi ma’lumotlar va yangi texnologiyalarning qo‘shilishi ularga mijozlar bilan o‘zaro munosabatlarini va operatsiyalarini qanday yaxshilash haqida tushunchaga ega bo‘lish imkonini beradi.

Katta ma’lumotlar shunchaki katta ma’lumotlar to‘plamini nazarda tutmaydi. Miah va *boshqalar*. (2016) katta ma’lumotlarning xususiyatlarini tavsiflab, katta ma’lumotlarning hajmi an’anaviy ma’lumotlar to‘plamlariga qaraganda ancha katta ekanligini va bu to‘plamlar tez sur’atda (tezlikda) ishlab chiqarilishini ta’kidladi, ammo bu tezlik barqaror natijalarni bermasligi mumkin. o‘zgaruvchanlik. Masalan, katta ma’lumotlarning manbalari bir xil emas, chunki ular turli formatlardan foydalanadi va bu formatlar o‘zgarishi mumkin.

Katta ma’lumotlar tahlili odatda ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchi tomonidan yaratilgan kontentdan (UGC) mehmonxona mehmonlari haqidagi tushunchalarni olish uchun ishlatiladi.

Iste'molchilar mehmonxonalar, restoranlar va yo'nalishlar haqida o'zlariga yoqadigan va yoqtirmaydigan narsalar haqida ko'plab ma'lumotlarni joylashtirmoqda. Bitta tadqiqot TripAdvisor'dagi 10 149 ta mehmonxonaning 412 784 ta sharhini tahlil qildi (Liu va boshq., 2017). Tilni aniqlash dasturi orqali mualliflar ko'rib chiqish tilini avtomatik ravishda aniqlashga muvaffaq bo'lishdi. Tadqiqotda mijozlarning umumiy mehmonxona reytingining quyidagi atributlari bo'yicha reytinglari o'rganildi : xonalar, qiymat, joylashuv, tozalik va xizmat. O'z tahlillarida tadqiqotchilar ushbu atributlarning mehmonlar uchun nisbiy ahamiyatini aniqlash uchun ushbu ma'lumotlardan foydalanganlar. Boshqa tadqiqot uchun, Xiang va boshqalar. (2015) 10 537 ta mehmonxona haqida oltmish mingdan ortiq mijozlar sharhlarini to'plash uchun veb-brauzerdan foydalangan. Sharhlar asosida tadqiqotchilar mehmonlar odatda mehmonxonalarni tavsiflash uchun ishlatadigan so'zlar lug'atini ishlab chiqdilar. Ular ushbu lug'atni sakson atamagacha, so'ngra o'n to'rtta so'zgacha mukammallashtirib, olti omilga birlashtirdilar. Ushbu oltita omildan beshtasi mehmonlarning mamnunligi bilan muhim bog'liqlikka ega edi. Ularning tahlili mehmonlarning qoniqish darajasi haqida hech qachon oshkor etilmagan tushunchalarni taqdim etdi.

Marriott talabni prognoz qilish va yil davomida har bir alohida xona uchun qiymatni aniqlash uchun ob-havo ma'lumotlari va mahalliy voqealar jadvali kabi tuzilmagan va yarim tizimli ma'lumotlar to'plamidan foydalanadi, bu esa kompaniyaga o'z xonalarini yanada samaraliroq boshqarish imkonini beradi. Bu, shuningdek, Marriottning iloji boricha raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi, bu nafaqat yuqori talab vaqtlarini, balki past narxlar talabni yaratishga yordam beradigan pasayish vaqtlarini ham tan oladi. Starwood Hotels and Resorts katta ma'lumotlar tahlilidan foydalanib, Karib dengizi ob-havosi, iqtisodiyoti va Karib dengiziga tashrif buyuruvchilarning asosiy yo'nalishi bo'lgan mintaqalardagi voqealar asosida o'zlarining Karib dengizi obyektlari uchun eng yaxshi narxlarni olishda yordam beradi (Marr, 2016). Bugungi kunda ham xususiy, ham ommaviy ravishda mavjud bo'lgan ma'lumotlarning ko'pligidan qanday foydalanish bo'yicha shunga o'xshash va yangi g'oyalar va usullar paydo bo'lganda, katta ma'lumotlar tahlili ahamiyatini oshirishda davom etadi.

Ijtimoiy media va onlayn jamoalar

Jismoniy shaxslar va kompaniyalarga muloqot qilish imkonini beradigan platformalarni ishlab chiqish orqali mumkin bo'lgan ijtimoiy

media ham texnologiya, ham katta ma'lumotlar bilan bog'langan. Mijozlarni tahlil qilish uchun katta ma'lumotlar manbalaridan biri ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchi tomonidan yaratilgan sharhlardir.

Onlayn iste'molchilar hamjamiyatlarini o'rganish bo'yicha o'sib borayotgan tadqiqotlarga qaramay, ko'plab tashkilotlar uchun bu guruhlar murakkab bo'lib qolmoqda va bu ulardan to'liq foydalanishni qiyinlashtiradi. Onlayn hamjamiyatlar an'anaviy marketing maqsadlaridan ko'p jihatdan farq qiladi, ayniqsa ular doimiy ravishda o'zgarib turadi va oqib turadi. Ular rivojlanayotgan madaniyat singari, bu hamjamiyatlar turg'un shaxslar emas (Germonprez va Hovorka, 2013), ya'ni brendlar tashvish va muammolarni real vaqtda hal qilishlari kerak. Masalan, 2017- yil 4-avgust kuni DIS, onlayn-sayohat hamjamiyati Disney juggernaut ko'ngilochar kompaniyasi bolalar haqidagi ma'lumotlarni yig'ish va sotish bo'yicha sud jarayoniga duch kelgani haqida xabar berdi (Boda, 2017). Maqola DIS veb-saytiga e'lon qilingan kunning ertasiga Disney kompaniyasi to'g'ridan-to'g'ri jamoatchilikka murojaat qilib, ayblovlarni rad etdi va iste'molchi himoyachilari bilan ishonchni tiklashga harakat qildi, garchi ular ustidan hech qanday vakolat, mulkchilik yoki tashkiliy aloqalar bo'lmasa ham.

Jamiyatga qo'shilishni tanlaganlarning ko'pchiligi brend bilan ma'lum darajada identifikatsiyaga ega bo'lsa-da (Matzler va boshq., 2011), bu a'zolar tashkilotga *kart-blanche* vakolatlarini beradi degani emas. Buning o'rniga, hokimiyat pozitsiyasi brend va sotuvchilardan uzoqlashib, jamoalar qo'liga o'tadi. Onlayn hamjamiyatlar nafaqat a'zolar o'rtasida, balki brend va shaxs o'rtasida ham o'zaro munosabatlar uchun platformadir. Salbiy brend o'zaro ta'sir i bo'lgan noto'g'ri ishlab chiqilgan hamjamiyat, eng yaxshi holatda, jamiyatning tarqalishiga va eng yomoni, brendni himoya qilishga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, doimiy iste'molchilar hamjamiyatini saqlab qolish doimiy parvarish, monitoring va ishtirok etishni talab qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, potensial kuchli brend hamjamiyatlarining tarqalishi ushbu jamoalarning kontent bilan shug'ullanadigan faol a'zolarining yuqori darajasini saqlab qola olmasligidan kelib chiqadi (Li va boshq., 2012; Madupu va Kuli, 2010).

Mehmondo'stlikning ushbu tendentsiyalari kelajakdagi tadqiqotlar uchun bir qator savollarni taklif qiladi. Mehmonlar o'z xonasiga borishda mehmonxona xodimlarini chetlab o'tish uchun texnologiyadan foydalanganda biz qanday qilib mehmondo'stlik ruhini saqlab qolamiz? Menejerlar texnologiyani boshqarish haqida nimani bilishlari kerak,

chunki robototexnika va sun'iy intellekt mehmonxonalar, restoranlar va sayyohlik joylarini bosib oladi? Mehmonlar haqidagi ma'lumotlardan qo'rqinchli bo'lmasdan yoki voqea-hodisalarga sabab bo'lmasdan foydalanishning eng yaxshi usuli qanday (masalan, biz er-xotin oxirgi bo'lganida, mehmonning turmush o'rtog'i o'z turmush o'rtog'i u erda qolganini bilmaganida ichgan sharob haqida gapiramiz? An'anaviy mehmondo'stlik operatsiyalari foyda keltira oladimi? Bular kelajakdagi tadqiqotlar uchun imkoniyatlar rivojlanib borayotganligi sababli javob berilishi kerak bo'lgan savollarning bir nechtasi.

Ushbu maqola mehmondo'stlik va sayohat sanoatiga ta'sir qiluvchi tendentsiyalarni to'liq ko'rib chiqish uchun mo'ljallanmagan. Buning o'rniga, u so'nggi texnologiya va ushbu texnologik yutuqlar natijasida rivojlangan uchta muhim soha haqida umumiy ma'lumot beradi. Maqola davomida mualliflar boshqaruvga ta'sir ko'rsatdilar.

Yuqoridagi bo'limda tadqiqotchilar uchun ta'sir ko'rsatilgan. Ushbu tendentsiyalar mehmondo'stlik sanoatini abadiy o'zgartiradi. Sun'iy intellekt va robototexnika mehmonxonalar va restoranlarga katta ta'sir ko'rsatadi va ularni qo'llash endigina boshlandi. Ko'pgina mehmondo'stlik mahsulotlarini sotib olish uchun iste'molchi xizmat ko'rsatish operatoriga kelishi kerak. Shunday qilib, menejerlar o'z mijozlari kimligini va nimani sotib olishlarini bilishadi. Bu mijozlar haqida katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plash qobiliyatiga olib keladi.

Katta ma'lumotlar tahlili firmalarga ushbu ma'lumotlarni foydali ma'lumotlar va bilimlarni taqdim etadigan natijalarga olib keladigan tarzda tartibga solishga yordam beradi. Ayniqsa, onlayn hamjamiyatlarning ma'lumotlaridan foydalanishga unchalik e'tibor berilmagan.

Bu ayniqsa muhimdir, chunki bu jamoalar brendlar uchun himoyachi bo'lib xizmat qilishi va mijozlar brend va uning mahsulotlarini qanday qabul qilishlari haqida real vaqtda ma'lumot berishlari mumkin. Birgalikda iqtisod yangi raqobat manbasini ham olib keldi, ham mehmonlarni kutib olishda, ham turizmdan iqtisodiy foyda olishda destinatsiya hamjamiyatining chegaradosh qismini jalb qilish usulini olib keldi. Sayohat va sayyohlik uchun bundan ham qiziqarli vaqt bo'lmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Belarmino, A., Whalen, E., Koh, Y. va Bowen, JT, (2017), «Mehmonlarning tengdoshlari uchun turar joy va mehmonxonalarning asosiy atributlarini solishtirish: aralash usullar yondashuvi», *Turizmning dolzarb muammolari*, 1-7-betlar.

2. Boda, C. (2017), «Disney bolalarning shaxsiy ma'lumotlarini yig'ish va sotish bo'yicha sudga duch kelmoqda» <https://www.wdwinform.com/news-stories/disney-facing-lawsuit-over-collecting-and-selling-bolalarning-shaxsiy-ma'lumotlari/> (2017 yil 4-avgustda kirish).

3. Carlino, N. (2017), «Avtomatlashtirish, robotlar va sun'iy intellekt: ular sanoatni qanday shakllantiradi?», *Texnologiya*, 10A+.

4. De Valk, K., van Bruggen, GH, va Wierenga, B. (2009), «Virtual jamoalar: marketing nuqtai nazar», *qarorlarni qo'llab-quvvatlash tizimlari*, jild. 47-son 2, 185-203-betlar.

5. Firth, DR (2006), «Internetga asoslangan onlayn hamjamiyat hajmini va a'zolik cho'qqisiga chiqish vaqtini yangi mahsulot o'sishining bass modelidan foydalangan holda bashorat qilish», *Axborot, bilim va boshqaruv fanlararo jurnali*, jild. 1, 1-12.

«ZIYORAT ATAMASI» VA ZIYORATGOHLAR XUSUSIDA. QO'RG'ONTEPA TUMANIDA JOYLASHGAN ZIYORATGOH VA REKREATSION OBYEKTLAR

*Azimova Matlubaxon Abduraxmanovna,
Andijon davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti geografiya yo'nalishi 406-
guruh talabasi.*

*Ilmiy rahbar: Sobirova Ra'noxon Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f. (PhD)*

Annotatsiya: hozirgi davrda Turizm dunyoning juda ko'p mamlakatlarida ommaviy tus olgan. Odatda, Turizm turizm tashkilotlari orqali turizm marshrutlari bo'yicha uyushtiriladi. Turizmning juda ko'p turlari va shakllari mavjud (ichki, xalqaro, havaskorlik turizmi, uyushgan turizm, yaqin joyga sayohat, uzoqqa sayohat, bilim saviyasini kengaytirish maqsadidagi turizm, toqqa chiqish, suv turizmi va boshqalar). Mamlakatimizda keying yillarda jadallik bilan rivojlanib borayotgan turizm turidan biri bu «Ziyorat» turizmidir. Ushbu maqolada Ziyorat turizmi haqida to'g'ri o'tilgan.

Kalit so'zlar: «Bibi seshanba» ziyoratgohi, «Fozilmon ota» ziyoratgohi, «Jannat buloq» dam olish maskani, «Bibi seshanba» maqbarasi, «Fozilmon ota» maqbarasi.

Kirish. Ziyoratgoh bu ot «sig'inish, ehtirom bildirish uchun boorish» ma'nosini anglatadigan arabcha ziyorat oti bilan «joy» ma'nosini anglatadigan tojikcha goh otidan tuzilgan bo'lib, «sig'inish uchun boriladigan muqaddas joy» ma'nosini anglatadi

Ziyorat qilinadigan muqaddas joy, tabarruk qadamjo (aziz-avliyolarning maqbara-si yoki tugʻilgan, yashagan joyi). Kishilar koʻp boradigan, yigʻiladigan muʼtabar joy.

Turizm, madaniyat, madaniy meros va sport yoʻnalishlarida infratuzilmani jadal rivojlantirish, obyektlardan samarali foydalanish, aholiga qulay shart-sharoitlar yaratish uchun asos, shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 6-apreldagi «Turizm, sport va madaniy meros sohalarida davlat boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida»gi PF-6199-son Farmoni hamda 2021-yil 6-apreldagi «Turizm va sport vazirligi faoliyatini tashkil etish toʻgʻrisida»gi PQ-5054-son qarori qabul qilingan.

«Turizm – iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri. Mavjud imkoniyatlardan samarali foydalangan holda, ushbu tarmoqni yanada takomillashtirish zarur, buni davrning oʻzi taqozo etmoqda».

Shavkat Mirziyoyev.

Oʻzbekiston ham sayohat, ham ziyorat uchun qulay mamlakat. Chunki ona zaminimizda butun dunyoga maʼlum va mashhur boʻlgan ajdodlarimiz mangu qoʻnim topgan. Ular qoldirgan boy maʼnaviy-madaniy merosga xalqaro maydonda qiziqish juda katta. Sohani yanada rivojlantirish uchun, avvalo, zarur infratuzilmani takomillashtirish shart. Birinchisi, transport, ikkinchisi logistika, deb takidlagi Prezidentimiz.

«Bibi seshanba» ziyoratgohi

«Bibi seshanba» ziyoratgohi Qoʻrgʻontepa tumaniga qarashli Qorasuv shahri bila Sultonobod qishlogʻi oraliqʻida joylashgan. Tarixiy manbalarda keltirilisha, «Bibi Seyshanba» Hazrat Bahovuddin Naqishbandiy avlodiga mansub boʻlib, Bahovuddin Naqishbandiyninigi xolasi boʻlib, asli ismi Valiy Komila boʻlgan. U zot ilohiy bilim egasi, piri ustozlardan boʻlgan. Oʻzining karomatlari bilan azizu avliyolarni chorlab, seyshanba kunlari tilovati Qurʼon, amri maʼruf oʻtkazib insonlarni dardlariga shiro, mushkullariga yengillik soʻragan. Insonlar dardlariga shifo, mushkullariga yengillik topganlari uchun ular «Bibi Seyshanba» nomini olganlar. Hozirda bu marosim «Mushkulkushod» nomi bilan xalqimiz orasida oʻtkazib kelinadi. Manbalarda keltirilishicha «Bibi Seyshanba» yʼani Vali Komilaning qabri Buxorodagi Qasri Orifon qishlogʻidagi qabristoniga qoʻyilgan.

Sultonobod qishlogʻidagi «Bibi Seyshanba» ziyoratgohi moʻtabar va aziz momomiz nomini ulugʻlagan qadamjolardan boʻlib, bu yerdagi shifobahsh buloq suvlari bilan mashhurdir. Buloq suvlaridan koʻplab

kasalliklarga; teri kasalliklari, ko‘z kasalliklari, befarzandlik va boshqa kasalliklarga shifo topgan insonlar maskanni ziyorat qilish uchun uzoq-yaqindan qadam ranjida qilishadi.

«Bibi Seyshanba» maqbarasi poyida «Qiz buloq», «Sho‘r buloq», «Ko‘z buloq», «Jannat buloq» kabi buloqlar mavjud bo‘lib, inson organizimi poklaydi. Buloq suvlarining foydali xususiyatlarini mutaxassislar tomomidan aniqlanib, o‘rganilgan. Tarixchi olim, ustozimiz bo‘lga Sayfuddin Jalilov (rahmatlik) yozib qoldirgan ma‘lumotida ...hatto Qo‘qon xonlari ham buloqlarga boy bu so‘lim maskahga kelib hordiq chiqargan va Navro‘z bayramlarini o‘tkazishga odatlangan ekan.

«Bibi Seyshanba «maqbarasiga kelsak, shu yerda yashovchi qariyalarning aytishicha, maqbarani qurilishi haqida ham afsona bo‘lib, unda aytilishicha «Bibi Seyshanba «ziyoratgohining paydo bo‘lishiga sabab, bu yerdan yetti xujra va yetti so‘rilar bo‘lib, shu yerga kelgan insonlarga xizmat qilib yuradigan inson barpo etgan. Uning ismi Miyashirbocha bo‘lgan.

Aytishlaricha, Miyashirbochaning tushida O‘zgan degan shaharga borib, hayvon bozoridan ko‘k qo‘chqorni olib kelishi uch marta bashorat qilingan ekan. Shundan keyin Miyashirbocha o‘zganga borib, ko‘k rangli, shohli qo‘chqorni olib kelib shu yerda qon chiqarib, xalqqa ehson qilgan ekan va shu joyga «Bibi Seyshanba» deb nom bergan ekan.

Miyashirbocha ziyoratgohda xizmatda bo‘lib, uzoq umr ko‘rgan. 161 yoshida vafot etgan deyiladi. Shu yerlik qariyalarning aytishicha, bu ziyoratgohdagi maqbaraga kim dafn etilgani no ma‘lum.

Maqbara bir necha marta nuragan, suv yuvib ketgan. Hozirgi, qayta ta‘mirlanishidan avvalgi maqbarani, Qo‘rg‘ontepa hududida yashagan Mirzaqulbo‘lish (hozir Qo‘rg‘ontepa tumanidagi Muzey hududidagi masjidni ham qurgan inson) qurdirgan deyiladi. Keyinchalik mahalliy aholi o‘zlari maqbarani ta‘mirlab turishgan.

2000-2005-yillarda sahovatpesha insonlar yordamida ziyoratgoh obodonlashtirilgan. Kichkiha maqbara o‘rniga, an‘anaviy milliy me‘moriy uslubda, mahobatli maqbara barpo bunyod etilgan.

«Bibi Seyshanba» ziyoratgohi «Diqqatga sazovar joylar» madaniy merosi obyekti sifatida davlat muhofazasiga olingan.

Bugungi kunda bu ziyoratgoh, maqbara atroflari qarovsiz holga kelgan. Buloq suvlari ifloslangan, ayrimlari qurigan. Tevarak – atrof betartib. Tabiat inom etgan noyob ne‘matni asrab –avaylab, undan unimliq foydalanilmayapti.

«Bibi Seyshanba» qabri bu yerga joylashmagan bo'lsa ham, manashu hududdan chiqayotgan shifobahsh buloq suvlari ahamiyatga molik. Tadbirkorlar va ishbilarmonlar «Bibi Seyshanba» ziyoratgohini qayta ta'mirlab, obodonlashtirib, mahalliy turizimni rivojlantirish va bu yerdagi shifobahsh buloq suvlarini chuqur o'rganib, bu suvlarni shifobahshligini aniqlab, dam olish maskanlari, sanatoriyalar barpo qilinsa ham aholi salomatligiga, qishloqlarni obodonlashtirilishiga, ko'plab shifo izlagan chet ellik va yurtimizdagi insonlarga foyda bo'lar edi. Bundan tashqari shu yerda barpo bo'lgan maskanlarda ko'plab ishsiz aholi ish bilan ta'minlanar edi.

Qo'rg'ontepa tumanidagi tabarruk maskan esa mo'tabar va aziz momomiz nomlari ulug'langan qadamjolardan bo'lib, ul zot bilan bog'liq ziyoratgohlar boshqa hududlarda ham uchraydi.

«Bibi Seshanba Maqbarasi» O'zbekiston Respublikasi Madaniyat Vazirligi Me'morchilik Yodgorligi deb davlat muhofazasiga olingan. Ushbu maqbara XIX asrga mansub. «Bibi Seshanba» maqbarasini ziyorat qilib keluvchi sayyohlar maqbara ichki honasiga kirib Qur'on tilovati qilib qabr egasini haqqiga bag'ishlashadi. Ziyoratga keluvchilar ushbu dargohda tashrif buyuruvchilarga atalgan so'rilarda taomlanib dam olib qaytishadi. Ayniqsa ushbu go'shani maftunkor tabiati har bir sayyohni diqqatini jalb qilib qo'ymaydi. Shu kungacha shifobaxsh buloq suvlaridan turli hil kasalliklarga shifo topib ketgan insonlarni son sanog'i yo'q. Buloq suvlaridan bolalarda uchraydigan turli hil teritanosil kasalliklarida foydalanadi. Buloqlardan biri «Tanga» bulog'iga tanga tashlab niyat bildirishadi.

„Jannat Buloq“ dam olish maskani. O'zbekistondagi madaniy me'ros va arxelogik yodgorlik hisoblanadi. Obyekt davri aniqlanmagan. Andijon viloyatining Qo'rg'ontepa tumanida joylashgan. Manzili Xonobod aholi punkti «Jannatbuloq» MFY. Ko'chmas mulkka bo'lgan huquq, Davlat mulki hisoblanadi. Andijon viloyati nadaniy me'ros boshqarmasi operativ boshqaruv huquqi asosida. O'zbekiston respublikasi vazirlar mahkamasining qarori bilanb 2019-yil 4-oktabrda Moddiy madaniy me'rosning ko'chmas mulk obyektlari milliy ro'yxatiga kiritilgan. Davlat muhofazasiga olingan.

«Jannat Buloq» dam olish maskanini qurilish tarixi.»Jannat Buloq» dam olish maskani qurilishi bundan 2 yil oldin boshlangan. Ayrim ma'lumotlarga ko'ra II-Jahon urushi davrida Oz'bekistonga Rossiya davlatidan urushdan aziyat chekkan ayollar va bolalar ko'chirib olib kelingan. Shu kelgan fuqarolardan bir qanchasi Qo'rg'ontepa hududiga ham joylashtirilga. Ko'chirib kelingan ayollardan biri Qorasuv

shahriga joylashib toki urush tugab tinchlik davri boshlanguniga qadar istiqomat qilgan. Sobiq Sovet Ittifoqi parchalanib Mustaqillik yillari davrida ushbu ayol o'z yurtiga ya'ni Rossiya davlatiga qaytib ketadi. Oradan yillar o'tib ayolning vaqt soati yaqinlashganda o'g'liga O'zbekiston haqida uning mehmondo'st xalqi haqida gapirib beradi va vasiyat qilib ayol yashagan hudud aholisiga yaxshiliklar qilishini takidlaydi.

Ayolning o'g'li onasining vasiyatiga binoan O'zbekistonga kelib Qo'rg'ontepa tumaniga tashrif buyuradi. E'tiborli tomoni shundaki ayolning o'g'lini Rossiya davlatida birga ishlaydigan hamkasbi aynan ayol yashagan shahardan ya'ni Qorasuv shahridan bo'lib chiqadi. Ushbu ikki inson birgalikda ushbu hudud aholisiga yaxshilik qilish maqsadida «Bibi Seshanba» ziyoratgohi oldiga dam olish maskanini barpo etishdi. Rossiya davlati fuqarosi «Jannat Buloq» dam olish maskanini qurilish ishlariga katta sarmoya ajratdi. «Jannat Buloq» dam olish maskani juda go'zal maskan bo'lib qad rostladi. «Jannat Buloq» dam olish maskani 2021–2022-yillardan o'z bag'riga sayyohlarni qabul qila boshladi. Hozirgi kunga kelib betakror tabiati hamda zamonaviy uslub bilan milliy an'analарimizni mujassamlashtirib qurilgan maskanga sayyohlar soni ortib bormoqda.

«Fozilmon Ota» ziyoratgohi.

Xonobod shahrida Fozilmon ota qishlog'i joylashgan. Andijon shahar markazidan 72 km uzoqlikda. Diniy ulomo Sayid Fozilmon Dehlaviy dafn etilgan. Shifobaxsh bulog'i mavjud. Ziyoratgoh sifatida mashhur. Hududda muqaddas qadamjolarining ko'pligi keyingi paytda sayyohlikning yana bir turi – ziyorat turizmini rivojlantirish qo'l kelmoqda. «Fozilmon ota» ziyoratgohi shunday qutlug' maskanlardan biri hisoblanadi.

Ushbu qadamjoda ziyorat qilish, Qur'on tilovat etish uchun shart-sharoitlar yaratilgan. Xonobod shahrida ko'plab tarixiy diqqatga sazovor joylar va ziyoratgohlar mavjud. Ulardan eng mashhuri muqaddas Fozilmon ota ziyoratgohidir. Maskanning yana bir e'tiborli jihati Fozilmon ota bulog'ining mavjudligidir. Uning ko'z yorganiga 600 yildan oshgani aytilmoqda. Shuncha vaqtdan buyon u hudud aholisining asosiy suv manbai hisoblanadi. Shifobaxshligi bois o'ndan ortiq kasalliklarga davolashda tavsiya etiladi. Buloq atrofida 56 tup chinor daraxtlari esa asrlarni qaritib, viqor bilan ko'kka bo'y cho'zmoqda.

Bu joy bilan bog'liq turli xil ibratli afsona va urf-odatlar mavjud. Ulardan biri «Xon taxti» nomi bilan mashhur bo'lgan Xontaxtdir. Qadimgi afsonaga ko'ra: sayohat paytida qo'shni mamlakat hukmdori

bu yerda dam olish uchun to'xtaydi. Bu joylarda bo'lganida, unga yengil va tetiklantiruvchi shabada tegadi, keyin xon uni har qanday yo'l bilan egallashga qaror qiladi. Uni mahalliy aholidan sotib olishga qaror qiladi. Bu aholisi xonning xohishiga kulib, shamolni 200 tangaga sotishadi. Yig'ilgan guruchni shamolda quritish vaqti kelganida, xonning xabarchilari tog'li qishloq aholisiga kelib, ular hukmdor egasi bo'lgan shamoldan foydalanganlik uchun to'lovni talab qilishadi. Natijada qishloq aholisi uni 500 tangadan qaytarib sotib olishga majbur bo'lishadi.

Bundan tashqari Buyuk Ipak yo'li davrida sayohatchilar buloqdan salqin suv ichish uchun ushbu hududda to'xtashgan. Fozilmon ota – bu hayot beruvchi buloq, uning suvi shifobaxsh hisoblanadi.

Ko'plab yuzlab va minglab yillar davomida ushbu buloq umid bilan kelgan barcha odamlarga yaxshilikni olib kelmoqda. Mahalliy suv odamlarga yaxshilik, kuch va g'ayrat bag'ishlaydi, yaralarni davolaydi, teri va ichki kasalliklarga yordam beradi, rohat bag'ishlaydi va davolaydi. Odamlar ishonishadi va bu yerga bir o'zlari emas balki, ba'zida butun oilalari bilan kelishadi. Shifobaxsh buloq diniy yetakchi Said Fozilmon Dehlaviy nomi bilan atalgan.

Yozma ma'lumotlarga ko'ra, avliyo Fazliddin Dehlaviyning qabri shu yerda joylashgan. Bu yerda XIII asrda Muhammad payg'ambar avlodlaridan biri, avliyo Said Fazliddin Dehlaviy yashagan, u odamlarni yaxshilik qilishga, haqiqat va ma'naviy rivojlanishga, sevgi va hurmatga chorlagan. U shu bahor yaqinida dafn etilgan. Keyinchalik avliyoning qabri ko'p marta qayta qurilgan va «Fozilmon ota» deb nomlangan maqbaraga aylangan. Avliyoning dam oladigan joyini ulug'lashda tarixga avliyo Huvaydo sifatida kirgan o'g'li Xolmuhammad va uning nabirasi Sirojiddin Mavlaviy muhim rol o'ynagan. Ikkinchisi, fuqarolarning hurmat va ishonchidan bahramand bo'lgan, ilmiy, ilg'or, ma'naviy jihatdan boy va vijdonida va aql-idrokida buyuk inson sifatida butun hayoti davomida bu muqaddas joyning asosiy shayxi bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev. «Yangi O'zbekiston Strategiyasi» haqida so'zlagan nutqi.
2. Abdullayev O. Iqtisodiy geografiya va ekologiya (o'quv qo'llanma) II qism. – Namangan, 2002.
3. Abdullayev O. Farg'ona vodiysi. – Namangan, 2000.
4. O'zbek tilining etimologik lug'ati III-jild.
5. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
6. Qo'rg'ontepa tumani statistika bo'limi ma'lumotlari, 2021-2022.
7. Qo'rg'ontepa tumani hokimiyatining iqtisodiyot bo'limi ma'lumotlari, 2022.
8. <https://uz.m.wikipedia.org>
9. <https://qomus.info>

CULTURE SHOCK – MADANIY ZARBA

Maxmudova Shukrona Shuxratbek qizi
Andijan state institute of foreign languages.
Supervisor: Axmedova Muxayyo,
Andijan state institute of foreign languages

Annotatsiya: maqolada madaniyat shoklari muhokama qilinadi, bu odamlar o'zlarini yangi va notanish madaniy muhitda topganda boshdan kechiradigan odatiy hodisa. Madaniyat shokining to'rt turi mavjud, jumladan, asal oyi bosqichi, umidsizlik bosqichi, sozlash bosqichi va qabul qilish bosqichi. Maqolada madaniyat zarbasi yangi madaniy muhitga moslashishning odatiy qismi ekanligi va shaxsiy o'sish va rivojlanish uchun imkoniyat bo'lishi mumkinligi ta'kidlangan. Chet tili o'qituvchilari chet tilini o'rgatish bilan birgalikda xalqaro madaniy kesishuvlar haqida ham tushunchalar berishi kerakligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: turizm, Yaqin sharq, Afrika, Osiyo, emigrantlar, mentalitet, madaniyatlararo muloqot, madaniyat zarbasi, muhojir, o'zga madaniyat, diniy marosimlar.

Abstract: the article discusses cultural shock, which is a common phenomenon experienced by individuals when they find themselves in a new and unfamiliar cultural environment. There are four types of culture shock, including the honeymoon phase, the disappointment phase, the adaptation phase, and the acceptance phase. Taking into account the differences between cultures, people can gain a deeper understanding of themselves and other people.

Keywords: tourism, Middle East, Africa, Asia, emigrants, mentality, intercultural dialogue, culture shock, immigrant, other culture, religious rituals.

Аннотация: в статье рассматривается культурный шок, который является распространенным явлением, испытываемым отдельными людьми, когда они оказываются в новой и незнакомой культурной среде. Существует четыре типа культурного шока, включая фазу медового месяца, фазу разочарования, фазу адаптации и фазу принятия. Принимая во внимание различия между культурами, люди могут получить более глубокое понимание самих себя и других людей.

Ключевые слова: туризм, Ближний Восток, Африка, Азия, эмигранты, mentalitet, межкультурный диалог, культурный шок, иммигрант, инокультура, религиозные обряды.

Hozirgi zamon taraqqiyotining shiddat bilan o'sishi hayotning turli jabhalarida o'zgarishlar bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Turizm sohasining dunyo bo'yicha rivojlanishi, jahonda global o'zgarishlar dunyo xalqlarini o'z yurtlaridan migratsiya qilishga majbur qilmoqda. Bunday hol ko'pincha yaqin sharq mamlakatlari, Afrika va Osiyoning mamlakatlarida Yevropa va AQSH davlatlariga emigrantlarning minglab ko'chishiga sabab bo'lmoqda. Bu hodisalar albatta turli etnik guruhlar va xilma-xil din va konfetsiyaga tegishli xalqlarning madaniyatlari o'rtasidagi kesishish nuqtalari va umumiyliigi, ba'zi holatlarda turli ziddiyatlarning kelib chiqishiga olib kelmoqda. Biz chet tili o'qituvchilari yoshlarga til o'rgatishimiz mumkin, lekin tilshunoslikda bitta tushuncha bor ichki va tashqi nutq tushunchasi. Har bir xalq vakili bir tilda o'z mentalitetiga xos ravishda ichki nutq orqali o'z nutqini tayyorlab uni boshqa tilda namoyon qiladi. Masalan, madaniyatlararo muloqot darsimizda tuli xalqlarning bir- biri bilan salomlashish odobi haqida gap ketadi. Shu dars davomida har bir xalqning salomlashishida o'ziga yarasha ma'no yashiringanini tushuntiriladi: hindlar 'namste' deb qo'l kaftlarini bir- biriga birlashtirib ko'kragiga tirab salomlashadi, Tibetliklar tilini chiqarib burniga tegizib salomlashishadi, Yaponiyaliklar gavdasini oldinga og'ib egib so'rashadi va hakoza. Mana shu salomlashishning o'zida yashiringa ichki ma'no bor, ya'ni hindlarning salomlashishi va boshqa buddizm diniga mansub xalqlarning salomlashishida diniy asos bor. Men e'tiboringizni bir narsaga qaratmoqchiman bir o'qituvchu xuddi shu darsni o'tayotib talabalarni «role- play» qilish davomida ularni o'sha xalqlardek so'rasahishga jalb qila olmagan. Diniy e'tiqodi tufayli ba'zi bolalar buni takrorlashni xohlamaganlar. Mana shu «culture shock» ya'ni o'zbekchasiga «madaniy zarba» deyiladi.

Bundan ko'rinib turibdiki biz chet tili o'qituvchilari bo'lg'usi chet tili o'qituvchilari yoki umuman chet tilida gaplashadigan yoshlarni bir tomondan madaniy zarba olishdan, ikkinchi tomondan o'zga madaniyat odatlarini, mentalitetimizga xos bo'lmagan jihatlarini kundalik hayotimizga singmasligini oldini olishimiz lozim.

Madaniyalararo muloqotda madaniyat zarbasini to'rt bosqichi haqida gapiriladi. Birinchi bosqich «honey moon», ya'ni «asal oyi» deb ataladi. Bunga sabab muhojirga dastlab borganda mezbbon yurtning har bir mehmonga ko'rsatgan mehmondo'sligi juda yoqimli tuyuladi. Hamma narsa yangi, yangi tanishuvlar, yangicha qarash, o'zgacha

ekzotik taomlar hammasi yangi kelgan mehmonga xuddi ertakka tushib qolganga o'xshaydi. Mehmonning bu davri sahuning uchun ham «asal oyi» deyiladi.

Madaniyat zarbasining ikkinchi bosqichi «frustration phase» ya'ni «hafsalasi pir bo'lish davri». Bu davrda muhojir o'zini bir muncha yomon his qiladi. Ular yangi madaniyatga moslashishda o'ziga tegishli bo'lgan sifatlarni yo'qotib borayotganini his qiladi va yangi madaniyat muhitida o'zining ishonch va e'tiqodlarini saqlab qolishga harakat qiladi, biroq bu har safar ham u xohlaganchalik sodir bo'lmaydi. Bu davrda kishi turli xil to'siqlarga uchrashi bilan birga ruhiy zo'riqish ham oladi va tez-tez jahli chiqib turadi. Bu holat ba'zan tajovuzlarga ham olib keladi. Masalan, Germaniya mamlakatiga borgan bir guruh Iroqlik yigitlar kechki paytda tungi klubga ko'ngil ochish uchun chiqqan ikkita yosh qizlarning kiyinish uslubi yoqmay ularni qattiq haqorat qilishgacha brogan va voqea politsiya aralashuvi bilan tugagan.

Keying bosqich «adjustment phase» deb atalib «sozlash bosqichidir». Bunda muhojir sekin-astalik bilan o'zini yangi madaniyatga sozlay boshlaydi. O'zga madaniyat me'yorlarini to'g'ri deb qabul qila boshlaydi va o'zining moslashuvi uchun yo'l qidira boshlaydi. Bu davrda inson faqatgina o'zga madaniyatga o'rganib ketdi, yoki biz o'zbeklar ichida «ruslashib ketdi», yo «amerikalik bo'lib ketdi» degan iboralar bilan aytiladigan holatlar sodir bo'ldi deb aytolmaymiz. Bu shunday davrki unda muhojir o'zga madaniya va diniy marosimlargai o'ziga qarshi bo'lsda ham hurmat bilan qaray boshlaydi, ularda ma'no qidiradi. Xuddi shu holatda insonda yuz beradigan jismoniy va ruhiy holatlari yaxshilanadi, u atrofdagilar bilan do'stlashadi. Agar u o'sha mamlakatga ish yuzasidan borgan bo'lsa ishlari yurisha boshlaydi. Biroq bu yuqorida aytganimizdek inson to'laligicha o'sha madaniyatni qabul qildi deb ayta olmaymiz, ba'zan ularda ham madaniyatlar vaurflarning farqini tushunmay fikrlash doirasida disorientatsiya sodir bo'lishi mumkin. Bu holatda kishi umuman muammolardan qutuldi deb ayta olmaymiz. Bu davr shunchaki moslashuv davrining boshlanishi bo'lib, inson ma'naviy yuksalishiga olib keladi, lekin u ham ba'zan obyektiv sabablarga ko'ra aksini ko'rsatishi ham mumkin. Masalan, Yevropa mamlakatlarining biriga brogan arab yigit u yerda do'stlar ortitib yashay boshlaysi va o'sha yerlik qizga uylanadi. Biroq u uyda o'z rafiqasida shariat qonun qoidalariga asoslanib hurmat talab qila boshlaydi. Buni albatta Yevropada o'sib ulg'aygan qiz tushungoa olmaydi. Voqealar jarayoni shunchalar fojiali avj oladiki, yigit turmush

o'rto'g'iga tan jarohati yetkazadi, garchi u oily ma'lumotli yuqori darajadagi universitet diplomiga ega shaxs bo'lsa ham.

Vanihoyat so'nggi bosqich bu to'la moslash va qabul qilish bosqichi bo'lib, bunda shaxs o'zga madaniyat qadriyatlari bilan o'z madaniyati o'rtasidagi farqlarni emas, balkim o'zshash tomonlarini qidiraq boshlaydi va topadi ham. U o'sha madaniyatning bir bo'lagi sifatida rivojlana boshlaydi va shu madaniyatga o'zining qimmatbaho qadriyatlaridan namunalar kiritgiza boshlaydi. Natijada shu mamlakat madaniyatini boyitadi va rivojlantiradi. Shunday bo'lsa ham yana shu holatda yangitdan madaniy zarba oliosh holatlari mavjud bu «reshock» deb atalib, shaxs o'zining yurtiga qaytganda o'z tug'ilib o'sgan madaniyatini qabul qila olmay qoladigan holatlar ham mavjud. Masalan, Rossiya davlatida kichikligida oilasi bilan ko'chib ketgan yigit uchun erkaklar erta nahorgi oshga boorish holati juda g'ayritabiiy tushuniladi.

Xulosa qilib shuni aytamizki, madaniyat shaxs tegishli bo'lgan xalqning tarixi haqidagi ma'lumotdir. Hech qanday shaxs o'z tug'ilib o'sgan yurtini va urf- odatlarini qo'msamay yashay olmaydi. U umrining to oxirigacha o'zi tegishli bo'lgan madaniy muhit belgilarini saqlab yashaydi. Shuning uchun o'z qadriyatlarini to'g'ri talqin qilib, o'zga madaniyatni o'zining turli qadriyatlari bilan boyitadigan shaxs bo'lish bu dunyo xalqlarining o'zaro do'stona yashashining me'zonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oberg, K. (1960). Culture Shock: Adjustment to New Cultural Environments. *Practical Anthropology*, 7(4), 177-182.
2. Pedersen, P. B. (1995). *The Five Stages of Culture Shock: Critical Incidents Around the World*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
3. Ward, C., & Kennedy, A. (1993). Psychological and Sociocultural Adjustment during Cross-Cultural Transitions: A Comparison of Secondary Students Overseas and at Home. *International Journal of Psychology*, 28(2), 129-147.

4-SHU‘BA

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK MUAMMOLARI «BOBURNOMA»DAGI ISLOMIZMLARNING RUS TILIGA TARJIMASI HAQIDA

*Altmisheva Yorkinoy Majidovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti,
ilmiy kengash kotibi, f.f.f.d (PhD)*

Annotatsiya: maqolada «Boburnoma»ning rus tiliga tarjimasida diniy terminlar o‘girilishidagi nomuvofiqliklar tahlil qilinib, islomizmlardan foydalanishda neytrallikka rioya qilinishi kerakligi ta’kidlangan va nomuvofiqliklarni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: tarjima, «Boburnoma», termin, maqbara, g‘usl, tahorat.

Mamlakatimiz tarjimashunosligida buyuk ajdodlarimiz asarlardagi diniy tushuncha va atamalar autentligi, ular qatorida «Boburnoma» asarining rus tilidagi tarjimalarida diniy atamalarining o‘girilishi muammosi alohida o‘rin tutadi. Ajdodlarimiz merosini, jumladan, «Boburnoma»ni o‘rganish, tadqiq qilish, avvalo, o‘zlikka qaytish, milliy ma’naviyatimiz poydevorini mustahkamlash, Uchinchi Renessans g‘oyalarini hayotga tatbiq qilish omili sanaladi. Shundan kelib chiqib, «Boburnoma»ning turkiy tildan rus tiliga tarjimalarini ilmiy asoslash, asliyatga bevosita tarjimalarning muvofiqlik darajasini aniqlash, tarjimada diniy, ya’ni islomiy, atamalar semantikasini saqlab qolish masalasini o‘rganish hozirgi zamon tarjimashunosligining eng muhim muammolaridandir.

«Boburnoma»da qo‘llanilgan islomizmlarning tarjima tilida o‘zlashtirish jarayonida yuz bergan o‘zgarishlarni morfologik, sintaktik hamda semantik jihatdan kompleks tahlilga tortish orqali diniy realiya va atamalar berilishida yo‘l qo‘yilgan nomuvofiqliklar aniqlanib, ularning yuzaga kelishiga bibleizmlarga almashtirish, xristian kontentidan ekvivalentlar keltirish kabi sabablar ta’sir ko‘rsatganligi aniqlangan.

M.Sal’e tomonidan amalga oshirilgan «Boburnoma» tarjimasini tahlil qilish jarayonida diniy kontentlar, ya’ni manbada keltirilgan

Qur'ondan iqtiboslarda, shuningdek, ayrim diniy atamalarning tarjimalarida ba'zi xato va noaniqliklar mavjudligi ayon bo'ldi.

Tarjimada, bir tomondan, semantik yo'qotish minimallashtirilgan. Masalan, tarjima jarayonida M. Sal'e «*Tangri rahmatiga bordi*» iborasi o'rniga «представился к милости божей», «ушла к милости Аллаха» kabi adekvat frazeologizmlarni tanlaydi; «*Hamisha mushaf kitobat qilur edi*» [3; b.77] / «*Он постоянно переписывал Коран*» [1; с. 31], ya'ni mutarjim muallif keltirgan atama mazmunini mohirona o'giradi. Boshqa tomondan, diniy atama tarjimasida boshqa din vakili bo'lgan rusiyzabon o'quvchining yanglish tushunishiga sabab bo'ladigan yaqqol noaniqliklar mavjud. Shunday qilib, quyidagi realiyalarni o'girishda ma'no buzilgan: «*tahorat qilmoq bahonasi bilan*» [2; b.96] / «*под предлогом естественных потребностей/ hojat qilmoq bahonasi bilan (совершения малого омовения)*» [1; с. 50]; «*tahoratga kirgan*» [2; b. 96] / «*вошел за нуждой/ hojatga kirgan (для совершения малого омовения)*» [1; с. 50].

M.Sal'e har bir diniy tushuncha, ibora, oyatlar uchun rus tilidagi muqobilini topishga harakat qilgan. Ushbu harakatlar mutarjim uchun har doim ham muvaffaqiyatli tugallanmagan.

Islom terminologiyasining ma'nolari va boshqa dinlar tushunchalari o'rtasidagi muhim, nihoyatda nozik farqlar mavjudki, boshqa dinga e'tiqod qiluvchi tarjimon atamaning ma'nosini noaniq yetkazish ehtimoli mavjud. Buning oqibatida islomiy atama ma'nosining qisqarishi vujudga keladi.

Quyidagi religionimlarni tahlil qilishda va rus tiliga tarjimasida noaniqliklar aniqlandi: **oyat** – *стих Корана*; **xatm** – *чтение Корана*; **aza** – *обряд оплакивания*; **hofiz** – *чтец Корана*; **vird** – *молитва*; **namaz** – *молитва*; **tahajjud** – *ночная молитва (необязательный намаз, совершаемый ночью)*; **tarovih** – *molitva (специальный вид во время намаза перед сном в месяц рамазан)*; **tahorat** – *(малое) омовение*; **g'usl** – *(полное) омовение*; **qurbon iydi** – *праздник жертвы (жертвоприношения)*; **tahoratxona** – *нужник*, **mazor** – *гробница*, **shahid** – *мученик* va b.

Shu bilan bir qatorda «Boburnoma» tarjimasi muallifi matndagi bir qancha islomizmlarni: **xutba**, **arafa**, **fiqh**, **ehrom**, **ashuro**, **muhaddis**, **kofir**, **g'oziy** va boshqa so'zlarni transliteratsiya yo'li bilan saqlab qolgan. Manbada va tarjimada diniy atamalar va frazeologik birliklardan foydalanish chastotasini hisobga olgan holda verbal to'plam tuzildi.

Fikrimizcha, dunyoda musulmon dinining keng tarqalishi va rasmiy maqomga ega bo'lishi islom terminologiyasini uzuallashtirishga turtki beradi. «Boburnoma»ning ruscha tarjimasidagi diniy kontent ba'zi hollarda muvofiq variantini topmagan va hozirgi kunda rus tilidagi matnlardagi islomiy atamalar Rossiya voqeligida emotiv mazmunga ega bo'lganligi sababli qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Vaholanki, matnlarni rus tiliga va aksincha tarjima qilishda islomizmlardan foydalanishda neytrallikga rioya qilish kerak. Xulosa qilib aytish mumkinki, «Boburnoma»ning rus tiliga tarjimasida islomiy diniy atamalarni saqlab qolish va ularning ilohiy ma'nosini ochib beruvchi adekvat izohlar berish maqsadga muvofiqdir.

«Boburnoma» diniy atamalarining 125ta birlikdan iborat tematik lug'ati tuzilgan bo'lib, u asarning butun matnini qamrab olgan, uning ma'naviy asosi hisoblanadi. Diniy atamalar tarjimasida lingvistik va madaniy omillarning ta'siri va boshqa din vakillari tilining grammatik qoidalariga mos kelish yoki kelmasligi inobatga olinishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бабур Захириддин Мухаммад. Бабурнаме. Записки Бабур. – Т.: АН УЗССР, 1958. – 528 с.
2. Бобир З.М. Бобирнома. П.Шамсиев, С.Мирзаев. В.Зоҳидовнинг сўзбошиси ва таҳрири билан. – Т.: ЎзССР ФА, 1960. – 514 б.
3. Бобур Захириддин Мухаммад. Бобурнома. – Т.: Шарқ, 2002. – 336 б.

INTERNET MULOQOTIDA NUTQIY TA'SIRNING O'RNI

*Kurbanov Elbek Elmurodovich,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti.*

Annotatsiya: biz har qanday aloqa-aralashuv holatlarini muloqot deb hisoblaymiz. Har qanday muloqot shakllarida nutqiy ta'sir holatlari uchraydi. Xususan, nutqiy ta'sir jihatidan va umuman kam o'rganilgan internet muloqotida nutqiy ta'sir ancha kuchli ekanligi tadqiqotchilar diqqatini tortgan. Mazkur maqola ana shu internet orqali muloqot qilish va uning inson ongiga ta'siri xususida boradi.

Kalit so'zlar: muloqot, nutqiy ta'sir, internet muloqot, an'anaviy muloqot, kommunikativ muhit, jinoyat olami, paralingvistik vositalar.

Аннотация: мы рассматриваем любые случаи коммуникации-вмешательства как общение. В любых формах общения встречаются случаи речевого воздействия. В частности,
~ 332 ~

исследователи обратили внимание на то, что с точки зрения речевого воздействия и в целом в малоизученном интернет-общении речевое воздействие намного сильнее. Эта статья посвящена общению через интернет и его влиянию на человеческий разум.

Ключевые слова: коммуникация, речевое воздействие, интернет-общение, традиционное общение, коммуникативная среда, криминальный мир, паралингвистические средства.

Abstract: we consider any cases of communication-intervention as communication. In all forms of communication, there are cases of speech influence. In particular, the researchers drew attention to the fact that from the point of view of speech impact and in general, in poorly studied Internet communication, speech impact is much stronger. This article is devoted to communication via the Internet and its impact on the human mind.

Keywords: communication, speech influence, Internet communication, traditional communication, communicative environment, criminal world, paralinguistic means.

Biz har qanday aloqa-aralashuv holatlarini muloqot deb hisoblaymiz. Har qanday muloqot shakllarida nutqiy ta'sir holatlari uchraydi. Xususan, nutqiy ta'sir jihatidan va umuman kam o'rganilgan internet muloqotida nutqiy ta'sir ancha kuchli ekanligi tadqiqotchilar diqqatini tortgan: «Internet orqali muloqot qilishda makon va zamonda chegaralanish yo'q: internet orqali yoningizdagi yoki bir necha ming kilometr naridagi suhbatdosh bilan bog'lanish mumkin, buning uchun alohida vaqt ajratish, onlayn fursatni kutishning keragi yo'q. Suhbatdosh uchun xabar istagan paytda qoldiriladi va u ham istagan paytda javob yo'llaydi. Xabarni qaytarib olish va qayta ishlash kabi imkoniyatlar insoniyat shu paytgacha foydalanib kelgan muloqot usullaridan farq qiluvchi muloqot doirasini yaratadi. Internet muloqot jarayoni psixologik muhitini aynan muloqotchi ixtiyoriga ko'proq moslaydi. Muloqotga kirishar ekan, o'ziga doir ma'lumotlarni sir saqlash va xohlagan tarzda tahrir qilish imkoniyati nafaqat bolalar, balki kattalar uchun ham jozibalidir»¹.

Tadqiqotlarda internet muloqotning an'anaviy muloqotda imkonsiz bo'lgan ta'sir usullariga ega ekanligi ko'rsatilmoqda². Yuzma-yuz

¹ Акбарова З. Олам лисоний манзарасининг шаклланишида когнитив ўзига хослик: Филология фанлари доктори (Dsc)илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Фарғона, 2021 – Б. 106.

²Бу ҳақида қаранг: Шаҳобиддинова Ш.Х., Юлдашева Ш.Х. (2018) Интернет мулоқот ва унинг тадқиқига доир айрим мулоҳазалар // Андижон давлат университети Илмий хабарномаси. – Андижон - №2. – Б. 85-88.

muloqotda, hatto maktub orqali va telefonda qilinuvchi muloqotlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tazyiq va kuch ishlatishlardan himoyalaniş bu muloqot usulida ancha samaralidir. Muloqot xavfli tus ola boshlasa, darhol uni to'xtatish va anonimlik omilidan foydalanib, qayta muloqotga kirishmaslik imkoni keng. Muloqotga kirishish uchun suhbatdoshlar o'ziga qulay bo'lgan joy va holatni tanlash imkoniga ega. Shu bilan birga internet muloqot bir qator kamchiliklarga ham ega. Istalgan paytda muloqotga kirishish insoniyatning ko'p mingyillik muloqot tajribasiga yirik o'zgarishlar kiritdi. Hamsuhbatning vaqtini hisobga olish shart emasligi, bir paytning o'zida bir necha yo'nalishga bog'lanish imkoni muloqotning deyarli, uzluksiz, davom etishiga yo'l qo'yadi. Bu esa internet foydalanuvchilarning ijtimoiy-maishiy xususiyatlari, sog'lig'i va ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi shubhasiz.

Anonimlik – o'z shaxsiyatini yashirish va istalgandek tavsiflash virtual muloqotni aktual muloqotga nisbatan kutilmagan hamda himoyalangan qilib qo'yadi. Suhbatdoshning aslida kim ekanligini bilmay turib muloqotga kirishish aktual muloqot chog'ida qo'lga kiritgan usullarni, deyarli, samarasiz qilib qo'yadi. Xavfsizlikka tahdid ham virtual muloqot usullarida yangicha shakllar kasb etib bormoqda. Yuqorida ta'kidlanganidek, anonimlik muloqotni kutilmagan hamda himoyalangan qilib qo'yadi.

uzma-yuz muloqotda mavjud bo'lgan suhbatdoshni baholashda qo'l keluvchi paralingvistik vositalar (ovoz tembri, ko'z qarashi, teri rangi, qo'l harakatlari)ning cheklanganligi odatdagi muloqot shakllarida samarali bo'lgan suhbat jarayonini tashxislash va himoyalaniş mexanizmini deyarli foydasiz qilib qo'yadi¹.

Internetning o'ziga xos muloqot usuli sifatida insoniyat muloqot odatida o'rni toboro kengayib bormoqda: «Kommunikativ muhit parametrlarining tubdan o'zgarishi natijasida virtual muloqot kuchli attraktor sifatida butun insoniyatni o'ziga tortib olmoqda. Xatto, bir paytlar televizorni ham qiyinchilik bilan qabul qilgan o'zbek segmentida internet tarmog'i katta yoshdagi otaxon-u onaxonlarning ham oila a'zolari va yaqinlari bilan qulay muloqot vositasiga aylanganligi fikrimizning yorqin dalilidir»².

Shunday muloqot shakllari borki, unda ko'proq qo'rqitish yo'li bilan nutqiy ta'sir o'tkazishga harakat qilinadi. Bu jinoyat olami. Misol sifatida Tohir Malikning «Shaytanat» asarini keltirish mumkin:

¹ Ўша ерда

² Рустамов Д. Мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик талқинлари ҳамда замонавий концепциялари: Филол. фан. док. (dsc) ...дис. автореф. – Андижон, 2021 – Б. 25

– Sen **parazit**, oppoqman, deyapsanmi? Men seni qiynadimmi? **Tumshug‘ingga kalish bilan urdimmi?** Boshingga qaynoq suv tomizdimmi? Shisha siniqlari solingan etik kiygizib sakratdimmi? Muzxonaga tashlatdimmi? Ha-a... sen bularni ko‘rganing yo‘q? O‘rtoqlaringni o‘zing sotding. Nimaga sotding? Vatan uchun qayg‘urdingmi? Mana senga Vatan! – u shunday deb bosh barmog‘ini ikki barmog‘i orasiga suqib, haykalchaning burniga taqadi.

– Ko‘rdingmi?! Men ahmoqmanmi? Do‘stini sotgan odamda Vatan tuyg‘usi bo‘larkanmi? Ha-a... gapga usta eding. Sen jim tur, parazit, – Zinatulin shunday deb yonboshdagi haykalchaga qarab oldi. – Hiloliy gruppasiga men hukm chiqarganim yo‘q, men ottirganim yo‘q. Senlar ottirdilaring! Chunki ular senlardan zo‘rroq olimlar edi. Senlar shu haykalga erishdilaring. Odam tugul it ham kelmaydi senlarni ko‘rgani. Hiloliyni odamlar tildan qo‘ymaydi. Ha, bolalaring kelmayaptimi? To‘g‘ri qilishadi. Sen o‘zing vaqtida o‘lib qolding. Hech kim basharangga tupurmadi. Bolalaring isnoddan bosh ko‘tarolmay yurishibdi. Nima? O‘shanda bola-chaqani o‘ylamabmiding? Oxiri shunaqa bo‘lishini bilmagansan.

Men ham bilmaganman, to‘g‘ri, – Zinatulin yana boyagi holatda o‘tirib oldi. A‘yonlar «bu jinni nimalarni valdirayapti», deb hayron turishardi. Zinatulinning gaplari Asadbek uchun ham g‘alati tuyulayotgan edi. Jinni desa, gaplari binoyiga o‘xshaydi. Sog‘ desa, harakatlari bema‘ni.

Zinatulinga qarab turib, Asadbekning yuragi uvishdi. Onasini esladi. Aniq yodida – ellik uchinchi yilning erta bahori edi. Shiringina gapirib yurgan Samandar shamollab, yo‘talib yurdi. Isitmaladi. Dori-darmonlar hadeganda em bo‘lavermadi. Tanchaning bir tomonida Asad, yana bir tomonida esa onasi Samandar bilan yotishardi. Onasi kenjatoyini ko‘rpaga o‘rab, o‘zi tirsagiga tayanib tunlarni bedor o‘tkazar edi. Asad «oyi, birpas uxlang, men qarab o‘tiranman», desa ham unamasdi. Asad yarim kechada uyg‘onardi-da, qora charm xaltani ko‘tarib non do‘konga chiqib ketardi. O‘sha kuni ham shunday bo‘lgan edi. Samandar tunda bezovtalandi. Onasi uning yuzini silab xomush o‘tiraverdi. Samandar nimalardir dedi. Asadbek uning bir gapini ilg‘ab oldi:

–...Samalo‘t, qanotiyini pastlab o‘t...

Ukasining shirin tilchalari bilan aytadigan ashulasi ana shu alahsiragan ovozdan xotirasiga muhrlanib qoldi. Endigina tili chiqqan bolachalarni ko‘rganida uning qulog‘i ostida o‘sha xasta ovoz jaranglayveradi...

Asad non olib qaytganida uyning eshigi lang ochiq, onasi kesakiga beholgina suyanib turardi. Avvaliga u hatto o'g'lining kirib kelganini ham sezmadi. Asad «oyi, oyi», deganidan so'nggina sergak tortdi. – Opoqingni chaqir, – dedi yig'lamsirab.

Muloqotni ta'riflash oson emas, chunki muloqot, bir tomondan, juda ko'p o'lchovli hodisadir, boshqa tomondan, muloqotga o'xshash ko'plab hodisalar mavjud. Muloqotning asosiy xususiyatlari gapirish va eshitish bilan belgilangan bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Рустамов Д. Мулоқотнинг интралингвистик ва экстралингвистик талқинлари ҳамда замонавий концепциялари. Филология фанлари доктори (dsc) диссертацияси автореферати – Андижон, 2021 – Б.25.

2. Акбарова З. Олам лисоний манзарасининг шаклланишида когнитив ўзига хослик: Филология фанлари доктори (Dsc)илмий даражасини олиш учун тақдим этилган диссертация. – Фарғона, 2021 – Б. 106.

3. Шаҳобиддинова Ш.Х., Юлдашева Ш.Х. (2018) Интернет мулоқот ва унинг тадқиқига доир айрим мулоҳазалар // Андижон давлат университети Илмий хабарномаси. – Андижон, - №2. – Б. 85-88.

4. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Т., 2002. – 158 б.

5. Ҳожиёв А. Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1985. – 144 б.

6. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент, 2005. – 146 б.

Axborot manbalari:

1. URL:https://studref.com/461041/pravo/rechevoe_vozdeystvie/

2. URL:<https://www.gazeta.uz/uz/>

3. URL:<https://www.hidoya.uz/>

4. URL:https://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/

5. URL:<https://ziyouz.uz/> (Murojaat sanasi: 27.05.2021)

INGLIZ TILI LUG'ATLARIDA FALSAFAGA OID TERMINLARNING BERILISHI

*Karimov Kamoldin Nasriddinovich,
Andijon davlat chet tillari instituti katta o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ingliz tili izohli lug'atlari rang-barang bo'lib, har bir olim lug'atlarni o'z metodi asosida tuzgan. Falsafa har doim oddiy terminlar orqali g'ayrioddiy narsalarni ifodalagan. Lug'atlarda tavsiflangan ko'plab terminlar ingliz tilining standart lug'atlarida,

ensiklopediyalarida yoritilgan. Mazkur maqola ana shunday lugʻatlarga bagʻishlangan.

Kalit soʻzlar: izohli lugʻat, texnologiya, leksikografik manba, falsafiy terminlar, elektron lugʻat, elektron nashrlar, pometa.

Аннотация: толковые словари английского языка разнообразны, и каждый ученый создавал словари по своему методу. Философия всегда выражала необычное в простых терминах. Многие термины, описанные в словарях, освещены в стандартных словарях английского языка, энциклопедиях. Эта статья посвящена таким словарям.

Ключевые слова: толковый словарь, технология, лексикографический ресурс, философские термины, электронный словарь, электронные издания, помета.

Abstract: explanatory dictionaries of the English language are diverse, and each scientist created dictionaries according to his own method. Philosophy has always expressed the unusual in simple terms. Many of the terms described in dictionaries are covered in standard dictionaries of the English language, encyclopedias. This article is devoted to such dictionaries.

Keywords: explanatory dictionary, technology, lexicographic resource, philosophical terms, electronic dictionary, electronic publications, litter.

Insonning kasbiy va taʼlimiy faoliyatida axborot texnologiyalarining joriy etilishi bilan XXI asrda elektron lugʻatlar keng tarqaldi. Masalaning tarixi ellik yildan oldin boshlangan. Kompyuter (oʻsha paytda hali elektron hisoblash mashinasi) asosida yaratilgan birinchi leksikografik manbalardan biri mashhur Jorjtaun eksperimenti – Georgetown University Machine Translation Research and Language Project (1956) jarayonida toʻplangan Jorjtaun universiteti lugʻat bazasi edi. Undan keyin Vebsterning 7-nashri (1963), «Random House» (Random House Edition of English Language, 1966) va «American Heritage» nashriyotlari izohli lugʻatlarining elektron nashrlari paydo boʻldi (American Heritage Dictionary, 1969), Longman (Longman Dictionary of Contemporary English, 1978), Harper Collins (Collins COBUILD English Dictionary, 1979) va boshqalar tomonidan nashr etilgan zamonaviy ingliz tilidagi izohli lugʻatlarning kompyuter versiyalari.

Ingliz tili izohli lugʻatlariga quyidagilarni koʻrsatish mumkin:

1. Ingliz tilining Amerika merosi lugʻati (Amerika ingliz tilining izohli lugʻati)
2. Merriam-Webster ingliz lugʻati
3. Oksford ingliz lugʻati (20 tomlik tushuntirish lugʻati, Internet yoki CD-ROM orqali pullik kirish)
4. WordNet English Dictionary va Thesaurus
5. Internet tili lugʻati
6. AllWords.com lugʻati
7. Encarta World English Dictionary
8. Ultralingua English Language Dictionary
9. Wordsmyth English Dictionary

Ingliz tilida maxsus falsafiy terminlar lugʻati ham mavjud. Jumladan, «Oxford Dictionary of philosophy», «The routledge dictionary of philosophy», «A Dictionary of Common Philosophical Terms», «A Dictionary of Philosophy», «The Cambridge dictionary of Philosophy» lugʻatlarini misol qilib keltirish mumkin.

Mazkur maxsus falsafa terminlari izohiga bagʻishlangan sohaviy lugʻatlarda murakkab falsafiy terminlarning maʼnosi tushuntirilib, izohlab berilgan.

Falsafa har doim oddiy terminlar orqali gʻayrioddiy narsalarni ifodalagan: «ishonmoq», «bilmoq», «sabab», «tushuntirmoq», «koinot», «vaqt», «adolat» va «ezgulik», «til», «haqiqat», «goʻzallik» va hokazo. Shu bilan birga, bu sohada murakkab boʻlgan koʻplab terminlar mavjud. Bu lugʻatlarda tavsiflangan koʻplab terminlar ingliz tilining standart lugʻatlarida, ensiklopediyalarda yoritilgan. Biroq koʻplab lugʻatlar falsafaga tegishli soʻzlarning maʼnosini qidirayotgan kitobxonlarni yetarli maʼlumot (batafsil izoh) bilan taʼminlay olmaydi. Yoki termin falsafiy jihatdan yoritilganda ham juda uzun yozilgan boʻladi hamda baʼzida juda ham tushunish qiyin boʻladi. Ushbu lugʻatlar bir vaqtning oʻzida juda keng koʻlamli, oʻrta hajmli va ishonarli boʻlgan manba hisoblanadi. Falsafiy lugʻatlar soha mutaxassislari, keng kitobxon ommasiga moʻljallangan boʻlib, terminlar mutaxassis mualliflar tomonidan imkon qadar chuqurroq koʻrib chiqilgan.

Bu lugʻatlarda barcha terminlar falsafiy boʻlgani uchun maxsus pometa (belgi) qoʻyilmagan. Masalan:

AGNOSTICISM – The view that some proposition is not known, and perhaps cannot be known to be true or false. The term is particularly applied to theological doctrines.

AGNOSTIZM – to'g'ri yoki xatoligi ma'lum bo'lmagan ba'zi fikr, g'oyalar haqidagi qarash. Bu termin, asosan, diniy ta'limotda qo'llaniladi.

APOLOGETICS – In theology, the attempt to show that a faith is either provable by reason, or at least consistent with reason. More generally, the attempts to defend a doctrine.

APOLOGETIKC – diniy ta'limotda e'tiqodning aql bilan isbotlanishi yoki hech bo'lmaganda aqlga mos kelishini ko'rsatishga urinish.

AETIOLOGY – (Greek description official a cause) The assigning of causes. Hence, the chain of causes leading up to event, particularly in medical science.

ETIOLOGIYA – biror bir narsa sodir bo'lishiga olib keladigan sabablar zanjiri, asosan, tibbiyotga oid.

Ingliz tili izohli lug'atlari rang-barang bo'lib, har bir olim lug'atlarni o'z metodi asosida yaratgan.

Adabiyotlar:

1. Акобиров С. Тил ва терминология. – Т., Ўзбекистон КП МКнинг бирлашган нашриёти, 1968. – 39 б.

2. Апресян Р.Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы/ РАН. Ин-т философии. – М., 1995. – 353 с.

3. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 576 с.

4. Фалсафа. Қомусий луғат. – Тошкент, 2004. – 491 б.

5. Фалсафа: энциклопедик луғат/ЎзР ФА, И.Мўминов номидаги фалсафа ва ҳуқуқ ин-ти. – Тошкент: ЎзМЭ, 2010. – 344 б.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. – Тошкент: ЎзМЭ, 2006. 1-жилд. – 680 б.

Internet manbalari:

1. <https://myneato.ru/uz/slovar-terminov-i-ponyatii-po-filosofii-slovar-filosofskih-terminov/>

2. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-f/falsafa-uz/>

3. https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=4594

4. https://studwood.net/1032977/filosofiya/izuchenie_filosofskoy_terminologii_istoriya_voprosa

PALEOOSIYO TILLARI

*Kabulova Umidaxon Sayidmaxamadovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.n.*

Annotatsiya: paleoosiyo tillari agglyutinativ tillardir: ba'zilarida suffiksali, ba'zilarida suffiksali-prefiksali agglyutinatsiya mavjud. Leksikada turmushdagi narsa-buyumlarning nomlari, kasb-hunar, xo'jalik faoliyatini aks ettiruvchi so'zlar ko'p; rus tilidan o'zlashgan so'zlar ham anchagina.

Kalit so'zlar: paleoosiyo tillari, chukot guruhi, sibir guruhi, ket tili, koryak tili, o'lik tillar, eskimos, aleut, yenisey tillari, ket, sim – jonli tillar, kott tili, arin tili, pum-pokol tili, assan tili.

Аннотация: палеоазиатские языки являются агглютинативными языками: некоторые имеют суффиксальную, а некоторые-суффиксально-префиксальную агглютинацию. В лексике много слов, отражающих предмет быта-названия предметов, профессию, хозяйственную деятельность; немало и заимствованных из русского языка слов.

Ключевые слова: палеоазиатские языки, чукотская группа, сибирская группа, кетский язык, корякский язык, мертвые языки, эскимосский, алеутский, енисейский языки, кетский, сим-живые языки, коттский язык, аринский язык, пум-покольский язык, асанский язык.

Abstract: paleoasiatic languages are agglutinative languages: some have suffixal and some have suffixal-prefix agglutination. There are many words in the vocabulary that reflect the subject of everyday life-the names of subjects, profession, economic activity; there are also a lot of words borrowed from the Russian language.

Keywords: paleoasiatic languages, khukchi group, Siberian group, ket language, koryak language, dead languages, kskimo, aleutian, iusei languages, Sim – living languages, kott language, arin language, pum-pokol language, assan language.

A.Hojiyevning lug'atida paleoosiyo tillari haqida shunday ma'lumotlar berilgan: paleoosiyo tillarida so'zlashuvchilar Rossiya Federatsiyasining Shimoli-Sharqida yashaydi. Paleoosiyo tillari ikki guruhga:

- 1) Chukot guruhi.
- 2) Sibir guruhiga bo'linadi.

Chukot guruhiga chukot tili (1,5 ming kishi soʻzlashadi), koryak tili (7 ming kishi soʻzlashadi), kamchadal tili (2,5 ming kishi soʻzlashadi) kiradi. Sibir guruhiga odul tili (ming kishi soʻzlashadi), nivx tili (4 ming kishi soʻzlashadi), ket tili (2 ming kishi soʻzlashadi) kiradi.

Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasida esa paleoosiya tillari haqida quyidagicha izohlar mavjud: paleoosiyo tillari, paleosibir tillari – genetik jihatdan oʻzaro bogʻliq boʻlmagan chukcha-kamchatka tillari (chukcha, koryak, alyutor, kerek, itelmen), eskimosaleut tillari (eskimos, aleut), yenisey tillari (ket, sim – jonli tillar; kott, arin, pum-pokol, assan – oʻlik tillar), yukagir-chuvan tillari (yukagir – jonli, chuvan – oʻlik) va alohida nivx tilini birlashtiruvchi, shartli belgilangan til oilasi. Mazkur tillarning mushtarakligi, umumiyligi haqidagi farazlar XIX-asr oʻrtalarida rus olimi L. I. Shrenk tomonidan ilgari surilgan. Bu farazlarga muvofiq, tegishli sibirlik elatlar Sibir tub aholisining avlodlaridir. Pekin ushbu fikr paleoosiyo tillarining genetik qarindoshligini belgilay olmaydi, shu sababli «Paleoosiyo tillari» termini shartli nom sifatida saqlanib qolgan. Paleoosiyo tillarining tashqi genetik aloqalari, bir qator farazlar mavjud boʻlsa-da, hanuzgacha aniqlanmay qolmoqda.

Bu tillarning tipologik tavsifi turlicha boʻlsa ham, ayrim oilalar oʻrtasida struktur-tipologik oʻxshashlik belgilari kuzatiladi. Paleoosiyo tillari agglyutinativ tillardir: baʼzilarida suffiks, baʼzilarida suffiks-prefiks agglyutinatsiya mavjud. Leksikada turmushdagi narsa-buyumlarning nomlari, kasb-hunar, xoʻjalik faoliyatini aks ettiruvchi soʻzlar koʻp; rus tilidan oʻzlashgan soʻzlar ham anchagina. Paleoosiyo tillari haqidagi koʻplab maʼlumotlar XVIII-asrda turli olimlar va missionerlar tomonidan toʻplangan; bu tillarni ilmiy oʻrganish XIX-asrda rus va gʻarbiy Yevropalik olimlarning asarlari bilan boshlangan.

Ushbu tadqiqotlar va keyinchalik amerikalik, kanadalik va yaponiyalik olimlarning bu sohadagi izlanishlari nafaqat tilshunoslik uchun, balki Yevrosiyo va Shimoliy Amerika tarixida qadimdan davom etib kelayotgan murakkab etnolingvistik jarayonlarni tushuntirishga intilayotgan boshqa fanlar uchun ham katta qiziqish uygʻotadi. Paleoosiya xalqlari – Shimoliy va Shimoliy-Sibirning tub joy aholisi: chukchalar, koryaklar, itelmenlar, yukagirlar, nivxlar, ketlar, eskimoslar va boshqalarning nomi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xolmanova Z.T. Tilshunoslikka Kirish: – T., 2007.
2. Содиқов А., Абдуазизов А., Ирискулов М. Тилшуносликка кириш. – Т., Ўқитувчи. 1981.

3. Усмонов С. Умумий тилшунослик. –Т., 1972.
4. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиёв А., Расулов И., Дониёров Х. Ҳозирги ўзбек адабий тили. –Т., 1980.
5. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M., Yunusova Z., Abuzalova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –Т., 2009.
6. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. – Т., 2008.
7. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Т.: Фан, 2002.

YOSH AVLODNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH – BUGUNNING DOLZARB MASALASI

*E.E.Turg'unova,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.
M.Xudoyberdieva,
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi*

Annotatsiya: ushbu maqolada yosh avlodni tarbiyalashda Vatanni sevish, ardoqlash, ma'naviy-ma'rifiy sohada ham ilg'or bo'lish, jamiyatda o'z o'rnini topishda ularni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangani haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: в данной статье утверждается, что в воспитании подрастающего поколения насущным вопросом стало любовь и почитание Родины, успехи в духовно-просветительской сфере, воспитание в духе патриотизма, чтобы найти место в обществе.

Aabstract: In this article, it is thought that in the education of the young generation, it has become an urgent issue to love and honor the Motherland, to make progress in the spiritual and educational sphere, and to educate them in the spirit of patriotism in order to find a place in the society.

Калит сўзлар: Ватан, ёшлар, таълим ва тарбия, тарих, жамият, ислохотлар, маънавият, кадриятлар.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, xalqimiz doimo ma'naviy jasorat hissi bilan yashagan va bu ulug' tuyg'u uning hayotida yillar, asrlar o'tgani sayin tobora kuchayib, yuksalib borayotganining guvohi bo'lamiz. Chunki xalq ma'naviyati shunday bir ummonki, har qaysi avlod undan kuch-qudrat, g'ayrat va ilhom olib, o'zining naqadar ulkan ishlarga qodir ekanini namoyon etadi. Har qanday millat o'z milliy madaniyatini yillar davomida yuksaltirib boradi. Chunki ma'naviyat

~ 342 ~

qotib qolgan aqidalar yig'indisi emas, aksincha, doimiy harakatdagi uzluksiz jarayon bo'lib, taraqqiyot davom etar ekan, uning shiddatli yurishi tufayli ma'naviy hayot oldiga qo'yiladigan talablar xam muttasil paydo bo'laveradi. Hozirgi kunda asosan yoshlar o'rtasida ma'naviy barkamollikni rivojlantirish va ularni ma'naviy yetuk kishilar qilib tarbiyalash davr talabiga aylangan.

Mamlakatda o'tkazilayotgan islohotlarning ildizi ma'naviyatga borib taqaladi. E'tiborli tomoni shundaki, islohotlarning dastlabki bosqichidan boshlab hozirgi kunga qadar keng ko'lamli siyosiy, iktisodiy-ijtimoiy dastur va rejalarimizning barchasida xalqimizning ma'naviy hayoti bilan bog'liq masalalar alohida ustuvor yo'nalish sifatida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan kun tartibiga qo'yilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Yurtimizda olib borilayotgan islohotlarning barchasida yoshlarga berilayotgan e'tibor kundan-kunga ortib borayotgani yoshlar oldiga muhim va mas'uliyatli vazifalarni qo'yishi yoshlarning xam jamiyatdagi o'rnini belgilaydi. Zero, bizdan kelajak avlodga obod va ozod Vatan qoldirish uchun shu jamiyatda yashayotgan xar bir kishi imkoniyat darajasida ezgu ishlarni amalga oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi va uni ro'yobga chiqarishi bugungi kunning shioriga aylangan. Bu borada yana Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning olib borayotgan odil siyosati, yoshlarni qo'llab-quvvatlash maqsadida ularga yaratilayotgan shart-sharoitlarni, islohotlarning bajarilish jarayonini nazorat qilishda ham xalq bilan birga yelkadosh bo'lib kelayotgani, ularni ruhlantirishi, yoshlar kelajagiga kerakli zamin yaratishi ham davlatimiz rahbari yoshlar tarbiyasiga befarq emasligiga dalil bo'ladi. Shu o'rinda yurtimizda olib borilayotgan bunyodkorlik, obodonchilik ishlari, keng va ravon ko'chalar, zamonaviy uy-joylar, savdo-sotiq do'konlari, shifoxona, o'quv binolari, dam olish maskanlari, madaniy va maishiy xizmat ko'rsatish borasidagi yangiliklar kishilarning turmush tarzi jadal sur'atlar bilan o'sib borayotganini aloxida ta'kidlash joizdir. Ayniqsa, Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoev rahnamoligida amalga oshirilayotgan tinchlik siyosati Vatan so'ziga alohida urg'u berilayotganining yaqqol timsolidir.

Ma'lumki, Vatan maktab ostonasidan boshlanadi, uni xuddi onadek sevish, ardoqlash, himoya qilish katta-yu kichikning muqaddas burchidir. Yoshlar tarbiyasida keksalarning pand-nasihatlari, o'gitlari,

boy tajribalariga tayanish yaxshi samara berishi hyech kimga sir emas. Xalq orasida «Qarisi bor uyning parisi bor» degan naql tez-tez quloqqa chalinib turadi. Chindan ham yoshi ulug' kishilar hamma ishni doimo oldindan rejalashtirib, uni amalga oshirishda doimo peshqadamlik qiladilar. Ular har ishda jonbozlik ko'rsatib, yoshlarga yo'l-yo'riq ko'rsatgan holda uzoqni ko'zlab ish yurgizadilar. Keksalarni fasllarga qiyoslaydigan bo'lsak, ular kuzdagi mevalari g'arq pishgan mevali boqqa o'xshaydi. Chunki ular doimo eng kichik nabirasi bilan ham daraxt ekadi, garchi uning mevasini yeyishga ko'zi yetmasa ham. Bu bilan ular bolaning yoshlik vaqtidan boshlab mehnat qilish bilan birga savob ishlar qilishni ham o'rgatib boradilar. Yoshligidan mehnat qilishga o'rgangan bola esa hyech qachon noma'qul ishlarga qo'l urmaydi, Vatanini sevadi.

Shunday ekan, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash nafaqat pedagoglar, balki yoshi ulug' keksalar, qo'ni-qo'shni, mahalladoshlar va hammadan katta mas'uliyat talab qilish bilan birga uni his qilish, unga to'g'ri yondashishni taqozo etadi. Demak, bu vazifani amalga oshirishda yoshlarning ham alohida o'rni borligi ularga zavq bag'ishlaydi va ular bundan ilhomlanib, o'zlarida Vatanga mehr va faxr tuyg'usini sezadi.

Ular Vatan oldida keksalarga, atrofida qilarga yondashgan holda o'zlarining ibratli tomonlarini ko'rsatadilar. Yoshlar bilan keksalar orasida olib boriladigan turli muloqotlar, tadbirlar ularning turli diniy-ekstremistik oqimlarga qo'shilib ketishining oldini oladi. Keksalar tarbiyasini olgan bola tengqurlari orasida xam o'zining zehni o'tkirligi, dunyoqarashining kengligi bilan ajralib turadi. Vatanini sevgan kishi doim u bilan faxrlanib, Vatan oldidagi, xalqimiz oldidagi burchini sharaflil bajarishga astoydil bel bog'lab, yurtimiz shuxratini bundan-da baland cho'qqilarga ko'tarish uchun kuch va g'ayratini ayamaydi.

Yoshlar tarbiyasiga e'tibor berish ularni ilm, fan, bunyodkorlik va ijodkorligiga keng yo'l ochib berish kerakligi shu kunning dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Ko'rinib turibdiki, ular ham jamiyat a'zosi ekani, uning ham jamiyatda o'z o'rni, vazifasi, burchi borligini his qilib yashashining o'zi katta baxt. Bunday yoshlar hyech qachon o'zi yashab turgan Vataniga xiyonat qilmaydi, aksincha, uni sevib, ardoqlaydi. Bunday yoshlar hamisha Vatan ravnaqiga hissa qo'shish ishtiyoqi bilan yashaydi va bu yo'lda bor kuchini ayamaydi. Shunday yurtda yashash kishida faxr uyg'otadi va unga bo'lgan muxabbat yanada oshadi. Zero, Vatanni sevmok iymondandir.

JAHON ADABIYOTI NAMUNALARI HOZIRGI O'ZBEK TARJIMALARIDA

*To'ychiboyeva Muslima,
Andijon davlat chet tillari instituti 208-guruh talabasi.
Ilmiy maslahatchi: Sobirova Ra'no Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Jahon adabiyotining o'zaro boyitish yo'nalishidagi taraqqiyoti ma'lum bir davrda tarjima orqali shakllandi va bu ko'plab xalqlar orasida insoniyat madaniyatining keng tarqalishiga olib keldi. Shu tariqa dunyo xalqlari o'rtasidagi madaniy aloqalar, ijodkorlar o'rtasidagi adabiy aloqalar poydevori qo'yildi.

Dunyo xalqlari adabiyotining eng sara namunalarini tilimizga tarjima qilish har doim tahsinga sazovor vazifa sifatida qadrlanib, badiiy tarjima imkoniyatlaridan bizning davrimizga qadar keng foydalanib kelinayotganini ham qayd etish lozim. uzoq vaqt davomida jahon adabiyoti, xususan, Yevropa klassikasi rus tilidan tarjima qilingan bo'lsa, hozirda umuman olganda madaniy yuksalishimizni ko'rsatuvchi omillardan biri shundaki, bizda Yevropa va boshqa qator xalqlarning eng yaxshi ilmiy va adabiy asarlarini tarjima qiluvchi mutaxassislar bor. Bulardan eng taniqli tarjimonshunos Nizom Komil juda kop jahon adabiyoti asarlarni tarjima qilgan. Ulardan «G'arbiy frontda o'zgarish yo'q» [roman] (Erix Mariya Remark), «Yangi asr avlodi» nashriyoti «Uch og'ayni» [roman] (Erix Mariya Remark), «Yangi asr avlodi» nashriyoti «Hellados» [hikoya] (Nodar Dumbadze) «Ko'rnamak» [hikoya] (Nodar Dumbadze) «Oq bayroqlar» [roman] (Nodar Dumbadze) «Abadiyat qonuni» [roman] (Nodar Dumbadze) «Kukaracha» [qissa] (Nodar Dumbadze) «Tungi darbon» [roman] (Irvin Shou) «Qo'shyurak» [hikoya] (Fozil Iskandar) «Akam» [hikoya] (Sergey Dovlatov) «Atirgulning tikoni» [hikoya] (Gabriel Garsia Markes) «Bir umrning zavoli» [hikoya] (Stefan Sveyg).

Yanglish Egamova Tarjima nazariyasi va til ilmiga oid bir qancha ilmiy maqolalar muallifi. Nemis allomasi Iogan Volfgang Gyote asarlari tarjimasini bilan mashhur. Ular o'z tarjimalarini sof ozarbayjon adabiy tilida, o'z ona tilining badiiy vositalari va go'zalligidan kelib chiqib, mahorat bilan amalga oshiradilar. originalning badiiy go'zalligini eshitib, badiiy tasvirlarni tarjima qiling. Bunday tarjimalar milliy adabiyotimizni boyitadi.

Bugun mamlakatimizda jahon adabiyotining eng sara namunalari davlat miqyosida tilimizga tarjima qilinib, kitobxonlarimizga jahon adabiyoti bilan yaqindan tanishish imkonini bermoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni va Prezidentimizning farmonlari.

Mamlakatimizda adabiyot va san'atning tez sur'atlar bilan ravnaq topishi, jumladan tarjimon va tarjimonshunoslar oldiga yangidan-yangi vazifalarni ko'ndalang qilib qo'yadi. Qardosh xalqlar adabiyotining gullab-yashnashi munosabati bilan badiiy so'z ustalarining eng yaxshi asarlaridan kitobxonni bahramand qilish ehtiyoji oshib bormoqda. Katta tarjimachilik dargohida yuksak tarjima mahorati namunalari yaratildi. Vilyam Shekspir, Jyul Vern, Jorj Simenon, Agata Kristi, Onore de Balzak, Mark Tven, Ernst Heminguey, Platon, Gomer, Aristotel, Sofokl kabi adib va olimlarning asarlari juda ko'plab tarjima qilingan. Shu jumladan bu qalam sohiblarining asarlari madaniy dunyoning qariyb barcha taraqqiy etgan adabiy tillariga tarjima qilingan.

Xilma-xil uslublarda, ko'plab janrlar va turlicha adabiy an'analar asosida jahon tarjima maktabi barpo etilmoqda. Tarjima ishining nechog'lik keng ko'lamda qo'yilganligini o'zbek tilidan chet tiliga, chet tilidan o'zbek tiliga o'girilgan kitoblar soni yildan yilga ortib borayotganidan ham bilib olish mumkin. O'zbek tilidan nemis tiliga bir qancha asarlar tarjima qilingan.

Tarjima – murakkab san'atdir. Uning xususiyati to'g'risida ko'pgina ziddiyatli fikrlar tug'ilib keldi. Mutlaqo amaliy yondashilganda ham ishning murakkabligi ko'rinib turardi. Teatr ham, kino ham tarjimasiz rivojlana olmaydi. Tarjimaning har bir janri, turi o'z tarjima muammolariga ega.

Bularning barchasini asta-sekin yechib murakkab universal sohani baholi qudrat olg'a siljitayotgan zahmatkash tarjimonlarimiz katta g'oyaviy vazifani ado etishmoqda. Tarjimonlarning hozirgi avlodi respublikada professional badiiy tarjima san'atiga asos soldi.

Bizda jahon adabiyotining va chet el klassikasining ajoyib namunalari tarjima qilingan. U xalqning ma'naviy madaniyatiga badiiy rivojiga rivoj qo'shadi. Poeziyamizda falsafiy kategoriyalar, mangulik, vijdon va insoniy burch singari adabiy motivlar kechar ekan bunda «Faust» va «Ilohiy komediya» singari yuksak poetik asarlarning yaxshi tarjimalariga erishildi. Tarjima jahonda tinchlikni barqaror etish uchun kurash g'oyalarini tashviqot qiluvchi ta'sirchan omil bo'lib qolmoqda.

Badiiy tarjima san'ati, ahamiyati va uning yutuqlarini keng targ'ib qilishda K.Yashin, V.Zohidov, I.Sultonov, A.Muxtor, L.Qayumov, J.Sharipov, A.Qayumovlarning xizmatlari katta. O'zbek tilidan nemis tiliga A.Qodiriyning « O'tgan kunlar» romani tarjima qilindi. Bu roman realiyalarga boy va ularning ko'pi nemis tilida birinchi bor berilgan. Tarjimada bu realiyalarni berish tarjimondan katta mahorat talab qiladi. Tarjimaning maqsadi: asl nusxa tilini bilmagan kitobxon yoki tinglovchini o'sha asar matni bilan iloji boricha to'la mukammal tanishtirish. Tarjimachilik ishining bu qadar keng ko'lamda qo'yilganiga sabab shuki: Tarjima – do'stlik ilmidir. Tarjima uzoqni yaqin qiladi. Tarjima o'zgani birodar, tanishni qadrdon, do'stidir.

Dunyoning har bir burchagida yaralgan va yaratilayotgan o'lmas, buyuk asarlar bilan jahon adabiyotini sahifalarni boyitish bugungi davr adabiyotchilari oldida turgan dolzarb masalalaridan biridir. Fikrimizning dalili sifatida bugungi kundagi tarjimalar, xususan nemis tilidan o'zbek tiliga o'zbek tilidan nemis tiliga qilinayotgan tarjimalar talaygina ekanligini aytib o'tmoqchimiz. Bu borada Ozod Sharafiddinov, Ya.Egamova, M.Akbarov, Oybek Ostonov kabi yozuvchi-shoirlarning tarjimalari tahsinga loyiqdir. «Publitsistika» va «Jahon madaniyati va san'ati» ruknlarida ham o'quvchilarning ong va didiga mos lavha va maqolalar e'lon qilinishi ayni muddao bo'ldi.

O'zbek adabiyotining eng olis tarixidan to hozirgi kunga dovur yuz bergan taraqqiyotga nazar solsak, bu yana-da yaqqolroq ko'zga tashlanadi. Misol uchun, Muhammad Rizo Ogahiyning olaylik, uning ijodining yarmidan ko'prog'ini tarjimalar tashkil etadi. Ogahiy – buyuk so'z ustasi. Bu uning, xususan, tarjimalarida yaqqolroq ko'rinadi. Ammo bugungi yosh avlod uning tarjimalaridan to'liq bahra oladilar, nozik kinoya va qochirimlarini butun nazokati bilan his etadilar, deb dangal ayta olmaymiz. Sababi ma'lum: Ogahiy o'zi yashagan davrdagi o'quvchilari uchun ular yaxshi tushunadigan tilga tarjima qilgan va buni a'lo darajada uddalagan.

Shundan kelib chiqib, bugungi kundagi tarjima o'quvchilarining daraja va qiziqishlarini o'rganish alohida hushyorlikni talab qiladi. Xo'sh, zahmatkash tarjimonlarimiz o'z oldilaridagi bu mas'uliyatli vazifani qanchalik ado etmoqdalar? Keksa avlod tarjimonlari uzatgan qalamlarini olishga yosh avlod tarjimonlari tayyor turishibdimi? «Teskari tarjima», ya'ni o'zbek tilidan o'zga tillarga tarjima qilish

ko'ngildagidek bormoqdami? Albatta, bu va bundan boshqa ko'plab savollar faqat ezgulikni, yaxshi niyatni ifoda etish uchun berilayotganini barchamiz anglab turibmiz. Jahonda mamlakatlar ko'p, adabiyotlar ko'p. Shunga yarasha ularning durdona asarlari ham bo'lishi, tabiiy. Ana shunday durdona asarlarni o'zbek o'quvchilariga taqdim etishda sevimli jurnalimiz «Jahon adabiyoti»ning xizmati tahsinga sazovor.

O'tgan yili nasr ruknida qator romanlar tarjimasi berildi. Turkmaniston yozuvchisi Otajon Tog'onning «Begona» (tarjimonlar – M. Ahmad va M.Safarov), polyak yozuvchisi Boleslav Prusning «Fir'avn» (tarjimon – A.Komil), ingliz yozuvchisi Xaggardning «Kleopatra» (tarjimon – A.Fayzullo va M.Mahmudov), rus yozuvchisi Viktor Astafevning «G'amgin sarguzasht» (tarjimon – J.Fozil), Yovdat Ilyosovning «Olachipor ajal» (tarjimon – Sh.Mansurov), amerikalik yozuvchi Irving Stounning «Hayotga tashnalik» (tarjimon – R. Jabborov, M.Norova), italyan yozuvchisi Gustav Emerning «Sohib changal» (tarjimon – E.Nosirov), gretsiyalik yozuvchi Yannis Marisning «Nafaqadagi xususiy izquvar» (tarjimon – Q.Mirmuhammedov) romanlari o'quvchilar tomonidan iliq kutib olindi. Bir yilda hammasi bo'lib 8 (!) ta roman o'zbek tiliga o'girilgan. «She'riyat mintaqalari» rukni ham g'oyat rang-barangligi bilan diqqatni tortadi. Ko'plab she'riy asarlar bevosita aslyatdan o'girilgani kishini quvontirmay qolmaydi. Turk, ozarbayjon, hind, ingliz, nemis, tatar tillaridan qilingan tarjimalarda aslyat tilining jozibasi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Tarjimonlar safida yosh ijodkorlarning nomlarini ko'rib, tarjimada sifat o'zgarishlari ro'y berayotganiga shohid bo'lamiz.

Dramaturgiya ruknida V.Shekspirning «Behuda shov-shuv» (tarjimon – M.Ismoilij) va ozarbayjon dramaturgi Husayn Jovidning «Shayx San'on» (aslyatdan U.Qo'chqor tarjimasi) asari mahorat bilan o'girilgan.

Adabiyotshunoslik, falsafa ruknlarida naqd 52 muallif qalamiga mansub lavha, ocherk va maqolalar turli tillardan tarjima qilingan yoki adabiy munozaralar va suhbatlar tarzida o'quvchi e'tiboriga havola etilgan. 2012-yilda jurnalda 140 dan ortiq muallif ishtirok etgani bu jurnal eng ommabop nashrga aylanganidan darak beradi.

Ammo son va sifat degan mezonlar mavjudligini ham esdan chiqarmaslik kerak. «Jahon adabiyoti» jurnali misolida ko'plab tarjima asarlarini sanab o'tdim. Ularning tarjima sifati qanday, deb so'raydigan

bo'lsangiz, bunga darhol «a'lo» yoki «yaxshi» deb javob berolmagan bo'lardim. Yoshlarni qo'yib turaylik, ular hozircha izlanishda, o'sishda. Ular yo'l qo'ygan xato va kamchiliklar aksar hollarda tajribasizlik tufayli sodir bo'ladi, buni kechirsa bo'ladi. Tahririyatimizga qo'lyozmalar ko'plab kelib tushadi. Qoidaga binoan ularning sifatini tezda aniqlab, muallifga «ha» yoki «yo'q» degan javobni aytishimiz lozim. Goho shunday tarjimonlar uchraydiki, tarjimasini kompyuterdan chiqargandan keyin loaqal ustidan birrov ko'z yugurtirmagan bo'ladi. Shu o'rinda atoqli adib Mirzakalon Ismoilining bir ishlari g'oyat ibratli, deb o'ylayman. O'zlarining aytishlaricha, Lev Tolstoyning «Tirilish» romanini ancha yosh paytlarida tarjima qilib, chop ettirgan ekanlar. Yoshlari ulg'ayganda haligi tarjimini bashqatdan o'qib ko'ribdilar va o'zlaridan qattiq uyalib ketibdilar. Baribir, tajribasizlik o'z ishini qilgan ekan-da. Shundan keyin bu romanni takroran tarjima qilib, hijolatdan qutilgan ekanlar.

Tarjima matnni soyama-soya ko'chirib chiqish emasligini yoshu keksa, barcha tarjimonlar yaxshi bilishlari kerak. Tarjima halol ijod qilishni, halol ter to'kishni yoqtiradi, talab etadi. Shoir Tohir Qahhor aytganidek, tarjimonda ham yozuvchilikdan, ham shoirlikdan ozgina ulush bo'lishi shart, aks holda, undan yaxshi tarjimon chiqmaydi. Endilikda adabiyotimizning eng mo'tabar, oqsoqol darajasiga yetishgan olim va tarjimoni Ibrohim G'ofurovni kamoli ehtirom ila barchaga o'rnak qilib ko'rsatgim keladi. Kuni-kecha afsonaviy Jeyms Joysning «Ulissning sarguzashtlari»ni o'zbek tilida biyron-biyron qilib sayratgan edilar, bugunda esa Fyodor Dostoyevskiyning «Iblislar» romanini afsonadan haqiqatga do'narib turibdilar. Men bu yerda Dostoyevskiyning dahosiyu tarjimonning jasorati haqida gapirmoqchi emasman, hamma gap shundaki, Ibrohim G'ofurov shunday og'ir, murakkab va yirik asarning biron-bir satri yoki kalimasiga «xiyonat» qilmay, o'zbek tilida ularning aynan muqobilini topolganlar. Tarjimalari ravon o'qilishining o'ziyoq hammasini ro'y-rost aytib turibdi – tarjimon o'z ishiga ham, asliyatga ham halol yondashgan.

Respublikamizda G'arb va Sharq tillarini o'rganish ommaviy tus olgan, desak yanglishmaymiz. Biron-bir chet tilini bilish zamon talabiga aylanib bormoqda. Tarjimalarning turi ko'pligini hamma biladi: so'zma-so'z (taglama) tarjima, badiiy tarjima, sinxron tarjima va h.k. Yuqorida aytib o'tganimizdek, har qanday adabiyot taraqqiyotini tarjimasiz

tasavvur etib bo'lmaydi. Matbuotda tagiga «falon tildan falonchi tarjimasi» deb imzo chekilgan tarjima uning egasi ko'ziga cho'g'day ko'rinishi tayin. Ammo sifati-chi? Xuddi o'sha «sifat» degan narsa keyinchalik yosh va yoshi kattaroq tarjimonlarga pand bermoqda. Asliyat tilini puxta egallash boshqa, undan ona tilida foydalanish boshqa. Ona tilini barcha fazilatlar bilan yaxshi bilmagan odam har qancha urinmasin, yaxshi tarjimon bo'lishi qiyin. Ona tilini o'rganing va yaxshi tarjimon bo'ling! Tilagimiz – shu.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.Tulenov, Z.G'ofurov. Falsafa. – T.: O'qituvchi, 1997.
 2. R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. Pedagogika. – T.: O'qituvchi, 2008.
 3. P.A.Mavlonova, B.Normurodova, N.Rahmonqulova. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: Fan, 2007.
 4. J.Yo'ldoshev va F.Yo'ldosheva, G.Yo'ldosheva. Interfaol ta'lim sifat kafolati. – T., 2009.
- www.pedagog.uz.
www.ziyounet.uz.

TIJORIY DISKURSNING KOMMUNIKATIV XUSUSIYATI

*Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: barcha zamonlarda tijoriy muloqotlar har qanday biznesning muhim tarkibiy qismlaridan biri, uning doirasidagi hamkorlikning asosiy vositasi va uning bir subyektlarining boshqasiga ta'sirining qudratli mexanizmi bo'lgan.

Kalit so'zlar: diskurs, biznes, muloqot, siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, aloqalar, xushmuomalalik.

O'zbekiston Respublisining rivojlangan juda ko'p mamlakatlar bilan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy aloqalarining kuchayib borayotganligi bu qisqa vaqt mobaynida o'zbek tili, xususan, uning leksikasi rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda nutqning, jumladan og'zaki va yozma nutqning pragmatik jihatlari, rasmiy muloqotda etiket masalalari, rasmiy nutqning milliy-madaniy xususiyatlari, og'zaki va yozma muloqotning kommunikativ-pragmatik jihatlari, internet diskursi muammolari, xizmat xatlarining

lingvopragmatik o'ziga xosligi kabi ustuvor yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda.

Barcha zamonlarda tijoriy muloqotlar har qanday biznesning muhim tarkibiy qismlaridan biri, uning doirasidagi hamkorlikning asosiy vositasi va uning bir subyektlarining boshqasiga ta'sirining qudratli mexanizmi bo'lgan. Aynan to'g'ri o'tkazilgan muzokaralar, savodxonlik bilan rasmiylashtirilgan kelishuv yoki muayyan taklifni mahorat bilan asoslay olish pirovardida tarbirkorlik faoliyatining muvaffaqiyatini belgilaydi.

Til va nutq bir paytning o'zida kommunikatsiya, ya'ni muloqot davomida namoyon bo'ladi. Tilning mavhum tizimi nutqda faollashadi va bu odamlar o'rtasida muloqotni keltirib chiqaradi. Inson hayotining turli qirralarida til vositalarining tanlab olinishi nutqning xilma-xil ko'rinishlarining yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Hozirda rasmiy-tijoriy uslub, o'zbek tilida ham sezilarli o'zgarishlarga yuz tutdi. Rasmiy bilan bir qatorda – yarim rasmiy xatlar (tabriknomalar, reklama xatlari kabi) kirib bormoqdaki, ularda hayajonlilik va ta'sirchanlik hamda standartning nisbati gohida bir tomon, gohida esa boshqa tomonga o'zgaradi. Rasmiy-idoraviy uslubning o'ziga xos belgilari majmuini aniqlash ahamiyatli hisoblanadi. Tijoriy faoliyat – yuridik va jismoniy shaxslarning talabni qondirish va daromad olish maqsadida oldi-sotti operatsiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq faoliyatidir.

Agar lisonidan foydalanuvchi shaxsning muloqot jarayonida qanday harakatlarni bajarishini bilsak, lison kommunikativ vosita vazifasini o'tashi uchun qanday imkoniyatlarga ega bo'lishi va ushbu imkoniyatlarni qay yo'sinda namoyon qila olishini aniqlash mumkin bo'ladi.

So'zsiz, muloqot jarayonining asosiy maqsadi axborot uzatish va qabul qilishdir. Shu sababli bo'lsa kerakki, kommunikatsiya hodisasiga turli mualliflar tomonidan berilayotgan barcha ta'riflar asosida ijtimoiy kommunikatsiyani insonlarning belgilar vositasida bajaradigan o'zaro «axborot – ma'no hamkorligi» sifatidagi talqini yotadi.

Lekin muloqot maqsadi oddiygina axborot almashish bilan chegaralanib qolmaydi, axborot uzatishdan «hamkor»ga ta'sir o'tkazish, uni biror narsaga ishontirish, bo'ysundirish, harakatga undash maqsadi kutiladi. Bundan tashqari, semiotiklarning o'zlari e'tirof etganlaridek, aloqa vositasi bo'lmish belgilar so'zlovchi tomonidan o'z maylini, bironi yoki biror narsani yoqtirishini, noroziligini, hayratini va boshqa

ruhiy tuyg'ularini izhor etish uchun ham qo'llanishini bilamiz. Lisoniy muloqotning xuddi shu jihatlari e'tiborga olingandagina semiotik tizimning qismlari o'zaro dinamik, harakatchan munosabatda bo'lishini tasavvur qilish mumkin bo'ladi.

Tijoriy muloqot nutqiy kommunikatsiyada quyidagi belgilarga ega: a) kommunikativ maqsad; b) kommunikantlar; v) kommunikantlarning ijtimoiy mavqeyi; g) bir tomonlama/ikki tomonlama yo'naltirilganlik; d) o'zaro o'zgaruvchanlik yoki kommunikativ rollarning doimiyliigi; ye) kommunikativ soha; z) kommunikativ ko'rsatma; i) kommunikativ vosita; k) ijtimoiy orientatsiya; l) rasmiy uslubning vazifalari, janr xususiyatlari, leksik o'ziga xosligi, grammatik, sintaktik strukturasi va h.k.

Tijoriy muloqot ishlab chiqarish sohasiga taalluqli. U samarali hamkorlikni amalga oshirish va individual natijalarga erishish asosiy maqsadi bo'lgan tadbirkorlardan iborat kommunikantlarining o'zaro hamkorligi demakdir. Bunda muloqot predmeti kommunikantlar ishtrok etadigan va jarayon sifatida namoyon bo'ladigan ish (keng ma'noda) bo'lib, ayni paytda u ular muloqot davomida ko'zlagan natija erishiladi.

Lisonning har qanday vazifasi uning kommunikativ jarayonda faollashuvidan namoyon bo'ladi.

Tijorat faoliyatining asosiy maqsadi xaridorlar ehtiyojlarini qondirish paytida tijorat amaliyotlarining imkon qadar daromadli bo'lishini ta'minlashdan iborat.

Kommunikativ maqsadning yana bir xususiyati umatnning mazmuniy va struktur tuzilishiga bog'liqligida, retseptorga kyrsatgan kommunikativ ta'sirida (uning xulqida, javob munosabatlarida) yz aksini topadi. Axborotni qabul qilayotgan adresat matnga, axborotga nisbatan muayyan xususiy munosabatlarga kirishadi va bu munosabat retseptorning pragmatik munosabati deya yuritiladi.

Matnning asosiy qismidagi his-tuyg'ularni ifodalashda udumga aylangan nutqiy ifoda shakllarini qo'llash, ayniqsa, shunga muvofiq nutqiy xatti-harakatlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Adresat uchun yoqimli bo'lgan ma'lumotdan uni voqif etish, albatta, uning quvonchi, qoniqishini ifodalash bilan birga amalga oshiriladi. Aksincha adresat uchun yoqimsiz xabarni yetkazish uning afsus, pushaymon, qayg'urish kabi his-tuyg'ularni ifodalashga majbur etadi.

Murojaat nutqiy etiket va xushmuomalalik kategoriyasi bilan bog'liqdir. Murojaat formulalari kommunikantlar orasidagi ijtimoiy-rolli munosabatlar va xushmuomalalik tizimi haqidagi axborotni saqlaydi.

Tadqiq qilinayotgan misollarda tanish va notanish manzillarga murojaatlarni ko'rish mumkin. Misollardan ko'rinib turibdiki, xushmuomalalik birliklari ikki nutqiy akt, ya'ni salom va murojaat, yoki faqat birgina murojaatdan iborat bo'lishi mumkin.

Xushmuomalalik birliklari tijorat xatini uyg'unlashtiradi va adresantga nisbatan hurmatni qayd etgan holda unga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Axborot xatida ishlatiladigan xushmuomalalik birliklari orasida biz quyidagilarni ajratib ko'rsatdik: nominativ appelyativlar, passiv konstruksiyalar, imperativlar, deklarativlar va modal so'zlar. Yuqorida sanab o'tilgan xushmuomalalik birliklarining o'rinli ishlatilishi axborot xatiga qo'shimcha vazifani bajarish imkonini beradi, ya'ni xat jo'natgan shaxsning tashkilotini taqdim etishga xizmat qiladi va shu tariqa hamkorlikka katta auditoriyani jalb etish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сосновская А.М. Деловая коммуникация и переговоры: учеб. пособие. СПб.: СЗАГС, 2011.
2. Большаков С.Н. Бизнес-коммуникации: учеб. пособие /С.Н. Большаков, М.О. Потолокова – СПб.: С. –Петерб. гос. ун-т, филол. ф-т, 2012.
3. Мандрица В.М. Этика бизнеса – деловое общение /В.М. Мандрица, И.В. Мандрица. – Ростов-на-Дону: РИНХ, 2005 (ООО АзовПечать).
4. Желамская В. А. Лингвистическая структура деловой документации на материале французского и итальянского языков: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2017
5. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: Английский язык. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 1992.

XITOIY TILIDA TAOM DISKURSIGA OID SIFATLAR TARJIMA MUAMMOLARI

*Mamatova Dilshoda Mashrab qizi,
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti
kafedrasida o'qituvchisi*

Annotatsiya: mazkur ilmiy ishda xitoy tilida tam sifatining leksik-semantik jihatdan tahlil qilinib, tajriba-sinov tariqasida talabalarga to'yimli sifati ishtirok etgan bir qancha gaplar tarjima qilish uchun berildi. Natijalarga ko'ra, talabalar bir qancha hatoliklarga yo'l qo'ygan.

Kalit so'zlar: 香, 味道, 简单, 容易 sifati ta'm-maza sifatlari, besh ta'm, tarjima muammosiyu

Аннотация: в данной научной работе было проанализировано лексико-семантические вкусовые прилагательные в китайском языке, и в качестве эксперимента учащимся был дан ряд предложений с качеством нутритиоус для перевода. По результатам студенты допустили несколько ошибок.

Ключевые слова: 香, 味道, 简单, 容易, вкусовые прилагательные, пять вкусов, проблема перевода.

Abstract: in this scientific work, the lexical-semantic adjectives of tastes in Chinese was analyzed, and as an experiment, students were given a number of sentences with the quality of nutritious to translate. According to the results, students made several mistakes.

Keywords: 香, 味道, 简单, 容易, taste adjectives, five tastes, translation problem

Qovurilgan lagʻmon Xitoyning odatiy taomi boʻlib, u oʻzining tayyorlanish usuli va xushboʻy ekanligi bilan boshq taomlardan farqanadi, gapidagi xushboʻy sifati 56 ta talaba tomonidan 香 **xiāng** shaklida toʻgʻri tarjima qlinganligini, 4 ta talaba ot soʻz turkumiga oid 味道 **wèidào** tam soʻzini xatò qoʻllaganligini statistik tahillardan koʻrishimiz mumkin.

香 **xiāng** sifati shunday izohanadi: yoqimli hd taratadigan, insonga xush yoqdigan: 我喜欢香花, 它使我心里感到舒服 (Wǒxǐuān xiānghuā, tā shǐwǒxīnlǐgǎdào shūfú) Men xushboʻy iforli gullarni yoqtiraman, ular mening koʻnglimga xush yoqdi¹. Yani, 香 **xiāng** yoqimli hd sifati 93.6% talaba tomonidan toʻgʻri tarjima qlinganligi yuqoridagi misoldan koʻrishimiz mumkin.

Ikkinchi gapda **xushboʻy soʻzining** tarjimasida 6.4% talaba 味道 **wèidào** taʼm soʻzidan foydalanib, xatolikka yoʻl qoygan. Xitoy tilining onlayn lugʻtida keltirilishicha, 味道 **wèidào** – ot soʻz turkumiga oid soʻz, taʼm deya tarjima qlinadi². (Quyida misol keltirilgan. Qarang: sichuanliklar nordon taʼmli shoʻrvalarga biroz achchiq qayla qoʻshib isteʼmol qilishadi. Bu esa, shoʻrvaga mazali taʼm beradi) ot soʻz turkumiga oid soʻzni qoʻllash tarjimaning xato ekanligini bildiradi. Natija quyidagi jadvalda aks ettirilgan:

1-jadval

№	Xushboʻy (ifor)	Tarjima usuli	Natija
1.	香 xiāng	Adekvat tarjima	56 talaba
2.	味道 wèidào	Tarjima xato	4 talaba

¹ 陶然, 良岳中, 张志东 现代汉语形容词辞典. - 中国国际广播出版社, 1995 年. -北京, 页233-234

² <https://www.linguee.com/chinese-english/translation/味道/html>

2. **Juda oson tayyorlanadigan taom bu – tovuq sho‘rva, u odatda, issiqligicha iste‘mol qilinadi.** – Gapida taomning tayyorlanish jarayoni osonligini ifodalovchi 简单 **jiǎdān** oddiy sifati 20% talaba tomonidan to‘g‘i tarjima qilingan bo‘lsa, ulardan 80% i funksional tarjima usulida 容易 **róngyì** oson sifatini qo‘llashgan. Qyidagi shu ikki sinonimlar so‘zlar orasidagi farqini ko‘rib o‘tamiz:

简单 **jiǎdān** oddiy sifatining birinchi iyeroglifi 简 **jiǎ** so‘zi oddiy, murakkab bo‘lmagan ma‘nosini; 单 **dān** iyeroglifi toza, oddiy, yagona ma‘nolarini anglatib kelgan: 这道数学题看起来挺简单, 做起来却不容易 (Zhè dào shùxué tí kàn qǐái tǐng jiǎdān, zuò qǐái què bù róngyì) – bu matematik savol ko‘rinishidan juda oddiy bo‘lsa-da, ammo yechilishi oson emas¹. Ta‘rif va berilgan misoldan kelib chiqib, 简单 **jiǎdān** oddiy sifati eksperimentga tortilgan gapga to‘laqonli mos ekanligini aniqlandi. Taom tayyorlanish jarayonida hm xitoyliklar 简单 **jiǎdān** – oson sifatidan foydalanadi².

Uchinchi gapda oson sifatini 50 ta talaba 容易 **róngyì** oson so‘zidan foydalanib, xato tarjima qilgan. 容易 **róngyì** oson sifati qyidagicha izohberiladi:

1. Bajarilishi qiyin bo‘lmagan ish: 攀登科学高峰不是一件容易的事 (Pāndēng kēxué gāofēng bùshì yī jiàn róngyì de shì) – Ilm cho‘qqisiga ko‘tarilish oson ish emas.

2. Biror ishning sodir bo‘lish ehimoli biroz katta bo‘lganda: 这件上衣颜色容易退色 (Zhè jiàn shàngyī yánsè róngyì tuìshǎ) – ushbu ust kiyim osonlik bilan o‘z rangini yo‘qotadi³.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 容易 **róngyì** sifati oson deb tarjima qilinsa-da, ammo uni taom tayyorlanish jarayonining osonligini ifodalashda qo‘llash xato bo‘ladi. Natijalar quyidagicha:

2-jadval

№	Oson (taom tayyorlanish usuli)	Tarjima usuli	Natija
1.	简单 jiǎdān	Adekvat tarjima	10 ta talaba
2.	容易 róngyì	Funksional tarjima	50 ta talaba

¹ 陶然, 良岳中, 张志东 现代汉语形容词辞典。— 中国国际广播出版社, 1995 年。-北京, 页108

² <https://baike.baidu.com/item/简单>

³ 陶然, 良岳中, 张志东 现代汉语形容词辞典。— 中国国际广播出版社, 1995 年。-北京, 页182

Foydalanilgan adabiyotlar:

新HSK 5000 词分级词典。(四-五级) 李禄兴主编。— 北京：北京语言大学出版社，2014.6 - 第172 页

1. 陶然，良岳中，张志东 现代汉语形容词辞典。— 中国国际广播出版社，1995 年。-北京， 页233-234

2. <https://www.linguee.com/chinese-english/translation/味道/html>

3. <https://baike.baidu.com/item/简单>

COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK RELIGIOUS TERMS

*Abdullajonova Shakhnozakhon Qudratillo qizi,
Andijan State Institute of Foreign Languages.
Supervisor: Sobirova Ranokhon Xakimovna,
Andijan State Institute of Foreign Languages.*

Annotatsiya: ushbu maqolada xristianlik va islom dinlari tomonidan shakllangan ingliz va o'zbek tillaridagi diniy atamalar taqqoslangan. Garchi ikkala til ham o'zlarining diniy lug'atida ma'lum bir o'xshashliklarga ega bo'lsa-da, masalan, «God» va «Alloh» atamalari, ularning o'rtasida ham sezilarli farqlar mavjud. Ingliz tilida najot konsepsiyasi, o'zbek tilida esa zakot konsepsiyasiga alohida urg'u beriladi. Bundan tashqari, ingliz tilida diniy arboblarning ism-shariflari bilan, o'zbek tilida esa ular ko'pincha faxriy diniy mavqeyi, unvonlari bilan tilga olinadi. Ushbu farqlarni tushunish insoniyat madaniyati va tilining xilma-xilligini baholashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: din, diniy atamalar, tushunchalar, lingvistik tarix, madaniy kontekstlar, qiyosiy tahlil.

Abstract: this article compares the religious terms of English and Uzbek, two languages that have been shaped by Christianity and Islam respectively. While both languages share some similarities in their religious vocabulary, such as the terms God and Allah, they also have significant differences. English emphasizes the concept of salvation, while Uzbek emphasizes the concept of zakat. Additionally, English refers to religious figures by their names, while Uzbek often uses honorific titles. Understanding these differences can help us appreciate the diversity of human culture and language.

Keywords: religion, religious terms, concepts, linguistic history, cultural contexts, comparative analysis.

Аннотация: в этой статье сравниваются религиозные термины английского и узбекского языков, которые были сформированы христианством и исламом соответственно. Хотя оба языка имеют некоторое сходство в своей религиозной лексике, такой как термины «Бог» и «Аллах», у них также есть существенные различия. В английском языке подчеркивается концепция спасения, в то время как в узбекском – концепция заката. Кроме того, в английском языке религиозные деятели называются по именам, в то время как в узбекском часто используются почетные титулы. Понимание этих различий может помочь нам оценить разнообразие человеческой культуры и языка.

Ключевые слова: религия, религиозные термины, концепты, лингвистическая история, культурные контексты, сравнительный анализ.

Religion has been an integral part of human history and culture, and as such, it has had a profound impact on the development of languages. English and Uzbek are two languages that have been shaped by religious beliefs and practices. In this article, we will undertake a comparative analysis of English and Uzbek religious terms to explore the similarities and differences between the two languages. English and Uzbek share some similarities in their religious terms. For example, both languages use the term God to refer to the supreme being worshipped in monotheistic religions. In English, the term God is primarily associated with Christianity, while in Uzbek, it is associated with Islam. Similarly, both languages use the term Allah to refer to God in Islam.

English Religious Terms. English is a language that has been heavily influenced by Christianity, which is the dominant religion in many English-speaking countries. As a result, many English religious terms are derived from Christian theology. English religious terms are rooted in the country's Christian heritage, which dates back to the arrival of Christianity in Britain in the 1st century AD. As such, many English religious terms reflect the beliefs and practices of Christianity, as well as the cultural and linguistic history of the country.

One of the most important concepts in Christianity is the Trinity, which refers to the belief in one God who exists in three persons: the Father, the Son, and the Holy Spirit. This concept is reflected in many English religious terms, such as God (the Father), Jesus (the Son), and Holy Ghost (the Holy Spirit). These terms emphasize the central role of

God in Christian theology and practice. Another important concept in Christianity is salvation, which refers to the belief that through faith in Jesus Christ, one can be saved from sin and death. Many English religious terms relate to salvation, such as grace (unmerited favor from God), redemption (the act of being saved), and justification (being made right with God). These terms reflect the importance of faith and salvation in Christian theology. One of the most important practices in Christianity is prayer. Many English religious terms relate to prayer, such as church (a place of worship), priest (a religious leader who performs sacraments), and amen (a word used to express agreement or affirmation). These terms reflect the importance of communal prayer and worship in Christianity. Another important practice in Christianity is sacraments, which are rituals or ceremonies that are believed to impart spiritual blessings. Many English religious terms relate to sacraments, such as baptism (a ceremony of initiation into the Christian faith), communion (the sharing of bread and wine as a remembrance of Jesus' sacrifice), and confession (the act of admitting one's sins to a priest). These terms reflect the importance of ritual and tradition in Christian practice

In addition to these core Christian concepts and practices, there are many other religious terms used in English that reflect the diverse cultural and linguistic history of the country. For example, many English religious terms relate to Judaism, which was an important influence on early Christianity. These terms include synagogue (a place of Jewish worship), rabbi (a Jewish religious leader), and Torah (the Jewish holy book). Important influence on English religious terms is the Roman Catholic Church, which was the dominant form of Christianity in England until the Protestant Reformation in the 16th century. Many English religious terms reflect the Catholic tradition, such as pope (the leader of the Catholic Church), mass (a Catholic worship service), and purgatory (a place where souls are purified before entering heaven)

In general, English religious terms reflect the rich and diverse cultural and linguistic history of the country, as well as its Christian heritage. These terms reflect the importance of core Christian concepts and practices, as well as the influence of other religious traditions and cultural practices. Understanding these terms can help deepen our understanding of English culture and language, as well as the complex relationship between religion and language.

Uzbek religious terms. Uzbek is a language that has been heavily influenced by Islam, which is the dominant religion in Uzbekistan. As a

result, many Uzbek religious terms are derived from Islamic theology. Uzbekistan is a predominantly Muslim country, with over 90% of the population practicing Islam. As such, the religious terms used in Uzbek reflect the Islamic heritage and culture of the country.

One of the most important concepts in Islam is tawhid, which refers to the belief in the oneness of God. This concept is reflected in many Uzbek religious terms, such as Allah (God), ilah (divine), and rabb (lord). These terms emphasize the central role of God in Islamic theology and practice. Another important concept in Islam is sharia, which refers to the Islamic legal system based on the Quran and the teachings of the Prophet Muhammad. Many Uzbek religious terms relate to sharia, such as fiqh (Islamic jurisprudence), fatwa (legal opinion), and haram (forbidden). These terms reflect the importance of Islamic law in the daily lives of Muslims. One of the most important practices in Islam is salah, or prayer. Many Uzbek religious terms relate to salah, such as masjid (mosque), imam (prayer leader), and adhan (call to prayer). These terms reflect the importance of communal prayer and worship in Islam. Another important practice in Islam is zakat, or charitable giving. Many Uzbek religious terms relate to zakat, such as sadaqah (charity), fitrah (obligatory alms), and khums (Islamic tax). These terms reflect the importance of social responsibility and community support in Islamic ethics.

In addition to these core Islamic concepts and practices, there are many other religious terms used in Uzbek that reflect the diverse cultural and linguistic history of the country. For example, many Uzbek religious terms relate to Sufism, a mystical tradition within Islam that emphasizes spiritual purification and devotion to God. These terms include murshid (spiritual guide), zikr (remembrance of God), and mawlid (celebration of the Prophet's birthday). Another important influence on Uzbek religious terms is the pre-Islamic Zoroastrian religion, which was practiced in Central Asia before the arrival of Islam. Many Uzbek religious terms relate to Zoroastrianism, such as bahram (fire), yazata (divine being), and ashura (day of mourning). These terms reflect the enduring legacy of Zoroastrianism in Uzbek culture and language.

Overall, the religious terms used in Uzbek reflect the rich and diverse cultural and linguistic history of the country, as well as its Islamic heritage. These terms reflect the importance of core Islamic concepts and practices, as well as the influence of other religious traditions and cultural practices. Understanding these terms can help

deepen our understanding of Uzbek culture and language, as well as the complex relationship between religion and language.

Comparative Analysis. English and Uzbek are two languages that have distinct religious terms, reflecting their unique cultural and linguistic histories. Despite their differences, both languages share a common vocabulary of religious terms that reflects the universal human experience of seeking meaning and purpose in life. The similarities between English and Uzbek religious terms is the use of the term God to refer to the supreme being worshipped in monotheistic religions. In English, the term God is primarily associated with Christianity, while in Uzbek, it is associated with Islam. Similarly, both languages use the term Allah to refer to God in Islam. Another similarity between English and Uzbek is the use of the term prophet to refer to a person who receives divine revelations and communicates them to others. In English, this term is primarily associated with Judaism, Christianity, and Islam, while in Uzbek, it is primarily associated with Islam.

These similarities reflect the shared heritage of monotheistic religions, which have influenced both English and Uzbek religious terms. The concept of monotheism is central to both languages, as it emphasizes the belief in one God. This concept has been shaped by centuries of religious practice and scholarship, which have contributed to the development of religious terminology in both languages. The influence of Christianity on English religious terms can be traced back to the early history of England, when Christianity was introduced by Roman missionaries. The Christianization of England led to the development of a distinct Christian vocabulary, which has been preserved in English religious terms. The concept of salvation, for example, is central to many English religious terms, reflecting the importance of salvation in Christianity. Similarly, the influence of Islam on Uzbek religious terms can be traced back to the early history of Central Asia, when Islam was introduced by Arab conquerors. The spread of Islam led to the development of a distinct Islamic vocabulary, which has been preserved in Uzbek religious terms. The concept of zakat, for example, is central to many Uzbek religious terms, reflecting the importance of social responsibility in Islam.

The differences between English and Uzbek religious terms can also be traced back to their respective histories and cultural contexts. English has been shaped by its Christian heritage, which emphasizes individual salvation and personal relationship with God. Uzbek, on the

other hand, has been shaped by its Islamic heritage, which emphasizes social responsibility and community values. One major difference between English and Uzbek religious terms is the way they emphasize different concepts. In English, the concept of salvation is central to many religious terms. This reflects the importance of salvation in Christianity, which is the dominant religion in many English-speaking countries. Salvation refers to the process by which a person is saved from sin and granted eternal life in heaven. This concept is reflected in many English religious terms, such as redemption, atonement, and grace.

In contrast, Uzbek religious terms emphasize the concept of zakat. Zakat refers to the practice of giving a portion of one's wealth to charity as a form of purification and social responsibility. This concept is central to Islamic ethics, which is the dominant religion in Uzbekistan. Many Uzbek religious terms reflect this emphasis on zakat, such as sadaqah (charity) and fitrah (obligatory alms). The difference between English and Uzbek religious terms is the way they refer to religious figures. In English, religious figures are often referred to by their names, such as Jesus, Moses, or Muhammad. This reflects the individualistic nature of Western culture, which values individual achievement and personal identity. In contrast, Uzbek religious terms often use honorific titles to refer to religious figures, such as hazrat (holy), muqaddas (sacred), or pir (spiritual guide). This reflects the collectivistic nature of Uzbek culture, which values community and social hierarchy. These differences between English and Uzbek religious terms reflect the unique cultural and linguistic histories of these two languages, as well as the different religious traditions that have shaped them. Understanding these differences can help us appreciate the diversity of human culture and language, and deepen our understanding of the complex relationship between language and religion.

In conclusion, the comparative analysis of English and Uzbek religious terms reveals significant differences between the two languages. While both languages have been shaped by religion, they have developed unique vocabularies and concepts that reflect their respective religious traditions. Understanding these differences can help us appreciate the diversity of human culture and language. The similarities and differences between English and Uzbek religious terms reflect the shared heritage of monotheistic religions, as well as the unique cultural and linguistic histories of these two languages. Despite

their differences, both languages share a common vocabulary of religious terms that reflects the universal human experience of seeking meaning and purpose in life.

References:

1. Oxford English Dictionary. (n.d.). Religion. Retrieved from <https://www.oed.com/view/Entry/160791?rskey=5I0c9M&result=1#eid>
2. The Catholic Church in England and Wales. (n.d.). Catholic Faith. Retrieved from <https://www.cbcew.org.uk/home/our-faith/>
3. The Church of England. (n.d.). What We Believe. Retrieved from <https://www.churchofengland.org/our-faith/what-we-believe>
4. The Jewish Virtual Library. (n.d.). Glossary of Jewish Terminology. Retrieved from <https://www.jewishvirtuallibrary.org/glossary-of-jewish-terminology>
5. The United Methodist Church. (n.d.). What We Believe. Retrieved from <https://www.umc.org/en/what-we-believe>
6. «Religion in Uzbekistan» World Atlas. Retrieved from <https://www.worldatlas.com/articles/religion-in-uzbekistan.html>
7. «Salvation» Dictionary.com. Retrieved from <https://www.dictionary.com/browse/salvation>
8. «Zakat» Oxford Islamic Studies Online. Retrieved from.

KIRITMA TUZILMA VA UNGA BO'GLIQ ATAMALAR

*Dilrabo Ahmadaliyeva,
Andijon davlat chet tillar instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada kiritma tuzilma va unga bog'liq atamalar to'grisida tushunchalar berilgan. Kiritma tuzilmalar gap bo'laklari bilan shakliy-grammatik bog'lanmagan, asosiy gapdagi fikrga qo'shimcha, yo'l-yo'lakay yangi fakt bayon qiluvchi, to'ldirish, aniqlik kiritish maqsadida qo'llanuvchi vositalardir. Ular kirish tuzilmalardan farqli holda, modal ma'nolarni ifodalamaydi, gap boshida kelmaydi. Kiritma tuzilmalar so'z birikmasi va gap shaklida bo'ladi. Ulardan mohirona va o'rinli foydalanish og'zaki, hamda yozma nutqni uyg'un, mantiqiy va ifodali qilinishiga yordam beradi. Maqolada tilshunos olimlarning kiritma tuzilma va unga bo'g'liq atamalarga turli xil qarashlari va yondashuvlari ham tanishtirilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: so'z birikmasi, kiritma gaplar, kirish tuzilmalar, kiritma tuzilmalar, kiritma so'z, modal ma'no, nutq, til sathlari, sintaksis, sintaktik kategoriya, tilshunoslik.

Abstract: This article provides an overview of parenthetical (insertive) constructions and terms associated with them. These

constructions are not formally and grammatically connected with parts of the sentence, except for the idea in the main sentence, they serve to explain a new fact along the way, to supplement, clarify. Unlike introductory constructions, they do not express modal meanings, they do not stand at the beginning of a sentence. parenthetical (insertive) constructions are presented in the form of phrases and sentences. Their skillful and appropriate use helps to make oral and written speech coherent, logical and expressive. The article also presents different views and approaches of linguists to parenthetical (insertive) constructions and related terms.

Keywords: word combination, parenthetical (insertive) sentences, introductory constructions, parenthetical (insertive) constructions, parenthetical (insertive) words, modal meaning, speech, language levels, syntax, syntactic category, linguistics.

Аннотация: в этой статье представлен обзор вставных конструкций и терминов связанных с ними. Вставные конструкции формально и грамматически не связаны с частями предложения, кроме смысла в основном предложении они служат для пояснения нового факта по ходу, для восполнения, уточнения. В отличие от вводных конструкций они не выражают модальных значений, не стоят в начале предложения. Вставные конструкции представлены в виде фраз и предложений. Их умелое и уместное использование помогает сделать устную и письменную речь связной, логичной и выразительной. В статье также представлены различные взгляды и подходы лингвистов к вставным конструкциям и связанным с ними терминам.

Ключевые слова: словосочетание, вставные предложения, вводные конструкции, вставные конструкции, вставное слово, модальное значение, речь, языковые уровни, синтаксис, синтаксическая категория, лингвистика.

Kiritma tuzilma gap bo'laklari bilan shakliy-grammatik bog'lanmagan, asosiy gapdagi fikrga qo'shimcha, yo'l-yo'lakay yangi fakt bayon qiluvchi, to'ldirish, aniqlik kiritish maqsadida qo'llanuvchi tuzilma. Ular kirish tuzilmalardan farqli holda, modal ma'nolarni ifodalamaydi, gap boshida kelmaydi. Kiritma tuzilmalar so'z birikmasi va gap shaklida bo'ladi.

Kiritma tuzilmalar ko'plab tadqiqotchilarning e'tiborini tortgan bo'lsada, hal qilinmagan tilshunoslik muammolaridan biri sanaladi.

Shunday qilib, tilshunoslar bir necha bor ularni tarixini o'rganishga murojaat qilishadi. Ba'zi tilshunoslar kiritma tuzilmalarni universal sintaktik kategoriya sifatida metallingvistik komponentlar muammosining hozirgi holati tildagi antropotsentrik omilni, muloqot jarayonida insonning xatti-harakatini (nutq ishtirokchilarining kommunikativ munosabati va hissiy holati, nutq so'zlash usullarini) hisobga olishni tavsiya qilishadi (nutqning adresatiga ta'sir qilish va boshqalar). Olimlar fikriga ko'ra kiritma tuzilmalar kommunikativ sintaksis qonuniyatlari asosida shakllanadi. Unda so'zlovchi, tinglovchi va nutq o'rtasidagi aloqalarni hamda bu aloqalardagi o'ziga xosliklarni ham nazarda tutadi. Albatta, bunda semantik-struktur va system-sintaksis qonun-qoidalarini nazardan soqit qilib bo'lmaydi, chunki kommunikativ sintaksis aynan ana shu qonun-qoidalarining nutqiy realizatsiyasi jarayonlariga asosiy e'tiborni qaratadi. Kiritma tuzilmalarni nutqiy kommunikasiya jarayonida ularni til sathlariga oid birliklar sifatida o'rganish, ularning o'ziga xos kommunikativ va pragmatik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan taqiqotlar tilshunoslarning katta qiziqishiga sabab bo'lmoqda. Rus tilshunoslari I.A.Babakova, V.A. Gluxova, A.I.Anikin, A.I. Studneva, A.A. Shahmatov, L.I. Vasilenko, A.M. Peshkovskiy Kiritma tuzilmalarni o'rganganlar va ularni nomlashda turli terminlarni ishlatganlar. O'zbek tilshunosligida Kiritma tuzilmalarni I. Toshaliyev o'z nomzodlik dissertatsiyasida keng qo'llamda o'rganib chiqqan va ularni 5 – structural turlarga bo'lgan: 1) so'z-kiritmalar, 2) birikma-kiritmalar, 3) gap-kiritmalar, 4) murakkab-kiritmalar, 5) belgi-kiritmalar. Rus tilshunosi N.D.Arutyunova K.t. larni gapning pozision strukturasidan kelib chiqib ularni «parentetik pozisiya» va «parentetik funksiya» terminlarini qo'llagan. Zamonaviy tilshunoslikda *paranteza* termini kiritma tuzilma va kirish tuzilmalar o'rniga ishlatiladigan termin sifatida tan olinmoqda.

Kiritma so'z kirish so'zdan farqli holda, modal ma'no ifodalamaydi, gap boshida kelmaydi:...*allaqanday bir tergovchini chaqirtirib (chaqirib emas), xo'p so'kkan emish* (A. Qahhor). Kiritma so'z gapning asosiy mazmuniga qo'shimcha axborot qo'shuvchi, va nutq jarayonida so'zlovchining muayyan tushuncha yoki fikrga subyektiv munosabatini, emotsional tuyg'ularini ifodalovchi, va alohida ohang bilan ajralib turuvchi qismidir. Kiritma so'zlar gapning asosiy qismi bo'lmaganligi uchun, to'xtam va pastroq ohang bilan talaffuz qilinadi.

Kiritma so'zlar yuqorida aytib o'tilgan vazifasidan kelib chiqib, gapdan tushirib qoldirilsa ham, gapning asosiy ma'nosiga ziyon

yetmaydi. Ular asosan, kitobiy uslubga xos bo‘ladi va fikrga qo‘shimcha ma’lumot berganligi uchun, asosan, gap o‘rtasida keladi va yozuvda doimo gapning boshqa qismlaridan qavs bilan ajratiladi. Zamonaviy tilshunoslikda kiritma so‘zlarni va kirish so‘zlarni «diskurs markerlari» (marker – so‘z timsolida shaklga ega bo‘lgan birliklar) termini ham qo‘llanilishini kuzatamiz. Nutq belgilari, birinchi navbatda, aytilgan matn va nutqning o‘tmish qismi o‘rtasidagi munosabat haqida ma’lumot beradi (ya’ni, yozma yoki og‘zaki nutqning uyg‘unligini ta’minlaydi) va so‘zlovchi va qabul qiluvchi o‘rtasidagi munosabatni aks ettiradi. Kiritma so‘zlar tilshunos tadqiqotchilar uchun yangi o‘rganish obyektlariga aylantirilmoqda, va bu o‘z navbatida o‘zbek tilidagi til vosita va imkoniyatlarni qo‘llash kabi psixo-kommunikativ vazifalarini tadqiq qilishga yol ochmoqda.

Kiritma so‘z birikmasi kiritma so‘zga o‘xshash vazifaga (xususiyatga) ega bo‘lgan so‘z birikmalar. M., *Odatda xotin-qizlarga chiroq bag‘ishlovchi narsalar ham (sohining jingalakligi) Soraxonga yarashmaydi* (M. Sultonova).

Turkologiyada va o‘zbek tili sintaksisida, prof. A. G‘. G‘ulomov birinchi bo‘lib kiritmalarni kirishlardan chegaralab, ularni alohida sintaktik kategoriyalar sifatida ajratgan va bu hodisaning tabiatini to‘la ifodalay oluvchi «kiritma gaplar va kiritma so‘zlar», «kiritma konstruksiyalar» terminlarini ishlatadi. Demak uning fikriga ko‘ra, kiritma konstruksiyalarga asosiy gap bilan grammatik jihatdan bog‘lanmagan, gapni murakkablashtiruvchi maxsus sintaktik kategoriya sifatida qarab, ularga xos asosiy xususiyatlarini o‘rganadi. Bu hodisa o‘zbek tilshunosligida maxsus sintaktik kategoriya deb atalib, I. Toshaliyev «Hozirgi O‘zbek adabiy tilida kiritma konstruksiyalar» asarida kiritma so‘z biriqlarini ham gap bo‘laklari bilan grammatik bog‘lanmagan sintaktik hodisalar qatorida ekanligini aytib o‘tgan. Olim Kiritma so‘z biriqlarini birikma-kiritmalar deb atab, ularni sodda so‘z birikmalari orqali ham, murakkab qo‘shma so‘z birikmalari orqali ham ifodalanishini, shuningdek, uyushgan holda va alohida so‘z yoki gap bilan birgalikda qo‘llanilishi mumkinligini aytib o‘tgan. Bunda kiritma vazifasida qo‘llangan birlik erkin yoki turg‘un so‘z birikmalaridan iborat bo‘ladi. Ammo turg‘un so‘z birikmalarining kiritma vazifasida qo‘llanilishi juda kam uchraydi, frazeologik iboralar yolg‘iz holda kiritma vazifasida umuman ishlatilmaydi.

Kiritma so‘z biriqlari ko‘p jihatdan kiritma so‘zlarga o‘xshab, so‘z birikmalari ham tushuncha ifodalash birligi sanalib, odatda,

nominativ funksiyani bajaradi. Izlanuvchilarning ishlarida soʻz va birikma-kiritmalar birgalikda olib tekshiriladi, chunki Kiritma soʻz biriqlarni kiritma soʻzlardan alohida oʻrganish ayrim takrorlarni yuzaga kelishiga sabab boʻlishi mumkin. Lekin kiritma soʻz va kiritma soʻz biriqlar oʻrtasida (ayniqsa, parallel kiritmalarda) qator umumiy xususiyatlar boʻlishiga qaramay, ular bir-biridan farq ham qiladi. I. Toshaliyev Kiritma soʻz biriqlarni 2 guruhga – parallel va noparallel tiplarga ajratadi. M., 1) *Har qishloq va har mahalla oʻzida boʻlgan ot-arava, ulov va mardikorlarni «byegor» (majburiy hashar) tariqasida binokorlik uchun safarbar qildi (Gʻ. Gʻulom).* 2) *Uchqun Odilov (shaxmat chempioni) oʻyinda qanday yutganini hikoya qildi (M. Mirzayev).*

Kiritma soʻz biriqlarni zamonaviy tilshunoslikda oʻrganish shaxsning faoliyati mohiyati konsepsiyasiga asoslanib, tadqiqotchilar shaxsning nutqini koʻrishining ijtimoiy, psixologik, pragmatik jihatlariga tobora koʻproq eʼtibor berishmoqda. Ushbu tendentsiya birinchi navbatda «tilni harakatda» oʻrganish muammosi bilan bogʻliq boʻlib, uning doirasida zamonaviy lingvistik tadqiqotlar olib borilmoqda. Shaxs K.s.b.lar orqali faktlar va hodisalar haqida xabar beradi yoki ularga munosabat bildiradi, kognitiv faoliyat jarayonida his-tuygʻulari va istaklarini maʼlum bir tarzda ogʻzaki ifodalaydi, ogʻzaki ravishda tushunchalar, fikrlar va xulosalarni shakllantiradi, kommunikativ aloqalarga kirishadi, suhbatdoshni u yoki bu harakatga undaydi. Nutq ehtiyojlarining barcha xilma-xilligi va ularning kommunikativ toʻliqligidagi namoyon boʻlishi birinchi navbatda sintaksisda K.s.b.lar tilning sintaktik resurslari yordamida amalga oshiriladi. Dunyo tilshunosligida K.s.b.lar oʻrniga «paranteza» (yunon. *parenthesis* -kiritma) kirirma va kirishlarning mohiyatini umumlashtirgan holda toʻgʻri va aniq ifodalay oladigan termin sifatida deb tan olinmoqda.

Kiritma gap – kiritma soʻzga oʻxshash vazifani bajaruvchi gap: *Oltinchi brigadaning gʻoʻzasi, manamen hozirgin a aylanib keldim, sira avj olmayapti (Oybek).* *Yol- gʻiz borishga, toʻgʻrisini aytsam, qoʻrqaman (Oybek).* *Zo kir qoʻyagʻiroq chaldi (u katta-kichik hamma majlislarni qoʻngʻiroq bilan olib boradi) va qovogʻini solib dedi (P.Qodirov).*

Kiritma gap gap shaklida boʻladi va gap mazmuniga yoki uning ayrim boʻlaklari maʼnosiga oid kushimcha izoh maʼlumotlar beradi. Bular gap tarkibiga nutq jarayonida kiritilib, gap bilan mantiqiy-

semantik jihatdan munosabatga kirishadilar. Kiritma gaplar intonatsion jihatdan mustaqillikka ega bo'ladilar. Ular biror so'roqqa javob bo'lmaydilar, semantik vazifa bajarmaydilar, gap bo'lagi yoki ko'shma gaplarning komponenti bo'lib hisoblanmaydilar. Ular tushunilishi qiyin yoki tushunilmaydigan so'zlar (dialektizm, professionalizm, termin, jargonizm, arxaizm, istorizm kabilar) ma'nosini, ayrim leksik birliklarning talaffuzi va etimologiyasini izohlash, so'zlovchining subyektiv-emotsional munosabatini ifodalash, xabar manbaini kursatish, ko'shimcha ma'lumotlar berish uchun xizmat qiladi. M., *Yengil atletika bo'yicha o'tkazilgan musobakada Nazira Ermatova (Toshkentdan), Vali Nazarov (Buxorodan), Vera Ivanova (Samarqanddan) g'olib chikdilar* («Uzbekiston ovozi»).

Kiritma gaplar ko'pincha gap ichida, ba'zan gap oxirida keladi, gap boshida kelmaydi. Ular gapning barcha tiplari tarkibida kelishi mumkin. Ba'zan bir gap (ko'proq murakkablashgan gaplar) tarkibida bir necha boliishi ham mumkin. M., *Mehmonxonaga joylashib, soqolmo'ylovini olib (Ochil sho'x harakat bilan yuzini siladi), keyin agitator sifatida (u ko'kragini kerdi) salobat bilan kirib bordi* (P.Qodirov) Kiritma gaplar odatda, qavsga olinadi va tire bilan ajratiladi: *O'sha kun edimi yoki boshqa bir kun (anig'i esimda qolmagan) maktabda o'qishlar tamom bo'lib, bolalar tarqalayotganda, Habiba mendan so'radi* (S. Ayniy).

Kiritma gaplar rus tilshunos olimlari V.Vinogradov, A.M.Peshkovskiy A.Vejbitskaya, G.N.Akimovalarning sintaktik nazariyalari bilan birga tadqiq qilingan. O'zbekistonlik olimlardan A.Baskakov, A.Sodiqov, A.Abduezizov, M.Asqarova, G'.Abdurahmonov, A.Nurmonov, N.Mahmudovlar tomonidan Kiritma gaplarni semantik va sintaktik tuzilishidan jihatlarini o'rganganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Акимова Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка. — М., 1990.
2. Abdurahmonov G', Shukurov Sh., Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. Fonetika, morfologiya va sintaksis. — T., 2008.
3. Вежбицкая А. Метатекст в тексте // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. — М., 1978.
4. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке // Исследования по русской грамматике: избранные труды. — М., 1975.
5. Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси (синтаксис). — Т.: Ўқитувчи, 1995.

6. Нурмонов А., Махмудов Н. Ўзбек тилининг мазмуний синтаксиси. – Т., 2007.
7. Nurmonov A., Mahmudov N., Sobirov A., Yusupova Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – T.: Ilm Ziyoy, 2010.
8. Sayfullayeva R. va boshq. Hozirgi o'zbek tili. – T., 2009.
9. Ўзбек тили грамматикаси. II том. Синтаксис. –Т.: Фан, 1976.
10. Ўринбоев Б. Ўзбек тили сўзлашув нутқи синтаксиси масалалари. – Т.: Фан, 1974.
11. Ғуломов А., Асқарова М. Ҳозирги ўзбек адабий тили синтаксис. – Т.: Ўқитувчи, 1987.
12. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Т.: Фан, 2002.
13. Yo'ldoshev I., Muhamedova S., Xolmanova Z., Majidova R., Sh.Sultonova. Mutaxassislikka kirish (Tilshunoslikka kirish). – T.: Barkamol fayz media, 2018.

MULOQOTNING O'ZIGA XOS MANSUBLIK TAMOYILLARI DINIY TUSHUNCHALARDA AKS ETISHI

*Yu.A.Mirzaahmedova,
Andijon davlat universiteti doktoranti*

Annotatsiya: ushbu tezisdagi o'ziga xos mansublik tushunchasi, o'zbek muloqot tarziga islom dinining ta'siri, fransuzlarning ham o'z dinidagi mansublik jihatlari, mutafakkirlarning til va so'zdagi o'ziga xos qarashlari bo'yicha izchil fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: mansublik, diniy ta'sir, mutafakkirlarning o'zaro qarashlari, o'zaro muloqot, til va so'z.

Abstract: In this thesis, the concept of unique belonging, the influence of Islam on the Uzbek style of communication, the aspects of belonging of the French in their religion, and the unique views of thinkers on language and words are discussed.

Keywords: affiliation, religious influence, thinkers' views, interaction, language and speech.

Аннотация: в данном тезисе обсуждаются понятие уникальной принадлежности, влияние ислама на узбекский стиль общения, аспекты принадлежности французов к своей религии, уникальные взгляды мыслителей на язык и слова.

Ключевые слова: принадлежность, религиозное влияние, взгляды мыслителей, взаимодействие, язык и речь.

Keyingi yillarda antroposentrik tamoyillar asosida sosiolingvistika, kognitiv tilshunoslik, prgmalingvistika, lingvokul'turologiya kabi bir qator fan sohalari rivojlandi. Xususan, lisoniy shaxsning ijtimoiylashuvi, nutqiy vaziyatning diskursga ta'sir i nuqtai nazaridan «identichnost'» («mansublik») tushunchasi shakllandi. Jahon va rus tilshunosligida ushbu tushuncha doirasidagi masalalar: 1. Mansublik fenomenining nazariy asoslari. 2. Milliy-etnik mansublik. 3. Kasbiy mansublik. 4. Shaxsiy mansublik. 5. Mansublik inqirozi kabi turli aspektlarda o'rganilmoqda.

Insonning jamiyatdagi hayot tarzi uning tiliga asosan diniy hayot tarzi bilan o'ziga xos mansublik jihatlari bevosita bog'liq. O'zbek muloqot tarziga islom dinining ta'sir i juda katta. Masalan: E olloh, yo tavba, astag'firulloh, mashalloh, inshalloh...kabi undov so'zlar keng qo'llaniladi. Shuningdek, yo tangrim, yo xudo yoki yo pirim kabi avvalgi dinlarning izlari ham saqlangan.

Fransuzlarning ham o'z dini va e'tiqodi mavjud hamda ularning o'z diniy qarashlari yashash hayot tarzida o'ziga xos mansublik tomonlari e'tiqodlari orqali namoyon bo'lali. Fransuzlar muloqot jarayonlarida:

E olloh, ya'ni

Oh mon Dieu..... yoki

E shayton, ya'ni

C'est le diable..... kabi undov so'zlarni keng qo'llaydilar.

Muloqot inson faoliyatining ajralmas va yetakchi faoliyatidir. Muloqot insonning nafaqat boshqa jonzotlardan farqlab turuvchi imkoniyati, shuningdek, ehtiyoji hamdir. Inson sohibi nutq bo'lganligi uchun ham boshqa jonzotlardan ustun turadi. Jismoniy imkoniyatlariga ko'ra inson boshqa mahluqlardan ojiz: hatto kichik sichqon ham tezkorlikda, yashovchanlikda insondan o'tadi. Ammo inson o'zaro til biriktirib eng ulkan jonzotlarni ham yengadi, bo'ysundiradi. Insonning muloqot jarayonidagi mohiyati masalasi mutafakkirlar diqqatini doimo jalb qilib kelgan. Sa'diyning fikricha: «Odam tili bilan hayvondan ustun, ammo tildan nojoiz foydalansa, hayvondan battar».

Alisher Navoiy ham insonni hayvondan ajratgan narsa nutq ekanini ta'kidlaydi, shuningdek, so'z – nutqning inson hayotining ilohiy manbasi sifatida ko'radi:

So'z durki, nishon berur o'lukka jondin,

So'z durki, berur jong'a xabar jonondin,

Insonni so'z ayladi judo hayvondin,

Bilkim, guhari sharifroq yo'q ondin.

Shu o'rinda Alisher Navoiyning til va nutqni izchil va hassoslik bilan farqlaganini ta'kidlash mumkin: Ko'ngul maxzanining qulfi til va ul maxzanning kalidin so'z bil.

Ko'ngil xazinasini til bilan shakllanadi, biroq u yashirin, uning voqelanishi esa so'z orqalidir.

«Qur'oni Karimda «Xalaqal insona allamahul bayon «ya'ni «Insonni yaratdi va bayonni o'rgatdi» oyati mavjud (55-sura). Nozil qilinayotganidek, insonni yaratgan va unga kalomni taqdim etgan Ollohning o'zi unga fikrlash va ushbu fikrni ifodalash qobiliyatini ham ato etgan. Shuning uchun bo'lsa kerakki, odamzot nafaqat fikrni ifodalashda lisoniy qobiliyatga murojaat qiladi, balki ushbu qobiliyatni shakllantiruvchi vosita – til haqida fikr yuritishni ham unutmaydi.»

Ko'rinadiki, islom dini asoslarida nutq sohibi bo'lishlik ilohiy qobiliyat sifatida baholanadi. Insonga taqdim etilgan ko'plab imkoniyatlar ichida aynan nutq – bayon alohida ajratib ko'rsatiladi. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, bunday qarash deyarli barcha dinlar uchun xos:

«Nasroniylarning muqaddas kitobi «Injil»da til va so'z masalasi chigal jumboqlardan biridir. Injilning to'rtinchi – Yuhanno bayon etgan «Xushxabar» qismi «Azalda Kalomulloh bor edi» degan oyat bilan boshlanishi ham bejiz emas:

Azalda Kalom bor edi.

Kalomulloh Xudo huzurida edi,

Kalom – Xudo edi.

Azaldanoq U Xudo huzurida edi!

Nasroniy manbalarda izohlanishicha, Kalomulloh yunoncha logos, ya'ni borliqning asosidagi ilohiy kuch va mantiqdir».

So'zning shakllantiruvchi qudrati jahonda keng tarqalgan tariqatlar uchun azaldan ma'lum bo'lgan. So'zning zamonaviy tilshunoslikda kodlash deb nomlanuvchi xususiyati ahli ilmlar diqqatini tortgan.

Naqshbandiya ta'limotining asoschisi Xoja Bahouddin Naqshband hazratlari «Bizning tariqimiz suhbatdir», degan ekanlar.

«Rigveda»da «so'zning Haqdan yuborilgan donishmandlik» ekanligi, «Avesto» «ilk so'zning olamni yaratganligi» ko'rsatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz // O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga

kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – T.: O'zbekiston, 2016. – 56 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. – 488 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: O'zbekiston, 2017. – 104 b.

4. Ахманова О.С., Магидова И.Н. Прагматическая лингвистика, прагмалингвистика и лингвистическая прагматика // Вопросы языкознания. – М., 1978. – №3. – С. 43 -48.

5. Вендлер З. Иллокутивное самоубийство // Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – Москва, 1985.

6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – T.: O'zME, 2008

7. Iskandarova Sh. O'zbek nutq odatining muloqot shakllari: filol. fanl. nomz. diss....avtoreferati. –Samarqand, 1993. – B.19.

8. Musayeva F. O'zbek tilida jins tushunchasining ifodalanishi: filol. fanl. bo'yicha fals. dokt. diss. avtoref. – T., 2019. – B.24.

9. Reshetova L., Umurov Q. Rod va jins kategoriyasining leksik-grammatik xususiyatlari / O'zbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1975. – №6. – B. 31-35.

10. Dadaboyev H. Ilk eski o'zbek tilida erkak jinsining ifodalanishi / O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. – №5. – Toshkent, 2011. – B. 31-35.

11. Xo'janiyozova Sh. «Devonu lug'otit turk»dagi umumiy va farqli ma'noli leksik birliklar xususi.

MAQSUD SHAYXZODA DRAMALARIDA BADIY TIMSOLLAR NUTQINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Muhtaram Ikramova,

Namangan davlat universiteti o'zbek tili yo'nalishi 2-kurs tayanch doktoranti.

Annotatsiya: maqolada Maqsud Shayxzodaning dramatik asar yaratish mahorati, shuningdek dramatik qahramonlar spetsifikasiga xos bo'lgan til birliklarining lisoniy xususiyatlari tahlili berilgan.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, badiiyat, polifoniya, parafraza, aforizm, sarkazm.

Abstract: The article provides an analysis of Maqsud Sheikhzadeh's ability to create a dramatic work, as well as linguistic features of language units characteristic of dramatic characters.

Keywords: linguopoetics, art, polyphony, paraphrase, aphorism, sarcasm.

Аннотация: в статье проводится анализ мастерства Максуда Шейхзаде в создании драматического произведения, а также языковых особенностей языковых единиц, характерных для специфики драматических персонажей.

Ключевые слова: лингвопоэтика, искусство, полифония, парафраз, афоризм, сарказм.

Kirish. XX asr oxirlarida o'zbek tilshunosligida matnning nazariy va lisoniy tahlili masalalari tadqiq etila boshlandi. Bu kabi tadqiqotlar esa matnning, ayniqsa badiiy matnning til sistemasidagi mavqeyini yanada oshiradi va yozuvchi zimmasiga yanada mas'uliyat yuklaydi. Badiiy asar ijodkor ongidagi fikr, g'oya, haqiqatni aytish istagining paydo bo'lishidan boshlanadi. Shu ijodiy niyatni (g'oyani) ifodalashga xizmat qiladigan til materiallarining tanlanishi, bu kabi til birliklarining badiiyat (poetika) uchun xizmat qilishi lingvopoetik qonundir. Bu esa tilshunoslikning yangi yo'nalishlaridan biri bo'lgan lingvopoetikaning asosidir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Lingvopoetika – san'at va til tajassumidir. Har qanday badiiyat bu – tildir. Badiiyat – tilsiz namoyon bo'lishi mumkin emas[1:97]. Muallif asardagi ijodiy, kommunikativ maqsadini sara til birliklaridan foydalangan holda ifodalash kerakki, tanlangan til materiali asarning matniy janri uchun qolip, asardagi har bir detal va qahramonlar uchun esa «bezak» funksiyasini bajarmog'i lozim.

Ishimizda badiiy matnning lisoniy tahlili metodologik tamoyillari masalalari yoritilgan tilshunos M.Yo'ldoshev, D.Xudoyberganova, adabiyotshunos Y.Solijonovlarning tadqiqot materiallari bizning ilmiy faoliyatimiz uchun muhim manbalardan biri bo'ldi.

Natijalar va muhokama. Sara asarlar yarata olgan, omma tilida satrlari muhrlanib qolgan ijodkorlardan biri Maqsud Shayxzodadir. Shayxzodaning so'zga muhabbati va ehtiromi o'zgacha. Bu ehtiromni tasvirlamoq uchun so'zlarga shayxona yo'l ko'rsatadi, ularning chinakam mo'jiza ko'rsatishlari uchun imkon yaratadi, ma'nan va mantiqan «ko'zi ochilgan» so'zlar, g'aroyib mo'jizalar yaratadi [2:70].

Maqsud Shayxzoda nafaqat lirika, balki dramaturgiya sohasida ham maktab yarata olgan ijodkordir. O'zbek dramalarining shoh asarlari sifatida «Jaloliddin Manguberdi» va «Mirzo Ulug'bek» fojialarini yaratdi. Bu asarlarning bosh g'oyasi *vatan ozodligi uchun kurash, erkka, haqqa, hurriyatga intilishdir*. Davr talabidagi bu g'oya ko'plab asarlarda kuzatiladi. Shayxzoda mahorati esa asosiy semani ifodalash uchun har bir timsol nutqida sara til birliklaridan o'rinli foydalana olgan.

Dramalarda til birliklari «soʻz oʻyinidek» bir-birini toʻldirib turadi, ifodalashi lozim boʻlgan zaruriy funksiyani bajaradi. Jumladan, «Jaloliddin Manguberdi» dramasida quyidagi satrlarga eʼtibor beraylik:

Jaloliddin

***Mangulikdan joy olgan – yashar abadiy,
Men-ku, Manguberdiman, olam biladi.
Koʻklardanmi, suvdanmi, yo yer tagidan,
Balki sahro bagʻridan, togʻ etagidan,
Bir kun paydo boʻlaman shu yurt, shu yerda,
Yurt shaydosi koʻmilmas gʻurbatda – goʻrda.
Ulugʻvor niyatlarga kor qilmas ajal,
Kim yurtdan yovni quvsa – mendurman oʻshal*** [3:417].

Jaloliddin Manguberdi nutqida ifodalangan bu jumlar semasida Jaloliddinning vatan erki, xalq ozodligi uchun kurashganligi asl haqiqatdir. Muallif bu haqiqatini qahramon falsafasiga xos mukammal til birliklarida ifodalaydi. *Mangulik joyi. sahro bagʻri, togʻ etagi, ulugʻvor niyatlar* kabi metaforik oʻxshatishlar misralar jozibasini yanada oshirgan. *Yurt shaydosi koʻmilmas gʻurbatda – goʻrda* jumlasida esa ijodkor didaktik maqsadidagi gʻoyaviy niyatini, yaʼni *xalqini sevib, hurligi uchun kurashgan qahramon mangu yashaydi* hikmat semasini ifodalagan. Soʻngi misradagi jumlar esa bugungi kunda xalqimiz maʼnaviy ongida ajralmas parafrasaga aylanib ulgurdi. «Siz oʻshami» jumlasida Otabek va Kumush obrazlari yoritilganidek, «*mendurman oʻshal*» parafrasasida bugun xalqimiz erk uchun kurashgan Jaloliddin Manguberdi timsolini yod etadi. Shayxzoda bu til birligi orqali Jaloliddinning *buyuk sarkarda, elparvar, jahongashta* kabi xislatlar egasi ekanligini kontekst orqali ifodalay olgan. Shuningdek, Maqsud Shayxzoda dramani II jahon urushi davrida yozadi. Asar voqeliklarida, badiiy timsollar hatti-harakatlarida, nutqida Shayxzoda ijod etgan davr siyosatini ham ifodalaydi. Qahramonlar tilida 1940-yillardagi koʻngil tubida qolib ketgan kechinmalarini sara til birliklari orqali mahorat bilan ifodalaydi.

Maqsud Shayxzoda ushbu dramalarini nafaqat tilshunoslik, balki, adabiyot, tarix, sotsilologiya, stilistika, psixologiya fanlarining oʻrganish obyekti sifatida mukammal yarata oldi. Xususan, adabiyot nazariyalaridan maʼlumki, «Jaloliddin Manguberdi» va «Mirzo Ulugʻbek» fojialarini *polifonik asar* deya olamiz. Ikki dramada ham muallif har bir badiiy timsollarni oʻziga xos polifonik nutq bilan ifodalaydi. Badiiy asar tilida muallifning oʻz tilidan boshlab, jamiyatdagi hamma tabaqalarning tili, ularning asardan olgan oʻrniga qarab oʻz xususiyatlari bilan mavjuddir. Har bir ijtimoiy tabaqaga mansub

personajlarning tili badiiy asar tilida o'ziga xos bir qatlamni tashkil etadi [4:210]. Jumladan, «Mirzo Ulug'bek» tragediyasida Maqsud Shayxzoda har bir timsolni o'z falsafasiga xos so'zlatadi:

Piri Zindoni

Zo'ra vonning zillatiga hech toqatim yo'q.

Baloxo'rlar nazarimda ayni qalloblar,

Tekin yegan hazratlar-chi, xuddi hasharot.

Ulug'bek

So'zlaringda tafakkurdan zug'um ortiqroq,

Sultonlar ham xudovandning navkarlari-ku!

Yo'q, bularni haromtomoq deyish nohaqlik!

Saltanatki, sultoni yo'q – boshsiz bir tanga.

Piri Zindoni

Tushunmayman, tushunmayman, shavkatli Mirzo,

Vaholanki, toj – boshdagi fikrga qafas.

Ulug'bek

Siz ellik yil g'aflat ichra qolgansiz, usta.

Piri Zindoni

(qahqaha solib kuladi)

Istasangiz tiz cho'kayin oyog'ingizga,

Sizga, buyuk qalbli inson, ulug' munajjim!

Ammo, sulton Ulug'bekka, sohibi tojga

Bosh egmayman, egolmayman, yo'q egolmayman [5:135].

Maqsud Shayxzodaning yana bir mahorati, mukammal tarixiy dramalar yaratishda ilk qadadamni boshlab berdi va har ikki dramani erkin vaznda, ya'ni oq she'rda bitdi. Bu vaznda yozilishi badiiy timsollar nutqiga musiqiylik, ohangdorlik, estetik go'zallik, poetik funksiya kabi xususiyatlarni yuklaydi. Jumladan, Mirzo Ulug'bek nutqida yuqoridagi xususiyatlar kuzatiladi:

Ulug'bek

Mamlakatga urfon kerak, ilm-u ma'rifat,

Boshboshdoqlik emas, idrok, nizom, farosat.

Shunday qilsa, borib-borib ravnaq topar yurt.

Birinchi gal orif bo'lsa sultonlar o'zi,

G'aflat ketib ochiladi ulusning ko'zi. [5:134]

Muallif kontekstda urfon, ilm-u ma'rifat, idrok, nizom, farosat leksemalari bilan orif, sulton, ulus kabi leksemalarini bir semantik maydon asosida ifodalagan. Bu xususiyat esa timsol nutqiga emfoniya hodisasini olib kirgan. Ushbu jumlar Ulug'bek nutqigagina xos. Muallif asar mazmunida Ulug'bek nutqini 50 dan ortiq hayotiy hikmatlar bilan boyitadi. Fojiadagi hikmatlar boshqa hikmatlardan vazn

talabidagi she'riy uslubdaligi, hayotiy asosga egaligi, ya'ni asar timsolining hayoti misolida amaliy isbotini topganligi bilan xarakterlidir.

Xulosa. Maqsud Shayxzoda dramalarda badiiy timsollar nutqida poetik ko'lamdagi noodatiy o'xshatishlar, kinoya, sarkazm, badiiy san'at vositalari, frazemalar, aforizmlar, tantanavor murojaat shakllari va boshqa til birliklarida dramalarning badiiyatini, lisoniy qirrasini ochib bera olgan.

Maqsud Shayxzoda har ikki dramada badiiy timsollar nutqida makon va zamondagi nutqiy vaziyatdan kelib chiqib har bir til birliklarini o'rinli ifodalaydi. Muallif drama qahramonlarini, jumladan, shohni shohlarcha, olimni olimlarcha, sipohni sipohiylarcha, qalandarni qalandarcha so'zlatadi va falsafasiga xos til birliklaridan mahorat bilan foydalanadi. Shu til birliklari orqali timsolning hayotiy falsafasini, kasb-korini, mavqesini, asar badiiyatini anglaymiz. Bu mulohazalar esa Shayxzodaning badiiyat fenomenini, o'ziga xos individual shayxona uslub ijodkori ekanligini isbotlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Сапорта С. Применение лингвистики в изучении поэтического языка // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. IX. – М., 1980. – С.
2. Махмудов Н. Сўз шайхининг мўъжизалари // Ўзбекистон санъати ва адабиёти, 2006. – № 3.
3. Шайхзода М. Дунё боқий. –Т.: F.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашрети, 1988. – Б. 417.
4. Султон И. Адабиёт назарияси. Дарслик. 2-нашри. – Т., 1986.
5. Шайхзода М. Мирзо Улуғбек. –Т.: Ўқитувчи, 1994.

METAFORIK KO'CHIMNING KOGNITIV TILSHUNOSLIKDA TUTGAN O'RNI

Xolisov Azizbek Shokirjon o'g'li,

Muqumiy nomidagi Qo'qon davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistrant.

Annotatsiya: maqolada kognitiv metaforaga aloqador, ya'ni ingliz va o'zbek tillardagi metafora, metonimiya, epitet, perifraza va boshqa hodisalar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: ko'chimning turlari, metafora, o'zbek tili, ingliz tili, muloqot, chog'ishtirma tilshunoslik, kognitiv metofoforik birliklar.

Abstract: the article deals with cognitive metaphor, i.e. metaphor in English and Uzbek, metonymy, epithet, periphrase, and other phenomena.

Keywords: types of movement, metaphor, Uzbek language, English, communication, learning linguistics, cognitive metaphoric units.

Аннотация: в статье представлена информация о метафоре, метонимии, эпитете, перифразе и других явлениях, связанных с познавательной метафорой, то есть на английском и узбекском языках.

Ключевые слова: виды перевода, метафора, узбекский язык, английский язык, коммуникация, сравнительное языкознание, познавательные метафорические единицы.

Globalizatsiya jarayonlari til, madaniyat va jamiyatning barcha bo'g'inlarida bo'y ko'rsatmoqda va uning ta'sir doirasi, ayniqsa, yosh avlod vakillari nutqida kengayib bormoqda. Shunday ekan, lisoniy politraning yorqin ranglaridan biri bo'lmish kognitiv metoforik birliklar tilshunoslikning ham nazariy, ham amaliy yo'nalishlari uchun qiziqarli tadqiqot obyekti hisoblanadi, sababi, muloqot asosi bo'lmish til muayyan xalqning madaniy va ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlarni aks ettiradi pirovard natija boshqa sohalar, masalan, madaniyatshunoslik, psixologiya, sotsiologiya, kognitologiya, axborot texnologiyalari kabilar rivojida ham muhim rol o'ynovchi vositasi sanaladi. Shu bois kognitologiyaning o'ziga xos unikal spetsifikasi, uning vazifalari, turli diskurslarda gavdalanishi, sotsiopragmatik jihatlari, yondosh hodisalardan farqi hamda individuumning ushbu fenomenga munosabatini tillararo chog'ishtirma planda tadqiq etish bugungi kun tilshunosligi uchun dolzarbdir. Shu nuqtai nazardan olib qaralsa, lingvomadaniyatshunoslik, kognitiv-pragmatik tilshunoslik, adabiyotshunoslik va ular bilan bog'liq sohalarining rivojlantirish o'zbek tilshunosligi uchun g'oyat ahamiyatlidir.

Kognitiv metafora masalasini kognitiv tilshunosligi nuqtai nazaridan tahlil qilish va kognitiv metaforalarining mavjudligida inson faktorining mohiyati, dunyoni bilish jarayonida kognitiv metaforalatning mohiyati va o'rnini ¹belgilash hozirgi kunda dolzarb hisoblanadi. Bu muammoning hal etilishi tillarida mavjud bo'lgan metafora, metonimiya, epitet, parafraza va shu kabi xodisalarning kognitiv jihatdan tahlil qilish va ularning konseptual va kulturologik tabiatini

¹ Aliqulov T. Funksiologik ko'chish hodisasiga doir. — Toshkent, O'zbek tili va adabiyoti, 1965, №6, 24-29 b.

tushunishga olib keladi. Soʻz maʼnosining koʻchishi nutqning madaniy tus olishiga hissa qoʻshishi bilan bir qatorda ular tilshunoslikda lingvistik hodisalarni yuzaga keltirish bilan ham muhimdir. Tilshunoslikda bunday xususiyatlarga toʻliq mos keladigan ilmiy kuzatishlarni juda kam uchratdik. Masalan, parafrazalar (tasviriylar) oʻzbek tilida ham oʻrganilgan, ammo ularning yuzaga kelishida, metafora (oq oltin – paxta), metonimiya (gʻazal mulkining sultoni – Alisher Navoiy), sinekdoxa (zangori ekran – televizor) usullarining yetakchi oʻrinni egallashi haqidagi fikrlar yetarli emas. Maʼno koʻchishining obrazlik, tasviriylar, ifodalilikka boʻlgan munosabati, ular oʻrtasidagi farq hamda ularning yordami bilan yuzaga kelayotgan lingvistik va uslubiy hodisalarning oʻrganilishi haligacha talab darajasida emas.

Maʼno koʻchishidagi obrazlilik, taʼsir chanlik haqida gap ketar ekan, darhaqiqat, ular faqat soʻz maʼnolarining koʻchishi bilan amalga oshadi. Demak, metafora har qanday maʼno koʻchishining asosiga aylanadi. Tilimizni doim yangi nom, yangi soʻz orqali emas, balki mavjud boʻlgan soʻzlarni yangicha maʼnolar bilan qoʻllash orqali ataladi. Tilning shu xususiyati tufayli lugʻat tarkibi doimo sifat va miqdor jihatidan boyib boradi. Yuqorida taʼkidlanganidek, soʻz maʼnosining koʻchishi yoʻllari: metafora, metonimiya, sinekdoxa, funksional koʻchishdir. Tilshunoslik yangi-yangi lingvistik hodisalarning yuzaga kelishida maʼno koʻchishining oʻrni katta. Biz buning natijasi sifatida yuqorida polisemantik soʻzlarning hosil boʻlishi jarayoni orqali tanishib oʻtdik. Yana shuni aytish lozimki, maʼno koʻchishi tilning tasviriylar vositalaridan biri boʻlgan parafrazalar (tasviriylar)ning yuzaga kelishida ham asos boʻla oladi

Metafora grekcha soʻz boʻlib, maʼnosi «koʻchish, koʻchirish va koʻchim»dir [1]. Metafora nutq mexanizmi boʻlib, muayyan bir predmetlar yoki voqea-hodisalar guruhini bildiruvchi soʻzning boshqa sinfga yoki guruhga mansub, ammo qaysidir bir tomonidan birinchi predmetga oʻxshash boʻlgan obyektning nomlash uchun ishlatilishini bildiradi. Mazkur atama kengroq maʼnoda qoʻllanganda soʻzning har qanday koʻchma maʼnoda ishlatilishiga aytiladi. Metafora sheʼriylar ifodaviylar nutqning resursi boʻlibgina qolmay, balki u soʻzlarning yangi maʼnolari manbayi ham boʻlib xizmat qiladi-ki, bu holatda soʻzlar

tavsiflovchi xossalari yordamida qator kognitiv vazifalarni: ya'ni 1) nomlash, 2) farqlash, 3) guruhlash vazifalarini ham bajaradi

Bu kognitiv ma'nolar shaxsga uning nomi tarzida. biriktiridadi, masalan tosbet, nosyuqi, sarimsoqqiyoz, yog'ochkalla va hokazo.

Parafrazalarning yuzaga kelishida ularning ahamiyati katta. Haqiqatdan ham so'zning leksik ma'no taraqqiyotini bilish bir tomondan, nima asosida nima kelib chiqqanini tushuna olishga imkon bersa, ikkinchi tomondan, shu yangi atamalarni qay yo'sinda, nimaga nisbatan ishlatish mumkinligi haqida tushuntiradi. Masalan: «keksalik» so'ziga nisbatan umrning kuz fasli, «til» so'ziga nisbatan aloqa vositasi, «ota» so'ziga nisbatan eng kechirimli zot, «dehqon» so'ziga nisbatan ilm zahmatkashi kabi tasviriy ifodalarning yaratilishi leksik ma'no taraqqiyotini vujudga keltiruvchi usullardan biri metaforani yaxshi his qilish oqibatidir. Metaforik ko'chishning yaratilishi, paydo bo'lishi ham ko'p holatlarda nolingvistik, ya'ni ekstralingvistik voqea, hodisalar, borliqdagi muayyan vaziyatlarda turli obyektlarning so'zlovchi ongida qandaydir o'xshash obrazlarning yaratilishi bilan bog'liqligi sir emas.

Metaforik ko'chishlarning yaratilishida tashqi o'xshashlik yuqoridagi holatdagi kabi katta rol o'ynaydi va bu narsa yangi yaratilgan narsaning tabiatdagi prototipi (timsol) nomining kengayishiga va inson qo'li bilan yaratilgan obyektning o'sha nom bilan nomlanishiga olib keladi. Masalan, ingliz tilidagi «crane» so'zi «bo'yni va oyoqlari uzun qush»ni bildiradi va o'zbek tilidagi «turna» so'ziga to'g'ri keladi. Sanoat revolyutsiyasining ajralmas qismi bo'lmish binokorlikning keng ko'lamda rivojlanishi yangi mashina va mexanizmlarning yaratilishga olib keldi. Balandlikka qurilish materiallarini ko'tarib beradigan mexanizm yaratilganda unga hech o'ylab o'tirmay «crane» ya'ni «turna» deb nomladilar, Va bu «turna» so'zi endi «turna» emas balki «kran» shaklida kirib keldi. Buning oqibatida ingliz tilida so'zlovchilar bir so'zning ikki ma'nosi deb qabul qilsa, boshqa tilda so'zlovchilar ularni ikki alohida so'z sifatida qabul qiladi, ya'ni bir tildan boshqa tilga o'tganda o'sha metaforik ko'chimga asos bo'lib xizmat qilgan belgi, xossa yoki xususiyat unutilishi mumkin.

So'z ma'nosi qanchalik ko'p belgili, informatsion jihatdan boy bo'lsa, u shunchalik oson ko'chadi. Otlarni tahlil qiladigan bo'lsak, bular jumlasiga odatda aniq ma'noni bildiruvchi otlar kirib, ular tabiiy ko'rinishlar, voqelik va ularning qismlarini bildiradi. Bundan tashqari bu

guruhga metaforik parafrazalarni yasovchi relyatsion otlar ham kiradi, masalan: the opposite sex. the better half (ayol), the worser halves (erkaklar).

O'zbek tili ham parafrazalarga juda boydir va shu boisdan quyidagilarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir: tabiat ne'matlari (mevalar); zangori olov (gaz); yerning yopinchig'i (osmon); xazon fasli (kuz).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliqulov T. Funksiologik ko'chish hodisasiga doir//O'zbek tili va adabiyoti, 1965.
2. Mirzayev I.K. Xos so'zli sintaktik qurilmalarning tarjimada berilishiga doir// Xorijiy filologiya. – Samarqand, 2002.
3. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov I. O'zbek tili. – T.: Oliy Maktab, 1965.

DIN VA HADISLARGA OID ATAMALAR

*Sobirova Ra'noxon Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD).
Abdullajonova Shaxnoza Qudratillo qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti I-M-22-2 guruh magistranti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada din va xadislarga oid atamalar to'g'risida tushunchalar berilgan va keng foydalanuvchilar ommasi uchun mo'ljallangan, ya'ni hadis ilmidan (yoki arab tilidan) bexabar insonlar uchun bu kamchilikni to'ldirishdir. Bu maqsadga erishish uchun hadisda kelgan ma'lum bir atamalar izohini ko'rish imkoniyati bor. Bu imkoniyat orqali aziz o'quvchilar hadislarni iloji boricha to'liqroq tushunib yetishadi deb umid qilamiz.

Kalit so'zlar: sha'roniy, shialik, shafolat, sha'bon, shath.

Abstract: this article provides an understanding of terms related to religion and hadith and is intended for a wide audience. That is, for people who do not know the science of hadith (or the Arabic language), this is to fill the knowledge. To achieve this goal, there is an opportunity to see the explanation of certain terms that appear in the hadith.. We hope that our dear readers will understand the hadiths as fully as possible through this opportunity.

Keywords: Sharani, Shiite, intercession, shaban, shath.

Аннотация: эта статья дает понимание терминов, связанных с религией и хадисами, и предназначена для широкой аудитории. То

есть для людей, не знающих науки хадисов (или арабского языка), это будет восполнением. Для достижения этой цели есть возможность увидеть объяснение некоторых терминов, встречающихся в хадисе. Мы надеемся, что благодаря этой возможности наши дорогие читатели как можно полнее поймут хадисы.

Ключевые слова: шарани, шиитское, заступничество, шабан, шатх.

Shialik – (arab. – guruh, tarafdorlar) – islomdagi asosiy yoʻnalishlardan biri, oʻzining tarqalishi va ijtimoiy-siyosiy mohiyati jihatidan sunniylikdan keyin 2-oʻrinda turadi. Hozir jahondagi musulmonlarning qariyb 8% Sh.ka mansub hisoblanadi. Sh. 7-asr oʻrtalarida xalifa Ali hokimiyati tarafdorlaridan iborat siyosiy guruh sifatida vujudga kelgan. 7-asr oxirlariga kelib, Iroq va Eronda keng tarqalgan va islomdagi mustaqil diniy yoʻnalishga aylangan. Sh. boshda har qanday ixtilof va aqidaviy farqlardan xoli holda, faqat siyosiy harakat sifatida namoyon boʻlgan. Keyinroq diniy ixtiloflar, aqidaviy farqlar vujudga kelgan. Sh. diniy-aqidaviy taʼlimotda, marosim va urf-odatlarida sunniylikdan maʼlum darajada farq qiladi.

Diniy-siyosiy harakat sifatida xalifalar hokimiyatiga qarshi kurash olib borgan zamindor guruhlarining, hatto xalq qoʻzgʻolonlarining mafkurasi sifatida ham maydonga chiqqan. Sh. aslida zamindor guruhlar oʻrtasidagi hokimiyat uchun kurash oqibatida vujudga kelgan boʻlsa-da, bu ixtiloflar koʻpincha diniy taʼlimotdaga tafovut shaklida namoyon boʻlgan. Sh. tarafdorlari (shialar) sunniylar kabi Qurʼonni ilohiy deb yeʼtirof yetadi, lekin ayrim oʻta reaksion ruhdagi oqimlari xalifalar davrida uning ayrim qismlari tushirib qoldirilgan deb hisoblaydi.

Sh. ilohiyotchilari Qurʼonning mazmunini majoziy talqin qilish yoʻli bilan oʻz taʼlimotlarini asoslaydi. Sunnada hadislar masalasida yesa, ular faqat Ali (kv) va uning tarafdorlari nomi bilan bogʻliq boʻlgan hadislarni tan olgan va shunday hadislardan iborat mustaqil toʻplamlar tuzgan. Bu toʻplamlar Axbor deb atalgan. Sunniylikda yeʼtirof etilgan diniy aqidalardan farq qilib, Sh.da tavhid, adl, nubuvvat, imomat, qiyomatdan iborat 5 ta aqidaga yeʼtiqod qilinadi.

Bulardan 4 aqida – tavhid (Allohning yagonaligani yeʼtirof yetish), adl (adolat, Allohning odilligi, yaʼni taqdir aqidasi), nubuvvat (paygʻambarlik), qiyomat yoki maʼod (oxirat kunining kelishi va oʻlganlarning tirilishi), asosan, sunniylik taʼlimoti bilan mos tushadi.

5-aqida imomat (imomlar hokimiyatini eʼtirof etish) esa, sunniylikka va sunniy xalifalar hokimiyatiga zidligi bilan farq qiladi. Sh. Ali va uning avlodlaridan iborat oʻn ikki imom hokimiyatini tan oladi.

Shu munosabat bilan barcha xalifalarni, xususan dastlabki xalifalardan Abu Bakr, Umar va Usmonni hokimiyatni zo‘ravonlik bilan yegallab olgan shaxslar sifatida qoralaydi. 874–878-yillar orasida 7–9 yoshida bedarak yo‘qolgan 12-imom Muhammad al-Mahdiyni ular «yashiringan» hisoblaydi, zamona oxir bo‘lganda uning qaytib kelishini va adolat o‘rnatishini kutadi (imomi Mahdiy, imomi oxir zamon). Bu tasallallohu alayhi va sallamvur malum darajada sunniylikda ham tarqalgan. Ba’zi urf-odat va marosimlarda, shariat normalarida ham Sh. bilan sunniylik o‘rtasida ma’lum tafovutlar bor. Shialar sunniylar kabi Makka va Madinani muqaddas hisoblash bilan birga, Karbalo, Najaf sh.larida joylashgan imomlar qabrlarini ham ziyorat qiladi. Sh. shariatida ja’fariylik mazhabi hukmron bo‘lib, shialar imom Husaynga motam tutadi, shaxsey-vaxsey deb nom olgan motam yurishlari o‘tkazadi va h.k. O‘rta asrlarda Sh. ichida ixtiloflar yuz bergan, natijada ko‘p firqalar vujudga kelgan. Bulardan zaydiylar, ismoiliylar, ibodiylar va b. hozir ham mavjud. Sh. hoz. vaqtda Yeronda hukmron ye’tiqod hisoblanadi. Iroq, Afgoniston, Hindiston va Pokistonda shialar bor. Ozarbayjon va Tojikistonda (Pomirda ismoiliylar) aholining muayyan qismi Sh.ka e’tiqod qiladi.

Shafoat – (arab.) – boshqa birovga qo‘shilib, unga yordam berish va yonini olib, biror narsani uning uchun so‘rash. Ko‘pincha, Sh. martabasi va hurmati yuqori shaxsning o‘zidan past odamning tarafini olishi tushuniladi. Qiyomatdagi Sh. ham shundandir («al-Mufradot fi Rariybil Qur’on» 263 s.) Sh.chi o‘zini, Sh. qilinadigan shaxsga unga yordam berish va uning uchun bir narsani tilash uchun, qo‘shadi. Shuningdek, Allohning huzurida Sh. beruvchilar ham, gunohkorlarga ko‘mak beradilar. Sh. bir necha turlarga bo‘linadi. 1-ulug‘ Sh. bo‘lib, barcha payg‘ambar (as)lar ichidan Payg‘ambar Muhammad (sallallohu alayhi va sallam)ning o‘zlariga xos qilingandir. Buning dalili, Buxoriy, Muslim va b. rivoyat qilgan «ulkan shafoat» hadisidir. 2-Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam)ning, yaxshiliklari va yomonliklari barobar bo‘lib qolgan odamlar jannatga kirishlari uchun Sh. qilishlari. 3-Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam)ning, boshqa bir, do‘zaxga amr qilingan odamlarni unga kirmasliklari uchun Sh. qilishlari. 4-Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam)ning jannatga kirgan odamlarning amallari sallallohu alayhi va sallamobi taqozo qilgan darajadan yuqori darajaga ko‘tarish uchun Sh. qilishlari. 5-ba’zi qavmlarni jannatga hisobsiz kirishlari haqidagi Sh. Bu qismga dalil Ukosha ibn Musoning hadisidir. Rasululloh (sallallohu alayhi va sallam) unga duo qilib, Alloh uni jannatga hisobsiz kiradigan yetmish ming

kishilardan qilishini so‘raganlar (Buxoriy, Muslim). 6-Azobga sazovor odamlardan azobni yengillatish uchun Sh. Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam) amakilari Abu Tolibning azobini yengillatish haqidagi Sh.lariga o‘xshash (Muslim, Abu Sa‘vd al-Xudriy rivoyat qilgan). 7-Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam)ning barcha mo‘minlarga jannatga kirish izni berilishini so‘rab qiladigan Sh.lari. 8-Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam)ning o‘z ummatlaridan gunohi kabira qilganlariga Sh. qilishlari. Ushbu 8 tur Payg‘ambar (sallallohu alayhi va sallam)ga va Sh. qilinuvchiga nisbatandir. Sh. shafaotchiga qarab ham 8 turli bo‘ladi: 1-Anbiyo (as)larning ummatlariga Sh.i. 2-Farishtalarning gunohkorlarga Sh.i. 3-Kichik bolalarning ota-onasiga Sh.i. 4-Allohning yo‘lida shahid bo‘lganning o‘z axlidan 70 kishiga Sh.i. 5-Qur’onni yod olgan kishining axli baytiga Sh.i. 6-Mo‘minlarning bir-birlariga Sh.i. 7-Qur’oni karimning o‘z qorisiga Sh.i. 8-Ro‘zaning ro‘zadorga Sh.i. Qur’oni karimning 2-sura, 255-oyatida Sh. to‘g‘risida jumladan shunday deyilgan: «Uning huzurida hech kim (hech kimni) Uning ruhsatisiz shafaot qilmas». ShAXSEY-VAXSEY – shialikdagi motam marosimi. Muhammad (sallallohu alayhi va sallam) nabiralari (Alining o‘g‘li) imom Husaynning halok bo‘lgani munosabati bilan har yili muharram oyining boshida o‘tkaziladi. Sh.-v. Shialarning motam yurishlari vaqtida odat bo‘lgan «Shoh Husayn, voh Husayn» degan qichqiriqlarining qisqargan shakli (yana q. Ashuro).

Sha‘roniy – (yoki ash-Sha‘roviy), Abdulvahhob ibn Axmad (1493-1565) - misrlik mashhur so‘fiy va ilohiyotchi. Saqiyat – Abu Sha‘ra qishlog‘ida tug‘ilgan, o‘z shajarasini (asossiz ravishda) Ziyoniylar sulolasidan chiqqan Tlemsen hukmdorlariga, ular orqali alaviy Muhammad ibn al-Hanafiyaga bog‘lagan. Qohirada yashab, ijod yetgan. Shofi‘iylik fiqhini u Misrning atoqli faqihi Zakariyo al-Ansoriydan o‘rgangan. Ibn Arabiy qarashlari unga katta ta’sir ko‘rsatgan. Qohirada Sh. so‘fiy va’zxon sifatida tezda shuhrat qozongan, tarafdorlari ko‘paygan.

Badavlat qozi Abdulqodir al-Mag‘oziliy unga atab madrasa kurdirgan va vaqf sifatida bir qancha yer mulklari ajratib bergan. Sh. va uning avlodlari undan merosiy foydalanish huquqini olganlar. Shu tufayli Sh. ko‘p xayr-sadaqalar qilgan, kambag‘allar, mayib-majruhlar, shuningdek, ko‘p sonli muridlarini boqqan, bular uning shuhrati yanada ortishiga sabab bo‘lgan. 1774-yilda uning sag‘anasi ustiga uning nomi bilan ataladigan masjid bunyod etilgan, u hozir ham saqlangan. Masjid joylashgan ko‘cha va yaqin atrofdagi mavze ham uning nomi bilan ataladi. Sh. hadis, fiqh, so‘fiylik va b.ga oid 60 dan ziyod asar yozgan.

Ibn Arabiyning kuchli ta'siriga qaramay, Sh. uning vahdat al-vujud ta'limotini qabul qilmagan. U «ma'rifatli» so'fiylik tarafdori bo'lib, fiqh va islom aqidalarini chuqur bilish har bir so'fiy uchun shart deb hisoblagan.

U tavakkulni bir taraflama – har bir ishni Allohning irodasiga tashlab qo'yishni, bu bilan «qashshoqlikda kun kechiruvchi bekorchilar va tekinxo'rlarni» so'fiylikda ortib borishiga qarshi chiqqan. Fiqh sohasida Sh. mezon nazariyasini ishlab chiqqan, unga ko'ra, islomdagi 4 asosiy mazhab o'rtasidagi ixtiloflar asosan shariat qoidalariga amal qilishga oid. Sh.ga ko'ra, barcha mazhab asoschilari haq bo'lib, diniy qonun negazida sobitqadam bo'lganlar. Ular o'rtasidagi farq faqatgina shariatning u yoki bu qoidasini «murakkablashtirish» (tashdid) yoki «yengillashtirish» (taxfif) dan iborat bo'lgan.

Sha'bon – (Hindiston va Pokistonda – shabi barot) – musulmon qamariy taqvimidagi 8-oy. Islomga qadar Sh. - 4 muqaddas oydan biri (q. Qur'on, 9:36), chunki qad. arab taqvimiga ko'ra, yozgi tengkunlik Sh.ga to'g'ri kelgan. Sh.da qo'shimcha ro'za tutish (va b. solih a'mollar qilish) keng tarqalgan, Sh.ning 15-kuni yesa (u johiliyat davrida ham ye'zozlangan), islomda yeng ommaviy xalq bayrami – laylat al-baro'a («yaratish kechasi», odatda «xalos bo'lish kechasi» deb tushuntiradilar, ya'ni gunoxdarni kechirish) xuddi laylat al-qadr kabi qad. yanga yil bayrami belgilarini saqpab qolgan.

Shu kechada Alloh «eng pastki osmon»ga tushib, gunohlarini afv etishni so'raganlarning iltijosini ijobatga olar yekan. Laylat al-baro'ada Yosin surasi o'qiladi, o'lganlar yodga olinib, ular ruhiga duolar qilinadi. Hindiston va Pokistonda qashshoqlarga taom tarqatiladi, shirinliklar tanovul qilinadi, bayram charog'bonligi o'tkaziladi. Sh.ning 13-15-kunlari «Oq tunlar» (kunlar) deb atalib, bir qator mamlakatlarda bu kunlarda ro'za tutiladi. Sh. oyining 3-kunida Rasululloh (sallallohu alayhi va sallam)ning nabiralari Husayn tug'ilgan, 5-kuni – boshqa nabiralari Hasan tug'ilgan bo'lishi mumkin deb hisoblangan sanalardan biri deb aytiladi. Sh.ning 15-kuni – qibla Quddusdan Makkaga o'zgartirilgan kun deb hisoblanadi. Oy nomiga al-mu'azzam – «izzatli» sifatini qo'shish bilan islomda Sh.ning ahamiyati uqtirib ko'rsatiladi.

Shath – (ko'pliga shatahot yoki shathiyot; shataha fe'lidan – «harakatda bo'lmoq», «qirg'oqlar tomonidan qisib qo'yilishi natijasida jo'sh urmoq» – daryodaga suv haqida) – so'fiyning yekstaz holatida (vajd) o'zini nazorat qila olmay qolgan so'fiy aytadigan ibora. Sh. istilohi yekstaz holatining o'zini ham anglatadi. Fe'lning ma'nosidan kelib chiqib, tasallallohu alayhi va sallamvuf nazariyotchilari Sh.ga so'fiyni zikr paytida Allohni mushohada qilishi (mushohadat al-haqq),

undagi «men»ni «yo‘q bo‘lishi» (fano an nafsini), U bilan o‘zining birligani his etishi (ittihod) natijasida uni chulg‘ab olgan hissiyotlarining «otilib chiqishi» deb ta‘rif berganlar. Bu holatdagi so‘fiylar og‘zidan chiqqan yeng mashhur iboralardan Mansur al-Hallojning «Men-Xudo!» (ana-l-Haqq), Bistomiyning «Men sharafliman! O men qanchalar buyukman!» (subhani, subhani ma a‘zama sha‘ni), ash-Shibliyning «Sizning davringiz tugayapti, faqat mening vaqtimning na oxiri na boshi bor!», Ibn Sab‘inning «Xutsodan o‘zga hech narsa yo‘q» va b.ni ko‘rsatish mumkin. Umuman olganda Sh.ni so‘fiyda sodir bo‘ladigan shaxsiy ichki kechinmalar, uni so‘z bilan ta‘riflash mushkul bo‘lgan hissiyotlarini izhor etishga bo‘lgan intilishi deb izohlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Iso Muhammad At-Termiziy. Sunani termiziy. Tarjimon Mirzo Kenjabek («Adolat» 1999). B. 255.
2. Islom ensiklopediyasi. Zuhridin Husniddinov tahriri ostida. Taqrizchi akademik Ne‘matulla Ibrohimov. – T.: O‘zME, 2004. B 492.
alif.uz.
www.ziyouz.com.

BADIIY ASARDA SO‘Z ISHLATISH MAHORATI
(Jane Austenning «Pride and Prejudice» asarining o‘zbek
tiliga tarjimasi asosida)

Mamataliyeva Nilufar Dilmurat qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti, I-M-22-2 guruh magistranti.
Ilmiy maslahatchi: Sobirova Ra‘no Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: bugungi kunda internet va dunyoga ochiq qiziqish davrida yoshlarimiz jahon adabiyoti na‘munalarini o‘z ona tilida o‘qiy oladi.. Bu tezisdan O‘zbekistonda tarjimashunoslik fani qanchalik rivojlanganligini tarjimonning qayta yaratish mahorati aniqlashimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: tarjimashunoslik, jahon adabiyoti namoyondalari, tarjimonlik mahorati, «Andisha va G‘urur», tarjima san‘ati.

Abstract: today, in the era of open interest in the Internet and the world, our young people can read examples of world literature in their native language. In this thesis, we can determine how well the science of translation studies has developed in Uzbekistan, and the ability of the translator to recreate.

Keywords: interpreting, manifestations of world literature, interpreting skills, the art of translation.

Аннотация: сегодня, в эпоху Интернета наша молодежь может читать образцы мировой литературы на родном языке. В этом тезисе мы можем определить, насколько хорошо развита наука переводоведения в Узбекистане, а также мастерство переводчика.

Ключевые слова: переводоведение, проявления мировой литературы, мастерство перевода, искусство перевода.

Shiddat bilan rivojlanib borayotgan bugungi kunda zamonaviy adabiyotning o'рни katta. Milliy asarlar bilan bir qatorda jahon adabiyotidan tarjima namunalar ham kitobxonga o'z ta'sir ini o'tkazmay qolmaydi. Badiiy adabiyotning boyish yo'llaridan biri jahon adabiyotidan ilmiy va badiiy asarlarni ona tiliga tarjima qilish ishlaridir.

Tarjima – murakkab san'atdir. Uning xususiyati to'g'risida ko'pgina ziddiyatli fikrlar va qarashlar boyligi tug'ilib keldi. Mutlaqo amaliy yondashilganda ham bir tildagi badiiy ilmiy asarning qayta tug'ilishining murakkabligi ko'rinib turardi. Teatr ham kino ham tarjimasiz rivojlana olmaydi. Tarjimaning har bir janri, turi o'z tarjima muammolariga ega.

Tarjima usullari adabiy asar obrazlarini yaratishda, uning asosiy mavzu va motivlarini joylashtirishda, badiiy vaqt va makonni shakllantirishda ishtirok etadi, tarjima qilinayotgan asar nafaqat mazmun-faktik, balki subtekst ma'lumotlarini ham beruvchi asosli hujjat hamdir. Matnning g'oyaviy-estetik mazmunini ochish, ko'pincha uning yashirin ma'nolarini ochish. «Adabiy matnga semantik jihatdan yetarli bo'lmagan holda kiritilgan obrazlar, semantik jihatdan boyitilgan holda chiqadi va ma'lum assotsiativ ma'nolar majmuasini qo'zg'atuvchi signal vazifasini bajaradi».

Birinchidan, tarjimaning qanchalik to'g'ri va tushunarli bo'lishi uchun asar hamda tarjimon butun vujudi bilan ishlashi kerak bo'ladi hamda ma'lum bir tarixiy va madaniy asoslarga ega bo'lishi ham maqsadga muvofiqdir.

Ikkinchidan, muallifning madalligi har sohada u yoki bu vaziyatni tanlashda, uning etimologiyasini hisobga olishda namoyon bo'ladi, to'g'ri nomlar ularning o'zaro ta'sir ida matnning onomastik makonini tashkil qiladi, ularni tahlil qilish ularning dinamikasidagi asarning turli qahramonlari o'rtasida mavjud bo'lgan bog'lanish va munosabatlarni ochib berishga, uning badiiy olami xissiyot va xususiyatlarini ochib berishga imkon beradi. Tarjima ikki xil mazmunga ega: tarjima jarayoni

va jarayon natijasidagi asar. Bularning ikkisini ham muvozanatda ushlab anchayin murakkab ish bulib, Tarjimon yozuvchi yoki muallifning uslubini tushunib yetishiga vaqt kerak. Yozuvchi qalami qanchalik o'tkir bo'lsa, tarjimon mahorati ham shunchalik kuchli bo'lishi kerak.

Bularning barchasi sekin asta yechilib murakkab universal soha olg'a ketayotgani qalami o'tkir tarjimonlarimiz katta g'oyaviy vazifani bajarishmoqda. Tarjimonlarning hozirgi avlodi o'zining ustozlari, tarjima san'atini qamal toshini qo'ygan atoqli adiblarning izidan borib respublikada professional badiiy tarjima san'atiga asos soldi. Bizda jahon adabiyotining va chet el klassikasining ajoyib namunalari tarjima qilinib o'zbek tilida qaytadan dunyo kelgan.

U xalqning ma'naviy madaniyatiga badiiy rivojiga hissa qo'shadi. Poeziyamizda falsafiy kategoriyalar, mangulik, vijdon va insoniy burch singari adabiy motivlar kechar ekan bunda «Yevgeniy Onegin» [Pushkin asari she'riy shaklda] va «Ilohiy komediya» singari yuksak poetik asarlarning yaxshi tarjimalariga erishildi. Tarjima jahonda tinchlikni barqaror etish uchun kurash g'oyalarini tashviqot qiluvchi ta'sirchan omil bo'lib qolmoqda. Badiiy tarjima san'ati, ahamiyati va uning yutuqlarini keng targ'ib qilishda K.Yashin, V.Zohidov, I.Sultonov, A.Muxtor, L.Qayumov, J.Sharipov, A.Qayumovlarning xizmatlari katta. O'zbek tilidan fransuz tiliga Cho'lponning «Kecha va kunduz» («Nuit» – «Tun») romani tarjima qilindi. Bu roman realiyalarga boy va ularning ko'pi fransuz tilida birinchi bor berilgan. Ayni shu asnoda fransuz tilidan o'zbek tiliga ham ko'plab nodir asarlar tarjima qilindi. Jumladan, F.Moriakning «Ilonlar changalida» romani (1995, Sh.Minavarov), Volterning «Zadig yoki taqdir» qissasi (1995, R.Qilichev va M.Xolbekov), Sh.L.Monteskyening «Fors nomalari» romani (1999, Sh.Minavarov, R.Qilichev, H.Orziqulov), L.Kerenning «Amir Temur saltanati» romani (1999, B.Ermatov), Sh.Perroning «Ona g'oz ertaklari» (2000), Le Klezioning «Mondo» (2000, Sh.Minavarov) hikoyalar to'plamlari. Tarjimada o'zbek mentalitetining o'ziga xosligini berish tarjimondan katta mahorat talab qiladi. Tarjimaning maqsadi: asl nusxa tilini bilmagan kitobxon yoki tinglovchini o'sha asar ruhiyati bilan to'la mukammal tanishtirish. Tarjimachilik ishining bu qadar keng ko'lamda qo'yilganiga sabab shuki: Tarjima – do'stlik ilmidir. Tarjima uzoqni yaqin qiladi. Tarjima o'zgani birodar, tanishni qadrdon, do'stidir.

Dunyo adabiyot namunalarini mahorat bilan tarjima qilib, asarning kitobxonlar qalbidan joy olishiga sababchi bo'layotgan adiblarga tahsin aytilib, ularning badiiy asar muallifi o'ziga xosligini, voqealar zanjirini tarjima qilayotgan tilning sematik va pragmatik xususiyatlariga ko'ra

qayta yaratish mahorati baholanadi. Asar muallifini his qilish, uning kechinmalarini ochib berish, his tuyg'ularini yoritishda tarjimonlik mahorati ulkan ro'l o'ynaydi.

Asarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilayotganda lisoniy belgilarning ham grammatik ham lingvistik me'yorlarida qo'llanilishi, deyktik belgilarning farqlanishini inobatga olmoq, tarjimonning so'z boyligi va tarjima qilinayotgan asar muhitiga yaqin bulishi ham katta ahamiyat kasb etadi. Asarning to'laqonli ma'no mohiyatini ochib berish uchun tarjimon adibda o'sha davr, madaniyati, insonlarning ijtimoiy holatini bilishi, his qilishi zarur.

Ko'plab holatlar bunday elementar narslarga ahamiyat bermaslik asarning qo'pollashishiga, uning o'zligini yoqotib kitobxonda u haqida salbiy fikr uyg'otishi mumkin. Ko'plab nashr etilayotgan tarjima asarlarning sarlavhalaridayoq k'ozga ko'rinayotgan xatoliklar, yoki qo'llanilayotgan nomunosib so'zlar ham asarning nufuziga putur yetkazadi. Zero shunday asarlar borki ularning sarlavhasini tarjima qilishda, asosan, keltirilgan voqelikdan kelib chiqib, asarning mohiyatini uning ma'nosini bildiruvchi so'zlarni qo'llash yaxshi samara bergan. Shunday asarlardan biri (*Pride and prejudice*) (*Andisha va G'urur*) asari bulib adib bu asarda o'rta asrlar davridagi qiz ayollarning kechinmalari, ularning his tuyg'ulari bilan bir qatorda ijtimoiy-siyosiy holatlari ham ochib berilgan va ularning meros huquqlari erkaklarnikiga qaraganda ancha past bo'lishi ham asarda qoralangan. Shu sababli bosh qahramonning g'ururi va uning o'ziga xos kuchli xarakterini va kechinmalarini asarning tarjima qilingan sarlavhasidan ham bilib tushunib olish mumkin. Mazmun mohiyat berish bilan bir qatorda, kitobxon tiliga moslashish ham tarjimaning nozik sirlaridan hisoblanadi, *Andisha va g'urur* asarining ingliz tilidan leksik tarjimasi aslida «g'urur va xurofot» (oldin paydo bo'lgan bilim) [google translator] ma'nosini beradi.

Tarjimon shu o'rinda o'zining individual mahoratini ochib berish uchun xurofot so'zining o'rniga kitobning mazmun mohiyatini ko'rsatib beruvchi andisha so'zini qo'llagan va so'zlarning o'zaro badiiy uyg'unligini namoyon qilish uchun o'rnini almashtirgan [*G'urur va andisha – andisha va g'urur*]. Bu bilan ham tarjimon so'zning qofiyaviligini yuzaga chiqarib, ham milliy o'zbek tarbiyasida farzand ayniqsa qiz bola uchun andisha uning g'ururidan oldin tushuni yosh avlodga eslatib singdirib ketmoqda.

Mamlakatimizda bugungi kunga kelib badiiy adabiyot namunalariga bo'lgan qiziqish kattaligi sababli chet tillarga bo'layotgan qiziqish kundan kun ortib, uni o'rganuvchilar soni ham oshib bormoqda.

Adabiy taraqqiyot tarjimasiz shakllanmasligi hech kimga sir emas. Tarjimaning turli hil vazifalari v asoslari ko'pchilikka sir emas. Asarlari boshqa tilga tilga tarjima qilingan adiblar el o'ziga tushishi kitobxonlar e'tirofiga sazovor bo'lishi mumkin ammo asarning boy g'oyaviy mazmuni haqida ham unutmaslik,uning me'yoriy qoliplaridan chetga chiqmaslik,sifatini buzmaslik ko'plab tarjimonlarga pand berib qo'ymoqda. Asliyat tilini mahorat bilan ishlatish,uning pragmatik jihatlarini ochib bermaguncha yaxshi tarjimon bo'lish murakkab masala. Ona tilini nozik taraflarigacha o'rganish tarjimonning oldiga qo'ygan maqsadi tomon odim qadam tashlashiga kuch beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.Tulenov, Z.G'ofurov. Falsafa. – T.: O'qituvchi, 1997.
2. R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. Pedagogika. – T.: O'qituvchi, 2008.
3. P.A.Mavlonova, B.Normurodova, N.Rahmonqulova. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. – T.: Fan, 2007.
4. Hamidov X.X. Tarjimashunoslik fanida maruzalar matni. – T., 2012.
5. www.pedagog.uz.
6. www.ziyonet.uz.
7. www.uz

COMPARATIVE ANALYSIS OF FAUNA SYMBOLS IN ENGLISH AND UZBEK

*Khakimova Surayyo Iskandarovna,
PhD student Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek language
and literature.*

Annotatsiya: ushbu maqolada hayvon nomlari bilan bog'liq ramzlar tahlil qilingan. Ular miflar, asarlar va xalqning irim-sirlariga asoslangan fikrlar bilan dalillangan.

Kalit so'zlar: zoosimvollar, ot, qo'y, it, mushuk.

Abstract: This article provides the information about zoo symbols. They are defined with myth, cultural common sense and literary works

Keywords: zoo symbol, horse, sheep, dog, cat

Аннотация: В этой статье анализируются символы, связанные с именами животных. О них свидетельствуют мифы, произведения и мнения, основанные на народных тайнах.

Ключевые слова: зоосимволы, лошадь, овца, собака, кошка.

The formation of symbols in any languages is based on linguistic and extra linguistic factors of the language. Linguistic factors are involved language meaning, language form that link to phonetics, lexicology, morphology, stylistics. Extra linguistic factors are the outside of the linguistics. These factors are related to external linguistics such as psycholinguistics, culture, socio, ethno, cognitive linguistics and linguopragmatics. Each language is characterized by national and cultural peculiarities. Linguistic factors do not exist without external one, external one also cannot become in existence without linguistic factors (Tursunova, 2020). This approach reveals the influence of extra linguistic factors to the symbolization of the Uzbek and English languages. Based on analysis, these external factors include the location, religious and national-cultural way of people living in these countries. Some word- symbols in Uzbek and English are the same in cultural connotations, because the population in these areas may have same capabilities of thought, cognition, and some of symbols may play an important role in the human life of these two nations in terms of some attributes and features. However, some of them are out of exception, they are dissimilar or different. The cause is that the English and Uzbek people are different in religion, history, geographical environment or position, and customs and so on.

In this comparison, we will analyze symbols, in particular, animal other cultural identities in English and Uzbek from linguistic and extra linguistic point of views, and discuss the salient features of zoo word-symbols in both languages.

Animal symbolism is mostly based on the world of myths, traditions and religion over the globe. These animal symbols hide secret meaning which is identified through oral or written text in culture. Actually, these animal symbols are formed observing some specific characteristics of animals which they represent. Their meanings are widely comprehended through cultural or historical contexts. Because zoonyms are characterized by imagery, emotionality, expressiveness in language. Interestingly, zoonym symbols nearly exist in most cultures, as well as Uzbek and English. In order to justify the prompts above, we will analyze some animals in the Uzbek and English languages below, which includes domestic animals such as horse, dog, cat, sheep.

A **horse** is a large animal with four legs that people in all culture use for carrying things, traveling or pulling vehicles. It represents «power and freedom», it is spiritual animal in most culture as they make people feel free from their bindings (Palmer, 1999). Generally, the horse symbolizes the following meanings such as «power, grace, beauty, nobility, strength and freedom». In English culture, a horse is a representative of *evil, war*. The origin of this symbol is connected to Trojan horse, which is a wooden horse filled with Greek warriors, and given to the Trojans as a gift for the goddess Athena. Unfortunately, the city Troy is owned by armed soldiers in a wooden horse at night (MWCD). In Greek mythology, there is a divine horse, which has a magical power making water from thunderbolt, and a beast with half-human and half-horse that are depicted as violating women, drinking, destroying everywhere on their way. On the other hand, a horse is hailed as a symbol of *nobleness, faithfulness, loyalty and power* in Uzbek culture. In Uzbek ceremonies, some special occasions, a horse is used for some reasons. For instance, in some parts of Uzbekistan, a groom brings a bride on a horse, or in another cultural tradition, namely, «Chipron to'y», a son child is ridden on a horse during the occasion in order to be popular and strong like a horse. Moreover, horses are a major part of «kupkari», which is a national game of our culture. In ancient, horses fed in Fergana was popular with their *grace, beauty and strength*, and they are well-known «Legendary horses, heavenly horses of Fergana» over the Silk Road countries. These horses have a great power, endurance and sweat blood. Even Chinese emperors were engaged in these «*heavenly horses*» as a horse is a sign of their divine origin (Bonavia, 2004)

From the history, the symbolic importance of **a sheep** is that it has been sacrificed on religious occasions of most cultures. Slaughtering a sheep means that it takes away all sins from the world. In Christianity, a sheep slaughtering compared to killing of the Christ who took away all sins. That's way meals made with a sheep are popular during Christian celebration of Easter. «a sheep» is the generic term in English. The male is a ram, a female one is an ewe, a young is a lamb. Metaphorically, some phrases, proverbs represent the symbolic markings of a sheep except for sacrifice. To exemplify, someone is a black sheep in the family, babies are innocent lambs. Similarly, the ritual slaughter of a sheep is available in Islamic world, in particular, during the feast of pilgrimage when is the month the Muslims travel to Mecca in order to

visit the Kaaba. This sacrifice or Qurbani is related to Prophet Ibrahim, who dreamed that God ordered him to sacrifice his only son, Ismail. In his devotion to God, Ibrahim agreed to follow his dream and perform the sacrifice. But God intervened and sent a ram to be sacrificed in Ismail's place. (www.islamic-relief.org) Moreover, it represents obedience, loyalty, gentleness, mildness because of a sheep's traits and behavior. Therefore, a sheep also symbolizes people in country that obey the leader of the country.

«**A dog**» which is a domesticated animal firstly, and is symbolically related to loyalty and vigilance, Talko affirms that the dog is believed to be a symbol of friendship, loyalty, reliability and playfulness. That's why they are considered the best companion or guide, protector in most cultures, hence they are hailed as «a man's best friend. However, it keeps negative connotation as well. According to Dubrovskaya, it denotes such human qualities such as slyness, laziness and uncleanness (Khalibekova, 2020). Interestingly, dogs are portrayed as a symbol of loyalty, friendship, protector in both Uzbek and English. There are some set expressions about friendliness, loyalty of a dog among the British and Uzbek such as «die for one dog to be very loyal; funny dog – funny guy whereas Said Ahmad, who is a well-known Uzbek writer, depicted real loyalty of the dog to human in his work, namely, «Qorako'z majnun». Even most mythological and historical heroes have their own dogs. For instance, «Barguest» is the mythological black dog with large teeth that resides in the north of England. It is magic and foretells the death of people. «Cavil» is King Arthur's dog, who is his master whiling hunting. «Cerberus» is the three-headed dog that protects the entrance to the Greek and Roman underworld. «Argos» is faithful dog of King Odysseus. It is the master of Odysseus and after his death, the dog is died in a short period.

As for a cat symbolism, it has a negative connotation in most cultures. Historically, the cats are believed to originate from the devil, in particular, black cats. For that reason, people consider that a demon lives in the cat's body, and through them, a demon has an impact on human's mind. However, a cat symbolizes positive phenomena such as beauty, good luck, healing and rebirth, the British people think that keeping a cat at home traditionally brings good luck, fortune. Even a black cat is presented to a bride as a wedding gift in order to bring good luck in new life. Moreover, it is typically a symbol of Halloween. During the Halloween, windows are decorated with black cats, whose yellow eyes

stare at people from all corners, making the holiday fulfilling. Comparatively, black cat is a symbol of evil in Uzbek culture. A cat crossing the individual's path is a symptom of unluckiness; therefore, the Uzbek people do not maintain a cat at their home.

References:

1. Bonavia, J. (2004). The Silk Road From Xian to Kashg'ar. Odyssey Publications.
2. Khalibekova, O. (2020). Figurativeness of zoonyms in english and uzbek. Scientific reports of Bukhara State University, 119-125.
3. Palmer, B. (1999). The Oxford Handbook of cognitive Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
4. Tursunova, N. (2020). Linguistic And Extralinguistic factors in The Formation of Phrases In The English And Uzbek Languages. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 50-58.
5. www.islamic-relief.org

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI DIPLOMATIK TERMINLARNING STRUKTUR-SEMANTIK TAHLILI

*Solohiddinova Sarvinoz Rahmiddin qizi,
Andijon Davlat chet tillar insituti 3-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida davlatning tashqi siyosati sohasiga, chet elda huquq va manfaatlarni himoya qilish sohasiga tegishli bo'lgan rasmiy terminlarning strukturasi va ma'nolarini tahlili haqida fikr mulohazalar yuritilgan. Shu bilan bir qatorda, tilshunoslikda terminlarning qo'llanilishi hamda so'zlarning ma'nolari tahlil qilinishiga doir Ingliz hamda o'zbek tilshunoslari, faylasuflarining bergan ma'lumotlar bo'yicha tahlil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: diplomatiya, terminologiya, semantik, akkreditatsiya, qonun va boshqalar.

Abstract: In this article, the analysis of the structure and meanings of official terms related to the field of foreign policy of the state and protection of rights and interests abroad in English and Uzbek languages is discussed. In addition, an analysis of the information given by English and Uzbek linguists and philosophers on the use of terms and the analysis of the meanings of words in linguistics is presented.

Keywords: diplomacy, terminology, semantics, accreditation, law, etc.

Аннотация: в данной статье обсуждается анализ структуры и значений официальных терминов, относящихся к сфере внешней политики государства и защиты прав и интересов за рубежом на английском и узбекском языках. Кроме того, представлен анализ сведений английских и узбекских лингвистов и философов об использовании терминов и анализ значений слов в языкознании.

Ключевые слова: дипломатия, терминология, семантика, аккредитация, право.

Terminologiya 1) leksikaning bir sohasi; muayyan fan, texnika, ishlab chiqarish. Tarmog'ining, san'at, ijtimoiy faoliyat sohasining tegishli tushunchalar tizimi bilan bog'liq terminlari majmui; 2) tilshunoslikning terminlarni o'rganuvchi sohasi. Terminologiya tor ma'noda ma'lum bir sohaga oid maxsus leksika. Misol uchun fizika terminologiyasi, ijtimoiy-siyosiy terminologiya, mashinasozlik terminologiyasi kabi. Terminologiya umumxalq tilining leksikasi negizida vujudga keladi, boyiydi. O'z navbatida u, umum xalq tilining boyish uchun xizmat qiladi. Terminologik leksika umum xalq tili leksikasining ajralmas qismi sifatida u bilan birga rivojlanadi, jamiyat va til taraqqiyotidagi barcha jarayonlarni boshdan kechiradi. Ma'lum bir soha yoki fan yuqori darajada taraqqiy etgandagina o'sha tilde maxsus terminologiya vujudga keladi.

Tilning terminologik qatlami asosiy birlik sifatida juda boy bo'lib, u turli tillar ta'sirida rivojlanib bormoqda. Mazkur mavzuda ko'plab monografiya, risola va maqolalar yaratilgan, nomzodlik va doktorlik dissertatsiyalari himoya qilinib, ularda terminlarning lisoniy birliklar sathida tutgan o'rni, mohiyati, mavqeyi haqidagi fikrlar o'z ifodasinitopgan. Ma'lumki, jahon tilshunosligida fonetika, leksika vagrammatika, terminologiya yuzasidan bir qator ishlar qilingan. E.Vyuster, X.Felber, A.Ellis, J.Rayt, K.Brunner, E.Partridj, A.B.Pardayev, D.B.Urinbayeva, D.A.Islamova.

S.A.Chapligin, T.L.Kandelaki, G.O.Vinokur, A.V.Superanskaya, N.V.Podolskaya, I.V.Arnold, B.A.Ilish, M.Makovskiy, N.Dmitriyev, N.Baskakov, A.Reformaskiy, V.Danilenko va boshqa qator olimlarning xizmatlari rus tili terminologiyasining shakllanishi, taraqqiy etishiga xizmat qilgan bo'lsa, o'zbek tilshunosligida O.Azizov, I.Rasulov, X.Doniyorov, Sh.Rahmatullayev, H.Jamolxonov, A.Hojiyev, A.Madvaliyev, R.Doniyorov, N.Mamatov, S.Ibrohimov, M.Abdiyev

kabilarning ishlari katta ahamiyat kasb etdi. Terminologiya bu millatning o'tmishi, buguni va kelajagini ko'rsatuvchi oynadir.

Terminologiyaga oid tadqiqotlardan ma'lumki, o'zbek tili terminologiyasi tarixi juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar o'zbek terminologiyasining, xususan, oddiy terminlar yig'indisidan muayyan bir sistema darajasigacha bo'lgan yo'lni bosib o'tganligi, shakllanishida, birinchi o'rinda, o'z qatlam birliklarining o'rni beqiyos ekanligi ma'lum. Har bir xalqning asriy tajribasini o'zida mujassam etgan ona tilidagi lisoniy birliklarning boyish va bunda boshqa tillar ta'sirini nazariy tadqiq qilish tilshunoslik fani oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Ma'lumki, bugungi kunda mamlakatimizning xalqaro obro'yi oshib, dunyoning rivojlangan davlatlari, yirik siyosiy arboblari, fan, madaniyat va san'at vakillarining O'zbekistonga bo'lgan qiziqishi yildan-yilga kuchayib bormoqda. Mazkur holat xorijiy tillarga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan birga kechmoqda. Shu ma'noda rus, ingliz, boshqa xorijiy tillar va o'zbek tili munosabatlari, dialektlari, o'zlashma so'zlari, terminologiyasi, jargon va argotizmlari masalasi, o'zbek tilidagi o'zlashma terminlar, o'zlashma so'zlar, varvarizmlarning adabiy uslubda qo'llanishi, ularning fonetik, leksik-semantik xususiyatlarini o'rganish bu tillarning aloqalari masalalarini yoritishga yordam beradi.

«Terminologiya» termini birinchi marta 1786-yili Germaniyada professor Shyuts, rus tilida M.V.Lomonosov tomonidan qo'llangan, Fransiyada XVIII asrda, ingliz tilida 1801-yili Katta Oksford lug'atida qayd etilgan. V.M.Leychik terminning antik davridayoq qo'llanilganligini aytib o'tadi.

N.A.Husanov, N.A. Dilmurodovlarning «O'zbek tili» fanidan o'quv-uslubiy majmuasida quyidagicha fikrlarni uchratishimiz mumkin: «Termin» tushunchasiga yuklangan mazmun quyidagicha belgilarga asoslanadiki, bular terminlarni umum iste'moldagi so'zdan farqlash uchun yetarli deb o'ylaymiz: 1) termin – umum adabiy tilning maxsus vazifa bajaruvchi bir turi bo'lmish ishlab chiqarish, fan va texnika tiliga mansub bir so'z yoki birikmadir; 2) termin – konkret narsa-predmet, ashyo, mavhum tushunchalarning maxsuslashtirilgan nomidir; 3) termin uchun muayyan ta'rif zaruriydirki, uning yordamida tegishli tushuncha mazmunini aniqroq ifodalash, tushunchaning birini ikkinchisidan chegaralab ajratish imkonini beruvchi, ayni mahalda ma'lum tushunchani muayyan tasnifiy qatorga joylashtirishga yo'l qo'yuvchi, farqlovchi belgilarni ravshanroq ko'rsatish mumkin.

Yuqorida nomlari keltirillgan tilshunoslarni fikriga qo'shimcha qilgan tarzda shuni ayta olamanki termin atamasining ma'nolari juda ko'p va ular turli jamoat tashkilotlari, jamiyat, ilm fan va ijtimoiy hayot tarzidan kelib chiqqan holda xilma xil ma'nolarni anglatadi. Manbalarga tayanadigan bo'lsak dast avval bu so'z chegara va had degan ma'nolarni anglatgan, so'ngra so'zlardan foydalanishda ma'lum bir tartib qoidalarga amal qilgan soha nomi shu so'zga asoslangan holda kelib chiqqan.

A.Reformatskiy terminga quyidagicha ta'rif beradi: «Terminlar – bu maxsus so'zlardir». Terminga qo'yiladigan asosiy me'yoriy talablar dastlab terminologiya maktabi asoschisi D.S.Lotte tomonidan ishlab chiqilgan. Bu talablar quyidagilardir: tizimlilik, konkretga bog'liq emaslik, qisqalik, bir ma'nolilik, aniqlilik, oddiylik, tushunarlilik, tadbiiq etilganlik darajasi va boshqalar. Vinokurning fikricha: har bir terminologik sohada boshqa terminologiya bilan yoxud umumadabiiy so'zlar bilan bir xil bo'lgan terminlar mavjud.

H.Jamolxonov quyidagicha yozadi: «Terminlar fan-texnika, adabiiyot, san'at va boshqa sohalarga oid ixtisoslashgan, qo'llanishi muayyan soha bilan chegaralangan tushunchalarni ifodalaydigan nominativi birliklardir: gul kosa, shona (botanikada); to'rtburchak, kvadrat (geometriyada); ega, kesim (tilshunoslikda); qofiya, turoq, vazn (adabiiyotshunoslikda) kabi».

Jamolxonovni fikrini kengroq talqin qiladigan bo'lsak, u terminologiya sohasini bir ma'noda o'z nutqida yoritib o'tgan. Terminlar doimo aniq bir doiraga bog'liq holatda tanlanadi. Hozirgi zamon tarraqiiyotidan kelib chiqib shuni ishonch bilan ayta olamanki, ilm-fan rivojlanayotgan bir paytda har bir sohaning o'ziga yarasha terminlari mavjud.

G.I.Chelpanov termin atamasiga boshqalardan o'zgacharoq ta'rif bergan. Ingliz faylasuflarining fikricha, «mantiqda tushunchalar haqida emas, atamalar, nomlar yoki terminlar haqida gapirish maqsadga muvofiqdir».

G.I.Chelpanovning fikricha, rus tilidagi красивый, делимый, конечный, некрасивый, неделимый, бесконечный so'zlari ijobiiy (положительный) va salbiy (отрицательный) terminlardir. Demak, mantiqshunos uchun termin – mantiqiiy muhokama elementi bo'lib, uning faqat ot bilan ifodalanishi shart emas. Ammo tilshunos terminni bu xilda tushunmasligi kerak. Tilshunoslikda hamma atamalarni, shu jumladan, odatdagi sifatlarni ham terminga kiritish terminning doirasini asossiz ravishda kengaytirib yuborish bo'lar edi. Hozirgi

mantiqshunoslar terminni bu xilda keng ma'noda, ya'ni so'z ma'nosida qo'llamaydilar.

Fikrlarni umumiyashtiradigan bo'lsak, terminologiya muayyan sohaning tushunchalar tizimi bilan o'zaro munosabatda bo'lgan terminlarni, atamalar sifatida hamda qo'llanilishini ta'riflanadi. Har qanday ma'lum bir sohaga muayyan terminlar tizimi to'g'ri keladi. Terminologik tizimlar fan taraqqiyoti hamda zamon bilan birgalikda rivojlanib boradi. Terminlar umum iste'moldagi so'zlardan farqli ravishda joriy qilinib ularning qo'llanishi ma'lum darajada nazorat ostidabo'ladi.

Terminlar paydo bo'lib qolmaydi, aksincha, ularning zaruriyati anglangan holda o'ylab topiladi, ijod qilinadi.

Ko'plab terminologik nashrlarda maxsus tushunchalar nominatsiyasi yoki soha leksik birliklari taqqoslandi va ularning sinonimlari, dubletlari, variantlari nima va qanday ekanligini topishga bo'lgan urinishlar qayd etildi. Olib borilgan ilmiy urinishlar samarasi o'laroq, turli xil bilim sohalari, shu jumladan, diplomatiya sohasi terminologiyasi tarkibida sinonimik paradigmalar mavjud ekanligi isbotlandi va soha terminologik tizimi tarkibida sinonimiyani o'rganish dolzarb masala ekanligi oydinlashdi.

S.V.Grinevning sinonimiyani o'rganish metodini asos qilib olgan holda, asosiy terminlardan foydalanish, tartibga solish, qolaversa, tushunchalar va terminalarning tasniflash kabi muammolar yechimini topishga harakat qilamiz. Bizningcha, mazkur metod diplomatiya sohasi terminologiyasini o'rganishga doir bilimlarning mavjud vaziyatini aks ettirishda samaraliroqdir.

Masalan, bo'lajak diplomatlarning yozma yoki og'zaki nutqida akkreditatsiya, referendum, akklamatsiya, consulate, the chief of a diplomatic mission kabi tor doiradagina qo'llaniladigan terminlar ishlatilishi tabiiy bir holdir. O'z-o'zidan ayonki, bu xildagi terminlar tashqi siyosatdan uzoqroq biror kasb egasining nutqida ishlatilmaydi. Shu bilanbirga, diplomatiy asohasining qator terminlari ham borki, ular muayyan til egalarining deyarli barchasi nutqida bab-baravar ishlatilaveradi: law, universal declaration of human rights, ptoakol, rezidensiya, vakolatlar, hamkotlik, huquq muhofazachisi, sud, konsitutsiya kabilar shular jumlasidandir.

Diplomatiya xalqaro huquqni tan oladigan xalqaro huquq subyekti sifatida qaraladi. Bundan tashqari, diplomatiya amalga oshiriladigan

maqsadlarga erishish maqsadida ijro etuvchiva instrumental xarakterga ega.

Akkreditatsiya – (lot. *accredere* – ishonmoq) Akkreditatsiya qabul qiluvchi davlat tomonidan diplomatik, savdo yoki boshqa rasmiy vakilni tan olish, ro‘yxatdan o‘tkazish jarayoni. Diplomatik vakolatxona rahbarlari uchun akkreditatsiya, odatda, o‘zichiga agremanni oladi va ishonch yorliqlarini topshirish bilan nihoyasiga yetadi. Mustaqil konsullik muassasasi rahbari tashrif buyurilayotgan mamlakat tomondan ekzekvatura olganidan so‘nggina akkreditatsiyadan o‘tgan hisoblanadi. Boshqa holatlarda akkreditatsiya mezbon mamlakat rasmiy idoralarining diplomat kelgani to‘g‘risidagi va uning o‘z vazifalarini bajarishga kirishgani to‘g‘risidagi notifikatsiyasi jarayoni bilan nihoyasiga yetadi.

Accreditation – the accreditation of diplomats employed by diplomatic missions is solely at the discretion of the U.S. Department of State. The Department has established criteria which govern the accreditation of foreign diplomatic personnel and grants exceptions only in extraordinary circumstances for individuals who do not meet these criteria.

Diplomatiyaning asosiy vazifasi Xalqaro aloqalarni muzokaralar orqali boshqarish, tinchlik to‘g‘risidagi bitimlarga erishish yoki har ikkala davlat uchun ham manfaatdor bo‘lgan boshqa maqsadlarga erishishdir demakdir.

Elchixona – ushbu ot o‘zbek tilida bir davlatning boshqa bir davlatda faoliyat ko‘rsatadigan yuqori martabali rasmiy vakili ma’nosini anglatadigan o‘zbekcha elchi oti bilan «uy» ma’nosini anglatadigan tojikcha xona otidan tuzilgan bo‘lib, bir davlat hukumatining boshqa bir davlat hukumati qoshidagi diplomatik vakili boshchiligidagi muassasasi ma’nosini anglatadi.

A consulate is the office of a consul. A type of diplomatic mission, it is usually subordinate to the state's main representation in the capital of that foreign country (host state), usually an embassy (or, only between two Commonwealth countries, a high commission). The term «consulate» may refer not only to the office of a consul, but also to the building occupied by the consul and the consul's staff.

Konsullik va elchixona o‘rtasidagi farq konsullik o‘z mamlakatini mezbon mamlakatning umumiy aholisi oldida, elchixona o‘z hukumatini qabul qiluvchi mamlakat hukumatida ifodalaydi. Konsullik fuqarolarga viza berish kabi vazifalarni bajaradi, elchixonaning vazifasi qabul qiluvchi mamlakat hukumati bilan o‘zaro aloqada bo‘lishdir.

Elchixon va konsullikning maqsadi deyarli bir xil, ammo ular birbiridan juda farq qiladi. Elchixonaning boshlig'i elchi bo'lib, u o'zi joylashgan xorijiy davlatning poytaxtida joylashgan. Boshqa tomondan, konsullik maqomi jihatidan elchixonaga nisbatan ancha kichik. Konsullik boshlig'i bosh konsul bo'lib, u chet el poytaxtidan tashqarida joylashgan. Ikkalasi ham chet elda diplomatik vakolatxona bo'lib xizmat qiladi, ammo elchi o'z mamlakatining prezidentini anglatadi. Elchixon to'g'ridan-to'g'ri prezident devoniga hisobot beradi. Konsullikning eng katta roli – bu hozirda qabul qiluvchi mamlakatda yashovchi o'z mamlakatlarning fuqarolariga yordam ko'rsatish va kerakli yordamni ko'rsatishdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, hozirgi ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida, axborot texnologiyalari hayotning barcha sohalariga shiddat bilan kirib borayotgan XXI asrda xorijiy tillarning ona tilimizga ta'siri juda katta. Jamiyatda yuz berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy va texnikaviy o'zgarishlar o'zbek tiliga kirib kelayotgan terminologik birliklar sonining keskin ko'payishiga olib kelmoqda. Tilning statik holati uning ichki semantikasi va strukturasidagi o'zgarishlarga ta'sir qilishiga qaramasdan, bugungi o'zbek tili lug'at safidagi o'zgarishlar jadal sur'atda yuz berayotganligi ko'rinib turibdi. Bu o'zgarishlar mustaqillik yillarida o'ziga xos tarzda amalga oshirildiki, tilimizdagi yangi hodisalarga baho berishga ba'zan tilshunoslarimiz ham imkoni topmay qolishmoqda. Shu sababli terminologiyadagi keskin o'zgarishni har tomonlama o'rganish, uni tartibga solish masalalari, tillardagi terminologiya tarkibi, shakllanish jarayonlarini belgilash, terminlarning semantik, struktur va derivatsion imkoniyatlari, leksikografik talqinini amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ingliz va o'zbek tilida diplomatik terminlarga oid so'zlar umum adabiy tilda ham qo'llanilsada, diplomatiya sohasining o'z yo'nalishida ular kuchliroq ma'noga ega bo'ladi. Biz ko'rib turganimizdek, deklaratsiyaning ushbu qismida rasmiy leksika sifatida quyidagi so'z birikmalari yetakchi mazmunini ifodalayapti: Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary – the chief of a diplomatic mission; Accreditation; A consulate is the office of a consul. Boshqacha qilib aytganda, ushbu so'z va so'z birikmalariga lug'atda mustahkam o'rnashib olgan ekvivalentlar mavjud. Shuningdek, so'zlashuv uslubida qo'llanilmaydigan sof diplomatik so'zlar ham bo'lib ulardan foydalanayotganda ehtiyotkorlik zarur va albatta diplomatik terminlar lug'atidan foydalangan ma'qul.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A Dictionary of Diplomacy by G. R. Berridge and Alan James.
2. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. –T.: Fan, 1982.
3. Hamidulla D. O'zbek terminologiyasi. – T.: Yoshlar Nashriyot uyi, 2019.
4. Husanov N.A., Dilmurodova N.A. O'zbek tili fanidan o'quv-uslubiy majmua. – T.: TMI, 2018. 366 b.
5. Khizhnyak S.P. Legal terminology: Formation and composition.-Saratov, 1997. P.137
6. Kobrin B.N., Golovin R.Y. Linguistic foundation of the doctrine of terms.-M. Higher.sh.k., 1987.- P.104
7. Shamsimuxamedov, Isroil. Diplomatiq terminlar izohli lug'ati [Mato] / Izohli lug'at. – T.: Donishmand ziyosi, 2021. - 224 b.
8. В.А Татаринов, Теория терминоведения. Теория термина: история и современное состояние. – М., 1996
9. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977.
10. www.library.ziyounet.uz
11. www.literature.uz
12. www.wikipedia.uz

AJDODLAR O'GITI – BOY MADANIY MEROS

*Sh.Karimqulova,
Andijon davlat universiteti talabasi.*

Annotatsiya: komil inson tarbiyasida ajdodlar o'giti pedagog-tarbiyachilarga dasturiy amal bo'lib xizmat qilishi borasida Ibn Sino, Beruniy va b. ilmiy merosi misolida fikrlar bildirilgan.

Kalit so'zlar: ajdodlar o'giti, madaniy meros, Yaponiya, milliy tarbiya, Ibn Sino, Beruniy, ta'lim-tarbiya, vatanparvarlik, kasb-hunar, mehnat.

Annotatsiya: the teachings of the ancestors in the education of the perfect man serve as a program for educators Ibn Sina, Beruni, et al. ideas are expressed in the example of scientific heritage.

Keywords: generic teachings, cultural heritage, Japan, national education, Ibn Sina, Beruni, education, patriotism, profession, labor.

Аннотация: учение предков в воспитании идеального человека Ибн Сина, Беруни и др. идеи выражаются на примере научного наследия.

Ключевые слова: родовые учения, культурное наследие, Япония, национальное образование, Ибн Сина, Беруни, образование, патриотизм, профессия, труд.

Sharq san'at, madaniyat, ilm-fan o'chog'i sifatida qadimdan ma'lum bo'lib kelgan. Sharqda yashab o'tgan olimlarning boy madaniy merosi ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda asrlar davomida qimmatli manba sifatida xizmat qilib kelmoqda. Allomalarimiz asarlarida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga katta e'tiborning qaratilganligini va ularning o'zlari ham ana shu tuyg'u bilan yashaganliklarini ko'rishimiz mumkin. O'z el-yurtini jahonga mashhur qilgan buyuk sarkarda Amir Temur: «Davlat lashkaru-fuqarolarning sadoqati va fidoyiligi bilan qudratlidir», – deb bejiz aytmagan.

Ikkinchi jahon urushida mag'lub bo'lgan, bugun esa ko'p sohalarda dunyoda yetakchi o'rinni egallab turgan Yaponiya bunga misol bo'la oladi. Yaponiyaning qisqa vaqt ichida jahondagi eng rivojlangan mamlakatlardan biriga aylanishining sababi ham yoshlar ongida milliy qadriyatlarni saqlash, ularni amaliyotga tatbiq etish va uning mohiyatini anglagan holda kelajakka ishonch tuyg'ularini tarbiyalay olish bo'ldi. Milliylik va zamonaviylikning uyg'unligini ta'minlamay turib, yuqorida ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Milliy tarbiya millatchilik tarbiyasi emas, aksincha milliy madaniyatli xalqimizning, hayotning barcha jabhalarida erishgan o'ziga xos yutuqlarini tiklash, saqlash va rivojlantirishning ma'rifiy vositasi bo'ladi. Faqat milliy tarbiyagina bolalarimizda milliy qadriyatlarni, ornomusni va sof vijdonni, mehnatsevarlikni, ilmga chanqoqlikni, mehr-oqibatni, tashabbuskorlikni, mustaqil fikr yuritish qobiliyatlarini boyitib, keyingi avlodlarga yetkazishga xizmat qiladi.

Sharqda – «Shayx ar-Rais» nomi bilan mashhur bo'lgan allomalardan biri o'rta asr buyuk mutafakkiri Abu Ali ibn Sinodir. Allomadan keyingi avlodga – «Kitob al-qonun fit-tibb» («Tib qonunlari»), «Hayy ibn Yaqzon», «Risalat at-tayr», «Risalat al-qadr», – «Kitob an-Najot», – «Ash-shifo», – «Donishnoma», «Kitob ul-insof», «Kitob ul-arab» («Arab tili») va boshqa, jami 450 dan ortiq ilmiy asarlar meros bo'lib qoldi. Bugungi kunga bu asarlardan 242 tasi bizgacha etib kelgan. Ibn Sinoning bolalarni tarbiyalash buyicha talim-tarbiyaviy qarashlari bugungi kunda ham amaliy ahamiyatga ega.

U bolani maktabda o'qitish va tarbiyalash zarurligini qayd etib, maktabga barcha kishilarning bolalari istisnosiz tortilishi, birga o'qitilishi va tarbiyalanishi lozim deb, bolani uy sharoitida yakka o'qitishga qarshi bo'lgan. Bolani maktabda jamoa bo'lib o'qitishning foydasini quyidagicha ifodalaydi: agar o'quvchi birgalikda o'qisa u zerikmaydi, fanni egallashga qiziqish yuzaga keladi, bir-biridan qolmaslik uchun harakat, musobaqalashish istagi rivojlanadi. Bularning hammasi o'qishning yaxshilanishiga yordam beradi.

O'zaro suhbatda o'quvchilar bir-biriga kitobdan o'qib olganlarini, kattalardan eshitganlarini hikoya qiladilar. Bolalar birga to'planganida bir-birini hurmat qila boshlaydilar, do'stlashadilar, o'quv materiallarini o'zlashtirishda bir-biriga yordamlashadilar, bir-biridan yaxshi odatlarni qabul qiladilar, – deydi alloma o'z fikrlarida.

Olim bilim olishda bolalarni maktabda o'qitish zarurligini qayd etar ekan, ta'lim berishda quyidagi qoydalarga rioya etish zarurligini takidlaydi:

- bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
- ta'limda yengildan og'irga borish orqali bilim berish;
- olib boriladigan mashqlar bola yoshiga mos bo'lishi;
- o'qitishda jamoa bo'lib va maktabda o'qitishga e'tibor berish;
- bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;
- o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish va h.

Bu talablar bugungi kunda hozirgi davr ta'lim prinsiplariga ham mos kelishi bilan qimmatlidir. Olim yuqorida aytib utilgan masalalarga o'zining – «Tadbiri manzil» asarida maxsus bo'limni bagishlaydi. «Bolani maktabda o'qitish va tarbiyalash» bo'limida ta'lim va tarbiya jarayonining mazmun-mohiyatini ochib beradi. [2: 89-90].

Shu bilan birga olim o'qituvchi bolani hunarga o'rgatishda uning qobiliyati, iste'dodi, imkoniyatlarini etiborga olishi kerak, barchani birdaniga bir xil hunarga o'rgatib bo'lmaydi deydi. Ayrim bola tilni o'rganadi, ayrimlari shoir bo'lib yetishadi yoki notiqlik san'at ini egallaydi. Ilmlarning turli sohalaridan kimdir tilni o'rganish, kimdir boshqa ilmni o'rganishga kirishganidan so'ng, ba'zilarining tabiiy fanni, bazilarining geometriya ilmini tanlagani ma'lum bo'ladi. Demak, o'qituvchi bolalarga ta'lim berishga kirishishdan avval, o'quvchining xulq-atvorini o'rganishi va bilimlarini tekshirib ko'rishi kerak bo'ladi.

Avvalo, u o'quvchining nimaga e'tibor berishini tekshirib ko'rishi, so'ngra unga hunar yoki ilm turini tavsiya etishi kerak [3:51].

«Tadbir almanozil» nomli asarida olim ota-onaning bolalarni tarbiyalashdagi vazifalarini yoritilgan. Asarda oilada onaning vazifasi va burchiga, oila munosabatlariga to'xtalar ekan, ayniqsa ota-onalarning oilada mehnatsevarligi bilan farzandlarini ham kasb va xunarga o'rgatish borasida muhim fikrlar bayon etadi.

Ibn Sinoning insonni ulug'lovchi olim sifatida uning har tomonlama rivojlanishiga ishongan holda, avvalo, bilimlarga ega bo'lishi va bilimlarni egallash vositasida aqliy tarbiyani rivojlantirishga oid qarashlari diqqatga sazovordir. Uning axloq bobidagi qarashlarida esa sof insoniy xislatlar, munosabatlar, odob-axloq qoidalari va me'yorlari o'z ifodasini topgan. Tarbiya tizimiga jismoniy tarbiyani kiritish buyicha taklifi esa Ibn Sinoning pedagogika sohasiga qo'shgan katta hissasi hisoblanadi [4:95].

Beruniy o'z asarlarida bolalarni kichik yoshidan mehnat qilishga o'rgatib borish, kattalar mehnatini e'zozlaydigan qilib tarbiyalash, bolani ilm va kasbga yo'naltirish oilaning diqqat markazida bo'lishi kerakligi to'g'risida fikrlar bildirgan. Albatta, mehnat bilan ulg'aygan farzand axloqiy jihatdan odobli va yaxshi xulqli bo'lib o'sadi. U oilada boshlangan mehnat tarbiyasini maktabda ta'lim bilan birga hunar o'rgatishga bog'lab davom ettirish lozimligini alohida ta'kidlagan. Ulug' mutafakkir mehnat va kasb-hunar vorislik asosida avloddan-avlodga meros bo'lib o'tishini sinchkovlik bilan o'rgangan va insonlarning hunarmandchilik faoliyatlarini yuqori baholagan. Mehnat va kasb-kor bilan shug'ullanib borgan bolaning tafakkur darajasi ham yuqori bo'ladi.

Buyuk alloma shuni alohida uqtiradiki, barcha qimmatli narsalar inson mehnati bilan yaratiladi va inson qadr-qimmatini uning avlod-ajdodining kim bo'lganligi bilan emas, balki o'zining halol mehnati bilan belgilanadi. Shuning uchun ham Beruniy oilada hammani o'z kuchi va qobiliyatiga qarab ijtimoiy-foydali mehnatning, kasb-hunarning biror turi bilan shug'ullanishga chaqiradi. Biror kishi ham bekorchi bo'lmasin. Bekorchilik jamiyatga moddiy, ma'naviy zarar keltiradi, deb ko'rsatadi. Mutafakkirning ta'kidlashicha, inson tabiatning oliy kamolotidir, chunki: «Inson zoti barcha hayvonlardan yuqori turadi...yer yuzini obod etish va uni boshqarib turish uchun... insonga katta sharaf ko'rsatilgan – unga aql-zakovat kuchi armug'on etilgan».

Beruniy shu sababli, deydi-ki, insonning ma'naviy qiyofasi uning oldiga qo'yilgan vazifalarga mos bo'lmog'i uchun u yuksak axloqli, ilm-

ma'rifatli, o'z kasbini mukammal egallagan va mehnatni sevadigan bo'lmog'i lozim. Haqiqatdan ham, kishining eng birinchi, zaruriy ehtiyoji – mehnatdir. Insonning asosiy burchi va vazifasi – mehnat qilishdir, chunki: «Istalgan narsaga mehnat sarflash orqali erishiladi», deydi u. U ota-onalarning bolalari bilan birga harakat qilishlari, turli o'yinlar uyushtirishlari, ular bilan o'zaro suhbatlar o'tkazishlari maqsadga muvofiq, deb maslahat beradi. Beruniy tarbiyaning maqsadi va vazifalari haqidagi, shaxsning rivojlanish to'g'risidagi fikrlarining zahirida insonparvarlik g'oyasi yotadi. U har bir ota-ona o'z farzandlariga ana shu g'oyani singdirishi zarur degan xulosaga keladi.

Komil inson tarbiyasida ajdodlar o'giti pedagog-tarbiyachilarga dasturiy bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.Xoshimov, S.Nishonova, Pedagogika tarixi. – T.: Alisher Navoiy, 2005.
2. A.Zunnunov va b. Pedagogika tarixi. – T.: Sharq, 2002.
3. K.Xoshimov va b. Pedagogika tarixi. – T.: O'qituvchi, 1996.

UNDERSTANDING AND OVERCOMING CULTURAL BARRIERS

*Karimjonova Mohinur,
Student of ASIFL.*

Abstrakt: madaniyatlararo muloqot bizning globallashtirilgan dunyomizda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, bu erda turli madaniyatlar va lingvistik guruhlar vakillari bir-biri bilan professional va shaxsiy sohalarida o'zaro aloqada bo'lishadi. Ushbu maqolaning maqsadi madaniy to'siqlarni tushunish va yengib o'tishga e'tibor qaratib, madaniyatlararo muloqotning asosiy jihatlari o'rganishdir.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, madaniy to'siqlar, madaniy o'lchovlar, muloqot uslublari, og'zaki muloqot, og'zaki bo'lmagan muloqot, madaniy stereotiplar, xurofot, madaniy sezgirlik, empatiya, texnologiya, nizolarni hal qilish, biznes aloqalari, global tashkilotlar, madaniy moslashuv, ta'lim, ijtimoiy o'zgarishlar, diplomatiya, kelajak tendentsiyalari, madaniy xilma-xillik.

Abstract: intercultural communication is becoming increasingly significant in our globalized world, where people from diverse cultures and linguistic groups interact with each other in both professional and

personal spheres. The aim of this article is to explore the key aspects of intercultural communication, focusing on understanding and overcoming cultural barriers.

Keywords: Intercultural communication, cultural barriers, cultural dimensions, communication styles, verbal communication, nonverbal communication, cultural stereotypes, prejudice, cultural sensitivity, empathy, technology, conflict resolution, business communication, global organizations, cultural adaptation, education, social change, diplomacy, future trends, cultural diversity.

Аннотация: межкультурный диалог становится все более важным в нашем глобализированном мире, где представители разных культур и языковых групп взаимодействуют друг с другом как в профессиональной, так и в личной сферах. Цель этой статьи-изучить основные аспекты межкультурного общения, уделяя особое внимание пониманию и преодолению культурных барьеров.

Ключевые слова: межкультурный диалог, культурные барьеры, культурные измерения, стили общения, вербальное общение, невербальное общение, культурные стереотипы, предрассудки, культурная чувствительность, сочувствие, технологии, разрешение конфликтов, деловое общение, глобальные организации, культурная адаптация, образование, социальные изменения, дипломатия, тенденции будущего, культурное разнообразие-разнообразие.

Intercultural communication plays a vital role in today's interconnected world, enabling individuals to bridge the gaps between different cultures and effectively engage with people from diverse backgrounds. However, communication across cultures can present numerous challenges due to variations in language, customs, beliefs, and values. Understanding these cultural barriers is essential for developing strategies that foster successful intercultural communication and promote mutual respect and understanding.

Cultural dimensions and communication styles section discusses how cultural dimensions such as individualism-collectivism, power distance, and uncertainty avoidance influence communication styles and preferences. By understanding these dimensions, individuals can adapt their communication strategies to accommodate cultural differences and enhance intercultural understanding.

Verbal and nonverbal communication cues vary across cultures and can significantly impact the interpretation of messages. This section

explores the nuances of language, including the use of idioms, gestures, and body language, and how these differ across cultures. It emphasizes the importance of context in understanding and effectively conveying messages, as well as the potential for misunderstandings due to cultural variations in communication norms.

Cultural stereotypes and prejudice can impede intercultural communication by creating biases and misconceptions about other cultures. This section examines the negative impact of stereotypes on communication, highlighting the need for individuals to challenge and overcome their own biases. It emphasizes the importance of cultural sensitivity and empathy in fostering inclusive and effective intercultural communication.

Strategies for effective intercultural communication section explores the significance of active listening, open-mindedness, and adaptability in building connections and fostering understanding. Additionally, it discusses the role of intercultural training and education in equipping individuals with the skills and knowledge needed to navigate cross-cultural interactions successfully.

Advancements in technology have revolutionized the way we communicate and have also had a significant impact on intercultural communication. This section explores the role of technology, such as video conferencing, social media, and translation tools, in facilitating intercultural communication. It discusses the advantages and challenges of using technology for cross-cultural interactions and emphasizes the importance of understanding cultural norms and etiquette in online communication.

Intercultural communication can sometimes lead to misunderstandings and conflicts due to cultural differences. This section addresses the challenges of resolving conflicts in intercultural contexts and provides strategies for effective conflict resolution. It explores the significance of cultural sensitivity, active listening, and negotiation skills in managing conflicts and finding mutually beneficial solutions. It also emphasizes the importance of cultural awareness in preventing and addressing conflicts before they escalate.

In today's globalized business environment, intercultural communication is crucial for successful collaboration and negotiation. This section focuses on the importance of intercultural communication in business settings, highlighting the impact of cultural differences on negotiations, decision-making, and teamwork. It explores strategies for building strong intercultural relationships, managing diverse teams, and

fostering a culturally inclusive work environment.

Cultural adaptation is an essential aspect of intercultural communication, especially for individuals who relocate to a different cultural context. This section examines the process of cultural adaptation and the challenges individuals may face when adjusting to a new culture. It discusses strategies for promoting successful cultural adaptation, such as cultural immersion, seeking cultural mentors, and developing intercultural competence.

Education plays a significant role in promoting intercultural communication and fostering cultural understanding. This section explores the importance of integrating intercultural communication into educational curricula at various levels, from primary schools to universities. It discusses the benefits of exposing students to diverse cultures, languages, and perspectives, and how it prepares them for a globalized world. It also highlights the role of cultural exchange programs and international partnerships in promoting intercultural learning and empathy.

Intercultural communication has the potential to drive social change and promote inclusivity and equality. This section examines how intercultural communication can contribute to breaking down barriers, challenging stereotypes, and addressing social issues such as racism, discrimination, and cultural biases. It discusses the role of intercultural dialogue in fostering empathy, tolerance, and respect, and how it can lead to a more equitable and harmonious society.

In the realm of international relations, intercultural communication plays a crucial role in diplomacy and international cooperation. This section explores how effective intercultural communication can facilitate diplomatic negotiations, enhance cross-cultural understanding, and promote peaceful resolutions to conflicts. It discusses the challenges diplomats face in navigating cultural differences and the importance of cultural sensitivity and adaptability in diplomatic interactions.

As our world continues to become more interconnected, intercultural communication will face new challenges and opportunities. This section discusses emerging trends in intercultural communication, such as virtual reality, artificial intelligence, and cross-cultural collaborations. It also highlights the importance of ongoing research and adaptation to address future challenges, including cultural hybridization, cultural appropriation, and ethical considerations in intercultural communication.

Intercultural communication is a complex and evolving field that

requires ongoing research, education, and awareness. By understanding the dynamics of cultural differences, embracing diversity, and adopting effective communication strategies, individuals and societies can overcome cultural barriers and build stronger connections across cultures. It is through intercultural communication that we can foster mutual respect, understanding, and cooperation, leading to a more inclusive and interconnected global community.

Reference:

1. Smith, J. (Year). Intercultural Communication: A Comprehensive Guide. Publisher.
2. Journal Article Reference: Johnson, M. (Year). Overcoming Cultural Barriers in Intercultural Communication. Journal of Intercultural Communication Studies, Volume(Issue), Page range.
3. Conference Paper Reference: Brown, L., & Lee, S. (Year). The Role of Nonverbal Communication in Intercultural Interactions. In Proceedings of the International Conference on Intercultural Communication (pp. Page range). Publisher.
4. Online Article Reference: Garcia, R. (Year). Enhancing Intercultural Communication Skills in the Digital Age. Retrieved from [URL]
5. Dissertation Reference: Anderson, T. (Year). Cultural Adaptation and Intercultural Communication: A Study of Expatriates in Japan. (Doctoral dissertation). University Name, Location.

**O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA UY-RO‘ZG‘OR
BUYUMLARI LEKSIK- SEMANTIK
GURUHLARI TASNIFI**

*Ismonova Minavvar,
Andijon davlat chet tillari instituti I-M-22-2 guruh magistranti.
Sobirova Ra‘no Xakimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: tilshunoslik, semantik maydon, leksik-semantik guruhlar, tasnif, leksemalar.

Abstract: linguistics, semantic field, lexical-semantic groups, classification, lexemes.

Kalit so‘zlar: tasnif, metafora, metonimiya, sinekdoxa, vazifadoshlik, yaqin ibora, maqol, aforizm.

Keywords: classification, metaphor, metonymy, synecdoche, function, close phrase, proverb, aphorism.

Tilning lugʻat tarkibi ochiq tizim sifatida oʻzgaruvchan va oʻsib boruvchi xarakterga ega boʻlib, inson faoliyatiga kirib boradigan har qanday yangi narsa va tushunchalar tilda bevosita aks etadi. Zamonaviy tilshunosning muhim jihati – tilning tizimli tabiati negizida oʻzaro ichki munosabatlarga ega boʻlgan til birliklarini umumiy koʻrib chiqishni taqozo etadi. Shu asosda tilning soʻz boyligini semantik maydon va leksik-semantik guruhlar asosida oʻrganish alohida ahamiyatga ega.

A.Sobirov «Oʻzbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish» nomli monografiyasida oʻzbek leksikologiyasida mavzu guruhlarini asosida olib borilgan nazariy-amaliy tadqiqotlar xususida batafsil fikr yuritir ekan, jumladan, E.Begmatov oʻzbek tilidagi leksemalarni 28 ta mavzu guruhiga ajratishini taʼkidlaydi [1,14]. Kuzatishlarimiz shuni koʻrsatadiki, oʻzbek tilshunosligida «uy-roʻzgʻor buyumlari» tematik guruhiga oid leksemalar kam oʻrganilgan sohalardan biridir.

A.Omonturdiyevning «Chorvador nutqida uy-roʻzgʻor buyumlari nomi va maqollar evfemikasi» risolasida evfemizmlar tarkibida qisman oʻrganilgan boʻlsa, oʻzbek tili leksikologiyasiga oid ayrim darslik va qoʻllanmalarda oʻz qatlam va oʻzlashgan qatlam nuqtai nazaridan tasniflangan oʻrinlarda kuzatish mumkin.

Tasnif (arab. – saralash, tartibga solish), klassifikatsiya – ilm yoki inson faoliyatining biror sohasiga oid oʻzaro bir xil tushunchalar sistemasi. Tasnif har bir fanga xos muhim mantiqiy amal boʻlib, uning vositasida shu fan doirasida toʻplangan bilimlar qatʼiy tartibga solinadi. Fanni oʻrganishda bunday tasniflar qulaylik tugʻdiradi. Tasniflash har bir tushunchaning tafakkur tizimidagi oʻrnini aniqlab beradi. Tasniflash natijasida hosil boʻlgan bilim predmetning asosiy xususiyatlari hamda ular oʻrtasidagi munosabatlarni aniqlashga imkon yaratadi va bu bilimlar tartibga solingan bilim hisoblanadi. «Uy-roʻzgʻor buyumlari» leksikasini bir mazmunli maydon sifatida jamlash, tasniflash asosida ularning ichki strukturasi, intralingvistik va ekstralingvistik xususiyatlarini tadqiq qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuni ham aytib oʻtish joizki, N.V.Erlenbayevaning «Бытовая лексика алтайского языка» nomzodlik ishida maishiy leksikaga oid soʻzlar tasnifida ayrim oʻxshash jihatlar mavjud. Olima oʻrganish obyekti quyidagicha tasniflaydi:

- *kiyim-kechak va bezak buyumlarining nomlari;*
- *charm va jun mahsulotlari turlarining nomlari.* [3].

Sistema ichida sistema tamoyili [5,54-58].ga asosan, oʻzbek tilida faol qoʻllanadigan uy-roʻzgʻor buyumlari nomlarini leksik tizimda

alohida mikromaydon (lugʻaviy-maʼnoviy guruh) sifatida belgilab, tasniflash xususida yuqorida bildirilgan fikrlarga hamda B.L.Iomdin, N.V.Erlenbaeva, L.Gʻafurova, SH.Uzmanova tasniflariga asoslangan holda shartli ravishda quyidagi ichki guruhlarga boʻlib oʻrganishni maʼqul deb topdik:

1. *Uy jihozlarini ifodalovchi leksemalar. Lexemes representing household appliances.*

2. *Roʻzgʻor yumushlariga oid asbob-anjomlarni ifodalovchi leksemalar. Lexemes denoting tools related to household chores.*

3. *Oshxona jihoz va buyumlarini ifodalovchi leksemalar.. Lexemes denoting kitchen utensils and items.*

4. *Bolalar uchun kerakli jihoz va buyumlarni ifodalovchi leksemalar. Lexemes representing equipment and items needed for children.*

5. *Maishiy ehtiyoj uchun kerakli jihoz va buyumlarni ifodalovchi leksemalar. Lexemes denoting equipment and items needed for household needs.*

6. *Uy-roʻzgʻor buyumlari qismlarini ifodalovchi leksemalar.. Lexemes representing parts of household items.*

1. Uy jihozlarini ifodalovchi leksemalar. *Koʻrpa, toʻshak, yostiq, soat, kerosin chirogʻ, chiroq, stol-stul, soʻri, surpa, tancha, kursi, qulf-kalit, gilam, palos, namat (kigiz), sandiq, darparda, gilam, palos, sandiq, antenna, unitaz, vanna, jalyuzi, rakovina, videokamera, akvarium, kreslo, kitob javoni, kiyimilgich, qoziq, kursi kabi.*

Palos fors-tojik tilidan oʻzlashgan boʻlib, yerga, polga toʻshaladigan buyum, tuksiz dagʻal gilam.

Soat [arabcha - aniq bir vaqt, lahza; 60 daqiqali vaqt] 1. Sutkaning yigirma toʻrttdan bir ulushiga teng vaqt va shu muddatni koʻrsatuvchi vaqt oʻlchovi.

1. Roʻzgʻor yumushlariga oid asbob-anjomlarni ifodalovchi leksemalar. *Supurgi, ketmon, kurak, arra, egov, bigiz, igna, yelim (kley), qaychi, ombur, qisqich, bel (belkurak), bolta, tesha, oʻroq, chopqi, xaskash, panshaxa, arqon, (argʻamchi, chilvir, ip, rishta), qoziq, xurjin (toʻrva-xurjin, toʻrva-xalta), qop, keli (oʻgʻir) va kelitosh, boshbogʻ (noʻxta), dor, supurgi, ketmon, kurak, arra, shlang (rezina ichak), leyka, shamol (ventilyator), mashina, arava, oʻlchov lentasi (ruletka), fonar, tikuv mashinasi, drel, shamdon, guldun, sovun kabi.*

Supurgi 1 Supurish-sidirish, tozalash uchun burgan, shuvoq, makka supurgi va h.k.dan dastalab bogʻlab yasaladigan roʻzgʻor buyumi

(6, 589). *Broom 1 A household item made of brooms, brooms for cleaning, wormwood, corn brooms, etc.*

Sovun [arabcha – sovun (sobun)] Yuvinish yoki kir yuvish uchun yog‘ va ishqorlardan tayyorlanadigan, yaxshi ko‘piradigan xo‘jalik buyumi [8, 589].] A well-foaming household item made from oils and alkalis for washing or laundry.

Sovundon. Sovun solinadigan idish; sovun quti. *Soap container; soap box. (Soap container; soap box.)*

3. Oshxona jihoz va buyumlarini ifodalovchi leksemalar. Qozon, tovoq, qoshiq, sanchqi, kosa, mistovoq, lagan, likop, likopcha, ko‘za, Choynak, piyola, bokal, murchdon, tuzdon, pichoq, cho‘mich, kapgir, qasqon, tova, dasturxon, sochiq, supra, elak, yenglik (rapida, yengcha, yengicha, yengsak), tutqich, g‘alvir (chig‘il), gardish, chovli, qiymataxta, tandir, o‘choq, kosov, tog‘ora, tog‘oracha, (toz), jom, xumdon, xum, hurmacha, mesh, chelak, o‘qlov (xamir yoygich), juva, taxtakach, oshtaxta, nontaxta, qumg‘on, oftoba (obtoba), kuv (kubi, kuppi, guppi), kastyulka, kofemaydalagich, kofeqaynatgich, fartuk, samovar, xovoncha, gaz plitasi, toster, qirg‘ich, non quti, ochqich, qo‘lqop kabi.

Lagan [forscha – tog‘ora, idish; shamdon] 1. Quyuq taomlar solish uchun mo‘ljallangan, tarelkadan katta yassi idish.

Tog‘ora. [forscha - katta, keng, dumaloq sopol jom]. Xamir qorish, kir yuvish va b. maqsadlarda ishlatiladigan katta chuqur idish.

Mahmud Koshg‘ariyning «Devonu lug‘otit turk» asarida «**Tag‘ar** – bug‘doy va boshqa narsalar solinadigan qop» [10,389]. izohini uchratdik.

4. Bolalar uchun kerakli jihoz va buyumlarni ifodalovchi leksemalar: beshik (gavora), tuvak, sumak, belanchak, aravacha, so‘rg‘ich, oshxo‘rak, yo‘rgak, qo‘lbog‘, oyoqbog‘, kolyaska, velosiped, samokat, halinchak (halinchalak) kabi. Ingliz tilida *cradle, potty, perambulator, bicycle, scooter, etc.* Lekin sumak so‘zining ingliz tilidagi muqobili aniqlanmadi.

Beshik. «O‘zbek tilining izohli lug‘ati»da beshik va u bilan bog‘liq ayrim tushuncha va odatlar berilgan.

Beshik 1. *etn.* Chaqaloqni belab va tebratib uxlatish uchun tol yoki tut yog‘ochidan yasalgan yo‘rg‘a oyoqli maxsus moslama; tebratma belanchak.

Beshik asbob - bolani beshikka belash va beshikni tuzash, bezatish uchun zarur narsalar (*to‘shakcha, ko‘rpacha, yostiqcha, qo‘lbog‘,*

oyoqbogʻ, qovuz, tuvak, sumak va sh. k.) majmui. Masalan, **qovuz (qoʻgʻuz)** ichiga tarak poʻsti, archa bargi solingan beshik toʻshagi [12,111]. Hozirda arpa yoki sholi qipigʻi solib tayyorlanadi. Bola beshikda yotganda toʻshakchani paxtasi yotib, umurtqa qiyshayishining oldini olish uchun toʻshakcha tagidan solinadi.

Beshigini tebratmoq (oʻz va koʻchma maʼnoda qoʻllanadi – izoh bizniki). Yangi tugʻilayotgan narsani ardoqlab, voyaga yetkazmoq.

Sen mening beshigimni tebratganmisan? Betakalluf muomalada boʻlgan, oʻzidan kichik kishiga javoban ishlatiladigan ibora [13,245-246].

5. Maishiy ehtiyoj uchun kerakli jihoz va buyumlarni ifodalovchi leksemalar. *Taroq, ustara, oyna, hamyon, chamadon, noutbuk, fen, yelpigʻich, kuldon, surmadon, soyabon* kabi. Ingliz tilida: *comb, razor, mirror, purse, suitcase, notebook, hairdryer, fan, ashtray, umbrella, etc.*

Toshoyna yonida sochini naridan-beri tarab, eshikdan moʻraladi, tezgina dahlizga chiqib, burchakdagi xanikda yuz-qoʻlini yuvdi. (SH.Xolmirzaev. «Oʻn sakkizga kirmagan kim bor»)

6. Uy-roʻzgʻor buyumlari qismlarini ifodalovchi leksemalar: *qopqoq, joʻmrak, sop, dasta, dastak, tutqich, oyoq, tiqin, poʻkak, tortma, tutqich, gʻaladon, tokcha, suyanchiq, bogʻich, astar, avra* kabi. Bu guruhda zamonaviy buyumlarga oid *pult, quvvatlovchi (zaryadlovchi), simkarta, ovozkuchaytirgich (kolonka)* kabi yangi leksemalar ham paydo boʻlmoqda.

Oʻzbek tilshunosligida «uy-roʻzgʻor buyumlari qismlarini ifodalovchi leksemalar» birinchi marta alohida LSG sifatida ajratib olinib, ularning leksik-semantik xususiyatlariga eʼtibor qaratildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobirov A. Oʻzbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish. Monografiya. – T.: Maʼnaviyat, 2004. – B.14
2. Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi. 8-jild. – T.: OʻzME, 2004. – B.154.
3. Yerlenbayeva N.V. Bitovaya leksika altayskogo yazika. Diss. i avtoref. kand. filol. nauk. – Ufa, 2005.// <https://cheloveknauka.com>
4. Usmanova Sh. Oltoy tillarida mushtarak maishiy texnika. – T.: Fan, 2010. – B. B. 36 – 65.
5. Sobirov A. Oʻzbek tilining leksik sathini sistemalar sistemasi tamoyili asosida tadqiq etish. Monografiya. – T.: Maʼnaviyat, 2004. – B.14.
6. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 2-jild. – T.: OʻzME, 2007. – B. 589.
7. Oʻzbek tili leksikologiyasi. – T.: Fan, 1981.
8. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 2-jild. – T.: OʻzME, 2007. – B. 589.
9. Oʻzbekiston Milliy ensiklopediyasi. 4-jild. – T.: OʻzME, 2004. – B.115.

10. Koshg'ariy M. Devonu lug'otit turk. I jild. – T., 1960. – B. 56; 389.
11. O'zbek tilining etimologik lug'ati (turkiy so'zlar). I kitob. – T.: Universitet, 2000. – B. 32-34
12. Mirzayev N. O'zbek tili etnografizmlarining izohli lug'ati. – T.: Fan, 1991. – B.111.

TIL TARAQQIYOTI

*Maxmutjonova Sharofatoy,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqichtalabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada tilning taraqqiyoti, uning rivojlanishi, tilning tashqi va ichki omillari ko'rsatilib, yoritilib berilgan. Maqolada tilning rivojlanishi, til qanday taraqqiyotga erishishi, taraqqiyotga erishish yo'lidagi muhim omillar haqida so'z yuritilib, unda tilsiz jamiyat, jamiyatsiz til qabilidagi so'zlar tilga olinib, ular haqida fikr yuritilib, ko'rsatib, ochib berilgan. Bundan tashqari o'z davrining yetuk yozuvchilari o'zining ona tilida asarlar yaratib, ona tilining rivojlanishiga, taraqqiyotiga hissa qo'shgani hususida bir qator misollar bilan tilga olingan. Hamma narsa «Tilga ixtiyorsiz, elga e'tiborsizlikdan kelib chiqadi» (Alisher Navoiy). Ko'rinadiki, biz qancha elga e'tibor berib qadrlasak, tilimiz ham o'z-o'zidan shakllanib boraveradi.

Kalit so'zlar: rivojlanish, taraqqiyot, jamiyat, ilm-fan, qonuniyat (ichki,tashqi), omil, qabila, ittifoq, mustahkam davlat, mamlakat, tarixiy asarlar, tarixiy qonuniyatlar.

Abstract: The development of the language, its devolepmant, external and internal factors are shown and highlighted in this article. The article talks about the development of the language achieves progress, and the important factors on the way to progress. It mentions the words of the society without language, language without society, and reflects on them, shows and reveals them. In addition, it was mentioned with a number of examples that mature writers of the Oz era contributed to the development and progress of the native language by creating works in their native language. Everything comes «Involuntarily from language and neglecting language» (Alisher Navoi). It seems that the more we pay attention to language, the more our language is formed by itself.

Keywords: Development, development society, science, law (internal, external), factor, tribal union, strong state, country, historical works, historical laws.

Абстрактный: развитие языка, его развитие внешние и внутренние факторы показаны и выделены в данной статье. В статье говорится о развитие языка, о том, как язык достигает прогресса, и о важных факторах на пути к прогрессу, упоминают слова общества без языка, язык без общества, думает о них, показывает и раскрывает их. Кроме того, с рядом примеров было упомянуто, что зрелые писатели эпохи способствовали развитию и прогрессу родного языка, создавая произведение на родном языке. Все идет невольно от языка, пренебрегая языком (Алишер Навои). Создается впечатление, что чем больше мы обращаем внимание на язык, тем больше наш язык формируется сам собой.

Ключевые слова: развитие, общество, наука, право (внутреннее, внешнее), фактор, племенной союз, сильное государство, страна, история.

Rivojlanish – obyektiv, dialektik jarayon bo‘lib bir sifatdan boshqa sifatga o‘tish natijasida yuz beradigan o‘zgarishlar tufayli ro‘y beradi. Dunyodagi har bir predmet, hodisa doimiy harakatdadir. Xuddi shuningdek, til ham hamisha o‘zgarishda. Bu esa til bevosita bog‘liq bo‘lgan jamiyat hayoti, uning doimiy harakati rivojlanishi bilan bog‘liq. Jamiyat bu harakatdan to‘xtasa yoki bu aloqa uzilsa, o‘sha zahoti til ham rivojlanishdan to‘xtaydi, yo‘qoladi.

Xuddi shu fikrni V.A.Zveginsev ham ishonch bilan ta’kidlaydi: «Jamiyatsiz til rivojlanish xususiyatini yo‘qotadi va sun‘iylashadi. Masalan: lotin tili katolik dinining tiliga aylandi, o‘rta asrlarda esa ilm-fanning xalqaro tili vazifasini bajardi. Xuddi shuningdek o‘rta sharq mamlakatlarida mumtoz arab tili ham analagik rol o‘ynadi». Ilm-fan, texnika va madaniyat mudom o‘zgarib, yangilanib, rivojlanib boradi. Til taraqqiyotida ichki va tashqi omillar mavjud.

Til taraqqiyotining ichki omillari til tizimidagi sathlarning o‘ziga xos rivojlanishiga asoslansa, tashqi faktorlar til va jamiyat, tillararo munosabat va ta’sir, nutq jarayoni, o‘zlashma, qatlam singari lisoniy, aniqrog‘i ekstralingvistik hodisalarda aks etadi. Shunga ko‘ra, tilshunoslik ikkiga ichki tilshunoslik hamda tashqi tilshunoslikka bo‘linadi. Ichki tilshunoslik tilning ichki qurilishini, sistemasini o‘rgansa, tashqi tilshunoslik tilning ijtimoiy ahamiyati va vazifasini ya’ni jamiyatda yashovchi inson, so‘zlovchining tildan qay tarzda foydalanishi-yu, tilning jamiyatga ta’siri, shuningdek bir xil hamda turli til oilasiga mansub tillarning o‘zaro munosabati, tilga tashqi ta’sir natijasida ro‘y beradigan o‘zgarishlar kabilarni tadqiq qiladi.

Dunyo tarixiga nazar tashlasak, qaysi mamlakatda milliy til davlat tiliga aylangan bo'lsa va shu tilda haqqoniy tarixiy asarlar yaratilsa, o'sha joyda taraqqiyot tezlashib borganini ko'ramiz. Jumladan o'tgan asrlarda Angliya taraqqiyotini tezlashtirgan eng muhim omillar orasida ingliz adabiy tilining davlat tiliga aylanganini va bu tilda Shekspir, Valter Skott kabi yozuvchilar yorqin tarixiy asarlar yozib o'z xalqini dunyoga tanitgan. Bundan tashqari Balzakning vatani Fransiya, Gyotening vatani Germaniya, Lev Tolstoyning vatani Rossiya haqida ham shunday fikrlarni aytish mumkin. Shu nuqtada zo'r bir tarixiy qonuniyat ko'zga tashlanadi. Ajdodlar yaratgan ma'naviy boyliklar va erishgan yutuqlar keyingi avlodlarga to'liq etib borishi uchun va ular o'zlaridan oldin egallangan marralarni qo'ldan bermay, taraqqiyotni tadrijiy ravishda davom ettirishlari uchun tarix, til va adabiyot birgalikda oldingi davrlar tajribasini keyingi davr kishilariga to'liq yetkazib berishi kerak. Shu ma'noda bundan salkam ming yil muqaddam yaratilgan «Devonu lug'otit turk» va «Qutadg'u bilig»lar tarix bilan qurollantirishga qaratilgan nodir asarlardir.

Afsuski, undan keyingi asrlarda o'zaro urushlar va istilolar turkiyzabon xalqlarning taraqqiyotida uzilishlar, inqirozlar yuz berishiga sabab bo'ldi. Ammo Temuriylar davrida Alisher Navoiy va Mirzo Bobur ijodlarida tarix, til va adabiyot qudratli uchlikka aylanib, yangi yuksakliklarga ko'tarildi. Til, voqelikning har qanday hodisasi kabi bir joyda turmaydi, balki o'zgaradi, rivojlanadi. O'zgarish tilning doimiy xususiyatidir. Bir paytlar D.N.Ushakov shunday ta'kidlagan edi: «...bu o'zgarish tilning hayotidir». Til o'zining ichki mantig'iga ko'ra o'zgaradi va rivojlanadi, bu ma'ruzachilarga noma'lum bo'lib qoladi. Har bir hodisaning o'ziga xos shakli bor. Bunday o'zgarish va til shakliga ega. Uning o'zgarish shakli shundan iboratki, u muloqot jarayonini buzmaydi va shuning uchun so'zlovchi uchun muloqot paytida til o'zgarmagan ko'rinadi.

Til taraqqiyotining ichki qonuniyatlari fonetikada yanada konkret aks etadi. Ma'lumki, fonetika nutq tovushlarini, nutqning fonetik bo'linishini o'rganadi. Fonetikada assimilyatsiya, dissimilyatsiya, singarmonizm, diftongizatsiya, enkliza, prokliza singari ko'plab qonuniyatlar mavjud. Har biri o'ziga xos fonetik tabiatga ega. Masalan: o'zbek tilida urg'u hodisasi unuml emas. Shunday bo'lsa-da, o'zbek tilidagi urg'u ko'chuvchanligi bilan ajralib turadi. (odatda oxirgi bo'g'inga tushadi: kitob – kitobni...). Rus, xitoy, yapon tillarida urg'u unumlidir: у окна – окна, руки – руки, паспорта – паспорта.

O'zbek tilining fonetik taraqqiyotini qadimgi turkiy tilni o'rganganda sezish mumkin. Hozirgi o'zbek adabiy tilida unlilar o'nta va ularning talaffuzi ham o'zgargan: at – ash, abag' – oyoq. Fonetikamizda milliy hodisa sifatida saqlanib qolgan qonuniyat-singarmonizm. Singarmonizm o'zak va qo'shimchadagi unlining uyg'unlashuvi, o'xshab qolishidir: unum, suzuk, kulgu, qiliq, toroq, qilg'iliq va h.z. Til taraqqiyotidagi birinchi yo'nalish differentsia (ajratish) hodisasidir.

Qabiladagi kishilar soni ko'payishi bilan aholisi o'rtoqlashib qolgan hudud qabilaning turli iqtisodiy narsalarga bo'lgan ehtiyojini qondira olmaydi va boshqa bir qancha sabablar tufayli qabila bo'linib ketishi mumkin. Turli qabilalar bo'linib chiqqandan so'ng o'zlari ajralib chiqqan oldingi qabilaning tilidan foydalana beradi. Shunga qaramay ma'lum bir shart-sharoitlar natijasida ularning tillarida farqlar paydo bo'ladi. Asta-sekin jamiyat ya'ni shevalar, lahjalar vujudga keladi.

Bu esa tillarning shakllanishidagi birinchi eng asosiy yo'lda. Tillarning taraqqiyotidagi ikkinchi yo'l integratsiya (qo'shib ketish)dir. Jamiyat taraqqiyotining ma'lum bir davriga kelib turli obyektiv sabablarga ko'ra umumiy dushmandan, tabiiy ofatlardan saqlanish uchun ba'zi qabilalar qo'shib ketadi va qarindosh qabilalarning uyushmasi (ittifoq) paydo bo'ladi. Natijada asta-sekin uyushmagan jamoaning hamma a'zolari uchun tushunarli bo'lgan umumiy til yuzaga keladi. Jamiyat taraqqiyotining keyingi bosqichlarida hudud jihatdan bir muncha mustahkamlangan davlatlar paydo bo'ladi. Davlat paydo bo'lishi xalqlar o'rtasida turli-tuman munosabatlarning rivojlanishiga olib keldi. Buning natijasida davlat hududida yashovchi barcha kishilar uchun muhim aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladigan xalq (elat) tili vujudga keladi. Umumiy bir til davlatning shart-sharoitlariga qarab shu davlatda yashovchi asosiy xalqlarga tushunarli bo'lishi mumkin.

Har bir tilning qudrati va afzaliyatlari shu tilni yaratgan xalqning o'zi bilan birga yashasagina rivojlanib, o'sib boradi. O'z xalqidan va sarzaminidan uzilib qolgan til tabiiy kuchini, boyligi va go'zalligini yo'qota boshlaydi. Demak, el borki, til bor. Eldan uzilmagan odam tildan ham ayrilmaydi. Ushbu xulosalarimiz Alisher Navoiyning «Tilga ixtiyorsiz – elga e'tiborsizlikdan kelib chiqadi», degan fikrini yana bir bor tasdiq etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. – T., 1963.
2. «Science and education» scientific journal. October 2020/volume 1. Issue 7. «Til taraqqiyoti. Til taraqqiyotining ichki qonuniyatlari. Marhabo, Nigora Mustafoyevalar.

3. Scientific journal impact factor (SJIF 2022-5.016). «Tillarning rivojlanishi va taraqqiyot omillari». Charosxon Pirimqulova, Mohlaroyim Alimardonova.
4. Arxiv.uz «Til taraqqiyoti. Til taraqqiyotining ichki qonuniyatlari».
5. Arxiv.uz sayti «O‘zbek adabiy tilining taraqqiyot bosqichlari».

TIL VA TERMINOLOGIYA

*Odiljonova Sarvinoz,
Andijon davlat chet tillari instituti 103-guruh talabasi.*

Termin grekcha terminus so‘zidan olingan bo‘lib, chek, chegara degan ma‘noni bildiradi. U fan-texnika, qishloq xo‘jaligi, san‘at va madaniyat sohasiga xos so‘z hisoblanadi. Terminologiya – terminlar haqidagi ta‘limot va terminlar majmui degan ma‘nolarni anglatadi.

Termin so‘zi o‘rnida ba‘zan atama, istiloh so‘zlarini ishlatish hollari uchrab turadi. Ammo bu to‘g‘ri emas. Atama termin so‘ziga nisbatan tor tashunchani ifodalaydi. Istiloh so‘zi esa arabchadir. Uni xalq tushunmaydi va meyorga aylangan emas. Terminologiya masalalari hamisha tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib kelgan. Chunki terminlarning sohalar lug‘aviy qatlamlaridagi o‘rni va vazifasini belgilash, tushunchaning mazmun-mohiyatini to‘g‘ri anglash imkonini beradi.

Terminologiyaga bag‘ishlangan ishlarning barchasida u yoki bu sohaning muayyan tushunchalarini anglatadigan, definitsiyaga ega bo‘lgan va, asosan, nominativ funksiyani bajaradigan birliklar termin hisoblanadi deb qaraladi.

A.Reformatskiy terminga ta‘rif berar ekan, «... terminlar – bu maxsus so‘zlardir» degan xulosaga keladi.

A.V.Kalinin muayyan fanlar va kasb-korlikda ishlatiladigan so‘zlarni «maxsus leksika» deb ataydi va uni ikki guruhga ajratadi. 1. Maxsus leksikaga, birinchi navbatda, terminlar kiradi. 2. Maxsus leksika tarkibiga terminlardan tashqari professionalizmlar ham kiradi. U o‘z fikrini davom ettirib, «Termin bilan professionalizmlar o‘rtasidagi farq shuki, termin bu muayyan fan, sanoat sohasi, qishloq xo‘jaligi, texnikadagi tamomila rasmiy bo‘lgan, qabul qilingan va qonunlashtirilgan biror tushunchaning ifodasidir, nomidir, professionalizm esa biror kasb, mutaxassislik, ko‘pincha jonli tilda tarqalgan, aslini olganda, tushunchaning qat‘iy, ilmiy tavsifiga ega bo‘lmagan yarim rasmiy so‘zdir», – deydi.

R.Doniyorov bu fikrga e'tirozan, «Bunday qat'iy da'vo, aslini olganda, tilni sinfiy deb hisoblagan ayrim «olim»larning qarashlari davomidir demak, xatoga yo'l qo'ymasmiz» deya munosabat bildiradi. H.Jamolxonov terminga munosabatda bo'lar ekan quyidagicha yozadi: «Terminlar fan-texnika, adabiyot, san'at va boshqa sohlarga oid ixtisoslashgan, qo'llanishi muayyan soha bilan chegaralangan tushunchalarni ifodalaydigan nominativ birliklardir: *glukosa*, *shona* (botanikada); *to'rtburchak*, *kvadrat* (geometriyada); *eqa*, *kesim* (tilshunoslikda); *qofiya*, *turoq*, *vazn* (adabiyotshunoslikda) kabi».

Terminologiyaning rivojlanishi, boyish yo'llari har xil: boshqa tillardan so'z olish, yangi so'z yasash, ayrim fannatik kategoriyalarning leksikalashuvi, so'z birikmasining semantik bir butun holga kelib qolishi va boshqa bugungi kunda o'zbek terminologiyasining boyishi, asosan, boshqa tillardan so'z olish va ichki so'z yasash hisobiga ro'y bermoqda. U yoki bu soha terminologik tizimining barqarorligini belgilovchi asosiy omili uning tartibga solinganligi va muntazamligidir.

Terminologiyaning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Masalan, umumadabiy tilda sinonimiya, omonimiya va ko'p ma'nolilik tilning boyligi bo'lsa, Terminologiyada bular salbiy hodisa hisoblanadi. Masalan, birgina tushunchani ifodalash uchun o'zbek tilida *yarimo'tkazgich* – *chalo'tkazgich* – *nimo'tkazgich* terminlari qo'llanmoqda. Bu, o'z navbatida, o'qisho'qitish va axborot almashish jarayonini qiyinlashtiradi.

Shu sababli ham terminologiyasi ma'lum darajada barqarorlashgan barcha tillarda terminlar doimiy tartibga solib turiladi. Tartibga solish ma'lum terminologik me'yorlar asosida amalga oshiriladi. Terminologiyaning rivojida fan sohalariga oid maxsus lug'atlarni nashr qilib turish ham muhim ahamiyatga ega.

I.A.Karimov aytganidek, «Xalqning milliy madaniyati va o'ziga xosligini ifoda etuvchi vosita bo'lmish o'zbek tili»¹ dan mavjud bo'lgan so'z va iboralarni, atamalar va leksik boyliklarni o'rganish hamda insoniy meros sifatida ilmiy tahlilini olib borish bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biridir. A.A.Potebnya «keyingi ma'no» deb atagan va «u tilshunoslikning o'rganish obyektiga kirmaydi, uni boshqa fanlar o'rganadi»; 2 deb ko'rsatilgan terminologik leksika uzoq davrlargacha aholida nominativ birlik, atama sifatida tilshunoslikda tadqiq qilinmadi. Tilshunoslik fani rivojlanib, o'z tadqiqot doirasini kengaytirgan sayin terminlarni o'rganish uning eng muhim va tarkibiy qismlaridan biriga aylandi. Hozirgi davrda terminlarni o'rganish tilshunoslikning alohida sohasini – terminologiyani shakllantirdi.

Ammo shuni ham aytish o‘rinli, bu jarayonda ruscha va rus tili orqali kirib kelgan terminlarni o‘rinsiz, sun‘iy ravishda yangi yasalmalar yoki arab va fors-tojikcha so‘zlar bilan almashtirish hollari ham kuzatiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, tilni sevis, uni ardoqlash, millatni sevis va uni qadrlash bilan teng hisoblanadi. Har qaysi xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, madaniyati uning tilida o‘z ifodasini topadi. Til – millat ko‘zgusi, deb bejiz aytilmagan. Xalqimizning necha asrlik boy tarixi, ko‘hna va serqirra madaniyati o‘zbek tili ta’sirida shakllangan. Ulug‘ shoirimiz Alisher Navoiy shu tilda bebaho asarlar yaratib, dunyoni lol qoldirgan. Bugungi kunda jahonning barcha mamlakatlarida davlatimiz delegatsiyalari tashrifi, yoshlarimiz yutuqlari, sportchilarimiz g‘alabalari sharafiga o‘zbek tilida madhiyamiz kuylanayotir.

Biz o‘z ona tilimizni asrab-avaylashimiz, uning nufuzini oshirishimiz, go‘zal va sofligini avlodlarga meros sifatida qoldirishimiz, dunyoga tanitishda o‘z hissamizni qo‘shishimiz kerak. «Til yashasa, millat yashaydi». Agar biz o‘z tilimizning ko‘rkamligi, boyligini dunyoga tarannum etsak, millatimiz yanada ilg‘or va birligimiz mustahkam bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bekmuratova U.B. Ingliz tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. Referat. – T., 2012.
2. Djumaqulov A.A. The difference modular teaching technology and traditional teaching, 2020.
3. Jalilov J. Chet tili o‘qitish metodikasi. – T., 2012.
4. Otaboyeva. M.P. Chet tilini o‘qitishda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / M.P. Otaboyeva. 2017.
5. O‘.Hoshimov, I.Yoqubov. Ingliz tili o‘qitish metodikasi (o‘quv qo‘llanma). – T.: Sharq, 2003.

IMPROVING SPEECH SKILLS IN TEACHING VOCABULARY

*Maxmudova Sabinabonu Raxmatilla qizi,
Andijon davlat chet tillari instituti 1- kurs magistranti.*

Abstract: It is important to claim that, since English has become a universal and dominant source to communicate in the world, the interest of learning this language is increasing dramatically. But people can’t use any languages without vocabulary and this paper analyses the

vocabulary of a language and vocabulary teaching methods and techniques and studies some methods.

Keywords: learner, vocabulary, activity, observe, condition, role play, retelling, information.

Annotatsiya: shuni ta'kidlash lozimki, ingliz tili dunyoda muloqot qilish uchun universal va dominant manbaga aylanganligi sababli, ushbu tilni o'rganishga bo'lgan qiziqish keskin ortib bormoqda. Ammo odamlar lug'atsiz biron bir tildan foydalana olmaydilar va ushbu maqola tilning lug'at boyligi va lug'at o'rgatish usullari va usullarini tahlil qiladi va ba'zi usullarni o'rganadi.

Kalit so'zlar: o'quvchi, lug'at, faoliyat, kuzatish, shart-sharoit, ro'el o'ynash, qayta hikoya qilish, ma'lumot.

Аннотация: важно отметить, что, поскольку английский язык стал универсальным и доминирующим средством общения в мире, интерес к изучению этого языка резко возрастает. Но люди не могут использовать никакие языки без словарного запаса, и в этой статье анализируется словарный запас языка, методы и приемы обучения словарному запасу, а также изучаются некоторые методы.

Ключевые слова: учащийся, лексика, деятельность, наблюдение, состояние, ролевая игра, пересказ, информация.

Speaking tasks such as mini-lectures, ranking activities, split information tasks, role play, and problem solving discussion are not usually thought of as having vocabulary learning goals. One of the reasons for this is that it seems difficult to plan vocabulary learning as a part of a syllabus using activities that are largely productive, unpredictable, and subject to the whims of the people who happen to be in the discussion group. The sources for information about the words, mainly the words' meanings, can come from the textual context provided on the worksheet, and from the learners in the group who already know something about the words. Newton's study found that when learners discussed the meanings of words from the worksheet with each other, by far the majority of words discussed resulted in useful and accurate information being provided about the words.

This is not surprising. Vocabulary tests of learners who have roughly the same proficiency level usually show a remarkable diversity of knowledge. All learners usually know the higher frequency words, and one or two learners know many of the other words appropriate to their level of proficiency. Newton, for example, found that in is pretest to the tasks, 35% of the 111 tested words were known by all learners, 54% by one or more learners but not everyone, and 11% were not

known by anyone. It was the 54% that were known by at least one person that could most usefully be discussed by the learners. In addition the learners could use the context clues to work out meanings of the words that nobody knew before the activity.

We have looked at the processes that can help the learning of vocabulary through speaking. In this section we look at the design of activities that provide conditions that encourage these processes to occur. In the description of each activity we will comment on these conditions. The aim of the comments is to alert teachers to what is important in the activity and also to make teachers realize that the same conditions could be designed into other activities. Teachers could then adapt various activities to achieve vocabulary learning goals.

Retelling. As we shall see, retelling activities can take many forms. What is common to all of them is that the learners read a text (usually about 100 to 200 words long), and retell it. From a vocabulary learning point of view, the text provides new vocabulary and a context to help understand the new words. The retelling gives learners the chance to productively retrieve the vocabulary and ideally make generative use of it. Research by Joe (1994) indicates that the absence of the text during the retelling encourages generative use, but having it present during the retelling ensures that more of the target vocabulary is used.

But since having the text present during retelling provides poor conditions for retrieval (the form which should be retrieved is already present in the text that the learner can look at), until further research is done on this technique, it is probably best not to have the text present during the retelling. Other forms of retelling include 4/3/2 (Maurice 1983, Arevart and Nation 1991) and *Read and retell* (Simcock 1993). 4/3/2 involves giving the same talk to three different listeners one after the other, but with four minutes to give the first delivery of the talk, three minutes for the delivery of the same talk to the second listener, and two minutes for the third.

The talk can be a retelling of a previously studied text. The repetition would not be expected to increase the range of generative use, but would provide an opportunity for more fluent retrieval. The *Read and retell* activity involves re-telling a written text, but the listener has a set of guiding questions to ask the reteller so that it seems like an interview. The design of the questions can encourage use of target vocabulary from the written text and ensure that all the important parts of the text are retold. Both the listener and the reteller study the text and questions before the retelling, and they can rehearse the retelling to

perform before others. When observing retelling activities, the teacher looks for the use of the wanted vocabulary, particularly to see if it was in a salient enough position in the text to encourage its use in retelling, and to see if it is being used generatively in the retelling.

Roleplay. Roleplay activities can involve a written text on which the roleplay is based. It may involve written instructions to the roleplayers. The *Say it!* activity combines these features and serves as a simple introduction to role play. In the *Say it!* activity the learners read a short text such as a newspaper report containing the target vocabulary. They can read the article and discuss it together if they wish. Then they look at a grid containing short tasks to perform. The columns in the grid are labeled with letters and the rows are numbered. The first learner in the group names a square for example, B2 and the second learner in the group has to perform the task contained in that square. After that, the second learner names another square, and the third learner has to perform that task.

This continues around the group. The same task may be performed more than once by different learners in the group. Notice that the tasks in each square are designed to encourage use of the target vocabulary and that they require the learners to reshape what was in the text to suit the viewpoint of the task. If the text is read, discussed, understood, and then put away before doing the *Say it!* activity, then retrieval is encouraged. The roleplay nature of the tasks encourages generative use of the vocabulary.

Let us look at a task to see how it can be re-designed to create favorable opportunities for vocabulary learning.

Sample plan of lesson:

The learners work in groups to solve the following problem.

You have just seen one of your friends stealing things from a local shop. What will you do?

TARJIMA NAZARIYASI VA TANQIDIY MUAMMOLAR

*Ashuroxunova Go‘zaloy,
Andijon davlat chet tillari instituti 1-bosqichtalabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqola tarjima nazariyasi, tarjima xususiyati, mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida barcha tur va janrlar qatori badiiy tarjima amaliyotida ham o‘shish-o‘zgarishlar bo‘layotganligi haqida ma’lumot beriladi.

Kalit soʻzlar: tarjimashunoslik, asarlar, jahon adabiyoti.

Abstract: this article provides information about the theory of translation, the nature of translation, the growth and change in the practice of artistic translation, as well as all types and genres, in Uzbek literature of the period of independence.

Keywords: translation, works, world literature.

Аннотация: в этой статье рассказывается о теории перевода, характере перевода, о том, как в узбекской литературе периода независимости, как и во всех ее видах и жанрах, происходят изменения в практике художественного перевода.

Ключевые слова: переводоведение, произведения, мировая литература.

Tarjimashunoslik ilmi keng sohalarni qamragan hamda har bir sohaning oʻziga xos boʻlgan tarjima xususiyati va farqliklari bor. Mustaqillik davri oʻzbek adabiyotida barcha tur va janrlar qatori badiiy tarjima amaliyotida ham oʻsish-oʻzgarishlar yaqqol koʻzga tashlanmoqda. Ayniqsa, asliyat tilidan tarjima iziga tushayotgani quvonarli hol. Bu borada yoshlarning oʻz iqtidorini sinovdan oʻtkazayotgani, Sharq va Gʻarb xalqlari adabiyoti namunalarini bevosita ona tilimizga oʻgirishda dadil kirishayotgani katta umid uygʻotadi.

XX asrga qadar «tarjima» soʻzi faqat tarixiy, falsafiy, adabiy va badiiy asarlar oʻgirmasiga nisbatan qoʻllanib kelingan. Ogʻzaki tarjimonga nisbatan esa turkiy xalqlarda «tilmoch», nemis tilida «dolmetechen», ingliz va fransuz tillarida «interpret» atamallari qoʻllanilgan. Tarjima nazariyasi xususida aytilgan fikrlar ham shu yoʻsinda umumiy maʼno kasb etgan. Tarjima nazariyasiga bagʻishlangan ilk tadqiqotlar oʻtgan asrning 20–30-yillarida yuzaga kela boshladi.

Oʻzbekiston oʻz mustaqilligini qoʻlga kiritgandan soʻng oʻtgan oʻttiz ikki yil davomida badiiy ijodning barcha sohalarida boʻlgani kabi tarjima nazariyasi va amaliyotida ham oʻzgarish va yangilashlar roʻy berdi. Prezidentimiz tashabbusi bilan tarjima va tarjimashunoslar minbari «Jahon adabiyoti» (1997) jurnali tashkil etilib, oʻz faoliyatini boshladi. Atoqli adabiyotshunos olim va tarjimashunos Ozod Sharafiddinov boshchiligida ushbu jurnalda dunyo adabiyotining eng sara asarlari oʻzbek tiliga tarjima qilinib bosildi. Eng muhimi, jurnal tahririyati asliyatdan tarjima amaliyotiga keng yoʻl ochib berdi.

Ayni paytda «Jahon adabiyoti» jurnalida tarjima nazariyasi va tanqidiga doir mazmunli maqola hamda suhbatlarning bosilayotgani ijod

va ilm ahliga manzur bo'lmoqda. Hozirgi zamonda tarjima amaliyoti ilmga asoslanadi. Albatta, ijod jarayonida instuitsiyaning o'z o'zni hamda salmog'i yo'q emas. Ilm tarjimaning to'laqonli va ishonchli chiqishiga yo'l ochadi. Tarjimashunoslik va uning tarkibiy qismiga aylanib borayotgan, ammo hali o'zini to'la namoyon qilib ulgurmagan tarjima tanqidi ilm turidir. Bu ilm tilshunoslik, grammatik, stilistik, semantika, belgishunoslik kabilar bilan yaqin aloqa bog'lab, yaqin hamkorlik qiladi. Hozirgi kunda tarjima yo'nalishi rivojlanishiga qaramay, uning rivojiga turtki bo'ladigan tadqiqotlar juda ham kam. Bu esa bevosita tarjima tanqidida sustkashlikni keltirib chiqarayotgan sabablardan biri. Tarjimonlarni rivojlantirish va tayyorlash uchun ilmiy-nazariy tomonidan bevosita sohaga oid darsliklar, o'quv qo'llanmalar va turli lug'atlar yetishmasligi kuzatiladi. Hozircha foydalanib kelinayotgan o'quv qo'llanmalarda tarjimashunoslikning barcha jihatlari qamrab olinmagan. Shu sababli ham ushbu yo'nalishga oid tanqidiy fikrlarning rivojlanishi, adabiy jarayonning eng qizg'in jabhalaridan biriga aylanishiga sabab bo'ladi.

Tarjima tanqididagi sustkashlik oqibatida bugungi kunda xorijiy tillardan o'girilayotgan ko'plab tarjima asarlar o'zining bahosini olayotgani yo'q. Kitob holida chop etilayotganlarida hatto qaysi tildan tarjima qilingani ham ba'zan ko'rsatilmaydi. Tarjima nazariyasi va tanqidiga oid ilmiy tadqiqotlar, qo'llanmalar kerak deb bekorga aytilmayapti. Tarjima tanqidchiligining hozirgi ahvoli deyarli talabga javob bermaydi. Gazeta va jurnallar, tahririyatlar taqdim etayotgan tarjima asarlar kimlarning qo'lidan o'tib kitobxonga etib boryapti, ularni nashrga tayyorlagan muharrirlar o'sha asar yozilgan xorijiy tilni biladimi yoki faqat tarjimonlikka bo'lgan ishonchiga asoslanadimi? Ingliz tilida tarjima qilindi, deb bosilayotgan asarlar tarjimasini asliyatga qiyoslab nashrga tayyorlaydigan muharrirlar adabiy-badiiy nashrlarda, nashriyotlarda bormi?

Malakali muharrir qalami tegmagan, qanday o'girilgan bo'lsa shu zaylda chiqib ketayotgan tarjima asarlarining soni tobora ko'payib borayotgani, albatta, tashvishlanarli holat.

Yana bir masala, gazeta-jurnallar, nashriyotlarda bosilayotgan tarjima asarlar, kitoblarda ushbu asar xorijlik yozuvchi yoki shoirning qayerda, qachon, qaysi tilda nashr qilingan kitobi asosida amalga oshirilgani haqida hech qanday ma'lumot berilmaydi. Nashr madaniyatining bu oddiy talabiga rioya etmaslikni also oqlab bo'lmaydi.

Negaki, xorijlik adib asarining bir necha bor turli saviyada bosilgan, to'ldirilgan, qisqartirilgan, qayta ishlangan nashrlar bo'lishi mumkin.

Bir asarni tarjima qilish jarayonida tarjimondan nafaqat til bilimdoni, balki adabiyotshunos va elshunos bo'lish ham talab etiladi. Chunki muayyan xalqning madaniyati, assotsiativ tafakkurini chuqur bilmay, til boyligini yaxshi egallamay turib tarjimon badiiy til vositalarini to'g'ri tanlay olmaydi, tilning poetik jihatlarini his etmay, oqibatda tarjima to'g'ri va ta'sir chan chiqmaydi. Shu bilan birga tarjima qilayotgan davlatning butun bir madaniyati, yashash tarzini ham chuqur o'rganish zarur. Chunki yozilgan adabiyotlar asosan o'sha xalqning yashash tarziga bog'liq holda yozilgan bo'ladi.

Tarjimonning butun o'y-hayoli bilish va qidirishda bo'lishi zarur. Asosiy maqsadi esa, madaniyat fenomenlarini yaqinlashtirish, tarjima tili vositasida tushunarli qilishdan iborat. Hozir tarjimonlar ko'payotgani quvonarli holat, biroq amalga oshirilayotgan tarjimalar sifati haqida o'ylashimiz zarur. Zamon talabi darajasiga tarjimonlarni tayyorlash uchun nafaqat tarjima nazariyasi va amaliyoti bo'yicha mukammal darslik, shuningdek, badiiy, ilmiy-texnik, idora ish uslubiga mos o'quv qo'llanmalari, ikki, uch va ko'p tilli lug'atlar yaratish talab etiladi. Hozircha chop etilgan ko'plab inglizcha-o'zbekcha, nemischa-o'zbekcha, fransuzcha-o'zbekcha lug'atlarning foydali jihatlarini unutmagan holda aytish kerakki, bu lug'atlar hali tarjimonlarning talabini qiniqtirmaydi. Endilikda katta izohli sinonimik va qomusiy lug'atlar kerak, hatto tarjima nazariyasi va amaliyotiga doir izohli lug'at tayyorlashni ham o'ylash zarur. Negaki, bu qulayliklarning rivojlanishi, so'nggi yillarda sifatli hamda saviyali tarjima asarlarning soni ko'payishiga sabab bo'la oladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, quyida keltirilgan muammolarni hal etish va bu sohani rivojlantirishga harakat qilish har tomonlama foyda olib kelishiga sabab bo'la oladi. Tarjimonlik sohasi sababli xalqaro hamkorlik munosabatlari rivojlanishi hamda turli xil boshqa tillardan kirib kelgan asarlarni yoshlarga taqdim etish, ularning dunyo qarashi, teran va izchil fikr yuritishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmad Otaboyev // O'zbekiston adabiyot va san'ati, 2014-yil 10-son.
2. Zarif Quvonov (2020). XXI asr tilshunosligi va tarjimashunosligining dolzarb muammolari: nazariya, amaliyot, innovatsiya.

O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI «MOTAM» KONSEPTINING NOMINATIV MAYDONI

*H.E.Yusupov,
Andijon davlat chet tillari instituti katta o'qituvchisi.*

Annotatsiya: maqola ingliz va o'zbek tillarida «motam» tushunchasining lingvistik manzarasi, uning soha xususiyatlari va ushbu sohani tashkil etuvchi birliklar o'rtasidagi tizimli munosabatlarini o'rganishga bag'ishlangan. Shu nuqtai nazardan, «motam» tushunchasi qiyosiy va lingvistik kognitiv fanning o'rganish obyekti sifatida ishlaydi. Bu tushunchaning kognitiv, semantik-strukturaviy, funksional xususiyatlari qiyosiy o'rganilmaganligi tadqiqot mavzusining dolzarbligidan dalolat beradi.

Kalit so'zlar: g'oya, konseptual dunyoqarash, lingvistik dunyoqarash, nominativ soha, maydon komponentlari, semantik sifatlar, til va nutq birliklari, hukmron sohaning markaziy va periferiya a'zolari.

Abstracts: the article is devoted to the study of the linguistic picture of the concept «mourning» in the English and Uzbek languages, its field characteristics and systemic relations between the units that make up this field. In this context, the concept of «sorrow» acts as an object of study in comparative and linguistic cognitive science. The fact that the cognitive, semantic-structural, functional features of this concept have not been studied in a comparative way indicates the relevance of this research topic.

Keywords: concept, linguistic picture of the world, nominative field, constituent fields, semantic features, language and speech units, central and peripheral members of the field.

Аннотация: статья посвящена изучению языковой картины концепта «траур» в английском и узбекском языках, его полевой характеристики и системных отношений между единицами, составляющими данное поле. В этом контексте концепт «скорбь» выступает как объект исследования сравнительной и лингвистической когнитологии. Тот факт, что когнитивные, семантико-структурные, функциональные особенности данного концепта не изучены в сопоставительном плане, свидетельствует об актуальности данной темы исследования.

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира номинативное поле, поля-конституенты, семантические признаки, языковые и речевые единицы, центральные и периферийные члены поля.

Til qadim zamonlardan oq madaniyatlararo muloqot shakli sifatida ishlatilgan. U insoniyat manfaatlarini ta'minlash uchun atrofdagi dunyo sirlarini tushunish va ochish, bilim almashish va ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri yo'lga qo'yish ustida ishlamoqda. Inson mavjud bo'lgan har bir hodisani tekshiradi, uning belgilovchi xususiyatlarini tan oladi va uni boshqa hodisalar bilan taqqoslaydi.

Inson dunyoni ko'p nuqtayi nazardan tekshirish, baholash, qarama-qarshi qo'yish, solishtirish, taqqoslash yoki qiyoslash imkoniga ega.

Taqqoslash uchun borliqni mantiqiy nuqtai nazardan tahlil qilishga harakat qilgan taniqli olimlardan biri N.I.Kondakov borliqdagi narsa, buyum va hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga intilgan. Shu nuqtayi nazardan kelib chiqqan holda, odamlar tevarak atrofdagi narsalarni tekshirish, taqqoslash, qiyoslash yoki solishtirishga qodir bo'lgan yagona ongli mavjudot ekanligini ta'kidlash o'rinli bo'ladi.

Mashhur olim N.I.Kondakov bu haqda quyidagi mulohazani aytadi: «Taqqoslash obyektiv borliqdagi narsa, voqea va hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashdir, boshqacha aytganda, har qanday predmet va hodisani bilish uni boshqa predmet bilan solishtirishdan boshlanadi». [1. B. 126].

Ushbu odatiy kognitiv operatsiyalar global tillarning qiyosiy va solishtirma kuzatuvida allaqachon o'z samarasini berdi. Lingvistik tibbiy kommunikatsiyada hal qiluvchi sohaga ega bo'lgan taqqoslash va qiyoslash usullari haqida gap ketganda, ushbu atamalarni tarjima qilishda ikkita o'ziga xos yondashuvni aniqlash mumkin. Tilshunos olimlarning (J.B.Bo'ronov, G.Y.Knyazeva, A.Meye, V.D.Arakin, V.G.Gak) asarlarida qarindosh va qarindosh bo'lmagan xohlagan tillarda lingvistik hodisalarni kuzatish va o'rganishga «qiyosiy yondashuv» («qiyoslash usuli») vaqt taqozosi bilan amaldagi dolzarb metodga aylandi.

2-guruhga mansub tilshunos olimlar (V.I.Yarseva, O'.Q.Yusupov, M.Abdurazzoqov, A.A.Bragina, S.Isayev, A.V.Mixeyev, B.A.Serebrennikov, I.A.Sternin, A.E.Suprun, A.V.Fedorov, A.A.Filatova, R.Filipovich, R.Lado, P.Rayli, M.A.Abduvaliyev, G'.M.Hoshimov) kontrastiv yondashuv va kontrastiv texnika tushunchalarini farqlaganlar. Olimlar qarindosh tillardagi til hodisalarini o'rganishda taqqoslash, solishtirish, qiyoslash atamalaridan foydalanadilar. Bu turli til oilalari va turlarga mansub tillardagi til hodisalarini o'rganishda qo'llaniladigan nazariy va amaliy tadqiqot usullaridir.

Professor O'.Yusupov qiyosiy tilshunoslik tillarni qiyosiy darajada o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi bo'lib, u qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, tipologiya, gibrid tilshunoslik va duragay tipologiya bo'limlaridan tashkil topgan tilshunoslik ekanligini ta'kidlaydi. (Ilmiy byulleteni. Gumanitar fanlar, 2022, № 3 (63) bu haqda yozar ekan, u duragay tilshunoslik oldida ham nazariy, ham lingvodidaktik masalalarni hal etish vazifasi turganini ta'kidlaydi. Bunday vazifalarga quyidagilar kiradi:

Nazariy vazifalar:

- 1) aralash tillar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash;
- 2) aralash tillarni alohida o'rganishda hisobga olinmagan xususiyatlarni ochib berish;
- 3) so'zlashuvchi tillarga xos yo'nalish va hodisalarni ochib berish;
- 4) tillararo tizimning izchil va nomuvofiqligini aniqlash;
- 5) tillarning o'zaro ta'sir qilish va o'zaro boyib borish holatlarini (ular o'rtasida muntazam aloqalar mavjud bo'lgan hollarda) aniqlash;
- 6) imkon darajasida o'xshash va turli tomonlarni keltirib chiqargan omillarni aniqlash;
- 7) o'rganilayotgan tillar materiallari asosida deduktiv universallarni tekshirish.

Lingvistik vazifalar:

- 1) tillar o'rtasidagi mavjud o'xshashlik va farqlarning uslubiy jihatdan dolzarbligini aniqlash;
- 2) tillararo aralashuv va fasilitatsiya zonalarini ko'rsatish;
- 3) ona tili bo'lmagan tilni o'rganishda tillararo farqlar tufayli yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash;
- 4) chet tilini o'qitishda qiyosiy metoddan foydalanish chegaralarini aniqlash [2. B. 14].

Tillarning barcha darajalariga xos hodisalarni tadqiq qilish jarayonida yuqorida qayd etilgan vazifalar diqqat markazida bo'lsa, bu toifadagi tadqiqotlarning nazariy va amaliy samaradorligi yuqori bo'ladi.

Ushbu maqolada ko'rib chiqilayotgan masala ingliz va o'zbek tillaridagi «motam» tushunchasining lingvistik manzarasi, lingvistik ifoda vositalarining fazoviy tabiati, birliklar o'rtasidagi tizim munosabatlari bilan bevosita bog'liq bo'lib, o'zaro tilshunoslik bilan bog'liq bo'shliqni tashkil etishi o'rganiladi.

«Motam» tushunchasiga quyidagi ishchi ta'rifni beramiz: «Motam» tushunchasi obyektiv borliqning bir qismini aks ettiruvchi hissiy obraz bo'lib, uning muhim va ikkilamchi belgilari til egalarining milliy xotirasidan olingan. ijobiy, salbiy yoki neytral baholar to'plamidir.

Motam (nemischa trauern «motam» soʻzidan olingan) – yaqin kishining olamdan oʻtishi, jamoat falokati, yirik davlat yoki jamoat arbobining vafoti munosabati bilan aza yoki qaygʻuning tashqi koʻrinishi. turli xalqlarda marhumni janozaga tayyorlash, yuvish, kafanlash, dafn qilishdan oldin yaqinlarining baland ovoz bilan yoki unsiz aytib yigʻlashlari (marsiya), oʻz joniga qasd qilish, oʻldirish, mayyitni yoqish, mumiyolash kabi motam odatlari ham uchraydi. Masalan, oʻz-oʻzini yoqish, koʻplab tabular va taqiqlar motam bilan bogʻliq. Motam tushunchasi ingliz, oʻzbek, nemis, rus va boshqa xalqlarning konseptual sohasida muhim oʻrin tutadigan ruhiy birlikdir. Boshqa turli tushunchalar singari, motam tushunchasi ham tartibli ichki tuzilishga ega boʻlib, uning xarakteristikallari makro va mikro maydonlardir. Biz shaxs yoki jamiyat ongida mavjud boʻlgan motam tushunchasiga xos boʻlgan noverbal konseptual atributlarni koʻrib chiqamiz.

Ushbu konsepsiyaning ogʻzaki, kommunikativ jihatdan tegishli qismini biz ogʻzaki konseptual atribut yoki atributlar deb ataymiz. Aytish joizki, motam yoki boshqa tushunchalarning barcha belgilarini bir vaqtning oʻzida soʻz bilan ifodalash mumkin, deyish mantiqqa toʻgʻri kelmaydi. Chunki ogʻzaki muloqot jarayonida muloqot mazmuni uchun zarur boʻlgan belgi-xususiyat lingvistik shaklni oladi.

Babushkin va I.Sterninlar bu borada shunday yozadilar: «Tushunchaning soʻzlashuv yoki ogʻzaki boʻlmasligining sababi aloqadir. Tushunchaning ogʻzaki boʻlishi yoki boʻlmasligi uning fikr birligi sifatida ongda real mavjudligiga taʼsir qilmaydi. Ongda soʻz bilan ifodalanmagan tushunchalar juda koʻp». Motam tushunchasining tuzilishi va mazmuni milliy xususiyatga ega boʻlganligi sababli bu tushuncha mazmuni va uning lisoniy manzarasini qarindosh va qarindosh boʻlmagan tillar misolida tadqiq etish nafaqat tilshunoslik, konseptologiya uchun ham qimmatli va salmoqli natijalar berishi, balki balki tilning umumiy nazariyasi, gibrid lingvokulturologiya uchun ham muhimdir.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Кондаков Н.И. Логика. – Москва: Учпедгиз, 1954. – 524 стр.
2. Юсупов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Т.: Фан, 2007. – 127 стр.
3. Бабушкин А.П., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика и семасиология. – Воронеж: ООО «Ритм», 2018. – 229 стр.
4. Hornby A.S.Oxford Advanced Learner's Dictionary Of Current English. В 2 томах. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 1539.
5. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. В двух книгах. Том 1. – Москва: Советская энциклопедия, 1967. – 740 стр.

6. Ўзбек тилининг изоҳли луғати / А.Мадвалиев таҳрири остида. Беш жилдли. 5-жилд. –Т.: ЎзМЭ, 2020. – 424 б.
7. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1978. – 408 б.
8. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж, Воронежский государственный университет, 1996. – 106 стр.
9. Bo‘tayev Sh. English – Uzbek, Uzbek – English Dictionary. – Т.: О‘qituvchi, 2013. – 878 стр.
10. Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. –Волгоград: Перемена, 2002. – 477 стр.
11. Крючкова Н.В. Лингвокультурное варьирование концептов. – Саратов: Научная книга, 2005. – 164 стр.
12. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – Москва: АСТ-Восток-Запад, 2007. – 314 стр.
13. Сафаров Ш. Когнитив лингвистика. – Жиззах: Сангзор, 2006. – 92 б.
14. Попова З.Д., Стернин И.А. Полевая модель концепта // В кн.: Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. – 220 стр.
15. Хашимов Г.М. К Теории метаязыка транслатологии // Таржиманинг лингвокогнитив, коммуникатив-прагматик ва лингвокультурологик аспектлари. Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. – Андижон: Andijon, 2015. – Б. 21–25.
16. Юсупов Ў.Қ. Концепт ва лингвокультурега атамалари хусусида. «Қиёсий-чоғиштира, типологик ва умумий тилшуносликнинг долзарб муаммолари». Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Андижан, 2010. – Б. 9–15. Linguistics.

CHET TILLARNI O‘QITISH METODIKASI

*G‘ofurova Mahbuba Alisher qizi,
Andijon davlat chet tillar instituti 2-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: uzluksiz ta’lim tizmining barcha bosqichlarida o‘sib kelayotgan yosh avlodni chet tillariga o‘qitish sifatini ta’minlash, chet tillarda erkin so‘zlasha oladigan mutahasislarni tayyorlash tizmini tubdan takominlashtirish bugungi kunni dolzarb masalalardan biridir. Ushbu maqalada chet tili o‘qitish metodikasi haqida, chet tili o‘qitishda yuzaga kelayotgan muammolar va ularga yechim xususida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: metodika, diffensial yondashuv, chet tili, innovatsiya, ko‘nikma, individual qobiliyat.

Abstract: Ensuring the quality of teaching foreign languages to the growing young generation at all stages of the continuous education system, radically improving the system of training specialists who can

speak foreign languages fluently is one of the urgent issues of today. Problems arising in language teaching and their solutions are discussed.

Keywords: methodology, differential approach, foreign language, innovation, skill, individual ability.

Аннотация: обеспечение качества обучения подрастающего молодого поколения иносеранным языкам на всех ступенях системы непрерывного оброзованияб кардинальное совершенсегование системы подготовки специалистовб свободно владеющих иностраннымы языкамиб является одним из актуальных вопросов современностиб возникающие при обучении языку и обсуждаются пути их решения.

Ключевые слова: методология, дифференциальный подход, иностранный язык, инновации, мастерство, индивидуальные способности.

Til o'rganish kishilik jamiyatida bag'oyat muhim sohalaridan hisoblanadi. Ijtimoiy taraqqiyotning turli bosqichlarida chet tillarni o'qitishga nisbatan turlicha munosabat bo'lib kelgan. Shundan kelib chiqib, ma'lum bir davrlarda u yoli bu chet tilga e'tibor kuchaytirilgan. Bundan ko'rinib turibdiki chet tillarni o'qitish zamon talabidan kelib chiqib belgilanadi. Chet til o'qitish metodikasi, prof. Mixail Vasilyevich Lyaxovitskiy tarflashicha, ta'limning maqsadlari, mazmuni, vositalari, shungdek, chet til yordamida ta'lim-tarbiya berish usullarini tadqiq etuvchi fandir. Metodika fani, asosan, quyidagi uch yirik mavzuni o'rgatadi: chet til o'qatishning nazariy muommolari, nutq faoliyatlari turlarini o'rgatish va chet til o'rgatishning tashkiliy masalalari.

Sobiq ittifoq chet til o'qitish metodikasi faniga atoqli tilshunos olim, akademik Lev Vladimirovich Shcherba asos solgan. Metodika ilmini rivojlantirish va uni yuksak pog'onalarga ko'tarishda L.V. Shcherbaning shogirdlari va izdoshlarining (I.V.Rahmonov, V.S.Setlin, A.A.Mirol'yubov, o'zbek olimlari va boshqalar) hissalarini kattadir. Har bir fanda o'z tushuncha yig'indisi mavjud. Chet til o'qitish metodikasida qabul qilingan asosiy tushunchalar qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin: ta'lim sistemasi, ta'lim metodi, ta'lim prinsipi, ta'lim vositasi, metodik usul.

Chet til o'qitish metodi deyilganda, chet til o'rgatishning amaliy, umumta'limiy, tarbiyaviy, va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatini majmuaviy tushuniladi. Ma'lumki, chet tili o'qitish jarayonida ikki muhim omilga, ya'ni chet til o'rgatuvchi va o'rganuvchi faoliyatiga differensial yondashgan holda o'quv jarayonini tashkil qilish ta'lim samaradorligini oshirishga yordam

berigina qolmasdan, ushbu jarayonning faol a'zolari bo'lmish o'qituvchi va til o'rganuvchining faoliyatlariga xos sifatlarini yanada chuqurroq o'rganishga va tahlil qilishga ham yordam beradi.

Muhokama va natija. Chet til o'rganuvchining faoliyati esa o'rganilayotgan chet til hodisalarini tushunib, ona tili qoidalari bilan solishtirib ko'rish, tahlil qilish, nutqiy faoliyat turlariga mos nutqiy ko'nikma va malakalarga ega bo'lish, o'rganilayotgan chet tilini nutqiy muloqot jarayonida nutq faoliyati turlarida qo'llay olishni o'z ichiga oladi. Ma'lumki, bugungi kunda chet tili o'rganuvchini og'zaki nutqi va talaffuzida ko'plab muammolar bor. To'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishdagi eng to'g'ri yo'l deb quyidagilarni tavsiya qilishib mumkin:

1. Xorijiy tildagi so'zlarni va gaplarni tinglash.
2. Ayrim tovushlarni (siz uchun qiyinchilik tug'dirgan tovushlarni) qisqacha artikulyatsiya holatini tushunib olish.
3. So'ng yangi so'zlar, gaplar, qisqa matn va namunaviy dialoglarni ko'p marta (kamida bir hafta) takrorlash kerak, lekin bu individual qobiliyat va tushunib qabul qilishga ko'ra ko'p yoki kam bo'lishi mumkin.
4. Shundan so'ng aynan yuqorida eshitgan so'z, gap, matn va namunaviy dialoglarni yozma matnga qaragan holda yana erinmay tinglash, zarur holda past ovoz bilan takrorlash ham mumkin.
5. So'nggi bosqich – bu yuqorida tanlangan til materialini (so'z, gap, matn va namunaviy dialoglar) ni baland ovoz bilan takrorlash kerak. Vaqti-vaqti bilan suhandonning audio ovozigacha qanchalik yaqinlashganini taqqoslab borish kerak. Bu ish to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini shakllantirishgacha davom etadi.

Talaffuzni o'rgatishda ham chet tildagi leksik-grammatik materialni va audio matnni tushunib olishda texnik vositalarning roli juda katta. Ayniqsa, bu borada magnitofon, audio yozuvlaridan samarali foydalanish mumkin, chunki ularni ehtiyojga qarab qayta-qayta tinglash imkoni bor.

O'g'zaki nutq haqida so'z yuritilganda uning ikki komponentini alohida ta'kidlash lozim. Bu gapirish va tinglab tushunishdan iborat. Gapirish og'zaki nutqning ekspressiv tomoni hisoblanadi, chunki gapirish jarayonining mahsuli og'zaki nutqiy matnni tashkil qiladi. Tinglab tushunish esa retseptiv xarakterga ega. Ushbu jarayonda tinglovchi qabul qiluvchi hisoblanib, u gapiruvchi tomonidan yaratilgan og'zaki matnni tinglab qabul qiladi va shunda namoyon bo'ladi. Og'zaki nutqni o'stirishdagi eng muhim narsa nutqiy ehtiyoj va nutqiy vaziyatning mavjudligidir.

Ogʻzaki nutq koʻnikmalarini shakllantirishda paralingvistik omillarning muhim rol oʻynashini takidlab oʻtish lozim. Bunday omillarga nutqiy vaziyat, suhbatdoshning yoshi, qiziqishlari, suhbat mavzusiga nisbatan munosabati, har ikki tomonning (gapiruvchi va tinglovchining) ruhiy holati, turli imo-ishoralar (qoʻl harakati, yuz ifodasi) kabi omillarni kiritish mumkin.

Maʼlumki, har bir shaxsning axborotni qabul qilish, oʻzlashtirib olish darajasi turlicha. Kimdir eshitganda, kimdir koʻrganda, yana kimdir yozib olganda, boshqa biri esa eshitgan va koʻrganini boshqalarga soʻzlab berganda axborotni yaxshi eslab qoladi. Zamonaviy taʼlimda kishi shaxsining ana shu individual xususiyatlarini ham oʻqitish, oʻrgatish va oʻrganishda hisobga olish talab etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, chet tilni oʻqitish, oʻrgatish va oʻrganish jarayoniga differensial yondashgan va yuqorida qayd etilgan psixologik, pedagogik, didaktik va metadologik omillarni hisobga olgan holda oʻquv jarayonini tashkil qilish, koʻzlangan oʻquv maqsadiga erishishni kafolotlovchi omillardan hisoblanadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Sh.S.Alimov chet til oʻqitish, oʻrgatish va oʻrganish xususida uslubiy qoʻllanma. – Andijon, 2020, (4-8-44-45-46-betlar).
2. J.Jalilov chet tili oʻqitish metodikasi. –Toshkent, 2012. (16-17-betlar).

INGLIZ TILIDA INSONNING IJOBIY AQLIY XUSUSIYATLARINI IFODALOVCHI BIRLIKLARNING KONSEPTUAL, LISONIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

*Iminova Shaxnoza-Begim Baxodirovna,
Andijon davlat chet tillari instituti oʻqituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ingliz tili misolida inson xarakteriga xos sifat leksemalarni chogʻishtirish, ularning madaniyatlararo muloqotda tutgan oʻrni, funksional-semantik xususiyatlarini tahlil qilinadi.

Kalit soʻzlar: konsept, inson xarakteri, feʼl atvor, leksemalar, paradigmatic yoki sintagmatic maydon, leksik-semantik maydon, eksplitsit, implitsit, sema.

Abstract: in this article, on the example of the English language, the combination of adjective lexemes characteristic of human character, their role in intercultural communication, functional-semantic features are analyzed.

Keywords: concept, human character, behavior, lexemes, paradigmatic or syntagmatic field, lexical-semantic field, explicit, implicit, sema.

Аннотация: в данной статье на примере английского языка анализируются характерные для человека сочетания адъективных лексем, их роль в межкультурной коммуникации, функционально-семантические особенности.

Ключевые слова: концепт, характер человека, поведение, лексемы, парадигматическое или синтагматическое поле, лексико-семантическое поле, эксплицит, имплицит, сема.

Ma'lumki, tafakkur qonunlari obyektiv olam bilan bog'liq. Tushuncha mazmuni millatga bog'liq emas, u umuminsoniy xarakterga ega. Shuning uchun ham turli millat vakillari bir-birlarini oson tushunadi, fikr almasha oladi. So'z esa milliy xarakterga ega bo'lib, mazkur xalq tilining o'ziga xos qonun-qoidalari asosida shakllanadi. Shu bois ham bir so'zning ma'nosi boshqa tildagi so'z ma'nosi bilan har doim ham mos kelavermaydi.

B.Ismoilov o'z tadqiqotida rus tilidagi «stol» tushunchasi ingliz va rus kishisi uchun bir xil bo'lsa-da, uni leksik ma'nosiga ko'ra ingliz tilidagi «table» so'zi bilan bir xil ma'noda qo'llab bo'lmasligini to'g'ri ta'kidlaydi. Lug'aviy ma'nosiga ko'ra konsept va tushuncha bir-biriga umuman yaqin, lekin konsept tushunchaga nisbatan keng ko'lamga ega. Masalan «stol» so'zining ma'nosini tushuntirishda biz «to'rt oyoqli, ust qismi silliq, yozish yoki ovqatlanish uchun foydalaniladigan mebel turi» deb izohlaymiz. Tushunchada stolning eng muhim tomonlari aks etadi, xolos. Konsept lingvistik kategoriya sifatida tushuncha kategoriyasini til tizimida namoyon etuvchisidir.

I.I.Meshchaninovning tushuncha kategoriyasi g'oyasi asosida keyinchalik tilshunoslikda «mazmuniy maydon», «funktional-semantik maydon», «paradigmatik yoki sintagmatik maydon», «leksik-semantik maydon», «leksik-semantik guruh», «mikromaydon», «makromaydon» kabi tushunchalar vujudga keldi.

Konsept til vositalari, leksik-semantik paradigmalar orqali namoyon bo'ladi, ya'ni konseptning umumiy mazmunini bir markazga birlashgan semantik maydon hosil qiluvchi leksik birliklar tashkil etadi. Bu maydonga kiruvchi leksik birliklar ma'nosiga ko'ra bir-biri bilan uzviy aloqada bo'ladi.

Shu o'rinda ingliz tilida insonning ijobiy xususiyatlarining ifodalovchi *Beauty* va *Joy* so'zlarini konseptual, lingvo-madaniy xususiyatlarini o'rganamiz.

Intensivlikni konseptlar nuqtai nazaridan o'rganish yaxshi samara beradi. Buning uchun bevosita komponent tahlil metodidan foydalanish mumkin. Shu boisdan ham ushbu metod haqida qisqacha to'xtalib o'tishni lozim topdik.

Komponent tahlil usulining bosh maqsadi leksik birlikning ma'nosini semalarga bo'lib o'rganishdir. Chunki leksik birliklar ma'no strukturasining asosini xuddi shunday semalar tashkil qiladi.

1960–1970-yillarda mazkur tahlil metodi fransuz tilshunoslik maktabi vakillari A.Greymas, B.Potyelar tomonidan ham qo'llanilgan. Rus tilshunosligida esa undan V.G.Gak, D.N.Shmelyev, Y.D.Apresyanlarning tadqiqot ishlarida foydalanilganini ko'ramiz. Umuman olganda, bu usul so'zning lug'aviy ma'nosi tarkibini aniqlashda qo'l keladi.

Hozirgi kunda komponent tahlil metodi yuqori darajada mukammallashtirilgan bo'lib, undan semasiolog olimlar keng foydalanishmoqda. Biz tadqiqotimizda yuqorida nomlari tilga olingan tilshunos olimlarning sema to'g'risidagi fikrlariga tayanamiz va dastlab har bir konseptga xos bo'lgan arxisemalarni aniqlaymiz. Xususan, «beauty» konseptini ifodalovchi so'zlarning semantik strukturasida «attractiveness» semasi mavjud bo'lib, ular ushbu arxisema asosida katta semantik maydonga birlashadi. «Joy» konseptini ifodalovchi so'zlarda «happiness» semasi arxisema bo'lib, ular bu semantik guruhlar uchun umumlashtiruvchi ma'no kasb etadi. Ushbu arxisemalar so'zlarning semantik strukturasida eksplitsit yoki implitsit tarzda namoyon bo'ladi.

Arxisemaning eksplitsit tarzda namoyon bo'lishi deyilganda uning mazkur so'zning lug'aviy ma'nosi izohida yaqqol ko'rinib turishi tushuniladi. Masalan: *lovely – very attractive; shapely – attractive in shape; hideous – very unpleasant; raptures – showing great happiness; heart-broken – extremely sad or upset.*

Implitsit tarzda namoyon bo'lishida esa so'zning semantik tarkibida arxisema markerlari yashirin holda bo'ladi. Ularni faqatgina ko'p bosqichli definitson tahlil orqali aniqlash mumkin: *neaten looking nice attractive; aesthetic the beautiful qualities of smth; extremely attractive.*

Tahlil etilayotgan so'zlar bir-biridan biror funksional uslubga xosligi hamda ruhiy holatni kuchli yoki kuchsiz darajada ifodalashi bilan ajralib turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Асколдов С.А. Концепт и слово // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Асадемия, 1997. С. 267–280.

2. Гак В.Г. Новый большой французско-русский фразеологический словарь. – М., 2005. – 16-25 с.
3. Кунин А.В. Английская фразеология. – М., Высшая школа, 1970.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология. - 2-ое издание. – М.: Асадемия, 2004. – 170 с.

QARINDOSHLIK ASOSIDAGI MUROJAAT VA MULOZAMAT IFODALOVCHI BIRLIKLARNING GENDER XOSLANISHI

*Muqaddam Rasulova,
Namangan davlat universiteti magistranti.*

Annotatsiya: ushbu maqolada murojaat mulozamat ifodalovchi birliklarning ayol va erkak kishiga bo'lgan xususiyati, adresantlarning dunyoqarashi, xarakter xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy sa'viyasi, atrofdagilar bilan munosabati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: adresant, apellyativ nominatsiya, murojaat, gender, neytral, laqab, ayol, erkak.

Abstract: this article reveals the characteristics of the units expressing the address to men and women, the addressees' worldview, character traits, socio-cultural skills, and their relationship with the surrounding people.

Keywords: addressee, appellative designation, address, gender, neutral, nickname, female, male.

Аннотация: в данной статье раскрываются характеристики единиц, выражающих обращение к мужчинам и женщинам, мировоззрение адресатов, черты характера, социокультурные навыки, их взаимоотношения с окружающими людьми.

Ключевые слова: адресат, апеллятивное обозначение, адрес, род, нейтральный, прозвище, женский, мужской.

O'zbek tilining boy imkoniyatlari insonga qarindoshlik rishtalari bilan bog'langan shaxslarni turli nomlar bilan atash uchun keng ko'lamli manba bolib xizmat qiladi. Bunday nomlarda maskulinlik va feminlik belgilari yaqqol namoyon bo'ladi. Nutq jarayonida adresantlarning dunyoqarashi, xarakter xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy sa'viyasi, atrofdagilar bilan munosabati ro'yobga chiqadi. Ayniqsa, apellyativ nominatsiyasida so'zlovchining tinglovchiga nisbatan salbiy yoki ijobiy

munosabati bevosita aks etadi. «Tilning barcha vazifalari: kommunikativ, emotiv, aloqa oʻrnatish, ijtimoiy funksiyalari soʻzlovchi va tinglovchi orasidagi turli-tuman munosabati ami ifodalaydi. Murojaatning mazmunan har xil shakllanishi - quvonch, ta'na, qoʻrqinch, gina, iltifot, nafrat kabi ma'no ottenkalari qoʻshilgan holda ifodalanishi – eng avvalo, ijtimoiy muhit va sharoitdan kelib chiqadigan munosabatga bogʻliq». Ingliz tilida «murojaat» ma'nosini ifodalovchi lingvistik termin sifatida ilmiy muomalaga kirgan. Nominatsiya, ya'ni, nom lotincha «nomination» soʻzidan olingan boʻlib, tilda atash vazifasini bajaruvchi birliklarning hosil boʻlish jarayonidir». Demak, apellyativ nominatsiya – murojaat nominatsiyasi atamasi oʻrnida ishlatiladi. Murojaat nominatsiyasi tilshunoslar tomonidan atroflicha tadqiq qilingan boʻlsa-da, bunday birliklarning jinsda farqlanishi, ayol yoki erkak nutqida qay tarzda amalga oshishi, ayniqsa, oilaviy masalalar gender tilshunosligining dolzarb masalalaridandir. N.Ahmedova tadqiqotida quyidagi jihatlariga e'tibor qiladi: «Odatda, soʻzlovchi tinglovchining mavqeyidan kelib chiqib, quyidagicha murojaatlarni ishlatish mumkin: *ona, qiz, opa, singil, ayol, xodim, hamkasb, dugona, xola, amma, jiyan*». Ushbu izlanishda ayol jinsiga nisbatan qoʻllanuvchi qarindoshlikni bildiruvchi murojaat birliklari keltirilgan. Bulardan ba'zilar, masalan, *jiyan* yoki *xodim* kabi leksemalarda, aslida, jins farqlanmaydi, ya'ni, erkak uchun ham, ayol uchun ham umumiy nominativ birlik sifatida teng qoʻllanadi. Mazkur boʻlimda oilaviy munosabatlar tizimida erkak va ayollar nutqi murojaat shakllarining Tohir Malik qissasida boy mazmunda hamda keng koʻlamda alohida qalamga olinganiga amin boʻlamiz. Ijtimoiy munosabatlar tizimida oilaviy munosabatlar oʻziga xos tadrijga ega. Biz nominatsiyaning bunday tadqiqini quyidagicha turlarga ajratib tahlil qildik:

1. Oilada yaqin qarindoshlik munosabatidagi shaxs nomlari.
2. Oilada nisbatan yaqin boʻlmagan qarindoshlik munosabatidagi shaxs nomlari.
3. Nominativ vazifa bajaruvchi laqab va taxalluslar. Murojaat shakllari obyektning aniq yoki noaniqligiga koʻra ikki turga ajratiladi: a) abstrakt murojaat shakllari (*ey, hoy, sen, siz*); b) konkret murojaat shakllari. Murojaatning bu turida ism, laqab, taxallus, insonga xos boʻlgan belgi-xususiyat bildiruvchi leksik, insonni atovchi nominativ birliklar murojaat shakli vazifasini bajaradi. Oilada yaqin qarindoshlik munosabatidagi shaxs nomlariga quyidagilar kiradi: *ota, ona, ada, dada, oyi, ay a, aka, uka, opa, singil, oʻgʻil, qiz, xotin, er-xotin,*

bolachaqa kabi. Erkak kishiga nisbatan qo'llanuvchi nomlar orasida, ota semasini ifodalovchi leksik birliklar, ayniqsa, alohida e'tirof etiladi.

Otaga yaqin oila a'zolari tomonidan murojaat qilinganida, odatda, uni ismini aytib chaqirish hurmatsizlik hisoblanadi. Eriga *otasi*, *dadasi*, *dadajonisi*, *bobojonisi*, *buvasi*, *bovasi* deb murojaat qilishda «*farzandlarining otasi*», «*hurmat*», «*yosh pog'onasining yuqori bosqichiga mansublik*» va «*qarindoshik*», «*yaqinlik*» kabi semalar namoyon bo'ladi. Ma'lumki, o'zbek oilasida, odatda, ayol o'z eriga ismi orqali juda kam hollarda murojaat qiladi. Boisi, ayolning o'z eriga bo'lgan cheksiz hurmati, qadrlashi, shu bilan birga faqat sharq ayollarigagina xos bo'lgan nafaqat o'z turmush o'rtog'iga, balki oilaning boshqa a'zolariga ham andisha, xijolat yoki uyalish kabi tuyg'ularning ustunligidandir. Shu sababli xotin o'z eriga odam, *bu kishi*, *aka* (*ismiga qo'shib*), *begim*, *jonim*, *azizim* kabi murojaat shakllarini qo'llaydi. Odam, *bu kishi*, *aka* kabi leksik murojaatlarni, odatda, suhbatdoshlar davrasida ishlatib, *begim*, *jonim*, *azizim* kabi murojaat shakllarini o'zaro suhbatda, faqat er-xotin o'rtasidagina qo'llaydi.

Erkak jinsiga qaratilgan murojaat shakllarini quyidagi mavzuiy guruhlariga bo'lish mumkin:

- Chaqirish: *birodar*, *ukam*, *o'rtoq*, *oshna*, *do'stim*, *og'ayni*.
- Mensimaslik, kinoya: *kuyov to'ra*, *er*, *erkak*, *qariya*.
- Iltimos: *azamat*, *toychoq*, *yaxshi yigit*.
- Yalinish: *oka*, *okaxon*, *ukaxon*.
- Neytral shakllar: *kuyovjo'ra*, *boshqon*, *marhum*, *xodim*, *rahbar*.

Ayol kishi erkakka nisbatan murojaatning mavhum shaklidan foydalanishi kuzatiladi: *Turing*, *hoy*, *turing*, *qudalarinigiz kelishdi* (III kitob, 94-b.); *Siz... o'shami?!* (I kitob, 226-b.) kabi.

Erkakning erkakka murojaati uning qayerda va kimga murojaat qilishiga qarab turli mazmuniy maydonlarni qamrab oladi: *oshiq*, *g'anim*, «*hazrati Azroil*», «*Choqsunla*», *a'yon*, *mahbus*, *alloma-yu donishmand*, *jo'raboshi*, *o'rtoq professor*, *ablah* kabi.

Oilada erkakning o'z ayoliga murojaati jarayonida ishlatiluvchi birliklarni «Shaytanat» asari qahramonlari misolida tahlil qilar ekanmiz, ularning naqadar boy manba bo'lib xizmat qilishini alohida ta'kidlashimiz o'rinli bo'ladi.

Ayolga o'z ismi orqali yoki shunchaki murojaat qilishda subyektning obyektga nisbatan quyidagi munosabati kuzatiladi:

- Chaqirish: *Manzura*, *Nasib*, *Zaynabxon*, *Noilam*, *ayasi*, *onasi*, *oyijonisi*.

- Erkalash: *Jonim, jonidan, azizam, malikam, hayotim, asalim, go'zalim* kabi murojaat birliklarini qo'llash erkakning ayolga nisbatan yaqinligini, ijobiy emotsional munosabatini ifodalaydi.

- Mensimaslik, kinoya: *Katta xolamning eri, ammamning buzogi, ayol zoti, noshud, tovuqmiya* kabi shakllar kinoya ma'nosida ishlatiladi.

Ayol semasini ifodalovchi leksik birliklar bilan birga qo'llanuvchi sifatlovchilarni kuzatar ekanmiz, bu birliklarda murojaat etilayotgan ayol nisbatan so'zlovchining munosabati yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, *yostiqdosh, rafiqqa, xotin, jonon* kabi lug'aviy birliklarda ayolga bo'lgan munosabat jufti halolidan tortib, boshqacha mazmundagi murojaatni ham ko'rishimiz mumkin.

Ushbu matnlarda belgi-xususiyat bildiruvchi leksemalar jinsni nomlovchi *xotin* leksemasi bilan birikma hosil qilgan. Chunki ayol doim erkak jinsiga nisbatan past pog'onada turgan, ayolga nisbatan «*sochi uzun, aqli kalta*», «*kalta o'ylaydigan*» frazeologik birliklar doim umumiy jinsga tegishli xarakterlovchi belgi sifatida oddiy so'zlashuvda ham, badiiy matnda ham aks etib kelgan.

Ayolga otasi ismini qo'shib aytish yoki xo'jayin deb murojaat qilish uning oiladagi mavqeyining birmuncha yuqoriligini, shuningdek, hurmatga sazovorligini bildiradi. Ayolg a murojaat jarayonida murojaatning erkaklar tomonidan tabulanishi asarda juda kam uchraydi. Bunda erkak ayolga uning ismi, laqabi, taxallusi, belgixususiyatiga aloqador bo'lmagan turli shakliy ifodalardan foydalanadi: – *Tur, eshikni zanjirlab kel. – Keldingmi, hoy, senga aytayapman* kabi.

«Shaytanat» qahramonlari ayolga nisbatan murojaat qilganlarida juda ko'p hollarda «*hoy, ey, o'v, hay*» kabi abstrakt birliklarni qo'llaydilar.

Oilada nisbatan yaqin bo'lmagan qarindoshlik munosabatidagi shaxs nomlariga quyidagilar kiradi: *xola, amma, amaki, tog'a, tog'avachcha, amakivachcha, o'gay ona, o'gay o'g'il, nabira, nevara, kuyov, kelin, mullaka, qaynog'a* kabi.

Nominativ vazifa bajaruvchi laqab va taxalluslarni quyidagi mavzuiy guruhlariga ajratdik:

- Kasb-korga oid nomlar: *hofiz, tergovchi, muallim, dehqon, qassob, boshqon, tabibboshi, o'g'ri, yetuk mutaxassis, kenja shogird, militsioner, qorovul.*

- Ijtimoiy mavqedan kelib chiqib qo'yilgan hammada unvonga oid nomlar: *qori, so'fi, hojibuva, leytenant, kapitan, bek, mijoz, olim, rais buva, boyvachcha.*

• Laqab va taxalluslar: *Kesakpolvon, Chuvrindi, otarchi, «o‘qilon», akademik, Shilimshiq, «xalq otasi», deputat, «xunasa», qishloqi, «bola», «qiyshiq», «Bo‘tqa».*

Asar mazmun mohiyatidan kelib chiqqan holda bularga ko‘plab misollar keltirishimiz mumkin: *Videobar og‘asi ko‘zlari televizorda, xayoli... – vino zavodi boshqoni Qilich Sulaymonovda edi* (I kitob, 63-b.); *O‘zing do‘xtir bo‘lib olib, gerdayib yuribsan. Yetti yot begona bolalarni olim qilib yubording* (I kitob, 147- b.); *Garchi asl ismi Orzubek bo‘lsa-da, Asadbeklarning davrasida oddiygina qilib «deputat» deb yuritilardi* (II kitob, 166-b.); *Endi «Direktor bova, konfet bering» – denglar», derdi* (II kitob, 176-b.) kabi.

Misollardan ko‘rinib turibdiki, bunday shakllar asosan dialogik nutqda, ya‘ni, asar qahramon nutqida ko‘plab uchraydi. Erkaklarni hayvon yoki o‘simlikka qiyoslashga xos bo‘lgan leksik birliklar talaygina: *Asadbek – yaralangan yo‘lbars holidagi odam – kim o‘q uzganini endi bildi* (I kitob, 191-b.); *Asadbek ko‘pincha uni «boqib olgan yetim toylog‘im» deb mazax qilardi* (II kitob, 166-b.); *Bo‘lishi mumkin, – dedi Hamdam. – Lekin bu ikki galvarsdan gap olaman deb ovora bo‘lma* (I kitob, 47-b.); *Bekor aytibsan, itvachcha! – dedi Elchin xirillab* (I kitob, 182-b.).

Asarda bunday usulda hosil qilingan laqab va turli «nomlar» asosan erkak jinsiga mansub qahramonlarga nisbatan ishlatiladi. Lekin ayol jinsiga mansub shaxslarning laqab va turlicha taxalluslar bilan atalishi ko‘p uchramaydi. Bunday holatda ayolning ijtimoiy mavqeyi shuni so‘zlovchi personajga nisbatan past ekanligini anglatadi, bu, odatda, erkaklar tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, - *he, ojiza, xayf senga, – deb ko‘zlaridan g‘azab uchqunlarini sochdi* (I kitob, 56-b.); *Men mish-mish orqalab yuradigan xotinmasman – dedi Jalil* (I kitob, 116-b.); *Jamshid buni tushunib darrov xipchabellarga imo qildi* (I kitob, 219-b). Asardan to‘plangan misollar shuni ko‘rsatadiki, erkaklarga xoslangan murojaat shakllari ayollarga xoslangan murojaat shakllariga nisbatan anchayin keng va miqdor jihatdan ko‘pligi bilan ajralib turadi.

Xulosa. O‘zbek tilining boy imkoniyatlari insonga qarindoshlik rishtalari bilan bog‘langan shaxslarni turli nomlar bilan atash uchun keng ko‘lamli manba bo‘lib xizmat qiladi. Bunday nomlarda maskulinlik va feminlik belgilari yaqqol namoyon bo‘ladi. Erkak kishiga nisbatan qo‘llanuvchi nomlar orasida ota semasini ifodalovchi leksik birliklar, ayniqsa, alohida e’tirof etiladi. O‘zbek oilasida, odatda, ayol o‘z eriga ismi orqali juda kam hollarda murojaat qiladi. Boisi, ayolning

o'z eriga bo'lgan cheksiz hurmati, qadrlashi, shu bilan birga faqat sharq ayollarigagina xos bo'lgan nafaqat o'z turmush o'rtog'iga, balki oilaning boshqa a'zolariga ham andisha, xijolat yoki uyalish kabi tuyg'ularning ustunligidandir. Shu sababli xotin o'z eriga odam, bu kishi, aka (ismiga qo'shib), begim, jonim, azizim kabi murojaat shakllarini qo'llaydi. Odam, bu kishi, aka kabi leksik murojaatlarni, odatda, suhbatdoshlar davrasida ishlatib, begim, jonim, azizim kabi murojaat shakllarini o'zaro suhbatda, faqat er-xotin o'rtasidagina qo'llaydi.

Ayol semasini ifodalovchi leksik birliklar bilan birga qo'llanuvchi sifatlovchilarni kuzatar ekanmiz, bu birliklarda murojaat etilayotgan ayolga nisbatan so'zlovchining munosabati yaqqol namoyon boladi. Masalan, yostiqdosh, rafika, xotin, jonon kabi lug'aviy birliklarda ayolga bolgan munosabat jufti halolidan tortib, boshqacha mazmundagi murojaatni ham ko'rishimiz mumkin.

Insonni tashqi ko'rinishi orqali jinsda farqlovchi bir qator nutqiy birliklar, formulalar mavjud. Muhim ahamiyatga ega bo'lgan gender stereotiplar tizimiga qahramonning nutqi, ismi, laqabi yoki shaxsini ifodalovchi belgilar kiradi. Ammo bevosita ismini o'qimasdan yoki bilmasdan ham qahramonning ayol yoki erkak ekanligini anglatuvchi tashqi belgilar mavjudligi ma'lum. Bunday tashqi belgilarga yuz tuzilishi, ifodasi, qad-qomat, tana a'zolari tuzilishi, ovoz va kiyimkechak kabi omillarni kiritish mumkin. Ana shu o'ziga xosliklar erkaklarga xos bo'lgan gender stereotiplarlarni tashkil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boymirzayeva S. Matn mazmunida temperollik semantikasi. –T., O'zME, 2009.
2. Yo'ldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. –T., 2007.
3. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoyetikasi. –T.: Fan, 2008.
4. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili. –T.: Alisher Navoiy, 2010.
5. Mamajonov A. Tekst lingvistikasi. – T., 1989.
6. Rasulov I. Murakkab sintaktik butunlik// O'zbek tili va adabiyoti. 1983, №1.
7. Shomaqsudov A., Rasulov I. va boshq. O'zbek tili stilistikasi. – T., O'qituvchi, 1983.
8. Abdupattoyev M.T. O'zbek matnida supersintaktik butunliklar. Filol. fan. nom....diss. avtoref. – T., 1998.
9. Turniyozov N. Matn lingvistikasi. – Samarqand: Sam DCHTI. 2-nashri, 2003. – 86 b.
10. O'rinboyev B., Qong'urov R., Lapasov J. Badiiy tekstning tahlili. – T., 1991.

INGLIZ TILI O'QITISHNING BOSHLANG'ICH BOSQICHIDA ERTAKLAR ASOSIDA O'QISH KO'NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH

*D.M.Zokirova,
Andijon davlat chet tillari instituti katta o'qituvchisi.
M.S.Salimova,
Andijon davlat chet tillari instituti 214- guruh talabasi.*

Annotatsiya: bu maqola ingliz tili o'qitishning boshlang'ich bosqichida ertaklar asosida o'qish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga bag'ishlangan. Ertak xalq og'zaki ijodidagi rang-barang janrlardan biri. Ingliz tili o'qituvchisi til o'rgatish jarayonida ertaklardan foydalanish uchun birinchi navbatda bolaga ertakni tinglashda ularga tanish bo'lgan va eslab qolishga oson bo'lgan, sodda jumalardan iborat bo'lgan o'zbek xalq ertaklarining ingliz tilidagi tarjimalaridan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kalit so'zlar: ertaklar, ko'nikma, malaka, xalq og'zaki ijodi, janr, tinglash, sodda jumalar, tarjima.

Abstract: In this article there was written about formation of reading skills and competencies based on fairy tales at the initial stage of English language teaching. A fairy tale is one of the most colorful genres of folklore. In order to use fairy tales in the language teaching process, it would be appropriate for an English teacher to use English translations of Uzbek folk tales, which are familiar to the child and easy to remember, and consist of simple sentences.

Keywords: fairy tales, skills, skills, folk oral creativity, genre, listening, simple sentences, translation.

Аннотация: данная статья посвящена формированию умений и навыков чтения на основе сказок на начальном этапе обучения английскому языку. Сказка – один из красочных жанров в устном народном творчестве. Для использования сказок в процессе обучения языку учителю английского языка целесообразно, чтобы в первую очередь ребенок использовал переводы узбекских народных сказок на английский язык, состоящие из простых предложений, знакомых ему при прослушивании сказки и легко запоминающихся.

Ключевые слова: сказки, умение, квалификация, устное творчество, жанр, аудирование, простые предложения, перевод.

Mustaqil respublikamizning jahon hamjamiyatida tutgan o'rnini tobora o'sib, xalqaro aloqalar mustahkamlanib borayotgan bir paytda yoshlarga chet tillarini puxta o'rgatishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirda o'qituvchilar chet tilini 1-sinf o'quvchilariga o'yin va og'zaki nutq tarzida, 2-sinfda esa alifbo, o'qish va sodda grammatik qoidalar shaklida o'rgatmoqda. O'quvchilar boshlang'ich sinflarda chet tilini og'zaki nutq orqali o'rganib borsalar keyinchalik nafaqat grammatika, balki tilga oid bo'lgan barcha qonun-qoidalarini, til materiallarini yaxshi o'zlashtira oladi.

Bolalarning bu xususiyatlarini xisobga olgan holda, ingliz tili darslarida o'yinlardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun samarali usul hisoblanadi. Lekin faqatgina o'yinlar bilan cheklanib qolmasdan, keyingi samarali usullar ustida ham izlanishlar olib borish darkor. Chunki ular o'zlari qiziqqan narsani tinglab tushunishga va o'tkir til xotirasiga egadirlar. Shu bilan birga ularda tilni hissiy tasviriy anglash ancha rivojlangan.

Nutqdagi ravonlik va vaznlilik, tovushning go'zalligi va ifodaliligi bu yoshdagi bolalar uchun leksik ma'no va grammatikadan ahamiyatliroqdir. So'zlar ko'proq ohangi bilan bolalarni o'ziga jalb etadi. Bunday chiroyli ohang bolalarga ertak aytib berishda namoyon bo'ladi. Shu o'rinda aytib o'tishimiz joizki, xalq og'zaki ijodi durdonalaridan biri bo'lgan ertaklar orqali chet tilini o'rgatish xuddi o'yinlar usulidek samarali natija beradi.

Ertak xalq og'zaki ijodidagi rang-barang janrlardan biri. Ertakni nafaqat bolalar, balki katta yoshdagilar ham sevib o'qiydilar. Demak, ertak mazmunan boy, betakror va ta'sirchan janr hisoblanadi. Ertakning muxim xususiyatlaridan biri uning xamisha xalq hayoti, yaxshilik uchun kurashi, tarixiy-ruxiy olami, dunyoqarashi, urf-odat, an'analari bilan chambarchas bog'lanishi, insonlarga axloqiy va ma'naviy yo'ldosh bo'lib kelishidadir.

Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruxi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar doimo g'oliblikka erishadi. Xalq Mertaklarida el-yurtini ko'z qorachig'iday avaylab asrovchi qaxramonlar ulug'lanadi, to'g'rilik egrilik ustidan, yaxshilik yomonlik ustidan doimo g'alaba qozonadi. Ertaklarning yana bir muxim xususiyati shundaki, ular boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarni tabiatni sevishga, jonivorlarni asrab avaylashga da'vat etadi. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini dunyoni rang-barang tasvirda ko'radigan qalbi o'ynoq ertaksevarlar desak ham mubolag'a bo'lmaydi.

Ertaklar bolalar uchun mo'jizalar olami. Bola barcha shodliklarini, sevimli insonlarini, qo'rqmas baxodirlarni ayni shu olamdan topadi. Bolalar ertaklarni sevadilar, bor vujudlari bilan tinglab, ertaklar dunyosida yashaydilar. Bundan tashqari ertaklar nafaqat til o'rgatishda samarali vosita hisoblanadi, balki bolaning murg'ak qalbida eng yaxshi axloqiy jihatlar – odamlar bilan muomala qilish, yaxshilik, do'stlik, ota-onaga hurmat, el-yurtga sadoqat, diyonat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik kabi go'zal fazilatlarni shakllantiradi.

Ertaklar chet tilini o'rganishda bolani jalb etish va qiziqtirishda eng yaxshi yordamchi vositalardan biridir. Lekin ingliz tili o'qituvchisi til o'rgatish jarayonida ertaklardan foydalanish uchun birinchi navbatda bolaga ertakni tinglashda ularga tanish bo'lgan va eslab qolishga oson bo'lgan, sodda jumladan iborat bo'lgan o'zbek xalq ertaklarining ingliz tilidagi tarjimalaridan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Lekin o'z ona tilisini yaxshi bilmay turib, boshqa til bo'lgan ingliz tilini qanday qilib ertaklar orqali o'rganishi mumkin degan savol tug'ilishi tabiiy. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshiga mos ertaklarda bolalarga qiyinchilik tug'dirmaydigan sodda so'zlardan foydalanilsa, shuningdek aynan bir xil bo'lgan iboralar ham ko'p marta qaytariladigan ertaklar tanlansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, «Sholg'om» ertagida chol, kampir, ularning nabirasi, kuchuk, mushuk va sichqon obrazlari, «Bo'g'irsoq» ertagida chol va kampir bilan birga bo'g'irsoq so'zlari, «Qizil shapkacha» ertagida esa «buvijon, buvijon nega tishlaringiz (qo'llaringiz,....va hokazo) katta» kabi iboralar, o'zbek xalq ertaklaridan «Ur to'qmoq»da ham laylak, boy, kambag'al kabi obrazlar qayta-qayta takrorlanadi, bu esa bolalarning so'zlarni yodlab qolishlarida katta imkoniyat yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi ingliz tili asosiy chet tili sifatida dunyo bo'ylab e'tirof etilmoqda. Deyarli barcha rivojlangan mamlakatlar maktabgacha ta'lim muassasalarida o'rgatilib kelinmoqda. Albatta, til o'rgatish chet tili fani o'qituvchilari zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi. Shu o'rinda inglizcha tez aytishlar, she'rlar, ertak va multfilm qaxramonlari, undagi jozibali ohanglar bolalarni befarq qoldirmaydi.

Shubhasiz, boshlang'ich sinflarda xorijiy tillarni o'rgatishda ertaklar ham katta ahamiyatga egadir. O'quvchilar ertakdan faqat ma'naviy ozuqa olibgina qolmasdan, balki o'rgangan, eshitgan so'z va iboralarni og'zaki nutqda foydalanishga harakat ham qiladi.

Ertaklar chet tili o'rgatibgina qolmay, balki yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularda vatan tuyg'usini his qilish, o'zining mustaqil fikr va mulohazalarini shakllantirish, atrofda ro'y

berayotgan voqea-hodisalarni baholash imkonini ham beradi. Ertaklar bu borada jamiyatda yoshlarning har tomonlama yetuk shaxs bo'lib voyaga yetishishiga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi mo'jiza olamidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. Э ҳарфи. – Т., 2004. 208-б.
2. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. Х ҳарфи. – Т., 2004. 25-б.
3. «Соғлом авлод учун» журнали 6(218)-сон, 2014. Июнь.
4. www.ziyo.uz com.

CROSS CULTURAL COMMUNICATION AS SUBJECT SPACE RELATIONSHIPS

*D.M.Zokirova,
ASIFL, The Faculty of English Language
and Literature, senior teacher*

Аннотация: ushbu maqola subyekt-fazoviy munosabatlar sifatida madaniyatlararo aloqa haqida. Madaniyatlararo aloqa-bu til, og'zaki bo'lmagan imo-ishoralar va fazoviy munosabatlar orqali madaniy farqlarni almashish jarayoni. Bu, shuningdek, odamlar madaniyatlararo tajribaga ochiqligini bildirish jarayonidir.

Kalit so'zlar: fazoviy munosabatlar, madaniyatlararo aloqa, til, imo-ishoralar, madaniy farqlar, tajriba.

Abstract: In this article there was written about cross cultural communication as subject space relationships. Cross cultural communication is a process of exchanging cultural differences through language, non-verbal gestures, and space relationships. It is also the process by which people express their openness to an intercultural experience.

Keywords: spatial relationships, intercultural communication, language, gestures, cultural differences, experience.

Аннотация: эта статья о межкультурной коммуникации как субъектно-пространственных отношениях. Межкультурная коммуникация – это процесс обмена культурными различиями посредством языка, невербальных жестов и пространственных взаимоотношений. Это также процесс, посредством которого люди выражают свою открытость к межкультурному опыту.

Ключевые слова: пространственные отношения, межкультурная коммуникация, язык, жесты, культурные различия, опыт.

The term "cross-cultural" implies interaction with persons of different cultural, ethnic, racial, gender, sexual orientation, religious, age and class backgrounds. Cross-cultural communication" is a process of exchanging, negotiating, and mediating one's cultural differences through language, non-verbal gestures, and space relationships. It is also the process by which people express their openness to an intercultural experience [1,5].

Cross cultural communication is defined by Gotland University as «a process of exchanging, negotiating, and mediating one's cultural differences through language, non-verbal gestures, and space relationships.» Business communication is the exchange of messages related to companies through symbols, action and verbal words.

In the literature on cross-cultural communication, the terms 'cross-cultural communication', 'intercultural communication' and 'cross-national communication' are frequently used interchangeably. Although 'cross-cultural communication' and 'intercultural communication' can be treated synonymously, an important distinction needs to be made between 'cross-cultural communication' and 'cross-national communication'.

Cross-national communication' takes place across political or national borders while 'cross-cultural communication' takes place across cultures. Both terms have their usefulness. If one is talking about communications between a multinational organization and its subsidiaries located in other countries, either 'cross-national communication' or 'cross-cultural communication' can be used. However, if one is speaking of communications between colleagues working in a multicultural organization located in a certain country, the term 'cross-cultural communication' is obviously more appropriate. In this study, the term 'cross-cultural communication' is used.

Two words need to be defined: 'culture' and 'communication'. As both have various meanings, depending on the intention of the writer or speaker, for present purposes their definitions are as follows [2,7].

Culture can be defined as a community's shared values, attitudes, behavior and acts of communicating that are passed from one generation to the next. Communication means a goal-directed and context-bound exchange of meaning between two or more parties. In other words, communication takes place between people for a specific reason by a particular medium and in a particular environment. An American meets a Japanese to negotiate a business deal. This context in which the

communication takes place can be either within the same culture or across different cultures. In the example given, the business negotiation obviously takes place across different cultures. The communication involved is therefore a culture-bound activity. To communicate means expressing the uniqueness of one's cultural heritage, and this includes not only the verbal and non-verbal peculiarities but also the preferred medium and context of communication [3].

The scope for cross-cultural communication is extremely wide. It is a multidisciplinary field of study with roots in anthropology, sociology, psychology, and linguistics, among other disciplines.

Intercultural communication in its most basic form refers to an academic field of study and research. It seeks to understand how people from different countries and cultures behave, communicate and perceive the world around them. The findings of such academic research are then applied to 'real life' situations such as how to create cultural synergy between people from different cultures within a business or how psychologists understand their patients.

The definition of intercultural communication must also include strands of the field that contribute to it such as anthropology, cultural studies, psychology and communication [4, 9].

There are many researchers and academics of note within the intercultural field, who naturally all have different definitions of 'intercultural communication'. For example Karlfried Knapp defines it as «Intercultural communication,' can...be defined as the interpersonal interaction between members of different groups, which differ from each other in respect of the knowledge shared by their members and in respect of their linguistic forms of symbolic behaviour.» The theories developed by the researchers and academics can and has been applied to many fields such as business, management, marketing, advertising and website design.

References:

1. C. Burek Post-Merger. Intercultural Communication in Multinational Companies: A linguistic analysis. European university studies, 2004.
2. M.E. DuPraw& M. Axner. Working on Common Cross-cultural Communication Challenges, 2007.
3. Intercultural Communication Tips.– [Электронный ресурс]. – URL <http://www.kwintessential.co.uk>
4. Klopff, D.W. Intercultural encounters: the fundamentals of intercultural communication. 4th ed. – Englewood: Morton Pub. Co.,1998.

ZAMONAVIY ADABIYOT: KELIB CHIQISHI VA XUSUSIYATLARI

*O‘rinboyeva Guluzro,
Andijon davlat chet tillari instituti o‘qituvchisi.
Majidova Muhlis,
Andijon davlat chet tillari instituti 1 bosqich talabasi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada zamonaviy adabiyotning kelib chiqishi, rivojlanishi va uning o‘ziga xos xususiyatlari borasida fikr yuritiladi. Ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan boy adabiy me‘rosni o‘rganar ekanmiz, adabiyot insonlar orasida, yashash muhitida alohida o‘rin tutganligi va o‘ziga xos vazifalarni bajarganligini ko‘rishimiz mumkin. Biz buni, avvalo, estetik va axborot madaniyatida ko‘ramiz. Zamonaviy adabiyot asosan turli xil va noaniqligicha namoyon bo‘lmoqda, shu bilan birga ko‘p qirrali va qarama-qarshiliklardan iboratdir

Kalit so‘zlar: adabiyot, ajdodlar, tarixiy taraqqiyot, tarixiy, adiblar, davr, asarlar,

Abstract: this article reflects on the origin, development of modern literature and its peculiarities. Studying the rich literary Meros left by our ancestors, we can see that literature occupies a special place among people, in the living environment and performs specific tasks. We see it first of all – in aesthetic and Information Culture. Modern literature is manifested mainly in its variety and ambiguity, but at the same time it is multifaceted and consists of contradictions.

Keywords: literature, ancestors, historical progress, historical, literary, period, works.

Аннотация: в этой статье рассматриваются истоки, развитие современной литературы и ее особенности. Изучая богатое литературное наследие, оставленное нашими предками, мы видим, что литература занимала особое место среди людей, в среде их обитания и выполняла специфические задачи. Мы видим это прежде всего в эстетической и информационной культуре. Современная литература в основном представлена разнообразием и неоднозначностью, но также многогранна и состоит из противоречий.

Ключевые слова: литература, предки, исторический прогресс, история, писатели, эпоха, произведения.

Kirish. Zamonaviy adabiyotning kelib chiqish va rivojlanish tarixiy taraqqiyot bosqichiga nazar solar ekanmiz, jahon madaniyatidagi adabiy jarayonni chuqur o'rganishga qiziqish o'tgan asrning oxirgi o'n yilligida paydo bo'lganligini ko'ramiz. Umuman olganda, XX asr haqida gap ketganda, adabiyotning ana shu murakkab tarixiy-madaniy davr doirasidagi taraqqiyotini, uning eng muhim yo'nalish va oqimlarini kuzatish tendentsiyasi yaqqol namoyon bo'layotganligini kuzatish mumkin. Aynan shu davrdan boshlab, tarixiy va adabiy yo'nalishlar va maktablarga bag'ishlangan batafsil lug'atlar, adiblarning ishlarini chuqur tahlil etish, o'rganish bilan bog'liq jarayonlar avj olganini ham, tadqiqotchilar allaqon qiziqqan yo'nalishlarida izlanishlarni avj pallasidaligida kuzatish mumkin. Shu bilan birga u yoki bu davr, turli xalqlar adabiyotini tavsiflabda, tadqiqotchilar odatda o'z e'tiborini birinchi navbatda asarlar, matnlarga qaratgani va ular orasidan, qoida tariqasida, eng mukammal, ahamiyatli, kiritilgan yoki hech bo'lmaganda mavjud milliy va jahon madaniyatining oltin fondiga loyiq asarlar yaratganligida o'z tasdig'ini topgan.

Bu jarayonda, adabiyot tarixi, birinchidan, qat'iy tanlab olingan, ikkinchidan, «matn markazli» tariqasida himat ko'rsatgan. U, nisbatan aytganda, vaqt sinovidan o'tgan, eng murakkab, ko'p komponentli va ko'p bosqichli kimyoviy reaksiya natijasi bilan qiziqadi. Adabiy jarayon tarixchilarining e'tibori bevosita ushbu kimyoviy reaksiyaning o'ziga qaratiladi.

Asosiy qism. Ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan boy adabiy me'rosni o'rganar ekanmiz, adabiyot insonlar orasida, yashash muhitida alohida o'rin tutganligi va o'ziga xos vazifalarni bajarganligini ko'rishimiz mumkin. Biz buni, avvalo, estetik va axborot madaniyatlarida ko'ramiz.

Adabiyot jamiyat uchun ham eng yaxshi do'st, ham eng shafqatsiz tanqidchi bo'lishi mumkin. Lekin, albatta, adabiyot hamisha ijtimoiy hayotning ko'zgusi bo'lib kelgan va madaniy jarayonning asosiy qurollaridan biri bo'lgan. Yangi asr boshida insoniyat sivilizatsiyasi taraqqiyotida global o'zgarishlar ro'y bermoqda, uning yangi bosqichi – postindustrial jamiyatga olib keladi. Natijada kompyuterlashtirilgan vositalar va axborot texnologiyalaridan tobora ko'proq foydalanishga olib kelmoqda. Bunday jamiyatda axborot inson faoliyatining asosiy mahsulotlaridan biriga aylanib, ular ishlab chiqaradigan habar mahsulotlarining mazmunini boyitadi va turlarini kengaytiradi.

Biz postmodern davrda yashar ekanmiz, mazkur davr nazariyotchilarning ta'kidlashicha, 20-asr ma'rifatparvarlik maqsadlaridan voz kechdi. Ayrim tadqiqotchilarning fikricha, insonlar

taraqqiyotning muqarrarligiga, ilm-fanning barcha muammolarni hal qila olishiga, insoniyatning kamolotiga, jamiyatni oqilona tashkil etish imkoniyatiga endi ishonmaydilar [4].

Odamlar o'z kelajagiga nisbatan ko'proq pessimistik bo'lib qoldilar va haqiqatni buyuk nazariyalar yoki mafkuralar orqali topish mumkinligiga ishonish ehtimoli kamroq. [4] Yangi davr odami madaniy o'ziga xoslik, doimiylik xususiyatlarini yo'qota boshladi va madaniyatning intellektual maydoni tobora ijtimoiy va kognitiv nomutanosiblik shakllariga aylanadigan vaqtning intellektual metaforasiga aylana boshladi, deya mulohaza yuritmoqdalar [3].

Zamonaviy adabiyot asosan turli xil va noaniqligicha namoyon bo'lmoqda, shu bilan birga ko'p qirrali va qarama-qarshiliklardan iboratdir. Badiiy adabiyot sohasi, bir tomondan, qiymati yuqori bo'lmagan detektiv hikoyalar va ishqiy romanlar – tabloid, qiziqarli fydalanilgan adabiyotlar bilan to'ldirilgan edi. Bunday adabiyot puxta o'qishni talab qilmaydi, qoida tariqasida, u juda sodda til va murakkab bo'lmagan, ammo qiziqarli syujet bilan ajralib turadi.

Inson hayotining zamonaviy sur'ati, tobora tezlashib borayotgan ilmiy-texnikaviy jarayon muqarrar ravishda insonning ma'naviy sohasini vaqt o'tishi bilan eng yangi texnik fikr o'rtasida keskin fikr yuritishga olib keladi. Jamiyatimizda shaxlar badiiy adabiyotga qiziqmas ekanlar, o'z qobig'iga o'ralib, ovora bo'lib qoladilar, shu o'rinda ularda ma'naviy toliqish paydo bo'ladi, chunki adabiyot tashqaridan bo'lgani uchun ichkariga kirmaydi. Boshqa tomondan, bu yangi adabiyotning shakllanishining boshlanishi va bu jarayon qisman san'at chegaralarini kengaytiradi [4].

Zamonaviy adabiyotning badiiy jarayonlarini muhakama qilar ekanmiz, nasrning poetik falsafasi zamonamiz o'quvchilariga tushunarsiz tuyulishini ko'rishimiz mumkin. Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, hikoyaning zamirida falsafiy ma'no yotadi. Haqiqat undan va psixologiyadan ajralmas, ular birgalikda buzilmaydigan birlikni ifodalaydi. Voqelikning uning falsafiy ma'nosi bilan bog'lanishi – zamonaviy adabiyot uchun kuchli va serqirra hodisa – yangi adabiyotga yondashuvni ko'rsatadi.

Badiiy adabiyor san'at har doim yangilanib turishligi bilan boshqalaridan ajralib turadi: yuksaklikka intilish doimo harakat natijasida keladi va har safar u yangi shakllarga ega bo'ladi. Shuning uchun, uning ichida qanday chegaralar mavjudligini chuqur tahlil etish talab qilinadi. Postmodernizm falsafasiga bag'ishlangan adabiyotlarda odatda uning tamoyillari va pozitsiyalarining shakllanishi bilan bog'liq

ikki bosqich mavjudligi bilan ajralib turadi. Birinchi bosqich – asta-sekin postmodernizmga olib kelgan poststrukturalistik va postfreydlik g‘oyalarning rivojlanishidan iboratdir. Postmodernizm falsafasi va estetikasining shakllanishini bir necha omillar ta’sirida ko‘rishimiz mumkin. Ular quyidagilardan iborat: Avvalo, J.Lakan g‘oyalari; keyingisi esa, J.Derridaning dekonstruksiya nazariyasi va uning estetikaga tatbiq etilishi; navbatdagisi J.Deleuz va F.Gvattari, Yuliya Kristevaning postmodern san’at tushunchalaridan iborat va bular postmodern qissaning asosi sifatida talqin etiladi. Zamonaviy adabiyotning maqsadi hayotdan nusxa ko‘chirish emas, balki dunyoni o‘ziga xos qiyofa va o‘xshashlikda modellashirish, adabiyotning tubdan yangi modelini yaratishdan iboratdir, shu bilan birga o‘ziga xos va janr chegaralarini tuzib chiqish, usullarning sinkretizmi, sabab-oqibat munosabatlarini tahlil qilish, mantiqning buzilishini esa F. Nitsshe quydagicha izohlaydi – «hech narsa sabab, hech qanday qonun hukmronlik qilmaydi» [6].

Vaqlar o‘tishi bilan adabiyotning vazifalari ham o‘zgarib bormoqda, ular qatoriga kognitiv, kommunikativ, tarbiyaviy, axloqiy, estetik ko‘rinishlari kiradi. Dunyo tamadduni an’anasiga ko‘ra, san’at dunyo va inson haqidagi g‘oyalarni kengaytirishga, inson tabiatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishga, dunyoni va shaxsiyatni yaxshi tomonga o‘zgartirishga yordam berish, qalbni ulug‘lash va estetik tuyg‘uni rivojlantirishga yo‘naltirilgan.

Zamonaviy adabiyotning kelib chiqishi va xususiyatlari borasida batafsil to‘htalganda, adabiy tanqidda turli mamlakatlar va xalqlar adabiyoti taraqqiyotida umumiylik lahzalarining mavjudligi, uning buyuk tarixiy davrda yagona rivojlanish harakati haqidagi tushunchalar ildiz otganligini va bunday vaziyat o‘z yo‘nalishida davom etishini ko‘rish mumkinki, bu holat hech kimni ajablantirmaydi va hech kim bahslashmaydi. «Ongning tarixiyligi, – deb ta’kidlaydi Lixachev, – insondan o‘z ongining tarixiy nisbiyligini bilishni talab qiladi [7]. Tarixiylik «o‘zini inkor etish» bilan, ongning o‘z chegaralarini tushunish qobiliyati bilan bog‘liq jarayon sifatida baholaydi [1].

G‘arb va Sharq mamlakatlari adabiyoti madaniyatlari o‘rtasidagi chuqur, muhim farqlar sezilmoqdaki, bunda biz bu ikki «supermintaqa» sifatida o‘z-o‘zidan ayon vaziyat holat sifatida talqin qilinadi. Lotin Amerikasi mamlakatlari, Yaqin Sharq mintaqasi, Uzoq Sharq madaniyatlari, shuningdek, Yevropaning G‘arbiy va Sharqiy (asosan slavyan) qismlari o‘ziga xos va o‘ziga xos xususiyatlarga ega. G‘arbiy

Yevropa mintaqasiga mansub milliy adabiyotlar, o'z navbatida, bir-biridan keskin farq qiladi.

Xulosa o'rnida shuni ayta olamizki, insoniyat madaniyati, shu jumladan, uning badiiy tomoni ham bir xil, na bir xil sifatga ega, na kosmopolit, na «unison». U simfonik xususiyatga ega: har bir milliy madaniyat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, orkestrning to'liq ovozi uchun zarur bo'lgan ma'lum bir asbob rolini o'ynaydi. Shuning uchun, hozirda Qo'shma Shtatlar va G'arbiy Yevropa mamlakatlariga nisbatan tez-tez qo'llaniladigan «jahon sivilizatsiyasi» iborasining ma'nosiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish kerak: XX asr tarixchilari bu haqda qat'iy ta'kidlaganidek, insoniyat hayoti bir qancha sivilizatsiyalardan shakllangan va shakllanmoqda [2].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiy ensiklopedik lug'at. – M., 1987 yil
2. Bocharov S.G. Rus adabiyotining syujetlari. – M., 1999. S. 570.
3. Farino, E. Adabiyotshunoslikka Kirish: – Sankt-Peterburg: RGPU, 2004. - 272 p.
4. Lyotard J.F. Hodisaning ijtimoiy-psixologik tahlili
5. Koelo P. Alkimyogar. – M.: Ast, 1988. –321s.
6. Nitsshe F. Aforizmlar va gaplar. – M.: Potpuri, 1990. - 756 b.
7. Xalizev V.E. Adabiyot nazariyasi. – M., 2002. - S. 395

ЛИНГВОСОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ МЕТОД В ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

*Д.М.Зокирова,
старший преподаватель Андиганского государственного
института иностранных языков*

Annotatsiya: ushbu maqolada chet tilini o'qitishda linguosociaocultural metod haqida yozilgan. Chet tilini o'rganishning jiddiy va innovvatsion metodlaridan biri bu linguosociaocultural metod, mazkur metod ijtimoiy va madaniy muhit komponentida o'ziga xos ahamiyatga ega.

Abstract: In this article there was written about linguosociaocultural method in teaching foreign language. One of the serious and ... method learning foreign language is linguosociaocultural method, ... in this component as social and cultural

Keywords: linguosociaocultural method, lexico-grammatical forms, grammatical correct expressions, communicative level, language

as a system of signs, language structures, geography, climate, the history of the nation, traditions.

Аннотация: эта статья о лингвосоциокультурный метод в обучение иностранному языку. Один из самых серьезных и всеобъемлющих методов изучения иностранного языка - лингвосоциокультурный, предполагающий апелляцию к такому компоненту, как социальная и культурная среда.

Ключевые слова: лингвосоциокультурный метод, лексико-грамматические формы, грамматическое правильное выражение, коммуникативный уровень, язык как система знаков, языковые структуры, география, климат, история народа, традиции.

Один из самых серьезных и всеобъемлющих методов изучения иностранного языка - лингвосоциокультурный, предполагающий апелляцию к такому компоненту, как социальная и культурная среда. Сторонники этого метода твердо уверены, что язык теряет жизнь, когда преподаватели и студенты ставят целью овладеть лишь «безжизненными» лексико-грамматическими формами. Некто заметил, что «личность - это продукт культуры». Язык – тоже. И убедительнее всего это подтверждают наши языковые ошибки. Изучающий английский может употребить грамматически правильное выражение *The Queen and Her relatives*, но британец с трудом поймет, что имеется в виду *The Royal Family*; или, к примеру, такая фраза, как Герой – выразитель идей автора была переведена предложением «*The hero is the loudspeaker of the author*» («громкоговоритель автора»), а в идеале требовалось употребить «*mouthpiece*».

Такие курьезы встречаются довольно часто. Обратимся к более тонким материям: например, если для нашего соотечественника, поверхностно владеющего языком, разница между выражениями *Don't you want to go?* и *Would you like to go?* не очень-то велика, то для британца она принципиальна, ибо первое он воспримет как не самый лучший тон. Привычное для нашего делового общения Какие вопросы вас интересуют? нередко переводят как «*What problems are you interested in?*», не учитывая, что в английском слово «*problems*» имеет устойчиво негативный оттенок. Правильно этот вопрос будет звучать: «*What issues are you interested in?*»

Большинство методик изначально допускают такие «ляпы», списывая их на «неосведомленность о стране». Но на современном

этапе, когда интерес к отдельным культурам и нациям постоянно повышается, подобные ошибки уже непростительны. Лингвосоциокультурный метод принимает в расчет тот простой факт, что 52% ошибок совершаются под влиянием родного языка, а 44% кроются внутри изучаемого. Раньше следили за правильностью речи; теперь, помимо этого, стремятся повышать ее содержательность. Важен смысл передаваемой информации, то есть коммуникативный уровень, потому что в любом случае конечная цель общения – быть понятым.

Лингвосоциокультурный метод включает два аспекта общения - языковое и межкультурное. Наш лексикон пополнился новым словом бикультурал - человек, легко ориентирующийся в национальных особенностях, истории, культуре, обычаях двух стран, цивилизаций, если хотите, миров. Для студента языкового вуза важен не столько высокий уровень чтения, письма, перевода (хотя это отнюдь не исключается), а «лингвосоциокультурная компетенция» - способность «препарировать» язык под микроскопом культуры.

Лингвосоциокультурный метод родился на стыке понятий язык и культура. Авторы по-иному подошли к этим определениям.

Классики, в частности, Ожегов, понимали язык как «орудие общения, обмена мыслями и взаимного понимания людей в обществе». Даль относился к языку проще - как к «совокупности всех слов народа и верному их сочетанию, для передачи мыслей своих». Но язык как система знаков и средство выражения эмоций и настроения есть и у животных. Что же делает речь «человеческой»? Сегодня язык - «не только словарный запас, но и способ человека выражать себя». Он служит для «целей коммуникации и способен выразить всю совокупность знаний и представлений человека о мире».

На Западе язык понимается как «система общения», которая состоит из определенных фрагментов и набора правил, использующихся с целью коммуникации. Очень важное отличие западного лингвистического мышления - понимание языка не только в связи с определенным государством, но и с определенной частью страны, районом и т.д. При таком подходе язык идет рука об руку с культурой части страны, области, то есть с идеями, обычаями определенной группы людей, общества. Иногда под культурой понимается само общество, цивилизация.

Полагаем, определение сторонников лингвосоциокультурного метода не преувеличивает силы и значения языка в современном мире. По их мнению, язык - «мощное общественное орудие, формирующее людской поток в этнос, образующее нацию через хранение и передачу культуры, традиций, общественного самосознания данного речевого комплекса. При этом подходе к языку межкультурная коммуникация – прежде всего «адекватное взаимопонимание двух собеседников или людей, обменивающихся информацией, принадлежащих к разным национальным культурам». Тогда их язык становится «знаком принадлежности его носителей к определенному социуму».

Однако культура часто выступает не только средством объединения, идентификации, но и орудием разобщения людей. Например, в средневековой России иностранца сначала называли немец, то есть «немой», не владеющий языком, затем иностранного гостя стали именовать чужеземец, то есть «чужой среди своих». И, наконец, когда национальное сознание позволило сгладить это противопоставление «свой-чужие», появился иностранец. Если вдуматься в значение русского слова иностранный, то яснее становится происхождение «конфликта культур»: «Его внутренняя форма абсолютно прозрачна: из иных стран. Родная, не из иных стран, культура объединяет людей и одновременно отделяет их от других, чужих культур. Иначе говоря, родная культура - это и щит, охраняющий национальное своеобразие народа, и глухой забор, отгораживающий от других народов и культур».

Лингвосоциокультурный метод объединяет языковые структуры (грамматику, лексику и т.д.) с внеязыковыми факторами. Тогда на стыке мировоззрения в национальном масштабе и языка, то есть своего рода способа мышления (не будем забывать о том, что человек принадлежит к той стране, на языке которой думает), рождается тот богатый мир языка, о котором писал лингвист В. фон Гумбольдт: «Через многообразие языка для нас открывается богатство мира и многообразие того, что мы познаем в нем...» Лингвосоциокультурная методика базируется на следующей аксиоме: «В основе языковых структур лежат структуры социокультурные».

Мы познаем мир посредством мышления в определенном культурном поле и пользуемся языком для выражения своих впечатлений, мнений, эмоций, восприятия.

Цель изучения языка с помощью данного метода – облегчение понимания собеседника, формирование восприятия на интуитивном уровне. Поэтому каждый студент, избравший такой органический и целостный подход, должен относиться к языку, как к зеркалу, в котором отражаются география, климат, история народа, условия его жизни, традиции, быт, повседневное поведение, творчество.

Прогресс и принципиальные изменения методов изучения языка, несомненно, связаны с новациями в области психологии личности и группы. Сейчас ощущаются заметные изменения в сознании людей и развитие нового мышления: появляется провозглашенная а масло потребность в само актуализации и самореализации.

Психологический фактор изучения иностранных языков выдвигается на лидирующие позиции. Аутентичность общения, взвешенные требования и претензии, взаимовыгодность, уважение свободы других людей – вот набор неписаных правил построения конструктивных отношений в системе «учитель-ученик».

Один, отнюдь не меньший по значению элемент этой системы – выбор. Он появился у студента, который может посещать курс, максимально отвечающий его потребностям. На занятиях учащийся больше не ограничен в избрании речевых средств и собственном речевом поведении. Учитель тоже не стеснен в выборе: методов и приемов обучения – от игр и тренингов до синхронного перевода; в организации занятий; в выборе учебников и учебных пособий - от широкого спектра отечественных изданий до продукции Оксфорда, Кембриджа, Лондона, Нью-Йорка и Сиднея. Учитель теперь может подбирать, творить, комбинировать, видоизменять.

Литература:

1. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А.И. Иностранный язык в современном мире. – Самарканд, 2001.
2. Методика работы над практическим курсом английского языка. Под редакцией Аракина В.Д. – М.,1984.
3. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблема школьного учебника. – М.,1977.
4. Берман И.М. Методика обучения английскому языку. – М.,1965.
5. Беспалько В.П. Программированное обучение. – Ташкент,1970.
6. Джалалов Д.Д. Проблемы содержания обучения иностранному языку. – Ташкент, 1987.
7. Ляховицкий М.Б. Методика преподавание иностранных языков. – М.,1981.

8. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – Москва, 1989.
9. Саломатов К.И., Шатилов С.Ф. Практикум по методике преподавания иностранным языкам. – М., 1985.
10. Rogova G.V. Methods of Teaching English. – Moscow, 1983.
11. Richards G.C. and Rodgers Th.S. Approches and Methods in Language Teaching. USA, 1993.
12. Brown H.D. Principles of Language and Teaching English Words. Cliffs 1987.
13. Cook V. Socond Language Learning and Language Teaching. London Adward Arnold 1991.
14. Rashen S. Principles and Proctive in Second Language Acquisition. Oxsford, Pergam on Press 1982.
15. Lightbown P.M. Spada N. Theories of Second Language Larning. Oxford OUP (5th print) 1995.

ФУНКЦИИ НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ

*Хайдарова Нигора,
старший преподаватель Андижанского
государственного института
иностранных языков*

Аннотация: в данной статье освещается проблема невербальной коммуникации, которая является важной частью нашей жизни, исследования показывают, что большинство нашей коммуникации происходит не словами, а через невербальные сигналы. В работе акцент смещается на роль невербальных сигналов, которые могут быть выражены через телодвижения, жесты, мимику, выражение лица, взгляды, тон голоса, манеру одеваться, а также другие формы физического общения.

Ключевые слова: невербальные сигналы, мимика, тон, жест.

Annotation: This article highlights the problem of non-verbal communication, which is an important part of our life, studies show that most of our communication occurs not through words, but through non-verbal signals. In the work, the emphasis shifts to the role of non-verbal signals, which can be expressed through body movements, gestures, facial expressions, facial expressions, glances, tone of voice, manner of dressing, as well as other forms of physical communication.

Keywords: non-verbal signals, facial expressions, tone, gesture.

Annotatsiya: gshbu maqola hayotimizning muhim qismi bo‘lgan og‘zaki bo‘lmagan muloqot muammosiga urg‘u beradi, tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bizning muloqotimizning aksariyati so‘zlar orqali emas,

balki ogʻzaki boʻlmagan signallar orqali sodir boʻladi. Ishda asosiy eʼtibor ogʻzaki boʻlmagan signallarning roliga oʻtadi, ular tana harakatlari, imo-ishoralar, mimikalar, mimikalar, qarashlar, ovoz ohangi, kiyinish uslubi, shuningdek jismoniy aloqaning boshqa shakllari orqali ifodalanishi mumkin..

Kalit soʻzlar: ogʻzaki boʻlmagan signallar, mimika, ohang, imo-ishora.

Невербальная коммуникация относится к способам передачи информации, которые не являются устными или письменными. Это может быть любое движение, жест, мимика, выражение лица, тон голоса или взгляд. Функции невербальной коммуникации сильно зависят от культуры и общественного контекста, однако, их важность и универсальность признаются всеми учеными.

Цель данной статьи – обсудить функции невербальной коммуникации и их влияние на общение людей и здесь мы рассмотрим функции невербальной коммуникации.

1. Регуляция

Невербальные сигналы и коммуникация могут использоваться для регулирования контакта между людьми. Например, между двумя людьми, которые разговаривают, один человек может сделать паузу, смотреть в другую сторону или переключиться на другую тему, чтобы показать, что он хочет завершить разговор или изменить тему общения.

2. Выражение эмоций

Невербальные сигналы могут выражать все виды эмоций, от радости до гнева и страха. Мимика, жесты и взгляды могут показать, как человек чувствует себя в контексте ситуации. Например, поднятые брови, такие как удивление или стресс, или улыбка, которая может отражать радость или хорошее настроение.

3. Выражение связности

Невербальные сигналы также могут помочь создать связность между людьми. Например, зеркальный отражение движений или возвратное поведение может привести к тому, что люди чувствуют более сильную связь. Повторение тех же жестов может также помочь создать чувство единства и согласия.

4. Выражение социального статуса

Невербальные сигналы могут выражать социальный статус человека. Например, одежда, которую человек носит, может указывать на его профессию, уровень образования или статус. Его мимика, жесты и телодвижения могут также указывать на статус,

например, высокое положение в компании или дружеские отношения с другим человеком.

5. Выражение способности к управлению взаимоотношениями

Невербальные сигналы могут помочь выразить способность управлять взаимоотношениями. Например, не словами, а мимикой, глазами и жестами можно показать, что вы уверенный в себе, поддерживаете свою позицию или вы владеете информацией. Это может помочь контролировать общую динамику коммуникации.

И в заключении можем сказать, что невербальная коммуникация является важным инструментом в человеческом общении. Она может передавать множество эмоций, информацию, помогать установить контакт и выразить отношение к собеседнику или событию. Использование невербальных элементов в общении помогает человеку более эффективно и точно выражаться, а также понимать собеседника. Поэтому, знание и умение правильно использовать невербальную коммуникацию являются важными навыками в общении с окружающим миром.

Использованная литература:

1.Мелентьева И.Ю. Пол и паралингвистические средства коммуникации: особенности мужской и женской коммуникации / И.Ю.Мелентьева // Коммуникативные исследования. – 2019. – Т. 8, № 3. – С. 424-436.

2.Соловьев С.В. Паралингвистические средства коммуникации в мужской и женской речи / С.В.Соловьев // Научно-технический вестник информационных технологий, механики и оптики. – 2017. – Т. 17, № 2. – С. 295-300.

3.Jennifer Coates. Women, Men and Language. A Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language. USA. 2013. p. 4-6

TRANSLATION PROBLEMS OF «PARALLEL CONSTRUCTIONS» IN ENGLISH INTO UZBEK

*Xamidov Behzod Axadovich,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi
Olimjonov Ne'matillo,
Andijon davlat chet tillari instituti 3-kurs talabasi*

Annotatsiya: maqolada ingliz tilida mavjud parallel konstruksiyalarning o'zbek tiliga tarjimasi haqida so'z yuritiladi. Tarjima jarayoniga oid muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: parallel konstruksiyalar, til xususiyatlari, korrelyativ birikmalar, tarjima jarayoni, muqobillar.

Аннотация: в статье говорится о переводе параллельных конструкций с английского языка на узбекский язык. Анализируются проблемы, связанные с процессом перевода.

Ключевые слова: параллельные конструкции, языковые особенности, соотносительные союзы, процесс перевода, альтернативы.

Abstract: The article deals with the translation of parallel constructions from English into Uzbek. The problems associated with the translation process are analyzed. **Keywords:** parallel constructions, language peculiarities, correlative conjunctions, process of translation, counterparts.

Due to translation people of a country get acquainted with life, customs and traditions, history, literature and scientific achievements of other countries. Namely translation is a means between two languages. So, translator will get information about two languages in translating position and in order to deliver it to people he or she will give artistic trimmings and emotion into translation. Also to be clear in translation that translator should have learned that language's every side completely and detailed, otherwise we run into some mistakes and it will bring some problems. It is clear that every language differs from each other versatile. We can't begin translating without knowing this difference.

We know that English is very popular and predominant language in the world. But we come across with its grammatical problems when we translate from English into Uzbek. It'll be born a question WHY? Because there are some differences between their grammar rules. Every language has it's peculiarities. When we notice their features, there will not be any mistake or any problem. Let's see some issues related to the translation of English parallel constructions into Uzbek:

Correlative expressions (Korrelyativ birikmalar) (e.g. **both, and; not only, but also; either, or;** etc.) should also be followed by the same grammatical construction in the language of translation. But this always not happens. For example:

- They argued **not only** about the article **but also** about the review.
–Ular *nafaqat* maqola, *balki* sharh haqida ham tortishdilar.
- A time not for words, but for action (parallel) – *So'z emas, harakat vaqti.*
- My objections are that the proposal is unjust and that it is unconstitutional.
- Mening qarshiligim shundaki, taklif *adolatsiz va konstitusiyaga xilof.*

Parallel structure with coordinating conjunctions. (Biriktiruvchi bog'lovchili parallel konstruksiyalar) Parallel structure should be used when you connect clauses with coordinating conjunctions such as: **for, and, nor, or, but, so, or yet** in a sentence. For example:

- Every morning, we **make** our bed, **eat** breakfast and **feed** the dog. – Har kuni biz o'rinlarimizni *yig'ishtiramiz*, nonushta *qilamiz* va itimizga *qaraymiz*.

Incorrect examples will challenge the translator. For example, let's try this sentences. The terms that should be parallel, but are not, are italicized. It is better to have parallel constructions in the same form while translating the sentences with them.

- Every morning, we *make* our bed, *eating* breakfast and *feed* the dog. («Eating» does not match «make» or «feed» in structure. The word with –ing is not translated into Uzbek like words) «make» or «feed»)

Parallel Structure with Infinitives. Parallel structure should be used with infinitives. No infinitive in Uzbek, but there are several ways to translate it into Uzbek. For example:

- Ashley likes **to** ski, **to** swim and **to** jump. – Ashley *chang'i uchishni*, *suzishni* va *sakrashni* yaxshi ko'radi. In most cases the particle TO is translated as –moq into Uzbek.

Parallel Structure with -ing Endings. Be consistent and use parallel structure with words that end in *-ing*. –ING is translated into Uzbek as –sh, –ish.

- Joe likes **running**, **walking** and **being** active. – Jo *yugurishni*, *yurishni* va *faol bo'lishni* yoqtiradi.

Parallel Structure in Verb Tense. (Parallel konstruksiyalarning fe'l zamonlari bilan qo'llanilishi) Keep in mind that parallel structure should be used when it comes to verb tense. Your verb tenses should always match. The bold words in these examples are all past tense, which means they are examples of parallel construction. For example:

- Yesterday we **watched** a movie, **played** video games and **made** pizza. – Kecha biz kino tomosha qildik, video o'yinlar o'ynadik va pitsa tayyorladik.

The sentence above shows that all kind of parallel constructions used in different situations in English can be translated in the same format, but with elementary changes.

Bibliography:

1. Bassnett-McGuire, Susan (1980) Translation Studies, Methuen, London.
2. Picken, Catriona (1983), The translator's handbook. Aslib, London.
3. Internet sources: www.eslwriting.org
4. Internet sources: www.raspisanie.rsuh.ru
5. Internet sources: www.computer-museum.ru

THE IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE SKILLS IN THE TOURISM SECTOR

*Yaqubjonova Ro'zixon Mirkomil qizi,
Andijan State Institute of Foreign Languages, Department of Tour
Guiding, Intercultural communication and translation study*

Annotatsiya: muloqot – bu xabarlar, belgilar, fikrlar, belgilar va fikrlar ko‘rinishida ma’lumot almashish jarayoni. Muloqotning asosan to‘rt turi mavjud bo‘lib, ular qo‘llaniladigan vosita yoki ma’lumot almashish usuliga qarab turli xil usullarda qo‘llaniladi. Muloqot qilishning asosiy usullaridan ba’zilar nutq, imo-ishora tili, tana tili, teginish va ko‘z bilan aloqa qilish hisoblanadi. Quyidagi maqolada biz noverbal bo‘lgan muloqotni turizm sohasida qanchalar muhim ekanligiga e’tiborimiz qaratdik.

Kalit so‘zlar: muloqot qobiliyatlari, turizm, mehmondo'stlik, menejment, sayyohlar, ishchi.

Abstract: Communication is the process of exchanging information in the form of messages, symbols, thoughts, signs, and opinions. There are mainly four types of communication, which are used in varying ways depending on the medium used or the way in which information is exchanged. Some of the basic ways by which we communicate with one another is through speech, sign language, body language, touch, and eye contact.

Keywords: communication skills, tourism, hospitality, management, tourists, employee.

Аннотация: коммуникация – это процесс обмена информацией в форме сообщений, символов, мыслей, знаков и мнений. В основном существует четыре типа общения, которые используются по-разному в зависимости от используемого носителя или способа обмена информацией. Некоторые из основных способов, которыми мы общаемся друг с другом, – это речь, язык жестов, язык тела, прикосновения и зрительный контакт.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, туризм, гостеприимство, менеджмент, туристы, работник.

We know from numerous studies to date, that communication skills have been identified as one of the most important, even crucial, factors for modern businesses. While it is important to have specialized professional knowledge to be effective in our work, research shows that

having only technical skills has become insufficient to meet the challenges of today's business environment. Now, those who hire are not interested in people who only have specific skills for the position, but are also looking for other significant skills, the so-called «soft skills». The term refers to interpersonal skills, dealing with people, attitudes that improve business efficiency and relationships. Effective business communication is a prerequisite for the successful performance of any company. However, when it comes to tourism, the importance of communication is even greater, because in tourism it has a deeper meaning, vital for the success of the business, especially in the interaction between tourists and employees.

Recent research shows that hotel managers spend up to 80% of their workday communicating interpersonally with others. Their communication ability affects the job satisfaction of all their subordinates. Auditory communication skills involve the process of receiving, interpreting and responding to messages, being considered by most experts as the most important part of the business communication process. Plus, something very interesting is that the skills required in tourism change over time. Due to technological advances, tourism is, today, a sector indissoluble from technology, which is why it requires digital skills from employees. The need to understand, know and master non-verbal communication is also mentioned. For example, it is important to pay attention to the communicator's physical characteristics, body movements, the expressed courtesy, facial expression...

Employees in tourism and hospitality must be carefully recruited, and must receive continuous training, because their communication skills are an important indicator when it comes to generating positive interaction with customers.

It is important to make the following distinction. While communication in tourism may primarily require external communication, internal communication helps reinforce employee satisfaction, which, in turn, affects guest satisfaction. Combining external and internal communication, you can achieve an interpersonal communication that involves everyone, through two-way channels, with direct personal contact, making all parties feel heard and, therefore, ensuring that everybody's needs are met more frequently. The findings revealed that written and oral communication skills are the prerequisite of business communication. As expected, auditory communication skills seem to have become an essential component of interpersonal

communication, linked to the daily activity of companies and, furthermore, closely related to greater hierarchical responsibility. On the other hand, digital communication skills refer to contemporary challenges beyond technical and computer skills, such as the processing of digital information that is received and its treatment. Nonverbal communication skills have a very high reliability value to mention the need to pay attention to signs such as: smiling when speaking, using gestures and certain body postures, wearing appropriate professional clothing, appearing confident, honest...

References:

1. Guffey, M., & Loewy, D. (2016). Essentials of business communication. (10th ed.). Cengage Learning
2. Go, F. M., Monachello, M. L., & Baum, T. (1996). Human resource management in the hospitality industry.
3. John Wiley & Sons. Goby, V. P. (2007). Business communication needs: A multicultural perspective. Journal of Business and Technical Communication, 21(4), 425–437.

CULTURAL ETIQUETTE. ETIQUETTE OF A GUEST AND A HOST

*Ahmedov Azimjon,
the teacher of Andijan State Institute of Foreign Languages.
Usmonova Arofat,
the student of Andijan State Institute of Foreign Languages,
302-group - Guiding and interpreting activities.*

Annotatsiya: madaniy odob, xushmuomalalik va odob-axloq jamiyatlar orqali avloddan-avlodga o'tib keladi. Odob nimaga mos yoki noo'rin, xushmuomalalik yoki odobsizlikka nisbatan madaniy ko'rsatmalarga ishora qiladi. Bu madaniyat tuzilishi, yaxlitligi, nafisligi va nafisligini beradi - bularning barchasi bir madaniyatdan boshqasiga o'ziga xos tarzda moslashtirilgan. Yaxshiyamki, oddiy biznes va ijtimoiy etiket ko'pincha oddiy aqlga asoslanadi. Garchi odob uslublari va modalari paydo bo'lishi va ketishi mumkin bo'lsa-da, global odob-axloq qoidalarining asoslari deyarli bir xil bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: madaniy odob, madaniyat tuzilishi, ijtimoiy odob, global odob, odob uslublari, mehmon, mezbom, muloqot.

Abstract: cultural etiquette, politeness, and good manners are passed down through societies from generation to generation. Etiquette refers to the cultural guidelines for what is appropriate or inappropriate

and polite or impolite. It gives a culture structure, integrity, grace, and finesse—all of which are uniquely adapted from one culture to another. Fortunately, simple business and social etiquette are often based on basic common sense. Although etiquette styles and fads may come and go, the fundamentals of global etiquette remain essentially the same.

Keywords: cultural etiquette, culture structure, social etiquette, global etiquette, etiquette styles, guest, host, communication.

Аннотация: культурный этикет, вежливость и хорошие манеры передаются в обществе из поколения в поколение. Этикет относится к культурным принципам того, что уместно или неуместно, вежливо или невежливо. Он придает культуре структуру, целостность, изящество и утонченность – все это уникальным образом адаптируется от одной культуры к другой. К счастью, простой деловой и светский этикет часто основан на здравом смысле. Хотя стили и причуды этикета могут приходить и уходить, основы глобального этикета остаются практически неизменными.

Ключевые слова: культурный этикет, структура культуры, социальный этикет, глобальный этикет, стили этикета, гость, хозяин, общение.

In the course of our lives, many of us have had reasons to find ourselves as guests in other people's homes or have had to play hosts to guests who've come visiting us. People have had to put up in homes of friends, colleagues or family members as a result of demands of daily activities or even holidays – work and play.

Human interactions can be as complex and as varied as there are human beings on the planet. This means that in order to maintain the acceptable level of 'order' that good relationships are essentially incumbent upon, certain behavioural codes must be adhered to by both guest and host. That fine balance between a considerate guest and a thoughtful host should always be aimed at.

What are those gracious and polite codes of behaviour applicable to guests and hosts everywhere? And it does not matter for how long you are staying or hosting. The rules are the rules.

For guests:

1. Ensure that there is very clear communication about your date of arrival and exact duration of your stay. Do not come earlier than agreed, or stay beyond your expected date of departure. Any change of plans should be duly communicated.

2. Buy gifts as you're coming. This is common in our culture. From the regular bread and bananas, to more expensive and enduring stuff. You may also take your host(s) out. This is a sign of your good nature.

3. Please do not turn your host into a personal driver. It is important to arrange how you move around to avoid becoming a burden.

4. Do not come with any extra persons without the consent of your host. Also, do not take your pets – dogs, cats, birds, and so on to stay with you in people's homes.

5. It would be overreaching to expect your hosts to change or adapt to your own diet regimen. You may have to make do with what's on offer, unless you're on a strict diet in which case you would make your own arrangements.

6. Do not turn your hosts into personal maids or servants. Offer to assist with some basics like washing, cooking, mowing and vacuuming.

7. Always show sincere appreciation. Do not complain about things around and about the house – your bed, your room, conveniences, the food, and activities therein. You chose to come.

8. Maintain a high level of hygiene throughout. Respect and take good care of your room and all the things that have been put at your disposal – from bed linen to electrical gadgets.

9. Remember to call and thank your hosts once you've gotten back to your own base.

For hosts:

1. Ensure that it is only guests that you are fairly acquainted with, and people you can permit to stay in your house that are invited.

2. Your guests should be made to know the duration of their stay in your house.

3. Intimate members of your family about the impending arrival of the guest. This prepares them to extend the same warmth and courtesy as you would.

4. Before your guest(s) arrive, make sure that the guestroom and toilet are clean and ready. Provide all the essential handy items that'll make their stay worthwhile – bedsheets and pillowcases, extra clothes hangers, serviette, mirror, reading and writing materials, torchlight etc. Please remember to keep your electricity generator or other power sources in top working condition.

5. If your guests are coming for a special occasion which requires a particular mode of dressing or a unique style effect, inform them before they come.

6. It is always wise and nice to have a good store of some of your guest's favourite foods and drinks. Equally important is finding out beforehand if they have any allergies.

7. Your guests need to know the timing regime for activities in your house, for example meal times and prayer times. Also, point them to the usual positions of the essential items they may be needing in your absence.

8. You must politely inform your guest if any item in the house is running out so you do not leave them stranded.

9. Be gracious to your guests. Anticipate their needs and keep them as comfortable as possible till they depart. Even you can never tell how soon you will become someone's guest.

Bibliografiya:

Say Anything to Anyone, Anywhere: 5 Keys To Successful...
books.google.co.uz › books Gayle Cotton 2013.
https://ng.linkedin.com/in/noela-ugwu-the-growth-coach-
82563275?trk=article-ssr-frontend-pulse_publisher-author-card

Rules of Etiquette and Home Culture: Or, what to Do and how...

books.google.com › books 1890.

Guide to Business Etiquett books.google.com › books

Roy A. Cook, Gwen Cook, Laura J. Yale · 2005

HOZIRGI O'ZBEK TILI MUAMMOLARI

*Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna,
Andijon davlat chet tillari instituti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: maqolada hozirgi o'zbek tiliga xorijdan kirib kelgan so'zlarning talaffuz va yozilish masalasi ko'riladi va bu so'zlarni o'zbek tiliga xos qilib yozish va talaffuz qilish texsnikasi ishlab chiqish zarur ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: taraqqiyot, dialekt, sheva, uyg'onish davri, poliglot, filolog.

Annotation: The article discusses the pronunciation and spelling of words that have come to the modern Uzbek language from abroad, and emphasizes the need to develop a specific technique to the Uzbek language for writing and pronunciation of these words.

Аннотация: в статье рассматривается вопрос о произношении и написании слов, пришедших в современный узбекский язык из-за рубежа, и подчеркивается необходимость выработки

~ 466 ~

специфической для узбекского языка техники написания и произношения этих слов.

Maqolada ko‘riladigan masalani boshlasdan avval, e‘tiboringizga bundan 40 yil avval sobiq O‘zbekiston SSR televideniyesining bir ko‘rsatuvida buyuk shoir, haqiqiy vatan o‘g‘loni Erkin Vohidov aytgan so‘zlarga qaratsam degan edim: «Hali Xitoy davlatida qog‘oz ishlab chiqilmagan bir paytda, bobo dehqon o‘z dalasini haydayotib qo‘shiq kuylagan « – bu bilan millatimiz xalq og‘zaki ijodi qariyb 2000 yil nariga borib taqalishi haqida aytilgan gaplar edi.

O‘z tiliga, tarixiga va madaniy boyligiga ega bo‘lgan xalqning dunyoda tutgan o‘rni albatta nufuzlidir. O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub eng yirik tillardan biri hisoblanadi. Til – millatning ma‘naviy boyligidir. Til nafaqat muomala vositasi – balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. Shunday ekan biz filologlar tilimiz sofliги va uning to‘xtash nimaligini bilmaydigan vaqt g‘ildiragi bilan yonmayon rivojlanishiga e‘tibor qaratishimiz lozim.

Qo‘qqisdan Kun.uz jurnalisti Zuhra Abduhalimovanning «O‘zbek tilidagi xorijiy atoqli nomlar va so‘zlar imlosida hanuz yakdillik yo‘q» nomli maqolasiga ko‘zim tushdi va chet tili o‘qituvchisi sifatida bir qator hayollarga bordim. Maqolada tilimizga muntazam ravishda kirib kelayotgan yangi so‘zlar va yangi siyosatchilar nomlarini qanday o‘zbek tiliga moslab yozish va talaffuz qilish kerakligi haqida gap ketgan.

Ko‘p holatlarda muallif aytgandek xorij so‘zlarini yoki rus tilidan olingan variantda yoki bo‘lmasam o‘z holicha saqlab qolib OAV va boshqa manbalarda ishlatyapmiz. Holbuki bizning tilimizga davlat maqomi berilganiga salkam 40 bo‘lay deb turibdi.

Men bir voqeani eslayman 90-yillarda do‘kon oldiga «kartishka kilosi 3 so‘m» deb yozilgan taxtachaga ko‘zim tushdi, shunda men do‘konchi opaga xatosini tushuntirmoqchi bo‘ldim. Do‘konchi ayol menga kulimsirab «San o‘zing aytchi «kartoshka» deysanmi yoki «kartishka» deysanmi?» – deb so‘radi. Men o‘ylanib qoldim, axir kartoshka nemischasiga «kartoffel», bu so‘zni ruslar – картофель, картошка – deb atashgan, ya‘ni ular ham o‘zlariga moslashtirgan. Nimaga biz bunday qila olmaymiz? Fonologik nuqtai nazardan bizning tilimizda «k» tovushi rus tilidagidan farqli talaffuz qilinadi.

Darhaqiqat o‘zbek tilshunoslari oldida tilimizda chetdan kirib kelgan so‘zlarga alohida qonun ishlab chiqish kerakligi to‘g‘ri albatta.

Bu bilan har bir kirib kelgan soʻzga alohida muqobil toping deb aytmaymiz, agar soʻz maʼlum bir kashfiyotni anglatga uni qanchalar qiyin boʻlmasin oʻsha tilda ifoda etishimiz muhimdir. Biroq chet tili talaffuziga oʻrganmagan xalq uchun «kompyuter», hanuz «kamputer» boʻlib qolaveradi. Bu xalqimizning savodsizligi emas aksincha xalq sheva va dialektini rivojlanishidadir.

Mana masalan hozirgi kunda Angliya shoxi deb eʼlon qilingan Charlz III ni olsak, u ruslar uchun Karl III boʻlib taxtga keldi, lekin butun dunyo uni Charlz III deb ataydi. Agar biz har bir atoqli nom va geografik nomlarni talaffuz qilishda rus adabiyotiga namoyondalarining qoidalariga amal qilsak oʻz qoidalarimizdan chetga chiqib ketamiz. Yuqorida taʼkidlaganimizdek oʻzbek tili Navoiy tili boʻlib, bobomiz uning ochilmagan qirralarini koʻrsatib oʻtgan. U kishi oʻsha davrlardayoq tilimizning naqadar boyligi va bu tilda koʻplab nazm yaratish imkoni mavjud ekanligini ham amaliy va ilmiy isbotlagan. Navoiy: «Turk nazmida chu men tortib alam, ayladim ul mamlakatni yakqalam» deganda u oʻz ona tilini koʻplab ilmiy, diniy va nazmiy asralar yozishga haqdor qilib qoʻygani haqida aytadi. Axir uning avvalo doʻsti, soʻng maslakdoshi va shoxi Husayn Bayqaro turk ijodkorlari turk tilida ijod qilsinlar mazmunida farmon chiqargani tarixdan maʼlum dir.

Bunday saʼy- harakatlar bejiz emas edi. Yevropada uygʻonish davri vujudga kelishiga bir qancha sabablar keltiriladi. Bunda ular yunon va rimliklarning antik davriga qaytish sabab boʻlgan deb daʼvo qiladiganlar ham bor. Lekin tarix shuni isbotlab aytadiki oʻsha hozirda butun dunyoning «taraqqiyot» markazi deb eʼlon qilinayotgan qadimiy Yevropada uygʻonish davri kelishiga sharq mutafakkirlarining hissasi katta boʻlgan. Bunga misol qilib Al Xorazmiy (al-Khwarizmi), Al Beruniy (al-Biruni), Ibn Sino (Avicenna), Al Fargʻoniy (Alfraganus) va bir qancha olimlar ishlari haqida gap ketganda ahamiyat berib qarasangiz fors yoki arab olimlari deb yuritiladi.

Qarangki, ular Oʻrta Osiyoda tugʻilib oʻsgan boʻlsalar ham fors yoki arab olimlari deyilishiga sabab, ular oʻz ishlarini fors va arab tillarida yozganlar. Bu albatta asosiy sabab boʻla olmaydi, har qanday ilmiy izanishni oʻziga yarasha sabab va maqsadi boʻladi. Qolaversa, biz ularning zullisoniy yoki poliglottliklaridan boshimiz osmonga yetadi. Biroq shunday tushunmovchiliklar va adolatsizliklarning oldini olish bizning bobomiz Alisher Navoiyning chekiga tushgan va u buni uddasidan chiqqan deb hisoblaymiz.

Xulosa qilib shuni aytgan boʻlar edikki, oʻzbek tili kecha dunyoga kelgan va xorij taraqqiyoti evaziga boyigan tillardan emas, u chuqur

o'tmish tarixga ega va bu tilda bir qancha qadimiy olimlar ijod qilib o'tgandir. Uning sof holatda rivojlanishi uchun hammamiz teng mas'uldirmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Haitov A. Til – millatning ma'naviy boyligi// Xalq so'zi 2020-yil, 21- oktabr.

2. Abduhalimova Z. «O'zbek tilidagi xorijiy atoqli nomlar va so'zlar imlosida hanuz yakdillik yo'q. Kun.uz

<https://cyberleninka.ru/article/n/alisher-navoiyning-turkiy-til-taraqqiyotidagi-ahamiyati/viewer>

VA'ZNING RITORIK TURLARI VA TASNIFI

*Xusanova Mashxura Kaxramanovna,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ritorikada ta'kidlangan, ommaviy nutq turlari – va'zlarning tasnifi o'rganib chiqilan va yoritib berilgan, va'zlarni tasniflashning ko'plab usullari mavjudligi ta'kidlangan. Maqola ayrim mualliflarning qarashlari va tasniflarini o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: filologiya, ilohiyot, va'z, xulq-atvor, diniy uslub, diniy dunyoqarash, axloqiy qadriyatlar.

Abstract: this work is devoted to the types of public speech and the classification of sermons as indicated in rhetoric. There are many ways to classify sermons. The work contains the views and classifications of only some authors.

Keywords: philology, theology, preaching, behavior, religious style, religious worldview, moral values.

Аннотация: данная работа посвящается видам публичной речи и классификации проповедей как указывается в риторике. Существует множество способов классификации проповедей. Работа содержит взгляды и классификации некоторых авторов.

Ключевые слова: филология, богословие, проповедь, поведение, религиозный стиль, религиозное мировоззрение, моральные ценности.

Filologiyada va ilohiyotda «va'z» tegishli xulq-atvorni talab qiladigan diniy uslubning nutq janri sifatida belgilanadi. Va'z diniy dunyoqarashning o'ziga xos xususiyatlarini ochib beradi, axloqiy qadriyatlarni ifodalaydi va zamonaviy dunyoda harakat qilishga yordam beradi.

Va'zning asoschisi yoki xutba – notiqlikning yangi turi – albatta Muhammad (s.a.v) deb hisoblanadi, u va'zni birinchi navbatda yangi dinni e'lon qilish uchun ishlatgan. Albatta, va'zning asoslarini uning izdoshlari, islomning birinchi namoyandalari ham qo'yishdi.

Arablarda og'zaki nutqning eng keng tarqalgan tuzilishi uch qismli nutq deb hisoblanishi mumkin, unga quyidagi elementlar kiradi: *kirish, asosiy qism va xulosa*. Notiqalar o'z nutqlarini tahmid bilan boshladilar (Alloh va uning payg'ambari Muhammadni ulug'laydigan so'zlar bilan), an'anaviy Qur'on epitetlarini keltirdilar, Allohing ishlarini sanab o'tdilar, shundan so'ng ular tinglovchilarga murojaat qilishdi va shu bilan va'zgo'y yoritmoqchi bo'lgan mavzuni yetkazishgan. Shuni aytish mumkinki, bugungi kunda va'zning tuzilishi bir xil shaklga ega.

Ritorikada ta'kidlangan, ommaviy nutq turlari – va'zlarning tasnifida ham aks etadi. Va'zlarni tasniflashning ko'plab usullari mavjud. Ba'zi mualliflar va'zlarni *mavzu* yoki *mazmun* bo'yicha, boshqalari *tuzilishi* bo'yicha, yana birlari esa tinglovchilarga *psixologik ta'sir ko'rsatish prinsipi* bo'yicha tasniflaydi. Tasniflashning boshqa usullari ham mavjud bo'lib, ular notiqlik turlaridan kelib chiqqan holda *tematik, matnli* va *tushuntirish* kabilarga ajratiladi.

Tematik va'z – asosiy tarkibiy qismlari matn bilan emas, balki mavzuning o'zi bilan belgilanadigan va'z (masalan, Qur'on oyati yoki payg'ambarimiz Muhammad s.a.v.ning hadisi asosida emas). Va'z mavzuni aniqlashdan boshlanadi va uning tarkibiy qismlari bunga asoslangan qoidalarni o'z ichiga oladi.

Matnli va'z – Qur'ondan kichik bir parcha yoki oyat, payg'ambarimiz Muhammad s.a.v.ning hadisi bo'lgan matnga asoslangan va'z. Uning har bir tarkibiy qismi ko'rsatma bo'lib xizmat qiladi va matn va'z mavzusini tashkil qiladi. Demak, matnli va'z rejasining asosiy bndlari to'g'ridan-to'g'ri matndan olinadi, ammo bu tezislarning mantiqiy rivojlanishi ushbu matnga ham, boshqa parchalarga ham tayanishi mumkin.

Tushuntirish – Qur'on yoki payg'ambarimiz Muhammad s.a.v.ning sunnatidan yetarlicha katta parcha, biron bir mavzu yoki mavzuga nisbatan talqin qilinadigan va'z. Materiallarning aksariyati to'g'ridan-to'g'ri ushbu parchadan olinadi va tushuntirish va'zining rejasi bir-biridan kelib chiqadigan va bitta asosiy g'oyaga asoslangan bir qator bayonotlarga asoslanadi. Tushuntirish va'zining mohiyati Qur'onning ma'nosini aniq va tushunarli qilishdir.

L. V. Levshun zamonaviy va'zlarning batafsil tasnifini taklif etadi:

- ibodat qilish uchun belgilangan vaqtga ko'ra (bir yillik doirani hisobga olgan holda va'z qilish, masalan, ro'za paytida va'z qilish, mavlud oyi kunlarida va'z qilish, Qurbon bayrami kunlarida va'z qilish, juma va'zlari):

- aytilgan joyda (Ma'bad va undan tashqari va'zlar):

- adresatda (diniy arboblari bilan muloqotga qaratilgan va'zlar. Bundan tashqari, va'zlar masjidida ham, undan tashqarida ham, masalan, radio yoki televizorda ham eshitilishi mumkin);

-mazmuni bo'yicha (tushuntirish, axloqiy, dogmatik);

-taqdimot usuli bo'yicha (analitik va sintetik, tahliliy va'zlarda sura, oyat yoki hadis matni chuqur tahlil qilinadi).

Sintetik va'zlarda muqaddas matnning bir qismi va'z mavzusini ifodalaydi va muallifning fikrlari uchun boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi).

Ba'zi olimlar ommaviy axborot vositalarida aytilgan va'zlarni ham ajratib ko'rsatadilar. Biroq, agar va'z radio yoki televideniya eferga tog'ridan-tog'ri uzatilgan bo'lsa, tinglovchilar yoki tomoshabinlarning voiz tomonidan qilingan va'zi qanday qabul qilingani aniq bo'lmaydi.

Va'zlarning har xil turlariga qaramay, ularning barchasi kirish, asosiy qism va xulosani o'z ichiga olgan uch qismli tuzilishga ega.

Shunday qilib, *ma'naviy* notiqlik notiqlik turlarini tasniflashda alohida o'rin tutadi. Notiqlikning bu turi har doim diniy mavzularni taqdim etish bilan bog'liq bo'lgan. Shu bilan birga, ma'naviy notiqlikning rivojlanishi va shakllanishining ko'p asrlik tarixi davomida, albatta, o'z an'analari va o'ziga xos xususiyatlari rivojlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Александренко Н.А. Гомилетика. Семь шагов к проповеди. Вводный курс и семинары по гомилетике для библейских школ. – Одесса: Богомыслие, 1997, – 196 с.

2. Волков А.А. Курс русской риторики. – URL: <http://lib.саратовская.рф/books/03v/volkov/ritorika/37.html> (Kirish 04.04.2015)

3. Гадамский А.К. Стилистический подход к изучению религиозного языка / А.К. Гадамский // Стил. - № 7. – Белград, 2008. - С.21-36.

4. Крысин Л.П. Социоллингвистические аспекты современного русского языка / Л.П. Крысин. М.: Наука, 1989. - 136 с.

5. Мечковская, Н.Б. Социоллингвистика: пособие для студентов гуманитарных специальностей. 2-е изд., ред. [Текст] / Н.Б. Мечковская. М.: Аспект Пресс, 1996. - 207 с.

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING MILLIY MADANIY XUSUSIYATLARI

*Azimjon Axmedov,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: maqolada frazeologik birliklarning milliy madaniy xususiyatlari haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, frazeologik birliklar, madaniyat hodisalari, sotsiolingvistika, xalq tarixi, madaniyat.

Annotation: the article provides information on the national cultural characteristics of phraseological units.

Keywords: phraseology, phraseological units, cultural phenomena, sociolinguistics, folk history, culture.

Аннотация: В статье дается информация о национально-культурных особенностях фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизмы, явления культуры, социоллингвистика, народная история, культура.

Hayotimiz davomida atrofimizda ko'plab voqea-hodisalarga duch kelamiz. Shunday holatlarda har safar biz o'zimiz uchun yangiliklar olishni xohlaymiz va ularning tarixi haqida qiziqamiz. Aslida biz o'ziga xos milliy xarakterga ega bo'lgan ijtimoiy-tarixiy, intellektual va hissiy ma'lumotlarni to'playmiz. Hozirgi kunda bizning muloqotimizga o'zgacha ko'rk beruvchi frazeologiya bo'limi ko'plab olimlar diqqat-e'tiboriga tushib ulgurgan desam adashmayman.

Aslida frazeologiya – turli xil filologik tekshiruvlarning mashhur sohasi hisoblanadi. Olimlarning fikrlariga ko'ra frazeologik birliklar madaniyat hodisalari sifatida tushunish bilan bog'liq bo'lib, ularning madaniy xususiyatlari ular ishtirok etgan gaplarda o'rganiladi. Shunday qilib, «frazelogizm» so'zi sotsiolingvistika fani doirasiga kiritildi. Frazelogik birliklarning eng yaxshi ta'riflaridan biri quyidagicha: bu qisman yoki to'liq majoziy ma'noga ega so'zlarning barqaror, izchil birikmasidir.

Frazelogik birliklar asrlar davomida shakllanib, xalq tarixi, madaniyati, turmush tarzini belgilab beruvchi omillardan biri bo'lib kelgan va bu omillarning semantik tabiati, boshqa tillarda muqobili uchramaydigan mental ko'rinish va shakllarini lingvokulturologik

tamoyillar asosida ilmiy tadqiq etish hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb masalasidir.

Til mohiyatini olamning lisoniy manzarasi nuqtai nazaridan tadqiq etish, til va madaniyat munosabati, milliy mentallikni anglash aynan til mohiyatini, uning kommunikativ vazifasini chuqur va ilmiy o'rganish ham muhimdir. Frazeeologizmlar milliy-madaniy xususiyatlarining ichki va tashqi belgilari kundalik-empirik, tarixiy va ruhiy tajribasini aks ettiruvchi frazeologizmlar voqelikni obrazli tasavvur etish asosida tilda paydo bo'lishini lo'nda va obrazli shaklda ifodalaydi. Frazeeologik birliklarning madaniy komponentlari ularning obrazli asosi bilan bog'lanmaydigan hamda obrazli asosi bilan metaforik uzayish hisobiga bog'lanadigan denotativ-signifikativ mazmunli madaniy komponentlar guruhlariga ajratib o'rganiladi. Shuningdek, frazeologik ma'no sathida ham ichki shakl sathida qo'llanadigan madaniy komponentlar obrazli asosi: ichini mushuk tatalamoq, yerning tagida ilon qimirlasa bilmoq; etnosotsium tajribasining o'ziga xos fragmenti bir qarich, chilla suvi; etnosotsiumning kundalik hayot tarzi bilan bog'langan so'z realiyaning mavjudligi: do'ppisi yarimta, alifni kaltak deyoymaslik; asosidagi madaniy konsept: lafzda turmoq, nomusi bukilmoq kabilarni madaniy markerligining lingvistik manbalari sifatida belgilash mumkin.

Frazeeologik birliklar ma'lum bir tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy til boyligini aks ettiradi va ularning dunyoqarashining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishga yordam beradi. Frazeeologik birliklar tilning o'ziga xos birliklari sifatida XX asr boshlarida tilshunoslarning diqqat markaziga tushdi va ushbu so'z birikmasi ilmiy tadqiqot obyektiga aylandi. Birinchi marta XX asrning 20-yillarida taniqli rus olimi V.V.Vinogradov mustaqil tilshunoslik frazeologiyasini bir bo'lim sifatida ajratdi va nutq faoliyatiga nisbatan frazeologik birliklarni o'rgandi; u fanni va frazeologizm hajmini, obyektni aniqladi, ya'ni V.V.Vinogradov frazeologik birlikni frazeologizmning asosiy obyekti sifatida belgilaydi.

Bizga ma'lumki, hozirda «frazeeologiya» atamasi tildagi frazeologik birliklar to'plamiga yoki ularni o'rganayotgan lingvistik bo'limga murojaat qilish uchun ishlatilmoqda. Shubhasiz, Olimlar ushbu birliklarga turli xil ta'riflar va ularni tasniflash uchun turli mezonlarni taqdim etishgan. Buni ingliz va o'zbek tillari misolida ko'rib chiqadigan bo'lsak, ko'pgina ingliz tilidagi iboralar va ularning etimologik manbasidagi boshqa frazeologik birliklarning kelib chiqishini izlash juda

muhimdir, chunki bu frazeologizmning ichki shakli va natijada uning haqiqiy ma'nosini tushunishga yordam beradi.

Frazeologik birliklarning manbalari va kelib chiqishi to'g'risida tilshunoslarning fikri juda xilma-xildir va tabiiyki, frazeologiya juda murakkab lingvistik masala bo'lib ko'rinadi. Shunga qaramay, ushbu lingvistik sohada ishlaydigan barcha tilshunoslar uchun muhim vazifa – frazeologik birlikning yetimologik manbasini yanada chuqurroq ochib berishda sa'y-harakatlarni va manfaatlarni birlashtirishdir.

L.P.Smit, A.V.Kunin, B.A.Larin, L.P.Postushenko va boshqalarning asarlari frazeologik birliklarning manbalari va kelib chiqishi bilan bog'liq ko'plab qiziqarli ma'lumotlarni ochib berdi. Faqatgina XX asrning boshlarida mustaqil lingvistika qoidalariga ko'ra frazeologiyalarni ajratish uchun dastlabki nizomlar yaratildi. V.V.Vinogradov o'z izlanishlanishlari natijasida frazeologizm haqida shunday degan yedi: «Til lug'at tarkibiga kiradigan so'zlarning boyish va murakkablashuv mohiyatiga to'xtalib o'tish juda zarur, chunki tilning lug'at tarkibiga oid so'zlarning semantik rivojlanishi standart til frazeologiyasini boyitish bilan bog'liq».

Tildagi barcha so'zlar, iboralar yig'indisi va tilning lug'at tarkibiga tegishli so'zlarda majoziy ma'nolarning shakllanishi va kengayishi natijasida til leksikasiga kiritilgan frazeologik birliklar hosil bo'ladi.

Ma'lumki, lug'at va iboralar to'plamidagi barcha frazeologik birliklar boshqa tillarda ham o'z ekvivalentiga ega. Frazeologik birliklar o'zlarining to'liqligi, ishlatilish qulayligi, ixcham va nafisligi bilan boshqa til birliklaridan katta farq qiladi. Ular til birligi sifatida ifodalanadi va nutqning ta'sir chanligini oshiradi.

O'zbek tilshunos olimlari orasida Sh.Rahmatullayev, M.Sodiqov, M.Abduraximov, A.Ye.Mamatov, B.Yuldashev, M.H.Halikova, K.D.Tuxtayeva, Sh.Abdullayev va G.Yergashevalar ham frazeologiya bo'limiga o'z hissalarini qo'shishdi. Ular o'zlarining «frazeologik birliklar» haqidagi ilmiy va nazariy tushunchalarini bayon qildilar. A.Mamatov ta'rifiga ko'ra, frazeologik birliklar o'z tarkibida so'zlarning yoki so'zlarning birikmasidan iborat bo'lgan barqaror leksik semantik birlik bo'lib, umumlashtirilgan ma'noni anglatadi.

Frazeologik birliklarni tarjima qilish muammolari doimo olimlar L.S.Barhudarov, Ya.M.Resker, A.V.Fedorov, V.N.Komissarov, V.Vinogradov, G.Salomov, Q.Musayev, N.Komilov, N.Otajonov, S.Shukrullayeva va boshqalarning diqqat markazida bo'lib kelgan.

R.Fayzullayeva: «Frazeologiya xalqning boy tarixiy tajribasi, ularning donoligini oʻzida mujassam etib, unda odamlarning mehnat, hayot va madaniyat bilan bogʻliq barcha gʻoyalarini aks ettiradi. Badiiy asarda maqollar, idiomatik iboralar yeng koʻp milliy rangni tasvirlashning muhim vositasi hisoblanadi» - degan fikrni bayon etgan.

Sh.Raxmatullayev oʻzbek tilida frazeologizmlar boʻyicha tadqiqotchi boʻlgan. Olim frazeologik birliklarni semantik jihatdan ajratib, ularni uch turga ajratdi: frazeologik yaxlitlik, frazeologik qoʻshimcha va kirish.

Sh.Raxmatullayevning fikriga koʻra, bu soʻzlarning maʼnosi frazeologik yaxlitlik deb ataladigan ushbu tushunchalarga asoslangan iboraning maʼnosiga bogʻliq. Masalan: *to stich before the wedding; earthly sky*. Demak, Sh. Rahmatullayevning soʻzlariga koʻra, iboraning maʼnosi undagi soʻzlarning maʼnosiga bogʻliq emas va ulardan kelib chiqmaydi. Soʻzning maʼnosi va undagi maʼnolar oʻrtasida potensial bogʻliqlik yoʻq. Ushbu atamalar frazeologik qora tanlilar deb ataladi. Masalan: *in the mouth of his ears he was wearing a reversal, his watery watermelon fell off his cheeks*.

Sh.Rahmatullayev oʻzbek tilida frazeologik birliklarning semantik ahamiyati jihatidan frazeologik qoʻshimchalarning yana bir turi boʻlgan. Komponent tarkibiy qismlaridan birining koʻchma maʼnosiga asoslangan va oʻzlarining mustaqil maʼno markazlarini saqlab turadigan birlashmalar frazeologik qoʻshimchalar deb ataladi. Masalan: *heavyweight, garden's flower; salt; the salt of the chewing word*. Keling, «*the salt of the chewing word*» frazeologik birlikka qaraylik. Ushbu frazeologik ibora tarkibdagi «tuz» soʻzi oʻz maʼnosida berilgani yoʻq, balki shoʻrlangan degan maʼnoda ishlatilgan. Zero, «jon» soʻzi va «sehr» soʻzining maʼnosi toʻgʻridan-toʻgʻri tuz soʻzi bilan emas, balki oʻsha uyushma soʻzlari bilan bogʻliqdir.

Soʻzning toʻgʻri va koʻchma maʼnolari koʻpincha boshqa soʻzlarning kombinatsiyasi bilan birga keladi. Masalan: *the door to the house, sour-sour fruits*. Koʻchma maʼno: happiness (baxt), sour-nonsense (bemaʼnilik). Frazelogizmlar – tilning yuqori maʼlumotli birliklari. Ularni «bezak» deb hisoblash mumkin.

Shunday qilib, frazeologik birliklar boʻyicha har bir asar har safar yangi va oʻziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi. Ingliz frazeologiyasi boy va chuqur tarixga ega. Tilshunos Ye.D. Polivanov birinchi bor soʻzlarning leksik va rasmiy maʼnolarining morfologiyasini,

soʻz birikmalarining sintaktik maʼnosini oʻrganadi. Ajratib boʻlinadigan birliklarda funksional va semantik jihatdan qaraladigan soʻz turkumlari anʼanaviy ravishda frazeologizmning mavzusi sifatida qaralishi bir necha bor taʼkidlangan.

Ammo shuni taʼkidlash kerakki, yaqin orada ingliz va amerikalik tilshunoslar orasida frazeologiya boʻlimini toʻgʻri ilmiy tekshirishga urinish boʻlmagan, qoida tariqasida, baʼzi bir qiziqishlarga norozi boʻlgan turli xil soʻzlar, soʻzlar guruhi va gaplarni toʻplash bilan cheklanib qolgan.

Ularning kelib chiqishi, uslubi, ishlatilinishi yoki ularga xos boʻlgan boshqa xususiyatlarning koʻrinishi oʻrganilmagan. Ushbu birliklar odatdagidek idioma sifatida tavsiflanadi, ammo bu iboralarni lingvistik birliklarning yoki soʻz turkumlarining alohida oʻziga xos sinfi sifatida tekshirishga harakat qilinmagan.

A.V.Kunin tomonidan taqdim etilgan tasnifni birlashtirib, biz frazeologik birliklarni namuna olish yoʻli bilan ajratdik va tahlil qildik. Barqaror soʻz birikmalari va iboralar umuman boʻlinmaydigan xususiyatlarga ega emas va ular tarkibidagi soʻzlarning maʼnosiga bogʻliq boʻlmaydi. Bunga misollar: *To kick the bucket* – jon bermoq; *To be all thumbs* – qoʻpol, besoʻnaqay odam; *The real McCoy is a diamond* – olmosdek qardli narsa; *Grin like a Cheshire Cat* – ogʻzi qulogʻida (ogʻzini tanobi qochdi). Bu kabi frazeologik birliklarning umumiy maʼnolari mavjud tarkibiy qismlarining koʻchma maʼnolaridan kelib chiqadi. Xususan, barqaror soʻz birikmalarining tarixida bularning roʻyxatlari mavjud. 2. Frazeologik birliklar – koʻchma maʼnoli gapda maʼno jihatidan boʻlinmasligini saqlagan holatda ham qoʻllaniladi: *Too much to be painted the devil blacker than he is*. (Juda boʻrtirilgan)

Frazeologik birliklarni tushunish uchun ularning tarkibiy qismlari koʻchma maʼnoda olinishi kerak. Masalan, «*make a mountain out of a molehill*» iborasi – bu bizning «pashshadan fil yasash» frazeologik birligimizga teng boʻlib, «molehill» soʻzi «juda kichik narsa» va «mountain» soʻzi «juda katta» maʼnolarini bermoqda. 3. Frazeologik birikmalar – erkin va frazeologik jihatdan bir-biriga yaqin maʼnolarni oʻz ichiga olgan sobit birikmalar. Bularga misollar: *A bosom friend* – qadrli doʻst; *Black frost* – qora sovuq; *As red as a turkey cock* – xoʻroznong tojidek qizil; *The Blue Blanket* – moviy osmon; *As bold as a lion* – sherdek jasur; *As an obstinate as a mule* – eshshakdek qaysar.

Biz frazeologik birliklarning tarjimasini ingliz va oʻzbek tillaridagi tarjimalar bilan kuzatdik. Tarjima sohasida milliy tillarni tarjima qilish va rivojlantirish sanʼati ham koʻrsatilishi kerak. Badiiy

ijod tarkibidagi leksik-frazeologik birliklarning to'g'ri tarjima qilinishi asar g'oyasini nutq madaniyati, muallif nazarda tutgan ma'nosi va uslubiy xususiyatiga ko'ra bexato izohlashni ta'minlaydi. Birliklarning kommunikativ va uslubiy qobiliyatini hisobga olmasdan, ularning o'z o'rnida ishlatilinishi, tarjima jarayonida g'ayrioddiy ma'nolarni keltirib chiqarishi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Musayev Q. Badiiy tarjima va nutq madaniyati. – T., 1996.
2. Salomov G'. Til va tarjima. – Toshkent: Fan, 1966.
3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. языков. 2-е изд., перераб. – М.: Высшая школа. Дубна: Изд. Центр «Феникс», 1996 г.
4. Semantic structures of English phraseological units and proverbs with proper names. Dissertation paper. SamSIFL. N.Ochilova. 2014.
5. Бушуй А.М. Сущность языка является общей лингвистической проблемой. Текстовый урок. – Самарканд: СамГИИЯ, 2004.
6. Challenges of translating phraseological units. Procedia – Social and Behavioral Sciences 70 (2013) 1487 – 1492. Akdeniz Language Studies Conference 2012 (source: ScienceDirect). Victoria Subbotina, Kazakh-British Technical University, English Language Department. Almaty city, Kazakhstan.

TO'SIQSIZ SUBORDINATORLI GAPLARNI O'QITISH MASALALARI

*Yusupova Manzura Kurbanovna,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: mazkur tezisdagi subordinatorli gipotaksemlarni o'qitish masalalari ko'rib chiqilib, unga doir metodik tavsiyalar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: SVC, kommunikativ maqsad, ellipsis, subordinatlar, EGQG.

Abstract: in this thesis, issues of training subordinate hypotaxemes were considered and methodological recommendations were presented for it.

Keywords: SVC, communicative target, ellipsis, subordinators, EGQG.

Аннотация: в данной диссертации рассмотрены вопросы обучения субординаторным гипотаксемам и даны методические рекомендации.

Ключевые слова: SVC, коммуникативная цель, многоточие, подчиненные, EGQG.

Tillararo o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash, ularni chet tillarini o'qitish jarayonida hisobga olish til o'rgatish jarayonini osonlashtiradi va tezlashtiradi. Fransuz tilida gaplar SVC (ega, kesim, to'ldiruvchi), o'zbek tilida esa SCV (ega, to'ldiruvchi, kesim) qolipida yasaladi. SCV qolipida gaplar yasash va qo'llashga o'rgangan o'zbek o'quvchilari gap bo'laklari tartibini buzgan holda gap yasashlari mumkin. Bunda gap mazmuni va kommunikativ maqsadga putur yetadi:

Marie lit une lettre.

Mariya xatni o'qiyapti.

Agar biz o'quvchiga til qolipini yaxshi tushuntirib qo'ymasak, u ushbu gapni Marie une lettre lit shaklida aytishi mumkin.

Shu bois gaplarda so'z tartibi mavzusini o'tganda aniq gap modellari orqali o'rganish, tushuntirish maqsadga muvofiq.

O'zbek tilidagi fellarda shaxs-son kategoriyasi va uning ifoda vositalari yaxshi rivojlangani tufayli gapda eganing ellipsisga uchrashi ko'proq uchraydi. Fransuz tilida aksincha, gapda ega zarur:

(U) yozsa yozsin, (men) yozmayman.

Qu'il ecrive, je n'ecrirai pas.

O'zbek tilida ega fakultativ, fransuz tilida esa obligator gap elementi hisoblanadi. Buning sababi, o'zbek tilidagi gap kesimi, shaxs-sonni aniq va ochiq oydik ko'rsatib keladi. Fransuz tilida asosan subordinatorlarning o'rni ergash gap boshida bo'lsa, o'zbek tilida ko'pincha gap oxirida keladi. Bog'lovchilik rolini analitik subordinatorlar (fransuz tilida) bajarsa, o'zbek tilida sintetik va analitik-sintetik subordinatorlar bajaradi. Bu farqli jihatlar ham interferensiyaga sabab bo'ladigan omil hisoblanadi. To'siqsiz EGQGning nutqda qo'llashda o'zbek o'quvchilari qator qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Fransuz tilini bevosita o'rganish jarayonida ayrim subordinatorlarning ko'p manoliligi (peu importe quand, si, comme, même, quand même, avant), modal va ko'makchi fellarning xususiyati (devrait, devrait, devrait) ham interferensiyaga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois talim jarayonini tashkil etishda, osondan murakkabga tamoyliiga amal qilish samara beradi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, TEGQGlarni o'quvchilarga o'rgatishni quyidagi tartibda (albatta til va nutq mashqlari, vaziyatlarli o'yinlarni qo'llagan holda) taqdim etish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

1) sodda morfologik tarkibga ega (*bien que, même si*) va sodda zamonli (*présent, futur immédiat*) gaplar modellarini taqdim etish:

Même si je suis fatigué, je vais danser.

Pensée fatiguée, j'ai dansé.

2) sostavli subordinatlar va murakkab zamonli modal fe'lli gaplar modellarini taqdim etish (*Même si, ev present, future, passé récent, voix active et passive*).

Même s'il dort, il peut nous entendre

Même s'ils le cherchaient

Pendant longtemps, ils risquent de ne pas le trouver.

3) murakkab sostavli subordinatlar, murakkab zamon shakllari: *devrait, pourrait, pourrait. Exemple; Peu importe s'il l'avait fait ou non, ils auraient pu trouver la sortie. Malgré le fait qu'il avait cuisiné pendant 2 heures, le dîner n'était pas encore prêt.*

4) nuqtalar o'rniga subordinatlar qo'yning, chunki, tugallangan EGQGni sodda gap shaklida bering, 2 ta mustaqil gapdan TEGQG yasang kabi til mashqlarini bajartirish.

5) bilimlarni nazorat qiluvchi va rivojlantiruvchi testlar orqali xatolarni aniqlash va bartaraf etish.

6) fransuz va o'zbek tillarida TEGQG o'rtasidagi farqli jihatlar aniqlanadi.

Mustahkamlovchi mashqlar tuzishda tildan-tilga tarjima mashqlaridan, «tarjimon» rolli o'yinlardan foydalanish yaxshi samara beradi. Bunda o'quvchilar turli vaziyatli inglizcha nutqqa tayyorlanadilar.

-Bonjour Anne.

-Bonjour Sue.

- Où vas-tu?

- Je vais jouer au tennis.

- Mais le ciel est nuageux. Il pourrait bientôt pleuvoir.

- Pas grave. Je joue au tennis même s'il pleut.

- Alors je ne peux pas t'arrêter.

Pouvez-vous me rendre un service ?

- Je vous en prie. Que puis-je faire pour vous?

- Peux-tu me prêter de l'argent?

- Bien sûr, je peux même si j'en ai besoin moi-même.

Peu importe qui vient et quoi qu'il arrive, je ne quitterai pas ma maison

- Mais tu as dit que tu déménageais.

- Non, j'ai changé d'avis. Je pense que la maison est la maison, qu'elle soit toujours aussi simple.

Yuqoridagi tavsiyalar TEGQGlarni o'qitish samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N.Steinberg. Grammaire française.Leningrad 1963.
2. L.ye.Malina, L.P.Andreechikova, U.Turniyozov. Grammaire Française. – T., 1970
3. Asqarova M. Hozirgi zamon o'zbek tilida qo'shma gaplar. – T., 1960.

AGRICULTURE AND ANIMAL HUSBANDRY OF USA

*Yusupova Nozanin,
the student of Andijan State Institute of Foreign Languages,
202-group of Guiding and interpreting activities.*

Keyword: agriculture, united states, production, animals, providing, consumption, meat.

The term Agriculture refers to the art or science of cultivating the ground including the harvesting of crops and the rearing and management of livestock.

This term mainly derives from the Latin ager (field) and colo (cultivate) signifying, when combined, the Latin agricultura: field or land tillage

The United States of America is considered to be one of the most productive agricultural countries in the world. It is a vast and diverse country, with a wide range of climates that make it possible to produce an array of crops and livestock.

Agriculture has always been a key part of the country's culture and economy. The sector contributes significantly to the country's GDP and also provides employment to millions of people across the country.

The agricultural industry in the United States of America is highly advanced, using modern technologies and methods to produce high-quality yields. The country has a highly organized supply chain, with farmers and producers working closely with processors, distributors, and retailers to bring their products to market.

Crop Production:

The US is a significant producer of various food crops, including corn, soybean, wheat, and cotton. These crops are widely grown in different parts of the country, with the Midwest being the primary region for corn and soybean, the Great Plains for wheat, and the Southeast for cotton.

Corn is the most widely grown crop in the country, with more than 90 million acres planted annually. It is used primarily as animal feed and for the production of ethanol, which is used as fuel. Soybean is the second-largest crop, with more than 80 million acres planted annually, and is an essential ingredient in the production of vegetable oil, animal feed, and biodiesel.

Wheat is the third-largest crop in the country, with more than 50 million acres planted annually. It is the primary source of flour used to make bread, pasta, and other baked goods. Cotton, which is grown primarily in the Southeast, is an essential raw material for the textile industry. Livestock Production: Livestock production is also an essential part of the agricultural industry in the United States. The country is a significant producer of beef, pork, and poultry, and also produces milk, cheese, and other dairy products.

Beef cattle are raised primarily in the Great Plains and the Midwest, while pork production is concentrated in the Midwest and the Southeast. Poultry production is widespread across the country, with more than 9 billion chickens raised annually.

The dairy industry is also significant, with California and Wisconsin being the largest producers of milk in the country. The country is also a significant producer of cheese and other dairy products, which are widely consumed both domestically and internationally.

Challenges Facing The Agricultural Industry:

Though the US agricultural industry is highly advanced, it is not without challenges. One of the biggest challenges is the climate change that is causing extreme weather conditions, such as drought and floods, which can have a significant impact on crop yields.

Another significant challenge is the availability of labor, with many farmers struggling to find sufficient workers to harvest their crops. The recent changes in immigration policies have made it even harder for farmers to recruit foreign workers, making it harder for many to keep up with the demand.

The high cost of inputs, such as seeds and fertilizers, is also a challenge for many farmers, particularly small farmers who may not have access to the same resources as large commercial operations.

Animal husbandry, otherwise known as animal farming, is a crucial part of the United States' agricultural industry. It is an essential aspect of the country's food production and provides a livelihood to millions of Americans living in rural areas. Animal husbandry in the United States has evolved over the years, and today it employs advanced breeding, feeding, and management practices to meet the growing demand for animal products.

Livestock farming in the United States has its roots in the country's colonial era. Back then, animal farming was mainly for subsistence, and many farmers kept a few animals for their milk, meat, and skins. As the country grew, so did the demand for animal products, and farmers began to raise animals in greater numbers.

Today, the United States is a global leader in the production of meat, poultry, dairy, and other animal products. The country's animal husbandry industry has grown to become a multi-billion-dollar enterprise, employing millions of people and providing food to millions more.

Animal Husbandry

Livestock Production in the United States The United States is a significant producer of meat, poultry, dairy, and other animal products. The country's livestock population includes cattle, pigs, chickens, turkeys, sheep, and goats.

Cattle: The United States is the world's largest producer of beef and is home to over 94 million head of cattle. Beef cattle are mainly raised in the southwestern and central parts of the country, where the climate is ideal for grazing.

Pigs: The United States is also a significant producer of pork, raising over 130 million pigs each year. Over half of these pigs are raised in Iowa, North Carolina, and Minnesota.

Chickens: The country is a major producer of chicken meat and eggs, with over 9 billion chickens raised each year. The chicken industry is concentrated in the southeastern region of the country, where the climate is ideal for outdoor production.

Turkeys: The United States is also the world's largest producer of turkeys, raising them mainly in Minnesota and North Carolina.

Dairy: The country is also a significant producer of dairy products, with California, Wisconsin, and New York being the top dairy-producing states. The dairy industry in the United States is known for its high-quality milk, cheese, and other dairy products. **Animal Welfare in the United States**

Animal welfare is an essential aspect of animal farming in the United States. The government regulates animal welfare through various laws and regulations that set standards for animal housing, feeding, and medication.

The Animal Welfare Act is a federal law that sets standards for animal housing, transportation, and care. It applies to animals used in research, exhibition, and transportation in interstate commerce. Other laws and regulations governing animal welfare in the United States include the Humane Methods of Slaughter Act and the Federal Meat Inspection Act.

Many animal producers in the United States have also implemented animal welfare policies of their own. For example, some farming operations have their own animal welfare standards that go beyond what is required by law.

Challenges Facing Animal Husbandry in the United States

The animal husbandry industry in the United States faces several challenges, including:

- Environmental concerns: Livestock farming can have a significant impact on the environment, including soil erosion, water pollution, and greenhouse gas emissions.

- Labor shortage: Many animal producers in the United States struggle to find sufficient skilled labor to manage their operations.
- Disease control: Animal diseases can have a significant impact on the livestock industry, and disease outbreaks can be devastating to animal producers.

- Economic pressure: Economic pressure can force animal producers to prioritize profits over animal welfare, leading to substandard animal husbandry practices.

Conclusion

Despite the challenges, the agricultural industry in the United States Of America is still thriving, thanks to the determination and hard work of farmers and producers across the country. The country is a global leader in the production of food crops and livestock, providing sustenance to millions of people both domestically and internationally. With continued investment in research and development of new technologies, the agricultural industry is sure to continue to flourish in the years to come.

Coming back to the concluding part of the term agriculture, it should be confessed that the importance of terms is significant but it

does not mean that they can replace the richness and nuance of real words in one's mother tongue because it is essential to appreciate and preserve real languages. For instance, in Uzbek language, the term Agriculture can actually be translated as «Qishloq xo'jaligi» and for the Uzbek culture, it is of prominent matter to preserve that word instead of constantly using Agriculture. Not only Uzbek language, but let's also embrace the linguistic diversity of our world and honor the power of real languages to connect people, bridge differences and foster understanding. By doing so, we can celebrate the beauty of language and ensure that it remains a vital part of our human experience for generations to come.

Reference:

1. Animal Husbandry of USA Author: ScaleUp Date: August 2021. Website: [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Scaleup_company]

INGLIZ TILI VA O'ZBEK TILIDA YAXSHILIK VA YOMONLIK KONSEPTUAL TIZIMI

H.A.Ziyayeva,

Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.

G.A.Abduvaliyeva,

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi.

Annotatsiya: ushbu maqolada insoniy tuyg'ular bilan birga yaxshilik va yomonlik konseptual tizimining nafaqat o'zbek tilida balki ingliz tilida qanday ma'no ahamiyat kasb etishi va shu bilan birga konseptual tizim o'zi nima ekanligi va insoniylik tuyg'ularining chambarchas bog'liqligi haqida umumiy tushunchalar keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: konseptual tizim, ingliz tili, o'zbek tili, yaxshilik, yomonlik, insoniy tuyg'ular.

Annotation: In this article, the meaning of the conceptual system of good and evil, along with human feelings, is important not only in Uzbek but also in English, and at the same time, what the conceptual system is and the close connection of human feelings. general concepts about are widely covered.

Keywords: conceptual system, English language, Uzbek language, good, bad, human feelings

Аннотация: в данной статье важно значение понятийной системы добра и зла, наряду с человеческими чувствами, не только

в узбекском, но и английском языке, и в то же время, что такое понятийная система и тесная связь человеческих чувства, широко освещены общие понятия о.

Ключевые слова: концептуальная система, английский язык, узбекский язык, хорошее, плохое, человеческие чувства.

Zamonaviy kognitiv tilshunoslikning va lingvomadaniyatning asosiy atamalaridan biri bu-konsept atamasidir. Sir emas konsept atamasi insonning tafakkur xususiyatlari va uning muammolari bilan qiziquvchilarning diqqatini o'ziga jalb etib kelmoqda. Konsept tushunchasi ko'plab atoqli tilshunos olimlar tomonidan keng tadqiq va mushohada qilinib, ularning har biri bu termin yoki tushunchani turlicha individual tarzda talqin qilishgan. Hozirgi kun tilshunosligidagi eng dolzarb yo'nalishlar qatoriga biz bevosita sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika, lingvokulturologiya, paralingvistika, etnolingvistika, antropololingvistika kabilarni ko'rsatishimiz mumkin. Shulardan kognitiv tilshunoslik ayni damda yurtimizda rivojlanib borayotgan tilshunoslikning o'ziga xos bosqichlaridan biri ekanligi ahamiyatlidir.

Yaxshilik va yomonlik – axloqshunoslik fanining juft tushunchasi hisoblanadi. Odamlarning xatti-harakatlariga, ijtimoiy hodisalarga berilgan ijobiy yoki salbiy bahoni ifodalaydi. Yaxshilik – eng muhim fazilat bo'lib, inson faoliyatining asl va azaliy mohiyatini anglatadi. U insonga kuchli ruhiy lazzat bag'ishlashi barobarida, uni shaxsga aylantiradigan haqiqiy baxtga olib boradi. Yaxshilik insonning axloqiy va amaliy faoliyatida yuzaga chiqib, unda kamtarlik, ochiqko'ngillilik, mardlik, halollik, insoflilik, adolat, rostgo'ylik kabi fazilatlar mujassam bo'ladi. Yomonlik yaxshilikning ziddi, shaxs va jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qiluvchi illat.

One of the devices of the evil inclination is to turn our attention away from the present by heightening our anticipation of the future – Yomonlikka moyillikning vositalaridan biri kelajakka bo'lgan intizomni, e'tiborni kuchaytirish orqali e'tiborimizni hozirgi zamondan uzoqlashtirishdir, ya'ni odamlar yaxshi kelajakni orzu qilib hozirgi hayotida ko'plab yomonliklarga qo'l urmoqda. Hozirgi holatidan mamnun bo'lmay kelajakda yaxshi hayot kechirish maqsadida turli jinoyatlarga, korrupsiya holatlariga qo'l urayotganlar talaygina. [1]

Ingliz milliy madaniyatida ham aforizmlarning ahamiyati yuqori hisoblanadi. Chunki aforizmlar shu xalq vakillariga tegishli bo'lib, har

bir aforizm o'zida xalqning hayotini aks ettiradi. Quyida ingliz lisoniy tasvirida «yaxshilik» va «yovuzlikni» ifoda etuvchi bir qancha aforizmlarga to'xtalib o'tamiz. It is not from reason that justice springs, but goodness is born of wisdom. Adolat paydo bo'lishi aqldan emas, biroq ezgulik donolikdan tug'iladi. Muallif bu hikmatli so'zlari bilan yaxshilikni kelib chiqish sababi donolik va aql zakovat ekanligiga ishora qilmoqda.[2]

Goodness is love in action, love with its hand to the plow, love with the burden on its back, love following his footsteps who went about continually doing good. Yaxshilik bu amaldagi sevgi, o'z qo'li bilan yerga bo'lgan muhabbat, yelkasidagi og'ir yukni sevish, doimo yaxshilik qilib yurgan inson izidan borishdir. Yaxshilik qilish bu qilayotgan amallarini sevishi, mehnat qilishdan qochmaslik, yelkasida turgan vazifalardan tonmaslik va uni sidqidildan bajarish hamda yaxshilik qilishni o'ziga odat qilgan insonlar yo'lidan ketish kabi xislatlarni o'z ichiga oladi.

Nothing can be compared to a faithful friend, and no weight of gold and silver is able to countervail the goodness of his fidelity. Hech narsani sodiq do'st bilan taqqoslash mumkin emas va hech qanday oltin va kumush uning sadoqati hamda yaxshiliklariga teng kelolmaydi. Ushbu aforizm ingliz tilidagi A friend in need is a friend indeed maqoliga mos keladi ya'ni haqiqiy do'st kulfatda bilinadi. Insonning yaxshi va yomon kunlarida yonida qarindoshlaridan tashqari haqiqiy do'stlari ham turadi, imkoni boricha do'stiga yordam qo'lini cho'zadi. Kerak paytda ko'rsatilgan yordam esa yaxshilikdir. Bunday yaxshiliklarning qiymatini biz ingliz xalqining aforizmlarida ko'rishimiz mumkin [3].

Yomon – o'z g'amida, Yaxshi – el g'amida.

Bad – In his sorrow, It's good – people are sad.

Yomonga yondashma, Yaxshidan adashma.

Do not approach evil, Don't go wrong.

Ingliz rohiblaridan biri Rohib Augustin yaxshi va yomon insonlarga quyidagicha ta'rif berib, ular orasidagi farqni mohirona tasvirlagan. «*The good man is free, even if he is a slave. The evil man is a slave, even if he is a king*» – Yaxshi inson ozoddir garchi u qul bo'lsa ham. Yomon inson quldir garchi u shoh bo'lsa ham. «Evil» so'zi ham ot, ham sifat so'z turkumi bo'lib kelishi mumkin. Ushbu aforizmدا «evil» sifat so'z turkumida kelib yomon, yovuz kabi ma'nolarni beryapti. Aksariyat hollarda esa evil ot so'z turkumida kelib, yovuzlik, yomonlik kabi

ma'nolarni anglatadi. Misol uchun, *Evil requires the sanction of the victim* – Yomonlik qurbonining tasdig'ini talab qiladi. Ushbu misolda keltirilishicha, yomonlik o'z o'zidan bo'lib qolmaydi ya'ni insonni o'zi unga xohish, yoki tasdiq bildirmasa yovuzlik aslo sodir bo'lmaydi. Yomonlikdan o'zini tiyish uchun insondan kuchli iroda va sabr talab etiladi. [4]

Yuqoridagilardan shuni ko'rishimiz mumkinki, yaxshilik va yovuzlik konseptlari mavhum tushuncha hisoblanib bevosita insonning bilish jarayoni bilan bog'liqdir. «Yaxshilik» va «yovuzlik» konseptlarini o'zida ifoda etgan aforizmlar bevosita muallifning ijod mahsuli bo'lib, o'zining yo o'zi guvoh bo'lgan holatlarga bildirgan xolisona yondashuvi hisoblanibgina qolmasdan, balki davrining, jamiyatning qarashlarini va hayot tarzini o'zida mujassam etgan haqiqatlardir.

REFERENCES

1. Homidiy H., Abdullayeva Sh., Ibrohimova S. Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1967. –B. 35.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – T.: Fan, 2002. –B.144
3. Toshpo'latov Z. Aforizmlarning janr xususiyatlari va badiiyati: Filol. fan. nom....diss. avtoref. – T., 2006. – B.8
4. Ner Le'Elef. Book of quotations. Jewish Quarter, Old City. 2004. – P.66.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. издание. – М.: Академия, 2004. – С.9
6. <https://www.ziyo.uz>
7. https://www.azquotes.com/author/663-Saint_Augustine/tag/evi

UNDERSTANDING AND OVERCOMING CULTURAL BARRIERS

*Karimjonova Mohinur,
Student of ASIFL*

Annotatsiya: madaniyatlararo muloqot bizning globallashtgan dunyomizda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, bu erda turli madaniyatlar va lingvistik guruhlar vakillari bir-biri bilan professional va shaxsiy sohalarda o'zaro aloqada bo'lishadi. Ushbu maqolaning maqsadi madaniy to'siqlarni tushunish va yengib o'tishga e'tibor qaratib, madaniyatlararo muloqotning asosiy jihatlarini o'rganishdir.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, madaniy to'siqlar, madaniy o'lchovlar, muloqot uslublari, og'zaki muloqot, og'zaki bo'lmagan muloqot, madaniy stereotiplar, xurofot, madaniy sezgirlik,

empatiya, texnologiya, nizolarni hal qilish, biznes aloqalari, global tashkilotlar, madaniy moslashuv, ta'lim, ijtimoiy o'zgarishlar, diplomatiya, kelajak tendentsiyalari, madaniy xilma-xillik.

Abstract: intercultural communication is becoming increasingly significant in our globalized world, where people from diverse cultures and linguistic groups interact with each other in both professional and personal spheres. The aim of this article is to explore the key aspects of intercultural communication, focusing on understanding and overcoming cultural barriers.

Keywords: intercultural communication, cultural barriers, cultural dimensions, communication styles, verbal communication, nonverbal communication, cultural stereotypes, prejudice, cultural sensitivity, empathy, technology, conflict resolution, business communication, global organizations, cultural adaptation, education, social change, diplomacy, future trends, cultural diversity.

Аннотация: межкультурный диалог становится все более важным в нашем глобализованном мире, где представители разных культур и языковых групп взаимодействуют друг с другом как в профессиональной, так и в личной сферах. Цель этой статьи-изучить основные аспекты межкультурного общения, уделяя особое внимание пониманию и преодолению культурных барьеров.

Ключевые слова: межкультурный диалог, культурные барьеры, культурные измерения, стили общения, вербальное общение, невербальное общение, культурные стереотипы, предрассудки, культурная чувствительность, сочувствие, технологии, разрешение конфликтов, деловое общение, глобальные организации, культурная адаптация, образование, социальные изменения, дипломатия, тенденции будущего, культурное разнообразие-разнообразие.

Intercultural communication plays a vital role in today's interconnected world, enabling individuals to bridge the gaps between different cultures and effectively engage with people from diverse backgrounds. However, communication across cultures can present numerous challenges due to variations in language, customs, beliefs, and values. Understanding these cultural barriers is essential for developing strategies that foster successful intercultural communication and promote mutual respect and understanding.

Cultural dimensions and communication styles section discusses how cultural dimensions such as individualism-collectivism, power distance, and uncertainty avoidance influence communication styles and preferences. By understanding these dimensions, individuals can adapt

their communication strategies to accommodate cultural differences and enhance intercultural understanding.

Verbal and nonverbal communication cues vary across cultures and can significantly impact the interpretation of messages. This section explores the nuances of language, including the use of idioms, gestures, and body language, and how these differ across cultures. It emphasizes the importance of context in understanding and effectively conveying messages, as well as the potential for misunderstandings due to cultural variations in communication norms.

Cultural stereotypes and prejudice can impede intercultural communication by creating biases and misconceptions about other cultures. This section examines the negative impact of stereotypes on communication, highlighting the need for individuals to challenge and overcome their own biases. It emphasizes the importance of cultural sensitivity and empathy in fostering inclusive and effective intercultural communication.

Strategies for effective intercultural communication section explores the significance of active listening, open-mindedness, and adaptability in building connections and fostering understanding. Additionally, it discusses the role of intercultural training and education in equipping individuals with the skills and knowledge needed to navigate cross-cultural interactions successfully.

Advancements in technology have revolutionized the way we communicate and have also had a significant impact on intercultural communication. This section explores the role of technology, such as video conferencing, social media, and translation tools, in facilitating intercultural communication. It discusses the advantages and challenges of using technology for cross-cultural interactions and emphasizes the importance of understanding cultural norms and etiquette in online communication.

Intercultural communication can sometimes lead to misunderstandings and conflicts due to cultural differences. This section addresses the challenges of resolving conflicts in intercultural contexts and provides strategies for effective conflict resolution. It explores the significance of cultural sensitivity, active listening, and negotiation skills in managing conflicts and finding mutually beneficial solutions. It also emphasizes the importance of cultural awareness in preventing and addressing conflicts before they escalate.

In today's globalized business environment, intercultural communication is crucial for successful collaboration and negotiation. This section focuses on the importance of intercultural communication

in business settings, highlighting the impact of cultural differences on negotiations, decision-making, and teamwork. It explores strategies for building strong intercultural relationships, managing diverse teams, and fostering a culturally inclusive work environment.

Cultural adaptation is an essential aspect of intercultural communication, especially for individuals who relocate to a different cultural context. This section examines the process of cultural adaptation and the challenges individuals may face when adjusting to a new culture. It discusses strategies for promoting successful cultural adaptation, such as cultural immersion, seeking cultural mentors, and developing intercultural competence.

Education plays a significant role in promoting intercultural communication and fostering cultural understanding. This section explores the importance of integrating intercultural communication into educational curricula at various levels, from primary schools to universities. It discusses the benefits of exposing students to diverse cultures, languages, and perspectives, and how it prepares them for a globalized world. It also highlights the role of cultural exchange programs and international partnerships in promoting intercultural learning and empathy.

Intercultural communication has the potential to drive social change and promote inclusivity and equality. This section examines how intercultural communication can contribute to breaking down barriers, challenging stereotypes, and addressing social issues such as racism, discrimination, and cultural biases. It discusses the role of intercultural dialogue in fostering empathy, tolerance, and respect, and how it can lead to a more equitable and harmonious society.

In the realm of international relations, intercultural communication plays a crucial role in diplomacy and international cooperation. This section explores how effective intercultural communication can facilitate diplomatic negotiations, enhance cross-cultural understanding, and promote peaceful resolutions to conflicts. It discusses the challenges diplomats face in navigating cultural differences and the importance of cultural sensitivity and adaptability in diplomatic interactions.

As our world continues to become more interconnected, intercultural communication will face new challenges and opportunities. This section discusses emerging trends in intercultural communication, such as virtual reality, artificial intelligence, and cross-cultural collaborations. It also highlights the importance of ongoing research and adaptation to address future challenges, including cultural hybridization,

cultural appropriation, and ethical considerations in intercultural communication.

Intercultural communication is a complex and evolving field that requires ongoing research, education, and awareness. By understanding the dynamics of cultural differences, embracing diversity, and adopting effective communication strategies, individuals and societies can overcome cultural barriers and build stronger connections across cultures. It is through intercultural communication that we can foster mutual respect, understanding, and cooperation, leading to a more inclusive and interconnected global community.

Reference:

1. Smith, J. (Year). Intercultural Communication: A Comprehensive Guide. Publisher.
2. Journal Article Reference: Johnson, M. (Year). Overcoming Cultural Barriers in Intercultural Communication. Journal of Intercultural Communication Studies, Volume(Issue), Page range.
3. Conference Paper Reference: Brown, L., & Lee, S. (Year). The Role of Nonverbal Communication in Intercultural Interactions. In Proceedings of the International Conference on Intercultural Communication (pp. Page range). Publisher.
4. Online Article Reference: Garcia, R. (Year). Enhancing Intercultural Communication Skills in the Digital Age. Retrieved from [URL]
5. Dissertation Reference: Anderson, T. (Year). Cultural Adaptation and Intercultural Communication: A Study of Expatriates in Japan. (Doctoral dissertation). University Name, Location.

THE SPECIFIC PECULIARITIES OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERATIVE COMPONENT «THREE» IN ENGLISH AND UZBEK

*Jurayev Ziyodbek Nurmamatovich,
Senior teacher of the department of the theoretical aspects
of the English language Andijan State Institute
of Foreign Languages.*

Annotatsiya: Tilning ko‘plab birliklari shu kabi oyna bo‘lishi mumkin, ammo ba’zi bir til birliklari mavjud bo‘lib, ular o‘z tabiatiga ko‘ra millat madaniyati, tarixi va dunyoqarashining eng yaxshi ko‘zgusi bo‘lishi mumkin. Ushbu til birliklaridan biri frazeologik birliklardir.

Kalit so‘zlar: cheksiz katta son, majoziy ma’no, shoshqaloq harakat, yuzaga kelish, ikkilanish, idiomalar, frazeologik birlik, standart, raqamlar, kichik son.

Abstract: many units of the language can be such a mirror, but there are some language units, which by their very nature can be the better mirror of the culture, history and world view of the nation. One of these language units is a phraseological unit.

Keywords: infinitely large number, figurative meaning, hasty action, occurrence, duality, idioms, phraseological unit, standard, numbers, small number.

Аннотация: многие единицы языка могут быть таким зеркалом, но есть некоторые языковые единицы, которые по самой своей природе могут быть лучшим зеркалом культуры, истории и мировоззрения нации. Одной из таких языковых единиц является фразеологизм.

Ключевые слова: бесконечно большое число, переносное значение, поспешное действие, случайность, двойственность, идиомы, фразеологизм, стандарт, числа, малое число.

The numeral is «three», and it has its own specifics, which is connected to the major role this numeral plays in numerology and folklore. According to Emory B. Lease, from time to time of history of the world various numbers, chiefly those from one to twelve, have been regarded as possessing mystical significance, but there can be no doubt that in extent, variety and frequency of its use the number three surpasses all the rest. This very word itself shows a threefold use: one definite, its actual intrinsic value; another, symbolic, mystic, esoteric; the third is indefinite, of an indeterminate number of times, even in the sense of many. There is even a special term – a triple deity (sometimes referred to as threefold, tripled, triplicate, tripartite, triune or triadic, or as a trinity), which is a deity associated with the number three. Such deities are common throughout world mythology.

The Collins English Dictionary gives us such a description of this numeral. The cardinal number that is the sum of two and one and is a prime number. A numeral, 3, III, (iii), representing this number the amount or quantity that is one greater than two something representing, represented by, or consisting of three units such as a playing card with three symbols on it.

And according to the Online Etymology dictionary this word derives from Old English þreo, fem. and neuter (masc. þri, þrie), from Proto-Germanic thrijiz (cognates: Old Saxon thria, Old Frisian thre, Middle Dutch and Dutch drie, Old High German dri, German drei, Old Norse þrir, Danish tre), from nominative plural of PIE root trei– «three».

So this numeral has several basic meanings: «greater than two», «sum of two and one», «sum of the three units». The concept of quantitative superiority («greater than two») reflects in the phraseological units becoming universal concept of the «indefinite large number»: *fish and guests stink after three days – no host can be hospitable enough to prevent a friend who has descended on him from becoming tiresome after three days*. Meaning close to this one we also can see in the idiom: *three's a crowd – a third person spoils the ideal combination of a couple*. This expression, alluding to a third person spoiling the privacy of a pair of lovers.

There is a longer version of the phraseological unit, which is more proverb than phraseological unit: *Two is company, (but) three's a crowd – a way of asking a third person to leave because you want to be alone with someone*. (Often implies that you want to be alone with the person because you are romantically interested in him or her. We should point out that here we can see the meaning of redundancy, which derives from the idea of a couple + one.

The couple, the pair, «duality» seems to be a complete unit, and this «plus one» is something that breaks its integrity. So this meaning refers to the meaning of the numeral «two» as a unity, something that consists of two parts and still can be the «one».

Or another example: *Moving three times is as bad as a fire – it means that if you move your household three times, you will lose or damage as many things as a fire in your house would have destroyed or damaged*. Here «three» adds the meaning «too much» and negative connotation of redundancy.

Also the concept of a «large number» can be represented in the metaphorical way and to be close to the meaning a «high level expression of a certain trait». For example, in the phraseological unit: *three dogs' night – A very cold night*. Back in pre-central heating days, on nights when a thick quilt wasn't available or didn't provide enough heat, rural dwellers might take a dog into bed to provide additional warmth. Chilly weather called for one dog, even colder for two, but when it was cold enough to freeze a brass monkey, you'd make room for three dogs. Here we can see that the number «three» corresponds with the adjective «cold». An example in Uzbek: *bir bulduruq uch qorga tatiydi*.

At the same time, the active component is sometimes used in a numerical value as the «small amount»: *the three tailors of Tooley Street*

– a small group of people who consider themselves to be representatives of the whole people; didn't exchange more than three words with someone – to say hardly anything to someone.

Also in this phraseological unit the number may vary, that is here the number «three» represents the meaning of the «small amount» in the purest way and it does not have here any of its folklore or mystical additional meanings. The concept of the «small amount» can be intertwined with the concept of «easiness».

There is a phraseological unit, which has not a very long history. It derives from literature: *three pipe problem* – according to Sherlock Holmes, it is an easy problem, which has rather obvious solution. To smoke three pipes does not take a lot of time. There is comparatively large amount of the phraseological unit, containing this numeral, which are built upon the same scheme. For example: *a three-alarm fire (also a five-alarm fire)* – someone or something very exciting; *a three-ring circus* – a lot of noisy or confused activity. *give three cheers* – compare: to express approval, salute somebody/something in the formula «Hip, hip» (by a cheer-leader) and «Hurray» (by all), shouted three times.

In all three cases the meaning is connected to the idea of the excitement and noisiness and through it to the idea of the «large amount» (of noise or feelings). The other phraseological unit which is built upon the same scheme has a very different meaning. It is rather modern and it derives from the intricacies of using the PCs: *a three-finger salute* – The keyboard keys Control, Alternate, Delete pressed at the same time when a program fails under the Windows operating system. Here the meaning of the «three» directs on the real number (of finger). It has a close connection to the modern-day life. Here we can see that the larger the numeral becomes, the more specific meaning it has.

So, numbers are known to be an integral part of the ethnic culture of Uzbek and English languages, their relation in social interaction depicted by special and 'traditional' numbers by rendering cumulative function. Thus, every language has its numbers with their specific meaning and quality. Whatever language is Uzbek West countries, all of them are greatly interested in the analysis of their specific features and usage areas. They are able to employ phrases in reference to their aims and meanings. Every digit has its educating significance and special place. Every number in Uzbek language which is known to be bears educative meaning in addition to its main function.

References:

1. Dossymbekova, R. (2016). Numerological Phraseological Units in Multi-Structural Languages. International Journal of Applied Linguistics & English Literature, Vol. 5, No. 6. pp. 141–146.
2. Fomina, Y. S. (2013). Peculiarities of the conceptualization of the phenomenon «Number» in the linguistic consciousness, pp. 47–53.
3. Issina, I. G. (2012). Stereotypes and national language picture of the world
4. Kaidarov, A. (2006). Bases of Ethnolinguistics, p. 300–324.

FUNCTIONS OF MEDICAL TERMINOLOGICAL VOCABULARY IN THE TEXT

*Abdulazizova Sevara Ganiyevna,
Andijan State Institute of Foreign Languages.*

Annotatsiya: tibbiy matnlarda terminologik lugʻat boshqa maxsus lugʻat turlariga qaraganda tez-tez ishlatiladi. Atamalar odatda bir maʼnolidir. Agar soʻz bir nechta maʼnoga ega boʻlsa, unda tibbiyotda faqat bitta, maksimal ikkita maʼnosi ishlatiladi, masalan, dinamik, fobiya va detector kabilar. Tibbiyotga oid terminlar lugʻatidan shifokorlar, farmatsevtlar, oʻrta darajadagi tibbiyot xodimlari foydalanadilar.

Kalit soʻzlar: atama, terminologiya, tibbiyot, tibbiyot fanlari, yunoncha, kelib chiqishi, tadqiqot, anatomik, patologiya, ichak, fan, funktsiya, buzilish.

Abstract: in medical texts, terminological vocabulary is used much more often than other types of special vocabulary. Terms usually unambiguous. If the word has several meanings, then in medicine uses only one, maximum two of its meanings, called terminological, for example, dynamic, phobia, and detector. Medical terminology is the vocabulary used doctors, pharmacists, mid-level medical personnel.

Keywords: term, terminology, medicine, medical disciplines, Greek, origin, research, anatomic, pathology, intestine, science, function, disturbance.

Аннотация: в медицинских текстах терминологическая лексика используется чаще, чем другие специальные типы лексики. Термины обычно однозначны. Если слово имеет несколько значений, то в медицине используется только одно, максимум два значения, например, динамик, фобия и детектор. Словарь

медицинских терминов используется врачами, фармацевтами, медицинским персоналом среднего звена.

Ключевые слова: термин, терминология, медицина, медицинские дисциплины, греческий, происхождение, исследование, анатомический, патология, кишечник, наука, функция, нарушение.

The word «term» comes from the Latin word «terminus,» which means «limit» or «boundary.» A term is a word or phrase that expresses a certain concept in a field of science, technology, or profession in a clear and stable manner. As phrases progress from scholarly communication to real speech, they eventually become words that the general public can grasp. Without terms, it's difficult to create a scientific and normative image of the universe. Because the terminology serves as the fundamental building blocks of the scientific literature. In the topic of terminology, linguists hold opposing viewpoints, with diverse definitions of the concept 'term.'

Medicine is one of the most ancient areas of human activity, therefore, the terminology of medicine is a long-established vocabulary, but at the same time it is a constantly evolving terminology. In connection with the intensive development of medico-biological, medico-chemical, medico-technical knowledge, the number of special medical terms is increasing. In medicine, many new scientific concepts and terms appear, many old ones undergo one or another change, which makes it possible to most fully and clearly trace development trends and ways of its formation, the laws of linguistic nomination using the material of English and Uzbek medical terminology.

Medical terminology can safely be called the oldest, formed on a linguistic basis of Latin and Greek, with in this, it is constantly changing. Change of scientific hypotheses, expanding cultural exchanges, differentiating medical disciplines led to stylistic diversity medical vocabulary.

Modern medicine uses, as a rule, as terms borrowing lexical elements from the Latin or Greek language. The terminology of medicine is perhaps the most progressive compared to the basic composition of any language, due to the rapid development of medical technologies, the application in their complex exact science technologies, the development of which is also rapid pace in recent

decades, and the development of international cooperation, exchange of experience.

Medical vocabulary contains hundreds of terms from other sciences, such as biology, microbiology, chemistry, radiology, physics, genetics, etc.

Medical scientific terminology has passed a difficult path of development from using common vocabulary as terms and borrowings from Latin, Greek, Arabic and European languages to the development of word-building stamps. This contributed to the separation vocabulary used in the field of medicine, into common national and professional. Turning a blind eye to the sheer number of exceptions, yet it seems possible to differentiate medical terms: so usually terms containing Latin root as usually refer to any part of the body, while the terms of Greek origin reflect the possibility of research or anatomical pathology. That is why the anatomical term for the intestines is the intestines originating from the Latin intestine but a science that studies the functioning of the intestine and its disturbances functioning, called entomology and incorporates a root of Greek origin.

Conditionally medical terminological vocabulary can subdivide into:

1. Diagnostic terms, for example, aseptic meaning it is - *aseptic meningitis, asthma – asthma, autism – autism, sarcoma – sarcoma, Down's syndrome – Down syndrome, liver cirrhosis – cirrhosis the liver.*

2. Terms for symptoms, such as *acidosis – acidosis (Change in the acidity of the body in the direction of its increase), high risk of infection – high risk of infection, vasodilation – vasodilation, vasodilation, dysfunction – violation functions, insufficiency – insufficiency, respiratory failure – respiratory failure)* 3. Terms naming treatment methods such as *vaccination – vaccination, colposcopy – colposcopy, palliative care – palliative treatment, rubella immunization – rubella vaccine, Mantoux test – Mantoux test.*

4. Terms for equipment and tools, for example, *scalpel – scalpel, Ilizarov apparatus – Elizarov apparatus, Kocher forceps – Kocher clamp, bits medical – medical bits, and dental rotary instruments – dental instruments (drills).*

5. Terms naming medical posts and specializations, for example, *MD (Doctor of Medicine) – doctor, Surgeon General – Registered Health Manager nurse – nurse trained in medical college and licensed.*

6. Pharmaceutical terms, for example, *Corvalol* – *Corvalol*, *Analgin* – *analgin*, *Panadol* – *panadol*, *BCG (Calmett-Guerin vaccine)* – *BCG (Calmette-Guerin vaccine)*, *chamomile* – *chamomile*, *lemon balm* – *melissa*, *motherwort* – *motherwort*, *marjoram* – *oregano*, *acetylsalicylic acid* – *acetylsalicylic acid*.

7. Terms referring to parts of the body and organs, for example, *eyebrow trachea* – *respiratory throat*, *trachea*, *larynx* – *larynx*, *pituitary gland* – *pituitary gland*, *liver* – *liver*, *kidneys* – *kidneys*, *pancreases* – *pancreas*, *small intestines* – *small intestine*.

8. Terms calling medical operations, for example, *electrocoagulation* – *electrocoagulation*, *cryotherapy* – *cryotherapy*, *sclerotherapy* – *sclerotherapy*, *catheterization* – *catherization*, *otoplasty* – *plastic surgery on the ears*, *rhinoplasty* – *plastic surgery on the nose*.

9. Terms forming the names of honey institutions for example *Hospital for harbor workers and seafarers* – *hospital for harbor Workers and Sailors*, *mental hospital or asylum* – *psychiatric hospital*, *infirmary* – *insulator*.

10. Terms calling specialization medical specialization sciences, for example *Internal Medicine* – *therapy*, *Cardiology* – *cardiology*, *Pathology* – *pathological anatomy*, *pediatry* *pediatrics*, *psychiatry* – *psychiatry*, *cosmetic dentistry* – *aesthetic dentistry*.

Medical terminological phrases form complexes that implement a whole system of definitions, and the meaning of these complexes is determined by those values that carry their terms. For example, *risk factor*, *steady state*, *destruction of nerve tissue*, *brain and spinal cord (brain and back)*, *forequarter amputation (amputation of the shoulder with extensive resection of the shoulder girdle)*, *irregular heartbeat (violation heart rate)*, *Alzheimer disease (Alzheimer's disease)*

We can conclude that the medical terminology is vocabulary accepted and understood by most healthcare providers, reflecting the essence of the process or object, although the various purposes of writing a scientific work, even lying in one very specific medical field, can activate different semantic meanings of one word.

References:

1. Fleischman S. Language and Medicine, in: D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton (eds), *The Handbook of Discourse Analysis*. 2003 – pp. 470-502.

2. Gavrilenko, N.N. To the question of the difficulties of medical translation [Electronic resource] / N.N. Gavrilenko. - Access mode: pp. 94-119.

3. Hosley J. and Molle E. *A Practical Guide to Therapeutic Communication for Health Professionals*. St Louis: Elsevier, Inc. 2006. pp. 31-44

THE ROLE OF ACRONYMS IN COMMUNICATIONS

*To‘raxojayeva Zohidaxon,
Andijon davlat chet tillar Instituti 307- guruh talabasi.*

Annotatsiya: qisqartmalar odatda matnli xabarlarda ishlatiladi va ular grammatika qoidasiga kiritilmaydi, chunki siz bilganingizdek, insho va maqolalarda qisqartmalardan foydalanish xatolik hisoblanadi. Chunki ular odatda rasmiy uslubda yoziladi. Ushbu maqolada manashu xatoliklar ustida izlanishlar olib borilgan.

Kalit so‘z: ijtimoiy tarmoq, matnli habar, qisqartmalar.

Abstract: acronyms are usually used in text messages and these are not included in the grammar rule because as you know it is a mistake to use abbreviations in essays and articles. Because they are written in formal style or artistic style. Acronyms are colloquial.

Keywords: social media, text messages, abbreviations.

Аннотация: акронимы обычно используются в текстовых сообщениях, и они не включены в правило грамматики, потому что, как вы знаете, использование сокращений в эссе и статьях является ошибкой. Потому что они написаны в официальном стиле или художественном стиле. Акронимы разговорные.

Ключевые слова: сокращение, сообщения, социальные сети.

Texting has now been around for over 25 years and it's that 8 trillion text messages are sent globally every year. Like it or not, texting abbreviations (like the ubiquitous «LOL») are very commonly used in messages—and not knowing their meaning can at best cause confusion and at worst get you in trouble.

And by the way, the correct terminology is «texting abbreviations»—you may have also seen «text abbreviations,» but this vaguer term is incorrect. In the olden days before «unlimited talk and text» data plans, text messages were expensive to send and receive, and because they were limited to 160 characters per message, every character was precious. Texting using a standard telephone keypad was also a laborious process, requiring multiple key presses per character. So mobile phone users adapted to clunky keypads and character limits by abbreviating common words and phrases. As texting became popular, a new language of acronyms and texting abbreviations evolved and

became embedded in texting and internet culture. Despite our smartphones having full keyboards, texting abbreviations are still convenient shortcuts and remain a staple in communications worldwide.

1 BC

BC: Because

Tacos for lunch bc it's Tuesday!

2 BTW

BTW: By the way

BTW I ate your plums in the fridge. So sweet, so cold!

Your new blog post is going viral on Twitter btw.

3 CYA

CYA: See ya

«C» is often used as a stand-in for «see,» such as «CYT» («see you tomorrow») and «CU» («see you»).

Great chat! Gotta study for my final now. CYA

4 DM

DM: Direct message

On social media platforms such as Twitter and Instagram, a «direct message» is a private message that only the recipient can access, rather than a post that's publicly visible.

Thanks for responding to my «roommate wanted» ad. DM me for more info and photos of the room.

The phrase «sliding into her/his/their DMs» (which has inspired many memes) typically refers to an admirer sending a bold or suave direct message to a stranger in order to spark a flirtation.

Btw I just read this guy's essay on the Oxford comma. Swoon! Am sliding into his DMs.

5 FTW

FTW: For the win

The exact origins of this phrase are debated—Hollywood Squares, rugby, and World of Warcraft have all been cited as popularizing it. It's typically used as a rallying cry or as an exclamation of celebration, sometimes ironically.

Almost finished with my final class project. One more late night ftw!

Big client meeting this afternoon and my lunch explodes all over my white blouse. Tacos FTW.

6 FWIW

FWIW: For what it's worth

Hey FWIW just want to say you're an amazing writer.

7 IDK

IDK: I don't know

Similar abbreviations include «DK» («don't know») and «IDC» («I don't care»).

IDK what you mean, and IDC. Acronyms FTW.

Why does no one know what IDK means?

8 ILY

ILY: I love you

Thanks for bringing me pizza today! ILY

ILY bae! Sweet dreams.

9 IMO

IMO: in my opinion

«IMHO» («in my humble opinion») is another common variation.

IMO that rug really tied the room together.

10 IRL

IRL: In real life

This phrase is typically used to differentiate between online (or media) personas, and how things are in reality.

Did you know Jon Snow and Ygritte are married IRL?

It looks big in photos, but irl the Mona Lisa is tiny.

11 JK

JK: Just kidding

You might genuinely use this texting abbreviation while joking around, but it's also frequently used to indicate sarcasm.

Just finished my novel!

60,000 more words to go...

12 LMK

LMK: Let me know

Hey, LMK if you want pizza or tacos for dinner tonight.

References:

1. Cambridge University Press & Assessment 2023

2. The Acronym Finder is © 1988-2023,

3. EF English Proficiency Index (EF EPI)

4. Resources for learning English assessment

<https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/abbreviations-initials-and-acronyms>

<https://www.grammarly.com/blog/author/joanna-cuttrara/>

<https://www.grammarly.com/blog/texting-abbreviations/>

«BURCH» KONSEPTINING IFODA SHAKLLARI

*Amanbayeva Dilsoraxon Abbamuslimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti doktoranti.*

*Tursunbayeva Husnora,
Andijon davlat chet tillari instituti 205-guruh talabasi.*

Annotatsiya: mazkur maqolada tilshunoslikda konseptologik muammolaridan biri, yani burch konseptining ifoda shakllarini, xususan, ma'lum leksik vositalar orqali ushbu konsept tushunchasining namoyon bo'lish usullari va ularning ichki va tashqi sistemasiga xos xususiyatlar tahlil qilinadi. Lingvokulturologiya ilmiy tadqiqotlar obyektining markaziy o'rinlarida turadi. Ushbu maqolaning dolzarbligi ham hozirgi vaqtda o'zbek va ingliz tillaridagi konseptologik muammolar tilshunoslarning oldida turgan dolzarb masalalardan biri ekanligi bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: tilshunoslik, burch, ifoda shakllari, konsept, sistema.

Abstract: in this article, one of the conceptual problems in linguistics, that is, the expression forms of the concept of duty, in particular, the methods of manifestation of this concept through certain lexical means, and the characteristics of their internal and external system are analyzed. Linguistics is at the center of the object of scientific research. The relevance of this article is related to the fact that conceptual problems in Uzbek and English languages are one of the urgent issues facing linguists.

Keywords: linguistics, duty, forms of expression, concept, system.

Аннотация: в данной статье анализируется одна из понятийных проблем языкознания, а именно формы выражения понятия долга, в частности способы проявления этого понятия через те или иные лексические средства и характеристика их внутренней и внешней системы. Лингвистика находится в центре объекта научного исследования. Актуальность данной статьи связана еще и с тем, что концептуальные проблемы в узбекском и английском языках являются одними из актуальных вопросов, стоящих перед лингвистами.

Ключевые слова: языкознание, долг, формы выражения, концепт, система.

Tilshunoslikning eng serqirra va eng qiziqarli hamda hozirgi kunda o'ta dolzarb lingvistik muammolarni o'z ichiga olgan bo'limlaridan biri hisoblangan lingvokulturologiya ilmiy tadqiqotlar obyektining markaziy

o‘rinlarida turadi. Ushbu maqolaning dolzarbligi ham hozirgi vaqtda o‘zbek va ingliz tillaridagi konseptologik muammolar tilshunoslarning oldida turgan dolzarb masalalardan biri ekanligi bilan bog‘liq. Shunday ekan, o‘z ishimizga bunday muammoni tanlaganimiz bejiz emas albatta. Ushbu kichik bir tadqiqot o‘zbek va ingliz tillarida burch konseptining har tomonlama chuqur o‘rganish uning ochilmagan qirralarini namoyon etishda ma’lum darajada o‘ziga xos muhim ahamiyat kasb etadi.

Lingvokulturologiya til va madaniy tushunchalar o‘rtasidagi munosabatni o‘rganuvchi tilshunoslikning bir bo‘limidir (Sharifian, 2011). Madaniy tilshunoslik ham kognitiv fanning (jumladan, murakkab tizimlar va kognitiv qobiliyatning taqsimlanishini o‘rganish) va antropologiyaning nazariy va analitik taraqqiyotini tezlashtiradi. Madaniy tilshunoslik turli tillar madaniy tushunchalarni, jumladan, madaniy naqshlar, madaniy toifalar va madaniy metaforalarni o‘z xususiyatlari orqali qanday aks ettirishini o‘rganadi. Madaniy tilshunoslik doirasida til bilishning guruh, madaniy darajasida ildiz otgan narsa sifatida qaraladi. Madaniy tilshunoslik yondashuvlari amaliy tilshunoslikning ayrim tarmoqlarida, jumladan, madaniyatlararo muloqot, ikkinchi tilni o‘zlashtirish va ingliz tilining kontakt variantologiyasida allaqachon qo‘llaniladi.

Shu bilan birga, ayrim tadqiqotchilar, madaniyatning lingvistik tuzilmalarga bevosita bog‘liqligini aniqlashga qaratilgan lingvokulturologik tadqiqot metodologiyasi ilmiy xarakterning asosiy mezonlariga javob bermaydi, deb hisoblaydilar. Bu bizga «lingvokulturologiya»ni ilmiy nazariya sifatida tasniflash imkonini beradi. Jumladan, lingvokulturologiya metodlari dunyo tilshunoslar tomonidan o‘rganilmoqda. Lingvokulturologiyada “Burch» konseptining o‘ziga xos jihatlarini ko‘rib o‘tamiz.

Burch – bu shaxsga qo‘yiladigan axloqiy talablarda ifodalangan ijtimoiy zaruratdir. Majburiyat talablarini bajargan holda, shaxs jamiyat oldidagi ma’lum ma’naviy majburiyatlarning tashuvchisi sifatida harakat qiladi, ularni biladi va o‘z faoliyatida amalga oshiradi. Qarz turkumida imperativ motiv kuchli. Burch nafaqat g‘oyaning o‘zini aniq shakllantiradi, balki unga imperativ xususiyatni ham beradi: uni amalga oshirishni chaqiradi, talab qiladi, talab qiladi. Vazifador bo‘lish nafaqat uning mohiyatini, talablarini bilish, balki amalda ana shu talablarga amal qilishni ham anglatadi.

Inson burchi ikki turga bo‘linadi: empirik va to‘g‘ri axloqiy. Empirik burch: ota-onalik, do‘stona, vatan, kasbiy va hokazo. Axloqiy burch (universal) barcha tirik mavjudotlar uchun beg‘araz, beg‘araz

hurmatdir. Empirik burch umuminsoniy burchga zid kelishi mumkin (masalan, kasbiy axloq va umuminsoniy axloq tamoyillarining korporatizmi o'rtasida).

Burch – axloqning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lib, alohida axloqiy munosabatni aks ettiradi. Barcha odamlarga tegishli bo'lgan axloqiy talab (axloqiy me'yor) ma'lum bir shaxsning o'z lavozimiga va har qanday aniq vaziyatga nisbatan shaxsiy vazifasiga aylanganda burch shaklini oladi. Shaxs bu erda axloqning faol subyekti sifatida harakat qiladi, u o'z faoliyati bilan axloqiy talablarni amalga oshiradi va bajaradi.

Lingvomadaniy konsepsiyani semantik tavsiflash uchun uning tarkibida uchta komponent ajratiladi: konseptual, uning indikativ va ta'rifiy tuzilishini aks ettiruvchi, lingvistik ongda tushunchani qo'llab-quvvatlovchi kognitiv metaforalarni aniqlovchi va muhim, nomining joylashuvi bilan belgilanadigan. Ushbu konsepsiya ma'lum bir tilning leksik-grammatik tizimida joylashgan bo'lib, bu nomning etimologik va assotsiativ xususiyatlarini ham o'z ichiga oladi [Vorkachev, 2002, p. 6].

Badiiy adabiyot matnlarida «burch» tushunchasining so'zlashuvining birinchi xususiyati shundan iboratki, «burch» leksemasi «qarz» leksemasidan ko'ra ko'proq qo'llaniladi, bu esa leksikografik manbalarda ba'zan to'liq uchramaydi. alohida maqola va uning hosilasi sifatida faqat «burch» maqolasida berilgan [Baxankov, 1999; SRJ XI – XVII asrlar, yo'q. 12, 1987].

«Majburiyat» tushunchasining majoziy komponentini tahlil qilish bir nechta parametrlar bo'yicha amalga oshirilishi mumkin: metaforizatsiyaning o'ziga xos usullarining o'ziga xoslik darajasi-universalligi, ularning chastotasi, «yordamchi subyekt» turiga ko'ra [Moskvin, 1997, p. 13] moslik xususiyatlari.

Majburiyat («to'g'ri» dan «qarzli» degan ma'noni anglatadi; qadimgi fransuzcha: *deu*, qildi, *devoir*ning o'tgan zamon sifatdoshi; lotincha: *debere*, *debitum*, «qarz») - bu umumiy yoki biror harakatni bajarish majburiyati yoki kutish. agar ma'lum holatlar yuzaga kelsa. Majburiyat axloq yoki axloq tizimidan kelib chiqishi mumkin, ayniqsa sharaf madaniyatida. Ko'pgina majburiyatlar qonun tomonidan yaratilgan, ba'zida kodlashtirilgan jazo yoki bajarmaslik uchun javobgarlik. O'z burchini bajarish shaxsiy manfaatlarni qurbon qilishni talab qilishi mumkin.

Qadimgi Rim faylasufi Sitseron o'zining «Vaziyat to'g'risida» asarida burch to'g'risida fikr yuritadi: burchlar to'rt xil manbadan kelib chiqishi mumkin:

inson bo'lish natijasida

hayotdagi o'ziga xos o'rni (oilasi, mamlakati, ishi) natijasida

kishining xarakteri natijasida

o'ziga nisbatan o'zining axloqiy umidlari natijasida

Qonun yoki madaniyat tomonidan yuklangan o'ziga xos majburiyatlar yurisdiktsiya, din va ijtimoiy normalarga qarab sezilarli darajada farq qiladi.

Fuqarolik burchi

Shuningdek, burch ko'pincha o'z vataniga (vatanparvarlik), vataniga yoki jamiyatiga qarzdorlik sifatida qabul qilinadi. Fuqarolik majburiyatlari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Qonunga rioya qiling

Soliqlarni to'lash

Agar kerak bo'lsa, umumiy himoyani ta'minlang

Barcha saylovlar va referendumlarda ovoz berish uchun ro'yxatdan o'ting va ovoz bering (agar diniy e'tiroz, chet elda bo'lish yoki ovoz berish kuni kasallik kabi asosli sabablar bo'lmasa)

Agar so'ralsa, hakamlar hay'atida xizmat qiling

Baxtsiz hodisalar va ko'cha jinoyatlari qurbonlarining yordamiga boring va keyinroq sudda guvoh sifatida ko'rsatma bering

Yuqumli kasalliklar haqida sog'liqni saqlash organlariga xabar boring

Davlat xizmatlari uchun ko'ngilli (masalan, hayotni saqlab qolish mashqlari)

Vaqtivaqti bilan yoki kerak bo'lganda qon topshiring

Tegishli mutaxassislik sohasi, imtiyozlar, ish joyini yaxshilash va u qanday olib borilishi yoki bajarilishi haqida ovozli maslahat berishga vaqt bering.

Mehnat majburiyatlari

Himoya qilish burchi, tibbiyotda

Ota-onalar joyida, maktablar uchun

Advokatlar uchun kasbiy javobgarlik

Yuridik majburiyatlar

Huquqiy majburiyatlarga quyidagilar kiradi:

G'amxo'rlik vazifasi

Ochiqlik burchi

Himoya qilish burchi va hal qilish burchi, sug'urtada

Qutqaruv vazifasi
Orqaga chekinish majburiyati
Jinoyat haqida xabar berish majburiyati
Ovoz berish majburiyati (majburiy ovoz berish huquqiga ega mamlakatlarda)

Ogohlantirish vazifasi
Ishonchli majburiyatlar
Bolalarga qonuniy vasiy sifatida g'amxo'rlik qilish majburiyati (bolaning qarovsizligiga qarshi)

Shartnoma asosida yaratilgan maxsus majburiyatlar
Ota-onaning o'rnida (ota-onaning farzand oldidagi burchi, hayvonlar, daryo, atrof-muhit kabi noinsoniy shaxslarga nisbatan, masalan, ularga yuridik shaxs sifatida munosabatda bo'lish. [4])

Aksariyat madaniyatlarda bolalar o'z oilalariga nisbatan majburiyatlarni olishlari kutiladi. Bu o'zini jamiyat oldida oila shanini ko'taradigan tarzda tutish, oila mavqeyiga foyda keltiradigan nikoh qurish yoki kasal qarindoshlariga g'amxo'rlik qilish shaklida bo'lishi mumkin. Oilaga yo'naltirilgan bu burch hissi Konfutsiy ta'limotining ayniqsa markaziy jihati bo'lib, xiao yoki farzandlik taqvosi sifatida tanilgan.

Shunday qilib, farzandlik burchlari asrlar davomida Sharqiy Osiyo xalqlari hayotida juda katta rol o'ynagan. Masalan, qadimgi Xitoyda yashovchi Feng xonim va ayiq kartinasi imperatorning turmush o'rtog'i o'zini eri bilan dovdirab borayotgan ayiq orasiga qo'yib, qahramonona harakatini tasvirlaydi. Bu hayratlanarli farzandlik xatti-harakatlarining namunasi sifatida qabul qilinishi kerak.

Taqvodorlik shu qadar muhim sanaladiki, ba'zi hollarda u boshqa asosiy fazilatlardan ustun turadi: zamonaviyroq misolda, «Koreya, Yaponiya, Tayvan, Malayziyada ayollarni fabrikalarda ishlashga undaydigan umumiy turdagi farzandlik taqvosi bilan bog'liq tashvishlar, Singapur, Indoneziya va Osiyoning boshqa joylarini tailandlik fohishalar teri savdosida ishlashning asosiy sabablaridan biri sifatida tilga olishadi».

Farzandlik taqvosi ahamiyatini Konfutsiyni «Analektlari»dan olingan quyidagi iqtibosda ifodalash mumkin: «Yu Tszi shunday degan edi: «O'g'ildek yaxshi va yigitcha itoatkor bo'lgan odam kamdan-kam hollarda moyillikka ega bo'ladi. o'z boshliqlariga qarshi tajovuz qilish, bunday moyilligi bo'lmagan odamning isyon boshlashga moyil bo'lishi hech kimga sir emas.

O'g'il va yigitcha itoatkor bo'lish, ehtimol, erkak xarakterining ildizidir». Turli madaniyatlar va qit'alar orasida burch farq qiladi. Osiyo

va Lotin Amerikasidagi burch odatda G'arb madaniyatiga qaraganda og'irroqdir. Oilaviy majburiyatga bo'lgan munosabat bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra:

«Osiyo va Lotin Amerikasi o'smirlari kuchliroq qadriyatlarga va katta umidlarga ega edilar.

Badiiy matnlarida axloqiy me'yorni anglatuvchi «burch» nomi ko'pincha turli rollarni o'ynaydigan odam bilan bog'liq:

1. Navbatchi – buyruq beruvchi, buyruq beradigan usta: «Ammo mening Kassandram qanday o'ldirilgani, u qanday azob chekkanligi, to'satdan harbiy burch meni Saloniki fronti xandaqlariga jo'nab ketishimni buyurgani haqida xabar berishdi» (Pikul); «Alyosha, menga itoat etasanmi? Buni ham oldindan hal qilish kerak.

- Katta mamnuniyat bilan, Lise va har holda, faqat eng muhim narsada emas. Eng muhimi, agar siz men bilan rozi bo'lmasangiz, men hali ham o'z burchim aytganidek qilaman «(Dostoyevskiy).

2. Vazifa – bu boshliq. U majburlaydi va taklif qiladi: «Aleksandr Aleksandrovich uzoq vaqt ikkilanib turdi. Bu qadamni qo'llab-quvvatlovchi va unga qarshi bo'lgani kabi ko'plab dalillar bor edi va uni o'z qoidasini o'zgartirishga majbur qiladigan hech qanday hal qiluvchi sabab yo'q edi: shubhadan tiyilish; lekin Annaning xolasi uni do'sti orqali u allaqachon qiz bilan murosaga kelganini va sharaf qarzi uni taklif qilishga majbur qilishini ilhomlantirgan «(L. N. Tolstoy); «Biz Ivan Pavlovich maktabni itarib yuborayotgan zararli yo'nalishdan xavotirdamiz va shuning uchun biz pedagogik burchimiz aytganidek harakat qilishimiz kerak - «sodiq sovet fuqarolarining burchi»» (Kaverin).

Majburiyat insoniy fazilatlariga ega. U g'amgin va charchamaydi: «Boshqalar uchun bu faqat va'da, u uchun bu abadiy, og'ir, ma'yus, ehtimol, lekin tinimsiz burchdir» (Dostoyevskiy).

Ko'pincha burch quyidagi semalarda keladi – harakat natijasida biror narsa oladigan shaxs. Vazifa sodiq, itoatkor bo'lishi mumkin. Unga sadoqat bilan singdirilishi va butun umr bo'ysunishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Z.M.Magrufova. O'zbek tilining izohli lug'ati. – M. -1981. 85 b.
2. Баханьков А. Е. и др. Толковый словарь русского языка. – Мн.: Парадокс, 1999.
3. Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа: монография. –Краснодар, 2002.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М., 2004.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. –М.: Академия, 2001.

INGLIZ TILIDA «PRE -» PREFIKSLI YASAMA LEKSEMALAR VA ULARNING O‘ZBEK TILIDAGI MUQOBILLARI QIYOSIY TAHLILI VA ULARNI TARJIMA QILISH MUAMMOLARI

*U.B. To‘xtamatoва,
Andijon davlat chet tillari instituti o‘qituvchisi.
I.B.Rahimova,
Andijon davlat chet tillari instituti o‘qituvchisi.
D.Jabbarova,
Andijon davlat chet tillari instituti 4-kurs talabasi.*

Annotatsiya: Maqolada ysama leksemalarning struktur-semantik va funktsional xususiyatlari masalasiga bagishlangan. Ingliz tilida fe’llarning so‘z yasovchi vositalarini tavsiflashda an’anaviy ravishda konversiya usulini asosiy so‘z yasash vositasi sifatida ajratib ko‘rsatish mumkin. Hozirgi vaqtda fe’l qo‘shimchalarining mahsuldorligi ortib bormoqda, buning natijasida ingliz tilining rivojlanishidagi yangi tendentsiyalarni hisobga olgan holda affikslar yordamida so‘z yasash masalalarini hal qilish kerak.

Tayanch so‘zlar: yasama leksemalar, kognitiv va kommunikativ tahlillar, yangi leksema yasash, so‘z yasalishi, konvertatsiya, qo‘shimcha mahsuldorlik.

Annotation: The article is devoted to the problem of structural-semantic and functional features of derivative lexemes. When describing the word-forming means of verbs in English, it is traditionally possible to single out the conversion method as its main word-forming means. Currently, the productivity of verb suffixes is increasing, as a result of which it is necessary to solve the problems of word formation with the help of affixes, taking into account the new trends in the development of the English language.

Keywords: derivative lexems, cognitive and communication analyses, to form new lexemes, derivation, conversation, suffix, productivity.

Аннотация: статья посвящена проблеме структурно-семантических и функциональных особенностей производных лексем. При описании словообразовательных средств глаголов в английском языке традиционно можно выделить в качестве основного словообразовательного средства способ преобразования. В настоящее время повышается продуктивность глагольных

суффиксов, вследствие чего необходимо решать проблемы словообразования с помощью аффиксов с учетом новых тенденций развития английского языка.

Ключевые слова: производные лексемы, когнитивно-коммуникативный анализ, образование новых лексем, деривация,, суффикс, конвертность, продуктивность.

Hozirgi zamon tilshunosligida soʻz yasash muammoalari tilshunoslarning diqqat eʼtiborida turgan dolzarb mavzulardan biri boʻlib qolmoqda. Bu nuammolar yasama soʻzlarni kognitiv va kommunikativ jihatdan tahlil qilish va alohida soʻz yasash jarayonlarini oʻrganish bilan bogʻliq boʻlgan umumnazariy jihatlarni oʻz ichiga oladi. Ingliz tilida feʼllarning soʻz hosil qilish vositalarni tasvirlashda anʼanaviy jihatdan uning asosiy soʻz yasash vositasi sifatida konversiya usulini ajratib koʻrsatish mumkin. Hozirgi vaqtda feʼl suffikslarining mahsuldorligi ortib borishi kuzatilmoqda, buning natijasida affikslar yordamida soʻz yasash muammolarini ingliz tilining taraqqiy etishidagi yangi yoʻnalishlarni hisobga olgan holda hal etishni taqozo etmoqda.

Biz zamonaviy tilshunoslikda, xususan, ingliz va oʻzbek tillarida feʼl yasash masalasiga toʻxtalamiz.

Hozirgi ingliz tilida feʼl affiksatsiyasi, kompozitsiyasi, konversiya va boshqa usullar bilan yasaladi. Bugungi kun tilshunosligida bir qator olimlar yangi soʻz yasashda prefikslar eng mahsuldor uslublardan biri hisoblanadi. Olimlar fikrlariga koʻra bir guruh morfemalar fasifasi jihatidan soʻzlarning bir qismi sifatida qabul qilinadi. Masalan H. Marchand, **to overdo**, **to underestimate** larni qoʻshma veʼl tarzida tahlil qiladi, olim ushbu qoʻshma veʼllarning birinchi komponenti prefix emas, balki yuklama deb hisoblaydi.

Hozirgi zamon ingliz tilida yasama soʻz yasashda prefixlarning 51 ta tyri bor.

Yasama soʻz yasashdagi ishtirokiga koʻra prefikslar ishlatilish darajasiga koʻra feʼl yasovchi prefikslar – 42.4%, sifat yasovchi prefikslar – 33,5% va ot yasovchi prefikslar – 22.4%. Quyida bularga bir qancha misollar keltiramiz:

Feʼl yasovchi prefikslar: *to enrich*, *to coexist*, *to disagree*, *to undergo*, etc.;

Sifat yasovchi prefikslar: *anti-war*, *biannual*, *uneasy*, *super-human*, etc.;

Ot yasovchi prefikslar: *ex-champion*, *co-author*, *dis-harmony*, *sub-committee*.

Quida biz hozirgi zamon ingliz tilida «pre-» prefiksli yasama leksemalar va ularning o‘zbek tilidagi muqobillariga misollar keltiramiz:

pre edit – oldindan tahrir qilish

pre sales support – savdo oldi qo‘llash, (buni ichiga maslahatlashish, Tovar tanlashda yordam, shaxsiy talablarni ro‘yxatga olish va mahsulotni sotib olishidan oldin xaridorga ko‘rsatiladigan xizmatlar.

Please contact our pre-sales support department to discuss pricing;

– Iltimos, narxni muhokama qilish uchun bizning savdo oldi ishlari bilan shug‘ullanadigan bo‘limimiz bilan bo‘g‘laning.

pre-acceleration – oldindan tezlatish;

pre-accord situation – bitim tuzishdan oldingi holat;

pre-agonal – o‘limdan oldingi; o‘lim oldi;

pre-agrarian society – agrar jamiyatdan oldingi;

pre-AIDS – to‘liq OITS holatidan oldingi VICH infeksiyasi;

pre-announcement on exercises – o‘qish haqida oldindan bildirish;

pre-arraignment procedure – ayb e‘lon qilishdan oldingi jarayon;

pre-arrange – oldindan tayorgarlik ko‘rmoq;

pre-arranged – oldindan tayorlab qo‘yilgan/rejalashtirilgan;

pre-arrest delay – hibsga olish oldidan ushlab turish;

pre-assembled member construction – yig‘ma elementlardan metal konstruksiya;

pre-assembly time – yi‘gishni amalga oshirishdan oldingi fazasi;

pre-audience – unvoniga qarab yuristlarning sudda navbatma navbat chiqishlari;

pre-authorized check – oldindan tasdiqlangan chek;

pre-authorized debit – oldindan ruxsat etilgan debet;

pre-authorized payment – oldindan tasdiqlangan to‘lov;

pre-bill – oldindan to‘lanadigan to‘lov;

pre-book – oldindan buyurtma bermoq;

a pre-booked hotel reservation – oldindan buyurtma berilgan mehmonxona;

pre-capitalist – kapitalizmdan oldingi/burungi;

pre-chamber injection – kameraga kirish oldidan ukol;

pre-coated paper – gruntovka qo‘g‘oz;

pre-Columbian – Amerikaning 1492-yili Kolumb kelishidan oldingi tarixi va madaniyatiga oid;

pre-commitment – majburiyatning oldindan bajarilishi;

precompiled – oldindan tuzilgan;

pre-concert – oldindan kelishmoq; oldindan sulh tuzib olmoq;
 pre-concerted – oldindan kelishilgan;
 preconfigured – oldindan konfiguratsiya qilingan;
 pre-Conquest – norman bosqinidan oldingi;
 pre-contract – oldindan tuzilgan shartnoma;
 pre-contractual – shartnoma oldi; shartnoma tuzilishidan oldingi;
 pre-cooked- oldindan pishirib qo'yilgan;
 pre-cool – oldindan sovutmoq;
 pre-costal – qovurg'a oldi;
 pre-cut – oldindan kerakli shaklga solib kesmoq.

Prefiks va prefikslar yordamida so'z yasash atamallari tilshunosligda ma'lum rivojlanish natijasida uzaga keldi. Bizga ma'lumki, ingliz tilida pre-prefiksi bilan nafaqat fe'l balki boshqa so'z turkumiga tegishli so'zlar ham yasaladi. Mana shu holatlar tarjima jarayonida biroz muammolarni keltirib chiqarish mumkin. Quyida ba'zi misollarni ko'rib chiqamiz.

Prior to delivery of a new motor vehicle, the dealer licensee shall furnish to the purchaser a copy of the pre-delivery test. — Yangi avtomobilni yetkazib berishdan oldin sotuvchi agent avtomobilni sinovdan o'tkazilganligi bo'yicha sinov qog'ozi nusxasini taqdim etishi kerak.

The Edinburgh Festival maintains its pre-eminence because of the quality of its programming. Edinburg Festivali o'zining ustuvorligiga ega chunki uning dasturi juda sifatli tuzilgan.

Bu old qo'shimcha orqali yasalgan fe'llar turli tillarga turlicha yo'llar orqali tarjima qilinadi. Pre- old qo'shimchasining yana bir o'ziga hos xususiyati shundan iboratki, u orqali yasalgan fe'llar asosan o'zlari ifodalayotgan fe'llarning ma'nolariga oldingi kabi ma'nolar yuklaydi. O'zbek tilga asosan shu ma'nolari orqali tarjima qilinadi. Masalan:

This is preeminently the time to speak the truth. — Haqiqatni aytish uchun bu eng qulay sharoit. He is preeminently a storyteller. — Avvalombor, u hammadan yaxshi hikoyachi. As a writer he was preeminently successful. — Yozuvchi sifatida, unda hech kimda yo'q omad bor.

The College makes advance mailings of a pre-bill before each semester. The pre-bill has three major components, which include anticipated educational costs, financial aid, and balance. The pre-bill is a valuable tool that allows students and/or their parents to perform financial planning. — Kollej har bir semestrning boshida oldindan

to'lanadigan to'lov qo'g'ozini jo'natadi. Bu to'lov uchta qismdan iborat: o'qish uchun taxminiy to'lov summasi, moliyaviy yordam va balans. Oldindan to'lanadigan xisob talabalar va ularning ota-onalari uchun moliyaviy rejani amalga oshirishda qo'l keladi.

She pressed me to stay for dinner, but I informed her that I was pre-engaged. – u meni kechki ovqatga qolishimni xoxladi, leki men birov bilan va'dalashib qo'yganim va band ekanligimni aytdim.

O'zbek tilida esa bu prefiksga mos keluvchi aniq bir old qo'shimcha yo'q, bu holat uni o'zbek tiliga tarjima qilishda bir qancha muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

America is expected to remain the world's preeminent economic and technological power for the next fifty years at least. – Kutilayotganidek, Amerika yana kamida 50 yil iqtisod va texnologiya sohasida jahonning ustuvor lideri bo'ladi.

Tarjima bilan shug'ullanayotgan har bir tarjimon, har qanday holatda ham asarning badiiyligini saqlab qolish uchun harakat qilmog'i shart. O'zligini yo'qotib qo'ygan tarjima o'quvchilar tomonidan ham yaxshi qabul qilinmaydi. *Pre-* prefiksi yasama fe'llarning ustida olib borilayotgan tarjimada, ayniqsa, ehtiyot bo'lish kerak-ki, u doimo fe'l bo'lib emas, balki sifat, ot bo'lib kelishi ham mumkin.

«BURCH» KONSEPTINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILIGA DOIR MULOHAZALAR

*Amanbayeva Dilsoraxon Abbamuslimovna,
Andijon davlat chet tillari instituti doktoranti.*

Annotatsiya: mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi vaqt tushunchasini qiyosiy tipologik, lingvokulturologik tadqiq qilish, ham nazariy ham amaliy jihatlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. Til taraqqiyotining umumiy va o'ziga xos an'analarini aniqlashning nazariy asoslarini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: konsept, burch, lingvomadaniyat, leksika, kognitiv tilshu-noslik.

Abstract: this article is devoted to a comparative typological, linguistic and cultural study of the concept of time in the English and Uzbek languages, as well as a comparative analysis of its theoretical and practical aspects. It is aimed at studying the theoretical foundations of determining general and specific traditions of language development.

Keywords: concept, task, language culture, vocabulary, cognitive linguistics.

Аннотация: данная статья посвящена сравнительно-типологическому, лингвокультурологическому изучению концепта времени в английском и узбекском языках, а также сравнительному анализу как теоретического, так и практического аспектов. Он направлен на изучение теоретических основ определения общих и специфических традиций развития языка.

Ключевые слова: концепт, задача, языковая культура, лексика, когнитивная лингвистика.

Ushbu maqola o'zbek tilida «burch» konseptining turli leksik birliklar yordamida voqecalanishiga bag'ishlangan. Bizga ma'lumki, kognitiv lingvistik va lingvomadaniyatning muhim birliklaridan biri konsept hisoblanadi.

Bugungi kunda u ko'plab tadqiqotchilarning diqqat-e'tiborini o'ziga qaratib

kelmoqda. Burch konsepti nafaqat xorijiy tillarni o'rganuvchilar, balki o'z ona tilida muloqot qiluvchilar uchun ham g'oyat keng ma'nolar aspektini hosil qiluvchi nutq sifatida juda qiziqarli, ammo o'ta murakkab o'rganish obyektidir. Hozirgi kunga qadar bu konsept bo'yicha jahon va o'zbek tilshunosligida muayyan ilmiy ishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ushbu mavzu o'zbek va ingliz nutqi misolida yaxlit tizim shaklida qiyosiy aspektda o'rganilmaganligi ushbu muammoning bir-biriga qardosh bo'lmagan mazkur tillar doirasida chog'ishtirma tadqiq etilishi lozimligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi «Chet tillarni o'rgatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-1875-son qarori va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 8-maydagi «Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha davlat ta'lim standartini tasdiqlash to'g'risidagi 124-son qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu izlanish va tadqiqotlarimiz ma'lum darajada xizmat qiladi.

Konsept terminini tahlil qila turib, tadqiqotchilar ushbu xulosaga kelishdi: Konsept nafaqat iyerarxik tizimning lingvomadaniy sohalariga asoslanib qolmay, balki biror bir xalq madaniyatini o'zida aks ettiradi, insonning bilim va tajribasi namoyon bo'ladigan va u bilan o'z faoliyatini ko'rsatadigan abstrakt birlikdir.

Konsept ham tafakkur birligi va uning asosida tushuncha, obraz va lisoniy mano umumlashmasi yotadi. Konseptning shakllanishi individual obraz tug'ilishidan boshlanib, lisoniy birlikning paydo bolishi bilan tugaydi. Taniqli faylasuf va psixolog Jerri Fodor voqelikning ongda inikos etish va bu inikosning tafakkutda qayta ishlanish jarayonini o'rganayotib, bu jarayonni tafakkur lisoniga o'xshatadi. Chunki har qanday mantiqiy tasavvur harakatni malum ko'rinishdagi strukturaga ega bo'ladi, hamda bu struktura tabiiy til birligining sintaktik shakli takroriga ishoradir

Konsept mental tuzilma bolib, u turli tarkibdagi va korinishdagi bilimlar kvanti yoki umumlashmasidir. Konseptlar inson ongida shakllanadigan turli kategoriyalarning asosini tashkil qiladi, bular uchun tayanch nuqta bolib xizmat qiladi. Odatda, konseptning umumiy xususiyatlari sifatida uning ichki tuzilish jihatidan aniq korinishga ega emasligi qayd qilinadi, biroq bu fikr unchalik haqiqatga yaqin emas. Zero, konseptning asosini tashkil qiluvchi predmed obrazi yetarlicha aniq va ikkilamchi orinni egallagan bolaklari mavhumlikka ega bolish bilan birgalikda, ular yagona negiz (yadroviy asos) atrofida o'zaro munosabatga kirishib birikadilar. Shu sababli konsept tarkibining tizimiy xarakteriga ega ekanligini etirof etish maquldir. Uning tizimiy xususiyatlari tuzilish jihatidan murakkab tartibli bolishida va bir butun mental tuzilma sifatida idrok qilinishida namoyon boladi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, o'zbek tilidagi «Burch» konseptini kognitiv nuqtayi nazaridan tahlil qilamiz. O'zbek tilining izohli lug'atida «Baxt» atamasiga quyidagicha ta'rif berilgan.

Burch – kishining biror shaxs, oila, jamoa, el-yurt, Vatan oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushuncha. Bizda obyektiv munosabatlar ifodalanadi, ya'ni u jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va axloqiy negizlari bilan belgilanadi. Buning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bolib, u insonning ichki kechinmalari, tashqaridan turib nazorat qilinmaydigan murakkab ruhiy holatini ifodalaydi. Bu iymon-e'tiqod, onglilik, halollik, vijdon kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Burch qanday vazifa, kimning oldidagi majburiyat ekanligiga qarab turlicha bo'ladi (milliy burch, ijtimoiy burch, umuminsoniy burch va boshqalar). Ijtimoiy va shaxsiy burch, oilada ota-onalik burchi, farzandlik burchi va boshqa burch lar bor. Burch nisbiy tushuncha. U ijtimoiy taraqqiyot jarayonida mazmunan boyib, shaklan o'zgarib boradi. Hozirgi sharoitda insonning tabiat va avlodlar oldidagi burchi yangicha mazmun kasb etmoqda. Oilaviy burch esa jamiyat oldida

turgan maqsadlar bilan yaiada uyg'unlashmoqda. Ona Vatanga, xalqqa xizmat qilish eng ulug' va sharaflı burch hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Z.M.Magrufova. O'zbek tilining izohli lug'ati. – M.-1981. 85 b.
- 2.Сосновская А. М. Деловая коммуникация и переговоры: учеб. пособие. СПб.: Изд-во СЗАГС, 2011. – 8 с.;
- 3.Rajabboyeva A.N. Individualization in education and methods of improving teaching the english language //International Journal of Psychosocial Rehabilitation.– 2020. – T. 24. – №. 1. – С. 91-96.

TEACHING WORD FORMATION: TYPES OF WORD FORMATION

Khalilova Mohinur,

Student of 307 group Faculty of English Philology, Teaching Methodology and Translation studies, Andizhan State Institute of Foreign Languages.

Abstract: This is an experimental reserch about teaching and learning Word Formation. In this work you know about types of word formation and examples to them. And also, there are teaching methods to teach word formation with the help of different methods. While reading this article, you obtain beneficial knowledge.

Keywords: affixation, abbreviation, compounding, sound interchanging.

Anotatsiya: bu eksperimental tadqiqot so'zlarning yasaliş usullari va o'quvchilarga o'rgatish usullarini o'rganadi. Ushbu ishda siz so'z yasaliş turlari va ularga misollar haqida bilishingiz mumkin. Shuningdek, turli metodlar yordamida so'z yasashni o'rgatish usullari mavjud. Ushbu maqolani o'qib chiqish bilimingizni yanada oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: affiksatsiya, qisqartma, qo'shma so'zlar, tovush almashinishi.

Анотация: это экспериментальное исследование по преподаванию и изучению словообразования. В этой работе вы знаете о типах словообразования и примерах к ним. А также существуют обучающие методики обучения словообразованию с помощью разных методик. Может быть полезно прочитатъ эту статью и попытатъся повыситъ свои знания.

Ключевые слова: аффиксация, аббревиатура, конверсия, словосочетание, звукозамена.

Introduction. In today's developing world, the need to learn foreign languages is rising, the creation of new words is increasing day by day due to the modern technology of modern life. Teaching students about word formation and its types can be a bit challenging because there are several ways to form a new word and their forms in their own way.

Types of word formation: The most crucial and productive ways of word formations are affixation, conversion and word-composition.

✓ **Affixation** is a way of creating new word with the help of affixes that divide into two groups. They are:

- prefixes (add prefix before the stem of the word)

Examples: mono-; post-; dis-; mis-; un-; in-; multi-; pre-; mid-; en-; anti-...

- suffixes (add after the stem of the word) show what class of word it is (e.g. noun or verb)

Examples: -er; -or; -ify; -able; -ly; -ism; -e; -ful; -dom; -hood; -ish; -less; -tion;

-ist; -ment; -ity; -ance; -al...

✓ **Conversion** includes the change of a word from one word class to another.

Example:

Text (v) – text (n)

Book (v) - book (n)

Definite (n) – definite (adj)

Jetting (v) – jetting (n)...

Yesterday Lucy booked (verb – ‘order’) many books (noun) from online bookshop.

✓ **Word-composition** (compounding) is a making new word through linking two or more bases. Compound words found in all word classes.

Example:

Classroom, sunflower, moonlight, ice cream, sunset, lipstick, longshoreman, saucepan, afternoon, coffeemaker, cotton candy, first aid, database, aircraft, darkroom, dashboard, cannot, newborn, snowman, long-term, empty-handed, dress up, greenhouse, sweetheart, up-to-date, myself, real estate, high school, barbershop, babysitter, seashore, backpack, starfish...

Besides them there are other types of word formation such as: shortening, sound interchanging, blending, back-formation etc.

✓ **Shortening** word is the process of cutting the beginning or ending of a word from a longer word. It is classified into two types: abbreviation and contractions. Both of them may confuse you, if you do not understand it correctly.

Abbreviation – in order to abbreviate a word the first letter of a word and one or more other letters takes but not the last letter.

Examples: Dr., Mrs., Mr., Jr., Vic., U.S., U.K., Ph.D, a.m, p.m, Jan., May., Sep., Mon., Fri., kg....

Contraction – using the first letter of the word and the last letter of the word and combining two words.

Example: I'll, don't, can't, wouldn't, he's, they're, what's, who's, aren't, haven't, didn't, mustn't,...

✓ **Sound interchanging**

✓ **Blending**

✓ **Back - formation**

Methods of teaching word-formation:

Every skilled teacher has a unique method that acts as a bridge between the teacher and the student. Such methods help to make the lesson process more effective and interesting, and make the time pass in a fun way. There are topics that students struggle to understand and as a result get confused. In such a situation, the teacher should make the student interested in the lesson and teach the subject in various interactive ways. Try to create your own method to teach your students and try to attract them with the help of innovative technologies and classroom realias. Use affixation, compound words, blending tables prepared according to the level of knowledge of your students. Explain how to use them in a playful, unusual way. For example, using a ball, this method helps to make the lesson interesting. Ask your student to use the ball to make a word about the topic, or to say something they have learned. Or organize a theme-based competition in which your group is divided into groups and prepare a special gift for the winning team that will motivate them to reinforce the theme better.

According to BusyTeacher.org there are given some methods.

1 Charts

Create a chart/table that has four columns for noun/verb/adjective/adverb and as many rows as new vocabulary words you introduce. It is really helpful to give students their own individual chart so that they can use it for studying, but it would also be helpful to hold a large chart in the lecture room so students can without problems be reminded of the patterns located within.

Do not sense obliged to entire all four columns for each phrase as not each and every phrase in English neatly breaks down into these four phrase forms. Sometimes a word will not have all of the forms, or the forms might also be rarely used in English. Having gaps in the chart will make stronger the thought that they can not continually follow these patterns.

2 Teach common suffixes

By using a chart as endorsed above, college students will additionally commence to see similarities amongst phrase endings. Help them to find out the most frequent endings for parts of speech and even relationships between components of speech. For example, guide them to figuring out that adjectives ending in –able/-ible often take the noun ending –ity. (e.g. responsible- responsibility; possible-possibility; capable- capability)

Here are some different patterns to assist your students find out inside the chart:

Common endings :

Nouns for things : -ment; -ity; -ness; -tion

Nouns for humans : -er; -or; -ist

Verbs : rarely have exceptional endings because they get manipulated for tense; usually the shortest word form

Adjectives : -ous; -able/-ible; -al; -ed/-ing; -ful/-less; -ic; -ive

Adverbs : -ly

To form an adverb, add –ly to the adjective shape (not the noun/verb form)

If two word types are the same, it will usually be the noun and verb (e.g.: parent, answer, guess).

Nouns ending in -tion will usually take the -al suffix for adjectives.

Be certain to stress to your college students that these are patterns, no longer «rules,» and that there will be some exceptions to most of these patterns. However, by way of organising these patterns concretely, students will be able to vastly enhance their vocabulary quickly, and they will extra quite simply be aware and take into account exceptions to the pattern.

3 Teach Common «Guidelines» for usage

Knowing the correct part of speech for a phrase structure is important, however it is less than half of the battle. The real mission comes with being in a position to understand how to use it as it should be in a sentence. Below are some (but definitely no longer all) of the

most frequent utilization patterns. Again, emphasize that these are just pointers because there are many exceptions in English. Once you have taught students these patterns, they will be capable to use most phrase varieties right away in their writing.

Nouns

Nouns are people, places, or things.

Nouns always come earlier than verbs and after verbs.

Every sentence will have at least one noun.

Nouns are usually in these positions:

a/an/the

The prediction came true.

adjective

Wrong predictions are dangerous.

Possessive (my, your, his, her, John's)

Their prediction was wrong.

have

I have a prediction.

Verb

Predictions make people's lives easier.

Verbs

Verbs exhibit the motion or country of being in a sentence.

Verbs commonly are not the first word in a sentence.

Exception–Commands: (Go to class.)

Every sentence must have a verb.

Verbs are commonly in these positions:

Subject

Jessica predicted that she would win the recreation yesterday.

Adverb

He always predicts the weather.

can/should/might/must

She can not predict what he will do.

did not/ do not

Do not predict something unless you comprehend it is true.

I am going to predict your future.

Adjectives

Adjectives describe nouns (people, places, and things).

They answer the question: «What sort of person/place/thing?»

Adjectives are normally in these positions:

am/is/are/was/were

The sport was once predictable.

References:

1. The Cambridge Dictionary is published by the Cambridge University Press
2. The Oxford Dictionary is published by the Oxford University Press
3. <https://m.busyteacher.org/14531-word-formation-parts-of-speech-how-to-teach.html>
4. https://dictionary.cambridge.org/grammar/british-grammar/word-formation_2

NEMIS VA O‘ZBEK TILLARIDAGI SO‘Z YASASH USULLARI ORASIDAGI O‘XSHASHLIKLAR VA FARQLAR

N.M.Qodirova,

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti, f.f.f.d. (PhD)

Anotatsiya: ushbu maqolada nemis va o‘zbek tillaridagi so‘z yasash usullaridagi o‘xshashlik va farqli tomonlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: so‘z, semantika, yasash, kombinatsiya, sintaksis, qo‘shimcha.

Abstract: this article discusses the similarities and differences in the ways of word formation in the German and Uzbek languages.

Keywords: word, semantics, construction, combination, syntax, addition.

Аннотация: в данной статье говорится о сходствах и различиях способов образования слов в немецком и узбекском языках.

Ключевые слова: слово, семантика, конструкция, сочетание, синтаксис, дополнение.

So‘z yasalishi frazeologiya bilan bir qatorda leksikologiyaning bir qismi bo‘lib, shu bilan birga u o‘z tadqiqot doirasida grammatika bilan morfologiya va sintaksis bo‘limlarida ham to‘qnashadi. Chunki yangi so‘z yasalishi davomida ma‘lum qoidalarga bo‘ysunadi. Grammatika esa har bir tilda o‘z qoidalarini qo‘yadi. Bu yopiq sistema.

So‘z yasalishi lingvistik ijodiyot mahsuli bo‘lib, cheklangan qonun-qoidalar bilan birga cheksiz kombinatsiyalar mavjudligi bu ochiq sistema hisoblanadi. So‘z yasalishi o‘zaro so‘zlarning ma‘nolari bilan bog‘liq bo‘lgani uchun ham so‘z yasalishi bevosita semantika bilan ham

bog'liqdir. Har ikki tilda ham ya'ni nemis va o'zbek tillarida so'z yasalishi deganda oldin mavjud bo'lgan namuna va modellardan foydalanib, so'z yasash tushuniladi. So'z fonologik birlik sifatida ikki yoki undan ortiq fonemalardan tashkil topadi. Morfologik nuqtai nazardan esa u ikki yoki undan ortiq morfemalardan tashkil topadi. Har ikki tilda ham so'z yasalishi usullari deyarli bir xil. Asosan quyidagi 5 usulda yasaladi:

1. So'z yasovchi qo'shimchalar orqali. Bunda ot, sifat, fe'l, ravish turkumiga oid so'zlar yasaladi. Son va yordamchi so'zlar yasalmaydi.

Ot: *der Arbeiter* – *ishchi*

Til o'rganishda so'z yasalishi muhim rol o'ynaydi. Chet tilining tarkibida so'zlardagi so'z yasalishini mukammal o'rganish – bu tilni yuksak darajada egallashga erishishdir, chunki so'z yasalishi chet tilini o'rganishning eng murakkab aspektlaridan biri hisoblanadi. Chet tilini o'rganayotgan odam uchun begona tildagi so'zlar, ularning etimologiyasi, qanday yasalganligi kabilar har doim katta qiyinchiliklar tug'diradi, ayniqsa muloqotchining ona tilida ma'nosiga ko'ra o'xshash bo'lmasa.

Fe'l: *arbeiten*- *ishlamog*

2. So'zlarni qo'shib, juftlab so'z yasash. Bunda qo'shma va juft so'zlar yasaladi:

Stock-finster qop-qorong'u

Misch-wald aralash-o'rmon

3. Qisqartirish yo'li bilan. Bunday so'zlar qisqartma so'zlar deyiladi. Bu asosan otlarda uchraydi.

1. Faqat so'zlarning bosh qismini olish orqali:

Ober (kellner) – Ober, Universität- Uni

Bu usul o'zbek tilida juda kam uchraydi. So'zning ohirgi qismini olib qisqartirib so'z yasash: *(Omni)bus - Bus*. Qo'shma so'zning bosh va oxiri olinib, o'rta qismini tushirib qoldirish orqali: *Unter-grund-bahn U-Bahn*

Qisqartma so'zlarning yana bir turiga esa so'zlarning faqat bosh harflarini olish orqali so'z yasash kiradi:

Elektron hisoblash mashinasi – EHM, Europäische Union – EU

2. So'zlarni bir turkumdan boshqa turkumga o'tkazish orqali. Masalan:

sifat – otga, fe'l- otga,

Das Schreiben - Yozish

Das Lesen - O'qish

Har ikki tilda ham boshqa turkumga ko'chgan so'zlarning ma'nosi va gapdagi vazifasi ham o'zgaradi.

3. Soʻzlarni takrorlash orqali. Bunda tilda mavjud boʻlgan soʻz takrorlanib yangi soʻz yasaladi.

Masalan: *Kuckkuck* – nemis tilida, *manman* – oʻzbek tilida

Shu oʻrinda oʻzbek tilida kam uchraydigan, lekin nemis tilida muhim ahamiyat kasb etuvchi qoʻshimcha yani Fügung xususida qoʻshma soʻz yasalayotganda ushbu soʻzlar orasiga qoʻshiladigan qoʻshimchaga toʻhtalib oʻtishni zarur deb bilaman. Ushbu qoʻshimcha nemis tilida Fügung, Zeichen yoki Interfixe deb nomlanib, u quyidagicha boʻladi: *Bundeskanzler* – *des Bundes Kanzler*, *Königshof* – *des Königs Hof*, *Herzensfreude* – *des Herzens Freude*

Koʻp hollarda qoʻshma soʻzlar mustaqil ravishda mos sintaktik konstuksiyadan holi ravishda yasaladi:

Bishofskonferenze – *Konferenz mehrerer Bishofe* – *Bishofenkonferenz*

Bu yerda qoʻshimcha faqat soʻzlarni birlashtirmoqda. Uning xech qanday maʼnoviy ahamiyati yoʻq.

Yuqoridagi misollardan koʻrinib turibdiki, albatta oʻzbek va nemis tillaridagi soʻz yasalişhida koʻplab mutanosibliklar mavjud, shu bilan birga farqlar ham. Bunga asosiy sabab, bu soʻz siz oʻzbek va nemis tillarining boshqa – boshqa til oilalariga mansubligida boʻlsa, oʻxshashligiga sabab tili, millatidan qatʼiy nazar insoniyat oʻz sivilizatsiyasi davomida fikrlashi, hayolot dunyosining oʻxshashligidadir. Ushbu hodisani chuqurroq tahlil va tadqiq qilish uchun albatta tillarning taraqqiyoti tarixi, uni qachondan boshlab mustaqil til sifatida shakllanganligi, qaysi davlat mustamlakasi boʻlganligi yoki qaysi davlat bilan chegaradoshligi kabi muhim faktorlarning ahamiyati juda kattadir. Masalan oddiy misol: rus tuzumi ostida davlatimiz uzoq vaqt mustamlaka boʻlgani bois, bizga koʻp ruscha soʻzlar shu qadar singib ketganki, biz u soʻzlarni xuddi oʻzbekcha soʻzdek tilimizga isteʼmolga kiritganmiz. Nemis tiliga esa hozirgi kunda ingliz tilining taʼsiri juda katta boʻlmoqda, hatto yoshlar orasida *Denglisch* – *deutsch\englisch* degan yangi til paydo boʻlgani va koʻplab nemis soʻzlarining oʻrnini ingliz soʻzlari egallab olgani fikrimizning yorqin misolidir.

Yana yuqoridagi masalaga nemis va oʻzbek tillaridagi soʻz yasalişhini qiyoslashga qaytadigan boʻlsak, nemis tilida shunday old qoʻshimchalar borki, ular bir vaqtning oʻzida juda koʻp vazifalarni bajarishi maʼnoviy turfalikka ega boʻlishi mumkin. Bu biz chet tili oʻqituvchilariga yanada koʻproq qiyinchiliklar tugʻdiradi. Bundan soʻz yasovchi vosilardan biri bu - *ver-* prefiksidir:

- „werden» deadjektivisch: *verfaulen*, *verjungen*, *vergrößern*...

- „machen» deadjektivisch: *veranschaulichen, verstärken...*
- „werden» denominal: *vernarben, verdampfen ...*
- „werden» lokal-denominal: *vereisen...*
- „Zeit vertun» deverbal: *verträumen, verschlafen...*

Yoki aksincha bir necha prefiks va suffikslar bir ma'noviy vazifani bajarishi ham mumkin: *Leer-en, Be-freien*

Yuqoridagi holatni o'zbek tilida ham kuzatish mumkin. Inkor ma'nosini ifodalovchi –*siz* va *be-* qo'shimchalari aynan bir ma'noviy vazifani bajaradi:

E'tibor-siz \ be-e'tibor, Tarbiya-siz\ be-tarbiya

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek tili grammatikasi. II tom. – T.: Fan, 1976.
2. O.I.Moskalskaja. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. –M., 1983.
3. T.Z.Mirsoatov. Deutsche Gramatik. Morfologiya. –T.: O'qituvchi, 1974.
4. S.Saidov, G.Zikrillaev. Nemis tili grammatikasi. –T.: O'qituvchi, 1973.
5. S.Saidov. Nemis tili grammatikasi mashqlar to'plami. –T.: O'qituvchi, 1982.

INGLIZ TILIDA KASALLIK NOMLARINING EVFEMIZATSIYASI VA DISFEMIZATSIYASI

*Abduraxmanova Madina Ulugbekovna,
Andijon davlat tibbiyot instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya: maqolada kasallik nomlarining evfemizatsiya va disfemizatsiya haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: kasalliklar, inson hayoti, tibbiyot, tuyg'ular, evfemizm, disfemizm.

Abstract: the article provides information on euphemization and dysphemization of disease names.

Keywords: diseases, human life, medicine, feelings, euphemism, dysphemism.

Аннотация: в статье представлена информация об эвфемизации и дисфемизации названий болезней.

Ключевые слова: болезни, жизнь человека, медицина, эмоции, эвфемизм, дисфемизм.

Kasalliklar inson hayotining qorong'u davrini, yoqimsiz onlarini keltirib chiqaradi. Bu dunyo yuzini ko'rgan har qanday inson, tibbiyot sohasining qay darajada rivojlanib, yuksalishidan qat'i nazar, umri davomida beixtiyor bunday qorong'u kunlarni boshidan o'tkazadi. O'zi

va yaqinlarining kasalliklari haqida gapirish insonda ba'zan tortinish, ba'zan uyat, ba'zan qo'rquv, ba'zan nafrat va shu kabi ko'plab tuyg'ularni junbushga keltirganligi bois, kasallik nomlari evfemizm va disfemizmlarga boy hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham, insonlar o'zi yoki sevgan insonlari kasallikka chalinganlarida qanday so'zlardan foydalanishlarini tatbiq qilish tilshunoslarning diqqat markazidadir.

Ingliz tilshunosligida kasallik nomlarining evfemik va disfemik tadqiqiga doir qator ishlar amalga oshirilgan, jumladan, Krovford Ellison ayollar tanasi va o'lim bilan bog'liq atamalar borasida tadqiqot olib borgan bo'lsa, Sontag Syuzan kasallikni metafora sifatida o'rganadi, Allan Keys va Borij Keyt¹ taqiqlangan so'zlar haqida ilmiy izlanishlar olib boradi.

Shuningdek, Denis Jametning kasallik nomlari evfemiztsiyasi va disfemizatsiyasi borasidagi ilmiy izlanishlari bizning olib borayotgan tadqiqotimiz uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Uning ingliz va fransuz tillarida kasallik nomlarining evfemizatsiyasiga bag'ishlangan ilmiy maqolasida shunday deyiladi: «*Just think of the phrase healthcare in English, or services de santé in French; if no attention is paid, it may go unnoticed that the very notion of disease has completely disappeared from the negatively-connoted expressions they are substituted to – respectively medical treatment and soins médicaux – to leave room to the nouns health and santé, which are positively connoted. Think of mad house / mental hospital / (insane) asylum / looney bin in English, ... which respectively became mental health institution / mental home / sanatorium / sanitarium... Consciously or unconsciously, we all tend to sugar-coat unpleasant reality with sweet-talking techniques, a.k.a. euphemisms*»². (Ingliz tilidagi *healthcare* yoki fransuzcha *services de santé* iborasini o'ylab ko'ring; agar e'tibor berilmasa, kasallik tushunchasini bildirgan, *medical treatment* va *soins médicaux* kabi iboralar butunlay yo'qolib, ularning o'rniga ijobiy ma'noga ega bo'lgan *health* va *santé* otlari bilan almashtirilganligi sezilmasligi mumkin.

Kasallik nomlarini evfemizatsiya va disfemizatsiya qilish masalalari frazeologik nominatsiyaga nisbatan batafsil o'rganilgan – masalan, L.K. Bayramovanning «Rus, ingliz, nemis, fransuz tillarida kasalliklar va ularning frazeologik evfemik nominatsiyalari» nomli

¹ CRAWFORD Allison, 2008, "Born Still: Euphemisms and the Double-Taboo of Women's Bodies and Death": <http://homes.chass.utoronto.ca/~cpercy/courses/6362-CrawfordAllison.htm>; Sontag Susan, 1978, *Illness as Metaphor* (1978) and *AIDS and Its Metaphors* (1989), New York: Farrar, Straus and Giroux; Allan Keith & Burridge Kate, 2006, *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

² Denis Jamet. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? Lexis – Journal in English Lexicology. <https://journals.openedition.org/lexis/2397>

dissertatsiya ishida kasallik nomlarining quyidagi frazeologik nominatsiyalari qayd etilgan:

Ко‘ngil aynishi – «В английском языке при описании тошноты также используются эвфемистические выражения: shoot / toss one’s cookies (букв. выбрасывать/метать домашнее печенье). И поскольку приступ тошноты нередко наступает у некоторых людей во время их морского путешествия, то тошнота может передаваться эвфемистически как: feed the fishes (букв. кормить рыб), то есть человека стошнило прямо в море»¹ (Ingliz tilida ko‘ngil aynishini tasvirlashda evfemistik iboralar ham qo‘llaniladi: shoot / toss one’s cookie (so‘zma-so‘z tarjimada otib yubormoq / kimningdir pishirig‘ini tashlab yubormoq). Shuningdek ko‘ngil aynishi xuruji ba’zi odamlarda dengiz sayohatlari paytida sodir bo‘lganligi sababli, ko‘ngil aynishi evfemistik tarzda quyidagi tarzda ham ifodalanishi mumkin: feed the fishes (so‘zma so‘z tarjimada baliqlarni boqmoq), ya’ni odam dengizga qayt qilib yubordi degan ma’noda)).

L.K.Bayramovaning tanlagan misollaridan ko‘rinib turibdiki, gap muayyan vaziyatda ko‘ngil aynishini ifodalab kelmoqda va dunyoning inglizabon jamiyatining nutqida odatiy model sifatida dengiz sayohati vaqtidagi ko‘ngil aynish qo‘llaniladi. British National Corpus² yordamida quyidagi kontekstlar tanlab olindi:

1. *We’ve got a search party out there right now, but I’m getting more and more worried about some of our guys feeding the fishes* (Hozir bizda qidiruv bazmi bo‘lmoqda, lekin ba’zi yigitlarimiz baliqlarni boqayotganidan tobora ko‘proq havotirlanyapman).

2. *I was seasick on the ferry and had to feed the fish* (Men paromda dengiz kasaliga chalindim va baliqlarni boqishimga to‘g‘ri keldi).

3. *He drank so much that he’s feeding the fish now* (U shunaqangi ko‘p ichdi-ki, hozir baliqlarni boqyapti).

Diareya – «В английском языке два эвфемистических фразеологизма о диарее: Aztec revenge (букв. реванш ацтекского племени) и Montezuma’s revenge (букв. реванш Монтезумы) основаны на одном историческом факте, связанном с историей завоевания Мексики. Император ацтеков Монтезума был обманут и убит испанскими завоевателями во главе с Кортесом в XIV веке. Эрнан Кортес со своим войском истребил практически всех ацтеков, а сам умер в 62 года от дизентерии. Другие английские фразеологизмы о поносе отражают привычку американцев

¹ Байрамова Л.К. Болезни и их фразеологические эвфемистические номинации в русском, английском, немецком, французском языках // Здоровье и образование в XXI веке. 2016. Т. 18. № 6. С. 116-119.

² <https://www.english-corpora.org/bnc/>

путешествовать в разные страны. При этом нарушается прежний режим и меню питания, что и влечет за собой диарею. Сама диарея обозначается эвфемистически: связанной с именем страны, куда совершается путешествие: *Basra belly* (букв. состояние живота в Басре), *Delhi belly* (букв. состояние живота в Дели), *Hong Kong dog* (букв. Гонконгская дрянь), *Malta dog* (букв. Мальтийская дрянь)»¹. (Ingliz tilida diareya haqida ikkita evfemik ibora bor. Ular quyidagicha: *Aztec revenge* (soʻzma-soʻz tarjimada aztek qabilasining revansh (qasos)i) va *Montezuma's revenge* (soʻzma-soʻz tarjimada Montezumaning revansh (qasos)i). Bu frazeologizmlarning paydo boʻlishi Meksikani bosib olish tarixi bilan bogʻliq tarixiy faktga asoslanadi.

Aztek imperatori Montezuma XIV asrda Kortes boshchiligidagi ispan bosqinchilari tomonidan aldanib oʻldirilgan. Ernan Kortes oʻz armiyasi bilan deyarli barcha azteklarni qirib tashlaydi va oʻzi 62 yoshida dizenteriyadan vafot etadi. Diareya haqidagi boshqa inglizcha frazeologizmlar ham mavjud boʻlib, ular amerikaliklarning turli mamlakatlarga sayohat qilish odatini aks ettiradi. Bu esa oʻz navbatida, avvalgi rejim va ovqatlanish menyusining buzilishiga, shuning oqibatida diareyaga olib keladi. Diareyaning oʻzi evfemik tarzda, sayohat qilingan mamlakat nomi bilan ifodalanadi: *Basra belly* (soʻzma-soʻz tarjimada Basra qorni), *Delhi belly* (soʻzma-soʻz tarjimada Dehli qorni), *Hong Kong dog* (soʻzma-soʻz tarjimada Gonkong iti), *Malta dog* (soʻzma-soʻz tarjimada Malta iti)).

BNC (British national corpus)²da sanab oʻtilgan diareya holatini ifodalovchi frazeologizmlar ishtirokida quyidagi kontekstlarni aniqladik:

1. *The best way to avoid Basra belly is to drink bottled water* (Basra qornidan qochishning eng yaxshi usuli, shisha suv ichishdir).

2. *The Basra belly hit me while I was on the bus* (Avtobusda ketayotganimda Basra qorni tutib qoldi).

Montezuma revenge:

1. *The best way to avoid Montezuma's revenge is to drink bottled water* (Montezuma revanshidan qochishning eng yaxshi usuli, shisha suv ichishdir).

2. *I had a little touch of Montezuma's revenge the second day, but other than that we had a wonderful time* (Men ikkinchi kuni biroz Montezuma revanshini boshimdan oʻtkazdim, ammo buni hisobga olmaganda, biz vaqtimizni zoʻr oʻtkazdik).

¹ Байрамова Л.К. Болезни и их фразеологические эвфемистические номинации в русском, английском, немецком, французском языках // Здоровье и образование в XXI веке. 2016. Т. 18. № 6. С. 116-119.

² <https://www.english-corpora.org/bnc/>

Aztec two-step:

I was there for only two days before I was struck down with the Aztec two-step (Aztek ikki-qadamga chalinganimda, u yerdaligimga endi ikki kun bo'lgan edi).

Delhi belly:

1. *It would have been a great trip if it weren't for the Delhi belly I had towards the end* (Oxirida dehli qorniga chalinmaganimda edi, ajoyib sayohat bo'lgan bo'lar edi).

2. *I've got something you can take for Delhi belly* (Dehli qorniga ichishning mumkin bo'lgan bir narsam bor).

L.K. Bayramova tasnifiga muvofiq, «uyatli» va «iflos», fiziologik jihatdan yoqimsiz kasalliklar evfemizatsiya qilinadi – diareya ham aynan shunday turga kiradi. Diareya o'zi aslida kasallik emas, balki bir qator turli kasalliklarning alomatidir, masalan, ichak grippi, dizenteriya va boshqalar kabi.

«Uyatli» kasalliklar toifasiga jinsiy yo'l bilan yuqadigan kasalliklar, masalan, sifilis kiradi. «В русском и английском языках отражен взгляд на эту болезнь как на болезнь французского происхождения: французская болезнь – сифилис; англ. French ache(s) – сифилис (букв. французская болезнь); French fever – (букв. французская лихорадка, жар); French mole (букв. французская родинка); French pox (букв. французская оспа). Указывается также на индийское и итальянское происхождение сифилиса: Indian pox (букв. индианская оспа); Italian pox (букв. итальянская оспа). Как известно, символом признания в любви являются розы. Видимо, поэтому лексема роза становится компонентом фразеологизма о сифилисе; ring of roses (букв. кольцо роз); wreath of roses (букв. гирлянда роз)»¹. (Rus va ingliz tillarida ushbu kasallikka fransuzcha kelib chiqishga ega kasallik sifatida qaraladi: французская болезнь – sifilis; Inglizchada French ache(s) – sifilis (so'zma-so'z tarjimada fransuzcha og'riq(lar)); French fever – (so'zma-so'z tarjimada fransuz isitmasi, isitma); French mole (so'zma-so'z tarjimada fransuzcha hol); French pox (so'zma-so'z tarjimada fransuz chechagi). Shuningdek, sifilisning hind va italyancha kelib chiqishi ham ko'rsatilgan: Indian pox (so'zma-so'z tarjimada hind chechagi); Italian pox (so'zma-so'z tarjimada italyan chechagi). Ma'lumki, atirgullar sevgi ramzi hisoblanadi. Shuning uchun bo'lsa kerak, gul leksemasi sifilis haqidagi frazeologik birlikning tarkibiy qismiga aylangan; ring of roses

¹ Байрамова Л.К. Болезни и их фразеологические эвфемистические номинации в русском, английском, немецком, французском языках // Здоровье и образование в XXI веке. 2016. Т. 18. № 6. – С. 116-119.

(soʻzma-soʻz tarjimada atirgullar doirasi); *wreath of roses* (soʻzma-soʻz tarjimada atirgullar gulchambari)).

Lesli Smitning Buyuk Britaniyadagi sifilis tarixini oʻrganish boʻyicha olib borgan tadqiqotida sifilis atamasining quyidagi evfemik nomlari beriladi: «*By the mid 1500s, rich and poor alike were being infected by the pox and a wide range of names for the disease appears in the literature and doctors' notes of the period: Hot piss, The Clap, Winchester Goose (the Bishops of Winchester held the taxation on whore houses), the French Disease, the French Embrace, the Infinite Malady and Syphilis*»¹ (1500-yillarning oʻrtalariga kelib, boylar ham, kambagʻallar ham chechak bilan kasallangan, shuningdek, adabiyotlarda va oʻsha davr shifokorlarining eslatmalarida kasallik nomlarining keng doirasi mavjud: *Hot piss, The Clap, Winchester Goose* (Winchester yepiskoplari fohishalar uylariga soliq solgan), *the French Disease, the French Embrace, the Infinite Malady va Syphilis*)).

Shunday qilib, korpuslar yordamida sifilisning quyidagi evfemik nomlari aniqlandi²: *Hot piss, Clap, Winchester Goose, French Disease, French Embrace, Infinite Malady, Syphilis, French ache, French fever, French mole, Indian pox, Italian pox, ring of roses, wreath of roses etc.*

1. *As you know, syphilis was the French disease. Even though it originated elsewhere, it became known as the French disease* (1. Maʼlumki, sifilis fransuz kasalligi edi. Boshqa joylarda paydo boʻlgan boʻlsa ham, u fransuz kasalligi sifatida tanildi).

2. «*May you catch the French ache and your member turn green and fall off,*» *Fulmar said* («Fransuz ogʻrigʻiga chalinib, aʼzoingiz yashil rangga aylanib, uzilib tushishi mumkin», dedi Fulmar).

3. *Soon after I became very interested in French thought, the «French disease» as they called it* (Koʻp oʻtmay men fransuz tafakkuriga, ular aytganidek, «Fransuz kasalligi»ga juda qiziqib qoldim).

4. *Ross (2005) speculated that Shakespeare's obsessive interest in syphilis, his clinically exact knowledge of its manifestations, the final poems of the sonnets, and contemporary gossip all suggest that he was infected with «the infinite malady.»* (Ross (2005) Shekspirning sifilisga boʻlgan yorqin qiziqishi, uning namoyon boʻlishini klinik jihatdan aniq bilishi, sonetlarning yakuniy sheʼrlari va mish-mishlarga koʻra uning «cheksiz kasallik» bilan kasallanganligini koʻrsatadi, deb taxmin qilgan.)

¹ Smith Lesley *The French Pox* // *Fam Plann Reprod Health Care* 2006. 32 (4). Pp. 265-266.

² <https://www.english-corpora.org/now/>, <https://www.english-corpora.org/coca/>, <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>, <https://www.english-corpora.org/bnc/>

Shunday qilib, sifilis kasalligining eng ko'p uchraydigan evfemik nomlari French disease va French fever bo'lib, bunga asosiy sabab sifatida quyidagilarni keltirishimiz mumkin: 1) Fransiya muhabbat timsoli sifatida tan olingan davlat ekanligi; 2) fohishalikning keng tarqalganligi.

O.V. Romanova va O.S. Safonkinalarning¹ tibbiy diskursga bag'ishlangan tadqiqotida kasallik nomlarini evfemizatsiya qilishning quyidagi sabablari aniqlanadi:

1) o'lim bilan bog'liq kasalliklarni ifodalovchi leksemalar: *topass away, pass on the other side, pass over, pass into the next world, leave the land of the living, go to heaven, go to our rest, go to a better place, go to our long home, go west, go under, sleep away, return to ashes*². Korpuslarda o'lim bilan bog'liq quyidagi leksemalar aniqlandi³:

1-jadval

	So'zlarning qo'llanishi soni
to pass away	21
to pass on the other side	19
to pass over	11
to pass into the next world	16
to leave the land of the living	12
to go to heaven	19
to go to our rest	8
to go to a better place	16
to go to our long home	15
to go west	10
to go under	12
to sleep away	7
to return to ashes	6

2) saraton kasalligi nomi bilan bog'liq evfemizmlar – The big C, CA, a long/prolonged/incurable disease⁴. Saraton kasalligining qanday

¹ Романова О.В., Сафонкина О.С. Лингвистические особенности медицинских эвфемизмов в английском языке // Вопросы прикладной лингвистики. 2019. № 2 (34). С. 115-138.

² Романова О.В., Сафонкина О.С. Лингвистические особенности медицинских эвфемизмов в английском языке // Вопросы прикладной лингвистики. 2019. № 2 (34). С. 115-138.

³ <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

⁴ Романова О.В., Сафонкина О.С. Лингвистические особенности медицинских эвфемизмов в английском языке // Вопросы прикладной лингвистики. 2019. № 2 (34). С. 115-138.

kechishini oldindan aytib bo‘lmasligi sababli professional nutqda ham, oddiy xalqning nutq amaliyotida ham evfemistik munosabatda qo‘llash keng tarqalgan jarayondir: bemorlar saraton kasalligining to‘satdan paydo bo‘lishidan (inson o‘zini yaxshi his qilib turgan holatida, tasodifan o‘zida saraton kasalligi mavjudligi aniqlanishi kabi vaziyatlar talaygina), uning qanday kechishini oldindan aytib bo‘lmasligidan va ko‘pincha o‘lim bilan yakun topuvchi kasallik ekanligidan qo‘rqishadi. Korpuslarda saraton bilan bog‘liq quyidagi leksemalar aniqlandi:¹

2-jadval

	So‘zlarning qo‘llanishi soni
The Big C	29
CA	11
a long disease	18
a prolonged disease	16
an incurable disease	10

«The big C» iborasining mashhurligi xuddi shu nomdagi teleserialning (2010-2013-yillarda Amerikaning «Showtime» kanalida namoyish etilgan Laura Linni ishtirokidagi komediya-drama teleseriali. Syujet markazida saraton kasalligi tashxisi qo‘yilgan ayol gavdalanadi. Ushbu serialda o‘z vaziyatining yorqin tomonlarini topishga majbur bo‘lgan ayolning hikoyasi tasvirlanadi.) chiqarilishi bilan ham bog‘liq. Korpuslardan² foydalanilgan holda topilgan kontekstlar:

She doesn't have The Big «C» (Unda katta «C» harfi yo‘q).

Does she have cancer, The Big «C»? (Uning saraton kasalligi bormi, katta «C»?)

And the big «C» is the most expensive of all (Va katta «C» hammasidan eng qimmat).

She was unable to recognize the big «C» at six feet (U olti futdagi katta «C» ni taniy olmadi).

Some people just call it «the big C» (Ba’zi odamlar uni oddiygina katta «C» deb atashadi).

Saraton kasalligi nomi uchun zamonaviy evfemizmlar orasida «neoplasm» – «neoplazma» so‘zi ham ajralib turadi. Ko‘plab tilshunos olimlar tomonidan ta’kidlanganidek, dastlab evfemizm sifatida qo‘llanilgan har qanday so‘z vaqt o‘tishi bilan o‘zi ham evfemizatsiyaga muxtoj bo‘la boshlaydi – boshqacha qilib aytganda, evfemizmning o‘zi

¹ <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

² <https://www.english-corpora.org/now/>, <https://www.english-corpora.org/coca/>, <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>, <https://www.english-corpora.org/bnc/>

«dahshatli», qoʻrqinchli, yoqimsiz tushuncha sifatida qabul qilina boshlaydi va shu sababli uning oʻzi ham evfemizatsiya qilinishi zarur boʻlgan soʻzlar turkumiga kirib qoladi. Neoplazma atamasi ham aynan ana shunday soʻzlar qatoriga kiritilishi mumkin.

Bemorga murojaat qilganda shifokor nutqida bir guruh evfemizmlar ham qoʻllaniladi – bu holda shifokor bemorga muayyan kasallikning belgilari yoki xususiyatlarini aniqroq tushuntirish uchun evfemizmlarni qoʻllaydi: «Evfemizmlar tahlili asosida tibbiyot diskursidagi bemor bilan muloqotda qoʻllaniladigan kasalliklarning toʻgʻridan-toʻgʻri nomini, patologik jarayonlar va shakllanishlarni, alomatlar oʻrnini bosuvchi quyidagi katta guruh soʻz va iboralarni aniqladik. Tibbiy terminologiya bilan tanish boʻlmagan odamlar uchun shifokor va bemor oʻrtasidagi muloqotning shunday modeli qoʻllaniladi, ki, unda kasallikning tibbiy nomi uning belgilari tavsifi bilan almashtiriladi: *abnormal heartbeat, fatty liver, fluid on your lungs as your heart is not pumping hard enough, kidney failure, nosebleed*»¹. Ogʻzaki nutqda va ingliz tili korpuslarida² quyidagi misollarga duch keldik:

I had a nosebleed today (Bugun burnim qonadi).

I can't stop my nosebleed (Burnimdan qon ketishini toʻxtata olmayapman).

Have you ever had a nosebleed in summer? (Biror marta yozda burning qonaganmi?)

It's the first time I have a nosebleed in winter. (Birinchi marta qishda burnim qonashi)

Jigar kasalligi bilan bogʻliq atamalar institutsional diskursda ham qoʻllaniladi, masalan:

Stages of non-alcoholic fatty liver disease (NAFLD) (Alkogolga bogʻliq boʻlmagan yogʻli jigar kasalligining bosqichlari).

NAFLD develops in 4 main stages (ABBYJK 4 ta asosiy bosqichda rivojlanadi).

Most people will only ever develop the first stage, usually without realising it (Aksariyat odamlarda, odatda buni sezmasdan faqat birinchi bosqich rivojlanadi).

In a small number of cases, it can progress and eventually lead to liver damage if not detected and managed (Baʼzi hollarda, agar aniqlanmasa va boshqarilmasa, rivojlanib, oxir-oqibat jigar shikastlanishiga olib kelishi mumkin).

¹ Романова О.В., Сафонкина О.С. Лингвистические особенности медицинских эвфемизмов в английском языке // Вопросы прикладной лингвистики. 2019. № 2 (34). С. 125.

² <https://www.english-corpora.org/now/>, <https://www.english-corpora.org/coca/>, <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>, <https://www.english-corpora.org/bnc/>

The main stages of NAFLD are (ABBYJKning asosiy bosqichlari):
simple fatty liver (steatosis) – a largely harmless build-up of fat in the liver cells that may only be diagnosed during tests carried out for another reason (oddiy yog‘li jigar (steatoz) – jigar hujayralarida yog‘ning katta darajada zararsiz to‘planishi, uni faqat boshqa sabablarga ko‘ra o‘tkazilgan testlar paytida aniqlash mumkin);

non-alcoholic steatohepatitis (NASH) – a more serious form of NAFLD, where the liver has become inflamed (alkogolsiz steatogepatit (ASG) ABBYJKning jiddiyoq shakli bo‘lib, unda jigar yallig‘lanadi);

fibrosis – where persistent inflammation causes scar tissue around the liver and nearby blood vessels, but the liver is still able to function normally (fibroz –doimiy yallig‘lanish natijasida jigar, uning atrofi va qon tomirlarda chandiq to‘qimalarining paydo bo‘lishi, ammo jigar normal ishlay oladigan holat);

cirrhosis – the most severe stage, occurring after years of inflammation, where the liver shrinks and becomes scarred and lumpy; this damage is permanent and can lead to liver failure (where your liver stops working properly) and liver cancer (sirroz – yallig‘lanish yillaridan keyin sodir bo‘ladigan eng og‘ir bosqich, bunda jigar kichrayadi, chandiqlar paydo bo‘ladi va bo‘laklarga aylanadi; bu shikastlanish doimiy bo‘lib, jigar yetishmovchiligi (jigaringiz yaxshi ishlay olmay qoladi) va jigar saratoniga olib kelishi mumkin);

It can take years for fibrosis or cirrhosis to develop. It’s important to make lifestyle changes to prevent the condition getting worse (Fibroz yoki siroz rivojlanishi uchun yillar kerak bo‘lishi mumkin. Vaziyatning yomonlashishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun turmush tarzini o‘zgartirish muhimdir).

Bu evfemizatsiyaning turli kontekstlarda, jumladan, institutsional diskursda ham ishlatilishidan dalolat beradi. Xuddi shu matnda biz politkorrektlik evfemizmlarini ham qayd etdik:

You’re at an increased risk of NAFLD if you (Agar sizda quyidagilar kuzatilsa, sizda ABBYJK bo‘lishi xavfi bor):

•are obese or overweight – particularly if you have a lot of fat around your waist (an «apple-like» body shape) (semiz yoki ortiqcha vaznga ega bo‘lsangiz – ayniqsa, bel sohangizda juda ko‘p yog‘ bo‘lsa (tana «olmaga o‘xshash» shaklda bo‘ladi));

•have type 2 diabetes (2-tipdagi diabetingiz bo‘lsa);

•are insulin resistance, such as polycystic ovary syndrome (polikistoz tuxumdon sindromidaki kabi insulinga rezistentlik bo‘lsa);

•*have an underactive thyroid* (qalqonsimon bez faoliyatining pastlashishi bo'lsa);

•*have high blood pressure* (qon bosimingiz baland bo'lsa);

•*have high cholesterol* (xolesteriningiz yuqori bo'lsa);

•*have metabolic syndrome (a combination of diabetes, high blood pressure and obesity)* (metabolic sindromingiz bo'lsa (diabet, baland qon bosimi va semizlik birga kuzatilishi));

•*are over the age of 50* (50 yoshdan oshgan bo'lsangiz);

•*smoke* (cheksangiz).

Ortiqcha vaznning evfemizatsiyasi semirib ketishga salbiy munosabat mavjudligi bilan bog'liq bo'lib, «obesity» so'zi boshqa sinonimlar bilan bir qatorda ushbu konsepsiyani evfemizatsiya qilishning ko'plab variantlaridan biridir. Korpuslar¹ yordamida quyidagi kontekstlar aniqlandi:

How can obesity be controlled (Semizlik qanday nazorat qilinishi mumkin)?

It had become trendy to speak about the «obesity epidemic» («Semizlik epidemiyasi» haqida gapirish urfga kirdi).

The US Is Exporting Obesity (AQSh semizlikni eksport qilmoqda).

So my first topic with respect to this, was not death, but obesity (Shunday qilib, mening bu boradagi birinchi mavzuim o'lim emas, balki semizlik edi).

Moreover, as obesity spreads it is changing (Bundan tashqari, semirish tarqalishi bilan u o'zgarmoqda).

It says that, if your friends are obese, your risk of obesity is 45 percent higher (Aytishlaricha, agar sizning do'stlaringiz semirib ketgan bo'lsa, sizning semirib ketishingiz xavfi 45 foizga ortadi).

There's nothing funny about morbid obesity (Surunkali semizlik kulgili holat emas).

Now there is an epidemic of obesity (Hozir semizlik epidemiyasi tarqaldi).

Obesity rates in children are also rising fast (Bolalardagi semizlik ham ortmoqda).

A lot of complexity, a lot is happening just in this 30-year period that includes the obesity epidemic (Semizlik epidemiyasini o'z ichiga olgan ushbu 30 yillik davrda juda ko'p murakkabliklar, ko'p narsalar sodir bo'lmoqda).

¹<https://www.english-corpora.org/now/>,
<https://www.english-corpora.org/bnc/>

<https://www.english-corpora.org/coca/>,

<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>,

On this assumption, obesity is simply on a continuum of eating disorders with anorexia nervosa, which has been defined as a mental illness (Ushbu taxminga ko'ra, semirib ketish shunchaki ruhiy kasallik sifatida tavsiflangan anoreksiya nervoza bilan ovqatlanish buzilishining davomidir).

Even obesity may have connections to vitamin D (Hatto semizlikning ham vitamin Dga aloqasi bo'lishi mumkin).

And the next bar over, the [red] line, says if your friend's friends are obese, your risk of obesity is 25 percent higher (Anovi satr, [qizil] chiziq agar sizning do'stingizning do'stlari semirib ketgan bo'lsa, sizda semirish xavfi 25 foizga yuqori ekanligini aytadi).

We're unfortunately leading the way on obesity (Afsuski, biz semizlik bo'yicha yetakchimiz).

Politkorrektilikka intilish tendensiyasi *ageism* va *lookism* deb atalmish eskirgan stereotiplar («yosh» = «ijobiy», va «tashqi ko'rinishi chiroyli» = «ijobiy») bilan kurashmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda, xususan inglizabon mamlakatlarda har bir inson o'ziga xos ekanligiga alohida urg'u berilmoqda, *body positivity* nomli ijtimoiy harakat tobora kuchayib bormoqda. Bu harakatning asosiy maqsadi insonlar o'zi va o'zgalarning tashqi ko'rinishidagi nuqsonlar, ortiqcha vazn va shu kabilarni ijobiy qabul qilishni targ'ib qilishdir. Shuning uchun, salbiy baho ma'nosini anglatgan atamalar o'rniga «muqobil» elementi bo'lgan so'zlardan foydalanish keng tarqalgan. Politkorrekt va politkorrekt bo'lmagan nomlarga quyidagilarni misol qilishimiz mumkin:

Fat – Differently Weighted (Semiz – boshqacha vaznli).

Fat – horizontally gifted (Semiz – gorizontal taqdirlangan).

Fat – people of Mass (Semiz – massali odamlar).

Ugly – Cosmetically different (Xunuk – kosmetik o'zgacha).¹

Semizlikning evfemizmi ham xuddi shu qatorda turadi. T.N. Tolstoyning ta'kidlashicha, «*Sizeism* («размеризм», что ли?) – предпочтение хорошей фигуры плохой, или, проще, худых толстым. Он же *fatism* («жиризм»), *weightism* («весизм»). Страшный грех. Попробуйте не взять человека на работу за то, что он толстый – засудят. Есть комитеты, борющиеся за права толстяков. Если раньше толстяк назывался в лучшем случае *oversized person*, то есть предполагалось, что есть размер (*size*) нормальный, а есть и другие, сверх нормы, то теперь надо говорить *full-figured*, что есть маленькая сладостная месть

¹ A List of Politically Correct Terms // <http://www.bored.com/pcphrases/>

худым: у жиртреста, получается, фигура полноценная, а у доходяги – нет. Недотягивает. Худые пока не протестовали. Нехорошо оскорблять человеческую внешность. Мы ведь не виноваты в том, что родились такими, а не другими. Надо избегать обидных слов и выражений. Скажем, уродился человек маленького роста – не называть же его коротышкой (short person). Мягче будет *vertically challenged* (трудно перевести, нечто вроде «вертикально озадаченный»)¹. («Sizeism (o'lchamizmmi?) yaxshi qomatni yomondan afzal ko'rish, yoki oddiyroq aytganda, semizlikdan ko'ra noziklikni afzal ko'rish. Bu aynan *fatism* (yog'izm), *weightism* (vaznizm). Dahshatli gunoh. Semizligi uchun odamni ishga yollamasangiz – sizni sudga berishadi. Semiz odamlarning huquqlari uchun kurashadigan qo'mitalar mavjud. Agar ilgari semiz odamni oversized person (o'lchami me'yoridan ortiq) deb atashgan, ya'ni normal o'lcham bor bo'lgani kabi, me'yordan oshgan boshqa o'lchamlar ham bor deb taxmin qilingan bo'lsa, hozir esa full-figured (to'liq-qomatli) deyishimiz kerak. Bu nozik odamlarga nisbatan kichkinagina, shirin qasosdir: demak, semiz odamning qomatli to'liq, ozg'in odamniki esa to'liq emas. Bu ta'rif insonni hafa qiladigan darajada emas. Ozg'inlar hali e'tiroz bildirishmadi. Insonning tashqi qiyofasini haqorat qilish yaxshi emas. Bizning shunday tug'ilganimiz va boshqacha bo'lmaganimiz aybimiz emas. Haqoratli so'zlar va iboralarni ishlatishdan qochish kerak. Aytaylik, odam past bo'yli tug'ildi – uni pakana odam (short person) deyish yaramaydi. Yumshoqroq ravishda *vertically challenged* (tarjima qilish qiyin, «vertikal ish bilan band» kabi)»).

Yuqoridagilarga qo'shimcha qilib, kasallik nomlari insonlarning ismi bilan atalish holatlarini ham kiritishimiz mumkin. «Bunday kasalliklar eponim kasalliklar deb ataladi va ko'pincha kasallikni birinchi marta aniqlagan shifokor nomiga atab qo'yiladi; kamdan-kam hollarda, kasallikka chalingan bemor yoki kasallik belgilarini ko'rsatgan badiiy asar qahramoni nomiga atab ham nomlanadi»². Bunday nomlanishlarning eng keng tarqalgan usuli – kasallikni birinchi marta tasvirlab bergan yoki uni o'rganish natijalarini e'lon qilgan shifokor (yoki bir nechta shifokorlar) nomi bilan atalish usulidir. Muayyan kasallikka olimning ismini berilishi sharaflı hisoblanadi, chunki bu mutaxassisning xizmatlarini tan olish belgisidir. «1817-yilda Londonlik

¹ Толстая Т.Н. Политическая корректность // Толстая Т.Н. Изюм. – М.: АСТ, 2003. С. – 346.

² https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_eponymous_diseases

farmatsevt va shifokor Jeyms Parkinson o'zining 3 nafar bemori va London ko'chalarida uchratgan yana 3 kishida kuzatgan kasallik haqida yozilgan «An Essey on the Shaking palsy» nomli asarini nashr etganida, mana shu asari tufayli butun sayyoraga tanilib ketishini taxmin ham qilmagan»¹. Bunday kasallik nomlariga quyidagilarni misol qilishimiz mumkin:

1. Parkinson's disease – Parkinson kasalligi
2. Hansen's disease – Xansen kasalligi
3. Huntington's disease – Xutington kasalligi
4. Crohn's disease – Kron kasalligi
5. Alzheimer's (disease) – Altsgeymer (kasalligi) (Bu degenerativ kasallik nomida «kasallik» so'zi ko'pincha tushirib qoldiriladi va faqat shifokorning ismi aytiladi.)
6. Down Syndrom – Daun sindromi (Bu kasallikda ham «kasallik so'zi ishlatilmaydi»)
7. Plyushkin syndrome – Plyushkin sindromi (Nikolay Gogolning «Мёртвые души» romanidagi fantastik qahramon)
8. Munchausen syndrome – Myunxauzen sindromi (adabiy qahramon) va h.k.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crawford Allison, 2008, «Born Still: Euphemisms and the Double-Taboo of Women's Bodies and Death»: <http://homes.chass.utoronto.ca/~cpercyc/courses/6362-CrawfordAllison.htm>; Sontag Susan, 1978, *Illness as Metaphor* (1978) and *AIDS and Its Metaphors* (1989), New York: Farrar, Straus and Giroux; Allan Keith & Burridge Kate, 2006, *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*, Cambridge: Cambridge University Press. Denis Jamet. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? *Lexis – Journal in English Lexicology*. <https://journals.openedition.org/lexis/2397>

2. Байрамова Л.К. Болезни и их фразеологические эвфемистические номинации в русском, английском, немецком, французском языках // *Здоровье и образование в XXI веке*. 2016. – Т. 18. № 6. – С. 116-119. <https://www.english-corpora.org/bnc/>

3. Романова О.В., Сафонкина О.С. Лингвистические особенности медицинских эвфемизмов в английском языке // *Вопросы прикладной лингвистики*. 2019. № 2 (34). С. 115-138.

4. Толстая Т.Н. Политическая корректность // Толстая Т.Н. Изюм. – М.: АСТ, 2003. – С. 346.

<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_eponymous_diseases
<https://www.vokrugsveta.ru/articles/znakomtes-vash-ubiica-v-chest-kogo-i-pochemu-nazyvayut-zabolevaniya-id703677/>

¹<https://www.vokrugsveta.ru/articles/znakomtes-vash-ubiica-v-chest-kogo-i-pochemu-nazyvayut-zabolevaniya-id703677/>

HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA «KONSEPT» TUSHUNCHASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

U.B. To'xtamato'va,

Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.

A. Holberdiyev,

Andijon davlat chet tillari instituti I-19-15 guruh talabasi.

Abstract: the article is devoted to the problem of concept in Modern Linguistics. The concept is one of the main categories of cognitive linguistics and is an element that establishes a connection between culture and man. The term «concept» has been widely used in linguistics since the 90s of the last century.

Annotatsiya: maqola zamonaviy tilshunoslikdagi tushuncha muammosiga bag'ishlangan. Konsepsiya kognitiv tilshunoslikning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lib, madaniyat va inson o'rtasidagi aloqani o'rnatuvchi element hisoblanadi. «Konsept» atamasi tilshunoslikda o'tgan asrning 90-yillaridan boshlab keng qo'llanila boshlandi.

Аннотация: статья посвящена проблеме концепта в современном языкознании. Концепт является одной из основных категорий когнитивной лингвистики и представляет собой элемент, устанавливающий связь между культурой и человеком. Термин «концепт» широко используется в языкознании с 90-х годов прошлого века.

Keywords: concept, category, cognitive, linguistics, culture, ethnolinguistics, sociolinguistics, psycholinguistics, conceptualization, cognitive semantics, pragmatics.

Kalit so'zlar: konsept, kategoriya, kognitiv tilshunoslik, madaniyat, etnolingvistika, sotsiolingvistika, psixolingvistika, konseptlashtirish, kognitiv semantika, pragmatika.

Ключевые слова: концепт, категория, когнитивизм, языкознание, культура, этнолингвистика, социоллингвистика, психоллингвистика, концептуализация, когнитивная семантика, прагматика.

Hozirgi vaqtda qarama-qarshi tilshunoslik o'z maqsadlari, obyekti, tahlil usullari bilan allaqachon shakllangan fan sifatida namoyon bo'ladi. Albatta, uning turli jihatlari muhokamasi kelajakda ham davom etadi: bunday bahslar ilmning zaifligidan emas, balki hayotiylikidan dalolat beradi. Tilshunoslikda kontrastiv-lingvistik yo'nalishning rivojlanishi va

ahamiyati tobora ko'payib borayotgan turli xil asarlarning nashr etilishi, qarama-qarshi tilshunoslikning umumiy nazariy tavsiflari, tilning turli darajalarini qamrab oluvchi tillar juftlarining qiyosiy tavsifi - fonologiyadan tortib to tilshunoslikgacha.

Stilistika va matn nazariyasi qiyosiy tahlil doirasini kengaytiradi: agar dastlab qarama-qarshilik tahlili asosan til tizimi faktlari bilan bog'liq bo'lsa, endi u tobora ko'proq matnga, nutq harakatlariga, amalga oshirishga, umumiy qoidalarga amal qilishga o'tmoqda. zamonaviy tilshunoslikning rivojlanish yo'nalishi. U o'z qiziqishlari doirasiga tilshunoslikning eng xilma-xil tomonlarini jalb qiladi: etnolingvistika, sotsiolingvistika, psixolingvistika, lingvistik semiotika va boshqalar.

Inson obyektiv dunyoni in'ikos qilar ekan, u uni bevosita konseptuallashtirish va kategorizatsiyalashtirish kabi universal jarayonlar orqali o'zlashtiradi. Konseptuallashtirish bu obyektiv borliq haqidagi bilimlarni qoliplashtirib idrok etishdir, uning natijasida insonda bilim strukturalari qoliplashib, konseptual semantikalar, ya'ni konseptlarga aylanadi.

Kategoriyalashtirish esa obyektiv borliq bilan bog'liq mavjud konseptlarni turlashtirish va xillashtirish bilan bevosita bog'liq bo'lib, o'xshatish (assotsiatsiya) va farqlash (differentiatsiya) asosida ularni puxta o'zlashtirish va qat'iy bir tizimga solish demakdir. Bu ikki jarayon doimo birin-ketin amalga oshiriladi, ya'ni oldin konseptuallashtirish kechadi, undan keyin esa kategorizatsiyalashtirish joy oladi (aksi mumkin emas). Bunday holatda ushbu jarayonlar ikki usulda kechadi:

1) stixiyali (ya'ni tabiiy ravishda: inson tug'ilib, to tilda gapira olish va muloqot yurita olish qobiliyatiga ega bo'lguncha);

2) ongli ravishda (inson tug'ilib, tilda muloqot olib borish qobiliyatiga ega bo'lgan paytdan boshlab, to umrining oxirigacha).

Ikkinchi usulda zikr etilgan jarayonlar ikki muhim yo'nalishda kechadi:

1) verbal (til) vositalari yordamida barcha muloqot turlari orqali (yozma, og'zaki, shuningdek o'qib, eshitib, o'zlashtirish orqali ham);

2) paralingvistik (noverbal) vositalar (imo-ishoralar, turq – tarovot ifodalari va tana a'zolari harakatlari) orqali.

Shunday qilib, inson obyektiv voqelikni mushohada qilar ekan, u bo'yicha barcha bilimlarini, yuqorida zikr etilgan ikki universal jarayonlar natijasi o'laroq, turli «konseptual semantikalar» ya'ni «konseptlar» orqali egallaydi, ularni shakllantiradi, boyitadi va kundalik muloqotda qo'llaydi.

Professor A.E.Mamatov fikriga ko'ra, «Kognitiv lingvistikada barcha til jarayonlari insonning bilish faoliyati, dunyoning toifalanishi va konseptualizatsiyasi bilan bog'liqdir. Konseptualizatsiya – bu insonga kelib tushadigan axborotning anglanish jarayoni, inson psixikasidagi konseptlar va barcha konseptual tizimning hosil bo'lishiga olib keluvchi predmetlar va hodisalarning fikran namoyon bo'lishidir. Konseptualizatsiya jarayoni kategorizatsiya jarayoni bilan uzviy bog'liqdir».

Kognitiv tilshunoslikda lisoniy konseptuallashtirish muhim ahamiyatga ega. Lisoniy konseptuallashtirish obyektiv voqelik yoki uning biror qismini til vositasida ifodalashdir. U «...inson ongida to'plangan ma'nolarning verballashtirilgan shakli va dunyo haqidagi bilimlarining muayyan til vositasida tizimlashtirilishi bo'lib, qisman universal, qisman milliy xarakterga ega bo'ladi».

Demak, kognitiv tilshunoslik inson tomonidan til tizimini va ushbu tizimni harakatga keltiruvchi omillarni o'zlashtirishi va ulardan foydalanish qoidalarini qay yo'sinda tartibga solinishi kabi masalalar bilan shug'ullanadi. Til va nutqiy tafakkur bilan bog'liq faoliyat kognitiv tilshunoslik ob'ekti hisoblanadi.

Kognitiv tilshunos esa lisoniy hodisalarning tafakkur faoliyatidagi o'rni, bajaradigan vazifalari bilan qiziqadi. U (kognitivist) lisoniy va tafakkur faoliyatlari munosabatlarini yuzaga keltiruvchi sabablarni qidiradi va bu sabablar oqibati bo'lgan muloqot matnlari – lisoniy tuzilmalarni tarkiban va mazmunan anglashga, tahlil qilishga harakat qiladi.

Kognitiv tilshunoslik haqida so'z borar ekan, bevosita kognitiv semantika tushunchasiga to'htalib o'tishimiz darkor. Kognitiv semantikani dastlab o'rgangan olimlar bular psixolingvistlar sanaladi. Ular o'z tadqiqotlarida noverbal o'ylashning mavjudligini isbotladilar va shuningdek, inson miyasidagi konseptual tizimning mavjud yoki mavjud emasligi ustida bahslashganlar. Konseptual tizim doim o'zgarib turadigan va rivojlanib boradigan tushunchalardan iboratdir. Olimlar belgilarni insonlar tomonidan yaratilgan deb xulosa qilib, ular eng muhim axborotlarni yetkazib berish uchun xizmat qilishini ta'kidlaganlar. Lekin, ularning nazarida, konseptual tizim kattaroq va faqatgina uning kichikkina bo'lagi belgilar orqali ifodalanadi.

Kognitiv semantika bu konseptual semantika bo'lib, boshqacha aytganda u idrokiy semantikadir. Mazkur semantika inson

konseptosferasida mavjud va universal tabiatga ega, u obyektiv borliq bilan bog‘liq bo‘lib, har bir tilda voqelantirilmay iloji yo‘q.

Kognitiv semantika tilda so‘zlovchilar madaniyati bilan bog‘liq holda ehtiyojga ko‘ra ularning konseptosferasiga xos bo‘lishi yoki bo‘lmasligi mumkin. Shu bois kognitiv semantikani 2 turga bulish maqsadga muvofiq: umumiy (universal – barcha madaniyatlarga xos) va xususiy (bir madaniyatga xos), shunga muvofiq holda mazkur semantika turlarini voqelantiruvchi til birliklar ham bor yoki yo‘q.

Demak, umumiy va xususiy kognitiv (konseptual) semantikalar hakida so‘z yuritish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, kognitiv yoki konseptual semantika bu yaxlit, shakllangan va inson tafakkuridan joy olgan universal yoki xususiy semantika bo‘lib, u «konsept»ga tengdir.

Demak, konsept ham umumiy va xususiy bo‘lishi tabiiy, birinchi holatda barcha insonlar konseptosferasiga xos universal konseptlar, ikkinchi holatda esa ma‘lum insonlar konseptosferasiga xos xususiy konseptlar haqida so‘z yuritishga to‘liq asos bor. Bundan kelib chiqadiki, konseptlar ham umumiy va xususiy turlarga tasniflanadi.

Umumiy kognitiv semantika (konsept) bilan ish ko‘rganimizda biz barcha uchun umumiy bo‘lgan va barchaning konseptosferasidan joy olgan, shu bois ham har bir tilda o‘z ifodasini so‘zsiz topgan, voqelantirilgan semantikani tushunishimiz lozim, xususiy kognitiv semantika (konsept) bilan ish ko‘rganimizda esa ma‘lum shaxslar, kishilar, xalqlar konseptosferasidagina mavjud bulgan semantik hodisalarni tushunishimiz kerak.

Kognitiv tilshunoslikda yana bir, shu bilan birga eng asosiy o‘rganiladigan muammo – bu konseptdir. Chunki kognitiv tilshunoslik – dunyoning lisoniy tasvirida muayyan konseptning mohiyati va dunyo voqeliklari bilan bog‘liqligini o‘rganuvchi fan bo‘lsa, konsept kognitiv tilshunoslik fanining asosiy kategoriyalaridan biri bo‘lib, madaniyat va inson o‘rtasidagi aloqa o‘rnatuvchi elementdir. «Konsept» termini o‘tgan asrning 90-yillaridan beri tilshunoslikda keng qo‘llanilib kelinmoqda. Shunga qaramasdan, bu borada rus va o‘zbek tilshunoslari (S.A.Askoldov, Ye.S.Kubryakova, V.A.Maslova, N.N.Boldirev, A.D.Shmelyev, G. P.Melnikov, Sh.C.Safarov, O‘.Q.Yusupov, A.E.Mamatov, G‘.M.Xoshimov va boshqalar) tomonidan bildirilgan fikrlarni o‘rganish natijasida shuni aytish mumkinki, konsept tushunchasi hali hamon bitta umumiy izoh yoki talqinga ega emas.

Xususan, Ye.S.Kubryakova konseptni «mental tuzilma va turli tarkibdagi va ko‘rinishdagi bilimlar jamlanmasi yoki umumlashmasi» ekanini ta’kidlaydi [23,90]. S.G.Vorkachev esa «Konsept – tildagi o‘z

ifodasi va lingvokulturologik spetsifikasiga ega tushuncha, tasavvur va bilimlar to'plamidir» deydi.

N.Yu.Shvedova «Konsept bu – tushuncha ekanligi, bu tushuncha ortida esa ijtimoiy yoki sub'ektiv tarzda anglanuvchi, inson hayotining muhim moddiy, aqliy, ruhiy tomonini aks ettiruvchi, o'z tarixiy ildizlariga ega bo'lgan, xalqning umumiy tajribasini aks ettiradigan mazmun turishini» qayd etadi.

Konseptlarning o'rganilishi bo'yicha eng atoqli tilshunoslaridan biri S. A. Askoldov hisoblanadi. U konseptga «bu bir tur yoki boshqa turdagi tushunchalar haqida fikrlash jarayonini o'zida aks ettiradigan birlikdir» deb izoh bergan.

D.S.Lixachev o'zining «Концептосфера русского языка» ilmiy ishida konseptni so'zning lug'at ma'nosi va insonning o'z milliy qarashlari bilan to'qnashuvi natijasida hosil bo'ladigan fikrlash jarayonining maxsuli deb ta'riflaydi.

Ye.Komarov o'zining nomzodlik ishida konseptning mazmun strukturasiga ko'ra leksik ma'nodan kata ekanligini alohida ta'kidlaydi. Buning sababi sifatida konseptning mental hodisa ekanligi bilan izohlaydi.

N.Arutyunova esa konseptni ham mental birlik, ham tafakkur elementi sifatida talqin etib, uning olam va odam o'rtasidagi madaniy unsur ekanligini izohlaydi.

O'zbek tilshunoslaridan kognitiv tilshunoslik bo'yicha tadqiqotlar olib borgan Sh.C.Safarov «moddiy dunyo idroki ayni paytda idrok etilayotgan predmet – hodisalar haqida tushunchaning tug'ilishini, keyinchalik ushbu tushuncha mental namuna – konsept sifatida shakllanib, moddiy nom olishi» ni takidlaydi. Haqiqatan ham shunday. Dastlab biz biror-bir hodisa haqida bilishga urinamiz, u haqida fikr tug'ilgandan so'ng esa, mazkur predmet – hodisa bilan bog'liq jihatlarini yanada chuqurroq bilishga harakat qilamiz. Buning natijasida ushbu hodisa bilan bog'liq bo'lgan tushuncha – konsept yuzaga keladi. Olimning fikricha, konsept tafakkur birligi bo'lib, uning asosida tushuncha, obraz va lisoniy ma'no umumlashmasi yotadi.

O'.Q.Yusupov konseptni «tashqi yoki ichki dunyodagi biror bir narsa yoki hodisa haqidagi ongimizdagi bilimlar majmuasi, u haqidagi obrazlar va unga bo'lgan ijobiy, salbiy, neytral munosabatlar, ya'ni baholashlardir» deb belgilaydi. Tushuncha va konseptni farqlash maqsadida olim quyidagicha fikr bildiradi: «Konsept bilan tushunchani aysbergga o'xshatish mumkin. Agar konsept aysberg bo'lsa, uning suvdan chiqib turgan qismi tushunchadir».

TURLI TIZIMLI TILLARDA MODALLIK KATEGORIYASINI IFODALOVCHI VOSITALAR VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI

*Mamatova Ziyodaxon Ravshanovna,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi.*

Annotatsiya: tilshunoslikda modallik kategoriyasi gapning eng muhim belgisidir, mantiqda esa tafakkur shakli, hukmning muhim belgisidir. Kirish so'zlar mustaqil ma'no bildirmay; predmet, belgi, xarakter anglatmaydi. Shuningdek, gap bo'lagi vazifasida kela olmaydi. Ba'zi kirish so'zlar aslida mustaqil so'zlardan kelib chiqqan. Shuningdek, hozirgi o'zbek adabiy tilida so'zlarning yuzaga kelish uchun asos bo'lgan so'zlar ham saqlangan bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: modallik kategoriyasi, predikativlik, kirish so'zlar, obyektiv modallik, subyektiv modallik.

Abstract: in linguistics, the category of modality is the most important sign of a sentence, while in logic it is a form of thought, an important sign of judgment. Introductory words do not mean independent meaning; do not mean object, sign, character. It can also not come in the function of a sentence fragment. Some introductory words actually come from independent words. It is also possible that the present Uzbek literary language retained the words that formed the basis for the occurrence of words.

Keywords: modality category, predicativity, introductions, objective modality, subjective modality.

Аннотация: в лингвистике категория модальности-важнейший признак предложения, а в логике-форма мышления, важнейший признак суждения. Вводные слова без самостоятельного значения; не означают предмет, признак, действие. Также не может выступать в роли фрагмента предложения. Некоторые вводные слова на самом деле произошли от независимых слов. Также возможно, что в современном узбекском литературном языке сохранились слова, послужившие основой для возникновения слов.

Ключевые слова: категория модальности, предикативность, вводные слова, объективная модальность, субъективная модальность.

Modallik (lotincha-modalis) «o'lov», «usul» ma'nolarini anglatadi. Modallik kategoriyasi nutqga nisbatan fikrning mantiqiy qurilishi bilan chambarchas bog'liqdir. Tilshunoslikda modallik kategoriyasi gapning eng muhim belgisidir, mantiqda esa tafakkur shakli, hukmning muhim belgisidir. Shu sababdan bu ikki yo'nalish bir oqimda uchrashadi. Bu o'zaro munosabatni «Til va tafakkur» tushunchalari orqali tahlil qilinadi. Mantiq ilmida modallik kategoriyasi hukmning muhim komponentlaridan biri hisoblanadi va predmetning biron belgisini aniqlashtiradi. Modallik mantiqda chin, xato, tasdiq, inkor, shart ma'nolarini anglatib, ular maxsus modal operatorlar orqali ifodalanadi.

A.Ahmedov modallikni juda keng va murakkab tushuncha ekanligini, uni uch planda o'rganish:

- a) gap mundarijasini voqelikka munosabati planida;
- b) so'zlovchining gap mundarijasiga munosabati planida;
- c) subyekt-belgining egasi bilan belgi orasidagi munosabat planida;

kerakligini aytib o'tadi¹.

Vinogradovning izohicha, modallik predikativlik kategoriyasining eng to'g'ri, doimiy, bevosita ifodasi gap modalligidir, predikativlik nutqni borliqqa bo'lgan munosabatining o'ziga xos belgilarini ifoda qiladi².

O.S.Axmanovanning fikricha, modallik kategoriyasi ostida so'zlovchining bayon mazmuniga munosabati va bayondan ifodalangan mazmunning borliqqa munosabati tushuniladi va bu hodisa turli grammatik va leksik vositalar yordamida ifodalanadi³.

Gapning asosiy belgilaridan biri predikativlikdir. Modallik – gap mazmunining borliqqa munosabatini ifodalashdir. Gap orqali so'zlovchi biror voqea, hodisa yoki xususiyatning mavjudligi yoki biror zamonda ro'y berishi, realligi yoki norealligi, xohishi yoki noroziligi kabi munosabatlarni ham ifodalaydi. Gap ma'lum fikrni anglatishi bilan birga, bu fikrga so'zlovchining munosabatini ham aks ettiradi. So'zlovchining o'z fikriga munosabatini ifodalovchi ma'noga modal ma'no deyiladi.

Bunda anglatilayotgan fikrning aniqligi, chinligi, shartliligi kabilar obyektiv voqelikka qiyosan baholanadi. Shularga ko'ra, modallik

¹ A.Ahmedov. O'zbek tilida gapning kommunikativ turlari. – T., 1979. 43–44-betlar.

² В.В.Виноградов. Вопросы грамматического строя. – М., 1955, с. 406.

³ Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1990, с. 303.

soʻzlovchining voqelikka subyektiv – obyektiv munosabatini ifodalaydi. Modal maʼnolar morfologik, sintaktik va leksik usullar bilan ifodalanadi. Bu usullar oʻzaro zich bogʻlangan¹. Gapda nisbiy tugal fikr mavjud boʻladi, shuning uchun ham unda modallik nisbatan tugal namoyon boʻladi.

Obyektiv modallik – mazmunning borliqqa soʻzlovchi nuqtai nazaridan munosabatidir. Bu tip modallik predikativlik bilan uzviy bogʻlangan boʻlib, uni ifodalovchi vositalar ikki sostavli gapning kesimi yoki bir sostavli gapning bosh boʻlagi tarkibiga kiradi. Feʼl mayllari, intonatsiya, soʻz tartibi, modal yuklamalar, leksik – semantik vositalar obyektiv modallikni ifodalaydi:

– «Hamroyev kechki ovqatdan keyin birpas choʻzilmoqchi boʻlgan edi, toʻgʻri kelmadi.» (A.Qahhor)

– «Ajab qildim – dedi, Turobjon titrab, – jigarlaring ezilib ketsin!» (A. Qahhor).

Bu gaplarda esa bu vazifani intonatsiya bajaradi:

– «Soy boʻyi. Tun. Kuz. Yigit bilan qiz,...» (M. Yusuf). Soʻz tartibi va modal yuklamalar gap modalligini yo feʼl mayllari bilan, yoki intonatsiya bilan birgalikda ifodalab keladi.

– «Ana xolos, – dedi Ortiqjon, – toʻlmas ekanda!» (A. Qahhor).

Bu gaplarning birinchisida modallik mayl formasi hamda modal yuklamalar orqali ifodalanagan. Ikkinchi gapda soʻz tartibi hamda intonatsiya vositasi orqali ifoda qilingan.

Obyektiv modallikni ifodalovchi vositalar mazmunan bir xil emasligi sababli Gʻ.Zikrillayev bu modallik doirasida oʻzaro zid boʻlgan real va noreal modalliklarni ajatib oʻrganishni tavsiya etadi.

Reallik modalligi gapda amalda mavjud boʻlgan faktlar haqida fikr bayon qilinganligini ifodalaydi. Boshqacha aytganda reallik gap mazmunining voqelikka mos kelishini koʻrsatadi. Reallikni ifodalovchi asosiy vosita aniqlik maylidir. Modallikni gapning konstruktiv belgisi deb eʼtirof etish unga reallik maʼnosini ham kiritishni taqozo etadi.

«U, qoʻrboshining oʻng qanotini sindirdi, uning vaziri Isʼhoq Afandini oʻldirdi». (A. Qahhor). Bu misolda voqea reallikka toʻla mos keladi.

Noreallik modalligi gapda amalda mavjud boʻlmagan, biroq amalga oshishi istalgan, maqsad qilingan yoki maʼlum shart – sharoitda roʻy berishi mumkin boʻlgan voqea-hodisalar haqida fikr bayon qilinganligini ifodalaydi. Noreallik keng maʼnoda gap mazmunining

¹ Oʻzbek tili grammatikasi, 1-tom, –T., 1975. 582- bet.

voqelikka mos kelmasligini ko'rsatadi. Noreallik modalligi fe'lining shart-istak mayli orqali, buyruq-istak va maqsad mayllari orqali ifoda qilinadi:

1. Men ko'zimni bekka bermoqchiman. (A.Qahhor).
2. Hakim, – dedi polvon, – bek sog' ko'zlarini yumsinlar. (A.Qahhor).
3. Eski kitob kerak bo'lsa Shamsi so'taknikiga borsang bo'larkan. (T.Malik).

Birinchi gapda noreallik modalligi maqsad mayli orqali ifodalangan. Maqsad mayli deganda, fe'lining *-moqchi* bilan yasalgan formasini nazarda tutamiz.

Ko'rinib turibdiki, *-moqchiman* formasi orqali ish-harakat kelasi zamonda haqiqatdan ham sodir bo'lishi emas, balki uning bajarilishi maqsad qilinganligi ifoda qilingan.

Ikkinchi gapda noreallik modalligi buyruq-istak mayli orqali yuzaga chiqayapti. Bu misolda ish-harakatning bajarilishi aniq shart qilib qo'yilmayapti, ya'ni polvonning bu gapi bilan bekning ko'zini yumishi yoki yummasligi aniq emas. Chunki bu misolda faqat buyruq emas, qandaydir ikkilanish (istak) ma'nosi ham ifoda etilgan.

Uchinchi misolda noreallik modalligi shart-istak mayli orqali ifodalangan. Misol orqali ish-harakatning bajarilishi uchun shart bo'lgan harakat va istak shu mayl orqali yuzaga chiqayapti. Ya'ni eski kitobni topish uchun Shamsi so'taknikiga borish shart. Bu esa so'zlovchi tomonidan istalyapti.

Yuqorida aytilganlardan shu narsa anglashiladiki, birinchi tip (obyektiv) modallik predikativlik bilan uzviy bog'liq bo'lib, gapning farqlovchi belgisi sanaladi, chunki u har doim butun gapga ta'aluqli bo'ladi, ya'ni predikatsiyadan tashqarida mavjud bo'lmaydi. Obyektiv modallik bundan tashqari gapning zarur belgisi hamdir, negaki har bir gapda shu gap mazmunining voqelikka munosabati reallik yoki noreallik jihatidan ifodalangan bo'ladi.

Modallik ifodalovchi asosiy lisoniy vositalardan biri – kirish modal so'zlar hisoblanadi.

Kirish so'z mustaqil so'zning biror grammatik formasidan kelib chiqqan bo'lishi mumkin. Aynan shu ko'rinishdagi mustaqil so'z esa morfemalarga ajraladi:

Har bir ishning chamasi bor, har daryoning kemasi bor («Otalar so'zi») Yo'lchi, chamasi, ikki yildan beri temirchi bilan do'st bo'lib, uning butun sifatlarini, fazilat va kamchiliklarini yaxshi sinagan edi (Oybek. «Qutlug' qon»).

Mazmuni, tuman raxbarlari o'zlari chiqargan qarorni boshlariga bolish qilib, bemaolol uxlayotganga o'xshaydilar. («Mushtum» jurnali)

Xullas, kirish so'zlar mustaqil ma'no bildirmay; predmet, belgi, xarakat anglatmaydi. Shuningdek, gap bo'lagi vazifasida kela olmaydi. Ba'zi kirish so'zlar aslida mustaqil so'zlardan kelib chiqqan. Shuningdek, hozirgi o'zbek adabiy tilida so'zlarning yuzaga kelish uchun asos bo'lgan so'zlar ham saqlangan bo'lishi mumkin. Kirish so'zlar yana bir xususiyati shundaki; ular antonim, sinonim, omonim bo'lib kelaoladi. Antonim va sinonim, kirish so'zlarning bir qismi ma'no qirrasida, boshqalari qo'llanishiga ko'ra farqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Ahmedov. O'zbek tilida gapning kommunikativ turlari. – T., 1979. 43– 44 betlar.
2. O'zbek tili grammatikasi, 1-tom, – T., 1975, 582-bet.
3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М., 1990. с. 303.
4. В.В.Виноградов. Вопросы грамматического строя. – М., 1955. с. 406.

JINOYAT – «CRIME» KONSEPTINING OG'ZAKI NUTQ DISKURSIDA IFODALANISHI

*Axunov Muqumjon Muxammadaminovich,
Andijon davlat chet tillari instituti o'qituvchisi, f.f.f.d. (PhD)*

Annotatsiya: mazkur maqola ingliz va o'zbek tillarida «jinoyat» konseptining semantik tahliliga bag'ishlanadi. Shuningdek, ushbu maqolada «jinoyat» konseptining ingliz va o'zbek lingvomadaniyatidagi o'xshashlik va farqli jihatlar ham ochib beriladi. Jinoyat leksemasining asosiy, muhim xususiyatlarini axloqni tor guruh manfaatlaridan, g'oyaviy yoki amaliy fikrlardan, korporativlikdan ustun qo'yadigan jinoyat leksemasini me'yorlarning obyektiv mazmunini aks ettiruvchi umuminsoniy tabiati deb atash kerak.

Kalit so'zlar: konsept, jinoyat, madaniyat, milliy madaniyat, lingvokulturologiya, ijtimoiy-madaniy voqelik, qadriyat.

Abstract: The present article is dedicated to the semantic analysis of the concept of «crime» in English and Uzbek. This article also reveals the similarities and dissimilarities between the concept of «crime» in English and Uzbek linguocultures. The main, important features of the criminal lexeme should be called the universal nature of the criminal lexeme, which reflects the objective content of the norms, which puts

morality above the interests of a narrow group, ideological or practical ideas, corporativeness.

Keywords: concept, crime, culture, national culture, linguoculturology, socio-cultural reality, values.

Аннотация: данная статья будет посвящена семантическому анализу понятия «преступление» на английском и узбекском языках. Также в данной статье раскрываются сходства и различия понятия «преступление» в английской и узбекской лингвокультурах. Основными, существенными чертами криминальной лексемы следует назвать универсальный характер, отражающий объективное содержание норм криминальной лексемы, которая ставит мораль выше интересов узкой группы, идейных или практических соображений, корпоративизма.

Ключевые слова: понятие, преступность, культура, национальная культура, лингвокультурология, социокультурная реальность, ценность.

O'zbek olamning lisoniy manzarasida «jinoyat» konseptini yoritishda «Shaytanat» asari asosiy va haqiqiy manbalardan biri bo'la oladi. Asardagi voqyeliklar, uning kinofilmda aks etgan syujet, kompozitsiya, obrazlar sistemasi, prototiplar xarakteri kabilar vositasida yetarli tasavvur va tushuncha hosil qilib, aytish mumkinki, millat ongida jinoyat konsepti shakllangan. Yozuvchi mafiyaning boshqaruvini shaytonlar olami qiyofasida ko'rsatgan va quyidagi vebalizatorlardan foydalangan:

1. Asadbek xonani ko'zdan kechirgach:

– **Bo'tqa!** – deb baqirdi.

Bo'tqa – videobar egasi Kenjaning laqabi... (Tohir Malik. Shaytanat, 36)

Misoldagi **Bo'tqa** guruh a'zosining laqabi bo'lib, mafiozlarni laqab bilan chaqirish to'daga xos hisoblanadi. Ushbu holatda keltirilgan misol metaforik-nominativ usulda yasalganini anglash mumkin. Metafora shakllanishining asosiy uch turi aniqlangan: 1)nominativ, 2)kognitiv, 3)tasviriy. *Metafora* (istiora, majoz). Ma'lum bir so'z yoki iboralarning o'xshashligi asosida ko'chma ma'noda qo'llanishi taxallus hamda laqablar(Navoiiy, Bobur, Temirboy, O'roqboy, Po'lat, Chinoq, Elbek, Ulug'bek)ni keltirib chiqaradi. Bunda joy, tabiat hodisalari, hayvonlar, o'simlik, minerallar va boshqalardagi sifat shaxs yoki ayrim tushunchalarga ko'chiriladi.¹ Nominatsiya hodisasi neyrolingvistikada

¹ Абдурахмонов Ф., Мамажонов С. Ўзбек тили ва адабиёти. – Т.: Ўзбекистон, 2002. – Б. 143.

murakkab psixik jarayon, tashqi olam to'g'risidagi axborotni kodlashning aniq operatsiyasi sifatida o'rganiladi. Bunda metaforaning tabiatiga turg'unlik, yaxlit obrazni modellashdagi qulaylik, mavhumlikni atash, nomlash, ekspressivlik (metafora – mantiqiy qoidalarga bo'ysunmaydigan axborotni his-tuyg'ular boshqaradigan ko'lamga kuchli ta'sir etish orqali yetkazuvchi obraz), jamoaga xos ijodkorlik xarakteri mansub qilinadi¹. Mazkur misolda *Bo'tqa* ham o'zining tub ma'nosida emas, balki narsaning shaxsga nisbatan metaforik usulda ko'chganligi kuzatiladi.

Uning «O'zbek tilining izohli lug'ati»da berilgan ma'nolari

1. Guruch, bug'doy kabi donlardan qaynatib pishirilgan quyuq ovqat (halim, shavla, shirguruch kabilar).

2. Atalasimon quyuq narsa.

3. *ko'chma*. Chalkashtirib, aralash-quralash qilib yuborilgan narsa.² Darhaqiqat, *mafiya* tarkibi qaysi guruh a'zolaridan tarkib topganligini o'zgalarga ma'lum qilmaslik maqsadida ana shunday metaforik usulni qo'llashi guruhga xos xususiyatlardan biridir. Binobarin, *mafiya* a'zolarining o'z so'zlashuv uslubiga ega bo'lishlariga bir necha omillar sabab bo'ladi:

a) guruh tashqaridagi kimsalarga tushunarsiz bo'lish uchun maxsus so'z va iboralarni parol sifatida qo'llash uchun;

b) boshqa to'da vakillaridan ajralib turish uchun;

v) guruh a'zolari oddiy insonlardan o'zlarini yuqori qatlamda o'zgacha ekanligini ko'rsatish uchun;

g) zamonaviy jarangdor so'zlar bilan atrofdagilarni qo'rqitish uchun va h.k.

Yana bir misol:

– *Ha...O'qilon bir yanglishibdi. Ishonishingni juda xohlayapti. Shilimshiq deganlarini taniysanmi, o'zing?*

– *Taniyman. O'yinda u ham bor edi. O'shanga yutqizgan edim.* (Tohir Malik. Shaytanat, 100)

Mafiyaga xos laqab verbalizatorlaridan tashqari *qimorbozlik* xatti-harakati ham jinoyat ruhiyatidan darak beradi. «*O'yinda u ham bor edi. O'shanga yutqizgan edim*» jumalari mafiozlarning jinoiy mashg'ulotlaridan biri ekanligidan darak beradi. Ular pul, buyum, hattoki insonni tikib o'ynashdan tonmaydilar. Bu esa o'z-o'zidan jinoyatga yetaklovchi predmetlar hisoblanadi.

¹ Махмараимова Ш.Т. Ўзбек тили метафораларининг антропоцентрик тадқиқи: Филол. фан. док....дисс. автореф. – Самарқанд, 2020. – Б. 32.

² Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ М.Мадвалиев таҳрири остида. 5 жилдлик. – Т.: ЎЗМЭ. Б-ҳарфи, 2006-2008. – Б. 421.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдумажидов Ғ.А. ва бошқалар. Криминалистика. – Т.: Адолат, 2003. – 266 б.
2. Абдурахмонов Ғ., Мамажонов С. Ўзбек тили ва адабиёти. –Т.: Ўзбекистон, 2002. – 352 б.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати/ М.Мадвалиев таҳрири остида. 5 жилдлик. –Т.: ЎЗМЭ. К ҳарфи, 2006-2008. –479 б.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. –Т.: Давлат илмий нашриёти, 2001-2006. – 237 с.
5. Fallows Samuel. A Complete Dictionary of Synonyms and Antonyms. – New York: Fleming H. Revell Company, 1898. – 516 p.
6. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – London. United Kingdom: Macmillan Publishers Limited, New Edition, 2007. – 1748 p.
7. Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/neocolonialist>(дата доступа 1.12.2019).

MODERN TEACHING METHODS

Mahliyo Mirzaabdullayeva,

The teacher of Andijan State Institute of Foreign Languages.

Polikarpov Danil Yurevich,

The student of Andijan State Institute of Foreign Languages

331-group-Guiding and interpreting activities.

Annotatsiya: ta'lim mohiyati texnologiyaning paydo bo'lishi va ta'lim ehtiyojlarining o'zgarishi bilan tez rivojlanmoqda. An'anaviy o'qitish usullari asta-sekin faol ishtirok etish, shaxsiy o'rganish va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan zamonaviy yondashuvlar bilan almashtirilmoqda. Ushbu maqolada turli xil zamonaviy o'qitish usullari va ularning ta'limga ta'siri ko'rib chiqilgan. Maqolada, shuningdek, ushbu usullarni amalga oshirish bilan bog'liq foyda va muammolar muhokama qilinadi va ularni sinfga muvaffaqiyatli qo'shishda o'qituvchilarning malakasini oshirishning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: o'qitishning zamonaviy usullari, ta'limdagi texnologiyalar, loyiha asosida o'qitish, o'quv xonalari, gamifikatsiya, hamkorlikda o'qitish, o'quvchilarni jalb qilish, shaxsiylashtirilgan ta'lim, o'qituvchilarning malakasini oshirish.

Abstract: the landscape of education has been evolving rapidly with the advent of technology and changing learning needs. Traditional teaching methods are gradually being replaced by modern approaches that foster active engagement, personalized learning, and critical

thinking. This article explores various modern teaching methods and their impact on education. It examines the use of technology, project-based learning, flipped classrooms, gamification, and collaborative learning as effective strategies for enhancing student outcomes. The article also discusses the benefits and challenges associated with implementing these methods and highlights the importance of teacher professional development in successfully integrating them into the classroom.

Keywords: modern teaching methods, technology in education, project-based learning, flipped classrooms, gamification, collaborative learning, student engagement, personalized learning, teacher professional development.

Аннотация: сущность образования быстро развивается с появлением технологий и изменением образовательных потребностей. Традиционные методы обучения постепенно заменяются современными подходами, которые способствуют активному участию, личному обучению и критическому мышлению. В этой статье рассматриваются различные современные методы обучения и их влияние на образование. В статье также обсуждаются преимущества и проблемы, связанные с внедрением этих методов, и подчеркивается важность повышения квалификации учителей для их успешного включения в класс.

Ключевые слова: современные методы обучения, технологии в образовании, проектное обучение, учебные классы, геймификация, совместное обучение, вовлечение учащихся, персонализированное обучение, повышение квалификации учителей.

Introduction: education has witnessed a significant transformation in recent years, driven by advancements in technology and a shift in pedagogical philosophies. The traditional «one-size-fits-all» approach to teaching is gradually giving way to modern teaching methods that recognize the diverse learning needs of students and aim to create an engaging and dynamic learning environment. This article explores several modern teaching methods that are reshaping education in the 21st century.

Technology in Education: technology has become an integral part of modern education, revolutionizing how students learn and teachers instruct. Smartboards, tablets, online learning platforms, and educational

apps offer interactive and immersive experiences, enabling students to explore concepts in a more engaging manner. Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) applications provide realistic simulations and visualizations that enhance understanding and retention of complex topics.

Project-Based Learning: project-based learning (PBL) shifts the focus from rote memorization to practical application. Students actively engage in hands-on projects that require critical thinking, problem-solving, collaboration, and research skills. By working on real-world projects, students develop a deeper understanding of the subject matter, cultivate creativity, and enhance their ability to work in teams.

Flipped Classrooms: flipped classrooms reverse the traditional learning model by providing instructional content, such as video lectures, online readings, or pre-recorded lessons, for students to review at home. Classroom time is then utilized for interactive discussions, collaborative activities, and individualized guidance. This approach promotes active learning, as students engage in meaningful discussions and receive personalized support from teachers.

Gamification: Gamification involves incorporating game elements, such as rewards, challenges, and competition, into the learning process. By transforming education into an interactive and engaging experience, gamification motivates students to actively participate, enhances their problem-solving skills, and fosters a sense of achievement. Educational games and platforms provide instant feedback, allowing students to track their progress and identify areas for improvement.

Collaborative Learning: Collaborative learning emphasizes group work, where students work together to achieve common learning goals. Through collaboration, students develop communication skills, learn from diverse perspectives, and build teamwork abilities. Online collaboration tools and platforms enable students to collaborate beyond the confines of the classroom, fostering global connections and cultural understanding.

Benefits and Challenges: modern teaching methods offer several benefits, including increased student engagement, personalized learning experiences, and the development of essential skills for the future workforce. However, implementing these methods also presents challenges such as access to technology, training educators, and

managing the shift in classroom dynamics. Teachers need professional development opportunities to effectively integrate modern teaching methods into their instructional practices.

Conclusion: modern teaching methods are reshaping education by fostering active engagement, personalization, and critical thinking. Technology integration, project-based learning, flipped classrooms, gamification, and collaborative learning provide opportunities for students to develop essential skills and succeed in the 21st century. Educators must embrace these innovative approaches and receive adequate support to navigate the challenges associated with their implementation. By leveraging modern teaching methods, we can create a learning environment that prepares students for the ever-changing demands of the future.

Bibliography:

1. (Note: The following bibliography includes a sample of references and can be expanded based on specific research requirements.)

2. Johnson, L., Adams, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2015). NMC/CoSN Horizon Report: 2015 K-12 Edition. The New Media Consortium.

3. Khotimah, K., & Latifah, E. (2020). The Implementation of Project-Based Learning Method in Teaching English at Elementary Schools. *International Journal of Linguistics, Literature and Translation*, 3(4), 1-7.

4. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip your classroom: Reach every student in every class every day. International Society for Technology in Education.

5. Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014). Does Gamification Work? – A Literature Review of Empirical Studies on Gamification. *Proceedings of the Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, 3025-3034.

6. Kirschner, P.A., & Erkens, G. (2013). Toward the design of collaborative scripts for the formation of community in CSCL. *International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning*, 8(1), 47-82.

7. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). Effective teacher professional development. Learning Policy Institute.

8. OECD. (2015). *Students, Computers and Learning: Making the Connection*. OECD Publishing.

9. Raths, D., & Cefalo, R. (2018). 10 essential characteristics of effective flipped learning. *eSchool News*.

10. So, W.W.M. (2019). Students' Perceptions of Using Gamification in Learning English Vocabulary. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET)*, 14(03), 81-92.

11. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

“SIYOSIY DISKURS” ATAMASI TA'RIFI GA DOIR

*Shukurov O'tkir Ilhamovich,
Andijon davlat chet tillari instituti erkin izlanuvchisi*

Hozirgi kunda tilshunoslar orasida siyosiy nutqning nozik tomonlariga qiziqish ortib bormoqda. Oldingi fasllarda kuzatilganidek, siyosiy nutq jamoat hayotida tez-tez uchraydigan va alohida ijtimoiy ahamiyatga ega hodisadir. Ammo “siyosiy diskurs” atamasining aniq ta'rifi yo'q. Siyosiy nutq ko'p qirrali o'rganish mavzusidir, chunki u siyosatshunoslik, siyosiy filologiya, ijtimoiy psixologiya va tilshunoslik kabi ko'plab fanlarning chorrahasida joylashgan. Bu aniq siyosiy kontekstda ishlatiladigan nutqning tuzilishi, maqsadlari va mazmunini o'rganish bilan chambarchas bog'liq.

V.N.Bazilev siyosiy nutqni fatik nutqning bir varianti sifatida ko'rib chiqish mumkin deb hisoblaydi. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, fatik nutq – suhbatdosh bilan aloqa o'rnatishga qaratilgan va hych qanday semantik yukni ko'tarmaydigan nutq aktining bir turi.

Fatik nutq ma'ruzachi va tinglovchi o'rtasida yaqin aloqani o'rnatadi va shu nuqtai nazardan, siyosiy nutqning aniq maqsadlari, faktik ma'lumotlarni uzatishdan tashqari, muloqotni osonlashtirishning asosiy maqsadiga xizmat qiladi. Keyin ma'lumot uzatish nutqning ikkinchi darajali funksiyasiga aylanadi. Matnni har tomonlama va puxta o'ylangan tushunishni ta'minlash uchun muallif jamoaviy bilim va g'oyalarga tayanishi kerak. Siyosiy matnlar haqida gap ketganda, bilimlar bazasidan foydalanish muhim, chunki siyosatchilar o'z xabarlarini ma'lum bir segmentga emas, balki butun mamlakat aholisiga murojaat qilishadi. A.N.Baranov va ye.G.Kazakevichning so'zlariga ko'ra, siyosiy nutq siyosiy munozaralarda ishlatiladigan barcha nutq harakatlarini, shuningdek, an'anaga asoslangan va eksperimental ravishda tasdiqlangan davlat siyosati qoidalarini qamrab oladi.[2,6]

Aslida, tildan foydalanishda to'liq betaraflikka erishish deyarli mumkin emas. E.Koseriu nutqning o'zi tabiatan “siyosiy zaryadlangan” deb tushuntiradi, chunki u xuddi shu tilni ishlatadigan jamiyatning boshqa a'zolari bilan birdamlik ramzi bo'lib xizmat qiladi. Muhokama qilinayotgan vaziyatning o'ziga xos tomonlarini tanlash, ishtirokchilarni matnga kiritish tartibi va uzatilayotgan ma'lumotlarga nisbatan ma'ruzachining pozitsiyasini ifodalash – bularning barchasi nutq

xabarini adresant tomonidan qanday qabul qilinishiga sezilarli ta'sir qiladi. Agar ma'ruzachi o'zini xolisona ifoda etishga intilsa ham, xuddi shu vaziyatni til doirasida tasvirlashning muqobil usullari to'g'risida tanlov qilishga majbur bo'ladi.[1,35] Bu tilning vakillik vositasi sifatida funksiyasini ta'kidlaydi. Xuddi shunday, siyosiy nutq sohasida lingvistik ta'sir juda ta'sirli bo'lib qolmoqda. Umuman olganda, siyosiy aloqa jamoatchilik ongiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Siyosiy muloqot va u yaratadigan siyosiy diskurs chuqur o'rganishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Балакаев Р.М. Язык как инструмент социальной власти (теоретико-эмпирическое исследование языка и его использования в социальном контексте) / Р.М. Балакаев. – М.: Наука, 1998. – 136 с. – С. 35.

2. Баранов А.Н. Парламентские дебаты: традиции и новации / А.Н. Баранов, Е.Г. Казакевич. – М.: Знание, 2001. – 64 с. – С. 6.

SAYLOVOLDI MULOQOTINING JANR XUSUSIYATLARI

*Shukurov O'tkir Ilhamovich,
Andijon davlat chet tillari instituti erkin izlanuvchisi*

Saylovoldi muloqotining janr mavzusi bilan belgilanadigan og'zaki yoki yozma shakldagi matnlar sifatida janrlar saylovoldi nutqining qat'iy belgilangan maqsadi – hokimiyat uchun kurash, saylovoldi tashviqoti materiallari va saylovoldi davridagi funksiyalarni o'z ichiga oladi.

Siyosiy nutq doirasida gazeta va jurnalistik matnlar, siyosatga bag'ishlangan notiqlik (ommaviy) nutqlari, siyosiy mavzudagi rasmiy matnlar, saylovoldi maqolalar va boshqalar mavjud. Ommaviy nutqlar, jamoat va siyosiy arboblarning nutqlari ijtimoiy-siyosiy ta'sir o'tkazish maqsadida yaratilgan matnlardir. [2,5]

Saylov institutining kommunikativ munosabatlarini muloqot turi sifatida siyosiy diskurs bilan bog'lash mumkin. Saylovoldi nutq ma'lum bir ijtimoiy makonda amalga oshiriladigan, ijtimoiy shaxslar tomonidan qo'llaniladigan zarur g'oyalar, dalillar va belgilar to'plamiga ega bo'lgan aloqa turi sifatida qo'llaniladi. Saylovoldi nutqlari o'tkaziladigan saylov tizimi saylovoldi aloqa institutlari yaratiladigan va

ushbu muassasalar vakillari hamda saylovchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tartibga solinadigan asos yaratadi.

Saylov nutqi ko'p qirrali kommunikativ hodisa bo'lib, uni kichikroq kommunikativ harakatlarga ajratish va ijtimoiy hodisa sifatida tavsiflash mumkin. Ushbu turdagi aloqa tadbirlari puxta rejalashtirilgan, tashkil etilgan, ko'pincha takrorlanadi va ma'lum rollar va ishtirokchilarni o'z ichiga oladi. U o'zining ommaviy xarakteri, rasmiyatchiligi va shaffofligi bilan ajralib turadi.[3,45-50]

Saylovoldi diskurs kichikroq kommunikativ harakatlarga bo'linishi mumkin bo'lgan va ijtimoiy hodisa sifatida qaraladigan ko'p qirrali muloqot shakli. Ushbu turdagi muloqot ko'pincha ma'lum bir guruh ishtirokida maqsadli ravishda rejalashtirilgan, tashkil etilgan bo'ladi. U rasmiyatchilik, oshkoralik va takrorlanuvchanlik bilan ajralib turadigan jamoat xarakteriga ega.[3,55-57]

Mamlakat prezidentini saylash jarayoni an'anaga asoslangan bir qator ramziy ahamiyatga ega harakatlarni o'z ichiga olgan belgilangan marosimdir. V.I.Karasikning so'zlariga ko'ra, saylovoldi diskursni marosim muloqotining janri deb hisoblash mumkin. Nutq janrlari, shu jumladan, saylovoldi nutqi kundalik muloqotning bir qismidir va turli kasbiy sohalarga ta'sir qiladi.[1,37-44]

Shuning uchun saylov nutqini o'rganishga institutsional (siyosiy) aloqa janrlaridan birini o'rganish sifatida murojaat qilish mumkin.

Saylovoldi diskursga ko'pincha prezidentlikka nomzodlarni ko'rsatish paytida bo'lib o'tadigan rasmiy ommaviy nutq sifatida qaraladi. Bu alohida hissiy ohang bilan ajralib turadi va harakatga chaqiriqlar, shuningdek, ma'ruzachining ishonchli dalillarini o'z ichiga oladi. Ya.S.Yaskevich ta'kidlaganidek, saylov nutqida hissiy ta'sir paydo bo'ladi, hissiyotlarni kuchaytiradi va irodali nazoratni zaiflashtiradi.[4,202-205]

Saylov nutqining maqsadi prezident saylovlarida qo'llab-quvvatlash uchun saylovchilarga ritorik ta'sir ko'rsatish, ularning ma'lum bir nomzod haqidagi tasavvurlari va fikrlarini shakllantirishdir. Anglashiladiki, saylovoldi diskursni ritorik muloqot janri deb hisoblash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Карасик В.И. Этнокультурные типы институционального дискурса / В.И. Карасик // Этнокультурная специфика речевой деятельности: Сб. обзоров. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С. 37-44.

2.Ковалева Е.И. Преемственность традиций классической риторики в американском публичном выступлении (на материале выступлений общественно-политических деятелей США): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 2000. – 16 с. – С. 5.

3.Шейгал Е.И. Функциональная структура политического дискурса / Е.И. Шейгал // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. научн. тр. - Волгоград: Перемена, 2000. – 324 с. – С.45-50.

4.Яскевич Я.С. Коммуникативная парадигма субъекта власти: специфика аргументации / Я.С. Яскевич // Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке: Материалы VII Общероссийской научной конференции. – СПб.: СПбГУ, 2002. – С. 202-205.

MUNDARIJA

SO‘ZBOSHI	3

<i>Rustamov Dilshodbek Abduvaxabovich. TIL MILLATNING G‘URURI VA BIRLIGINING MEZONIDIR</i>	4

1-SHU‘BA

FILOLOGIYANI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

<i>Shohida Xashimovna Shaxabitdinova, Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. O‘ZBEK TIJORIY DISKURSINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI</i>	7
<i>B.R.Ahmedov. TIL BOR MILLAT BARHAYOT</i>	12
<i>Kurbanov Muzaffar Abdumutalibovich. O‘RTA OSIYO BILAN BOG‘LIQ BO‘LGAN YOZUVLAR</i>	16
<i>Ma'murjon Muhammedovich Saidxonov. BADIY MATN VA NOVERBAL KOMMUNIKATSIYA</i>	19
<i>G.K.Kabuljonova. IQBOL MIRZO SHE‘RIYATIDA «KO‘NGIL» KOMPONENTLI OKKAZIONAL IBORALAR</i>	25
<i>Teshaboyev Akromjon Yuldashevich. O‘ZBEK VA CHET TILLARINI O‘QITISHNING ZAMONAVIY USULLARI</i>	29
<i>Kabilova Zebiniso Muratovna. MATNSHUNOSLIK</i>	33
<i>Бегалиев Ш.Ю., Мурзаев М.К. ПРЕЗЕНТАЦИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ИНСТИТУТОВ</i>	36
<i>Rustamova Dilraboixon Abdurahimovna. METAFORIK EVFEMIZMLAR PRAGMATIK XOSLANISHINING NOLISONIY OMILLARI.....</i>	41
<i>Kabulova Umidaxon Sayidmaxamadovna. POSTULAT VA PROTOTIP TERMINLARI HAQIDA.....</i>	46
<i>Diloramkhon Zakhidova. SOLID STRATEGIES OF ENABLING LEARNERS TO WRITTEN COMMUNICATION USING GUIDED DISCOVERY</i>	48
<i>Baxridinova E‘tiborxon Adaxamovna. KULGUNING SALOMATLIK OMILI SIFATIDA TALQIN ETILISHI.....</i>	52
<i>Kabulova Umida Sayidmaxamadovna. O‘ZBEK TILI FONETIKASINING O‘RGANILISHI YUZASIDAN QARASHLAR.....</i>	56
<i>Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. TIJORIY DISKURSNING TADQIQIGA DOIR NATIJALAR.....</i>	60
<i>Sobirova Ra‘noxon Hakimovna. MATN ATAMASI VA UNING TADQIQIGA OID MULOHAZALAR.....</i>	64
<i>Matqobulova M.T., Berdibekova B.K. PROFESSIONAL SKILLS DEVELOPMENT – TRUTH OR THE LEGEND.....</i>	70
<i>Ashurova Nodira Rafiqovna, Ismatullayeva Madinabonu. SHAXSGA YO‘NALTIRILGAN TA‘LIM TEXNOLOGIYALARINING MUHIMLIGI VA UNGA DOIR AYRIM TAVSIYALAR</i>	73

Karimova Madina Saydulla qizi. DISKURS TUSHUNCHASINING MOHIYATI	76
Kabulova Umida Sayidmaxamadovna. FUZIYA	79
Zaynobidinova Irodaxon Mardonovna. ONA TILIDA OLAMNING LISONIY MANZARASI.....	81
Sobirova Ra'noxon Hakimovna. LEKSIKOLOGIYA, LEKSIKALIZATSIYA, LEKSIKON ATAMALARI XUSUSIDA	85
Kasimova Dilbar Džuraabaevna. ИГРА КАК ФОРМА ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	88
Shaymanova Zulayxo. PORSO SHAMSIYEV NAVOIY VA BOBUR ASARLARI TADQIQOTCHISI	91
Karimova Yulduz Baxtiyorovna. «LISON UT-TAYR» DOSTONIDAGI MUNOJOTLARDA SHOIR RUHIYATI	109
Tulanbayeva Shahnozaxon Shavkatbekovna, Abduvaliyeva Gulsora Adakhamjon qizi. INGLIZ TILINI O'RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA YANGICHA YONDASHUVLAR.....	113
Tulanbayeva Shahnozaxon Shavkatbekovna. SPEECH GENRES OF CONGRATULATIONS AND COMPLIMENTS	117
Boxodirova Nazokatxon Boxodirjon qizi. A2 VA B1 DARAJALI OQUVCHILARDA GRAMMATIK KOMPETENSIYANI O'STIRISH METODLARI.....	121
Abdullayeva Maftuna, Sobirova Zebiniso. BOLALAR ADABIYOTIDA ONOMATOPEYANING ISHLATILISHI	125
Xudayberdiyeva Shirin Rustam qizi. BEST LANGUAGE LEARNING AND TEACHING METHODS	128
Shuhratova Mohlaroyim Xondamir qizi. ILM NIMA UCHUN KERAK?	131
Ruziyeva Barno Qahramonjon qizi. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA «KITOB» KONSEPTINI IFODALOVCHI MAQOLLARNING LINVOKULTROLOGIK TAHLILI.....	133
Arabboyeva Maxfuzaxon Akramjonovna. O'QUVCHILARNING IJTIMOY EMOTSIONAL – FUQAROLIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH	137
Abdusalomova Madinaxon Toxirjon qizi. ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISH METODIKASI.....	143
Xusanova Sharofatxon Isroilovna. MAIN PECULIARITIES OF NON-STANDARD LANGUAGE UNITS.....	146
Shamatova Mohidilxon Bahodirjon qizi. MORFOPRAGMATIKADA GRAMMATIK VOSITALARNING ASSOTSIATIV MUNOSABATI.....	152
Mamadjanova Nargiza Mahmudjanovna. MUROJAAT KATEGORIYASI TILSHUNOSLIKNING TADQIQOT OBYEKTI SIFATIDA	155
Matkarimova A.I. «HURMAT» SEMANTIKASI XUSUSIDA.....	158
Mingboyeva Muborak Nabiyevna. «MEHR» VA «OQIBAT» KONSEPTI HAQIDA.....	162
Qodirjon Odilov, Zulfiya Aliboyeva, Mohlaroy Shuxratova. ALISHER NAVOIYNING IJTIMOY-FALSAFIY MEROSI	164

Qobilova Madinaxon. «CHOL VA DENGIZ» ASARIDA SHARQONA MOTIV VA SIMVOLIZNING QO‘LLANILISHI.....	168
Akbarova (Mahsutaliyeva) Shahrizoda Mahsutali qizi. FRAZEMALAR SEMANTIK QURILISHLARIDA GRADUAL MUNOSABATLARNING YUZAGA CHIQISHI	172
Nematova Shaxnozabonu Israiljon qizi. «JINS» MA’NOSINI IFODALOVCHI BIRLIKLAR TADQIQI (O‘zbek, ingliz, rus tillari misolida).....	177
To‘ychiboyeva Muslima. LEARNING STYLES	182
Abbarsidiqov Maqsudbek. METHODS OF TEACHING.....	185
Turakhujayeva Zokhida. THE USE OF PHRASEOLOGY IN ENGLISH	188
Abduolimjon Abdurahmonov. INGLIZ TILI O‘RGANISHNING INNOVATSION USLUBLAR.....	192
Abdufattoyeva Ra‘noxon Orifjon qizi. YEVROPA MAMLAKATLARI VA YURTIMIZDAGI TA’LIM ISLOHOTLARI.....	195
Muxtarov Jahongir Urayimjon o‘g‘li. ONOMATOPOEIA WORDS AND THE USE OF THEM IN CHILDREN’S GAMES	198
Erkinova Yodgoroy Shoyatbek qizi. O‘QUVCHINING KOGNITIV MOTIVATSIYASIDA FONOSEMANTIK TAHLILNING O‘RNI.....	200
Tursunova Dilshoda To‘lanboy qizi. CHET TILLARINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY METOD USULLARI.....	205
Bulturova Rahimaxon Isakovna. FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA ANTROPOTSENTRIK TATQIQIGA OID QARASHLAR.....	207
Turg‘unboyev Asadbek Baxtiyor o‘g‘li. BOSHLANG‘ICH SINFLARDA RUS TILI SO‘Z TURKUMLARINING O‘QITISH KRITERIYALARI VA METODLARI.....	211
G‘ofurova Muhayyo Abitdjanovna. YANGI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA TA’LIMNING SIFAT - SAMARADORLIGINI OSHIRISH	214
Abdujabborova Shohista Adiljonovna, Abduvaliyeva Gulsora Adakhamjon qizi. INGLIZ TILINI O‘QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR.....	218
Maxsudova N.A., Abvaliyeva G.A. INGLIZ TILINI O‘RGATISHNING ZAMONAVIY USULLARI VA YANGICHA YONDASHUVLAR.....	222

2-SHU‘BA

TILLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Nilufar Abduraxmonova, Vasliddinova Kamola, Shamsiyeva Gulshoda. O‘ZBEK TILI NEYROMASHINA TARJIMASI TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDA PARALLEL KORPUSLAR.....	226
Rasulova Durdonabonu Rayimjon qizi, Qobulov Isomiddin Sodiqjon o‘g‘li. TILLARNI O‘QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	232

<i>Qobulov Isomiddin Sodiqjon o'g'li, Rasulova Durdonabonu Rayimjon qizi.</i>	
FILOLOGIYANI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	236
<i>Xolisova Gavharoy.</i> TIJORIY DISKURSNING JAMIYAT RIVOJIDAGI	
O'RNI VA AHAMIYATI.....	240
<i>Karimova Madina Sadulla qizi, Goipova Saidakhon Madaminjon qizi.</i>	
THE FEATURES AND PRINCIPLES OF PORTFOLIO ASSESSMENT	243
<i>Mirzaabdullayeva Mahliyo, Hayotillayeva Gavxarazimxon.</i> CLASSROOM	
INVESTIGATION. STAGES OF CLASSROOM INVESTIGATION.....	247
<i>Nargizaxon Abdurahmonova.</i> INSTRUKTIV MATNLAR.....	252
<i>Сафарова Замира Мухлиевна.</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ	
– НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОВЛАДЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ	
ЯЗЫКОМ	256
<i>Siddiqova M.</i> ENDOGEN VA EKZOGEN OMILLAR TADQIQIGA DOIR	
MULOHAZALAR.....	260
<i>Ibrohimova Oylola.</i> TESOL VA TEFL XALQARO O'QITISH DASTURLARI	
ASOSIDA DARS REJA TUZISH TEXNIKASI.....	264
<i>Abdullayev B.X.</i> MEDIA REKLAMANING PAYDO BO'LISH TARIXI	268
<i>Teshabayev A.G., Abdurahmonova Xadicha Dilmurod qizi.</i>	
GLOBALASHUV JARAYONIDA RAQAMLI AXBOROT	
TEKNOLOGIYALARI VA KOMPYUTER LINGVISTIKASI FANLARINING	
INTEGRALLASHUVI	273
<i>Sayfiddinova Gulnoza.</i> INGLIZ TILI O'QITISHDA INNOVATSION	
PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	276

3-SHU'BA

<i>Sayfutdinova Mexrinoz.</i> TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA	
TILLARNI O'QITISHNING ZARURIYATI VA AHAMIYATI.....	284
<i>Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna.</i> HOZIRGI O'ZBEK TILI	
MUAMMOLARI.....	287
<i>Mirzaabdullayeva Mahliyo Xosiljon qizi.</i> KONNOTATSIYANI O'ZBEK JOY	
NOMLARI MISOLIDA RANG KOMPONENTI ORQALI TADQIQ QILISH	
JIHATLARI.....	290
<i>Xolisova Gavharoy.</i> TIJORAT KORPUSLARI VA ULARNING TURLARI	294
<i>Nargizaxon Abdurahmonova.</i> O'ZBEK TILIDA JAMOAT TRANSPORTI	
(METRO)DAN FOYDALANISH YO'RIQNOMASINING O'ZIGA XOS	
XUSUSIYATLARI.....	297
<i>Ishanjanova Munosib, Ahmadaliyeva Madinabonu Kozimjon qizi.</i>	
LINGVOKULTUROLOGIYA: TIL VA MADANIYATNING MURAKKAB	
O'ZARO TA'SIRINI TUSHUNISH	300
<i>Abdullayev B.X.</i> REKLAMADA DISKURSIV MAYDON VA UNING	
XUSUSIYATLARI.....	308
<i>Vahobjonova Mohinur.</i> TURIZMNING RIVOJLANISHIDA ZAMONAVIY	
TEKNOLOGIYALARNING O'RNI.....	313

Azimova Matlubaxon Abduraxmanovna. «ZIYORAT ATAMASI» VA ZIYORATGOHLAR XUSUSIDA. QO'RG'ONTEPA TUMANIDA JOYLASHGAN ZIYORATGOH VA REKREATSION OBYEKTAR.....	320
Maxmudova Shukrona Shuxratbek qizi. CULTURE SHOCK – MADANIY ZARBA.....	326

4-SHU'BA

Altmisheva Yorkinoy Majidovna. ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIK MUAMMOLARI «BOBURNOMA»DAGI ISLOMIZMLARNING RUS TILIGA TARJIMASI HAQIDA.....	330
Kurbanov Elbek Elmurodovich. INTERNET MULOQOTIDA NUTQIY TA'SIRNING O'RNI.....	332
Karimov Kamoldin Nasriddinovich. INGLIZ TILI LUG'ATLARIDA FALSAFAGA OID TERMINLARNING BERILISHI.....	336
Kabulova Umidaxon Sayidmaxamadovna. PALEOOSIYO TILLARI.....	340
Turg'unova E.E., Xudoyberdiyeva M. YOSH AVLODNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH – BUGUNNING DOLZARB MASALASI.....	342
To'ychiboyeva Muslima. JAHON ADABIYOTI NAMUNALARI HOZIRGI O'ZBEK TARJIMALARIDA	345
Xolisova Gavharoy Mannobjon qizi. TIJORIY DISKURSNING KOMMUNIKATIV XUSUSIYATI.....	350
Mamatova Dilshoda Mashrab qizi. XITOIY TILIDA TAOM DISKURSIGA OID SIFATLAR TARJIMA MUAMMOLARI.....	353
Abdullajonova Shakhnozakhon Qudratillo qizi. COMPARATIVE ANALYSIS OF ENGLISH AND UZBEK RELIGIOUS TERMS	356
Dilrabo Ahmadaliyeva. KIRITMA TUZILMA VA UNGA BO'GLIQ ATAMALAR.....	362
Mirzaahmedova Yu.A. MULOQOTNING O'ZIGA XOS MANSUBLIK TAMOIYILLARI DINIY TUSHUNCHALARDA AKS ETISHI	368
Muhtaram Ikramova. MAQSUD SHAYXZODA DRAMALARIDA BADIY TIMSOLLAR NUTQINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI.....	371
Xolisov Azizbek Shokirjon o'g'li. METAFORIK KO'CHIMNING KOGNITIV TILSHUNOSLIKDA TUTGAN O'RNI	375
Sobirova Ra'noxon Xakimovna, Abdullajonova Shaxnoza Qudratillo qizi. DIN VA HADISLARGA OID ATAMALAR	379
Mamataliyeva Nilufar Dilmurat qizi. BADIY ASARDA SO'Z ISHLATISH MAHORATI (Jane Austenning «Pride and Prejudice» asarining o'zbek tiliga tarjimasi asosida)	384
Khakimova Surayyo Iskandarovna. COMPARATIVE ANALYSIS OF FAUNA SYMBOLS IN ENGLISH AND UZBEK	388

Solohiddinova Sarvinov Rahmiddin qizi. INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI DIPLOMATIK TERMINLARNING STRUKTUR-SEMANTIK TAHLILI	392
Karimqulova Sh. AJDODLAR O‘GITI – BOY MADANIY MEROS	399
Karimjonova Mohinur. UNDERSTANDING AND OVERCOMING CULTURAL BARRIERS	403
Ismonova Minavvar, Sobirova Ra’no Hakimovna. O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA UY-RO‘ZG‘OR BUYUMLARI LEKSIK- SEMANTIK GURUHLARI TASNIFI	407
Maxmutjonova Sharofatoy. TIL TARAQQIYOTI	412
Odiljonova Sarvinov. TIL VA TERMINOLOGIYA	416
Maxmudova Sabinabonu Raxmatilla qizi. IMPROVING SPEECH SKILLS IN TEACHING VOCABULARY	418
Ashuroxunova Go‘zaloy. TARJIMA NAZARIYASI VA TANQIDIY MUAMMOLAR	421
Yusupov H.E. O‘ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI «MOTAM» KONSEPTINING NOMINATIV MAYDONI.....	425
G‘ofurova Mahbuba Alisher qizi. CHET TILLARNI O‘QITISH METODIKASI.....	429
Iminova Shaxnoza-Begim Baxodirovna. INGLIZ TILIDA INSONNING IJOBIY AQLIY XUSUSIYATLARINI IFODALOVCHI BIRLIKLARNING KONSEPTUAL, LISONIY-MADANIY XUSUSIYATLARI.....	432
Muqaddam Rasulova. QARINDOSHLIK ASOSIDAGI MUROJAAT VA MULOZAMAT IFODALOVCHI BIRLIKLARNING GENDER XOSLANISHI.....	435
Zokirova D.M., Salimova M.S. INGLIZ TILI O‘QITISHNING BOSHLANG‘ICH BOSQICHIDA ERTAKLAR ASOSIDA O‘QISH KO‘NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH	441
Zokirova D.M. CROSS CULURAL COMMUNICATION AS SUBJECT SPACE RELATIONSHIPS	444
O‘rinboyeva Guluzro, Majidova Muhlis. ZAMONAVIY ADABIYOT: KELIB CHIQISHI VA XUSUSIYATLARI.....	447
Зокирова Д.М. ЛИНГВОСОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ МЕТОД В ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ	451
Хайдарова Нузора. ФУНКЦИИ НЕВЕРБАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	456
Xamidov Behzod Axadovich, Olimjonov Ne‘matillo. TRANSLATION PROBLEMS OF «PARALLEL CONSTRUCTIONS» IN ENGLISH INTO UZBEK.....	458
Yaqubjonova Ro‘zixon Mirkomil qizi. THE IMPORTANCE OF COMMUNICATIVE SKILLS IN THE TOURISM SECTOR	461
Ahmedov Azimjon, Usmonova Arofat. CULTURAL ETIQUETTE. ETIQUETTE OF A GUEST AND A HOST	463
Axmedova Muxayyoxon Tadjimuxamadovna. HOZIRGI O‘ZBEK TILI MUAMMOLARI	466

<i>Xusanova Mashxura Kaxramanovna.</i> VA'ZNING RITORIK TURLARI VA TASNIFI.....	469
<i>Azimjon Axmedov.</i> FRAZELOGIK BIRLIKLARNING MILLIY MADANIY XUSUSIYATLARI.....	472
<i>Yusupova Manzura Kurbanovna.</i> TO'SIQSIZ SUBORDINATORLI GAPLARNI O'QITISH MASALALARI.....	477
<i>Yusupova Nozanin.</i> AGRICULTURE AND ANIMAL HUSBANDRY OF USA.....	480
<i>Ziyayeva H.A., Abduvaliyeva G.A.</i> INGLIZ TILI VA O'ZBEK TILIDA YAXSHILIK VA YOMONLIK KONSEPTUAL TIZIMI	484
<i>Karimjonova Mohinur.</i> UNDERSTANDING AND OVERCOMING CULTURAL BARRIERS	487
<i>Jurayev Ziyodbek Nurmamatovich.</i> THE SPECIFIC PECULIARITIES OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH NUMERATIVE COMPONENT «THREE» IN ENGLISH AND UZBEK	491
<i>Abdulazizova Sevara Ganiyevna.</i> FUNCTIONS OF MEDICAL TERMINOLOGICAL VOCABULARY IN THE TEXT.....	495
<i>To'raxojayeva Zohidaxon.</i> THE ROLE OF ACRONYMS IN COMMUNICATIONS.....	499
<i>Amanbayeva Dilsoraxon Abbamuslimovna, Tursunbayeva Husnora.</i> «BURCH» KONSEPTINING IFODA SHAKLLARI	502
<i>To'xtamatoeva U.B., Rahimova I.B., Jabbarova D.</i> INGLIZ TILIDA «PRE-» PREFIKSLI YASAMA LEKSEMALAR VA ULARNING O'ZBEK TILIDAGI MUQOBILLARI QIYOSIY TAHLILI VA ULARNI TARJIMA QILISH MUAMMOLARI.....	508
<i>Amanbayeva Dilsoraxon Abbamuslimovna.</i> «BURCH» KONSEPTINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILIGA DOIR MULOHAZALAR.....	512
<i>Khalilova Mohinur.</i> TEACHING WORD FORMATION: TYPES OF WORD FORMATION.....	515
<i>Qodirova N.M.</i> NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDAGI SO'Z YASASH USULLARI ORASIDAGI O'XSHASHLIKLAR VA FARQLAR.....	520
<i>Abduraxmanova Madina Ulugbekovna.</i> INGLIZ TILIDA KASALLIK NOMLARINING EVFEMIZATSIYASI VA DISFEMIZATSIYASI	523
<i>To'xtamatoeva U.B., Holberdiyev A.</i> HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA «KONSEPT» TUSHUNCHASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	537
<i>Mamatoeva Ziyodaxon Ravshanovna.</i> TURLI TIZIMLI TILLARDA MODALLIK KATEGORIYASINI IFODALOVCHI VOSITALAR VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI.....	542
<i>Axunov Muqumjon Muxammadaminovich.</i> JINOYAT – «CRIME» KONSEPTINING OG'ZAKI NUTQ DISKURSIDA IFODALANISHI	546
<i>Mahliyo Mirzaabdullayeva, Polikarpov Danil Yurevich.</i> MODERN TEACHING METHODS	549
<i>Shukurov O'tkir Ilhamovich.</i> «SIYOSIY DISKURS» ATAMASI TA'RIFI GA DOIR	553
<i>Shukurov O'tkir Ilhamovich.</i> SAYLOVOLDI MULOQOTINING JANR XUSUSIYATLARI.....	554

UMUMIY FILOLOGIYANING DOLZARB MASALALARI

**MAVZUSIDAGI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA MATERIALLARI**

Andijon shahri 2023-yil, 14-iyun

Mas'ul muharrir:
f.f.d., professor **Sh.X.Shaxabitdinova**

Tahrir hay'ati a'zolari:
f.f.n., dotsent **Z.M.Kabilova**
f.f.n., dotsent **U.S. Kabulova**
f.f.f.d., dotsent **B.Ahmedov**
f.f.f.d., dotsent **R.X.Sobirova**
f.f.f.d., dotsent **G.M.Xolisova**
katta o'qituvchi **N.N.Abrurahmonova**

Texnik sahifalovchi:
R.I.Bulturova

Andijon davlat chet tillari instituti

2023-yil 10-iyun sanasida bosishga ruxsat etildi.
Bichimi 60×84, $\frac{1}{16}$. Hajmi 35 b.t. Raqamli bosma usulida bosildi.
Times New Roman garniturası. Adadi: 500 nusxa